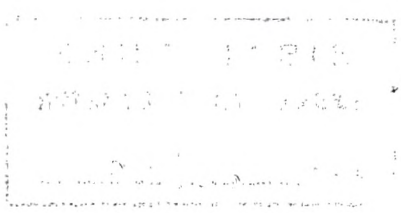
ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ

ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΘΑΛΑΜΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΘΑΛΑΜΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
ΑΡΙΘ. 8321(α)

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ευαγγελία Κυπραίου

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Ελένη Κώτσου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Βάνα Μάρη
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Ε. Μπουλούκος - Α. Λογοθέτης Ο.Ε.
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Δ. Βουγιούκας

ISBN: 960-214-130-1

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
Οδός Πανεπιστημίου 57, 105 64 Αθήνα

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 53

ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ

ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΘΑΛΑΜΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

ΑΘΗΝΑ 1994

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

Στους γονείς μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19
ΜΕΡΟΣ Α΄	
I. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ	27
II. Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΕΚΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	44
III. ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΘΑΛΑΜΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ	49
IV. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ	76
Ο ΔΡΟΜΟΣ	76
Η ΠΡΟΣΟΨΗ	77
ΟΙ ΘΑΛΑΜΟΙ	84
Η ΓΡΑΠΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ	89
ΚΛΙΝΕΣ - ΛΑΡΝΑΚΕΣ	90
V. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΑΞΕΥΤΟΥΣ ΘΑΛΑΜΩΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	92
VI. ΕΠΙΜΕΤΡΟ. ΛΑΞΕΥΤΟΣ ΘΑΛΑΜΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΜΑΡΙΝΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	101
ΜΕΡΟΣ Β΄	
I. ΤΑΦΕΣ ΚΑΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ. Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	115
ΤΑΦΟΙ	115
ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ (ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ)	121
Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ	211

II. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΙΚΗ, ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΩΝ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ 214
ΤΑ ΠΗΛΙΝΑ ΕΙΔΩΛΙΑ 214
ΤΑ ΠΗΛΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ 238
ΛΥΧΝΑΡΙΑ 238
ΜΥΡΟΔΟΧΕΙΑ 241

III. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ 245

IV. ΕΠΙΜΕΤΡΟ. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ 255

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 259

SUMMARY 261

ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ 265

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Εκτός των καθιερωμένων της Archäologische Bibliographie του JdI και του AJA 82 (1978), χρησιμοποιούνται τα παρακάτω συγγράμματα.

Abrahams B. E., Greek Dress, London 1908.

Ακαμάτης Γ., Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, Θεσσαλονίκη 1985.

Äkerström Ä., Studien über die etruskischen Gräber, Lund 1934.

Akurgal E., Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander, Berlin 1961.

Akurgal E., Phrygische Kunst, Ankara 1955.

Alexandrescu P., Necropola tumulură, Săpături 1955-1961, Histria II, Bucuresti 1966, 133 κ.ε.

Αλλαμανή Β. - Τζαναβάρη Κ., Πήλινες πυξίδες από τη Βέροια. Χρονολογικές ενδείξεις. Πρακτικά Β΄ συνάντησης ελληνιστικής κεραμικής, Αθήνα 1990, 151.

Amandry P., Les bijoux antiques, Collection H. Stathatos I, Strasburg 1953.

Amandry P., Os et coquilles, BCH, Suppl. IX (1984), 347 κ.ε.

Amyx D. A., The Attic Stelai, Hesperia 27 (1958), 163 κ.ε.

Anderson V. R., Pottery of the Late Hellenistic and Early Roman Periods at Stobi, Ann Arbor Michigan 1977.

Anderson-Stojanović V. R., The Chronology and Function of Ceramic Uguentaria, AJA 91 (1987), 105 κ.ε.

Ανδρειωμένου Α., Τρία υπόγεια ταφικά οικοδομήματα εν τη Δυτική Μακεδονία, Αρχαία Μακεδονία I, 1970, 228 κ.ε.

Andriani A., La nécropole de Moustapha Pacha. Annuaire du Musée grécoromain 1933/34-1934/35 (1936).

Ανδρόνικος Μ., Ελληνιστικός τάφος Βεροίας, ΑΕ 1955, 22 κ.ε.

Ανδρόνικος Μ., Ελληνικά επιτάφια μνημεία, ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 152 κ.ε.

Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984: Ανδρόνικος Μ., Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες, Αθήνα 1984.

Αρβανιτόπουλος Α. Σ., Γραπταί στήλαι Δημητριάδος-Παγασών, Αθήναι 1928.

Αρχαία Μακεδονία, Διεθνές συμπόσιο για τη Μακεδονία I, 1970, IV, 1986.

Αρχαία Μακεδονία, Οδηγός Έκθεσης αρχαιοτήτων στην Αυστραλία, 1988.

Athenian Agora: The Athenian Agora: Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens.

Audiat J., Délos XXVIII, 1970: J. Audiat, Le gymnase, Délos XXVIII, 1970.

Barnett R. D., The Phrygian Rock-Facades and the Hittite Monuments, Bibliotheca orientalis X, 3/4 (1953), 78 κ.ε.

Bean G. E. - Cook J. M., The Halicarnassus Peninsula, BSA 50 (1955), 85 κ.ε.

Becatti G., Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche, Roma 1955.

Belov G. D., Terrakoty Tanagry, Leningrad 1968.

Bell III M., Morgantina I, 1981: Bell M., III, The Terracottas, Morgantina Studies I, Princeton N. J. 1981.

Bengtson H., Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit (μετάφρ. Α. Γαβρίλη), 1979.

Bennett Fl., The So-called Mourning Athena, AJA 13 (1909), 431 κ.ε.

Bernabò Brea L., Menandro et il teatro greco terracotte liparesi, 1981.

Besques, Louvre cat. III: Besques S., Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs, étrusques et romains. Époques hellénistique et romaine. Grèce et Asie Mineure, Paris 1972.

Bieber M., The Sculpture of the Hellenistic Age, N. York 1960.

Bieber M., Griechische Kleidung, Berlin 1928.

Bieber M., HT^{2}: Bieber M., The History of Greek and Roman Theater, Princeton 1961.

Bienkowski P., Les Celtes dans les arts mineurs grécoromains, Cracovie 1928.

Blanck J., Griechische Goldschmuck-Imitationen des 4. Jahrhunderts v. Chr., AW 7, 3 (1976), 19 κ.ε.

Böhlau J., Aus ionischen und italischen Necropolen, Leipzig 1898.
Böhlau J. - Schefold K., Die Kleinfunde, Larisa am Hermos III, Berlin 1942.
Boulter C. G., Graves in Lenormant Street, Athens, Hesperia 32 (1963), 113 κ.ε.
Braun K., Der Dipylon-Brunnen B1, AM 85 (1970), 114 κ.ε.
Breccia, Sciatbi: Breccia E., La necropoli di Sciatbi, Cairo 1912.
Breitenstein, Danish Museum: Breitenstein N., Catalogue of Terracottas, Cypriote, Greek, Etrusco-Italian and Roman, Copenhagen 1941.
Broneer O., Excavations on the North Slope of the Acropolis in Athens, 1931-1932, Hesperia 2 (1933), 329 κ.ε.
Broneer O., Corinth IV, II, 1930: Broneer O., Terracotta Lamps, Corinth, IV, II, Cambridge Mass. 1930.
Bruneau Ph., Tombes d'Argos, BCH 94 (1970), 437 κ.ε.
Bruneau, Délos XXVI, 1965: Bruneau Ph., Les lampes, Délos XXVI, Paris 1965.
Bruneau, Délos XXVII, 1970: L'îlot de la maison des comédiens, Délos XXVII, Paris 1970.
Bruneau Ph. κ.ά., Tombes hellénistiques, objets de metal, monnaies, Médéon de Phocide V, 1976, 33 κ.ε.
Bucovala M., Nécropole elenistice la Tomis, Constanza 1967.
Burr, Boston Myrinas: Burr D., Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts Boston, Vienna 1934.
Canarache V., Masks and Tanagra Figurines Made in the Workshops of Callatis, Constanza 1969.
Carington-Smith J., A Roman Chamber Tomb on the South-East Slopes of Monasteriaki Kephala, Knossos, BSA 77 (1982), 255 κ.ε.
Ceka Neritan, Les tombes monumentales de la Basse-Selce, Iliria IV, I (1976), 367 κ.ε.
Charbonneau J., Les terres cuites grecques, 1936.
Chéhab M. E., Les terres cuites de Krarayeb, BMB X (1951-52), XI (1953-54).
Comella A., Il materiale votivo tardo di Gravisca, 1978.
Corinth: Corinth, Results of Excavations Conducted by the American School at Athens.
Culaembeva P. Ph., Terrakotobuie Statyztki III (1974).
Δακορώνια Φ., «Μακεδονικού τύπου» τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού, Αρχαία Μακεδονία IV, 1986, 147 κ.ε.
Δάφφα-Νικονάνου Α., Ελληνιστικός τάφος του αρχαίου νεκροταφείου της Βεργίνας, Μακεδονικά 9 (1969), 225 κ.ε.
Davidson Gl. R., The Minor Objects, Corinth XII, Princeton N. J. 1952.
Davidson Gl. R., A Hellenistic Deposit at Corinth, Hesperia 11 (1942), 105 κ.ε.
Davidson Gl. R. - Burr Thompson D., Small Objects from the Pnyx: I, Hesperia Suppl. VII (1943).
Delacoulonche, Mémoire sur le berceau de la puissance Macédonienne des bords de l'Haliakmon et ceux de l'Axius. Archives des missions scientifiques et littéraires VIII (1859).
Delestre M. - Hoffmann M. H., Collection J. Créau. Catalogue des terres cuites grecques, vases peints et marbles antiques à l'Hôtel Drouot, 1891.
Délos: Exploration archéologique de Délos.
Demargne P., Tombes-maisons, tombes rupestres et sarcophages, Fouilles de Xanthos V, Paris 1974.
Demus-Quatemberg M., Etruskische Grabarchitektur, Baden-Baden 1958.
Δεσποίνη Αικ., Ο τάφος της Κατερίνης, ΑΑΑ XIII (1980), 198 κ.ε.
Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980: Δρούγου Στ. - Τουράτσογλου Γ., Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας, Αθήνα 1980.
Duncley B., Greek Fountain Buildings before 300 B.C., BSA 36 (1935-36), 142 κ.ε.
Edwards G. R., Corinth VII, III, 1975: Edwards G. R., Corinthian Hellenistic Pottery, Corinth VII, III, Princeton 1975.
Eiseman C. J., Classical Inkpots, AJA 79 (1975), 374 κ.ε.
Evans A., Mycenaean Tree and Pillar Cult and its Mediterranean Relations, JHS 21 (1901), 99 κ.ε.
Fairbanks A., The Chthonic Gods of Greek Religion, AJPh 21 (1900), 241 κ.ε.
Farnell L. R., The Cults of Greek States I, II, Oxford 1896.
Fougères G., Mantinée et l'Arcadie orientale, Paris 1898.
Fowler, Corinth I, 1932: Fowler H. and Stillwell R., Introduction. Topography. Architecture, Corinth I, 1931.

Franke P. R., Albanien im Altertum, AW 14 (1983), 11 κ.ε.
Froehner W., Terres cuites d'Asie Mineure de la collection J. Créau I, 1886, II, 1891.
Gaebler H., Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia, Berlin 1935.
Gall H., Die paphlagonischen Felsgräber, Tübingen 1966.
Garlan Y., Koukos, BCH Suppl. V, Thasiaka (1979), 213 κ.ε.
Γιαννικουρή Α. - Πατσιαδά Β. - Φιλήμονος Μ., Ταφικά σύνολα από τις νεκροπόλεις της αρχαίας Ρόδου, Β΄ συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, 1989, 56 κ.ε.
Ginouvés R., Balaneutiké. Recherches sur le bain dans l'antiquité grecque, Paris 1962.
Goldman H., Tarsus I, 1950: Goldman H., The Hellenistic and Roman Periods, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus I, Princeton 1950.
Goldman H. - Jones Fr., Terracottas from the Necropolis of Halae, Hesperia 11 (1942), 365 κ.ε.
Gossel B., Makedonische Kammergräber, Berlin 1980.
Hackens T., Catalogue of the Classical Collection. Classical Jewelry. Museum of Art, Rhode Island School of Design, Providence 1976.
Hadaczek K., Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker, Wien 1903.
Hadzisteliou-Price Th., Kourotrophos, Leiden 1978.
Haeverniek T. El. - Hoph M., Glas und Bronzeamulett aus Karthago, Festschrift für W. Haberey, 1976, 29 κ.ε.
Hellström, Labraunda II, 1, 1965: Hellström P., Pottery of Classical and Later Date. Terracotta Lamps and Glass. Labraunda II, 1, Lund 1965.
Higgins R. A., Greek Terracottas, London 1967.
Higgins R. A., Greek and Roman Jewelry, London 1980.
Higgins R. A. - Love J., Ancient Life in Miniature. An Exhibition of Classical Terracottas from Private Collections in England, Birmingham Museum and Art Gallery, 1968.
Hoffmann H. - Davidson P., Greek Gold; Jewelry from the Age of Alexander, Mainz 1965.
Hoffmann H. - von Claer V., Antike Gold und Silberschmuck. Hamburg Museum für Kunst und Gewerbe, Mainz 1968.
Horn R., Stehende weibliche Gewand-Statuen in der Hellenistischen Plastik, Munich 1931.
Howland H. R., The Athenian Agora IV, 1958: Howland H. R., Greek Lamps and Their Survivals, The Athenian Agora IV, Princeton 1958.
Θεοχάρης Δ. - Χουρμουζιάδης Γ., Ανασκαφή τάφων Φθιωτίδων Θηβών, ΑΑΑ III (1970), 204 κ.ε.
Inglieri R. U., Carta archeologica dell'isola di Rodi, 1936.
Ivanov, Apollonia: Ivanov T., La céramique antique de la nécropole d'Apollonia. Apollonia. Les fouilles dans la nécropole d'Apollonia en 1947-1949, 65 κ.ε.
Jacopi, Clara Rhodos IV (1931-39): Jacopi G., Esplorazione archeologica di Camiro I. Scavi nelle necropoli Camiresi (1929-30), Clara Rhodos IV (Rodi 1931-39).
Jacopi, Clara Rhodos VI-VII (1932, 33, 41): Jacopi G., Esplorazione archeologica di Camiro II, Clara Rhodos VI-VII (Rodi 1932, 33, 41).
Jehasse J. et L., La nécropole préromaine d'Aléria (1960-68), XXVe Supplément à "Gallia", Paris 1973.
Κανατσούλης Δ., Ιστορία της Μακεδονίας μέχρι του Μ. Κωνσταντίνου, Θεσσαλονίκη 1964.
Karageorghis V., Salamis 4, II, 1970: Karageorghis V., Excavations in the Necropolis of Salamis 4, II, Nicosia 1970.
Kazazis D., Terracottas from Tragilos, 1982.
Kerameikos: Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen.
Κεραμόπουλλος Α., Ανασκαφαί και έρευναι εν τη άνω Μακεδονία, ΑΕ 1932, 48 κ.ε.
Kisa A., Das Glas im Altertum I, Leipzig 1908.
Kleiner, Tanagrafiguren, 1942: Kleiner G., Tanagrafiguren. Untersuchungen zur hellenistischen Kunst und Geschichte, Berlin 1942.
Knigge, Kerameikos IX, 1976: Knigge U., Der Südhügel, Kerameikos IX, Berlin 1976.
Koepcke G., Golddekorierte attische schwarz-firniskeramik des vierten Jahrhunderts v.Chr., AM 79 (1964), 22 κ.ε.
Köster A., Die griechischen Terrakotten, Berlin 1926.
Κοτζιάς Ν. Χ., Ο παρά το αεροδρόμιον της Θεσσαλονίκης (Σέδες) Γ΄ τάφος, ΑΕ 1937, III, 866 κ.ε.

Kurtz D. - Boardman J., Greek Burial Customs, London 1971.
Κωνσταντινόπουλος Γρ., Αρχαία Ρόδος, Αθήνα 1986.
Κωνσταντινόπουλος Γρ., Νέα ευρήματα εκ Ρόδου και Αστυπαλαίας, ΑΑΑ VI (1973), 114 κ.ε.
Lamb W., Ancient Greek and Roman Bronzes, Chicago 1969.
Lapp R. W., Palestinian Ceramic Chronology, N. Haven 1961.
Laumonier A., Catalogue des terres cuites du Musée Archéologique de Madrid, Bordeaux 1921.
Laumonier A., Délos XXIII, 1956: Laumonier A., Les figurines de terre cuite, Délos XXIII, Paris 1956.
Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960: Λαζαρίδης Δ., Πήλινα ειδώλια Αβδήρων, Αθήνα 1960.
Leake W. M., Travels in Northern Greece, London 1835.
Leonhard R., Paphlagonia-Reisen und Forschungen im nördlichen Kleinasien, Berlin 1915.
Levi A., Le Terrecotte figurate del Museo Nazionale di Napoli, Florence 1926.
Leyenaar-Plaisier P., Les terres cuites grecques et romaines; Catalogue de la collection du Musée National des antiquités à Leiden, Leyden 1979.
Liele R., The Cults of Corinth, 1955.
Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Πήλινα ειδώλια παιδαγωγών από την Πέλλα, Μακεδονικά 23 (1983), 221 κ.ε.
Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Ιερά Πέλλας, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, 1990, 195 κ.ε.
Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Από τα νεκροταφεία της Πέλλας, ΑΕΜΘ 3 (1989), 91 κ.ε.
LIMC II, 1, 2, 1984.
Loulloupis M. C., A Hellenistic-Roman Tomb at Karpasha, Report of the Department of Antiquities, Cyprus 1966, 20 κ.ε.
Machatschek A., Die Necropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaioussa Sebaste und Korykos im rauhen Kilikien, Graz-Wien-Köln 1967.
Makaronas Ch. - Miller St., The Tomb of Lyson and Kallikles, Archaeology 27 (1974), 249 κ.ε.
Mansel A. M., Die Kuppelgraeber von Kirklareli im Thrakien, Ankara 1943.
Marcadé J., Au Musée de Délos, Paris 1969.
Μαρκουλάκη Σ. - Νινιού-Κινδελή Β., Ελληνιστικός λαξευτός τάφος Χανίων, Ανασκαφή οικοπέδου Μαθιουδάκη, ΑΔ 37 (1982): Μελέται, 7 κ.ε.
Marshall H. F., Catalogue of the Jewelry Greek, Etruscan and Roman in the Department of Antiquities, British Museum, London 1911.
Matz Fr., Crete and Early Greece, London 1965.
McFadden G. H., A Tomb of the Necropolis of Agios Ermoyenis at Kourion, AJA 50 (1946), 449 κ.ε.
Mendel G., Catalogue des figurines grecques de terre-cuite. Musées impériaux Ottomans, Constantinople 1908.
Mendel G., Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines III, Constantinople 1914.
Metzger H., Les représentations dans la céramique du IVe siècle, Paris 1951.
Metzger H., Anatolien II, München-Genf-Paris 1969.
Metzger, Eretria II, 1969: Metzger I., Die hellenistische Keramik in Eretria, Eretria II, Bern 1969.
Metzger I., I. Piraeus-Zisterne, ΑΔ 26 (1971): Μελέται, 41 κ.ε.
Miller St., Menon's Cistern, Hesperia 43 (1974), 194 κ.ε.
Miller St., Macedonian Tombs: Their Architecture and Architectural Decoration, Studies in the History of Art 10, Symposium Series I, Washington, 1982, 153 κ.ε.
Miller, Architecture: Grobel-Miller St., Hellenistic Macedonian Architecture: Its Style and Painted Ornamentation, Bryn Mawr 1971.
Miller St., The Tomb of Lyson and Kallikles: a Painted Macedonian Tomb, Mainz am Rhein, 1993.
Μισαηλίδου Β., Ανασκαφή στο ανάκτορο της Πέλλας, ΑΕΜΘ 3 (1989), 67 κ.ε.
Mollard-Besques, Louvre cat. II: Mollard-Besques S., Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecques, étrusques et romaines II, Paris 1963.
Mommsen A., Delphika, Leipzig 1878.
Moret J., Un ancêtre du phylactère: Le pilier inscrit des vases italiotes, RA (1979), 3 κ.ε.
Μουτσόπουλος Ν., Κάρπαθος. Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας και αρχαιολογίας, ΕΕΠΣΑΠΘ Ζ (1978), 39 κ.ε.
Μπέσιος Μ., Η αρχαία Πύδνα, Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, 1985, 51.
Munsell, Soil Color Charts, Baltimore 1975.

Naveh N., Old Hebrew Inscriptions in a Burial Cave, IEJ 13 (1963), 74 κ.ε.
Nécropole: Pottier E. - Reinach S., La nécropole de Myrina, Paris 1887.
Neutsch B., Studien zur Vortanagräisch-attischen Koroplastik, Berlin 1952.
Nicholls R. V., Type Group and Series. A Reconsideration of Some Coroplastic Fundamentals, BSA 47 (1952), 217 κ.ε.
Nikolaou I., A Hellenistic and Roman Tomb at Eurychou-Phoenikas, Report of the Department of Antiquities, Cyprus 1984, 234 κ.ε.
Nikolaou K., The Topography of N. Paphos, Mélanges offerts à K. Michalowski, Warsawa 1966, 600.
Nilsson M. P., Ελληνική Λαϊκή Θρησκεία (μετάφρ. Ι. Κακριδή), Αθήνα 1966.
Oleson P. J., Technical Aspects of Etruscan Rock-Cut Tomb Architecture, RM 85 (1978), 283 κ.ε.
Olynthus: Excavations at Olynthus.
Ορλάνδος Α., Παραστάσεις κρηνών επί αγγείων, ΑΕ 1916, 94 κ.ε.
Pagenstecher R., Necropolis; Untersuchungen über Gestalt und Entwicklung der alexandrinischen Grabaulagen und ihrer Malereien, Leipzig 1919.
Παντερμαλής Δ., Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, Μακεδονικά 12 (1972), 147 κ.ε.
Παπαχατζής Ν., Η Πασικράτα της Δημητριάδας, Θεσσαλικά Α, 2 (1958), 50 κ.ε.
Παπαχατζής Ν., «Μογοστόκοι ειλείθυιαι» και κουροτρόφοι θεότητες, ΑΔ 33 (1978): Μελέται, 1 κ.ε.
Parović-Pečikan M., La nécropole hellénistique d'Olbia, Kiev 1974.
Paton W. R. - Myres J. K., Carian Sites and Inscriptions, JHS 16 (1896), 188 κ.ε.
Πατσιαδά Β., Κεραμική του τύπου της Δυτικής Κλιτύος από τη Ρόδο, ΑΔ 38 (1983): Μελέται, 105 κ.ε.
Paul E., Antike Welt in Ton; griechische und römische Terracotten des archäologischen Institutes in Leipzig, 1959.
Perdrizet P., Les terres cuites grecques d'Égypte de la collection Fouquet, Nancy-Paris-Strasbourg 1921.
Perdrizet, Delphi V, 1908: Perdrizet P., Monuments figurés, petits bronzes, terres-cuites, antiquités diverses, Fouilles de Delphes V, Paris 1908.
Perrot G. - Chipiez Ch., Histoire de l'art dans l'antiquité V, Paris 1890.
Πέτσας Φ., Ανασκαφή αρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης (1960/1), ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 218 κ.ε.
Πέτσας, Λευκάδια 1966: Πέτσας Φ., Ο τάφος των Λευκαδίων, Αθήναι 1966.
Pierides A., Jewelry in the Cyprus Museum, Nicosia 1971.
Poulsen V., Catalogue des terres cuites grecques et romaines, Ny Carlsberg Glyptothèque, Copenhagen 1949.
Prichett Kendrick W., The Attic Stelai, Hesperia 25 (1956), 178 κ.ε.
Prückner H., Die lokrischen Tonreliefs, Mainz am Rhein 1968.
Raumschüssel M., Dresden Staatliche Kunstsammlungen. Antike Terrakotten, 1969.
Reinach A. J., Galates dans l'art alexandrin, MonPiot 18 (1910), 37 κ.ε.
Reinach S., Les Galois dans l'art antique, RA 13 (1889), troisième série XIII, 187 κ.ε.
Reinach S., Repertoire de la statuaire grecque et romaine I-III, Roma 1965, IV, V, Roma 1969.
Richter G., The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, London 1966.
Richter G., The Metropolitan Museum of Arts. Handbook of the Greek Collection, Cambridge 1953.
Richter G., Greek, Etruscan and Roman Bronzes, N. York 1915.
Robinson, Olynthus IV, 1931: Robinson D. M., The Terra-Cottas of Olynthus Found in 1928, Olynthus IV, Baltimore-London 1931.
Robinson, Olynthus V, 1933: Robinson D. M., Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus Found in 1928 and 1931, Olynthus V, Baltimore-London 1933.
Robinson, Olynthus VII, 1933: Robinson D. M., The Terra-Cottas of Olynthus Found in 1931, Olynthus VII, Baltimore-London 1933.
Robinson, Olynthus X, 1941: Robinson D. M., Metal and Minor Miscellaneous Finds, Olynthus X, Baltimore-London 1941.
Robinson, Olynthus XI, 1942: Robinson D. M., Necrolynthia. A Study in Greek Burial Customs and Anthropology, Olynthus X, Baltimore-London 1942.
Robinson, Olynthus XIV, 1952: Robinson D. M., Terracottas, Lamps and Coins Found in 1934 and 1938, Olynthus XIV, Baltimore-London 1952.
Robinson D. M., Unpublished Greek Gold Jewelry and Gems, AJA 57 (1953), 5 κ.ε.

Rohde Elz., Griechische Terrakotten, Tübingen 1968.
Roos P., The Rock-Tombs of Cannus 1. The Architecture, SIMA 34, 1 (1972), 94 κ.ε.
Roos P., Research at Cannus, OpAth 8 (1968), 149 κ.ε.
Rostovtzeff M., The Social and Economic History of the Hellenistic World III, Oxford 1972.
Rotroff S., Three Cistern Systems on the Kolonos Agoraios, Hesperia 52 (1983), 257 κ.ε.
Rotroff S., Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Moldmade Bowls, The Athenian Agora XXII, Princeton 1982.
Ρωμαίος Κ. Α., Ο μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, Αθήναι 1951.
Ρωμιοπούλου Αικ. - Τουράτσογλου Ι., Εκ της αρχαίας Βεροίας, Μακεδονικά 14 (1974), 163 κ.ε.
Σβορώνος Ι., Ασκληπιακά μνημεία και κιονολατρεία εν Αθήναις, ΑΕ 1917, 78 κ.ε.
Schäfer J., Hellenistische Keramik aus Pergamon, Berlin 1968.
Schefold K., Untersuchungen zu den Kertschen Vasen, Berlin-Leipzig 1934.
Scheibler, Kerameikos XI, 1976: Scheibler I., Griechische Lampen, Kerameikos XI, Berlin 1976.
Schlörb-Vierneisel B., Eridanos-Nekropole, AM 81 (1966), 4 κ.ε.
Schneider-Lengyel J., Griechische Terrakotten, 1936.
Schojer T., Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica, Milano 1987, 369 κ.ε.
Segall B., Athens Museum Benaki. Katalog der Goldschmiede-Arbeiten, Athen 1938.
Shear T. L., The American Excavations in the Athenian Agora. The Campaign of 1936, Hesperia 6 (1937), 333 κ.ε.
Siebert G., Recherches sur les ateliers des bols à relief de Péloponnèse à l'époque hellénistique, B.E.F.A.R., Paris 1978.
Von Sieglin E. - Pagenstecher P., Die griechische-ägyptische Sammlung E. von Sieglin II, 3, 1913.
Sieveking J., Die Terrakotten der Sammlung Loeb, Munich 1916.
Sinn, Demetrias I, 1976: Beyer I. - von Graeve V. - Sinn U., Grabung am Anaktoron von Demetrias 1970, Demetrias I, Bonn 1976.
Sinn U., Staatliche Kunstsammlungen. Katalog Antike Terrakotten, Kassel-Wilhelmshohe 1977.
Σισμανίδης Κ., Νέος μακεδονικός τάφος στην Αγ. Παρασκευή Θεσσαλονίκης, ΑΑΑ XV (1982), 267 κ.ε.
Sjöquist E., Morgantina; Hellenistic Medicine Bottles, AJA 64 (1960), 78 κ.ε.
Sjöquist E., Morgantina: Hellenistic Inkstands, AJA 63 (1959), 275 κ.ε.
Von Smetana-Scherrer R., Alt-Ägina II, 1, 1982: Von Smetana-Scherrer R., Spätklassische und hellenistische Keramik, Alt-Ägina II, 1, Mainz/Rhein 1982.
Σουρή Β. - Τζαναβάρη Κ., Πήλινες πυξίδες από τη Βέροια: Χρονολογικές ενδείξεις. Β΄ επιστημονική συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, 1990, 151.
Sparkes Br. A. and Talcott L., The Athenian Agora XII, 1970: Sparkes Br. A. and Talcott L., Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C., The Athenian Agora XII, Princeton 1970.
Σταμπολίδης Ν., Ο βωμός του Διονύσου στην Κω, Αθήνα 1987.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, IA, Hesperia 21 (1952), 116 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, IC, Hesperia 23 (1954), 72 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, II, The Early Third Century B.C., Hesperia 26 (1957), 108 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, IIB, The Altar Well, Hesperia 28 (1959), 127 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, IIC, The Satyr Cistern, Hesperia 31 (1962), 244 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, part III, The Late Third Century B.C., Hesperia 32 (1963), 276 κ.ε. και part IV, The Second Century B.C., ό.π. 301 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, V. The Mid Second Century B.C. VI. Late Second Century B.C. to 86 B.C., Hesperia 34 (1965), 34 κ.ε.
Thompson D., Three Centuries of Hellenistic Terracottas, VII. The Early First Century B.C. A. The Kybele Cistern, Hesperia 35 (1966), 1 κ.ε. VII. The Early First Century B.C. B. The Mask Cistern and VIII. The Late First Century B.C. ό.π. 252 κ.ε.
Thompson D., A Bronze Dancer from Alexandria, AJA 54 (1950), 371 κ.ε.
Thompson D., The Origin of Tanagras, AJA 70 (1966), 51 κ.ε.
Thompson H., Three Centuries of Hellenistic Pottery, Hesperia 3 (1934), 311 κ.ε.
Τζαναβάρη Κ., Λαξευτός τάφος Καλλιθέας Βέροιας, Μακεδονικά 23 (1983), 246 κ.ε.

Tiatli Salah-Eddine, La Carthage punique, Paris 1978.
TK I, II: F. Winter, Die Typen der figürlichen Terrakotten I, II, Berlin-Stuttgart 1903.
Töpperwein E., Terrakottas von Pergamon, Berlin 1976.
Toll P. N., The Necropolis. The Excavations at Dura Europos. Preliminary Report of the Ninth Season of Work 1935-1936, N. Haven 1946.
Toynbee J. M. C., Antiquity 34 (1960), 312 κ.ε. (βιβλιογραφία Russel Meiggs, Roman Ostia).
Trendall A. D. - Webster T. B. L., Illustrations of Greek Drama, London 1971.
Troy: D. Burr Thompson, Troy. The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period. Supplementary monography 3, Princeton 1963.
Τσάκος Κ., Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι στη Σάμο, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 344 κ.ε.
Φιλαδελφεύς Α., Πήλινα ειδώλια εκ Μυρίνης. Συλλογή Ι. Μισθού εν τω Εθνικώ Μουσείω Αθηνών, Αθήναι 1928.
Χρυσοχόου Μ., Αι τούμπαι, Επετηρίς Παρνασσού Ι (1896), 13 κ.ε.
Χρυσοστόμου Αν., Ο λαξευτός τάφος Δ της Πέλλας, Μακεδονικά 23 (1983), 192 κ.ε.
Vanderpool E. - McCredie J. R. - Steinberg A., Koroni: a Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica, Hesperia 31 (1962), 26 κ.ε.
Vaulina M. - Wasowicz Al., Bois grecs et romains de l'Ermitage, 1974.
Vessberg O. - Westholm A., SCE IV, 3 (1956): O. Vessberg and A. Westholm, The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus, The Swedish Cyprus Expedition IV, 3, Stockholm 1956.
Vogüé M., Note sur les nécropoles de Carthage, RA 13 (1889), 178 κ.ε.
Waagé, Antioch IV, I, 1958: Waagé, F.O., Hellenistic and Roman Tableware of North Syria in Antioch on the Orontes IV, I. Ceramics and Islamic Coins, Princeton 1958.
Watzinger C., Vasenfunde aus Athen, AM 26 (1901), 50 κ.ε.
Webster T. B. L., Monuments Illustrating Tragedy and Satyr Play, London 1962.
Webster T. B. L., Monuments Illustrating New Comedy, London 1969.
Webster T. B. L., Greek Theater Production, London 1970.
Webster T. B. L., Greek Terracottas, 1950.
Welter G., Aigina, Berlin 1938.
Welter G., Aiginetica XIII-XXIV, AA 53 (1938), 495 κ.ε.
Wiegand Th., Eros und Psyche auf einem Bronzerelief aus Amisos, Anatolian Studies Presented to Sir M. Ramsay, 1923, 405 κ.ε.
Wiegand - Schrader, Priene 1904: Wiegand T. - Schrader H., Priene. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898, Berlin 1904.
Williams II C. K. W., Corinth 1977, Forum Southwest, Hesperia 47 (1978), 1 κ.ε.
Woolley C. L., The Excavations at Al Mina, Sueidia II, JHS 58 (1938), 133 κ.ε.
Yalouris N., Unusual Form of Tombs and Burial Customs, AAA I (1968), 189 κ.ε.
Young R. S., Sepulturae intra urbem, Hesperia 20 (1951), 67 κ.ε.
Young C. - Mackworth-Broch J. K., Excavations in Siphnos, BSA 44 (1949), 1 κ.ε.
Zunz G., Persephone. Three Essays on Religion and Thought in Magna Graecia, Oxford 1971.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι που έχουν αποκαλυφθεί ως σήμερα στην Πέλλα είναι σχετικά λίγοι σε σύγκριση με αυτούς που έχουν βρεθεί σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας[1]. Αν εξαιρέσει κανείς το μεγάλο θαλαμωτό τάφο που ερεύνησαν οι Leake και Delacoulonche τον περασμένο αιώνα στο αγροτεμάχιο 1325, νοτιοανατολικά του χωριού Παλαιά Πέλλα[2] (Σχέδ. 1, αριθ. τάφου 35), η μορφή του λαξευτού θαλαμωτού τάφου δε μας ήταν γνωστή από την περιοχή ως το 1976. Τη χρονιά αυτή, 100 μ. νότια του τύμβου με το μεγάλο τάφο που ερεύνησαν οι Leake και Delacoulonche, αποκαλύφθηκε τυχαία κατά το όργωμα του αγροτεμαχίου αριθ. 1329 δεύτερος μεγάλος λαξευτός τάφος με δύο θαλάμους[3] (Σχέδ. 1, αριθ. τάφου 34). Τα δύο επόμενα χρόνια, 1977 και 1978, σε τάφρο που ανοίχθηκε στα νότια του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας από τον Οργανισμό Ύδρευσης για την υδροδότηση της Θεσσαλονίκης από τις πηγές της Αραβησσού, αποκαλύφθηκαν άλλοι οκτώ λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι[4].

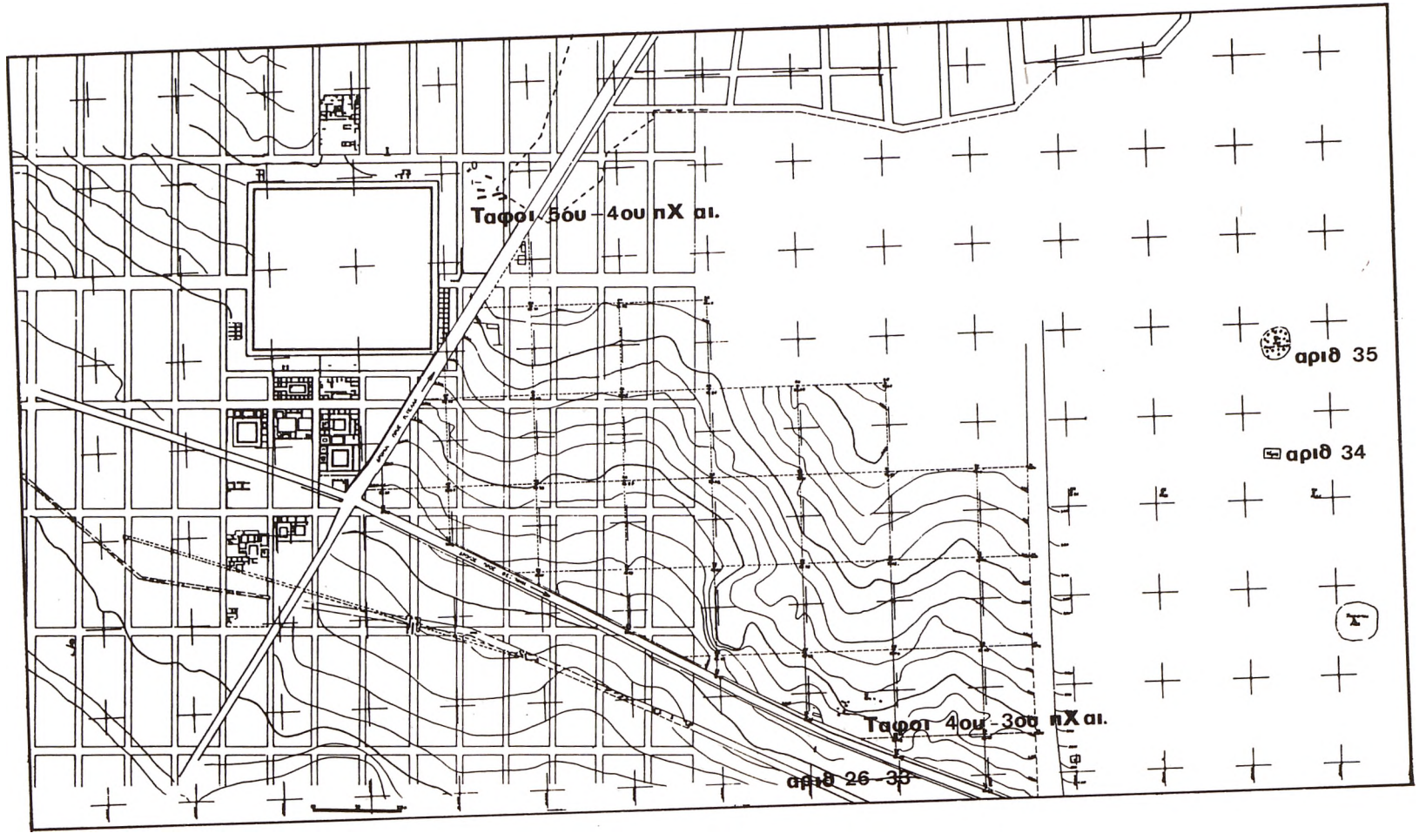
Η περιοχή των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της τάφρου υδροδότησης βρίσκεται 45 μ. νότια του δημόσιου δρόμου Θεσσαλονίκης-Γιαννιτσών· ο δυτικότερος από αυτούς απέχει 520 μ. περίπου από τη νοητή επέκταση προς Ν. της ανατολικής εξωτερικής οικοδομικής γραμμής των τετραγώνων 1 και 2 του τομέα Ι του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας (Σχέδ. 1, αριθ. τάφου 26-33). Οι δρόμοι των τάφων, που εντοπίσθηκαν μέσα στην τάφρο υδροδότησης, κάθετοι στη βόρεια παρειά της, απέχουν μεταξύ τους 5-8 μ.

1. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 107, 113 σημ. 14.

2. W. M. Leake, Travels in Northern Greece III, 1835, 260· Delacoulonche, Mémoire sur le berceau de la puissance Macédonienne des bords de l'Haliakmon et ceux de l'Axius. Archives des Missions scientifiques et littéraires VIII, 1859, 138· Μ. Χρυσοχόου, Αι Τούμπαι, Επετηρίς του Παρνασσού Ι, 1896, 13· στο κείμενο της μελέτης ο τάφος αναφέρεται και με τον αριθ. 35, Α΄ Μέρος, Κεφάλαιο ΙΙΙ, Κατάλογος.

3. Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 259. Ο τάφος αυτός που βρέθηκε στο αγροτεμάχιο ιδιοκτησίας Στ. Ζωτάκη, χαρακτηρίζεται στη μελέτη και με τον αριθ. 34 στο Α΄ Μέρος, Κεφάλαιο ΙΙΙ.

4. Οι τάφοι που βρέθηκαν στην τάφρο υδροδότησης διακρίνονται με τα γράμματα Α, Β, Γ, Δ, Ε, Η, Θ, Ι. Ο τάφος Δ έχει δημοσιευθεί από την Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 192 κ.ε. Οι παραπάνω τάφοι χαρακτηρίζονται στο κείμενο της μελέτης και με τους αριθ. 26-33 στο Α΄ Μέρος Κεφ. ΙΙΙ. Η τάφρος υδροδότησης της Θεσσαλονίκης, με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., έχει την αρχή της στις πηγές της Αραβησσού και φθάνει στη Θεσσαλονίκη περνώντας 90 μ. περίπου νότια του Μουσείου Πέλλας. Ταυτόχρονα με τις εκσκαφικές εργασίες της τάφρου διενεργήθηκε από την ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων σωστική ανασκαφή σε τμήμα της, μήκ. 1,5 περίπου χιλιομέτρων και πλ. 5-8 μ. Αποκαλύφθηκαν τμήματα οικοδομημάτων της πόλης, τμήμα του νότιου τείχους του ύστερου 4ου-αρχών του 3ου αι. π.Χ., μέρος του ελληνιστικού νεκροταφείου με λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους ανατολικά, καθώς και τμήμα νεκροταφείου των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων δυτικά, προς τη Νέα Πέλλα. Την εποπτεία της ανασκαφής της τάφρου υδροδότησης είχαν οι αρχαιολόγοι Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Σ. Νικολαΐδου, Π. Παλαιοπάνου και Αν. Χρυσοστόμου.

Σχέδ. 1. Πέλλα. Τοπογραφικό της περιοχής.

Το φθινόπωρο του 1989 και ενώ η μελέτη αυτή είχε κατατεθεί για δημοσίευση, στο αγροτεμάχιο αριθ. 1327 της Πέλλας ερευνήθηκαν άλλοι δώδεκα λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι (Σχέδ. 1). Οι τάφοι αυτοί δε δημοσιεύονται σε αυτή τη μελέτη[5]. Ωστόσο αρκετά αρχιτεκτονικά στοιχεία τους μνημονεύονται στα Κεφ. IV και V.

Ο μαλακός ασβεστολιθικός βράχος της Πέλλας, που λαξεύεται εύκολα, ήταν ο κύριος παράγοντας που ευνόησε την κατασκευή των λαξευτών τάφων. Στα νεκροταφεία, που ερευνήθηκαν την τελευταία δεκαετία στην Πέλλα και που αντιστοιχούν σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους της πόλης, ο πιο συνηθισμένος τύπος τάφου είναι ο λαξευτός, κιβωτιόσχημος στα κλασικά και στα ρωμαϊκά χρόνια, θαλαμωτός στα ελληνιστικά[6].

Όλοι σχεδόν οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας βρίσκονται σε μικρό βάθος από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους. Γι' αυτό και οι περισσότεροι έχουν πάθει σοβαρές ζημιές από τα γεωργικά μηχανήματα. Η σύληση από την άλλη μεριά, με τη διαταραχή των ταφών που προκάλεσε, περιόρισε σημαντικά τα στοιχεία που σχετίζονται με τα έθιμα ταφής, τα είδη και την τέχνη των κτερισμάτων.

Παρόλες, ωστόσο, τις ελλείψεις, η αποκάλυψη των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας δεν παύει να είναι σημαντική. Για πρώτη φορά ανασκάφτηκε συστηματικά στην περιοχή της μακεδονικής πρωτεύουσας ένα σύνολο τάφων με την μορφή αυτή. Έτσι έχουμε τώρα και από την Πέλλα αρκετά στοιχεία για την εξέταση της αρχιτεκτονικής μορφής των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στο μακεδονικό χώρο στα ελληνιστικά χρόνια[7]. Εξάλλου, οι ταφές και τα κτερίσματα μας επιτρέπουν να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις σε ειδικά ζητήματα με προεκτάσεις σε προβλήματα τυπολογίας, εικονογραφίας, ερμηνείας και χρονολόγησης των ευρημάτων.

5. Οι δώδεκα λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι του αγροτεμαχίου αριθ. 1327 της Πέλλας βρίσκονται σε χώρο νεκροταφείου, του οποίου η χρήση αρχίζει από το τέλος του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ. Στο νεκροταφείο αυτό ερευνήθηκαν ακόμα είκοσι ορθογώνιοι κιβωτιόσχημοι τάφοι με λαξευτά στο φυσικό βράχο ή κτιστά τοιχώματα και λίγοι κεραμοσκεπείς. Για το νεκροταφείο αυτό βλ. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, ΑΕΜΘ 3 (1989), 91 κ.ε.

6. Ο διαχωρισμός αυτός δεν είναι απόλυτος. Κεραμοσκεπείς τάφοι υπάρχουν και στο κλασικό νεκροταφείο της Πέλλας, του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., επάνω από τους κιβωτιόσχημους.

Δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμα ολόκληρη η περίμετρος των τειχών της αρχαίας Πέλλας· μας είναι γνωστά τα βόρεια όριά της με την ανεύρεση τμημάτων του Βόρειου τείχους, Χ. Μακαρόνας, ΑΔ 26 (1971): Χρονικά, 399· Β. Μισαηλίδου, ΑΕΜΘ 3 (1989), 67 κ.ε., Μ. Σιγανίδου, Αμητός. Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Μ. Ανδρόνικος, 1987, 765 κ.ε., καθώς και τα νότια όρια της πόλης του τέλους του 4ου-αρχών 3ου αι. π.Χ., με την αποκάλυψη τμήματος του τείχους και μίας πύλης της εποχής αυτής. Τα ανατολικά και δυτικά όρια της πόλης ορίζουν με προσέγγιση οι θέσεις νεκροταφείων της ελληνιστικής εποχής, ανατολικά, και της πρώιμης ρωμαϊκής, δυτικά. Ανασκαφικά στοιχεία επιβεβαιώνουν την επέκταση της πόλης μέσα στον 4ο αι. π.Χ. Τότε το νεκροταφείο του τέλους του 5ου-α΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., με λαξευτούς κιβωτιόσχημους τάφους, που εντοπίσθηκε ανατολικά του τομέα Ι του αρχαιολογικού χώρου (Σχέδ. 1), Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 395, μετατοπίσθηκε 550 μ. περίπου ανατολικά του τομέα Ι, Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 261· η ίδια, ΑΔ 32 (1977): Χρονικά, 214, 215, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 259, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 300, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 397, ΑΔ 36 (1981): Χρονικά, 319. Το νεκροταφείο αυτό περιλαμβάνει λαξευτούς κιβωτιόσχημους, κτιστούς, κεραμοσκεπείς τάφους και μικρές πέτρινες λάρνακες (Σχέδ. 1). Δυτικά του Μουσείου Πέλλας, 670 μ. περίπου, και νότια του δημόσιου δρόμου Θεσσαλονίκης-Γιαννιτσών, 30 μ. περίπου, έχει ερευνηθεί τμήμα νεκροταφείου των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων με λαξευτούς κιβωτιόσχημους, κτιστούς και κεραμοσκεπείς τάφους. Το νεκροταφείο αυτό ανήκει στην πόλη των ρωμαϊκών χρόνων, η οποία φαίνεται ότι δημιουργήθηκε στην περιοχή της Νέας Πέλλας μετά την εγκατάλειψη της παλιάς Πέλλας, βλ. Γ. Ακαμάτης, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, 1985, 554.

7. Τα περισσότερα στοιχεία ως σήμερα για τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους στο χώρο της Μακεδονίας προέρχονται από τη Βέροια, απ' όπου έχουμε και την πρώτη συστηματική μελέτη συνόλου λαξευτών θαλαμωτών τάφων. Βλ. υποσημ. 1 και Μέρος Α΄, κεφ. ΙΙ.

Στο κεφάλαιο Ι του Α΄ Μέρους εξετάζεται η αρχιτεκτονική μορφή των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας. Στο κεφάλαιο ΙΙ εκτίθεται η πορεία της έρευνας των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην Ελλάδα, γίνεται σύντομη αναφορά των μνημείων που έχουν βρεθεί εκτός Μακεδονίας και αναφέρονται τα μορφολογικά στοιχεία τους. Ακολουθεί ένας κατάλογος των γνωστών ως σήμερα λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Μακεδονία (κεφάλαιο ΙΙΙ). Στη συνέχεια (κεφάλαιο IV) εξετάζονται τα επιμέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία των τάφων, δηλαδή ο δρόμος (IVα), η πρόσοψη (IVβ) και οι θάλαμοι (IVγ), όπως και η ζωγραφική διακόσμηση (IVδ) και η διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου με κλίνες και λάρνακες (IVε). Το κεφάλαιο V, τέλος, περιλαμβάνει γενικότερες παρατηρήσεις για την αρχιτεκτονική μορφή των λαξευτών θαλαμωτών τάφων με προεκτάσεις σε ειδικότερα θέματα, όπως είναι ο προσδιορισμός του χρόνου και του τόπου στον οποίο εμφανίζεται το είδος αυτό της ταφικής αρχιτεκτονικής, οι σχέσεις της με άλλα μνημεία και η εξέλιξη της μορφής της.

Η δημοσίευση ενός λαξευτού θαλαμωτού τάφου από τη Μαρίνα Ημαθίας κρίθηκε σκόπιμο να περιληφθεί σε επίμετρο του Α΄ Μέρους, γιατί η αρχιτεκτονική μορφή του θεωρείται βασική για την εξέταση της εξέλιξης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Μακεδονία.

Στο Β΄ Μέρος, κεφάλαιο Ι, εξετάζονται οι ταφές (Ια), τα κτερίσματα (Ιβ) και η χρονολόγηση (Ιγ) των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας. Στο πρώτο τμήμα του επόμενου κεφαλαίου (ΙΙα) απομονώνεται μία μεγάλη ομάδα κτερισμάτων, τα πήλινα ειδώλια. Ο μεγάλος αριθμός και η ποικιλία των τύπων προσφέρουν τη δυνατότητα για ορισμένες παρατηρήσεις σε θέματα τεχνικής, τυπολογίας, εικονογραφίας και ερμηνείας, που πιστεύουμε ότι ισχύουν γενικότερα για το τοπικό εργαστήριο κοροπλαστικής, στο οποίο έχουν κατασκευαστεί τα ειδώλια. Από τη δεύτερη μεγάλη ομάδα κτερισμάτων, τα πήλινα αγγεία, εξετάζονται στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου ΙΙ (ΙΙβ) τα λυχνάρια και τα μυροδοχεία. Η επιλογή έγινε, γιατί τα αγγεία αυτά παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλία τύπων, γνωστών από άλλες περιοχές. Κρίθηκε λοιπόν σκόπιμο να τονιστεί η παρουσία τους στην Πέλλα και να προσδιοριστούν ακριβέστερα οι περίοδοι, στις οποίες αυτά χρησιμοποιήθηκαν. Στο κεφάλαιο ΙΙΙ του Β΄ Μέρους καταγράφονται όλα τα στοιχεία που σχετίζονται με τα έθιμα ταφής, επισημαίνονται οι τοπικές ιδιαιτερότητες και εξετάζεται η χρήση και η σημασία ορισμένων κτερισμάτων.

Η μελέτη αυτή δε θα ήταν δυνατό να ολοκληρωθεί χωρίς τη συμπαράσταση, ηθική και πρακτική, ορισμένων συναδέλφων, στους οποίους από τη θέση αυτή εκφράζω θερμές ευχαριστίες.

Την Μ. Σιγανίδου, προϊσταμένη της ΙΖ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ευχαριστώ για την άδεια δημοσίευσης των τάφων της Πέλλας και της Μαρίνας Νάουσας, καθώς και για τη θερμή υποστήριξη και βοήθειά της στην πορεία της έρευνας.

Τον καθηγητή Γ. Δεσπίνη, με την εποπτεία του οποίου άρχισε η μελέτη αυτή, που εγκρίθηκε ως διδακτορική διατριβή από τη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ το 1987, ευχαριστώ θερμά για τον έλεγχο της τελικής μορφής του κειμένου και για τις χρήσιμες υποδείξεις του.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω για τις ουσιαστικές παρατηρήσεις και τις υποδείξεις τους στα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τους καθηγητές Δ. Παντερμαλή, Μ. Τιβέριο και Στ. Δρούγου. Για τις υποδείξεις τους ευχαριστώ επίσης θερμά τις επίκουρους καθηγήτριες Χρ. Παλιαδέλη και Σ. Πινγιάτογλου, μέλη της πενταμελούς επιτροπής.

Για τις ποικίλες διευκολύνσεις και την πρόθυμη παροχή πληροφοριών ευχαριστώ θερμά τον επίκουρο καθηγητή Γ. Ακαμάτη, τους συναδέλφους αρχαιολόγους, Β. Σουρή, Κ. Τζαναβάρη, Αν. Χρυσοστόμου, Π. Χρυσοστόμου, και τον Γ. Τουράτσογλου, Έφορο Αρχαιοτήτων στο Νομισματικό Μουσείο.

Τα σχέδια των τάφων έγιναν από τους αρχιτέκτονες: Γ. Ευλογημένο, Σπ. Σώρα, Α. Ξεναρίου, Γ. Κιαγιά και τη σχεδιάστρια Ε. Μπατάρα. Τα σχέδια των αγγείων από τους αρχιτέκτονες Α. Κοτζάμπαση-Παλαιολόγου και Κ. Τροχίδη.

Η φωτογράφηση των αντικειμένων οφείλεται στους Μ. Στεφανίδη και Χρ. Γιαβανίδη, και η συντήρησή τους έγινε στα εργαστήρια των Μουσείων Πέλλας και Έδεσσας από τους άξιους συντηρητές Τάσο και Έφη Μοδίτση και Γ. Κυβελίδη. Τη δακτυλογράφηση, τέλος, του κειμένου ανέλαβε η Αν. Ρούσσου.

Ακόμα, θέλω να ευχαριστήσω το Διοικητικό Συμβούλιο του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων του Υπουργείου Πολιτισμού, που συμπεριέλαβε τη μελέτη αυτή στις εκδόσεις του, καθώς και τη διευθύντρια κ. Ε. Κυπραίου και το προσωπικό της Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων για τη μέριμνα της εκτύπωσής της.

Για όλους αυτούς, που με προθυμία μου συμπαραστάθηκαν και συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτής της μελέτης, αισθάνομαι βαθιά ευγνωμοσύνη.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ι. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

1. Πέλλα, Τάφος Α. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 26), (Σχέδ. 2α, 2β)

Ο τάφος Α έχει τρεις θαλάμους. Η είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά[8]. Ο δρόμος, πλ. 1,65 μ., λαξευτός με τρεις βαθμίδες[9] και στεγασμένος με καμαρωτή οροφή, ύψ. 2,95 μ., καταλήγει σε έναν ευρύτερο χώρο, διαστ. 2,10×1,70 μ., που τον ονομάζουμε προθάλαμο. Στο βόρειο και το δυτικό τοίχωμα αυτού του χώρου υπάρχουν ανοίγματα επικοινωνίας με τους νεκρικούς θαλάμους. Ο βόρειος, κύριος θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος, διαστ. 3,15×3,10 μ., βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο. Στο άνοιγμα επικοινωνίας με τον προθάλαμο, πλ. 1,20 μ., υπάρχει μία βαθμίδα[10]. Ένας δουλεμένος γωνιόλιθος και κάποιοι αργοί λίθοι και κεραμίδια, που βρέθηκαν σκορπισμένα στο σημείο αυτό, δείχνουν ότι το άνοιγμα ήταν φραγμένο[11]. Οι δύο πλευρικοί θάλαμοι λαξεύθηκαν σε δεύτερη φάση χρήσης του τάφου. Ο βόρειος πλευρικός θάλαμος, ένα ακανόνιστο τετράπλευρο, διαστ. 2,80×2,50 μ., έχει άνοιγμα επικοινωνίας με τον κύριο θάλαμο, πλ. 0,80 μ.· το άνοιγμα βρέθηκε εν μέρει φραγμένο με δύο σειρές από δουλεμένους λίθους, μεταξύ των οποίων υπήρχε και υλικό από δεύτερη χρήση: ένας μικρός βωμός και μία επιτύμβια ναόσχημη στήλη[12]. Τα τοιχώματα του θαλάμου αυτού είναι επιχρισμένα με ασβεστοκονίαμα[13]. Η κατάρρευση του μεγαλύτερου μέρους του νότιου τοιχώματος μπορεί να οφείλεται είτε στη σύληση, είτε στη σαθρότητα του βράχου. Ο νότιος πλευρικός θάλαμος, σχεδόν ορθογώνιος, διαστ. 2,80×1,90 μ., διατηρεί την καμαρωτή οροφή του, ύψ. 1,85 μ. στο χαμηλότερο σημείο σχηματισμού της και 2,20 μ. στην κορυφή. Το δάπεδό του βρίσκεται 0,10 μ. χαμηλότερα από το δάπεδο του προθαλάμου. Το άνοιγμα επικοινωνίας με τον προθάλαμο βρέθηκε φραγμένο από δύο σειρές γωνιόλιθων, σε ύψος 1,05 μ. Το υπόλοιπο τμήμα του ανοίγματος θα φραζόταν με τους μικρούς ακατέργαστους λίθους, που ήταν σκορ-

8. Επειδή ο βράχος ήταν πολύ σαθρός και υπήρχε κίνδυνος κατάρρευσης ολόκληρης της οροφής, πριν αρχίσει η ανασκαφική έρευνα, αφαιρέθηκε ολόκληρη η οροφή του κύριου θαλάμου, καθώς και του βόρειου πλευρικού. Έτσι, η ανασκαφή άρχισε από το εσωτερικό του τάφου, με ταυτόχρονη υποστύλωση των ανασκαμμένων χώρων.

9. Λόγω του περιορισμένου χρόνου της ανασκαφής, ανασκάφτηκαν μόνον τρεις βαθμίδες, μήκ. 1,65, πλ. 0,40 και ύψ. 0,25 μ.

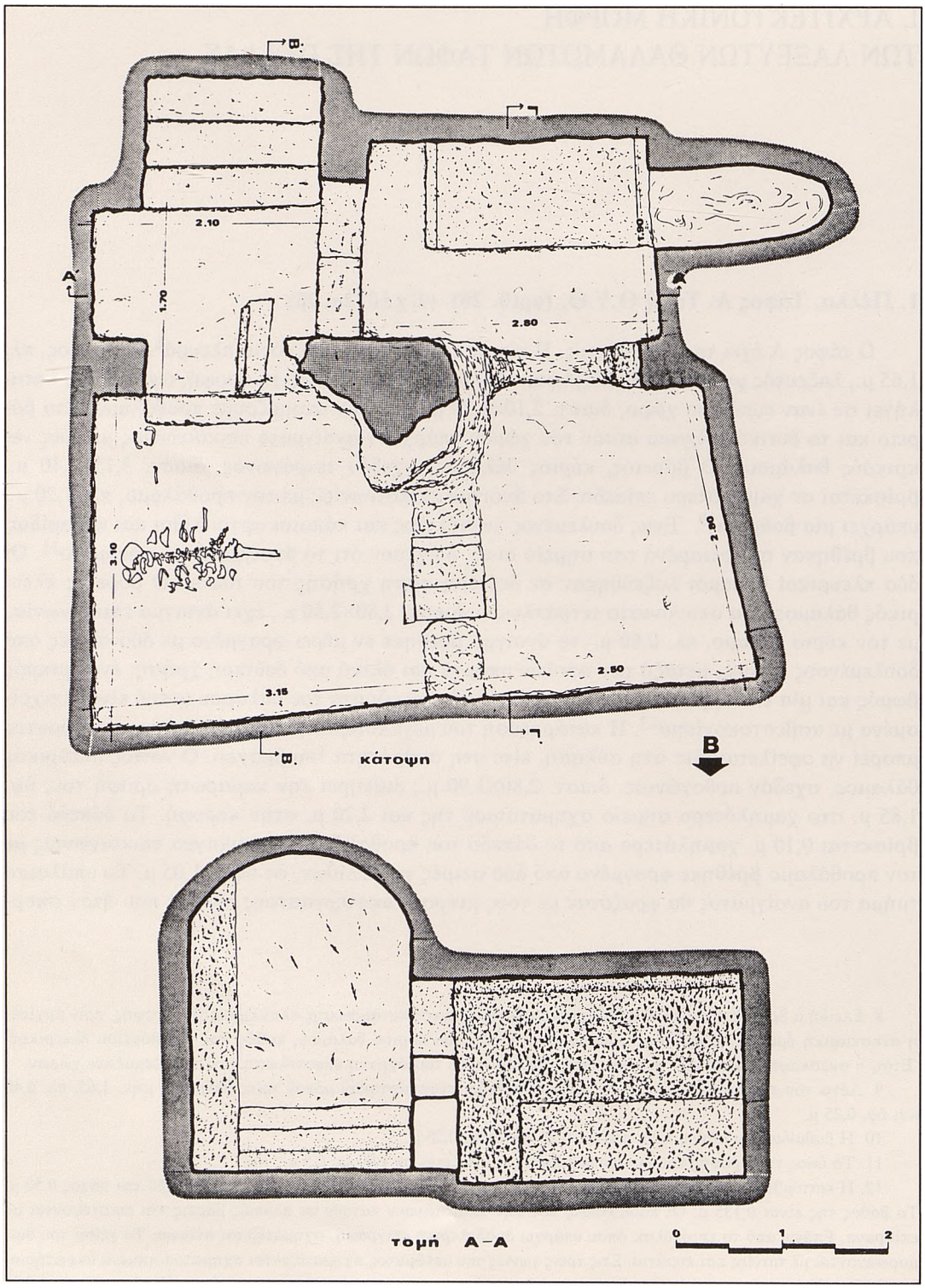
10. Η βαθμίδα έχει μήκος 1,20, πλάτος 0,35 και ύψος 0,25 μ.

11. Το ύψος της οροφής του κύριου θαλάμου υπολογίζεται σε 1,90 ως 2,5 μ.

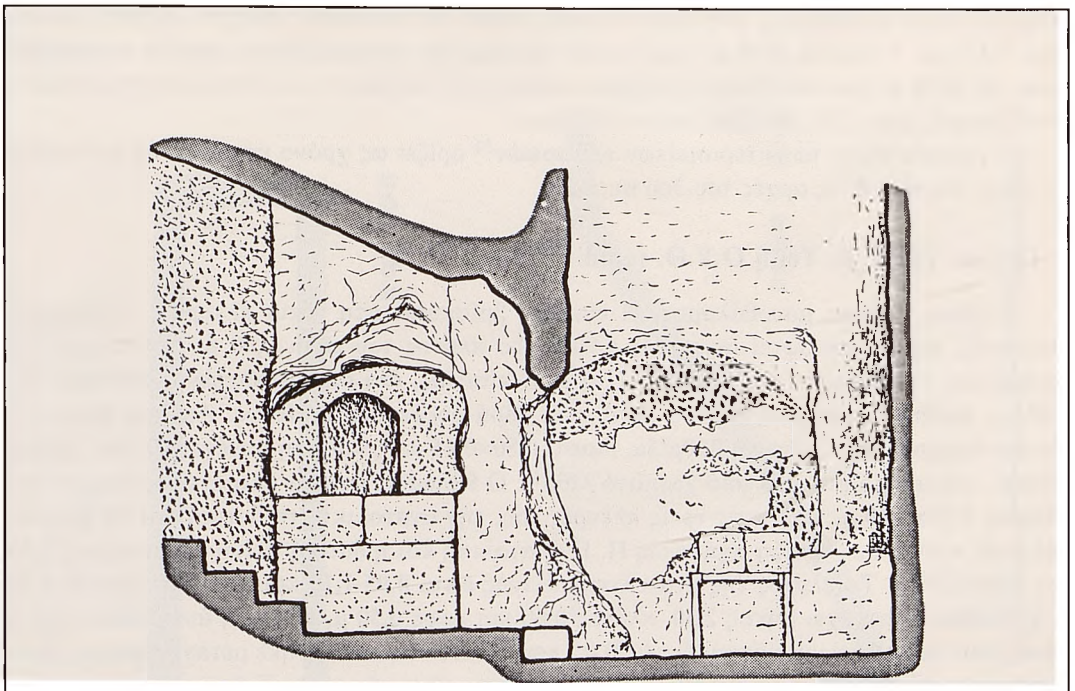
12. Η επιτύμβια ναόσχημη ασβεστολιθική στήλη αριθ. 1977/116 έχει ύψος 0,85, πλάτος 0,62 και πάχος 0,50 μ. Το βάθος της είναι 0,135 μ. Οι παραστάδες που την πλαισιώνουν πατούν σε πλατιές βάσεις και επιστέφονται με επίκρανα. Επάνω από το επιστύλιο, όπου υπάρχει δυσδιάκριτη επιγραφή, σχηματίζεται αέτωμα. Τα γείσα του διαμορφώνονται με ταινίες και κυμάτια. Στις τρεις γωνίες του αετώματος σχηματίζονται σχηματοποιημένα ακρωτήρια, ύψ. 0,09 μ. Στο κάτω και επάνω τμήμα των πλάγιων όψεων υπάρχουν ταινίες και κυμάτια. Η πίσω και η επάνω επιφάνεια της στήλης είναι αδρά δουλεμένες· έφερε ζωγραφική διακόσμηση, που δε σώζεται.

Ο βωμίσκος αριθ. 1977/117, από ασβεστόλιθο, έχει τετράπλευρη βάση με ταινία και κυμάτιο στην επάνω και την κάτω πλευρά. Η επάνω επιφάνεια της ορθογώνιας επίστεψης και η πίσω όψη είναι αδρά δουλεμένες. Έχει ύψος 0,52, πλάτος 0,27, ύψος βάσης 0,08 και επίστεψης 0,05 μ.

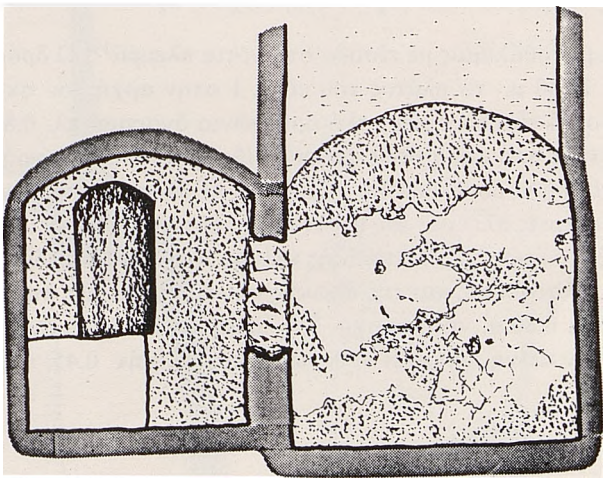
13. Το ύψος της οροφής του βόρειου πλευρικού θαλάμου υπολογίζεται σε 2,20 ως 2,70 μ.

Σχέδ. 2α. Πέλλα, Τάφος Α.

τομή Β Β

τομή Γ-Γ

Σχέδ. 2β. Πέλλα, Τάφος Α.

πισμένοι στον προθάλαμο. Στη νότια πλευρά αυτού του θαλάμου υπάρχει λαξευτή κλίνη, μήκ. 2,15, πλ. 1 και ύψ. 0,75 μ. Στις στενές πλευρές της σχηματίζονται χαμηλά προσκεφάλαια, πλ. 0,10 μ., ενώ στο δυτικό τοίχωμα, επάνω από την κλίνη, ανοίγεται κόγχη με καμαρωτή οροφή, μήκ. 1,70, πλ. 0,65 και ύψ. 1,25 μ.

Η χρονολόγηση των κτερισμάτων των ταφών[14] ορίζει ως χρόνο κατασκευής του τάφου το τέλος του 4ου ή τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

2. Πέλλα, Τάφος Β. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 27), (Σχέδ. 3)

Ο τάφος Β είναι μονοθάλαμος. Η είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά[15]. Ο δρόμος, επικλινής, έχει ανασκαφτεί σε μήκος 6,90 μ. Το πλάτος του είναι 0,90 μ. στην αρχή του σκάμματος και μπροστά στην είσοδο 1,10 μ. Η είσοδος, ένα απλό ορθογώνιο άνοιγμα, πλ. 0,80 μ., βρέθηκε φραγμένη με δύο μεγάλους, αδρά δουλεμένους λίθους. Αμέσως μετά την είσοδο σχηματίζεται λαξευτή βαθμίδα, διαστ. 0,80×0,45 μ.[16], και στη συνέχεια 0,10 μ. χαμηλότερα, μια ακόμα βαθμίδα από χωριστό λίθο[17]. Ο θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος και με διαστάσεις 3,10×2,70 μ., έχει στις τρεις πλευρές του, την ανατολική, τη δυτική και τη βόρεια, λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Η ανατολική και η δυτική κλίνη έχουν μήκος 2,20 και ύψος 0,50 μ. Το πλάτος της ανατολικής κλίνης είναι 0,95-1,10 και της δυτικής 0,90-1,10 μ. Η βόρεια κλίνη έχει μήκος 2,30, πλάτος 0,60 και ύψος 0,50 μ. Η κλίνη αυτή είναι λαξευμένη μέσα σε ορθογώνια κόγχη, ύψ. 0,70 μ., που πιθανότατα ανοίχθηκε μεταγενέστερα. Ελάχιστα ίχνη κόκκινου επιχρίσματος διασώθηκαν στο κάτω μέρος των τοιχωμάτων του θαλάμου και λευκού στο επάνω μέρος.

Η κατασκευή του τάφου με βάση τη χρονολόγηση των κτερισμάτων των ταφών[18] μπορεί να τοποθετηθεί γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

3. Πέλλα, Τάφος Γ. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 28), (Σχέδ. 4)

Ο τάφος Γ είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη νότια πλευρά[19]. Ο δρόμος, επικλινής, ανασκάφτηκε σε μήκος 10,80 μ.· το πλάτος του είναι 1 στην αρχή του σκάμματος και 1,58 μ. μπροστά στην είσοδο. Η είσοδος, ένα απλό ορθογώνιο άνοιγμα, πλ. 0,80 μ., βρέθηκε φραγμένη με τέσσερις σειρές από καλά δουλεμένους λίθους σε δεύτερη χρήση στην πρώτη και την τέταρτη σειρά και αδρά δουλεμένους ενδιάμεσα. Ο θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος, διαστ. 3,05×2,80 μ., έχει στις τρεις πλευρές του (ανατολική, δυτική και βόρεια), λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Το ύψος της ανατολικής κλίνης είναι 0,40, της δυτικής και της βόρειας 0,50 μ. Το μήκος της ανατολικής και της δυτικής κλίνης είναι 2,05, της βόρειας 2,45, ενώ το πλάτος τους 0,90, 1 και 0,80 μ., αντίστοιχα. Στη μέση περίπου του ανατολικού τοιχώματος, ακριβώς επάνω από την κλίνη, υπάρχει ορθογώνια κόγχη, μήκ. 0,45, πλ. 0,50 και ύψ. 0,70 μ.

14. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Α, βλ. σ. 212.

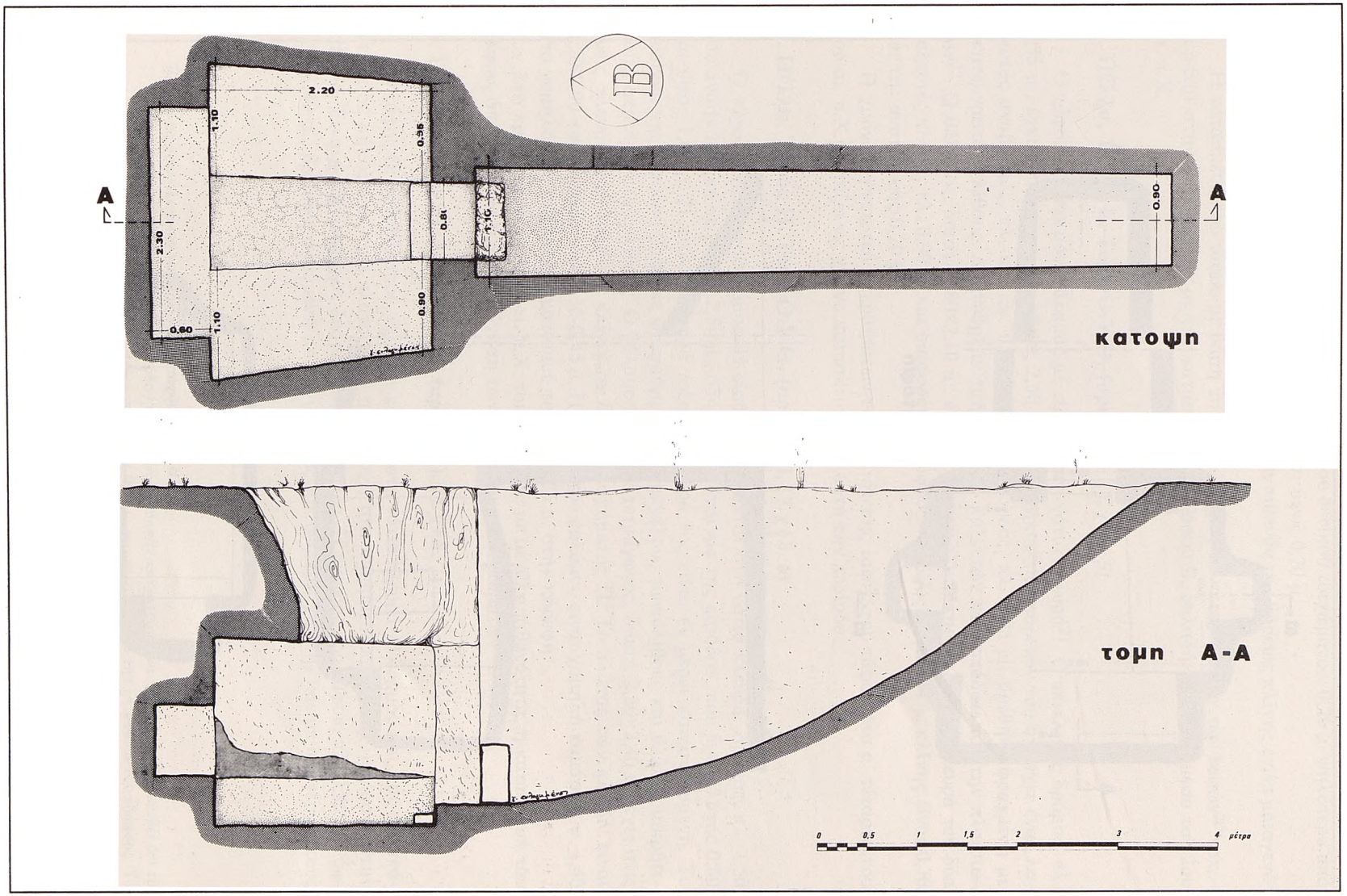
15. Η οροφή του τάφου και το επάνω μέρος της εισόδου βρέθηκαν κατεστραμμένα, γι' αυτό και δεν είναι δυνατό να υπολογισθεί το ύψος της οροφής του θαλάμου και του ανοίγματος της εισόδου.

16. Η βαθμίδα αυτή έχει θέση κατωφλιού.

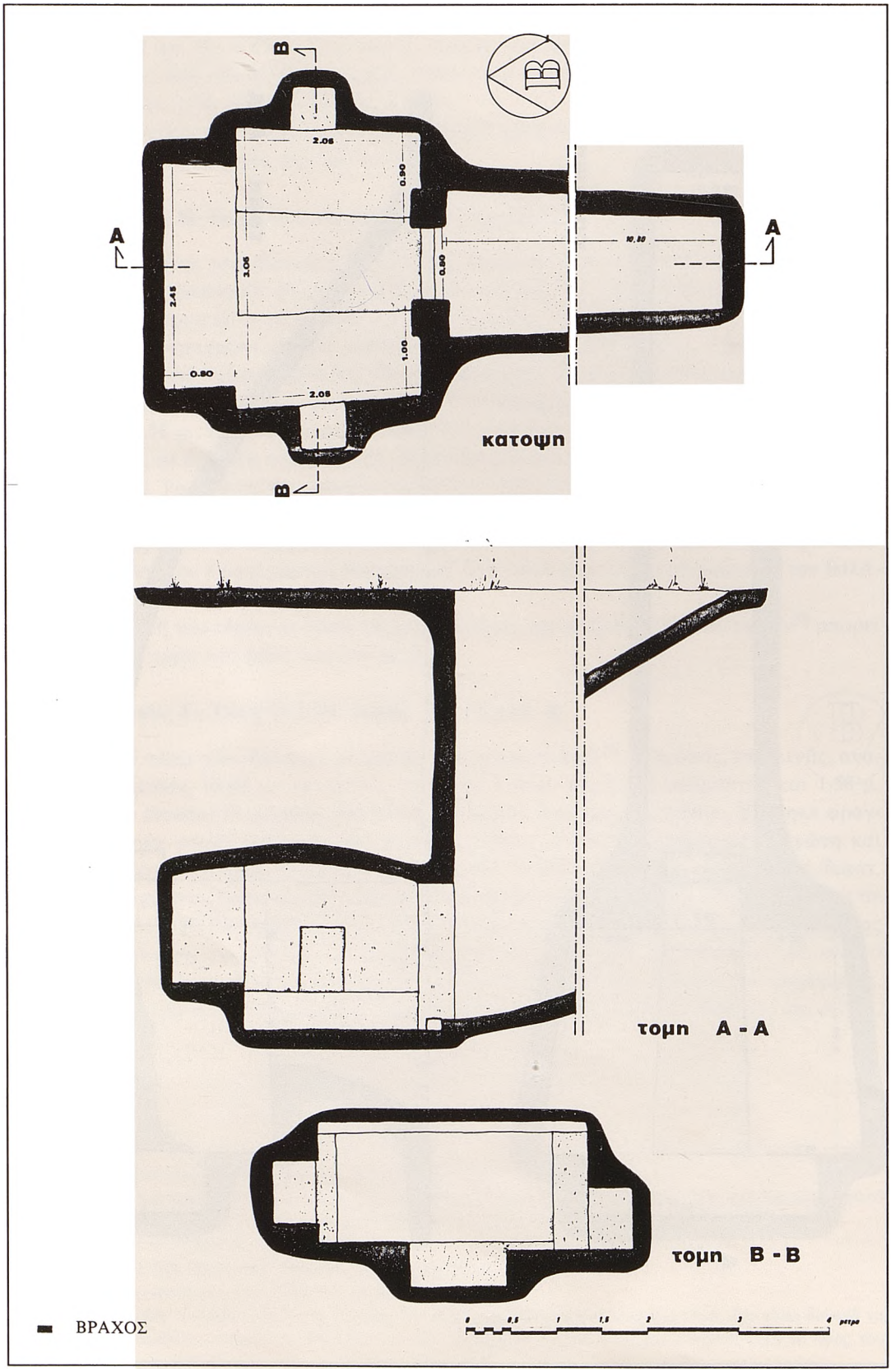
17. Η βαθμίδα έχει μήκος 0,80, πλάτος 0,20 και ύψος 0,10 μ.

18. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Β, βλ. σ. 212.

19. Η οροφή και το επάνω μέρος της εισόδου του τάφου βρέθηκαν κατεστραμμένα· έτσι, δεν είναι δυνατό να υπολογισθεί με ακρίβεια το ύψος του θαλάμου και του ανοίγματος της εισόδου. Κατά προσέγγιση το ύψος του θαλάμου είναι 1,80 μ.

Σχέδ. 3. Πέλλα, Τάφος Β.

Σχέδ. 4. Πέλλα, Τάφος Γ.

Όμοια σχεδόν κόγχη ανοίγεται και στη μέση του δυτικού τοιχώματος, 0,20 μ. ψηλότερα από τη δυτική κλίνη· έχει μήκος και πλάτος 0,50 και ύψος 0,70 μ.

Η λάξευση των δύο ορθογώνιων κογχών και πιθανόν της βόρειας κλίνης έγινε μεταγενέστερα.

Η κατασκευή του τάφου με βάση τη χρονολόγηση των κτερισμάτων των ταφών[20] τοποθετείται στην ίδια περίοδο με την κατασκευή του τάφου Β, δηλαδή γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

4. Πέλλα, Τάφος Ε. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 30), (Σχέδ. 5)

Ο τάφος Ε είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη νότια πλευρά[21]. Ο επικλινής δρόμος, πλ. 1,35 μ., έχει ανασκαφτεί σε μήκος 2,50 μ. Κατά μήκος των παρειών του υπάρχει ένας λαξευτός αναβαθμός, πλ. και ύψ. 0,25-0,30 μ. Η είσοδος, πλ. 0,85 μ., βρέθηκε φραγμένη με ακατέργαστους λίθους. Διασώθηκαν τμήματα των λαξευτών παραστάδων που την πλαισίωναν[22]. Ο θάλαμος, διαστ. 2,80×2,10 μ., έχει στην ανατολική και τη δυτική πλευρά του δύο λαξευτές κλίνες, πλ. 0,90 μ. και διαφορετικού ύψους. Το ύψος της δυτικής κλίνης είναι 0,70 και της ανατολικής 0,20 μ.

Η χρονολόγηση των κτερισμάτων της παλιότερης ταφής του τάφου στο α΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.[23] ορίζει ως χρόνο κατασκευής του αυτή την περίοδο.

5. Πέλλα, Τάφος Η. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 31), (Σχέδ. 6)

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά. Δρόμος, πλ. 1,50 που ανασκάφτηκε σε μήκος 2,50 μ., οδηγεί στο άνοιγμα της εισόδου, που έχει πλάτος 0,80 και ύψος 1,40 μ. Η επάνω ελαφρά τοξωτή πλευρά της είναι εν μέρει κατεστραμμένη. Το άνοιγμα της εισόδου βρέθηκε φραγμένο με δύο μεγάλους γωνιόλιθους και άλλους μικρότερους, ακατέργαστους λίθους. Ο θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος, διαστ. 2,50×2,40 μ., έχει στις τρεις πλευρές του λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Το πλάτος των κλινών είναι 0,70-0,90 και το ύψος τους 0,35-0,45 μ. Η οροφή του θαλάμου είναι χαμηλή καμάρα, ύψ. 1,40 στο χαμηλότερο σημείο σχηματισμού της και 1,75 μ. στην κορυφή.

Στο πρώτο μισό του 2ου αι. π.Χ. τοποθετείται, με μεγάλη πιθανότητα, η κατασκευή του τάφου, όπως δείχνει η χρονολόγηση των παλιότερων κτερισμάτων[24].

6. Πέλλα, Τάφος Θ. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 32), (Σχέδ. 7)

Ο τάφος Θ, μονοθάλαμος, έχει την είσοδο στη νότια πλευρά. Ο δρόμος του, που ανασκάφτηκε σε μήκος 4 μ., έχει πλάτος 1,10 στην αρχή του σκάμματος και 1,50 μ. μπροστά στην είσοδο. Είναι λαξευμένος σε δύο ανισοϋψή επίπεδα. Η είσοδος του τάφου, πλ. 0,85 και ύψ. 1,30-1,40 μ., βρέθηκε φραγμένη με γωνιόλιθους (σε δεύτερη χρήση) και με ακατέργαστους

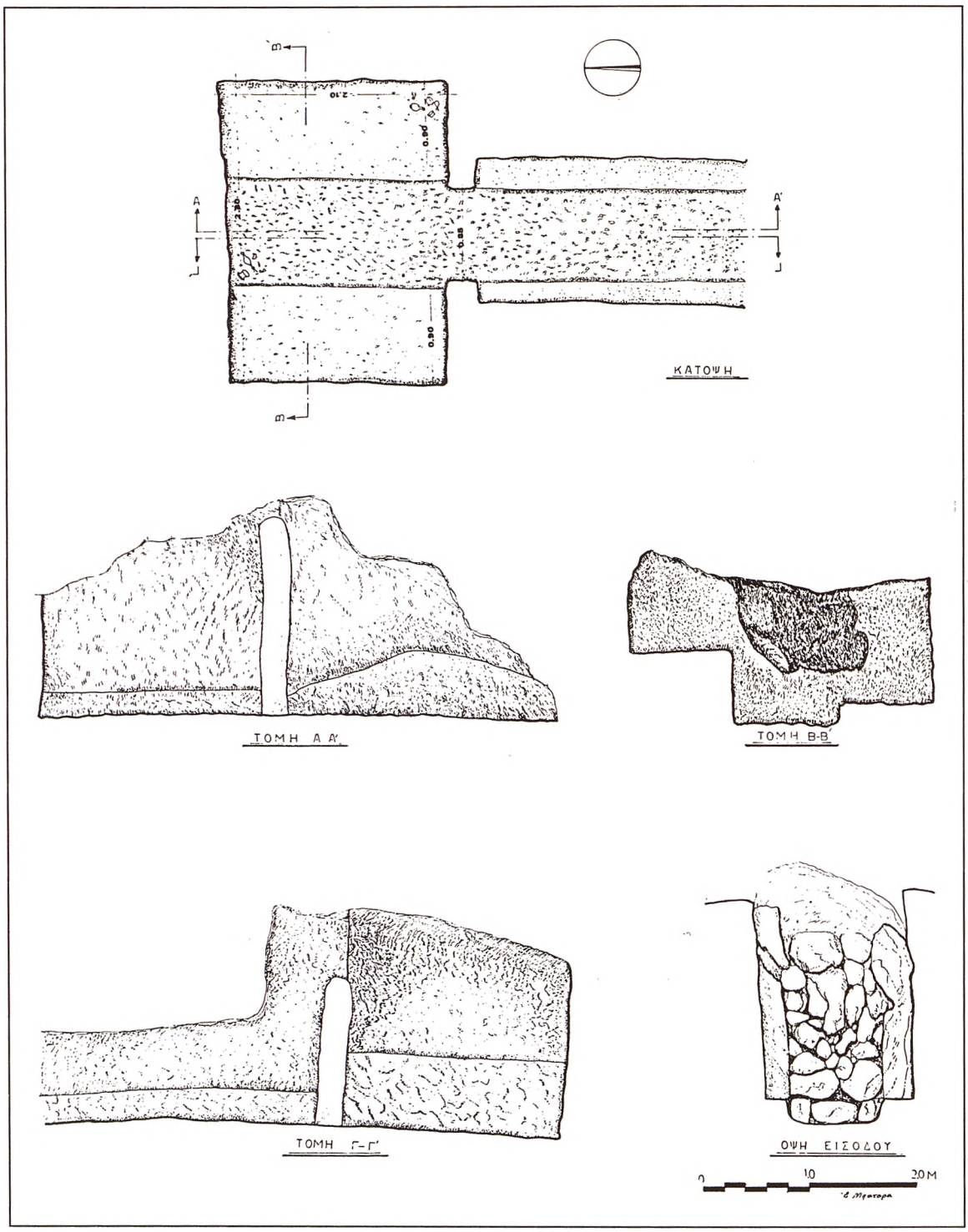
20. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Γ, βλ. σ. 212.

21. Η οροφή και το επάνω μέρος της εισόδου του τάφου βρέθηκαν κατεστραμμένα. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ανώτερο τμήμα της εισόδου, που σώζεται, βρίσκεται μόλις 0,70 μ. χαμηλότερα από την επιφάνεια του εδάφους. Το ανατολικό τοίχωμα του τάφου σώζεται μέχρι ύψ. 1,15 και το δυτικό μέχρι 0,65 μ., ως τη γένεση της καμάρας της οροφής. Τμήμα της καμάρας της οροφής σώζεται στη βορειοδυτική γωνία του θαλάμου.

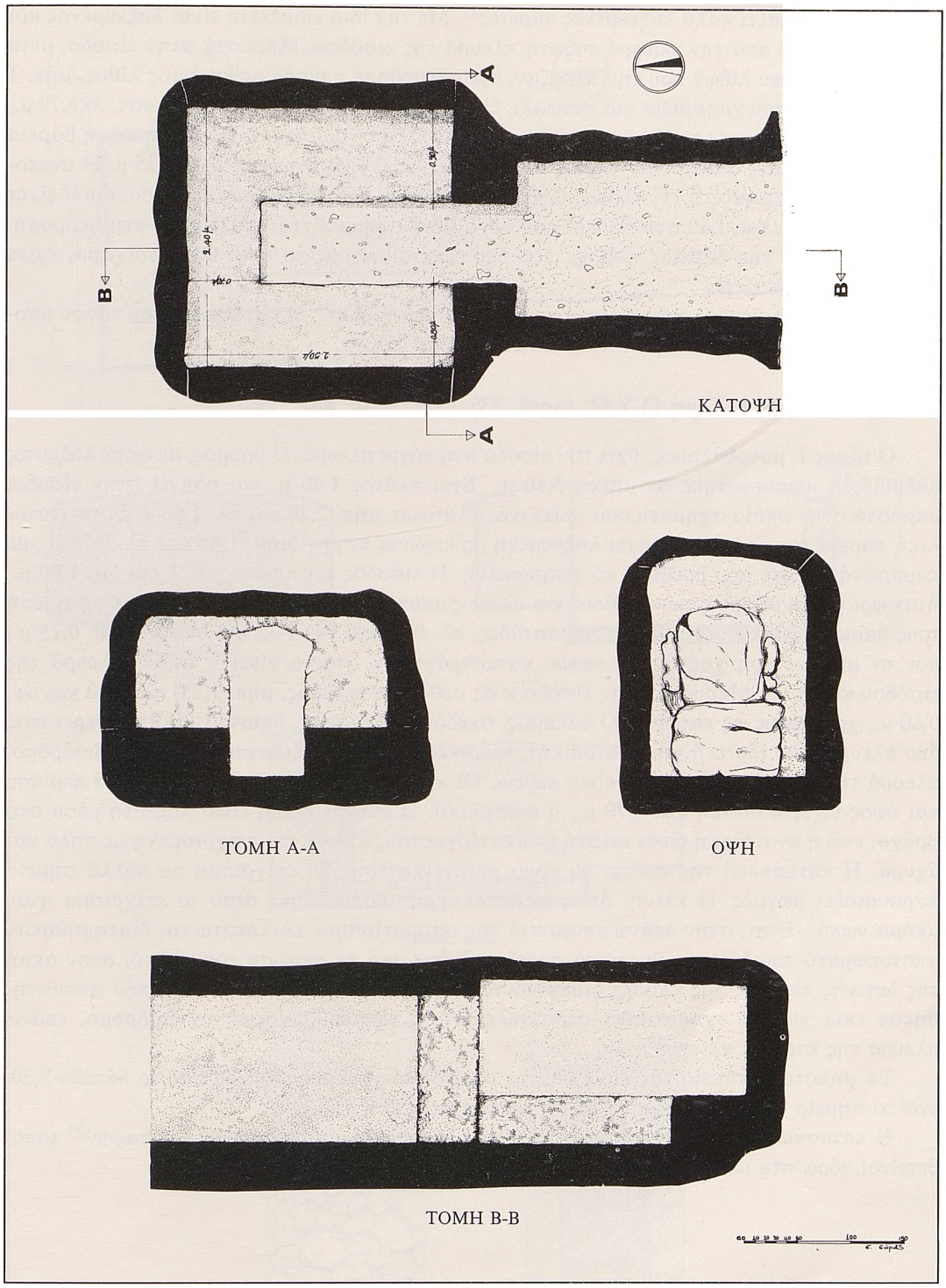
22. Πλάτος παραστάδων 0,25-0,30 μ. Σωζ. ύψος ανατολικής παραστάδας 1,65, δυτικής 1,80 μ.

23. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Ε, βλ. σ. 212.

24. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Η, βλ. σ. 212, 213.

Σχέδ. 5. Πέλλα, Τάφος Ε.

Σχέδ. 6. Πέλλα, Τάφος Η.

λίθους· παρουσιάζει καλά λαξευμένες παρειές[25]. Με την ίδια επιμέλεια είναι λαξευμένος και ο βράχος επάνω από την ελαφρά τοξωτή πλευρά της εισόδου. Μπροστά στην είσοδο, μετά την αφαίρεση των λίθων που την έφραζαν, αποκαλύφθηκε σαθρός ορθογώνιος λίθος, μήκ. 1 και πλ. 0,20 μ., που χρησίμευε για κατώφλι. Ο θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος, διαστ. 3×2,70 μ., έχει στις τρεις πλευρές του λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Η δυτική και η βόρεια κλίνη έχουν όμοιες διαστάσεις: μήκος 2,15, πλάτος 0,80-0,90 και ύψος 0,30-0,35 μ. Η ανατολική κλίνη έχει μήκος 2,15, πλάτος 0,80-0,90 και ύψος 0,20 μ. Η οροφή του θαλάμου είναι χαμηλή καμάρα, ύψ. 1,30 στο σημείο που αρχίζει να σχηματίζεται και 1,50 μ. στην κορυφή.

Η λάξευση της βόρειας κλίνης, που δεν επεκτάθηκε ως το ανατολικό τοίχωμα, έγινε πιθανόν μεταγενέστερα.

Με βάση τη χρονολόγηση των κτερισμάτων των ταφών[26], η κατασκευή του τάφου μπορεί να τοποθετηθεί αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

7. Πέλλα, Τάφος Ι. Τομή Ο.Υ.Θ. (αριθ. 33), (Σχέδ. 8α, 8β)

Ο τάφος Ι, μονοθάλαμος, έχει την είσοδο στη νότια πλευρά. Ο δρόμος, με οκτώ λαξευτές βαθμίδες[27], ανασκάφτηκε σε μήκος 5,50 μ. Έχει πλάτος 1,40 μ. και οδηγεί στην είσοδο, μπροστά στην οποία σχηματίζεται επικλινές πλάτωμα, μήκ. 2,20 και πλ. 1,60 μ. Στην ανατολική παρειά του δρόμου υπάρχει λαξευμένη ορθογώνια κόγχη, μήκ. 1,85 και πλ. 0,75 μ., με καμαρωτή οροφή, που βρέθηκε κατεστραμμένη. Η είσοδος του τάφου, πλ. 1 και ύψ. 1,80 μ., ήταν φραγμένη με τρεις γωνιόλιθους και άλλους ακατέργαστους λίθους. Μετά την αφαίρεσή τους αποκαλύφθηκαν λαξευμένες παραστάδες, πλ. 0,20 και ύψ. 1,35 και ανώφλι, ύψ. 0,25 μ., που σε μία δεύτερη χρήση του τάφου καταστράφηκαν, για να γίνει η επάνω πλευρά της εισόδου καμπύλη. Μπροστά στην είσοδο ένας ορθογώνιος λίθος, μήκ. 1,25, πλ. 0,20 και ύψ. 0,60 μ., χρησίμευε ως κατώφλι. Ο θάλαμος, σχεδόν ορθογώνιος, διαστ. 3,15×2 μ., φέρει στις δύο πλευρές του (δυτική και ανατολική), νεκρικές κλίνες. Η εξωτερική, προς το διάδρομο, πλευρά της δυτικής κλίνης δεν είναι ευθεία. Οι κλίνες έχουν μήκος 2, πλάτος 0,90 περίπου και ύψος 0,75, η δυτική και 0,70 μ., η ανατολική. Η δυτική κλίνη είναι λαξευτή μέσα στο βράχο, ενώ η ανατολική είναι κτιστή με ακατέργαστους λίθους και επιχρισμένη με πηλό και άχυρα. Η κατασκευή της πρέπει να είναι μεταγενέστερη. Το επίχρισμα σε πολλά σημεία παρουσιάζει ρωγμές. Η κλίνη, όπως φαίνεται, χρησιμοποιήθηκε όταν το επίχρισμα ήταν ακόμα νωπό. Έτσι, στην επάνω επιφάνειά της σχηματίσθηκε κοιλότητα και διατηρήθηκαν αποτυπώματα του ξύλινου νεκρικού φορείου. Κάτω από τη στρώση του πηλού, στην ακμή της δυτικής πλευράς της κλίνης, διακρίνονται κομμάτια καλυπτήρων στέγης, που τοποθετήθηκαν εκεί για να σχηματισθεί στρογγυλεμένη η εξωτερική, προς το διάδρομο, επάνω πλευρά της κτιστής κλίνης[28].

Το ψηλότερο σημείο της καμάρας της οροφής του θαλάμου απέχει από το δάπεδο 2,20, ενώ το σημείο όπου αρχίζει αυτή να σχηματίζεται 1,50 μ.

Η κατασκευή του τάφου με βάση τη χρονολόγηση των κτερισμάτων των ταφών[29] τοποθετείται γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

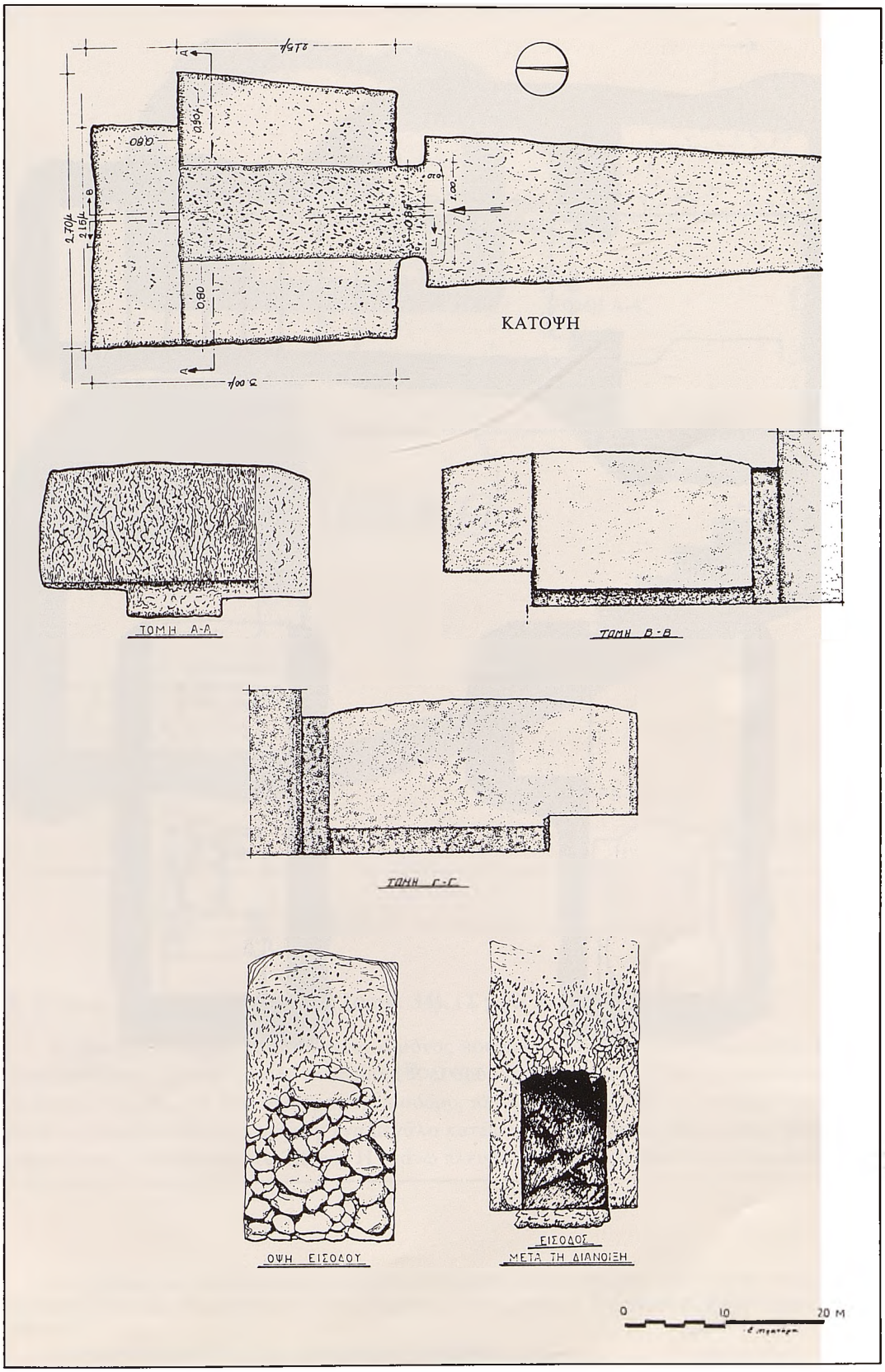
25. Πλάτος παρειών εισόδου 0,30-0,35 μ.

26. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Θ, βλ. σ. 212.

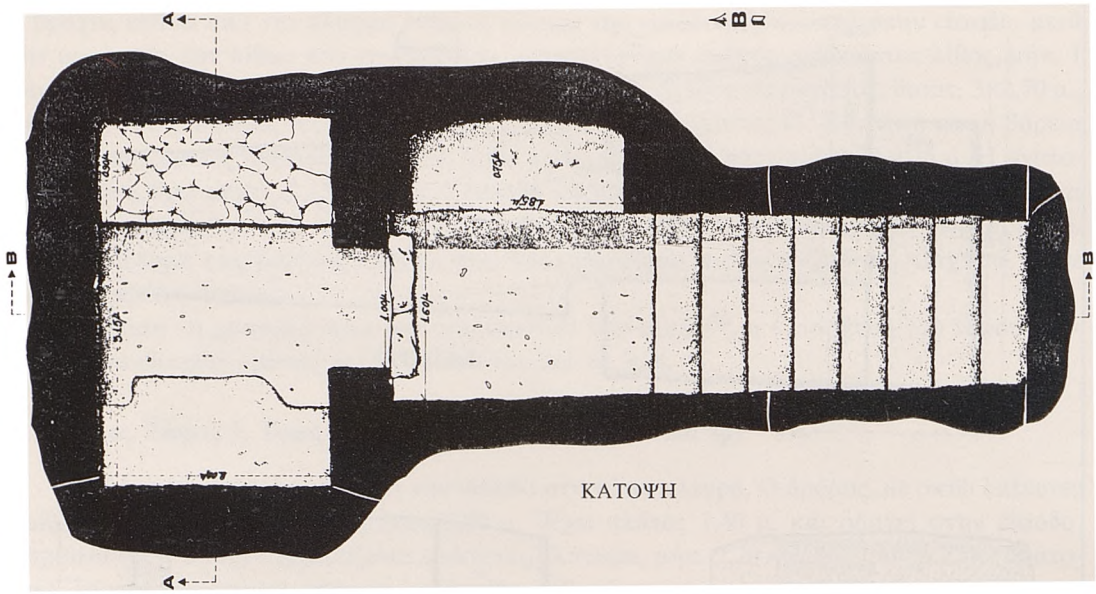
27. Η κάθε βαθμίδα έχει πλάτος 0,40 και ύψος 0,30 μ.

28. Οι στρογγυλευμένες ακμές της κλίνης αυτής απέδιδαν πιθανόν το στρώμα, βλ. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 35.

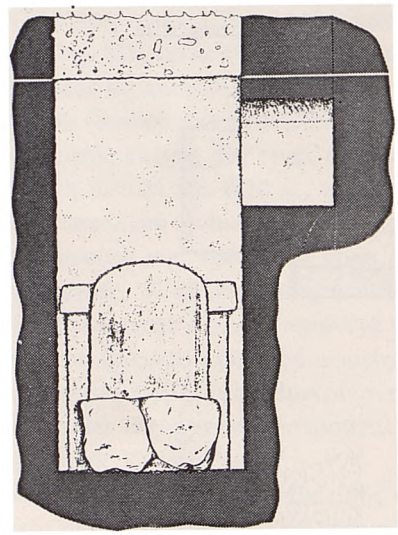
29. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου Ι, βλ. σ. 213.

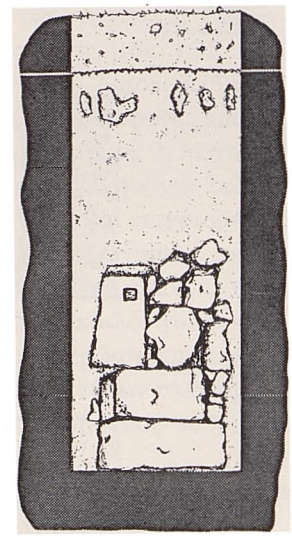

Σχέδ. 7. Πέλλα, Τάφος Θ.

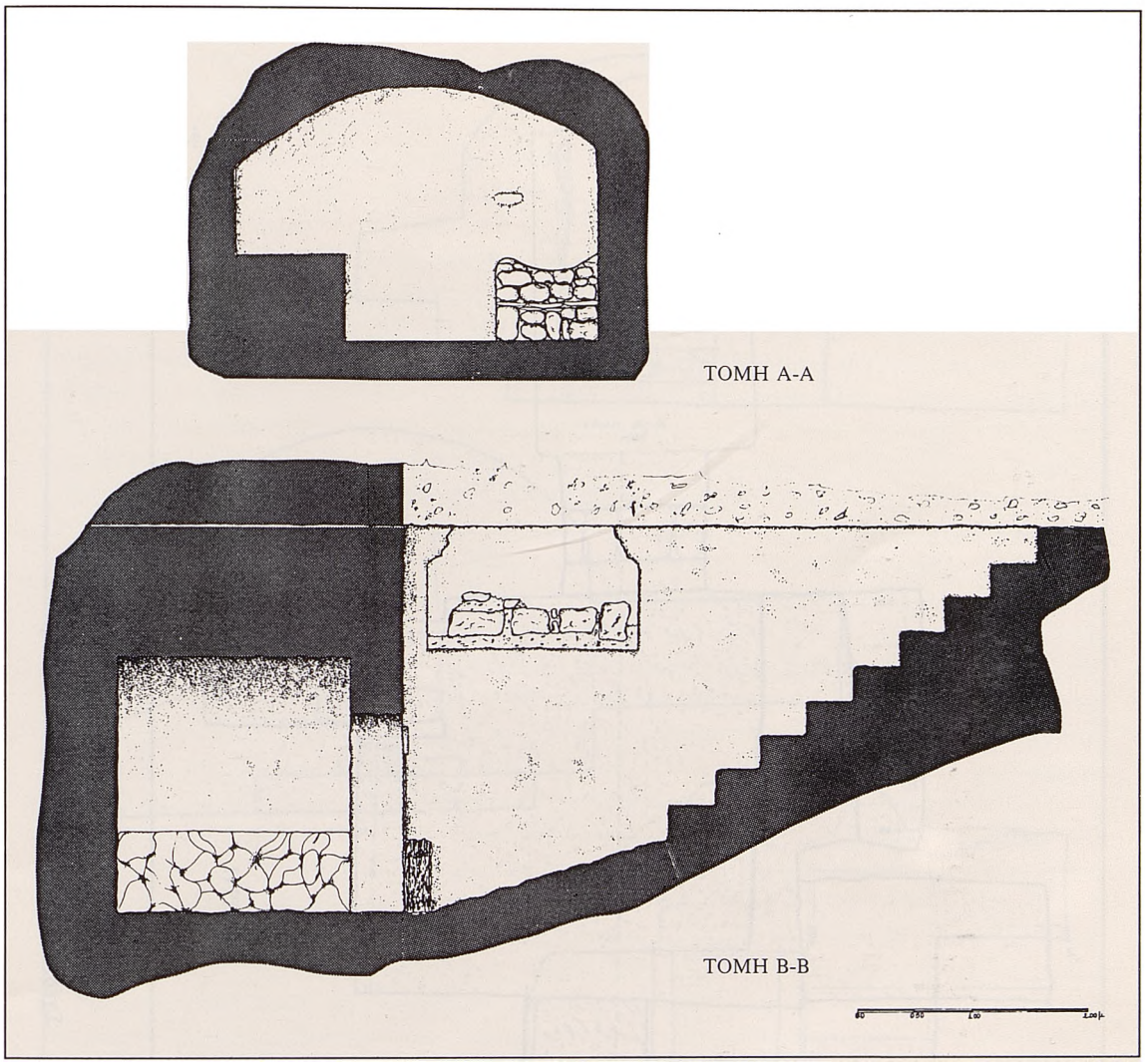
ΚΑΤΟΨΗ

ΕΙΣΟΔΟΣ

Σχέδ. 8α. Πέλλα, Τάφος Ι.

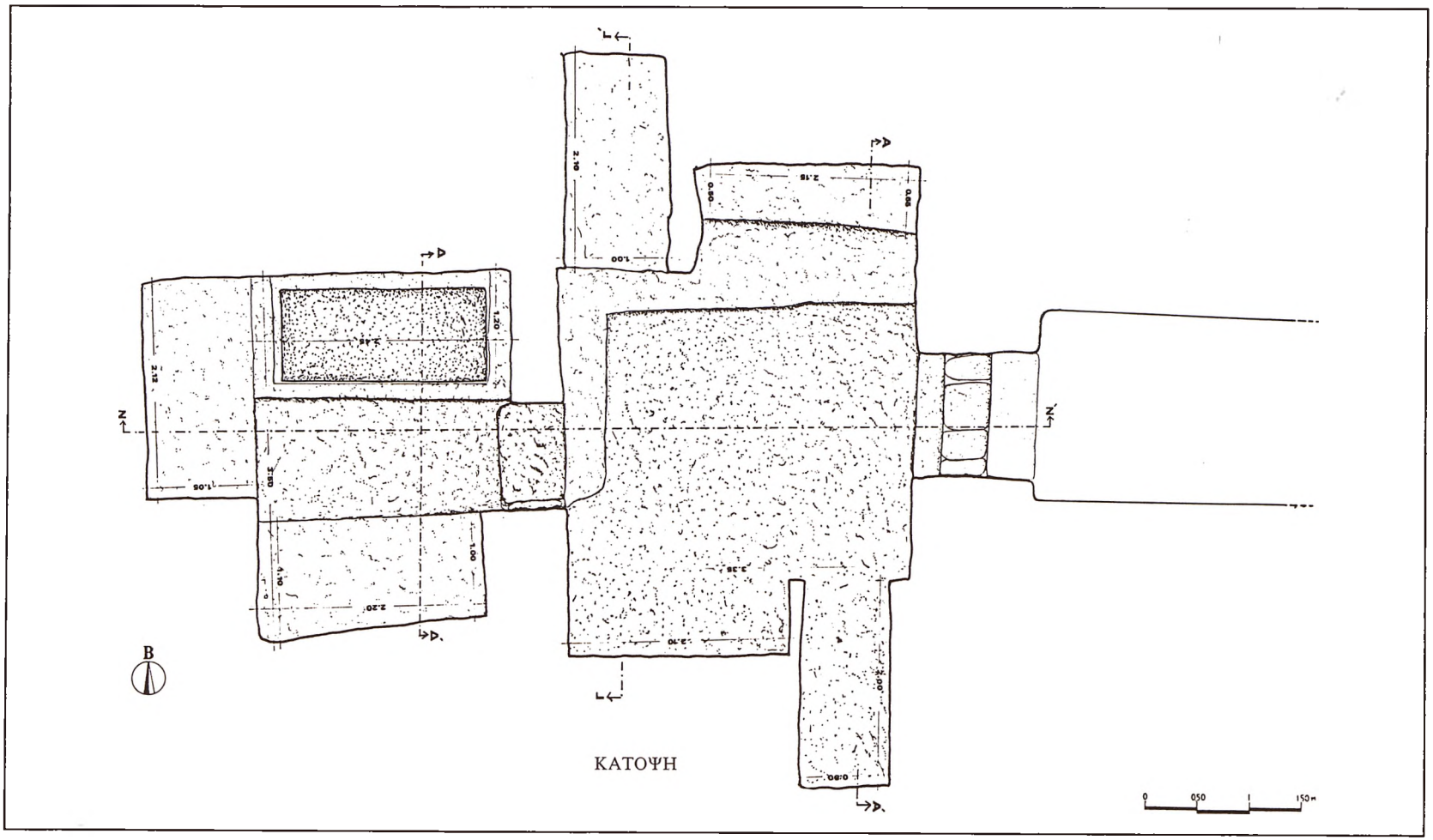
Σχέδ. 8β. Πέλλα, Τάφος Ι.

8. Πέλλα, Τάφος αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34), (Σχέδ. 9, 10)

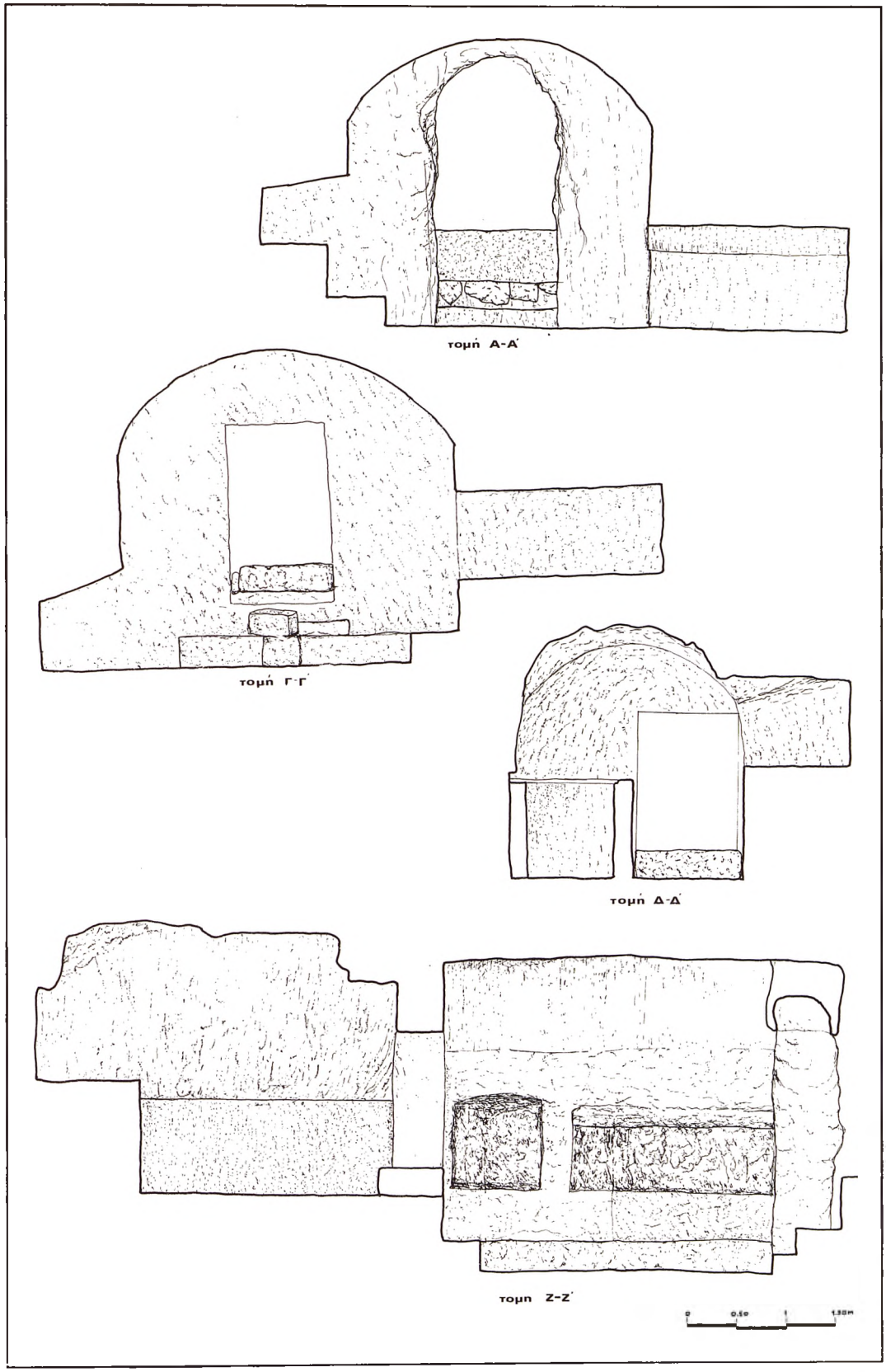
Ο τάφος του αγρού Ζωτάκη είναι ο μόνος που είναι σήμερα επισκέψιμος στην Πέλλα. Είναι διθάλαμος με την είσοδο ανατολικά[30]. Ο δρόμος του, επικλινής, πλ. 2, έχει ανασκαφτεί σε μήκος 3 μ. Οδηγεί στο άνοιγμα της εισόδου, πλ. 1,20 και ύψ. 2,65 μ., που βρέθηκε φραγμένη με υλικό σε δεύτερη χρήση: ένα μεγάλο κατώφλι[31], δύο λίθινες δουλεμένες πλάκες και μικρότερους ακατέργαστους λίθους. Η επάνω πλευρά της εισόδου είναι ελαφρά καμπύλη και

30. Ο διαφορετικός προσανατολισμός του τάφου του αγρού Ζωτάκη οφείλεται πιθανόν στην ύπαρξη δρόμου ανατολικά, όπου και σήμερα υπάρχει μικρός αγροτικός δρόμος, πρβλ. Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 150 σημ. 1.

31. Το κατώφλι έχει μήκος 1,60, πλάτος 0,70 και ύψος 0,40 μ.

Σχέδ. 9. Πέλλα, Τάφος αγρού Ζωτάκη.

Σχέδ. 10. Πέλλα, Τάφος αγρού Ζωτάκη.

οι παρειές της καλά λαξευμένες[32]. Μετά την αφαίρεση του φράγματος της εισόδου αποκαλύφθηκε μεγάλος πέτρινος γωνιόλιθος, μήκ. 1,20, πλ. 0,40 και ύψ. 0,50 μ., που χρησίμευε ως κατώφλι. Στη συνέχεια υπάρχουν δύο βαθμίδες, από τις οποίες η πρώτη, πλ. 0,45 και ύψ. 0,30 μ., σχηματίζεται από τέσσερις ανομοιόμορφους λίθους, ενώ η δεύτερη, πλ. και ύψ. 0,20 μ., είναι λαξευμένη στο βράχο. Ο πρώτος θάλαμος έχει μήκος 3,35 μ. Το πλάτος του, χωρίς τα λαξεύματα του βόρειου και του νότιου τοιχώματος, είναι 2,90 μ. Ένας αναβαθμός, πλ. 0,40 και ύψ. 0,30 μ., περιτρέχει τη βόρεια πλευρά του θαλάμου και το μεγαλύτερο μέρος της δυτικής πλευράς. Στο νότιο τοίχωμα του θαλάμου, σε απόσταση 0,20 μ. από το τοίχωμα της εισόδου, υπάρχει μία βαθιά ορθογώνια θήκη. Έχει βάθος 2, πλάτος 0,80 και ύψος 1 μ. Η μεγάλη πέτρινη πλάκα με μήκος πλευράς 1 μ., που την έφραζε, βρέθηκε πεσμένη μπροστά από το άνοιγμά της. Σε απόσταση 0,15 μ. από τη θήκη αυτή, μέσα στο νότιο τοίχωμα του θαλάμου, ανοίγεται μία επιμήκης κόγχη με κάθετα τα πλάγια τοιχώματα και με καμαρωτή οροφή. Η κόγχη έχει μήκος 2,10, βάθος 0,70 και ύψος 0,70-1 μ. Στο βόρειο τοίχωμα του θαλάμου, κάθετα στο τοίχωμα της εισόδου, υπάρχει άλλη κόγχη ανάλογη με την κόγχη του νότιου τοιχώματος, με λαξευτή κλίνη στο εσωτερικό της. Η κόγχη έχει μήκος 2,15, βάθος 1,10 και ύψος 1,20 μ. από τον αναβαθμό της βόρειας πλευράς του θαλάμου. Η κλίνη έχει μήκος 2,15, πλάτος 0,50-0,65 και ύψος 0,50 μ. Σε απόσταση 0,20 μ. από την κόγχη αυτή και σε ύψος 0,50 μ. από τον αναβαθμό της βόρειας πλευράς του θαλάμου ανοίγεται βαθιά ορθογώνια θήκη, ανάλογη με τη θήκη του νότιου τοιχώματος. Έχει βάθος 2,10, πλάτος 1 και ύψος 0,90 μ. Τρεις από τους γωνιόλιθους που έφραζαν το άνοιγμά της βρέθηκαν στη θέση τους, ενώ οι υπόλοιποι ήταν πεσμένοι στο δάπεδο του θαλάμου. Το ύψος της καμαρωτής οροφής του πρώτου θαλάμου κυμαίνεται από 2,10 στο χαμηλότερο σημείο σχηματισμού της καμάρας ως 3,12 μ. στην κορυφή.

Η είσοδος του δεύτερου θαλάμου βρίσκεται λίγο νοτιότερα από τον άξονα της εισόδου του τάφου. Νότια του ανοίγματος, επάνω στο τοίχωμα, διατηρήθηκαν στη θέση τους δύο σιδερένια καρφιά, από όπου θα κρέμονταν στεφάνια ή άλλα αντικείμενα[33]. Η είσοδος, πλ. 1 και ύψ. 1,80 μ., ήταν φραγμένη με γωνιόλιθους, από τους οποίους πέντε βρέθηκαν πεσμένοι στο δάπεδο του πρώτου θαλάμου και μόνον ένας στη θέση του. Μικρότεροι ακατέργαστοι λίθοι υπήρχαν κάτω από αυτόν. Οι τρεις πλευρές της εισόδου περιβάλλονται με ταινία αναθύρωσης, πλ. 0,05 μ. Ο δεύτερος θάλαμος είναι σχεδόν τετράγωνος, με πλευρά 3,5 μ. Τμήμα της οροφής του είναι κατεστραμμένο. Η καμάρα της οροφής του θαλάμου στο χαμηλότερο σημείο σχηματισμού της απέχει από το δάπεδο 2 και η κορυφή 2,50 μ. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς του υπάρχει μία λαξευτή λάρνακα, μήκ. 2,45, πλ. 1,20 και βάθ. 1 μ. Στην επάνω επιφάνεια των τοιχωμάτων της σχηματίζεται πατούρα, πλ. 0,04-0,09 μ., για την υποδοχή του καλύμματος, που δε σώθηκε. Στη βόρεια πλευρά της αντί για πατούρα υπάρχει μία αβαθής κοιλότητα. Η καμαρωτή οροφή του θαλάμου καλύπτει τη λάρνακα και το στενό διάδρομο μπροστά από αυτή. Στο νότιο τοίχωμα του θαλάμου και σε απόσταση 0,20 μ. από το τοίχωμα της εισόδου υπάρχει μία κλίνη λαξευμένη μέσα σε κόγχη με οριζόντια οροφή. Η κόγχη έχει μήκος 2,12-2,20, βάθος 1-1,10 και ύψος 0,85-0,90 μ. Το ύψος της κλίνης είναι 1,12 μ. Η μπροστινή επιφάνειά της είναι επιχρισμένη με λευκό κονίαμα, επάνω στο οποίο με κόκκινο χρώμα σχηματίζονται τέσσερις ημικυκλικές γιρλάντες. Κονίαμα με κόκκινο χρώμα σώζεται

32. Τόσο οι παρειές της εισόδου, όσο και η καμπύλη επάνω πλευρά της ήταν σε πολλά σημεία κατεστραμμένα.

33. Χ. Ι. Μακαρόνας, ΠΑΕ 1955, 155· Παντερμαλής, ό.π., 157· Robinson Olynthus XI, 1942, 119, 120· για ζωγραφικές απομιμήσεις καρφιών, K. G. Vollmoeller, AM 26 (1901), 341, εικ. 3· R. Pagenstecher, RM 27 (1912), 111, εικ. 2· Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 32.

σποραδικά και στα τοιχώματα της κόγχης. Κλίνη λαξευμένη μέσα σε κόγχη, ίσου ύψους με τη νότια, υπάρχει και στη δυτική πλευρά του θαλάμου. Η κόγχη αυτή ανοίγεται σε απόσταση 0,25 μ. από τη βορειοδυτική γωνία της κόγχης της νότιας πλευράς και έχει μήκος 2,12, βάθος 1,05 και ύψος 0,90 μ. Η μπροστινή επιφάνεια της κλίνης είναι επιχρισμένη, όπως αυτή της νότιας κλίνης. Διατηρούνται λευκό κονίαμα και ίχνη κόκκινου χρώματος από τις γιρλάντες. Η λάξευση των κογχών με τις κλίνες του νότιου και του δυτικού τοιχώματος είναι μεταγενέστερη.

Στο βόρειο και το ανατολικό τοίχωμα του θαλάμου, επάνω από τη λάρνακα και από το άνοιγμα της εισόδου, διατηρούνται στη θέση τους σιδερένια καρφιά.

Η χρονολόγηση των παλιότερων κτερισμάτων του τάφου στο τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.[34] ορίζει ως χρόνο κατασκευής του αυτή την περίοδο.

34. Για τη χρονολόγηση των ταφών του τάφου του αγρού Ζωτάκη, βλ. σ. 213.

II. Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΕΚΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό είδος της ταφικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα από τη μυκηναϊκή ακόμα εποχή[35]. Στον ελλαδικό χώρο μυκηναϊκοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι χρησιμοποιούνται για πολλές γενιές και στις επιχώσεις τους, στο εσωτερικό, βρίσκεται κεραμική ακόμα και ρωμαϊκών χρόνων[36]. Ο αριθμός των τάφων που έχει αποκαλυφθεί ως σήμερα στον ελλαδικό χώρο είναι μεγάλος, οι περιοχές όμως όπου βρέθηκαν είναι σχετικά περιορισμένες. Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι έχουν βρεθεί στη Μακεδονία, την Αιτωλοακαρνανία, την κοιλάδα του Σπερχειού, σε αρκετά νησιά του Αιγαίου και στην Κύπρο[37].

Η έρευνα των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην Ελλάδα άρχισε τον 19ο αιώνα. Ο Leake, πρώτος, και αργότερα ο Delacoulonche ερεύνησαν ένα μεγάλο λαξευτό τάφο στην Πέλλα και έδωσαν μια σύντομη περιγραφή του στα έργα τους: Travels in Northern Greece, III, 1835, 260 και Mémoire sur le berceau de la puissance Macédonienne des bords de l'Haliakmon et ceux de l'Axius. Archives des missions scientifiques et littéraires, VIII, 1859, 138 αντίστοιχα, παραθέτοντας και σχέδιο της κάτοψής του. Τον ίδιο τάφο περιγράφει και ο Μ. Χρυσοχόος, Αι τούμπαι, Επετηρίς Παρνασσού Ι (1896), 13 κ.ε. Η μελέτη, όμως, των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Μακεδονία άρχισε ουσιαστικά μετά τα μέσα του αιώνα μας. Το άρθρο του Μ. Ανδρόνικου, Ελληνιστικός τάφος Βεροίας, ΑΕ 1955, 22 κ.ε. δεν υπήρξε μόνο η πρώτη συστηματική παρουσίαση λαξευτού θαλαμωτού τάφου από το μακεδονικό χώρο, αλλά αποτέλεσε για πολλά χρόνια το εγχειρίδιο για την ελληνιστική κεραμική της Μακεδονίας. Στο Α΄ Διεθνές Συνέδριο για την Αρχαία Μακεδονία, η Αγγ. Ανδρειωμένου παρουσίασε δύο λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Βέροιας με την ανακοίνωσή της, Τρία υπόγεια ταφικά οικοδομήματα εν τη Δυτική Μακεδονία, Αρχαία Μακεδονία Ι, 1970, 228 κ.ε. Τα τελευταία χρόνια οι γνώσεις μας για τους λαξευτούς τάφους της Μακεδονίας έχουν αυξηθεί. Έχουμε την πρώτη μελέτη ενός συνόλου λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Βέροιας από τη Στ. Δρούγου και τον Γ. Τουράτσογλου, Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας, Αθήναι 1980, ενώ δύο ακόμα τάφοι, ο ένας από τη Βέροια και ο άλλος από την Πέλλα, δημοσιεύθηκαν από τις Κ. Τζανα-βάρη και Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 246 και 192 κ.ε. αντίστοιχα.

Ο J. Böhlau ερεύνησε αρκετούς λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Σάμου και έδωσε μια συνοπτική περιγραφή του τύπου στο βιβλίο του Aus ionischen und italischen Necropolen, 1898, 19. Η πρώτη όμως συστηματική δημοσίευση συνόλου τέτοιων τάφων από το νησί, που

35. Στο κεφάλαιο αυτό δεν περιλαμβάνεται η έρευνα των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της μυκηναϊκής εποχής.

36. Φ. Πέτσας, ΑΔ (1971): Χρονικά, 177· Β. Γ. Καλλιπολίτης - Η. F. Mussche, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 80· B. S. Frizell, OpAth XV (1984), 25.

37. Η αποκάλυψή τους τις περισσότερες φορές οφείλεται σε τυχαία γεγονότα, σε καλλιέργειες και εκσκαφικές εργασίες, που είναι καθοριστικά για τη διατήρησή τους. Ένας μεγάλος αριθμός λαξευτών θαλαμωτών τάφων, κυρίως μέσα στις σύγχρονες πόλεις, έχει επιχωσθεί ή καταστραφεί μετά την έρευνα για την αποπεράτωση τεχνικών έργων. Στους ίδιους παράγοντες οφείλεται και η μερική ή ολική καταστροφή πολλών τάφων πριν από την ανασκαφή τους.

αντιπροσωπεύουν την όψιμη φάση της μορφής αυτής της ταφικής αρχιτεκτονικής, έγινε από τον Κ. Τσάκο, Ελληνιστικοί τάφοι στη Σάμο, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 344 κ.ε. Οι τάφοι της Σάμου έχουν δρόμους επίπεδους επικλινείς ή βαθμιδωτούς με υποτυπώδεις βαθμίδες και καλά λαξευμένες παρειές. Σε μία μόνον περίπτωση ο δρόμος είναι στεγασμένος. Η είσοδος πλαισιώνεται από υποτυπώδεις λαξευτές παραστάδες και είναι φραγμένη με πέτρινη πλάκα στερεωμένη με κονίαμα. Οι θάλαμοι είναι συνήθως τετράγωνοι με τοιχώματα πρόχειρα λαξευμένα, χωρίς επιχρίσματα, οι κλίνες είναι τοποθετημένες έτσι ώστε να σχηματίζουν Π, ενώ κόγχες διαφόρων σχημάτων ανοίγονται στα τοιχώματα. Επάνω από τους τάφους, στην επιφάνεια του εδάφους, ο βράχος διαμορφώνεται κατάλληλα για να δεχθεί επιτύμβιες στήλες ή βωμούς[38].

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Κύπρου, που από τα μέσα του περασμένου αιώνα αναφέρονται σε διάφορα επιστημονικά περιοδικά, περιλήφθηκαν συνοπτικά στη δημοσίευση του Σουηδικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου για την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο στο νησί (O. Vessberg - A. Westholm, The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus, SCE IV, 3 (1956), 18 κ.ε.)[39], ενώ η νεκρόπολη της Σαλαμίνας δημοσιεύθηκε διεξοδικά από τον Β. Καραγιώργη, Excavations in the Necropolis of Salamis, Salamis 4, II (1970), 223 κ.ε.

Στην Κύπρο ο τύπος φαίνεται ότι έχει κανονική εξέλιξη από την εποχή του χαλκού ως και τα ρωμαϊκά χρόνια. Εκτεταμένα νεκροταφεία λαξευτών θαλαμωτών τάφων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής έχουν αποκαλυφθεί σε πολλές θέσεις, όπως στο Μάριο, την Πάφο, το Κούριο, το Κίτιο, την Κηρύνεια, τους Άγιους Ομολογητάδες, τη Σαλαμίνα, την Κοντούρα Τραχωνία, τις Τσάμπρες Αφεντικά[40]. Οι λαξευτοί τάφοι της Κύπρου μπορούν να διακριθούν σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ανήκουν απλά λαξεύματα στο φυσικό βράχο, ακανόνιστου σχήματος, με αποστρογγυλευμένες γωνίες και κατωφερικό, μερικές φορές βαθμιδωτό, δρόμο, που συνεχίζουν την παράδοση των λαξευτών τάφων της εποχής του χαλκού στο νησί. Οι τάφοι της δεύτερης ομάδας, που αποτελούν και αυτοί εξελιγμένες μορφές πρωιμότερων κυπριακών τάφων, έχουν ένα ή δύο θαλάμους στον ίδιο άξονα, καμαρωτή οροφή, δρόμο διαφόρων μορφών, μερικές φορές καλυμμένο, με επενδυμένες παρειές, κόγχες στις παρειές των δρόμων και των τοιχωμάτων των θαλάμων. Περισσότερο εξελιγμένοι, όχι απαραίτητα μεταγενέστεροι, είναι οι τάφοι με θήκες (loculi) στη θέση των κογχών, που έχουν συνήθως κάποια συμμετρική διάταξη. Αλλά και η διάνοιξη πρόσθετων θαλάμων στον ίδιο άξονα δεν είναι ασυνήθιστη, καθώς οι τάφοι χρησιμοποιούνται για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Στη Νέα Πάφο[41] υπάρχουν τάφοι με δρόμο και ανοικτή περίστυλη τετράγωνη αυλή, στην κάθε πλευρά της οποίας διαμορφώνονται θάλαμοι με θήκες και πρόσοψη δωρικού τύπου. Στην ίδια περιοχή, πρόσοψη δωρικού τύπου υπάρχει και σε τάφους με δρόμο και θαλάμους στον ίδιο άξονα. Διαμόρφωση παραστάδων και ανωφλιού παρατηρείται μερικές φορές και στους τάφους της νεκρόπολης της Σελλάρκα, στη Σαλαμίνα[42].

Τους λαξευτούς τάφους της Αίγινας παρουσίασε ο G. Welter στη μονογραφία του Aigina 1938, 56 κ.ε. και σε άρθρο του στο ΑΑ 53 (1938), 495 κ.ε. Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της

38. Κ. Τσάκος, ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, 380· ο ίδιος, ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 388, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 417, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 337· Η. Ζερβουδάκη, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 341.

39. Στο βιβλίο αυτό υπάρχει και βιβλιογραφία για παλιότερες αναφορές τάφων της Κύπρου. Επίσης, K. Nikolaou, Report of the Department of Antiquities, Cyprus 1966, 20· V. Karageorghis, BCH 89 (1965), 268· I. Nikolaou, Report of the Department of Antiquities, Cyprus 1984, 234 και 1985, 257.

40. Και σε άλλες θέσεις της Κύπρου έχουν βρεθεί λαξευτοί τάφοι, στα Κατύδατα, τη Σκουριώτισσα, τη Λεύκα, το Πολίτικο, του Ξυλοτύμβου, τον Άγιο Σέργιο, O. Vessberg - A. Westholm, SCE IV, 3 (1956), 18 κ.ε.

41. K. Nikolaou, Mélanges offerts à K. Michalowski, 1966, 600.

42. V. Karageorghis, Salamis 4, II, 1970, 223.

Αίγινας με ορθογώνιους θαλάμους και μονολιθικές λάρνακες εμφανίζονται στο δεύτερο μισό του 6ου αι. π.Χ.[43]. Η κάθοδος γινόταν από ένα τετράγωνο φρεατόσχημο άνοιγμα στην επάνω πλευρά, με λαξεύματα που διευκόλυναν την κάθοδο. Το άνοιγμα έκλεινε με πέτρινες πλάκες. Γύρω στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. εμφανίζονται θαλαμωτοί τάφοι με κοντές απότομες βαθμίδες καθόδου και λάρνακες στο εσωτερικό, χαρακτηριστικό στοιχείο των τάφων της Αίγινας ως τα ρωμαϊκά χρόνια. Οι τάφοι του 4ου αι. π.Χ. έχουν πλατείς ακάλυπτους βαθμιδωτούς δρόμους, διαμόρφωση αετώματος επάνω από την είσοδο, θαλάμους επιχρισμένους με κονιάματα και αμφικλινή ή καμαρωτή οροφή. Στον 3ο και 2ο αι. π.Χ. οι δρόμοι γίνονται βραχύτεροι και είναι συνήθως καλυμμένοι, οι θάλαμοι είναι πλούσια επιχρισμένοι. Οι ελληνιστικοί τάφοι της Αίγινας χρησιμοποιούνται ως το 2ο αι. π.Χ.

Για τους λαξευτούς τάφους της Ρόδου, της αρχαϊκής και κλασικής εποχής, αρκετά στοιχεία υπάρχουν στις δημοσιεύσεις των νεκροπόλεων της Καμίρου, Cl. Rh. IV (1931-39), VI/VII (1932, 1933, 1940), II (1932-40). Στη Ρόδο μυκηναϊκοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι χρησιμοποιούνται ως τα ελληνιστικά χρόνια[44]. Οι λαξευτοί τάφοι των κλασικών χρόνων έχουν θαλάμους ελλειψοειδείς ή τετράπλευρους με εισόδους ελαφρά τοξωτές, κλεισμένες με ξερολιθιά ή μεμονωμένους λίθους και καμαρωτή οροφή[45]. Συχνά, τάφοι με ορθογώνιο σχήμα λαξεύονται στις παρειές τετράπλευρου λαξεύματος με τις εισόδους φραγμένες με πωροπλίνθους[46].

Με τη μορφολογία των λαξευτών θαλαμωτών της Καρπάθου ασχολήθηκε ο Ν. Μουτσόπουλος στο άρθρο του: Κάρπαθος, Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας και αρχαιολογίας, ΕΕΠΣΠΘ 1978, 230 κ.ε. Στη Βουργούνδα της Καρπάθου εντοπίστηκαν πολλοί λαξευτοί τάφοι, που χρησιμοποιούνταν από τα κλασικά ως τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Η μορφή τους έχει υποστεί αλλοιώσεις από μεταγενέστερες επεμβάσεις. Οι τάφοι αυτοί έχουν δρόμους, ορθογώνιες εισόδους κλεισμένες με πέτρινες πλάκες και σφραγισμένες με κονιάματα, δύο ή τρεις θαλάμους, επιχρισμένους εσωτερικά, λαξευτούς αναβαθμούς και δίρριχτες οροφές, καθώς και βοηθητικούς θαλάμους, είτε μικρογραφίες των μεγάλων, είτε με τη μορφή θηκών.

Στην Κω ανασκάφτηκαν λαξευτοί τάφοι με ορθογώνιους αψιδωτούς θαλάμους, φραγμένοι με πέτρινες πλάκες, του τέλους του 5ου αι. π.Χ., που χρησιμοποιούνται ως τα ρωμαϊκά χρόνια[47], και στη Φυλακωπή της Μήλου ερευνήθηκε μεγάλος τάφος του 4ου αι. π.Χ., προσιτός με κλίμακα, με δύο θαλάμους που σχηματίζουν Γ, με αμφικλινή οροφή και είσοδο κλεισμένη με τοίχο[48]. Στα τοιχώματα των θαλάμων ανοίγονται κόγχες με αμφικλινή οροφή, ενώ το επάνω τμήμα των τοιχωμάτων περιτρέχει ταινία με ανάγλυφα κεφάλια κριών.

Στα Χανιά της Κρήτης θαλαμωτοί τάφοι των ελληνιστικών χρόνων έχουν έναν επιμήκη καμαροσκέπαστο διάδρομο, στις πλευρές του οποίου λαξεύονται ευρύχωροι ταφικοί θάλαμοι[49].

43. Β. Καλλιπολίτης, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 74· Ι. Χ. Παπαχριστοδούλου, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 130· D. Ohly, ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 147· Ι. Παπαχριστοδούλου, ΑΔ 27 (1972): Χρονικά, 182. Β. Γ. Καλλιπολίτης - Β. Χ. Πετράκος, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 51· Η. Τσιριβάκος, ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, 112.

44. R. U. Inglieri, Carta archeologica dell'isola di Rodi, 1936, 51 αριθ. 155· για λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους αρχαϊκής εποχής, Jacopi, Cl. Rh. IV (1931-1939), 8, 10, 12, 13 εικ. 5, VI/VII (1932, 1933, 1941) 1 κ.ε.

45. Η. Ζερβουδάκη, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 517, 518· Γρ. Κωνσταντινόπουλος, ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 480· Χρ. Ντούμας, ΑΔ 30 (1975): Χρονικά, 361, 363· βλ. και Jacopi, Cl. Rh. II (1932-1940), 118 κ.ε.

46. Χρ. Ντούμας, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 961· γενικά για νεκροπόλεις της Ρόδου, βλ. και Γρ. Κωνσταντινόπουλος, ΑΑΑ VI (1973), 116, 117· Χρ. Ντούμας, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 386· Η. Ζερβουδάκη, ΑΔ 32 (1977): Χρονικά, 374, 375-377· επίσης, Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Αρχαία Ρόδος, 1986, 224 κ.ε.

47. Η. Ζερβουδάκη, ΑΔ 27 (1972): Χρονικά, 683.

48. Ν. Ζαφειρόπουλος, ΑΔ 16 (1960): Χρονικά, 247· Ι. Δημακοπούλου, ΑΔ 27 (1970): Χρονικά, 434. Για λαξευτούς τάφους της Μήλου, βλ. και C. Smith, BSA 2 (1895-96), 69, 71, 72· D. Mackenzie, BSA 3 (1896-97), 80, 84.

49. Σ. Μαρκουλάκη - Β. Νινιού-Κινδελή Β., ΑΔ 37 (1982): Μελέτες, 7 κ.ε.

Ορισμένοι λαξευτοί μονοθάλαμοι τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού, παρουσιάσθηκαν για πρώτη φορά από τη Φ. Δακορώνια στο Δ΄ Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Μακεδονία το 1983[50].

Διθάλαμος λαξευτός τάφος με κλίνες βρέθηκε στο δυτικό νεκροταφείο της Πλευρώνας της Αιτωλίας[51], στο Αγγελόκαστρο της Αρσινόης και στις Αλές[52]· το είδος αυτό δεν είναι άγνωστο και στη Θράκη[53].

Ο τύπος του λαξευτού θαλαμωτού τάφου στην Ελλάδα επιβιώνει και στα ρωμαϊκά χρόνια[54]. Εκτός από τους ελληνιστικούς, που εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται, έχουν αποκαλυφθεί τάφοι της μορφής αυτής, η χρήση των οποίων δεν μπορεί να τοποθετηθεί πριν από τη ρωμαϊκή εποχή. Η Κρήτη είναι μια περιοχή με άφθονα δείγματα λαξευτών θαλαμωτών τάφων των ρωμαϊκών χρόνων. Συναντιούνται τόσο στο ανατολικό, όσο και στο δυτικό τμήμα του νησιού[55]. Έχουν κοντούς δρόμους, ορθογώνιους θαλάμους, εισόδους κλεισμένες με πέτρινες πλάκες, λάρνακες στο δάπεδο, κόγχες ή θήκες στα τοιχώματα των θαλάμων σε ασύμμετρη διάταξη και επίπεδη ή ελαφρά καμαρωτή οροφή. Είναι βέβαιο ότι οι τάφοι ακολουθούν τη μακριά παράδοση της λάξευσης του βράχου για την κατασκευή ταφικών μνημείων, δείγματα της οποίας υπάρχουν σε όλη την περιφέρεια της Μεσογείου.

Εκτεταμένες νεκροπόλεις λαξευτών θαλαμωτών τάφων έχουν βρεθεί και έξω από το σημερινό ελλαδικό χώρο. Επειδή όμως η έρευνα των μνημείων αυτών ξεπερνάει τους στόχους της μελέτης μας, θα περιορισθούμε σε σύντομες μόνον αναφορές των σημαντικότερων νεκροπόλεων.

Το νεκροταφείο των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Δούρα Ευρωπό τοποθετείται χρονολογικά σε μια μακριά περίοδο, από τον 4ο αι. π.Χ. ως το 256 μ.Χ.[56]. Οι απλούστεροι τάφοι, που είναι και οι πρωιμότεροι, έχουν τη μορφή μακριών στενών θαλάμων με κλίμακα καθόδου και στόμιο κλεισμένο με πέτρινη πλάκα ή ορθογώνιων θαλάμων με επίπεδες οροφές και με δύο ή τρεις κλίνες στο εσωτερικό. Τη μεγαλύτερη όμως διάρκεια χρήσης έχουν οι τάφοι με θήκες (loculi) στα τοιχώματα, σε συμμετρική διάταξη, με επίπεδες ή καμαρωτές οροφές, κλίνες και βαθμίδες καθόδου αμέσως μετά την είσοδο. Σε μεταγενέστερους τάφους στη θέση των θηκών υπάρχουν μικρά ταφικά δωμάτια.

Οι νεκροπόλεις της Αλεξάνδρειας με τους λαξευτούς τάφους των τύπων του οίκου και του περιστυλίου και με το μεγάλο αριθμό θηκών στα τοιχώματα αποτέλεσαν το πρότυπο για τη δημιουργία των ρωμαϊκών και των χριστιανικών κοιμητηρίων[57].

50. Φ. Δακορώνια, Αρχαία Μακεδονία IV, 1986, 147 κ.ε.

51. Ε. Μαστροκώστας, ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 320, 321.

52. Φ. Ζαφειροπούλου, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 169· δεν είναι εξακριβωμένα ταφικοί οι θάλαμοι της οδού Παρθενώνος 14-16 στην Αθήνα, με κλίμακα καθόδου και κόγχες, βλ. Ο. Αλεξανδρή, ΑΔ 27 (1972): Χρονικά, 77. Λαξευτός θαλαμωτός τάφος αναφέρεται και στις Αλές της Λοκρίδας, H. Goldman - Fr. Jones, Hesperia XI (1942), 366.

53. Δ. Τριαντάφυλλος, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 307· στα Πετρωτά του νομού Ροδόπης ανασκάφτηκε λαξευτός τάφος με τετράπλευρο θάλαμο με θρανίο και κόγχες. Λαξευτοί τάφοι σε σχήμα ημικυκλικής κόγχης είναι πολύ συνηθισμένοι στην περιοχή, βλ. Τριαντάφυλλος, ό.π., 306, 308.

54. Στη ρωμαϊκή εποχή ανήκει μεγάλος λαξευτός θαλαμωτός τάφος, διαμορφωμένος μέσα σε φυσική σπηλιά, νότια της Βέροιας, κοντά στην κοινότητα Αγ. Βαρβάρας· η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με αδρά δουλεμένους πωρόλιθους· μια σήραγγα οδηγεί στο σχεδόν κυκλικό θάλαμο, διαστάσεων 4,25×4,70 μ. Στο εσωτερικό υπάρχει κλινοειδής κατασκευή σε σχήμα Π, όπου βρέθηκαν τρεις ταφές, βλ. Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, 261.

55. Α. Λεμπέση, ΠΑΕ 1969, 246· η ίδια, ΠΑΕ 1975, 518· Σ. Παρασκευαΐδης, ΑΔ 10 (1926): Παράρτημα, 44· J. Carington-Smith, BSA 77 (1982), 255.

56. N. P. Toll, The Necropolis. The Excavations at Dura Europos, ninth season 1935-36 II, 1946, 9 κ.ε., 132 κ.ε.

57. R. Pagenstecher, Necropolis, Untersuchungen über Gestalt und Entwicklung der alexandrinischen Grabaulagen und ihrer Malereien 1919, 97· Breccia, Sciatbi, XI κ.ε.· Ach. Adriani, Annuaire du Musée Grécoromaine 1933/34-

Οι νεκροπόλεις της Ασίας, στη Φρυγία, την Παφλαγονία, τη Λυκία, την Καρία, την Κιλικία έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα τους μελετητές, κυρίως με τα προβλήματα της χρονολόγησής τους και των επιδράσεων που έχουν δεχθεί[58]. Για τους τάφους της Φρυγίας έχουν προταθεί διάφορες χρονολογήσεις από το 1000 ως το 546 π.Χ. και επιδράσεις ανατολικές, ελληνικές και λυκιακές[59]. Για τους τάφους της Παφλαγονίας, που παλιότερα χρονολογούνταν πολύ ψηλά και ήταν αποδεκτή η χεττιτική και συριακή τους επίδραση, τελευταία υποστηρίζεται νεότερη χρονολόγηση, από τον 7ο ως τον 5ο αι. π.Χ., και ελληνική επίδραση[60]. Οι τάφοι της Λυκίας με αρχιτεκτονική που μιμείται ξύλινες κατασκευές δε χρονολογούνται πια πριν από τον 6ο αι. π.Χ., ενώ τάφοι με ρυθμό ελληνικής αρχιτεκτονικής τοποθετούνται στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. ή αμέσως μετά τον Αλέξανδρο Γ΄[61]. Για τους τάφους της Καρίας, τέλος, προτείνονται χρονολογήσεις από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. ως το 2ο αι. π.Χ.[62].

Εκτεταμένο νεκροταφείο λαξευτών θαλαμωτών τάφων έχει ερευνηθεί στην Ολβία της Νότιας Ρωσίας[63]. Ο τύπος του τάφου εμφανίζεται στον 4ο αι. π.Χ., αλλά μόλις στο τέλος του 3ου και τις αρχές του 2ου αι. π.Χ. τα μνημεία αποκτούν κλίνες και διευρύνονται με κόγχες, και έτσι ο τύπος, με τη γνωστή πια μορφή, συνεχίζεται ως τον 1ο αι. π.Χ.

Στην Αλβανία, στην περιοχή της Basse-Selce, λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι, του 3ου αι. π.Χ., με αρχιτεκτονικά διαμορφωμένες προσόψεις είναι έντονα επηρεασμένοι από τα μνημεία της Μακεδονίας, από όπου και μεταφέρθηκε ο τύπος, όπως υποστηρίζεται[64].

Θαλαμωτοί τάφοι υπάρχουν στην Ετρουρία από την αρχαϊκή εποχή, λαξευτοί, κτιστοί, αλλά και με συνδυασμό στοιχείων των δύο αυτών ειδών της ταφικής αρχιτεκτονικής[65], ενώ λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι στην Αλερία της Κορσικής χρησιμοποιούνται από τον 5ο ως τον 3ο αι. π.Χ.[66].

Από τα παραπάνω γίνεται φανερή η ευρεία εξάπλωση του τύπου του λαξευτού θαλαμωτού τάφου στο χώρο της Μεσογείου. Η δυνατότητα εκμετάλλευσης του φυσικού βράχου δημιούργησε αφθονία τέτοιων κατασκευών, που με το μέγεθος και την πολυμορφία κατόψεων και προσόψεων αποτελούν μια ξεχωριστή ομάδα μνημείων της ταφικής αρχιτεκτονικής.

1934/35, 1936, 67· για λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Παλαιστίνης, βλ. Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land II, 627 και J. Naveh, IEJ 13 (1963), 74· για τάφους της Καρχηδόνας, βλ. M. de Vogüé, RA 13 (1889), 178· Salach-Eddine Tiatli, La Carthage Punique, 1978, 217.

58. Για νεκροπόλεις τάφων της Ασίας, βλ. G. Perrot - Ch. Chipiez, Histoire de l'art dans l'antiquité V, 1890, 81 (Φρυγία), 196 (Παφλαγονία), 274 (Λυδία, Καρία), 362 (Λυκία)· H. Metzger, Anatolien II, 1969, πίν. 87-94· για τα προβλήματα των τάφων της Ασίας, βλ. συνοπτικά P. Roos, SIMA 34, 1 (1972), 94.

59. E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander, 1961, 105, πίν. 75, 76· R. D. Barnett, Bibliotheca Orientalis X (1953), 78· Nécropole 60, 66 κ.ε.

60. H. von Gall, Die paphlagonischen Felsgräbern, 1966· R. Leonhard, Paphlagonia. Reisen und Forschungen im nördlichen Kleinasien 1915, 332 κ.ε.· E. Akurgal, Phrygische Kunst, 1955, 87 κ.ε., πίν. 40 a, b, 41 a, b, 42 a, b.

61. P. Demargne, Fouilles de Xanthos V, 1974, 30 κ.ε., πίν. XII-XXI· βλ. και E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander, 1961, πίν. VI.

62. Roos, ό.π.· ο ίδιος, OpAth VII (1968), 149· W. R. Paton - J. L. Myres, JHS XVI (1896), 260· G. E. Bean - J. M. Cook, BSA 50 (1955), 121, 167· Akurgal, ό.π., πίν. 110· για τις νεκροπόλεις της Κιλικίας, βλ. A. Machatschek, Die Necropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaioussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien, 1967.

63. M. Parović-Pečikan, La nécropole hellénistique d'Olbia, 1974, 213· βλ. και C. Smith, BSA 2 (1895-96), 60, 61.

64. Neritan Ceka, Iliria IV, I (1976), 367· P. R. Franke, AW 14 (1983), 35, 38, 39, εικ. 70, 76-78.

65. Å. Åkerström, Studien über die etruskischen Gräber, 1934· M. Demus-Quatember, Etruskische Grabarchitektur, 1958, και για θέματα τεχνικής, J. P. Oleson, RM 85 (1978), 283 κ.ε.

66. J. et L. Jehasse, La nécropole préromaine d'Aléria (1960-68), XXVe Supplément à Gallia, 1973.

III. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ο Κατάλογος που ακολουθεί περιλαμβάνει 111 λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Μακεδονίας, που είχαν υποβληθεί προς δημοσίευση ως το 1987, όταν η μελέτη αυτή κατατέθηκε για δημοσίευση. Τάφοι που αποκαλύφθηκαν ή δημοσιεύθηκαν μετά το 1987 δεν περιλαμβάνονται στον Κατάλογο, αλλά γίνεται μνεία των αρχιτεκτονικών στοιχείων τους στα κεφάλαια IV και V της μελέτης. Η κατάταξη των τάφων έχει γίνει κατά περιοχές, πόλεις, θέσεις και οικόπεδα. Τα στοιχεία που δίνονται στον Κατάλογο προέρχονται από τις δημοσιεύσεις των μνημείων, τα ημερολόγια ανασκαφών της Δυτικής Μακεδονίας, επιτόπιες εξετάσεις των μνημείων και πληροφορίες των ανασκαφέων των τάφων, κυρίως της Δυτικής Μακεδονίας. Οι δημοσιεύσεις, εκτός από λίγες περιπτώσεις, περιορίζονται σε σύντομες αναφορές στα Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου και στα Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Από τις αναφορές αυτές τις περισσότερες φορές λείπουν σχέδια κατόψεων και άλλα βασικά στοιχεία, όπως οι διαστάσεις και η χρονολόγηση. Η ελλιπής ωστόσο μορφή του Καταλόγου αναπληρώνεται, ως ένα σημείο, από το μεγάλο αριθμό μνημείων με παρόμοια χαρακτηριστικά.

Η επιτόπια εξέταση των περισσότερων μνημείων από την άλλη πλευρά στάθηκε αδύνατη, αφού ελάχιστοι τάφοι έχουν διατηρηθεί μετά την ανασκαφή τους. Η φθορά του φυσικού βράχου, εξάλλου, έχει αλλοιώσει τις αρχικές διαστάσεις και τη μορφή της πρόσοψης, έτσι ώστε μόνον η επαλήθευση περιορισμένων στοιχείων στάθηκε δυνατή.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Αμφίπολη. Νεκρόπολη, τάφος Ζ

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Έχει δρόμο με δεκατέσσερις βαθμίδες. Στα τοιχώματα του θαλάμου ανοίγονται κόγχες· τα τοιχώματα και οι κόγχες είναι επιχρισμένα με κονίαμα.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 8,35 μ.· είσοδος, πλάτος 0,90 μ.· θάλαμος, 3×3, ύψος 2,75 μ.· κόγχες, μήκος 2,08, πλάτος 0,68-0,87, ύψος 1,15 μ.

Τάφος: μία καύση στη δυτική κλίνη και δύο στη βόρεια κόγχη.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1957, 70, 71, πίν. 20 α, 21 α· ο τάφος αναφέρεται ως «μακεδονικός».

2. Αμφίπολη. Νεκρόπολη, τάφος Η

Ο τάφος είναι διθάλαμος με βαθμιδωτό δρόμο.
Διαστάσεις: δεύτερος θάλαμος, 2,70×2,80 μ.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1958, 81.

3. Αμφίπολη. Νεκρόπολη, τάφος Θ

Ο τάφος είναι διθάλαμος με βαθμιδωτό δρόμο.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1958, 81, πίν. 55 β, 56 α. Μέσα στον τάφο βρέθηκαν ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες με ανάγλυφες παραστάσεις, που χρονολογούνται στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

4. Αμφίπολη. Νεκρόπολη, τάφος Ι

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Έχει δρόμο οκτώ βαθμίδων. Η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με πρόχειρο τοίχο, ανάμεσα στους λίθους του οποίου υπήρχαν τα βάθρα δύο επιτύμβιων στηλών. Στην ανατολική πλευρά του θαλάμου και σε ύψος 0,92 μ. από το δάπεδο υπάρχει λαξευτή κόγχη.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 6,60, πλάτος 1,25 μ.· θάλαμος, 2,17×2,10 μ.· κόγχη, ύψος 0,29, πλάτος 0,50 μ.

Ταφές: τέσσερις ενταφιασμοί.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1959, 42, πίν. 41 α· ο τάφος αναφέρεται ως «μακεδονικός».

5. Αμφίπολη. Νεκρόπολη, τάφος Κ

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Ο δρόμος έχει δεκατρείς βαθμίδες. Η είσοδος ήταν φραγμένη με πωρόλιθους, ανάμεσα στους οποίους υπήρχε και ένα μαρμάρινο βάθρο. Μικρή ενεπίγραφη στήλη βρέθηκε μπροστά στην είσοδο του δεύτερου θαλάμου.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 8,90, πλάτος 1,65 μ.· πρώτος θάλαμος, 1,50×1,60 μ.· δεύτερος θάλαμος, 3×3,10 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στον πρώτο, ένας στο δεύτερο θάλαμο.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1959, 42, 43, πίν. 41 β, 42 α, β.

6. Αμφίπολη. Νεκρόπολη τάφος Β1

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Στο δάπεδο του δρόμου και σε απόσταση 2,15 μ. από την είσοδο υπάρχει κυκλικό λάξευμα άγνωστου προορισμού, διαμ. 0,55 και βάθ. 0,40 μ. Στα τοιχώματα του θαλάμου ανοίγονται δύο κόγχες, η μία στο τοίχωμα του βάθους και η άλλη δεξιά της εισόδου· η τελευταία έχει μεταβληθεί σε τάφο με κτιστή επένδυση των δύο παρειών της. Η είσοδος ήταν φραγμένη με πώρινες πλίνθους και με τρεις επιτύμβιες ενεπίγραφες στήλες.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 5,30, πλάτος 1,58 μ.· θάλαμος, 2,90×3,08 μ.

Ταφές: έξι ενταφιασμοί, τέσσερις στο δάπεδο και δύο στις κόγχες.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1960, 67, πίν. 49 α, β, γ, 50 β, 51 α. Ο τάφος αναφέρεται ως «μακεδονικός».

7. Βόρεια της Αμφίπολης, θέση Καστάς

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος, μικρών διαστάσεων.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1960, 69, πίν. 48 γ· αναφέρεται ως «μακεδονικός», χωρίς να διευκρινίζεται αν είναι κτιστός ή λαξευτός. Για άλλους τάφους στην ίδια περιοχή, βλ. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 307, 308.

8. Αμφίπολη. Περιοχή νεκρόπολης

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Έχει δρόμο με έξι βαθμίδες. Οι θάλαμοι είναι μικροί και ο πρώτος αναφέρεται ως υπαίθριος· εφόσον όμως δεν υπάρχει ανάλογο παράδειγμα τάφου με υπαίθριο θάλαμο, πρέπει να δεχθούμε μάλλον ότι ή υπήρχε οροφή που καταστράφηκε, ή ότι ο τάφος ήταν μονοθάλαμος με ένα είδος αυλής μπροστά στην είσοδο (βλ. και τάφο Α (αριθ. 26) Πέλλας, σ. 27).

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1965, 49, πίν. 61· ο ίδιος, ΠΑΕ 1964, 39, 40, πίν. 27 γ και ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 445, Πίν. 517 β· G. Daux, BCH 89 (1965), 827· ο ίδιος, BCH 90 (1966), 878, 879, εικ. 7.

9. Αμφίπολη. Οικόπεδο Γ. Παπαδόπουλου

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με βαθμιδωτό δρόμο. Δε διαπιστώθηκε καμιά ταφή.

Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1964, 39, όπου ο τάφος αναφέρεται ως «μακεδονικός»· ο ίδιος, ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 445β, Πίν. 517 α· G. Daux, BCH 89 (1965), 826, 827, 829, εικ. 11, 12.

10. Αμφίπολη. Περιοχή ελληνιστικού νεκροταφείου, θέση Αλή πασά

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με δρόμο. Μέρος της οροφής του βρέθηκε κατεστραμμένο και δεν ερευνήθηκε η νότια πλευρά, όπου υπήρχε πιθανόν μία κόγχη. Στην ανατολική και τη νότια πλευρά του θαλάμου υπάρχουν δύο λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Γ. Στη μέση του ανατολικού τοιχώματος, απέναντι από την είσοδο, ανοίγεται καμαροσκέπαστη κόγχη στο επίπεδο των κλινών, ενώ στη μέση του βόρειου τοιχώματος, χαμηλότερα, υπάρχει άλλη κόγχη. Στη βορειοδυτική γωνία του θαλάμου ένα τμήμα του βράχου, που βρίσκεται στο επίπεδο των κλινών, εξέχει και χρησιμοποιήθηκε για την τοποθέτηση ταφής. Τα τοιχώματα του θαλάμου και της βόρειας κόγχης είναι επιχρισμένα με κόκκινο και κίτρινο κονίαμα.

Διαστάσεις: θάλαμος, 3,15×2,80 μ.· ανατολική κόγχη, 2,10×0,64 μ.· βόρεια κόγχη, 1,10×2,60 μ.

Ταφές: πέντε ενταφιασμοί στην ανατολική κόγχη, στη βόρεια κόγχη, στη νότια κλίνη, στο δάπεδο μπροστά από την ανατολική κλίνη, στο τμήμα του βράχου που εξέχει και στη βορειοδυτική γωνία του θαλάμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 353-355.

11 α, β. Αμφίπολη. Θέση Μαντριά, κοντά στη ΒΑ. παρειά της οδού Αμφίπολης-Σερρών

α. Ο τάφος βρέθηκε κατεστραμμένος και συλημένος.

β. Ερευνήθηκε μόνον ο δρόμος. Η είσοδος ήταν φραγμένη με πρόχειρο τοίχο. Η οροφή του τάφου βρέθηκε κατεστραμμένη.

Αναφέρεται και η ύπαρξη ψηλού τύμβου[67].

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ΑΔ 26 (1971): Χρονικά, 416, 417.

12. Αμφίπολη

Ο τάφος είναι διθάλαμος· ο δεύτερος θάλαμος, μεγαλύτερος, δε βρίσκεται στον ίδιο άξονα με τον πρώτο.

Α. Ανδρειωμένου, Αρχαία Μακεδονία Ι, 1970, 228, σημ. 1.

13. Γαληψός. Θέση Πιθάρι

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η οροφή βρέθηκε κατεστραμμένη και ο τάφος συλημένος.

67. Σε θέση άλλης νεκρόπολης, κοντά στο αρχαίο τείχος της Αμφίπολης, βρέθηκαν και άλλοι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι με βραχύ δρόμο, που αναφέρονται ως «μακεδονικοί», Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1959, 42, 43.

Έχει είσοδο ανατολικά και θάλαμο με κυκλικό περίπου σχήμα. Στα πλευρικά τοιχώματα υπάρχουν ορθογώνιες θήκες. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου διακρίνεται μικρό κυκλικό λάξευμα. Στα τοιχώματα του θαλάμου διακρίνονται κονιάματα με χαρακτά προσχέδια διακοσμητικών θεμάτων, που δεν σώθηκαν, και έλικες σε διάφορες συνθέσεις.

Χρονολόγηση: 3ος και 2ος αι. π.Χ.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ΑΔ 27 (1972): Χρονικά, 527, Πίν. 461 α-δ.

14. Ροδολείβος. Δυτικοί πρόποδες λόφου Αγίου Αθανασίου

Αναφέρονται συλημένοι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, που δεν ερευνήθηκαν.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ΑΔ 26 (1970): Χρονικά, 403.

15. Σιδηρόκαστρο. Περιοχή λόφου Αγίου Δημητρίου, ΒΑ. του φρουρίου

Ο θάλαμος έχει ενσωματωθεί σήμερα στο ναό Αγίου Δημητρίου-Ζωοδόχου Πηγής.

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος καμαροσκέπαστος. Έχει πρόσοψη αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με παραστάδες, επιστύλιο με κανόνες και σταγόνες, αέτωμα με βαθύ τύμπανο και ακρωτήρια. Η λάξευση είναι επιμελημένη.

Διαστάσεις: πρόσοψη, πλάτος 7, ύψος 5,60 μ.· είσοδος, ύψος 2,10, πλάτος 1,12 μ.· θάλαμος, 3×3, ύψος 2,95 μ.

Χ. Κουκούλη, ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 427, Πίν. 313 δ.

16. Σιδηρόκαστρο. Απέναντι από το κωδωνοστάσιο του Αγίου Δημητρίου

Ο τάφος είναι ημιτελής και μικρότερος του τάφου αριθ. 15. Επάνω από το τοίχωμα της εισόδου διαμορφώνεται αέτωμα.

Χ. Κουκούλη, ό.π., 427, Πίν. 313 γ.

17. Δράμα. Οδός Τροίας 3

Ο τάφος διατηρείται στο υπόγειο της οικοδομής Τάσκα-Πασχαλίδη. Το επάνω μέρος των τοιχωμάτων και η οροφή βρέθηκαν κατεστραμμένα.

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο στη ΝΑ. πλευρά. Έχει δρόμο με τέσσερις βαθμίδες και κτιστές παρειές, κτιστό τον ορθογώνιο πρώτο θάλαμο με πώρινες πλίνθους και λαξευτό το δεύτερο θάλαμο. Στην είσοδο, που βρέθηκε φραγμένη με πρόχειρο τοίχο, υπάρχει μαρμάρινο κατώφλι. Η οροφή του πρώτου θαλάμου είναι ημικυλινδρική καμάρα, επάνω από την οποία βρέθηκε λιθοσωρός από μικρούς λίθους. Ο δεύτερος θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος, έχει στις τρεις πλευρές του λαξευτές λάρνακες σε διάταξη σχήματος Π, καλυμμένες με σχιστόπλακες. Οι παρειές του δρόμου, η πρόσοψη και τα τοιχώματα του δεύτερου θαλάμου φέρουν λευκό κονίαμα. Επάνω από το ανώφλι με υδρόχρωμα και χάραξη αποδίδονται ανθέμια και κύκλοι. Στα τοιχώματα του πρώτου θαλάμου υπάρχουν τοιχογραφίες. Στις μακριές πλευρές μίμηση ψευδοϊσοδομικού συστήματος τοιχοποιίας επιστέφεται με βουκράνια και ρόδακες. Τα περιγράμματα και οι λεπτομέρειες αποδίδονται με χάραξη. Η οροφή διακοσμείται με ταινίες και οι γωνίες με τρίγωνα διαφόρων χρωμάτων. Στις στενές πλευρές οι παραστάδες και τα ανώφλια των ανοιγμάτων αποδίδονται ζωγραφικά, ενώ τα τύμπανα διακοσμούνται με ζώα, ανθέμια και κύκλους.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 2,15, πλάτος 0,95 μ.· δεύτερος θάλαμος, 3,05×3,20 μ.

Ταφές: η διαταραχή των ταφών από τη συνεχή χρήση του τάφου ήταν μεγάλη. Στον πρώτο θάλαμο υπάρχουν σαφή ίχνη καύσης. Στις λάρνακες ξύλινα, πιθανότατα, κιβωτίδια περιείχαν καύσεις.

Χρονολόγηση: 3ος-1ος αι. π.Χ.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 303, 304, Πίν. 244 α-ε.

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

18. Έδεσσα. Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Κ. Μπιζάτη, τάφος Ι

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Έχει λαξευτό δρόμο με επτά βαθμίδες και πλάτωμα μπροστά στην είσοδο, η οποία βρέθηκε φραγμένη με ογκώδεις πωρόλιθους. Στις τρεις πλευρές του θαλάμου υπάρχουν δύο κλίνες σε διάταξη σχήματος Γ και τρίτη, χωρισμένη από αυτές, που έχει μορφή τράπεζας· η μορφή αυτή πιθανόν οφείλεται στη φθορά του σαθρού βράχου και σε μεταγενέστερη λάξευση. Η λάξευση δεν είναι επιμελημένη.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 3,80, πλάτος 1,20-1,50 μ.· είσοδος, πλάτος 0,85 μ.· θάλαμος, 3×2,90, ύψος 2,30 μ.

Χρονολόγηση: χρόνοι μετά τον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο.

Φ. Πέτσας, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 343, Σχέδ. 11, 344, Σχέδ. 12, Πίν. 362 β, γ, ζ, η, θ, 365 η-θ.

19. Έδεσσα. Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Κ. Μπιζάτη, τάφος ΙΙ

Οι τάφοι αριθ. 18, 19 επικοινωνούν μεταξύ τους με μεταγενέστερο άνοιγμα και είναι σήμερα επισκέψιμοι.

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Έχει λαξευτό δρόμο με έξι βαθμίδες και πλάτωμα μπροστά στην είσοδο. Στις τρεις πλευρές του θαλάμου υπάρχουν κλίνες σε διάταξη σχήματος Π με μικρούς κυκλικούς λάκκους για την εναπόθεση πιθανόν οστών και κτερισμάτων παλιότερων ταφών.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 2,90, πλάτος 1,10-1,50 μ.· είσοδος, πλάτος 0,85 μ.· θάλαμος, 2,80×2,60, ύψος 2,60 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στο κέντρο του θαλάμου.

Χρονολόγηση: χρόνοι μετά τον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο.

Πέτσας, ό.π., 343, Σχέδ. 11, 344, Σχέδ. 12, Πίν. 363 α-στ΄, 364 α-ι.

20. Έδεσσα. Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Κ. Μπιζάτη, τάφος ΙΙΙ

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στα ανατολικά. Ο δρόμος, με τέσσερις βαθμίδες ανομοιόμορφου πλάτους και ύψους και με πρόχειρα λαξευμένες παρειές, οδηγεί σε επίπεδο χώρο μπροστά στην είσοδο, διαστ. 1,41×0,40 μ. Η είσοδος ήταν φραγμένη με τρεις πωρόλιθους και αργούς λίθους στα διάκενα. Ο θάλαμος έχει σχήμα ακανόνιστου τετράπλευρου με σχεδόν επίπεδη οροφή και πρόχειρη λάξευση τοιχωμάτων. Δεν υπάρχουν κλίνες.

Διαστάσεις: είσοδος, 1,23×1,23 μ.· θάλαμος, 2,50-3,45×2,20-2,60, ύψος 1,38 μ.

Ταφές: στο θάλαμο βρέθηκαν οστά και ξύλα από τα φορεία πολλών διαταραγμένων ταφών. Η τελευταία ταφή ήταν τοποθετημένη μπροστά στην είσοδο.

Χρονολόγηση: πρώιμοι ελληνιστικοί χρόνοι.

Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 30 (1975): Χρονικά, 256.

21. Έδεσσα. Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Κ. Μπιζάτη, τάφος IV

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη νότια πλευρά. Η οροφή του αφαιρέθηκε πριν από την ανασκαφή, για λόγους ασφάλειας. Έχει δρόμο με έξι βαθμίδες και λαξευτή κόγχη στην ανατολική παρειά του, κοντά στην είσοδο, που βρέθηκε φραγμένη με πωρόλιθους. Στο εσωτερικό του τάφου, κατά μήκος της εισόδου, υπάρχει μικρό λάξευμα στο δάπεδο, πλ. 0,35 και βάθ. 0,45 μ. Στην ανατολική και τη δυτική πλευρά σχηματίζονται δύο λαξευτά έδρανα-κλίνες· ανάμεσα σε αυτά το δάπεδο είναι στρωμένο με πώρινες πλάκες. Στη ΒΑ. και τη ΒΔ. γωνία του θαλάμου υπάρχουν δύο μικροί ελλειψοειδείς λάκκοι και μικρές πρόχειρα λαξευμένες κόγχες στη μέση του ανατολικού και του δυτικού τοιχώματος, σε ύψος 1,85 μ. από τα έδρανα-κλίνες, καθώς και στο βόρειο τοίχωμα και στη ΝΔ. γωνία, που οδηγεί ίσως σε άλλον τάφο. Η οροφή του τάφου είναι μια πολύ αβαθής καμάρα· η γένεσή της απέχει από το δάπεδο 1,30-1,45 μ. Κομμάτια κονιάματος, που βρέθηκαν στην επίχωση, μαρτυρούν ότι τα τοιχώματα ήταν επιχρισμένα.

Διαστάσεις: έδρανα-κλίνες, 1,40×0,90×0,40 μ.

Χρονολόγηση: πρώιμοι ελληνιστικοί χρόνοι.

Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 30 (1975): Χρονικά, 256, Πίν. 169 α, β.

22. Έδεσσα. Οδός Αμύντα, οικόπεδο Σ. Πίγκα (Ο.Τ. 193)

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Το ανατολικό τμήμα και η οροφή του βρέθηκαν κατεστραμμένα. Ο δρόμος δεν ερευνήθηκε. Έχει είσοδο στη νότια πλευρά, πλαισιωμένη από δύο λαξευτές παραστάδες· ήταν φραγμένη με σχιστολιθικές πλάκες και αργούς λίθους. Στη δυτική πλευρά του θαλάμου υπάρχει λαξευτή κλίνη.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στη δυτική κλίνη.

Χρονολόγηση: ελληνιστικοί χρόνοι.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 258.

23. Εθνική οδός Έδεσσας-Θεσσαλονίκης

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος.

Χρονολόγηση: 3ος-2ος αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 36 (1981): Χρονικά, 322.

24. Άλωρος, Επαρχία Αλμωπίας[68], ΝΔ. της Κοινότητας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η είσοδός του στη νότια πλευρά έχει ελλειπτικό σχήμα και ήταν φραγμένη με μεγάλο γωνιόλιθο. Κατά μήκος των πλευρικών τοιχωμάτων του θαλάμου υπάρχουν δύο έδρανα και τρίτο στη μέση της βόρειας πλευράς, ενώ στη βορειοδυτική γωνία διαμορφώνεται ορθογώνια λαξευτή τράπεζα.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 3,75, πλάτος 1-1,45 μ.· είσοδος, ύψος 1,35 μ.· θάλαμος, 2×2,40, ύψος 1,70 μ.· έδρανα, 0,30×1,80×0,30, 0,70×1,60×0,30, 1,10×0,70×0,40 μ.· τράπεζα, μήκος πλευράς 0,30 μ.

Ταφές: υπολείμματα ταφών βρέθηκαν στην επίχωση του δρόμου.

68. Λαξευτός, μονοθάλαμος πιθανόν τάφος βρέθηκε και στην Άψαλο της Αλμωπίας, στη θέση Λειβάδι.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 259.

25 α, β. Πενταπλάτανος. Επαρχία Γιαννιτσών

α. Ο τάφος είναι διθάλαμος με βαθμιδωτό δρόμο, που βρίσκεται σε λοξή θέση σε σχέση με τον τάφο. Ο δρόμος καταλήγει μπροστά στην είσοδο σε πλάτωμα. Η είσοδος του τάφου, στην ανατολική πλευρά, πλαισιώνεται από λαξευτές παραστάδες, ενώ η είσοδος του δεύτερου θαλάμου από παραστάδες και ανώφλι. Στο δεύτερο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στην επάνω επιφάνεια της δυτικής κλίνης σχηματίζονται τέσσερα μικρά λαξεύματα, με πλευρά μήκ. 0,30 μ.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 7, πλάτος 1,40-1,90 μ.· είσοδος, πλάτος 1 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,10×2,65 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,75×3,20, ύψος 1,80-2,10 μ.· είσοδος δεύτερου θαλάμου, πλάτος 1, ύψος 1,85 μ.

Ταφές: ενταφιασμοί στον πρώτο και το δεύτερο θάλαμο.

Χρονολόγηση: μέσα 2ου αι. π.Χ.[69].

β. Διθάλαμος τάφος με τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π στο δεύτερο θάλαμο.

Στ. Κόρτη-Κόντη, Αμητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο, 1987, 417.

26. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Α

Βλ. παραπάνω σ. 27 και σ. 212.

27. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Β

Βλ. παραπάνω σ. 30 και σ. 212.

28. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Γ

Βλ. παραπάνω σ. 30 και σ. 212.

29. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Δ

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο στη νότια πλευρά, δρόμο κατηφορικό και πρόσοψη χωρίς αρχιτεκτονική διαμόρφωση. Η είσοδος ήταν φραγμένη με αργούς λίθους, γωνιόλιθους και αρχιτεκτονικό υλικό σε δεύτερη χρήση. Στο ανατολικό και το δυτικό τοίχωμα του πρώτου θαλάμου υπάρχουν δύο λαξευτές κλίνες, ενώ στο διαχωριστικό τοίχωμα των δύο θαλάμων, επάνω από την ανατολική κλίνη, υπάρχει μία κόγχη. Στο δεύτερο θάλαμο βρίσκονται τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Η λάξευση του δεύτερου θαλάμου είναι λιγότερο επιμελημένη και το δάπεδό του ελαφρά χαμηλότερο από το δάπεδο του πρώτου.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,10-1,33 μ.· είσοδος, πλάτος 0,80 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,90×2,40, ύψος 1,90 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,90×2,40 μ.· κόγχη πρώτου θαλάμου, 0,50×0,60×0,60 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στις κλίνες του πρώτου θαλάμου, δύο καύσεις στη δυτική κλίνη (η μία μέσα σε κάλπη), μία καύση στην ανατολική κλίνη και μία στην κόγχη του διαχωριστικού τοιχώματος. Τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες του δεύτερου θαλάμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 192 κ.ε.

69. Για τα παραπάνω στοιχεία ευχαριστώ θερμά τον συνάδελφο Π. Χρυσοστόμου.

30. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Ε

Βλ. παραπάνω σ. 33 και σ. 212.

31. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Η

Βλ. παραπάνω σ. 33 και σ. 212, 213.

32. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Θ

Βλ. παραπάνω σ. 33 και σ. 213.

33. Πέλλα. Τομή Ο.Υ.Θ., τάφος Ι

Βλ. παραπάνω σ. 36 και σ. 213.

34. Πέλλα. Αγρός αριθ. 1329, ιδιοκτησία Στ. Ζωτάκη

Βλ. παραπάνω σ. 39 και σ. 213.

35. Πέλλα. Αγρός αριθ. 1325.

Ο τάφος, με είσοδο στη νότια πλευρά, διατηρείται σήμερα κάτω από τύμβο, αλλά δεν είναι επισκέψιμος λόγω της μεγάλης επίχωσης των θαλάμων. Οι Leake, Delacoulonche και Χρυσοχόου έχουν δώσει σχέδια της κάτοψής του, που παρά τις διαφορές που παρουσιάζουν είναι φανερό ότι απεικονίζουν τον ίδιο τάφο.

Τον τάφο σχηματίζουν δύο λαξευτοί διάδρομοι, που διασταυρώνονται και σχηματίζουν ορθή γωνία. Στα τοιχώματα των διαδρόμων ανοίγονται επτά τετράπλευροι χώροι, ανισομεγέθεις. Σύμφωνα με τις περιγραφές των παραπάνω ερευνητών, το άνοιγμα της εισόδου, που σήμερα έχει χάσει την αρχική μορφή του, είχε την επάνω πλευρά του τοξωτή. Κατά τον Leake, ο κάθετος, με κατεύθυνση Β.-Ν., διάδρομος έχει μήκος 33 πόδια, ενώ ο οριζόντιος, με κατεύθυνση Α.-Δ., διάδρομος, 56 και πλάτος 10,9 πόδια. Ο κάθετος στη βόρεια πλευρά του χώρος έχει μήκος 13,5 και πλάτος 11,5 πόδια. Κατά τον Delacoulonche ο μεγαλύτερος και σπουδαιότερος χώρος είναι ο χώρος στο βάθος, με καμαρωτή οροφή και επιμελημένη λάξευση. Κατά τον Χρυσοχόου, ο κάθετος, Β.-Ν., διάδρομος έχει μήκος 10 και ο οριζόντιος, Α.-Δ., μήκος 17,5 και πλάτος 4 μ. Από τους δύο χώρους στις πλευρές της εισόδου, ο ανατολικός έχει μήκος 4,60 και πλάτος 4 και ο δυτικός 5 και 3 μ. αντίστοιχα, καθώς και ένα μικρό άνοιγμα προς τα έξω, πιθανόν μία δευτερεύουσα είσοδο. Ο χώρος στο βάθος του τάφου έχει μήκος 4,30 και πλάτος 3,20 μ. Από τους δύο χώρους της νότιας πλευράς του οριζόντιου, Α.-Δ., διαδρόμου, ο ανατολικός είναι τετράγωνος με πλευρά 4,20 και ο δυτικός επιμήκης, μήκ. 4 και πλ. 3 μ. Ο τύμβος έχει στη βάση του διάμετρο 20 και ύψος 16 μ. περίπου.

W. M. Leake, Travels in Northern Greece III, 1835, 260· Delacoulonche, Archives des missions scientifiques et littéraires VIII, 1859, 138· Μ. Χρυσοχόου, Επετηρίς Παρνασσού Ι (1896), 13· Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, Πέλλα Ι, 1971, πίν. 20 α,β,γ.

36 α, β, γ. Φλώρινα. Λόφος Αγίου Παντελεήμονα

Οι τάφοι βρέθηκαν στην ανατολική πλαγιά του λόφου, όπου βρίσκεται και ο αρχαίος οικισμός. Ερευνήθηκε μόνον ο ένας τάφος. Έχει δρόμο και σχεδόν τετράπλευρο θάλαμο με καμαρωτή οροφή και κλίνες σε διάταξη σχήματος Π και όχι όπως αναφέρεται λαξευτή λάρνακα. Στην πρόσοψη διακρίνονται τμήματα αετώματος με ακρωτήρια.

Διαστάσεις: δρόμος, 2,50×2 μ.· είσοδος, πλάτος 0,68-0,75, ύψος 1,35 μ.· θάλαμος, 3,70×2,85, ύψος 1,95 μ.

Χρονολόγηση: ύστεροι ελληνιστικοί χρόνοι.

Γ. Μπακαλάκης, ΠΑΕ 1934, 111, εικ. 9, 112, σχέδ. 2, 113, εικ. 10.

37. Καστοριά. Άργος Ορεστικό

Έξω από το τείχος, στη νότια πλευρά του, εντοπίσθηκαν δεκαεννιά λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι με δρόμο, είσοδο φραγμένη με πέτρινη πλάκα και θαλάμους με κλίνες και κόγχες στα τοιχώματα. Αναφέρεται, ακόμα, αυλάκι, βάθ. και πλ. 0,30 μ. περίπου, στο θάλαμο δύο τάφων που συνεχίζεται και στο δρόμο, για τη συλλογή, πιθανόν, των ομβρίων υδάτων, που θα διείσδυαν στο θάλαμο. Το επίπεδο του δαπέδου του θαλάμου είναι βαθύτερο από αυτό του δρόμου. Η λάξευση είναι επιμελημένη.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ (ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΤΑΦΩΝ):

	ΤΑΦΟΣ Α	ΤΑΦΟΣ Β	ΤΑΦΟΣ Γ	ΤΑΦΟΣ Δ
Δρόμος	1,10 μ.	1,35 μ.	1 μ.	0,66-1,20 μ.
Είσοδος	0,57 μ.	0,66 μ.	0,58-0,74 μ.	0,46-0,57 μ.
Πάχος παραστάδων	0,57 μ.	0,62 μ.	± 0,12 μ.	0,46 μ.
Θάλαμος	1,50×1,10 μ.	2,20×2,05 μ.	1,72×2,12 μ.	2,30×2,10 μ.
Ύψος θαλάμου	0,85 μ.	1 μ.(+ 0,30 μ.)	1,46	1 μ. (+ 0,30 μ.)
Κλίνες	μήκος ±0,66 μ.,	πλάτος 1 μ.		

Ταφές: διαπιστώθηκαν πολλές.

Α. Κεραμόπουλλος, ΠΑΕ 1938, 56, 57, εικ. 3, 58, εικ. 4, 5.

38. Κοζάνη. Καρυδίτσα, θέση Πέτρα

Αναφέρεται λαξευτός τάφος με βαθμιδωτό δρόμο. Λαξεύματα στο περιχείλωμα δείχνουν ότι ίσως ήταν καλυμμένος με πέτρινες πλάκες. Αν οι πληροφορίες είναι ακριβείς, ο τάφος συνδυάζει στοιχεία λαξευτού κιβωτιόσχημου και θαλαμωτού τάφου.

Φ. Πέτσας, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 361, 366, Σχέδ. 17.

39. Επαρχία Νάουσας. Μαρίνα, λόφος Γκράτιτσκα

Βλ. παρακάτω, σ. 101 κ.ε.

40. Βέροια. Οικόπεδο Χρ. Βούλγαρη-Δούμου (Ο.Τ. 277)[70], ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με πέτρινη λάρνακα στο δεύτερο θάλαμο. Η επάνω πλευρά του

70. Ο.Τ. = Οικοδομικό τετράγωνο της σύγχρονης πόλης.

ανοίγματος της εισόδου είναι τοξωτή. Στην πρόσοψη, που είναι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη, υπάρχουν λεπτές και ψηλές παραστάδες, που δεν εφάπτονται στις κάθετες πλευρές του ανοίγματος. Υπάρχει ανώφλι από χωριστό δόμο και αέτωμα με ένα κεντρικό σχηματοποιημένο ακρωτήριο.

G. Daux, BCH 85 (1961), 801· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 2.

41. Βέροια. Θέση Κάτω Ελιά, οικόπεδο Ε. Μιχαήλ (Ο.Τ. 338), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με λαξευτό δρόμο και αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη πρόσοψη με παραστάδες και ανώφλι, όπου σώζονται υπολείμματα έγχρωμων κονιαμάτων. Η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με μία πέτρινη πλάκα. Στο δεξιό τοίχωμα του πρώτου θαλάμου υπάρχουν δύο θήκες και τρεις κοιλότητες διαφόρων σχημάτων. Στο τοίχωμα του βάθους και στο δεξιό τοίχωμα του δεύτερου θαλάμου υπάρχουν τρεις θήκες και δύο κοιλότητες, ασύμμετρα λαξευμένες μεταξύ τους.

Διαστάσεις: πρώτος θάλαμος, ύψος 1,90 μ.· δεύτερος θάλαμος, ύψος 2 μ.· θήκες πρώτου θαλάμου, ύψος 1 μ.

BCH 80 (1956), 313, 314, εικ. 3-5. Αναφέρονται και άλλοι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι στην ίδια περιοχή, αλλά κατεστραμμένοι και χωρίς κτερίσματα.

42. Βέροια. Οικόπεδο Κ. Θώμογλου (Ο.Τ. 280), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με λαξευτό δρόμο πέντε βαθμίδων και είσοδο στη βόρεια πλευρά, χωρίς αρχιτεκτονική διαμόρφωση, φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Στη δυτική πλευρά του δρόμου τρεις παλιότεροι λακκοειδείς τάφοι καταστράφηκαν κατά την κατασκευή του, ενώ στην ανατολική πλευρά αποκαλύφθηκαν κεραμοσκεπείς τάφοι και λαξευτό όρυγμα ρωμαϊκών χρόνων. Στην ανατολική και τη δυτική πλευρά του πρώτου θαλάμου υπάρχουν δύο λαξευτές κλίνες με προσκεφάλαια. Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι επιχρισμένα με λευκό κονίαμα. Οι δύο θάλαμοι επικοινωνούν με τραπεζοειδές άνοιγμα. Στις τρεις πλευρές του μεγαλύτερου δεύτερου θαλάμου υπάρχουν τρεις κλίνες, που σχηματίζουν Π. Στην μπροστινή επιφάνεια της δυτικής κλίνης υπάρχει αβαθής ορθογώνια κόγχη, επιχρισμένη εσωτερικά.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,80-2,10 μ.· είσοδος, πλάτος 0,93 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,30×3,14, ύψος 2,14 μ.· δεύτερος θάλαμος, 3,28×2,70, ύψος 2,18 μ.

Ταφές: τέσσερις ενταφιασμοί στον πρώτο θάλαμο (ένας στην ανατολική κλίνη και τρεις στην επίχωση). Στη δυτική κλίνη υπήρχε ξύλινη οστεοθήκη. Πέντε ενταφιασμοί στο δεύτερο θάλαμο, τρεις στις κλίνες και δύο στο διάδρομο. Απανθρακωμένα οστά βρέθηκαν στη ΒΔ. γωνία της δυτικής κλίνης.

Χρονολόγηση: τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. ως και μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 723· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 45 κ.ε., σχέδ. V, VI.

43. Βέροια. Θέση Κάτω Πράσινος Κήπος, οικόπεδο Χατζημάμογλου-Κοσμίδη (Ο.Τ. 304), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος, σήμερα επισκέψιμος, είναι διθάλαμος· οι θάλαμοι δε βρίσκονται στον ίδιο άξονα· ο δεύτερος βρίσκεται βόρεια του πρώτου. Στις παρειές του λαξευτού δρόμου υπάρχουν δύο αντωπές, καμαροσκέπαστες ορθογώνιες κόγχες. Η είσοδος βρίσκεται ανατολικά. Η πρόσοψη είναι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με παραστάδες, ανώφλι, επιστύλιο και αέτωμα με τρία ακρωτήρια. Ο πρώτος θάλαμος έχει τρεις λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π, ο δεύτερος μία κλίνη στη δυτική πλευρά. Το άνοιγμα επικοινωνίας βρίσκεται στο ανατολικό

τμήμα του βόρειου τοιχώματος του πρώτου θαλάμου και ήταν φραγμένο με γωνιόλιθους. Ο πρώτος θάλαμος είναι επιχρισμένος με κονίαμα, ενώ η λάξευση του δεύτερου θαλάμου είναι αμελής.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,05 μ.· είσοδος, πλάτος 1,05, ύψος 1,90 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,90×2,91, ύψος 2,10 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,03×2,04, ύψος 1,65 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στον πρώτο θάλαμο και ένας στο δεύτερο.

Χρονολόγηση: οι ταφές του πρώτου θαλάμου τοποθετούνται στο α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.

Αγγ. Ανδρειωμένου, ΑΔ 22 (1976): Χρονικά, 406-410, Σχέδ. 1-5, Πίν. 308 α-γ· η ίδια, Αρχαία Μακεδονία Ι, 1970, 228, εικ. 1-3· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 5.

44. Βέροια. Θέση Έξω Παναγιά, οικόπεδο Ι. Ελευθεριάδη (μεταξύ Ο.Τ. 305-306), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Η πρόσοψη, αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με παραστάδες, χαμηλό επιστύλιο και αέτωμα, φέρει γραπτή διακόσμηση. Την είσοδο, που βρέθηκε φραγμένη με ένα γωνιόλιθο, περιβάλλει κίτρινη ταινία, ενώ το αέτωμα έχει κόκκινο χρώμα. Στο τοίχωμα του βάθους του δεύτερου θαλάμου ανοίγονται δύο τετράπλευρες ισοϋψείς λαξευτές κόγχες, σε ύψος 0,35 μ. από το δάπεδο, ενώ στην πλευρά, δεξιά της εισόδου, υπάρχει κλίνη μέσα σε θήκη.

Ο πρώτος θάλαμος είναι επιχρισμένος με λευκό κονίαμα· κόκκινη ταινία, πλ. 0,20, περιτρέχει το χώρο μέχρι ύψ. 1 μ. Οι κόγχες του δεύτερου θαλάμου περιβάλλονται από κόκκινες και κίτρινες ταινίες και είναι επιχρισμένες εσωτερικά με λευκό κονίαμα. Επάνω από τις κόγχες υπάρχουν επιγραφές με κόκκινο χρώμα με τα ονόματα των νεκρών της ίδιας οικογένειας, επίσης και άλλες επιγραφές αναγράφονται στα τοιχώματα όπως: *ΓΑΛΕΣΤΗΣ ΤΥΡΙΟΥ, ΑΣΠΑΣΙΑ ΓΑΛΕΣΤΟΥ, ΤΥΡΙΟΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΟΥ* κ.ά.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 0,80, ύψος 1,80 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,16×3,07, ύψος 2,24 μ. δεύτερος θάλαμος, πλάτος 3,07, ύψος 1,27-2,24 μ.· κόγχες δεύτερου θαλάμου, 0,67×0,66×0,62 και 0,62×0,59×0,62 μ.· είσοδος δεύτερου θαλάμου, πλάτος 0,75, ύψος 1,74 μ.

Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 232, Πίν. 263 α, β· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 1.

45. Βέροια. Θέση Έξω Παναγία, οικόπεδο Ι. Ελευθεριάδη (μεταξύ Ο.Τ. 305-306), τάφος ΙΙ, ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο φραγμένη από δουλεμένους πωρόλιθους. Στις πλευρές του θαλάμου υπάρχουν κλίνες, οι οποίες αναφέρονται ως αναβαθμοί.

Διαστάσεις: θάλαμος, 2,29×2,90, ύψος 1,87 μ.· κλίνες, πλάτος 0,93-1,02, ύψος 0,40 μ.

Καραμανώλη-Σιγανίδου, ό.π., 232, Πίν. 264 γ.

46. Βέροια. Οικόπεδο Ε. Μισυρλή (Ο.Τ. 307), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Στο δεύτερο θάλαμο υπάρχουν λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Τα τοιχώματα των θαλάμων φέρουν γραπτή διακόσμηση.

G. Daux, BCH 83 (1959), 701.

47. Βέροια. Θέση Παλιές Εργατικές Κατοικίες, κτήμα Εμμ. Βλαχογιάννη (Ο.Τ. 308), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Στο τοίχωμα του βάθους ανοίγεται ορθογώνια κόγχη σε ύψος 1 μ. από το δάπεδο.

Διαστάσεις: θάλαμος, ύψος 1,70 μ.· είσοδος, ύψος 1,60, πλάτος 0,71 μ.· κόγχη, 0,50×0,50 μ.
Ταφές: υπολείμματα ενταφιασμού στην κόγχη.

Φ. Πέτσας, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 212, 213, Σχέδ. 1-3.

48. Βέροια. Θέση Κάτω Πράσινος Κήπος, οικόπεδο Ι. Ντέλλα (Ο.Τ. 298), ΒΑ. Βέροιας

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 16.

49. Βέροια. Συνοικισμός Καλλιθέας, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος· οι θάλαμοι δε βρίσκονται στον ίδιο άξονα. Η είσοδος, στα ανατολικά, είναι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με παραστάδες, ανώφλι, αέτωμα με τρία ακρωτήρια και φραζόταν με επιμήκεις γωνιόλιθους. Ο πρώτος θάλαμος, καμαροσκέπαστος, έχει δύο κάθετα τοποθετημένες μεταξύ τους λάρνακες· τρίτη λάρνακα φαίνεται ότι καταστράφηκε κατά την κατασκευή του πλευρικού θαλάμου. Ο πλευρικός θάλαμος, βόρεια του πρώτου, έχει επίπεδη οροφή και τρεις λαξευτές κλίνες, που δεν καταλαμβάνουν ολόκληρο το μήκος των πλευρών του. Το άνοιγμα επικοινωνίας ήταν φραγμένο με μεγάλους γωνιόλιθους. Η πρόσοψη και τα τοιχώματα των θαλάμων φέρουν κονιάματα.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1 μ.· θάλαμος, 3,70×3,50, ύψος 3,30 μ.· πλευρικός θάλαμος, 3,20×3,10, ύψος 2,50 μ.

Χρονολόγηση: δ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ. (στη δημοσίευση του τάφου δε διευκρινίζεται από ποιο θάλαμο προέρχεται η κεραμική, επάνω στην οποία στηρίζεται η χρονολόγηση).

Αγγ. Ανδρειωμένου, ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, 345-347, Σχέδ. 1, 2, Πίν. 288 α, β, 289 α· η ίδια, Αρχαία Μακεδονία Ι, 1970, 232, εικ. 4-5, πίν. LXI, LXII· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 6.

50. Βέροια. Οικόπεδο Μαυρίδη (Ο.Τ. 371), τάφος Ι, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος, με είσοδο στη βόρεια πλευρά. Ο δρόμος, με οκτώ ή εννέα βαθμίδες, οδηγεί στην είσοδο, που ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους· έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση με παραστάδες, ανώφλι, επιστύλιο και αέτωμα με τρία ακρωτήρια. Στον τετράγωνο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στο χώρο μεταξύ της ανατολικής κλίνης και του θυραίου τοιχώματος σχηματίζονται τρεις βαθμίδες προσφορών. Στο δάπεδο του διαδρόμου, ανάμεσα στις κλίνες, υπάρχει ορθογώνιο όρυγμα με κεραμοσκεπή τάφο.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 0,75 μ.· θάλαμος, 3×3, ύψος 1,95 μ.· όρυγμα, 1,70×0,60, βάθος 1,40 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες και ένας στον κεραμοσκεπή τάφο του διαδρόμου.

Χρονολόγηση: τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.

Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 258· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 93 κ.ε., σχέδ. 8, 9, 12 αριθ. 4.

51. Βέροια. Οικόπεδο Μ. Μαυρίδη (Ο.Τ. 371), τάφος ΙΙ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στα ΒΑ. Η οροφή και η πρόσοψη βρέθηκαν κατεστραμμένες. Έχει βαθμιδωτό δρόμο και είσοδο αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη. Σώζονται τμήματα λαξευτών παραστάδων με επίχρισμα. Στην ανατολική και δυτική πλευρά του θαλάμου υπάρχουν δύο κλίνες, στην μπροστινή επιφάνεια των οποίων, αμέσως μετά την είσοδο, ανοίγονται αντωπές ορθογώνιες κόγχες.

Διαστάσεις: θάλαμος, 2,70×2,20 μ.
Ταφές: διαταραγμένοι ενταφιασμοί στις κλίνες.
Χρονολόγηση: τέλος α΄ τέταρτου 2ου αι. π.Χ.

Καραμανώλη-Σιγανίδου, ό.π., 258· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 102 κ.ε.

52. Βέροια. Οικόπεδο Ν. Κιοσέογλου (μεταξύ Ο.Τ. 365, 366, 371 και 495), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η οροφή του και η βορειοανατολική γωνία του βρέθηκαν κατεστραμμένες. Δρόμος με τρεις βαθμίδες καταλήγει σε πλάτωμα μπροστά στην είσοδο, στη βόρεια πλευρά, που βρέθηκε φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Δεν υπάρχουν κλίνες.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,70 μ.· θάλαμος, 3,70×3,90 μ.

Ταφές: διαταραγμένοι ενταφιασμοί στο δάπεδο, ένας σαφής ενταφιασμός στη νότια πλευρά του θαλάμου.

Χρονολόγηση: η ταφή της νότιας πλευράς του θαλάμου χρονολογείται στο τέλος του 3ου-αρχές του 2ου αι. π.Χ., τα υπόλοιπα ευρήματα από τις αρχές ως και μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Καραμανώλη-Σιγανίδου, ό.π., 258· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 84 κ.ε., σχέδ. IX.

53 α, β. Βέροια. Οδός Αφροδίτης, οικόπεδο Χατζηκοκόλη (Ο.Τ. 469), Ν. Βέροιας

α. Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· η είσοδός του βρέθηκε φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,20 μ.· θάλαμος, μήκος 4,10, πλάτος 3,20, ύψος 1,63 μ.

Ταφές: ενταφιασμοί στη νοτιοανατολική μακριά πλευρά και στη μέση του τάφου.

Χρονολόγηση: τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.

Αικ. Ρωμιοπούλου, ΑΔ 28 (1973): Χρονικά, 438· Αικ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, Μακεδονικά 14 (1974), 169 κ.ε.

β. Ο τάφος είναι μονοθάλαμος, καμαροσκέπαστος, φραγμένος στη βορειοδυτική μακριά πλευρά του με αργούς λίθους.

Διαστάσεις: μήκος 2,10, πλάτος 0,70, ύψος 1,10 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός.

Αικ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, ό.π., 166.

54. Βέροια. Γεωργικός Συνοικισμός, οδός Πιερίων 46, οικόπεδο Μ. Πισσά (Ο.Τ. 366-371), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στα ΒΑ. Στο θάλαμο υπάρχουν κλίνες σε διάταξη σχήματος Π.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες.

Χρονολόγηση: τέλη 3ου-μέσα 2ου αι. π.Χ.

Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 20 (1975): Χρονικά, 260.

55. Βέροια. Γεωργικός Συνοικισμός, οδός Πιερίων 46, οικόπεδο Πισσά (Ο.Τ. 366-371), τάφος ΙΙ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά. Μπροστά στην είσοδο δημιουργείται πλάτωμα. Ψηλότερα, 0,35 μ. από την επάνω πλευρά του ανοίγματος της εισό-

δου σχηματίζεται επιστύλιο με κανόνες και ζωφόρος με τρεις τριγλύφους και δύο μετόπες. Σχεδόν σε επαφή με το δυτικό τοίχωμα βρίσκονται μέσα στο δάπεδο δύο κτιστές λάρνακες, καλυμμένες με λίθινες πλάκες, που διαχωρίζονται με τοίχο πλ. 0,20 μ.

Ταφές: ενταφιασμοί στις λάρνακες και επάνω στην καλυπτήρια πλάκα της νότιας λάρνακας.

Χρονολόγηση: τέλη 3ου-μέσα 2ου αι. π.Χ.

Ι. Τουράτσογλου, ό.π., 260, Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 8.

56. Βέροια. Γεωργικός Συνοικισμός, οδός Πιερίων 46, οικόπεδο Μ. Πισσά (Ο.Τ. 366-371), τάφος ΙΙΙ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά. Η πρόσοψη έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση· στη νότια πλευρά του ανοίγματος της εισόδου σχηματίζεται ημικίονας (;) κατεστραμμένος στο επάνω τμήμα του. Επάνω από το άνοιγμα το αρκετά βαθύ αέτωμα επιστέφεται με ένα κεντρικό τριγωνικό αδιαμόρφωτο ακρωτήριο. Δεν υπάρχουν κλίνες.

Ταφές: έξι ενταφιασμοί επάνω στο δάπεδο.

Χρονολόγηση: τέλη 3ου-μέσα 2ου αι. π.Χ.

Ι. Τουράτσογλου, ό.π., 260.

57. Βέροια. Πλατεία Μαυρομιχάλη, οικόπεδο Κουικόγλου (βόρεια Ο.Τ. 468), Ν. Βέροιας

Μονοθάλαμος τάφος.

Χρονολόγηση: τέλος ελληνιστικής εποχής.

Χ. Ι. Μακαρόνας, Μακεδονικά 2 (1941-52), Χρονικά Αρχαιολογικά, 629, αριθ. 67· P. Amandry, BCH 73 (1949), 532.

58. Βέροια. Περιοχή Λαδόμυλου, οικόπεδο Α. Ζερβοπούλου (Ο.Τ. 341), Ν. Βέροιας

BCH 79 (1955), 274.

59. Βέροια. Οδός Διάκου-Μπουμπουλίνας 37, οικόπεδο Η. Μόσχου (Ο.Τ. 14), Ν. Βέροιας

Μονοθάλαμος τάφος.

BCH 79 (1955), 274, όπου αναφέρεται και άλλος λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

60. Βέροια. Θέση Κάτω Ελιά, οικόπεδο Γ. Καλαμπόκα (Ο.Τ. 328), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Στα τοιχώματα του θαλάμου υπάρχουν θήκες με κλίνες. Στο δρόμο και στην πρόσοψη διατηρούνται υπολείμματα έγχρωμων κονιαμάτων.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,65, μήκος 3,60 μ.· θάλαμος, 2,90×3, ύψος 2,20 μ.· κλίνες, πλάτος 1, ύψος 0,40 μ.

BCH 80 (1956), 313.

61. Βέροια. Γεωργικός Συνοικισμός, οδός Πιερίων, οικόπεδο Θ. Βασιλειάδη (Ο.Τ. 371), Ν. Βέροιας

Μονοθάλαμος τάφος.

Χρονολόγηση: ελληνιστικοί χρόνοι.

Αικ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379, Πίν. 317 β.

62. Βέροια. Γεωργικός Συνοικισμός, οδός Πιερίων, οικόπεδο Σ. Φουτσιτζόγλου (Ο.Τ. 371), Ν. Βέροιας

Διθάλαμος τάφος.

BCH 81 (1957), 600.

63. Βέροια. Θέση Πασά Κιόσκι, οικόπεδο Χατζηπάλλη-Χατζηπαυλή (Ο.Τ. 502), Ν. Βέροιας

Τάφος με λαξευτές κλίνες.
Χρονολόγηση: 3ος-2ος αι. π.Χ.

Χ. Μακαρόνας, Μακεδονικά 2 (1941-52), Χρονικά Αρχαιολογικά, 628, αριθ. 63· Ο. Walter, ΑΑ (1942), 184· P. Amandry, BCH 64-65 (1940-41), 250· στο ίδιο οικόπεδο αναφέρεται και δεύτερος λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

64. Βέροια. Οδός Βέροιας, οικόπεδο Μ. Ταταρίδη - Δ. Κορδονίδη (βόρεια Ο.Τ. 105), Δ. Βέροιας

Ο τάφος χρησιμοποιήθηκε ως λατρευτικός χώρος στα χριστιανικά χρόνια, γι' αυτό και η μορφή του έχει αλλοιωθεί. Είναι διθάλαμος. Στο τοίχωμα του πρώτου θαλάμου, δεξιά της εισόδου και στο βάθος του δεύτερου θαλάμου υπάρχουν κόγχες. Οι κυκλικές κόγχες στο τοίχωμα αριστερά της εισόδου είναι μεταγενέστερες.

Διαστάσεις: πρώτος θάλαμος, 2,05×2,81, ύψος 2 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,93×2,23, ύψος 1,80 μ.

Φ. Πέτσας, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 212, αριθ. 2, 214, Σχέδ. 4· Φ. Δροσογιάννη, Χαριστήριον εις Αν. Ορλάνδον Β΄, 1966, 392.

65. Βέροια. Συνοικισμός Προμηθέα (βορειοανατολικά του Ο.Τ. 399), Δ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά, αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με μονολιθικές παραστάδες και ανώφλι, επιχρισμένα· ήταν φραγμένη με πωρόλιθους. Στο νότιο τοίχωμα του πρώτου θαλάμου και σε ύψος 0,56 μ. υπάρχει μικρή κόγχη. Στη δυτική και τη νότια πλευρά του δεύτερου θαλάμου υπάρχουν δύο κόγχες φραγμένες με τοίχους από αργούς λίθους.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 0,90 μ.· πρώτος θάλαμος, 3,05×2,80, ύψος 1,75 μ.· δεύτερος θάλαμος, μήκος 2,80, ύψος 1,85 μ.· είσοδος δεύτερου θαλάμου, πλάτος 0,85 μ.· κόγχη πρώτου θαλάμου, 0,50×0,47×0,55 μ.· κόγχες δεύτερου θαλάμου, 1×2,20×1 και 1×2,15×1,10 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 22 κ.ε.

66. Βέροια. Οικόπεδο Θ. Σανόπουλου - Α. Θεοδωρίδη (Ο.Τ. 47), Δ. Βέροιας

Ο τάφος, σήμερα επισκέψιμος, είναι μονοθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά. Μπροστά στην είσοδο υπάρχει πρόχειρο ορθογώνιο όρυγμα, που δεν είναι σαφές αν αποτελεί τμήμα του δρόμου. Η είσοδος, που βρέθηκε φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους, έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση με παραστάδες που σχηματίζουν γωνιόλιθοι, ανώφλι, επιστύλιο και αέτωμα με τρία ακρωτήρια. Το επάνω μισό τμήμα των παραστάδων και το ανώφλι περι-

βάλλει λεπτή, ανάγλυφη ταινία. Η πρόσοψη φέρει λευκό κονίαμα. Στο δάπεδο του θαλάμου υπάρχει κτιστή λάρνακα, επιχρισμένη εσωτερικά με κονίαμα και καλυμμένη με πώρινες πλάκες. Στο δυτικό και το νότιο τοίχωμα του θαλάμου υπάρχουν θήκες για μεταγενέστερες ταφές, φραγμένες με τοίχους από αργούς πωρόλιθους, επιχρισμένες εξωτερικά.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1, ύψος 1,90 μ.· θάλαμος, 3,05×3,05, ύψος 2,30 μ.· δυτική θήκη, 2×0,70×1,25 μ.· ανατολική θήκη, 2,20×1,10×0,95 μ.· λάρνακα, 2,50×1,40×0,95 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί, ένας στο δάπεδο επάνω από τη λάρνακα και δύο στις θήκες.

Χρονολόγηση: αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 719· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 19 κ.ε., σχέδ. Ι-ΙΙΙ, 12, αριθ. 3.

67. Βέροια. Χώρος κτιρίου γυμνασίου αρρένων (πρώην θηλέων) (Ο.Τ. 47), Δ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με δρόμο και πρόσοψη αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη. Σώζονται τα επίκρανα των παραστάδων, ανώφλι, αέτωμα με δύο ακραία ακρωτήρια και έγχρωμα κονιάματα. Η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με δύο πωρόλιθους. Στο δεύτερο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π με επιχρίσματα, επάνω από τις οποίες ανοίγονται κόγχες.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 0,75, ύψος 1,50 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,40×2,60, ύψος 1,80 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2×2,50, ύψος 1,80 μ.

Χρονολόγηση: ελληνιστικοί χρόνοι και πρώιμοι ρωμαϊκοί.

Φ. Μ. Πέτσας, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 351-353, Σχέδ. 1-4, Πίν. 411-413, 416 α, β· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 7.

68. Βέροια. Οικόπεδο Φωτιάδη (Ο.Τ. 104), τάφος Ι, Δ. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος, με τραπεζιόσχημο όρυγμα βόρεια, μπροστά στην είσοδο, που είναι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη. Σώζεται τμήμα παραστάδας με επίκρανο και μέρος ανωφλιού. Στο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Η μπροστινή επιφάνεια της νότιας κλίνης παρουσιάζει κάποια κοιλότητα. Στην άκρη της δυτικής κλίνης υπάρχει ρηχό ορθογώνιο λάξευμα για την εναπόθεση αγγείων.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,05 μ.· θάλαμος, 2,90×2,55, ύψος 1,30-1,80 μ.· λάξευμα κλίνης, 0,70×0,40×0,10 μ.· κλίνες, πλάτος 0,65, 0,85, 1,15, ύψος 0,50 μ.

Π. Πάντος, ΑΔ 32 (1977): Χρονικά, 222.

69. Βέροια. Οικόπεδο Φωτιάδη (Ο.Τ. 104), τάφος ΙΙ, Δ. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά, φραγμένη με γωνιόλιθους. Ο πρώτος θάλαμος έχει στρογγυλευμένες γωνίες. Η βόρεια παραστάδα της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο έχει επισκευασθεί με αργούς λίθους. Στο δεύτερο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,10-1,36, ύψος 1,56 μ.· πρώτος θάλαμος, 2,60×2,75, ύψος 1,95 μ.· δεύτερος θάλαμος, 3×3,50, ύψος 2 μ.· είσοδος δεύτερου θαλάμου, 0,70×0,94, ύψος 1,80 μ.· κλίνες, πλάτος 0,85, 0,85, 1,10, ύψος 0,75 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στη δυτική κλίνη.

Π. Πάντος, ΑΔ 32 (1977): Χρονικά, 222.

70. Βέροια. Περιοχή παλιών εργατικών κατοικιών, συμβολή οδών Πλουτάρχου-Δημητρίου (Ο.Τ. 294-296)

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η νοτιοδυτική γωνία του βρέθηκε κατεστραμμένη. Έχει βαθμιδωτό δρόμο, είσοδο στη μέση του ανατολικού τοιχώματος και κατώφλι· η είσοδος είναι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με παραστάδες. Ήταν φραγμένη με δουλεμένους και αργούς πωρόλιθους. Δεν υπάρχουν κλίνες.

Διαστάσεις: είσοδος, ύψος 1,60, πλάτος 0,75 μ.· θάλαμος, 2,70×2,60, ύψος 2,45 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί επάνω στο δάπεδο. Στη βορειοανατολική γωνία του θαλάμου μία λεκανίδα χρησίμευε ως οστεοθήκη.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 258.

71. Βέροια. Έξοδος της πόλης προς την Πιερία

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Στο τοίχωμα του βάθους ανοίγονται δύο κόγχες.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στο θάλαμο· υπολείμματα άλλων ταφών στις κόγχες.

D. Daux, BCH 83 (1959), 701.

72. Βέροια. Άγνωστη θέση

Διθάλαμος τάφος με δρόμο· στο δεύτερο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π.

Χρονολόγηση: 1ος αι. π.Χ. (;).

P. Amandry, BCH 71-72 (1947-48), 401.

73. Βέροια. Οδός 16ης Οκτωβρίου, οικόπεδο Σπανού (Ο.Τ. 104), τάφος Ι

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· δρόμος με τρεις βαθμίδες οδηγεί στην είσοδο, στα ΒΑ., που ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Πώρινες παραστάδες, σε δεύτερη χρήση, με χαμηλά επίκρανα, επιχρισμένες με κονίαμα, είναι τοποθετημένες στις δύο πλευρές του ανοίγματος της εισόδου. Λάξευμα επάνω από την είσοδο δείχνει την πρόθεση διαμόρφωσης και άλλων αρχιτεκτονικών στοιχείων. Στο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π, με προσκεφάλαια. Βόρεια της δυτικής κλίνης υπάρχει λαξευτή κόγχη, που σε μεταγενέστερη φάση γέμισε με πωρόλιθους και κεραμίδια. Τα τοιχώματα του θαλάμου και οι κόγχες φέρουν λευκό κονίαμα.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,05, ύψος 1,65 μ.· θάλαμος, 3×2,95, ύψος 0,50-2 μ.· κόγχη, μήκος 0,95, βάθος 0,65, ύψος 0,30 μ.· κλίνες, πλάτος 0,90-1, ύψος 0,50 μ.· προσκεφάλαια, πλάτος 0,30, ύψος 0,085 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στην ανατολική και τη δυτική κλίνη.

Χρονολόγηση: δεύτερο μισό 2ου αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, 264.

74. Βέροια. Πάροδος Ίωνος, οικόπεδο Σπανού (Ο.Τ. 104), τάφος ΙΙ

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· η είσοδος, στη βόρεια πλευρά, αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με στενές παραστάδες και ανώφλι, ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Στο νότιο και το δυτικό τοίχωμα του θαλάμου υπάρχουν δύο κλίνες σε διάταξη σχήματος Γ με προσκεφάλαια.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1, ύψος ±1,60 μ.· θάλαμος, 1,90-2,10×1,60-1,65, ύψος 0,85-1,90 μ.· ανώφλι, μήκος 1,40, πλάτος 0,10 μ.· παραστάδες, ύψος 1,60, πλάτος 0,10 μ.· κλίνες, πλάτος 0,40, 0,50, ύψος 0,40 μ.· προσκεφάλαια, ύψος 0,10 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στη νότια κλίνη.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 309.

75. Βέροια. Συνοικισμός Καλλιθέας, οδός Κομνηνών, οικόπεδο Χρ. Αρναουτίδη (Ο.Τ. 505)

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· ο δρόμος έχει ελαφρά λοξή κατεύθυνση προς τον άξονα του τάφου. Η είσοδος, που δε βρίσκεται στη μέση του ανατολικού τοιχώματος, είναι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη με μονολιθικές παραστάδες και ανώφλι, λαξευτό αέτωμα και ακρωτήρια· ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Μία πώρινη πλάκα χρησίμευε για κατώφλι. Κατά μήκος του νότιου και δυτικού τοιχώματος του θαλάμου υπάρχουν δύο λαξευτές λάρνακες σε διάταξη σχήματος Γ, κάτω από το δάπεδο, καλυμμένες με τέσσερις πώρινες πλάκες η καθεμιά. Η βόρεια και δυτική παρειά της νότιας λάρνακας είναι κτισμένες με πωρόλιθους.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,80-2,10 μ· είσοδος, πλάτος 1,10, ύψος 2,25 μ.· θάλαμος, 3,10-3,20×3-3,38, ύψος 2,80-3 μ.· νότια λάρνακα, 1,93×0,90×1 μ.· δυτική λάρνακα, 2,02×0,92×1,04 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στη νότια λάρνακα, ένας στη δυτική. Μία καύση σε τεφροδόχο αγγείο, επάνω στις καλυπτήριες πλάκες της δυτικής λάρνακας.

Χρονολόγηση: μέσα 3ου-μέσα 2ου αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, Μακεδονικά 23 (1983), 246 κ.ε.· Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 306.

76. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), τάφος Α, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Ο δρόμος και η οροφή του πρώτου θαλάμου βρέθηκαν κατεστραμμένα. Η είσοδος βρίσκεται στην ανατολική πλευρά. Η πρόσοψη και τα τοιχώματα του πρώτου θαλάμου φέρουν έγχρωμα κονιάματα με μίμηση συστήματος ισόδομης τοιχοδομίας. Η είσοδος του δεύτερου θαλάμου ήταν φραγμένη με αργούς λίθους. Κατώφλι διευκόλυνε την είσοδο στο δεύτερο θάλαμο, όπου υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στην ανατολική πλευρά της βόρειας κλίνης σχηματίζονται τρεις βαθμίδες προσφορών, ενώ στη νοτιοδυτική γωνία της νότιας κλίνης υπάρχουν δύο μικρά τετράγωνα λαξεύματα επιχρισμένα εσωτερικά. Στη βορειοανατολική γωνία της βόρειας κλίνης, που είναι ψηλότερη από τις άλλες, σχηματίζεται κόγχη. Τα τοιχώματα του δεύτερου θαλάμου και η κόγχη φέρουν λευκά κονιάματα. Με χονδρό, λευκό κονίαμα είναι στρωμένο και το δάπεδο του θαλάμου.

Διαστάσεις: πρώτος θάλαμος, 2,85×2,08, σωζ. ύψος 0,80 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,90×3,10 μ.· κατώφλι, 0,93×0,59×0,22 μ.

Ταφές: διαταραγμένοι ενταφιασμοί στον πρώτο θάλαμο, καθώς και στη βορειοανατολική και βορειοδυτική γωνία του δεύτερου θαλάμου, επάνω στις κλίνες.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 304.

77. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), τάφος Β, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η οροφή και τμήμα της εισόδου βρέθηκαν κατεστραμμένα. Μπροστά στην είσοδο, η οποία δε βρίσκεται στο μέσον του ανατολικού τοιχώματος, υπάρχει τετράγωνο όρυγμα. Η είσοδος ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Στη βόρεια πλευρά του θαλάμου υπάρχει θήκη, φραγμένη με τοίχο από αργούς λίθους.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,60 μ.· θάλαμος, 2,35×3,20, σωζ. ύψος 0,90 μ.· θήκη, 2,10×0,60 μ.· όρυγμα, 1,20×1,30, βάθος 0,50 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στο δάπεδο του θαλάμου και μία ανακομιδή στη θήκη.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 304.

78. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), τάφος Γ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος, με είσοδο στην ανατολική πλευρά. Τμήμα του δρόμου ήταν κατεστραμμένο. Στην πρόσοψη υπάρχει ένα σχεδόν κυκλικό λάξευμα, σαν ένας πολύ στενός πρώτος θάλαμος, με είσοδο ένα ορθογώνιο άνοιγμα, που βρέθηκε φραγμένο με δύο σειρές από καλά δουλεμένους γωνιόλιθους σε δεύτερη χρήση. Στις δύο πλευρές της εισόδου υπάρχουν λαξευτές παραστάδες επιχρισμένες με λευκό κονίαμα. Τα τοιχώματα του θαλάμου διακοσμεί λευκή ταινία επάνω και κίτρινη κάτω, ενώ με οριζόντιες και κάθετες χαράξεις δημιουργείται μίμηση συστήματος ισόδομης τοιχοδομίας. Δεν υπάρχουν κλίνες.

Διαστάσεις: θάλαμος, 2,90×2,97, ύψος 2,25 μ.

Ταφές: ένας διαταραγμένος ενταφιασμός στο δάπεδο.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 305.

79. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), τάφος Δ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η οροφή του βρέθηκε κατεστραμμένη. Ο βαθμιδωτός δρόμος, που στο ανώτερο τμήμα του κάμπτεται προς τα νότια, οδηγεί σε τετράγωνο όρυγμα μπροστά στην είσοδο, στην ανατολική πλευρά, που ήταν φραγμένη με αργούς λίθους και κεραμίδια. Η ανατολική παρειά του ορύγματος είναι διαμορφωμένη σε κλίμακα τριών βαθμίδων. Λαξευτές παραστάδες σχηματίζονται στις δύο πλευρές της εισόδου. Δεν υπάρχουν κλίνες.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,50 μ.· θάλαμος, 1,90×1,80, σωζ. ύψος 1,60 μ.· όρυγμα, 1,20×1,60-1,70, βάθος 0,80 μ.· παραστάδες, πλάτος 0,22, ύψος 1,10 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στο δάπεδο του θαλάμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 305.

80. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 363), τάφος Ε, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Το επάνω τμήμα του βρέθηκε κατεστραμμένο. Μπροστά στην είσοδο, στην ανατολική πλευρά, υπάρχει όρυγμα, η ανατολική πλευρά του οποίου διαμορφώνεται σε κλίματα έξι βαθμίδων. Η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με πωρόλιθους. Στη βόρεια και τη νότια πλευρά του πρώτου θαλάμου καθώς και του δεύτερου υπάρχουν λαξευτές κλίνες. Στη δυτική πλευρά του δεύτερου θαλάμου, ανάμεσα στις κλίνες, σχηματίζεται ένας αναβαθμός, ενώ επάνω στη βόρεια κλίνη υπάρχει λακκοειδές λάξευμα. Στο βόρειο και το δυτικό τοίχωμά του ανοίγονται κόγχες. Στα τοιχώματα του δεύτερου θαλάμου και στις κλίνες διατηρούνται επιχρίσματα.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,30, ύψος 1 μ.· πρώτος θάλαμος, 1,90×3,10 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,80×3,20 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στη νότια κλίνη του πρώτου θαλάμου και μία καύση στο λάξευμα της βόρειας κλίνης του δεύτερου θαλάμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 305.

81. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), τάφος Στ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος έχει τρεις θαλάμους. Βρέθηκε μισοκατεστραμμένος. Διατηρείται μόνον η οροφή του τρίτου θαλάμου. Δρόμος με λοξή κατεύθυνση από Β., καταλήγει σε πέντε βαθμίδες μπροστά στην είσοδο, ανατολικά, που ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Στο βόρειο τοίχωμα του πρώτου θαλάμου και σε ύψος 0,85 μ. από το δάπεδο υπάρχει τετράγωνο λάξευμα, που οδηγεί σε βαθιά ημικυκλική κόγχη φραγμένη με αργούς λίθους. Μετά τον πρώτο θάλαμο υπάρχει πλατύτερος δεύτερος θάλαμος με δύο παράλληλες λαξευτές κλίνες και τρίτος με κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στις δύο πλευρές της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο διαμορφώνονται λαξευτές παραστάδες και κατώφλι.

Διαστάσεις: πρώτος θάλαμος, 1,82×1,75 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2×3,20 μ.· τρίτος θάλαμος, 2,90×2,60 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στην κόγχη και στον πρώτο θάλαμο.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 305.

82. Βέροια. Οδός Σοφίας, οικόπεδο Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), τάφος Ζ, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Η οροφή του βρέθηκε κατεστραμμένη. Μπροστά στην είσοδο διαμορφώνεται πλάτωμα.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 2,25, πλάτος 1,20 μ.· είσοδος, πλάτος 0,80 μ.· θάλαμος, 2,10-2,20×1,10-1,70 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 34 (1979): Χρονικά, 305.

83. Βέροια. Οδός Στρατού, οικόπεδο Ιορδανίδη-Γεωργιάδη (Ο.Τ. 286), ΒΑ. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Ο δρόμος δεν ερευνήθηκε, γιατί βρισκόταν κάτω από το σύγχρονο δρόμο. Η είσοδος, στη νοτιοανατολική πλευρά, ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση με πώρινες παραστάδες, που έχουν πέσει. Τα τοιχώματα του θαλάμου και οι παραστάδες είναι επιχρισμένα με κονιάματα.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,60 μ.· θάλαμος, 3×3, ύψος 1,90-2 μ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 409.

84 α, β, Βέροια. Οδός Στρατού, οικόπεδο Παλαμπανίδη (Ο.Τ. 314)

Οι τάφοι βρέθηκαν σε διάνοιξη αποχετευτικού αγωγού και καταστράφηκαν πριν γίνει γνωστό το σχήμα τους.

α. Ερευνήθηκε τμήμα βαθμιδωτού δρόμου, μήκ. 3,40 μ. Στη μία πλευρά του ανοίγματος της εισόδου διαμορφώνεται πώρινη παραστάδα, ύψ. 1,40 μ. και πλ. 0,70 μ. Κάθετο κόψιμο του βράχου στη δεξιά πλευρά του δρόμου δείχνει πιθανότατα την αρχή λάξευσης θαλάμου, που δεν προχώρησε.

β. Στη νότια πλευρά του παραπάνω δρόμου διακρίνεται άνοιγμα εισόδου φραγμένο με πωρόλιθους. Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με ημικυκλικό το νότιο τοίχωμα.

Διαστάσεις τάφου β: μήκος 2,20, σωζ. ύψος 1,20 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στον τάφο β.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 410.

85. Βέροια. Οδός Αθ. Διάκου, οικόπεδο Γ. Χρηστάκη (Ο.Τ. 365), τάφος Ι, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· η οροφή του βρέθηκε σχεδόν ολόκληρη κατεστραμμένη. Η είσοδος, στην ανατολική πλευρά, έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση με λαξευτές παραστάδες. Στο θάλαμο με ημικυκλικό το δυτικό τοίχωμα, υπάρχουν τρεις λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Τα τοιχώματα και η οροφή του θαλάμου, καθώς και οι κλίνες, είναι επιχρισμένα.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 0,80 μ.· θάλαμος, 3×3,10, ύψος 2 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στο δάπεδο του θαλάμου· τα περισσότερα κτερίσματα βρίσκονται στη βόρεια και τη νότια κλίνη, χωρίς όμως σαφή ίχνη ταφών.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 410.

86. Βέροια. Οδός Αθ. Διάκου, οικόπεδο Γ. Χρηστάκη (Ο.Τ. 365), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· η οροφή του βρέθηκε κατεστραμμένη. Η είσοδος, στην ανατολική πλευρά, έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση με λαξευτές παραστάδες και ήταν φραγμένη με γωνιώδεις πωρόλιθους. Ο πρώτος από αυτούς χρησίμευε ως κατώφλι. Στο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στη δυτική πλευρά της νότιας κλίνης σχηματίζεται λαξευτό προσκεφάλαιο, πλ. 0,40 και ύψ. 0,05 μ. Μπροστά από τη δυτική κλίνη υπάρχει λαξευτή βαθμίδα, πλ. 0,30 και ύψ. 0,20 μ. και στην ανατολική πλευρά της βόρειας κλίνης θρανίο προσφορών, διαστ. 0,50×0,50 και ύψ. 0,20 μ. Τα τοιχώματα του θαλάμου και οι κλίνες είναι επιχρισμένα με κονίαμα.

Διαστάσεις: είσοδος, πλάτος 1,70 μ.· θάλαμος, 3,10×3,20-3,30, ύψος 2 μ.· κατώφλι, 1,50×0,50, ύψος 0,40 μ.· κλίνες, πλάτος 0,95-1, ύψος 0,50 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στη νότια κλίνη.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 410.

87. Βέροια. Οδός Κομνηνών, οικόπεδο Χατζηβασιλειάδη (Ο.Τ. 504), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Ο δρόμος έχει έξι ακανόνιστα λαξευμένες βαθμίδες. Η είσοδος, βορειοανατολικά, ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους και αδρά δουλεμένους λίθους· πλαισιώνεται από λαξευτές παραστάδες. Ορθογώνιος γωνιόλιθος χρησίμευε ως κατώφλι. Η καμάρα της οροφής είναι υποτυπώδης και πρόχειρα λαξευμένη· η γένεσή της αρχίζει σε ύψος 1,30-1,40 μ. από το δάπεδο.

Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι επιχρισμένα με λευκό κονίαμα· η επίχριση έγινε αφού προηγουμένως καλύφθηκαν οι ανωμαλίες της λάξευσης με πηλό.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,40-1,70 μ.· είσοδος, πλάτος 1,20, ύψος 1,80 μ.· θάλαμος, 2,70×3,20 μ., ύψος 1,30-2,05 μ· κατώφλι, 1,40×0,25 μ.

Ταφές: ένας διαταραγμένος ενταφιασμός στο δάπεδο, στη βορειοδυτική γωνία του θαλάμου. Ίχνη καύσης απέναντι από την είσοδο.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 409.

88. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Τζουβάρα (Ο.Τ. 276), τάφος 1

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά. Η καμάρα της οροφής και το δυτικό τοίχωμα βρέθηκαν κατεστραμμένα. Ο δρόμος είναι έντονα επικλινής καθώς και η είσοδος, οι κάθετες πλευρές της οποίας παρουσιάζουν μείωση προς τα επάνω· βρέθηκε φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους. Στις δύο πλευρές της υπάρχουν μονολιθικές παραστάδες από πωρόλιθο. Σε απόσταση 0,10 μ. από τη δεξιά παραστάδα σχηματίζεται μία κόγχη· στο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στη νοτιοδυτική γωνία της δυτικής κλίνης, μέσα σε μικρό λάξευμα, βρέθηκε μεγάλη τεφροδόχος κάλπη. Μπροστά από αυτήν και κατά μήκος της κλίνης υπάρχει πρόχειρος τοίχος από αργούς λίθους. Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι επιχρισμένα με λευκό κονίαμα και κόκκινο χρώμα.

Διαστάσεις: θάλαμος ± 2,05×±3,20, ύψος 1,65 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 36 (1981): Χρονικά, 323.

89. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Τζουβάρα (Ο.Τ. 276), τάφος 2

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος· η καμάρα της οροφής του βρέθηκε κατεστραμμένη. Η είσοδος, στη βόρεια πλευρά, ήταν φραγμένη με γωνιόλιθους. Κατά μήκος της νότιας πλευράς του θαλάμου υπάρχει ορθογώνια λάρνακα, επιχρισμένη εσωτερικά.

Διαστάσεις: θάλαμος, περίπου 3,30×±2,90 μ.· λάρνακα, 0,90×1,91-1,95 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στη βορειοανατολική γωνία του θαλάμου και άλλος στη λάρνακα.

Χρονολόγηση: ελληνιστικοί χρόνοι.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 36 (1981): Χρονικά, 323.

90. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Τζουβάρα (Ο.Τ. 276), τάφος 3

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη βόρεια πλευρά. Μέρος της οροφής βρέθηκε κατεστραμμένο. Μεταξύ της τελευταίας βαθμίδας του δρόμου και της εισόδου διαμορφώνεται ορθογώνιος χώρος. Το νότιο και το δυτικό τοίχωμα του θαλάμου είναι καμπυλόγραμμα. Στην ανατολική πλευρά του θαλάμου σχηματίζεται ένα σχεδόν τραπεζοειδές λάξευμα με μικρή εσοχή στη νότια πλευρά του.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 1,70-2,20 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στο θάλαμο.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 36 (1981): Χρονικά, 323.

91. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Τζουβάρα (Ο.Τ. 276), τάφος 4

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη βόρεια πλευρά. Ο δρόμος έχει υποτυπώδεις βαθμίδες. Η είσοδος ήταν φραγμένη με γωνιόλιθους· στις δύο πλευρές της έχει παραστάδες. Στο δυτικό και ανατολικό τοίχωμα του θαλάμου ανοίγονται δύο ορθογώνιες κόγχες με επίπεδη οροφή. Στη νοτιοανατολική γωνία και στη δυτική πλευρά του θαλάμου σώζονται τμήματα κλινών. Στη νοτιοδυτική γωνία του, τέλος, σχηματίζεται λαξευτή τράπεζα.

Διαστάσεις: είσοδος, ύψος 1,44 μ.· θάλαμος, πλάτος περίπου 2,35 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 36 (1981): Χρονικά, 323.

92. Βέροια. Οδός Σοφίας 16, οικόπεδο Ντερτιβανίδη

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Ο δρόμος του δεν ανασκάφτηκε. Η είσοδος, στην ανατολική πλευρά, ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους και μικρούς αργούς λίθους. Στη νότια πλευρά της διαμορφώνεται λαξευτή παραστάδα. Στο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες και ένας στο διάδρομο. Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι τα οργανικά κατάλοιπα στη νότια και δυτική κλίνη, καθώς και στο διάδρομο.

Ο τάφος ερευνήθηκε το 1982.

93. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Λιάκου (Ο.Τ. 306), τάφος Ι

Ο τάφος είναι διθάλαμος. Στον πρώτο θάλαμο υπάρχουν δύο κλίνες παράλληλες μεταξύ τους και στο δεύτερο τρεις σε διάταξη σχήματος Π. Στο νότιο τοίχωμα του δεύτερου θαλάμου ανοίγεται ανώμαλα λαξευμένη θήκη και στη νοτιοανατολική γωνία του, επάνω από τη δυτική κλίνη, σχηματίζεται βαθμίδα προσφορών επιχρισμένη. Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι επιχρισμένα με λεπτό λευκό κονίαμα.

Διαστάσεις: δρόμος, πλάτος 0,90 μ.· θάλαμος, 2,67×2,95 και 3,03×2,93 μ.· θήκη, μήκος 2,90, πλάτος 1,10 , ύψος 0,70 μ.

Χρονολόγηση: όστρακα ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής, που βρέθηκαν στην επίχωση του εσωτερικού του τάφου, είναι ενδεικτικά της μακρόχρονης χρησιμοποίησής του.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 298.

94. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Α. Λιάκου (Ο.Τ. 306), τάφος ΙΙ

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Στη δυτική πλευρά του υπάρχει λαξευτή λάρνακα και στην ανατολική μία κλίνη.

Διαστάσεις: θάλαμος, 2,62×2,72, ύψος 2,42 μ.· λάρνακα, 2,10×0,80×0,90 μ.

Ταφές: στη λάρνακα βρέθηκαν πολλοί σκελετοί που τοποθετήθηκαν εκεί πιθανότατα στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή.

Χρονολόγηση: αρχές 2ου αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 298.

95. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Α. Λιάκου (Ο.Τ. 306), τάφος ΙΙΙ

Ο τάφος είναι διθάλαμος, με βαθμιδωτό δρόμο. Στον πρώτο θάλαμο υπάρχουν δύο παράλληλες κλίνες και στο δεύτερο τρεις σε διάταξη σχήματος Π.

Διαστάσεις: μήκος δρόμου, 4,5 μ.· θάλαμος, 2×2,78 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,90×2,85 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες του πρώτου θαλάμου, δύο στη δυτική και τη νότια κλίνη του δεύτερου θαλάμου και μία καύση σε τεφροδόχο αγγείο της βόρειας κλίνης.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 298.

96. Βέροια. Οδός Στρατού, οικόπεδο αδελφών Κατσαμάκα (Ο.Τ. 297)

Αποκαλύφθηκε το δάπεδο μόνον του θαλάμου του τάφου, που ήταν κατεστραμμένος· ένας μεταγενέστερος ενταφιασμός βρέθηκε στη νότια πλευρά.

Χρονολόγηση ταφής: 1ος αι. μ.Χ. (;).

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 299.

97. Βέροια. Οικόπεδο Β. Δινάλη (Ο.Τ. 323) (ιδιοκτησία Αφών Καραντουμάνη), τάφος Α, Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος. Έχει δρόμο με δώδεκα βαθμίδες και τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π στο θάλαμο. Στην ανατολική πλευρά της βόρειας κλίνης σχηματίζονται τρεις βαθμίδες προσφορών.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 4,30 μ.· είσοδος, πλάτος 2 μ.· θάλαμος, 3×3 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες, δύο στο διάδρομο, καθώς και δύο ανακομιδές.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 299.

98. Βέροια. Οικόπεδο Β. Δινάλη (Ο.Τ. 323) (ιδιοκτησία Αφών Καραντουμάνη), τάφος Β

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη νότια πλευρά. Ο δρόμος έχει δέκα βαθμίδες· στο εσωτερικό του θαλάμου υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στο ανατολικό τοίχωμά του σχηματίζεται θήκη και στο νότιο τοίχωμα του δρόμου υπάρχει λαξευτή κόγχη, που βρέθηκε φραγμένη με πέτρες και κεραμίδια.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 4 μ.· είσοδος, πλάτος 1,02 μ.· θάλαμος, 3,25×3,45, ύψος 2,87 μ.· θήκη, 2,30×1, βάθος 0,97 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες, ένας στο διάδρομο του θαλάμου και άλλοι στη θήκη και στην κόγχη του δρόμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 299.

99. Βέροια. Οικόπεδο Β. Δινάλη (Ο.Τ. 323) (ιδιοκτησία Αφών Καραντουμάνη), τάφος Γ

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο ανατολικά. Έχει δρόμο με δώδεκα βαθμίδες. Οι παραστάδες της εισόδου και το ανώφλι είναι κατασκευασμένα με πώρινους γωνιόλιθους. Στο θάλαμο υπάρχουν τρεις κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Στο δάπεδο του διαδρόμου και στη νότια παρειά του δρόμου υπάρχουν λαξευτές κόγχες. Στην ανατολική πλευρά της βόρειας κλίνης σχηματίζονται τρεις βαθμίδες προσφορών. Ο θάλαμος εσωτερικά είναι επιχρισμένος.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 4, πλάτος 1,67-1,85 μ.· είσοδος, πλάτος 0,95, ύψος 1,70 μ.· θάλαμος, 2,87×2,98 μ.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί και μία καύση στις κλίνες, δύο ενταφιασμοί στο διάδρομο και άλλοι δύο στις κόγχες του δαπέδου του διαδρόμου και του δρόμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 300.

100. Βέροια. Οδός Πυθαγόρα, οικόπεδο Αφών Καραντουμάνη (Ο.Τ. 323), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο στη νότια πλευρά. Ο δρόμος έχει έξι βαθμίδες. Στη δυτική πλευρά του πρώτου θαλάμου υπάρχει κλίνη και στην ανατολική κόγχη.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 2,5 μ.· πρώτος θάλαμος, 2×1,94 μ.· δεύτερος θάλαμος, 2,70×3 μ.

Ταφές: πολύ διαταραγμένες.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 301.

101. Βέροια. Οδός Λυσίου και Πηνελόπης, οικόπεδο Σαρηγιαννίδη (Ο.Τ. 298)

Ο τάφος, σήμερα επισκέψιμος, είναι διθάλαμος· έχει δρόμο με έντεκα ανώμαλα λαξευμένες βαθμίδες. Μπροστά στην είσοδο σχηματίζεται πλάτωμα. Το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από λαξευτές παραστάδες με μείωση προς τα επάνω, και με ανώφλι. Επάνω από αυτό ξεχωρίζει με αβαθή χάραξη ένα σχεδόν ορθογώνιο τμήμα με πλευρές που κλίνουν προς τα μέσα, μέσα στο οποίο διακρίνονται η κορυφή αετώματος και τμήματα καταέτιου γείσου με δύο ακραία ακρωτήρια. Στο τύμπανο του αετώματος και στις παραστάδες σώζονται ίχνη λευκού και κόκκινου κονιάματος. Δύο ογκώδεις πώρινοι γωνιόλιθοι έκλειναν το άνοιγμα της εισόδου στο κατώτερο τμήμα, ενώ το ανώτερο ήταν πρόχειρα φραγμένο με λίθους και χώμα.

Ο πρώτος θάλαμος είναι σχεδόν τετράγωνος με πλευρές που δεν είναι ευθείες και τοιχώματα επιχρισμένα με λευκό κονίαμα. Γραπτή ταινία από βαθύ κόκκινο χρώμα περιτρέχει τα τοιχώματα αυτού του θαλάμου, σε ύψος 1,40 μ. από το δάπεδο. Στο μέσον του πλευρικού τοιχώματος και σε ύψος 1,40 μ. από το δάπεδο ανοίγονται δύο τετράπλευρες κόγχες, επιχρισμένες εσωτερικά.

Ο δεύτερος θάλαμος, όμοιων σχεδόν διαστάσεων με τον πρώτο, είναι κι αυτός επιχρισμένος με λευκό κονίαμα. Στο τοίχωμα του βάθους και σε ύψος 2 μ. από το δάπεδο ανοίγεται τετράγωνη κόγχη· στα δεξιά της εισόδου θήκη λαξευμένη ανώμαλα.

Διαστάσεις: δρόμος, μήκος 6,70, πλάτος 1,80 και 2,50 μ. μπροστά στην είσοδο· είσοδος, πλάτος 0,95, ύψος 2,15 μ.· πρώτος θάλαμος, 3,65-3,75×3,30-3,70, ύψος 3 μ.· δεύτερος θάλαμος, 3,55×3,70, ύψος 2,75 μ.· άνοιγμα εισόδου στο δεύτερο θάλαμο, 0,90×2,10 μ.· κόγχες πρώτου θαλάμου, 0,70×0,60×0,70 μ.· κόγχη δεύτερου θαλάμου, 0,80×0,70×0,80 μ.· θήκη, 3,50×1,30× 1,20 μ.· παραστάδες εισόδου, ύψος 2,20, πλάτος 0,40 μ.· ανώφλι, μήκος 1,55, πλάτος 0,15 μ.

Ταφές: ίχνη μίας ταφής στην ανατολική πλευρά του δεύτερου θαλάμου.

Χρονολόγηση: ύστεροι ελληνιστικοί χρόνοι.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 302.

102. Βέροια. Οδός Πιερίων, οικόπεδο Μαυρίδη (Ο.Τ. 366)

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη βόρεια πλευρά. Τμήμα της οροφής, της πρόσοψης και της ανατολικής κλίνης βρέθηκαν κατεστραμμένα. Η είσοδος ήταν φραγμένη με πώρινους γωνιόλιθους, ενώ στην πρόσοψη σχηματίζονται λαξευτές παραστάδες, ανώφλι και αέτωμα. Στο θάλαμο υπάρχουν τρεις λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π και βαθμίδα προσφορών στο νότιο άκρο της ανατολικής κλίνης. Στις δύο γωνίες της κλίνης του βάθους υπάρχουν δύο μικρά αβαθή κυκλικά λαξεύματα. Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι επιχρισμένα με λευκό κονίαμα, ενώ μικρές οπές χρησίμευαν για την τοποθέτηση καρφιών.

Ταφές: διαταραγμένες ταφές στο διάδρομο, πεσμένες πιθανόν από τις κλίνες.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 38 (1983): Χρονικά, 303.

103. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Π. Αμοιρίδη (Ο.Τ. 305), τάφος Ι

Ο τάφος, σήμερα επισκέψιμος, είναι διθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά, όπου καταλήγει δρόμος με εννέα βαθμίδες. Η είσοδος βρέθηκε φραγμένη με δύο πώρινους γωνιόλιθους. Στην πρόσοψη, που είναι επιχρισμένη με χρωματιστά κονιάματα, διαμορφώνεται χαρακτό αέτωμα, ενώ μία χαρακτή πειόσχημη ταινία πλαισιώνει την είσοδο. Οι δύο θάλαμοι έχουν σχήμα ακανόνιστου τετράπλευρου· ο δεύτερος θάλαμος είναι αισθητά μεγαλύτερος από τον πρώτο.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί στον πρώτο θάλαμο, δύο στο δεύτερο.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 38 (1983): Χρονικά, 302.

104. Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Π. Αμοιρίδη (Ο.Τ. 305), τάφος ΙΙ

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στη βόρεια πλευρά. Λείπει το μεγαλύτερο μέρος της καμαρωτής οροφής, καθώς και όλη η πρόσοψη. Στο θάλαμο, τα τοιχώματα του οποίου είναι επιχρισμένα με λευκό κονίαμα, υπάρχουν τρεις λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π και μία κλίμακα προσφορών στη δυτική πλευρά. Στις κλίνες διαμορφώνονται λαξευτά προσκεφάλαια, ενώ στο δάπεδο του διαδρόμου υπάρχουν δύο αβαθή λαξεύματα με πολλά αγγεία.

Ταφές: ένας ενταφιασμός στην ανατολική κλίνη, δύο στο διάδρομο, πιθανόν πεσμένοι από τη νότια και δυτική κλίνη.

Χρονολόγηση: α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.

Β. Αλλαμανή, ΑΔ 38 (1983): Χρονικά, 302.

105. Βέροια. Οικόπεδο Β. Δινάλη (Ο.Τ. 323), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος, με είσοδο ανατολικά. Ο δρόμος δεν ερευνήθηκε. Στον πρώτο θάλαμο υπάρχουν δύο κλίνες στη βόρεια και νότια πλευρά, ενώ στο δεύτερο τρεις σε διάταξη σχήματος Π και μία ορθογώνια κόγχη στο ανατολικό τοίχωμα.

Ταφές: δύο ενταφιασμοί στις κλίνες του πρώτου θαλάμου και τρεις στο δεύτερο. Μία καύση στην κόγχη του δεύτερου θαλάμου.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Μ. Τζαναβάρη, ΑΔ 38 (1983): Χρονικά, 303.

106. Βέροια. Οδός Πυθαγόρα, οικόπεδο Αφών Καραντουμάνη (Ο.Τ. 323), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο ανατολικά, φραγμένη με γωνιόλιθους και υλικό σε δεύτερη χρήση. Στις δύο πλευρές του βαθμιδωτού δρόμου βρέθηκαν παλιότεροι κιβωτιόσχημοι τάφοι του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ. Τα τοιχώματα του τάφου φέρουν λευκό επίχρισμα· στο βόρειο και νότιο τοίχωμα των δύο θαλάμων υπάρχουν τετράπλευρες λαξευτές κόγχες, με μήκος πλευράς 0,50 μ.

Ταφές: καύσεις στη νότια και δυτική κόγχη του δεύτερου θαλάμου· ένας ενταφιασμός στο δάπεδό του.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 38 (1983): Χρονικά, 303.

107. Βέροια. Οικόπεδο Μ. Μαλιάρα (Ο.Τ. 305)

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με είσοδο στα ΒΑ. Ο δρόμος δεν ερευνήθηκε. Στο δάπεδο του θαλάμου υπάρχουν δύο λαξευτές λάρνακες.

Διαστάσεις: θάλαμος, 3×3,10, ύψος 2,40 μ.· λάρνακα, 2×0,80 μ.

Ταφές: ένας ενταφιασμός επάνω στις καλυπτήριες πλάκες της νότιας λάρνακας και ένας στο εσωτερικό της· διαταραγμένη ταφή στη βόρεια λάρνακα και καύση στη νοτιοανατολική γωνία του θαλάμου.

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, 260.

108. Βέροια. Οδός Πυθαγόρα, οικόπεδο Αφών Καραντουμάνη (Ο.Τ. 323), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι μονοθάλαμος με βαθμιδωτό δρόμο. Στο βόρειο τοίχωμά του υπάρχει κόγχη ελλειπτικού σχήματος και παράλληλα με τη βόρεια πλευρά λαξευτή λάρνακα και θρανίο προσφορών.

Διαστάσεις: μήκος δρόμου, 6,50 μ.· θάλαμος, 5×3,50 μ.

Ταφές: οκτώ ενταφιασμοί στο θάλαμο και μία ανακομιδή στην κόγχη του βόρειου τοιχώματος.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, 260.

109. Βέροια. Οδός Πυθαγόρα, οικόπεδο Αφών Καραντουμάνη[71] (Ο.Τ. 323), Ν. Βέροιας

Ο τάφος είναι διθάλαμος με βαθμιδωτό δρόμο. Στον πρώτο θάλαμο υπάρχουν δύο λαξευτές κλίνες στα πλευρικά τοιχώματα, ενώ στο δεύτερο τρεις σε διάταξη σχήματος Π.

Διαστάσεις: μήκος δρόμου, 3,45 μ.· θάλαμος, 4,5×3,20 μ.

Ταφές: τρεις ενταφιασμοί και μία καύση στο δεύτερο θάλαμο.

Χρονολόγηση: α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.

Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, 260.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

110. Λητή

Λαξευτός θαλαμωτός τάφος αποκαλύφθηκε σε ανασκαφική έρευνα του 1986 (αδημοσίευτος).

111. Πύδνα

Λαξευτός θαλαμωτός τάφος με δρόμο. Η είσοδος ήταν φραγμένη με αδρά δουλεμένο λίθο. Ήταν καλυμμένος με τύμβο.

Χρονολόγηση: πρώιμη εποχή σιδήρου (1000-600 π.Χ.).

Μ. Μπέσιος, Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, 1985, 53.

71. Στο ίδιο οικόπεδο, στις περιόδους 1985, 1986, αποκαλύφθηκαν και άλλοι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι, που δεν περιλαμβάνονται στον κατάλογο, γιατί οι εκθέσεις ανασκαφής δεν έχουν κατατεθεί για δημοσίευση στα Χρονικά του ΑΔ. Για τη χρησιμοποίηση στοιχείων της αρχιτεκτονικής αδημοσίευτων λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Βέροιας, ευχαριστώ θερμά τις συναδέλφους Κ. Τζαναβάρη, Β. Αλλαμανή και τον Έφορο Αρχαιοτήτων Γ. Τουράτσογλου.

IV. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Τα κύρια αρχιτεκτονικά στοιχεία που συνθέτουν τη μορφή ενός λαξευτού θαλαμωτού τάφου στη Μακεδονία είναι ο δρόμος, η είσοδος στο θάλαμο, μερικές φορές με αρχιτεκτονική διάρθρωση και ο θάλαμος. Η αναλυτική εξέταση και η τυπολογική κατάταξή τους κρίθηκαν απαραίτητες για την κατανόηση της αρχιτεκτονικής μορφής του λαξευτού θαλαμωτού τάφου, τη διαπίστωση τυχόν σχέσεων με άλλες ταφικές κατασκευές και την καταγραφή των διαδοχικών σταδίων της εξέλιξης του τύπου. Η εξέταση αυτή ωστόσο δεν είναι πάντοτε εύκολη, γιατί τα στοιχεία των δημοσιευμένων μνημείων είναι πολλές φορές ελλιπή και η καταστροφή των τάφων, που έχει συντελεσθεί, μας στέρησε τη δυνατότητα επαλήθευσης ή συμπλήρωσής τους. Τα μνημεία, πάντως, που είναι μέχρι σήμερα δημοσιευμένα σε λιγότερο ή περισσότερο αναλυτικές παρουσιάσεις, είναι αρκετά για να προχωρήσει κανείς σε μια συνολική εξέταση και να αποτολμήσει την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων.

Ο δρόμος

Η πρόσβαση στους λαξευτούς τάφους είναι τις περισσότερες φορές ένας λαξευτός στο φυσικό βράχο διάδρομος, ο δρόμος. Ο δρόμος και η είσοδος των τάφων βρίσκονται συνήθως στην ίδια ευθεία. Η απόκλιση που παρατηρείται μερικές φορές οφείλεται σε προβλήματα λάξευσης του βράχου[72] ή στην ύπαρξη άλλων τάφων στην περιοχή. Το πλάτος των δρόμων κυμαίνεται από 0,90 ως 2 μ. και είναι συνήθως μεγαλύτερο μπροστά στην είσοδο του τάφου. Οι δρόμοι είναι επικλινείς, τις περισσότερες φορές βαθμιδωτοί[73] και έχουν καλά λαξευμένες παρειές και σπάνια επιχρισμένες[74]. Ο χαμηλός λαξευτός αναβαθμός κατά μήκος των μακριών πλευρών του τάφου Ε (αριθ. 30) της Πέλλας αποτελεί μοναδική περίπτωση. Σπάνια οι δρόμοι είναι καλυμμένοι με καμάρα, λαξευμένη στο βράχο[75]. Στις παρειές τους αρκετές φορές ανοίγονται καμαροσκέπαστες κόγχες ή με οριζόντια οροφή, όπου τοποθετούνταν μεταγενέστερες ταφές[76]. Μπροστά στις εισόδους μερικών τάφων οι δρόμοι καταλήγουν σε πλά-

72. Τάφοι αριθ. 75, 81 Βέροιας, 18, 19 Έδεσσας, 25α Πενταπλάτανου. Οι δρόμοι των τάφων μερικές φορές κάμπτονται και προς άλλες κατευθύνσεις, τάφος αριθ. 79 Βέροιας.

73. Βαθμιδωτοί είναι οι δρόμοι όλων των τάφων της Βέροιας, της Έδεσσας, της Αμφίπολης και των αριθ. 26-33 της Πέλλας. Μοναδική είναι η περίπτωση του τάφου Θ (αριθ. 32) της Πέλλας με τη διαμόρφωση του δρόμου του σε δύο επίπεδα.

74. Τάφοι αριθ. 39 Μαρίνας, 43, 60 Βέροιας· μοναδική είναι η περίπτωση του τάφου αριθ. 17 της Δράμας με κτιστές παρειές και επιχρισμένες. Στη Σάμο κτιστές παρειές δρόμων έκρυβαν ανοίγματα εισόδων άλλων τάφων, Κ. Τσάκος, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 386, ενώ στην Κύπρο (Κούριο) οι παρειές ήταν καλυμμένες με πέτρινες πλάκες, Ο. Vessberg - A. Westholm, SCE IV, 3 (1956), 24.

75. Τάφος Α (αριθ. 26) Πέλλας. Η καμάρα της οροφής του δρόμου συνεχίζεται και στον ευρύτερο χώρο που σχηματίζεται μπροστά στην είσοδο. Η κάλυψη του δρόμου με καμαρωτή οροφή απαντά και έξω από τη Μακεδονία, Τσάκος, ό.π., 361· Vessberg - Westholm, ό.π., 24.

76. Τάφος Ι (αριθ. 33) Πέλλας, 42, 43, 88, 91, 98, 99 Βέροιας, 21 Έδεσσας. Πολλές κόγχες βρέθηκαν φραγμένες με πέτρες, πλάκες και κεραμίδια, τάφος αριθ. 98 Βέροιας.

τωμα[77], που αρκετές φορές έχει τη μορφή τετράπλευρου ορύγματος, στη μία πλευρά του οποίου διαμορφώνονται λαξευτές βαθμίδες καθόδου στον τάφο[78].

Η μορφή του δρόμου δεν είναι κοινή σε όλες τις περιοχές. Μερικά στοιχεία που παρατηρούνται στους τάφους μιας περιοχής και λείπουν από τους τάφους άλλης, μπορούν να ερμηνευθούν ως αποτέλεσμα εθιμικών παραγόντων, κυρίως όμως ως αποτέλεσμα της διαμόρφωσης του εδάφους.

Η πρόσοψη

Η πρόσοψη των λαξευτών τάφων δεν έχει καθορισμένη μορφή. Η διαμόρφωσή της παρουσιάζει διάφορες παραλλαγές ανάλογα με την περιοχή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει απόλυτη ομοιομορφία στις προσόψεις τάφων του ίδιου τόπου.

Η απλή λαξευμένη στο φυσικό βράχο πρόσοψη με το ορθογώνιο άνοιγμα εισόδου, που έχει πολλές φορές καμπύλη την επάνω πλευρά, είναι πολύ κοινή στους τάφους του μακεδονικού χώρου. Την απλή αυτή μορφή έχουν οι περισσότεροι τάφοι της Πέλλας, οι τάφοι της Έδεσσας και της Αμφίπολης, καθώς και αρκετοί τάφοι της Βέροιας[79]. Το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από τον καλά λειασμένο βράχο. Το πλάτος της εισόδου στις απλά διαμορφωμένες προσόψεις κυμαίνεται από 0,75 ως 1,70 μ. και το ύψος από 1,23 ως 2,65 μ.

Προσόψεις με αρχιτεκτονική διαμόρφωση, πάντοτε δωρικού ρυθμού, φέρει ένας μεγάλος αριθμός τάφων στην περιοχή κυρίως της Ημαθίας, οι τάφοι Ε, Ι (αριθ. 30, 33) της Πέλλας, ο τάφος αριθ. 36 της Φλώρινας και οι τάφοι αριθ. 15, 16 του Σιδηρόκαστρου Σερρών[80]. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που συνθέτουν τη μορφή της πρόσοψης είναι οι παραστάδες, το ανώφλι, το επιστύλιο, η ταινία με κανόνες και σπάνια με σταγόνες, οι τρίγλυφοι και οι μετόπες, το αέτωμα και τα ακρωτήρια. Τα στοιχεία αυτά, χωρίς να υπάρχουν απαραίτητα όλα μαζί σε έναν τάφο, αποδίδονται λαξευτά με έξεργο ή χαμηλό ανάγλυφο, χαρακτά, με κονίαμα και χρώμα ή και με το συνδυασμό των παραπάνω[81]. Αρκετές φορές χρησιμοποιούνται χωριστοί λίθοι για τη δήλωση των παραστάδων και του ανωφλιού[82]. Οι προσόψεις με αρχιτεκτονική διαμόρφωση ήταν συνήθως επιχρισμένες με κονιάματα, που σώζονται αποσπασματικά[83]. Το άνοιγμα της εισόδου στις προσόψεις αυτές, ορθογώνιο ή με τοξωτή την επάνω πλευρά, έχει πλάτος 0,75-1,70 και ύψος 1,65-2,25 μ.

Η είσοδος των τάφων και στις απλές και στις αρχιτεκτονικά διαμορφωμένες προσόψεις δεν είναι πάντα τοποθετημένη ακριβώς στον κεντρικό άξονα του τάφου[84]. Τα φράγματα των

77. Τάφος Ι (αριθ. 33) Πέλλας, 25α Πενταπλάτανου, 42, 52, 55, 56, 82, 90, 101 Βέροιας, 18, 19, 20 Έδεσσας. Βλ. και τάφο της Σάμου, Τσάκος, ό.π., 355.

78. Τάφοι αριθ. 77, 79, 80, 66, 68 Βέροιας, τάφοι αγροτεμαχίου 1327 Πέλλας, όπου το μήκος της φρεατόσχημης καθόδου κυμαίνεται από 2-2,30, το πλάτος από 1-1,30 και το βάθος από 1,50-3 μ.

79. Έλλειψη αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης χαρακτηρίζει την πρόσοψη των τάφων και άλλων περιοχών, Τσάκος, ό.π., 404. Ελλειπτικό σχήμα είχε το άνοιγμα της εισόδου του τάφου αριθ. 24 από αμελή λάξευση του βράχου.

80. Μόνο στον τάφο αριθ. 17 της Δράμας υπάρχει γραπτή ζωφόρος στην πρόσοψη, που όμως είναι κτιστή.

81. Το ίδιο παρατηρείται και στο μεγάλο «μακεδονικό» τάφο των Λευκαδίων, όπου άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία αποδίδονται επάνω στο λίθο και άλλα σχηματίζονται με κονίαμα και χρώμα, Πέτσας, Λευκάδια 1966, 39, 40.

82. Τάφοι Βέροιας αριθ. 66, 73, 75, 83, 88, 84α, 99. Βλ. και τάφους της βόρειας νεκρόπολης της Σάμου, Τσάκος, ό.π., 404.

83. Τάφοι αριθ. 39 Μαρίνας, 44, 65, 51, 67, 66, 41, 60, 83, 85 Βέροιας.

84. Τάφοι αριθ. 75, 101 Βέροιας, 34 Πέλλας. Μια τέτοια τοποθέτηση της εισόδου υπάρχει και σε «μακεδονικούς» τάφους, Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 151 (τάφοι Βεργίνας ΙΙ, Αμφίπολης IV, Ερέτριας). Στους

εισόδων αποτελούνται από αργούς λίθους και αρχιτεκτονικό υλικό σε δεύτερη χρήση[85], πολλές φορές με κομμάτια κεραμιδιών ανάμεσά τους[86], ή μόνο από δουλεμένους γωνιόλιθους[87] ή από μία πέτρινη πλάκα[88]. Ορθογώνιες λιθόπλινθοι τοποθετούνται ως κατώφλια σε τάφους της Πέλλας και της Βέροιας[89]. Όταν το δάπεδο του τάφου ήταν χαμηλότερο από το επίπεδο του δρόμου, σχηματίζονταν βαθμίδες ή λαξευτές στο βράχο ή από ξεχωριστούς λίθους[90].

Μορφές προσόψεων με αρχιτεκτονική διαμόρφωση

Οι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένες προσόψεις των λαξευτών θαλαμωτών τάφων είναι δυνατό να διακριθούν τυπολογικά σε τέσσερις κατηγορίες, ανάλογα με τα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία και με τον τρόπο με τον οποίο αυτά είναι διευθετημένα.

Ομάδα Α (Σχέδ. 5). Οι δύο κάθετες πλευρές του ανοίγματος της εισόδου πλαισιώνονται από παραστάδες.

ΤΑΦΟΙ ΟΜΑΔΑΣ Α

Πέλλα, τάφος αριθ. 30	Βέροια, τάφος αριθ. 84α
Βέροια, τάφος αριθ. 83	Βέροια, τάφος αριθ. 87
Βέροια, τάφος αριθ. 85	Βέροια, τάφος αριθ. 88
Βέροια, τάφος αριθ. 86	Βέροια, τάφος αριθ. 91
Βέροια, τάφος αριθ. 51	Βέροια, τάφος αριθ. 70
Βέροια, τάφος αριθ. 78	Βέροια, τάφος αριθ. 93
Βέροια, τάφος αριθ. 79	Έδεσσα, τάφος αριθ. 22
Βέροια, τάφος αριθ. 81	Πενταπλάτανος, τάφος αριθ. 25α

Ομάδα Β (Σχέδ. 8). Το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από δύο παραστάδες στις κάθετες πλευρές και από ένα ανώφλι επάνω, τα οποία αποδίδονται λαξευτά ή από ξεχωριστούς λίθους και αρκετές φορές είναι επιχρισμένα. Στον τάφο αριθ. 73 της Βέροιας μέσα στο άνοιγμα της εισόδου έχουν τοποθετηθεί σε δεύτερη χρήση πώρινες παραστάδες με χαμηλό επίκρανο. Αδρό λάξευμα επάνω από την είσοδο δείχνει την πρόθεση διαμόρφωσης και άλλων αρχιτεκτονικών στοιχείων, που δεν ολοκληρώθηκε. Σε τάφο του οικοπέδου Καραντουμάνη της Βέροιας, επάνω από την είσοδο διαμορφώνεται με λάξευση ανώφλι και μόνον τη

τάφους αριθ. 75, 101 της Βέροιας η τοποθέτηση αυτή σχετίζεται με τη λοξή θέση των δρόμων σε σχέση με το θυραίο τοίχωμα.

85. Τάφοι Γ (αριθ. 28), Η (αριθ. 31), Θ (αριθ. 32), Ι (αριθ. 33) και 34 Πέλλας.

86. Τάφος αριθ. 79 Βέροιας. Αδιαμόρφωτοι πωρόλιθοι, χωρίς συνδετικό υλικό, αποτελούσαν τα φράγματα εισόδου στους τάφους αριθ. 53, 70, 80 Βέροιας.

87. Τάφοι αριθ. 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 50, 51, 52, 42, 66, 86, 87, 45, 83, 41 Βέροιας. Στους τάφους αριθ. 50, 42 της Βέροιας ο πρώτος και δεύτερος δόμος έχουν την επάνω πλευρά τους λοξότμητη, για τη διευκόλυνση της εισόδου του φορείου, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 45.

88. Τάφοι αριθ. 41, 44 Βέροιας. Με πέτρινες πλάκες στερεωμένες με κονίαμα ήταν φραγμένες και οι είσοδοι τάφων της Σάμου, Τσάκος, ό.π., 405.

89. Τάφοι Δ, Θ, Ι (αριθ. 29, 32, 33) Πέλλας, 41, 86, 87, 70, 102 Βέροιας. Πέτρινη πλάκα χρησίμευε για κατώφλι εισόδου των τάφων αριθ. 68, 75 Βέροιας· στον τάφο αριθ. 86 της ίδιας πόλης ως κατώφλι σε μεταγενέστερη χρήση χρησιμοποιήθηκε ο πρώτος γωνιόλιθος του φράγματος. Στον τάφο αριθ. 17 της Δράμας το κατώφλι είναι μαρμάρινο. Κατώφλι από χωριστό λίθο αναφέρεται και σε τάφο της βόρειας νεκρόπολης της Σάμου, Τσάκος, ό.π., 369.

90. Τάφος αριθ. 34 Πέλλας. Ιδιομορφία παρουσιάζει ο τάφος Β (αριθ. 27) της Πέλλας, όπου μετά την είσοδο σχηματίζεται πλατιά λαξευτή βαθμίδα και στη συνέχεια άλλη από χωριστό λίθο.

μία κάθετη πλευρά της πλαισιώνει πώρινη παραστάδα. Με πώρινες παραστάδες και ανώφλι πλαισιώνεται και η είσοδος του τάφου αριθ. 99 της Βέροιας. Στον τάφο, τέλος, αριθ. 41 της ίδιας πόλης τα παραπάνω αρχιτεκτονικά στοιχεία αποδίδονται μόνο με κονίαμα και χρώμα.

ΤΑΦΟΙ ΟΜΑΔΑΣ Β

Βέροια, τάφος αριθ. 73
Βέροια, τάφος αριθ. 74
Βέροια, τάφος αριθ. 41
Βέροια, τάφος αριθ. 68
Βέροια, τάφος αριθ. 65
Βέροια, τάφος αριθ. 99
Πέλλα, τάφος αριθ. 33

Ομάδα Γ[91]. Το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από παραστάδες, ανώφλι, επιστύλιο και αετωματική επίστεψη με ή χωρίς ακρωτήρια. Τα παραπάνω στοιχεία αποδίδονται λαξευτά, με ξεχωριστούς λίθους, με χάραξη ή με κονίαμα και χρώμα. Η διάταξή τους δεν είναι ομοιόμορφη. Το ανώφλι και το επιστύλιο σε μερικά μνημεία παραλείπονται, το ανώφλι ορισμένες φορές αποτελεί το οριζόντιο γείσο του αετώματος και ο αριθμός των ακρωτηρίων ποικίλλει.

Στον τάφο αριθ. 40 της Βέροιας το ανώφλι του αρχιτεκτονικού πλαισίου της πρόσοψης σχηματίζεται από χωριστό λίθο και αποτελεί το οριζόντιο γείσο αετώματος με ένα κεντρικό ακρωτήριο. Χαρακτηριστική είναι η μεγάλη απόσταση μεταξύ της επάνω τοξωτής πλευράς της εισόδου και του ανωφλιού. Στον τάφο αριθ. 49 οι παραστάδες, με χαρακτηριστική μείωση προς τα επάνω, είναι λαξευμένες σε ενιαία επιφάνεια με το ανώφλι, επάνω στο οποίο πατάει το οριζόντιο γείσο αετώματος εξέχοντας στη μία πλευρά με τρία ακρωτήρια. Περισσότερο σύνθετη είναι η μορφή της διαμόρφωσης στους τάφους της Βέροιας αριθ. 66, 50, 43, όπου πάνω από τις μειούμενες προς τα άνω παραστάδες και το ανώφλι, που λαξεύονται στην ίδια επιφάνεια, μεσολαβεί τμήμα βράχου με λεία επιφάνεια και στη συνέχεια ακολουθεί το αέτωμα με τρία ακρωτήρια. Με κονίαμα και κόκκινο χρώμα αποδίδονται οι παραστάδες και η αετωματική, χωρίς ακρωτήρια, επίστεψη του τάφου αριθ. 44 της Βέροιας. Χαρακτηριστική είναι η έλλειψη του ανωφλιού και η μεσολάβηση τμήματος λειασμένου βράχου μεταξύ της επάνω πλευράς του ανοίγματος της εισόδου και της αετωματικής επίστεψης. Στον τάφο αριθ. 101 της Βέροιας το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από παραστάδες και ανώφλι, λαξευμένα σε μία επιφάνεια. Επάνω από το ανώφλι ξεχωρίζει, με ρηχή χάραξη, ορθογώνιο σχεδόν τμήμα του βράχου με πλευρές που κλίνουν προς τα μέσα, όπου διακρίνονται η κορυφή και τμήματα των καταέτιων γείσων αετώματος με αδιαμόρφωτα γωνιακά ακρωτήρια. Μοναδική, χωρίς άλλο παράλληλο παράδειγμα, είναι η δήλωση παραστάδων και αετώματος με χάραξη και χρώμα στον τάφο αριθ. 103 της Βέροιας. Ανάγλυφο αέτωμα με ακρωτήρια αναφέρεται ότι υπάρχει επάνω από το άνοιγμα της εισόδου στους τάφους της Βέροιας αριθ. 50, 75. Η είσοδος του τελευταίου τάφου πλαισιώνεται με μονολιθικές παραστάδες και ανώφλι. Βαθύ αέτωμα με κεντρικό αδιαμόρφωτο ακρωτήριο σχηματίζεται και επάνω από το άνοιγμα της εισόδου του τάφου αριθ. 56, στην αριστερή πλευρά του οποίου σώζεται κατεστραμμένος πιθανόν ημικίονας. Ιδιομορφία παρουσιάζει η αρχιτεκτονική διαμόρφωση της πρόσοψης του τάφου αριθ. 67, όπου το ανώφλι κόβει την επάνω τοξωτή πλευρά της εισόδου σε δεύτερη φάση. Κάτω από αυτό, στη μία και στην άλλη πλευρά του ανοίγματος, διαμορφώνονται παραστάδες με επίκρανα, ενώ επάνω στο ανώφλι πατάει το οριζόντιο γείσο αετώματος με δύο πλάγια ακρωτήρια.

Στον τάφο αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών επάνω από το άνοιγμα της εισόδου, που

91. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 110, σχέδ. 12, 1-7.

πλαισιώνεται από παραστάδες, υπάρχει επιστύλιο με κανόνες και σταγόνες και στη συνέχεια αέτωμα με βαθύ τύμπανο και τρία ακρωτήρια, ενώ στον τάφο αριθ. 16 της ίδιας περιοχής η αρχιτεκτονική διαμόρφωση περιορίζεται στο σχηματισμό ενός αετώματος επάνω από το τοίχωμα της εισόδου.

Αέτωμα με ακρωτήρια αναφέρεται ότι είχε και ο τάφος αριθ. 36 της Φλώρινας.

ΤΑΦΟΙ ΟΜΑΔΑΣ Γ

Βέροια, τάφος αριθ. 44	Βέροια, τάφος αριθ. 50
Βέροια, τάφος αριθ. 40	Βέροια, τάφος αριθ. 56
Βέροια, τάφος αριθ. 66	Βέροια, τάφος αριθ. 49
Βέροια, τάφος αριθ. 50	Βέροια, τάφος αριθ. 67
Βέροια, τάφος αριθ. 43	Σιδηρόκαστρο, τάφος αριθ. 15
Βέροια, τάφος αριθ. 101	Σιδηρόκαστρο, τάφος αριθ. 16
Βέροια, τάφος αριθ. 103	Φλώρινα, τάφος αριθ. 36
Βέροια, τάφος αριθ. 75	

Ομάδα Δ (Σχέδ. 14). Χαρακτηριστικό στοιχείο των τάφων με πρόσοψη της ομάδας αυτής είναι η ύπαρξη ζωφόρου με τριγλύφους και μετόπες, παράλληλα με τα άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία της ομάδας Γ.

Από την πρόσοψη του τάφου αριθ. 55 της Βέροιας λείπουν οι παραστάδες και το ανώφλι. Διαμορφώνεται λαξευτό επιστύλιο με τρεις κανόνες και επάνω από αυτό τρεις τρίγλυφοι και δύο μετόπες. Το υπόλοιπο τμήμα της πρόσοψης είναι κατεστραμμένο.

Περισσότερο αντιπροσωπευτική της ομάδας Δ είναι η πρόσοψη του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας Νάουσας. Διαμορφώνονται παραστάδες με επίκρανα και πίνακες ανάμεσά τους, επιστύλιο με κανόνες, ζωφόρος με τριγλύφους και μετόπες και αέτωμα.

ΤΑΦΟΙ ΟΜΑΔΑΣ Δ

Βέροια, τάφος αριθ. 55	Μαρίνα, τάφος αριθ. 39

Αρχιτεκτονικά στοιχεία πρόσοψης

Οι παραστάδες που πλαισιώνουν το άνοιγμα της εισόδου, ενσωματωμένες στο θυραίο τοίχωμα είναι το βασικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης της πρόσοψης των λαξευτών τάφων. Ελάχιστες φορές παραλείπονται[92]. Οι λεπτές και ψηλές παραστάδες του τάφου αριθ. 40 της Βέροιας διαμορφώνονται σε μικρή απόσταση από τις κάθετες πλευρές του ανοίγματος της εισόδου, ενώ στον τάφο αριθ. 73 οι πώρινες παραστάδες με επίκρανα, όπως αναφέρθηκε, αποτελούν μεταγενέστερη προσθήκη και τοποθετήθηκαν στο άνοιγμα της εισόδου ελεύθερα, με κάποια κλίση προς τα μέσα.

Οι παραστάδες είναι συνήθως λαξευτές και επιχρισμένες με λευκό κονίαμα. Αρκετές ωστόσο είναι κατασκευασμένες και από λιθόπλινθους[93]. Μοναδική είναι η περίπτωση του τάφου αριθ. 103 της Βέροιας, όπου το περίγραμμα των παραστάδων είναι χαρακτό. Σπάνια οι παραστάδες διακοσμούνται με άλλα στοιχεία, όπως είναι η ανάγλυφη ταινία στο επάνω μισό τμήμα τους στον τάφο αριθ. 66 της Βέροιας[94].

92. Τάφος αριθ. 55 Βέροιας.

93. Τάφοι αριθ. 66, 75, 83, 84α, 88 Βέροιας.

94. Ανάλογη είναι η ανάγλυφη ταινία των παραστάδων και του ανωφλιού στην είσοδο του δεύτερου θαλάμου του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας.

Το πλάτος τους κυμαίνεται από 0,10-0,40 και το ύψος τους από 1,60-2,40 μ. Σε μερικούς τάφους παρουσιάζουν χαρακτηριστική μείωση προς τα επάνω[95].

Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας Ημαθίας, όπου η αρχιτεκτονική διακόσμηση δεν περιορίζεται μόνο γύρω από το θυραίο άνοιγμα, αλλά απλώνεται σε όλη την πρόσοψή του, υπάρχουν από δύο παραστάδες στη μία και στην άλλη πλευρά της εισόδου. Το πάχος τους φθάνει μόλις τα 0,05 μ. (Σχέδ. 14). Η διαμόρφωση αυτή αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα του σχηματισμού πλαισίου της εισόδου με δύο παραστάδες. Αλλά και η ύπαρξη ανάμεσα στις παραστάδες του δεξιού τμήματος της πρόσοψης του ίδιου τάφου επιφανειών με ζωγραφική διακόσμηση είναι μοναδική, από όσο γνωρίζω, σε λαξευτό τάφο του μακεδονικού χώρου. Ανάλογοι είναι οι πίνακες της πρόσοψης του γειτονικού μεγάλου «μακεδονικού» τάφου των Λευκαδίων, με τις μορφές των κριτών του Κάτω Κόσμου[96]. Όπως και εκεί, έτσι και στον τάφο της Μαρίνας, η επιφάνεια μεταξύ των παραστάδων χωρίζεται σε δύο τμήματα[97] με μία διαμορφωμένη στο βράχο επίστεψη, που αποτελείται από μία ορθογώνια εξέχουσα ταινία κάτω, ύψ. 0,10 μ., ανάλογη με την ταινία των επικράνων, ένα κοιλόκυρτο κυμάτιο και μία ταινία επάνω, ύψ. 0,03 μ. Η λειασμένη επιφάνεια του βράχου και στα δύο αυτά τμήματα θα πρέπει να έφερε ζωγραφική διακόσμηση, όπως μαρτυρούν τα υπολείμματα χρωμάτων. Τα κοινά στοιχεία διακόσμησης δείχνουν ότι τα δύο αυτά γειτονικά μνημεία διέπονται από τις ίδιες διακοσμητικές αρχές, πράγμα που ενισχύει το συμπέρασμα ότι και τα δύο μνημεία ανήκουν στην ίδια εποχή ή ότι το δεύτερο, ο τάφος της Μαρίνας, είναι ελάχιστα μεταγενέστερο από το πρώτο, από το οποίο εξαρτάται μορφολογικά[98].

Οι παραστάδες της πρόσοψης των λαξευτών τάφων πολύ λίγες φορές επιστέφονται με επίκρανα. Συνήθως επικάθεται το ανώφλι, με το οποίο είναι λαξευμένες στο ίδιο επίπεδο.

Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας η διαμόρφωση των επικράνων είναι απλή. Σχηματίζονται από μία εξέχουσα ταινία κάτω, ύψ. 0,11 και ένα κοιλόκυρτο κυμάτιο επάνω, ύψ. 0,08 μ.

Τα επίκρανα που επιστέφουν τις παραστάδες του τάφου αριθ. 73 της Βέροιας και που τοποθετήθηκαν, όπως αναφέραμε, σε δεύτερη φάση, έχουν ταινία κάτω, ύψ. 0,055, ένα κοιλόκυρτο κυμάτιο και λεπτότερη ταινία επάνω, ύψ. 0,025 μ. Έχουν συνολικό ύψος 0,115 μ.

Επίκρανο επιστέφει και την παραστάδα αριστερά της εισόδου του τάφου αριθ. 68 της Βέροιας, η μορφή του οποίου όμως δεν είναι σαφής. Επίκρανα, τοποθετημένα σε δεύτερη χρήση του τάφου, διαμορφώνονται και στις δύο πλευρές της εισόδου του τάφου αριθ. 67 της Βέροιας με κοιλόκυρτο κυμάτιο και δύο ταινίες επάνω και κάτω. Το επίκρανο, τέλος, του τάφου αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών σχηματίζεται με κοιλόκυρτο κυμάτιο (cyma reversa)[99].

Το ανώφλι σχηματίζει την επάνω πλευρά του ανοίγματος της εισόδου. Μόνο στον τάφο αριθ. 40 της Βέροιας βρίσκεται ψηλότερα από την επάνω τοξωτή πλευρά της. Λείπει από τους τάφους αριθ. 55, 44 της Βέροιας. Το ανώφλι έχει τη μορφή μιας ορθογώνιας ταινίας[100]

95. Τάφοι αριθ. 88, 49, 101 Βέροιας.

96. Πέτσας, Λευκάδια 1966, 85 κ.ε., 114. Πίνακες με ζωγραφική διακόσμηση διαμορφώνονται και ανάμεσα στους κίονες της πρόσοψης σε τάφο της Αλβανίας, Neritan Ceka, Iliria IV, I (1976), 369, εικ. 3.

97. Το επάνω τμήμα έχει ύψος 1,02 μ. Το ύψος του κάτω τμήματος δεν μπορεί να υπολογισθεί, γιατί μπροστά στην πρόσοψη η ανασκαφή δεν προχώρησε σε βάθος, βλ. σ. 121 κ.ε.

98. Για τη χρονολόγηση του τάφου των Λευκαδίων, Πέτσας, Λευκάδια 1966, 179· B. Gossel, Makedonische Kammergräber 1980, 168, 169.

99. Επίκρανο με κοιλόκυρτο κυμάτιο υπάρχει και στο «μακεδονικό» τάφο του Αλιάκμονα, Miller, Architecture 1970, 65. Αν και το κυμάτιο αυτό χαρακτηρίζει τον ιωνικό ρυθμό, η χρήση του επιβεβαιώνεται και σε μνημεία δωρικού ρυθμού, όπως είναι οι λαξευτοί τάφοι.

100. Αντίθετα, τα ανώφλια των «μακεδονικών» τάφων είναι ποικιλμένα με κυμάτια.

και είναι λαξευμένο στο ίδιο επίπεδο με τις παραστάδες, εξέχοντας από τις κάθετες πλευρές τους. Στον τάφο αριθ. 66 της Βέροιας η ανάγλυφη ταινία των παραστάδων περιτρέχει τις δύο στενές και την επάνω μακριά πλευρά του, διαμορφώνοντας μέσα στην ενιαία επιφάνεια λάξευσής τους μία ορθογώνια εξοχή στις στενές πλευρές. Στον τάφο αριθ. 67 της Βέροιας πατάει ακριβώς επάνω στα επίκρανα. Από χωριστό δόμο σχηματίζεται το ανώφλι στους τάφους αριθ. 99, 75, 40 της Βέροιας. Το πλάτος του ανωφλιού είναι συνήθως όμοιο με το πλάτος των παραστάδων ή μικρότερο[101].

Επιστύλιο με τη γνωστή μορφή του δωρικού ρυθμού υπάρχει σε πολύ λίγους τάφους. Τμήμα του λειασμένου βράχου, που μεσολαβεί ανάμεσα στο ανώφλι ή στο επάνω μέρος του ανοίγματος της εισόδου και στο οριζόντιο γείσο του αετώματος ορισμένων τάφων, μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει θέση επιστυλίου δίνοντας έτσι καλύτερα τη μορφή της δωρικής πρόσοψης. Συγχρόνως η ζωφόρος αποκτάει μεγαλύτερο ύψος και γίνεται πιο μνημειακή.

Το επιστύλιο του δωρικού ρυθμού είναι πάντα λαξευτό στο βράχο και επιχρισμένο. Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας εκτείνεται σε όλη την πρόσοψη χωρίς να δηλώνονται οι κάθετες πλευρές του, έτσι ώστε δίνει τη μορφή μιας συνεχόμενης ζώνης. Έχει ύψος 0,325 μ. Στην επάνω πλευρά του διαμορφώνονται ταινία, πλ. 0,06 μ., και οκτώ κανόνες, μήκ. 0,25 και πλ. 0,07 μ. (Σχέδ. 14).

Ο λειασμένος βράχος, επάνω από το άνοιγμα της εισόδου του τάφου αριθ. 55 της Βέροιας αποτελεί το επιστύλιο· στην επάνω πλευρά του σχηματίζεται μία ζώνη, με ένα κοιλόκυρτο κυμάτιο κάτω και μία ταινία επάνω, κάτω από την οποία διαμορφώνονται τρεις κανόνες. Η εξωτερική πλευρά των ακραίων κανόνων συμπίπτει με τις κάθετες πλευρές του ανοίγματος της εισόδου, ενώ οι άκρες της ζώνης εξέχουν λίγο από αυτές.

Επιστύλιο με κανόνες και σταγόνες υπάρχει και στον τάφο αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών.

Ζωφόρος δωρικού ρυθμού με τριγλύφους και μετόπες ελάχιστες φορές διαμορφώνεται στις προσόψεις των λαξευτών τάφων. Βρίσκεται πάντα επάνω από επιστύλιο δωρικού ρυθμού και είναι λαξευτή και επιχρισμένη με κονίαμα και χρώμα.

Στον τάφο αριθ. 55 της Βέροιας η ζωφόρος σχηματίζεται με τρεις τριγλύφους και δύο μετόπες. Η αποσπασματική κατάστασή της δεν επιτρέπει την πλήρη αποκατάσταση της μορφής της. Οι εξωτερικές παρειές των γωνιακών τριγλύφων, πιο μέσα από την άκρη του επιστυλίου, στην ίδια ευθεία με την εξωτερική πλευρά των κανόνων, συμπίπτουν με τις κάθετες πλευρές του ανοίγματος της εισόδου. Η μεσαία τρίγλυφος βρίσκεται ακριβώς επάνω από τη μέση του ανοίγματος. Η έλλειψη παραστάδων και η απόσταση της ζωφόρου από την επάνω πλευρά του ανοίγματος της εισόδου δίνουν ένα διακοσμητικό χαρακτήρα στην πρόσοψη.

Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας η ζωφόρος σχηματίζεται με οκτώ τριγλύφους με οριζόντια κεφαλή, όπως στα περισσότερα μνημεία της ελληνιστικής εποχής, και επτά μετόπες. Οι γωνιακές τρίγλυφοι δε βρίσκονται στην ίδια ευθεία με την εξωτερική παρειά της ακραίας παραστάδας, αλλά 0,08 μ. πιο μέσα και δεν έχουν αυτιά. Το ύψος των τριγλύφων μαζί με την ταινία είναι 0,28 μ. Η ταινία έχει ύψος 0,08 και 0,045 μ. επάνω από τις μετόπες. Το πλάτος των τριγλύφων και των μετοπών είναι 0,25, το πάχος των μηρών των τριγλύφων 0,05 μ.[102].

Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας διατηρείται, όπως φαίνεται, ο κλασικός κανόνας, ανάμεσα δηλ. σε δύο παραστάδες να υπάρχουν τρεις τρίγλυφοι και δύο μετόπες. Όμως οι τρί-

101. Στον τάφο αριθ. 101 Βέροιας το ανώφλι έχει μικρότερο πλάτος από τις παραστάδες.

102. Για τη ζωγραφική διακόσμηση της πρόσοψης του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας, βλ. σ. 101 κ.ε.

γλυφοι δεν είναι τοποθετημένοι στον άξονα των παραστάδων, έτσι ώστε ούτε και η κεντρική τρίγλυφος να βρίσκεται στη μέση του μετακιονίου[103]. Με τα υπάρχοντα στοιχεία της πρόσοψης φαίνεται ότι το άνοιγμα της εισόδου πλαισιωνόταν από τη δεύτερη και τρίτη παραστάδα, των οποίων μόνον τμήματα έχουν αποκαλυφθεί, και είχε πλάτος περίπου 1,15 μ. Με το άνοιγμα της εισόδου συμπίπτουν η τέταρτη μετόπη και το μεγαλύτερο μέρος της τρίτης και πέμπτης μετόπης, όπως και η τέταρτη και πέμπτη τρίγλυφος. Η ζωφόρος καταλήγει σε δύο τριγλύφους, τα άκρα όμως της διακόσμησης της πρόσοψης ορίζουν οι γωνίες του αετώματος, που εξέχουν από όλα τα άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Η κεντρική μετόπη, που βρίσκεται στον άξονα της κορυφής του αετώματος, δεν έχει μεγαλύτερο πλάτος από τις άλλες[104]. Η διαφορά ύψους της ταινίας των τριγλύφων και μετοπών είναι στοιχείο αρχαϊστικό[105], που φαίνεται ότι διατηρείται στη Μακεδονία.

Ζωφόρος δωρικού ρυθμού, χαμηλή σε σύγκριση με τις παραστάδες, υπάρχει και επάνω από το επιστύλιο της πρόσοψης του τάφου αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών.

Το αέτωμα της πρόσοψης των τάφων, πάντα λαξευτό στο βράχο, διαμορφώνεται είτε επάνω ακριβώς από τη ζωφόρο[106], είτε επάνω από το ανώφλι[107]. Σε πολλούς τάφους το αέτωμα διαμορφώνεται σε μικρό ύψος από το ανώφλι της εισόδου[108]. Μοναδική, όσο γνωρίζω, είναι η περίπτωση του τάφου αριθ. 103 της Βέροιας, όπου το αέτωμα δηλώνεται με χάραξη και είναι βαμμένο με κόκκινο χρώμα. Αυτή είναι και η πιο απλή μορφή του.

Τα γείσα των αετωμάτων δηλώνονται με μία ή περισσότερες απλές ταινίες που είναι διακοσμημένες μερικές φορές με ζωγραφιστά κυμάτια που αντικαθιστούν τα λαξευτά. Με τρεις λεπτές ταινίες σε τριγωνική διάταξη, με κονίαμα και χρώμα, δηλώνεται το αέτωμα στον τάφο αριθ. 44 της Βέροιας. Παρόμοια απλή μορφή, αλλά με την ταινία του οριζόντιου γείσου όχι ενιαία λαξευμένη με αυτές των καταέτιων γείσων, έχουν τα αετώματα των τάφων της Βέροιας αριθ. 66, 50, 67. Το οριζόντιο γείσο του αετώματος του τάφου αριθ. 43 σχηματίζεται με δύο ταινίες ανομοιόμορφου πλάτους. Σε όλους τους προηγούμενους τάφους τα καταέτια γείσα σχηματίζονται με ταινίες που συναντιούνται σε οξεία γωνία λιγότερο ή περισσότερο ανοικτή. Στην πρόσοψη του τάφου αριθ. 40 της Βέροιας, που έχει απλά διαμορφωμένο αέτωμα, τα καταέτια γείσα, λεπτότερα από το οριζόντιο, φέρουν στην εξωτερική πλευρά τους μία ακόμα πιο λεπτή ταινία. Παρόμοια ταινία φέρουν και τα καταέτια γείσα του αετώματος του τάφου αριθ. 75 της Βέροιας. Περισσότερο πολύπλοκη μορφή έχει το αέτωμα της πρόσοψης του τάφου αριθ. 49 της ίδιας πόλης. Το αριστερό άκρο του οριζόντιου γείσου του βρίσκεται στην ίδια ευθεία με την αριστερή πλευρά του ανωφλιού, ενώ το δεξιό εξέχει από την αντίστοιχη πλευρά του. Τα καταέτια γείσα σχηματίζονται με λεπτή ταινία εξωτερικά και δύο πλατύτερες εσωτερικά, που διακόπτονται από άλλη λεπτότερη.

Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας το οριζόντιο γείσο, πλ. 0,11 μ., επιστέφεται από λεπτή ταινία, πλ. 0,03 μ. Από ίσου πλάτους ταινία περιβάλλονται και τα καταέτια γείσα στις δύο

103. Αυτή η έλλειψη ευθυγράμμισης των αρχιτεκτονικών στοιχείων της ζωφόρου και του τοιχώματος της εισόδου παρατηρείται και σε «μακεδονικούς» τάφους, Miller, Architecture 1970, 69.

104. Το ίδιο παρατηρείται και στους «μακεδονικούς» τάφους, Miller, Architecture 1970, 69.

105. Στο «μακεδονικό» τάφο του Αγίου Αθανασίου, οι ταινίες των τριγλύφων και των μετοπών έχουν το ίδιο ύψος, Miller, ό.π., 79.

106. Τάφος αριθ. 39 Μαρίνας.

107. Τάφος αριθ. 49 Βέροιας. Στον τάφο αριθ. 40 της ίδιας πόλης το αέτωμα σχηματίζεται σε απόσταση από την τοξωτή επάνω πλευρά του ανοίγματος της εισόδου· το οριζόντιο γείσο του σχηματίζει έτσι και το ανώφλι του αρχιτεκτονικού πλαισίου της πρόσοψης.

108. Τάφοι αριθ. 43, 50, 66 Βέροιας.

πλευρές, που έχουν πλάτος 0,12 μ. Το τύμπανο του αετώματος έχει βάθος 0,11 μ. Οι ταινίες των γείσων διακοσμούνται με χρωματιστό ιωνικό κυμάτιο[109].

Αέτωμα με βαθύ τύμπανο υπάρχει και στον τάφο αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών.

Ο αριθμός των ακρωτηρίων, που λαξευμένα πάντα στο βράχο επιστέφουν το αέτωμα της πρόσοψης των λαξευτών τάφων δεν είναι ορισμένος. Σε πολλούς τάφους τα ακρωτήρια λείπουν[110], άλλοτε υπάρχει μόνον το κεντρικό[111], άλλοτε μόνον τα δύο γωνιακά[112], αλλά τις περισσότερες φορές και τα τρία.

Τα ακρωτήρια είναι πάντα σχηματοποιημένα. Αρκετά από αυτά είναι σχεδόν ημικυκλικά[113]. Συνήθως όμως έχουν επίμηκες σχήμα, λιγότερο ή περισσότερο έντονο, και βάση, που στον τάφο αριθ. 66 της Βέροιας αποτελεί συνέχεια των καταέτιων γείσων. Τα γωνιακά ακρωτήρια, με τη μορφή συνήθως του μισού κεντρικού, έχουν την εξωτερική πλευρά ευθεία στις γωνίες του αετώματος. Το αέτωμα της πρόσοψης του τάφου αριθ. 101 της Βέροιας επιστέφουν δύο γωνιακά ακρωτήρια πολύ μεγάλα σε σχέση με το αέτωμα και σχεδόν αδιαμόρφωτα. Προφανώς, η λάξευσή τους δεν ολοκληρώθηκε. Τρία ακρωτήρια αναφέρεται ότι επιστέφουν και το αέτωμα του τάφου αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών.

Άλλα στοιχεία του δωρικού ρυθμού, όπως η σίμη, δεν υπάρχουν στις προσόψεις των λαξευτών τάφων, που είναι γνωστοί ως σήμερα.

Καθορισμός αναλογιών των αρχιτεκτονικών στοιχείων της πρόσοψης των λαξευτών τάφων δεν είναι εύκολο να γίνει, γιατί τα στοιχεία αυτά σπάνια παρουσιάζονται πλήρη σε ένα μνημείο. Στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας, που έχει την πιο ολοκληρωμένη μορφή πρόσοψης, το ύψος του επιστυλίου είναι μεγαλύτερο από το ύψος της ζωφόρου, πράγμα που είναι αρχαϊστικό στοιχείο[114]. Στον ίδιο τάφο όλες οι μετόπες έχουν το ίδιο πλάτος, μικρότερο από το πλάτος των τριγλύφων. Οι κανόνες και η ταινία του επιστυλίου είναι λαξευμένα σε μία επιφάνεια· το πλάτος των κανόνων είναι μεγαλύτερο από το πλάτος της ταινίας[115]. Στον ίδιο τάφο παρατηρείται μία βαθμιαία προβολή των στοιχείων της πρόσοψης, που αν δεν είναι αποτέλεσμα της διαμόρφωσης της επιφάνειας του βράχου, μπορούν να θεωρηθούν δείγματα τεχνικής επιμέλειας και δεξιοτεχνίας. Ωστόσο αρκετά επίπεδα συμπίπτουν. Οι ταινίες των γείσων βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο. Το επίπεδο του τυμπάνου του αετώματος συμπίπτει με το επίπεδο της ταινίας των τριγλύφων και μετοπών, ενώ το επίπεδο των κανόνων του επιστυλίου συμπίπτει με το επίπεδο των μηρών των τριγλύφων. Ο κλασικός κανόνας, οι τρίγλυφοι να είναι στο ίδιο επίπεδο με το επιστύλιο, στον τάφο της Μαρίνας δεν υπάρχει.

Θάλαμοι

Οι λαξευτοί τάφοι διακρίνονται σε μονοθάλαμους και διθάλαμους. Λίγοι είναι οι τάφοι με περισσότερους από δύο θαλάμους, που δημιουργήθηκαν από ανάγκες επέκτασης. Ο αριθμός των θαλάμων δεν αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των τάφων μιας περιοχής ή μιας εποχής. Συνδυασμός διαφόρων παραγόντων, οικονομικών, της φύσης του εδάφους, αναγκών

109. Για τη ζωγραφική διακόσμηση των γείσων του τάφου της Μαρίνας, βλ. σ. 101 κ.ε.

110. Τάφοι αριθ. 44 Βέροιας, 39 Μαρίνας.

111. Τάφος αριθ. 40 Βέροιας.

112. Τάφοι αριθ. 67, 101 Βέροιας.

113. Τάφοι αριθ. 40, 67 Βέροιας.

114. Το ίδιο συμβαίνει και στους «μακεδονικούς» τάφους του Kinch Λευκαδίων και Αγίου Αθανασίου, Miller, ό.π., 92.

115. Στον 4ο αι. π.Χ. το πλάτος των κανόνων ήταν χαμηλότερο από το πλάτος της ταινίας, ενώ ακόμα παλιότερα οι κανόνες και η ταινία ήταν ισοπλατή, Miller, ό.π., 93.

διεύρυνσης για μεταγενέστερες ταφές και λιγότερο οι τοπικές εθιμικές συνθήκες φαίνεται ότι καθορίζουν το μέγεθός τους. Από τους 111 τάφους, που περιλαμβάνονται στον κατάλογο του κεφαλαίου ΙΙΙ, οι 69 είναι μονοθάλαμοι[116].

Κοινό χαρακτηριστικό των θαλαμωτών τάφων είναι η οροφή σε σχήμα καμάρας. Η φορά της καμάρας είναι ομοιόμορφη στους θαλάμους των διθάλαμων τάφων που βρίσκονται στον ίδιο άξονα, το ύψος από το δάπεδο, όμως, σε καμιά περίπτωση δεν καταβάλλεται φροντίδα να είναι όμοιο. Ο σχηματισμός και η μορφή της καμάρας στους θαλαμωτούς τάφους, ακόμα και στους θαλάμους του ίδιου τάφου, ποικίλλουν. Σε ορισμένους τάφους η καμπύλη αρχίζει να σχηματίζεται από το δάπεδο του θαλάμου και είναι ιδιαίτερα έντονη[117]. Σε άλλους, αρχίζει να διαμορφώνεται από τα τοιχώματα του θαλάμου, σε ύψος 0,20-1,50 μ. από το δάπεδο[118]. Στις περιπτώσεις αυτές η καμπύλη είναι λιγότερη έντονη. Στους περισσότερους τάφους με κλίνες η διαμόρφωση της καμπύλης αρχίζει από την επάνω επιφάνεια των κλινών και η μορφή της παρουσιάζει διακυμάνσεις[119]. Σε ένα μεγάλο, τέλος, αριθμό τάφων η έλλειψη διαμορφώνεται μόνο στην οροφή και είναι αβαθής, σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα γίνεται σχεδόν ευθεία[120]. Το μέγιστο ύψος της καμαρωτής οροφής των θαλαμωτών τάφων φθάνει τα 3,30 μ.

Προβληματική είναι η χρησιμοποίηση της μορφής της καμάρας για τη χρονολόγηση των τάφων[121]. Γεγονός είναι ότι οι παλιότεροι τάφοι (αριθ. 18, 19, 20, 21, 28, 30) έχουν αβαθή καμάρα, που σχηματίζεται μόνο στην οροφή. Ωστόσο αβαθής είναι και η καμάρα των τάφων αριθ. 31, 78, 79, που χρονολογούνται στο 2ο αι. π.Χ. Η καμπύλη της καμάρας, που αρχίζει επάνω από τις κλίνες, σε παλιότερους τάφους είναι περισσότερο έντονη (τάφοι αριθ. 39, 49, 42, 50)· οι τάφοι του δεύτερου αιώνα έχουν μικρότερο ύψος. Η καμπύλη, τέλος, της καμάρας που αρχίζει από το δάπεδο ή σε κάποιο ύψος από αυτό συναντιέται τόσο σε τάφους του 3ου όσο και του 2ου αι. π.Χ. (τάφοι αριθ. 75, 42, 65, 66, 87 Βέροιας). Η μορφή της καμάρας, επομένως, μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο ως αποτέλεσμα ικανότητας ή εμπειρίας των τεχνιτών και ανθεκτικότητας του υλικού και λιγότερο ως στοιχείο χρονολογικής τοποθέτησης των μνημείων.

Οι μονοθάλαμοι τάφοι έχουν θαλάμους τετράγωνους ή ορθογώνιους τετράπλευρους, με πλευρά 3 μ. περίπου τις περισσότερες φορές. Σε σύνολο 47 τάφων των οποίων είναι γνωστές οι διαστάσεις των θαλάμων, οι 17 έχουν θάλαμο τετράγωνο και οι υπόλοιποι ορθογώνιο τετράπλευρο[122]. Ιδιομορφία παρουσιάζουν ορισμένοι τάφοι της Βέροιας και του αγροτεμαχίου αριθ. 1327 της Πέλλας, των οποίων το μήκος των θαλάμων ξεπερνάει το διπλάσιο του πλάτους τους[123].

Η είσοδος του θαλάμου, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, δεν βρίσκεται πάντα στο μέσον του θυραίου τοιχώματος. Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι συνήθως λαξευμένα με επιμέλεια

116. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και σε άλλες περιοχές, όπως στη Σάμο, όπου όλοι σχεδόν οι τάφοι είναι μονοθάλαμοι, Τσάκος, ό.π., 348 κ.ε.

117. Τάφοι αριθ. 64, 65 Βέροιας. Στον πρώτο θάλαμο του τάφου αριθ. 69 της ίδιας πόλης η καμπύλη της οροφής αρχίζει από το δάπεδο, έτσι ώστε ο θάλαμος στην τομή του έχει σχεδόν κυκλικό σχήμα.

118. Τάφοι αριθ. 66, 75, 87 Βέροιας.

119. Τάφοι αριθ. 42, 43, 49, 50, 69, 73 Βέροιας, 39 Μαρίνας.

120. Τάφοι αριθ. 47, 67, 79, 101 Βέροιας, Α (αριθ. 26), Γ (αριθ. 28), Ε (αριθ. 30), Η (αριθ. 31), Θ (αριθ. 32), 34, τάφοι αγροτεμαχίου 1327 Πέλλας, 18, 19, 20, 21 Έδεσσας. Σε ορισμένους τάφους του αγροτεμαχίου 1327 της Πέλλας το ύψος της καμάρας της οροφής είναι ελάχιστο· κυμαίνεται 0,50-0,80 μ.

121. Βλ. και Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 176.

122. Οι στρογγυλευμένες γωνίες και τα καμπύλα τοιχώματα μερικών τάφων οφείλονται στην αμελή λάξευση, αριθ. 69, 85, 90, 84β Βέροιας, 12 Γαληψού.

123. Βλ. σ. 17, υποσημ. 215.

και σε πολλές περιπτώσεις διατηρούνται επιχρίσματα[124]. Η διάνοιξη κογχών στα τοιχώματα των θαλάμων, για την εναπόθεση μεταγενέστερων ταφών, είναι πολύ συνηθισμένη στους μονοθάλαμους τάφους. Οι κόγχες αυτές είναι συνήθως ορθογώνιες ή σχεδόν τετράγωνες, έχουν τοιχώματα λαξευμένα άλλοτε με επιμέλεια και άλλοτε πρόχειρα, και καμαρωτή ή οριζόντια οροφή. Μερικές φορές τα εσωτερικά τοιχώματά τους είναι επιχρισμένα. Στους τάφους με κλίνες οι κόγχες λαξεύονται αμέσως επάνω από αυτές ή λίγο ψηλότερα[125]. Σε λίγες σχετικά περιπτώσεις ανοίγονται κόγχες στις μπροστινές επιφάνειες των κλινών[126]. Όταν δεν υπάρχουν κλίνες οι κόγχες λαξεύονται είτε στο κατώτερο μέρος των τοιχωμάτων είτε σε μικρό ύψος από αυτό[127]. Πολύ συχνά αντί για κόγχες στα τοιχώματα ανοίγονται ορθογώνιες θήκες[128], κάθετες σ' αυτά ή παράλληλες, μέσα στις οποίες διαμορφώνονται κλίνες[129]. Οι κόγχες και οι θήκες φράζονται με πρόχειρα τοιχάρια, γωνιόλιθους, πέτρινες πλάκες και αρχιτεκτονικό υλικό από δεύτερη χρήση. Σπάνια είναι η περίπτωση της κόγχης του μονοθάλαμου τάφου αριθ. 6 της Αμφίπολης, που μεταβλήθηκε σε τάφο με κτιστή επένδυση των δύο παρειών της. Δύο ή τρεις βαθμίδες για την εναπόθεση προσφορών υπάρχουν σε αρκετούς μονοθάλαμους τάφους, στο στενό χώρο μεταξύ του θυραίου τοιχώματος και των κάθετων σ' αυτό κλινών[130]. Ένας κτιστός αναβαθμός υπάρχει και μπροστά από τη δυτική κλίνη στο βάθος του θαλάμου του τάφου αριθ. 86 της Βέροιας[131]. Μερικές φορές στο δάπεδο του θαλάμου υπάρχουν ορύγματα-κόγχες για μεταγενέστερες ταφές, όπως στους τάφους αριθ. 50, 99 της Βέροιας[132]. Το δάπεδο του θαλάμου αποτελεί ο λειασμένος βράχος. Μόνο στον τάφο της Έδεσσας αριθ. 21 το δάπεδο ήταν στρωμένο με αργές πώρινες πλάκες, ενώ το δάπεδο του πρώτου θαλάμου του τάφου της Βέροιας αριθ. 76 ήταν επιχρισμένο με κονίαμα.

Οι διθάλαμοι τάφοι παρουσιάζουν περισσότερες ασυμμετρίες σε σχέση με τους μονοθάλαμους, καθώς σε πολλούς από αυτούς ο δεύτερος θάλαμος αποτελεί μεταγενέστερη επέκταση. Οι δύο θάλαμοι, που βρίσκονται στον ίδιο άξονα, είναι τετράγωνοι ή ακανόνιστα τετράπλευρα, ανομοιόμορφα σε μέγεθος, με πλευρές που δεν είναι πάντα ευθείες και γωνίες πολλές φορές όχι ορθές[133]. Στους περισσότερους τάφους, που είναι γνωστές οι διαστάσεις τους, ο δεύτερος θάλαμος είναι πολύ μεγαλύτερος του πρώτου χωρίς όμως να υπάρχουν σταθερές αναλογίες. Ο συνδυασμός του στενότερου πρώτου θαλάμου και του μεγαλύτερου τετράγωνου δεύτερου των τάφων του 3ου αι. π.Χ.[134], που θυμίζει ανάλογες μορφές των κτιστών

124. Αμελή λάξευση έχουν τα τοιχώματα θαλάμων στους τάφους της Έδεσσας (αριθ. 18-21). Και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας η λάξευση των τοιχωμάτων των θαλάμων δεν είναι επιμελημένη· στη Σάμο είναι πολύ αδρότερα λαξευμένα από τις παρειές του δρόμου και της πρόσοψης, Τσάκος, ό.π., 404.

125. Τάφος Γ (αριθ. 28) Πέλλας. Για άλλες περιοχές, Τσάκος, ό.π., 361, 378, 399.

126. Τάφοι αριθ. 42, 51, 68, 73 Βέροιας.

127. Τάφοι αριθ. 1, 4, 6 Αμφίπολης, 46, 47 Βέροιας.

128. Τάφος αριθ. 66 Βέροιας.

129. Τάφος Β (αριθ. 27) Πέλλας, 60 Βέροιας.

130. Τάφοι αριθ. 50, 97, 99, 104 Βέροιας.

131. Ο αναβαθμός έχει ύψος 0,20 και πλάτος 0,35 μ.

132. Μέσα στο όρυγμα του τάφου αριθ. 50 βρέθηκε κεραμοσκεπής τάφος. Μικρό κυκλικό όρυγμα υπάρχει και στο κέντρο περίπου του θαλάμου του τάφου αριθ. 12 Γαληψού. Αυλάκι στο δάπεδο του θαλάμου, που συνεχίζεται και στο δρόμο, υπάρχει και στους τάφους του Άργους Ορεστικού (αριθ. 37), βλ. και Α. Καρέτσου, ΑΔ 51 (1976): Χρονικά, 358, 359 (ρωμαϊκοί χρόνοι). Λάξευμα αναφέρεται και στο δάπεδο του διαδρόμου του τάφου αριθ. 100 Βέροιας. Το εσωτερικό του θαλάμου του τάφου αριθ. 21 της Έδεσσας με τις δύο κυκλικές βαθύνσεις στο βάθος και το επίμηκες όρυγμα μπροστά στην είσοδο, σε συνδυασμό με τις δύο κλίνες-έδρανα του ανατολικού και του δυτικού τοιχώματος, δεν έχει τη συνηθισμένη μορφή του εσωτερικού χώρου των λαξευτών τάφων.

133. Από τους είκοσι ένα τάφους των οποίων είναι γνωστές οι διαστάσεις και των δύο θαλάμων, οι οκτώ έχουν τον ένα θάλαμο τετράγωνο και τρεις μόνον έχουν τετράγωνους και τους δύο θαλάμους.

134. Τάφος αριθ. 39 Μαρίνας.

«μακεδονικών» τάφων, συναντιέται σε τάφους που από την αρχή κατασκευάστηκαν ως διθάλαμοι. Ιδιόμορφος είναι ο στενός πρώτος θάλαμος τάφου της Βέροιας στο οικόπεδο Καραντουμάνη, πλ. περίπου 0,50 μ., με δύο κόγχες στις στενές πλευρές του. Ανάλογη είναι και η μορφή του πρώτου θαλάμου του τάφου αριθ. 78.

Το άνοιγμα επικοινωνίας των δύο θαλάμων δε βρίσκεται πάντα στον ίδιο άξονα με την είσοδο των τάφων[135]. Η θέση του ορίζεται από τη διαμόρφωση των κλινών στο δεύτερο θάλαμο. Συνήθως έχει απλό ορθογώνιο σχήμα[136]. Δεν λείπουν ωστόσο και δείγματα εισόδων με αρχιτεκτονική διαμόρφωση[137], όπως στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας, που οφείλεται στη σπουδαιότητα του δεύτερου θαλάμου, που ήταν ο κύριος νεκρικός θάλαμος στην αρχική χρήση του τάφου[138]. Αρχιτεκτονική διαμόρφωση παρουσιάζουν και οι είσοδοι στο δεύτερο θάλαμο ορισμένων τάφων της Βέροιας. Σε τάφο του οικοπέδου Καραντουμάνη (1984), επάνω από το άνοιγμα της εισόδου, μέσα σε ημικυκλικό σχεδόν λάξευμα του βράχου, διαμορφώνεται τριγωνικό αέτωμα, ενώ στους τάφους αριθ. 81, 43 από τη μία και την άλλη πλευρά της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο υπάρχουν λαξευτές παραστάδες· επίσης, η είσοδος του δεύτερου θαλάμου του τάφου αριθ. 25, του Πενταπλάτανου, πλαισιώνεται με λαξευτές παραστάδες και ανώφλι. Η αρχιτεκτονική αυτή διαμόρφωση της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο δείχνει πιθανότατα την πρόθεση να δημιουργηθεί μονοθάλαμος τάφος, που μετά την κατασκευή της πρόσοψης επεκτάθηκε για λόγους πρακτικούς ή μνημειακούς. Αρκετές φορές η είσοδος στο δεύτερο θάλαμο ήταν φραγμένη με γωνιόλιθους ή αργούς λίθους[139]. Ύπαρξη ξύλινης θύρας μαρτυρείται από τα σιδερένια ελάσματα που στερέωναν τις παραστάδες της στον τάφο αριθ. 39 της Μαρίνας[140].

Η διάνοιξη κογχών για μεταγενέστερες ταφές, κιβωτιόσχημων καμαροσκέπαστων ή με οριζόντια οροφή και θηκοειδών συναντιέται τόσο στον πρώτο θάλαμο όσο και στο δεύτερο. Οι ορθογώνιες θήκες αρκετές φορές είναι παράλληλες των πλευρών των θαλάμων και περιέχουν τις κλίνες[141], όπως συμβαίνει και στους μονοθάλαμους τάφους. Σπάνια είναι η διάνοιξη κογχών στο διαχωριστικό τοίχωμα των δύο θαλάμων, όπως στον τάφο Δ (αριθ. 29) της Πέλλας και σε τάφο του οικοπέδου Καραντουμάνη της Βέροιας. Οι κόγχες δεν έχουν συγκεκριμένη διάταξη, σχήμα και αριθμό. Αυτά καθορίζονται από τις ανάγκες που υπάρχουν για τη δημιουργία νέων χώρων, την ανθεκτικότητα του υλικού, το διαθέσιμο χρόνο και την εμπειρία των τεχνιτών. Σε πολλούς τάφους ωστόσο παρατηρείται κάποια προσπάθεια συμμετρικής διάταξης αυτών των ανοιγμάτων. Τα φράγματα των κογχών και θηκών είναι ανάλογα με αυτά των μονοθάλαμων τάφων. Εκτός από τη διάνοιξη κογχών και θηκών για μεταγενέστερες ταφές βεβαιώνονται και άλλες μεταγενέστερες επεμβάσεις, όπως η δημιουργία χώρων με πρόχειρα τοιχάρια μέσα στο θάλαμο για να περικλείσουν νέες ταφές[142] ή επισκευές των μνημείων[143].

135. Τάφος αριθ. 34 Πέλλας.

136. Στον τάφο αριθ. 42 Βέροιας το άνοιγμα εισόδου στο δεύτερο θάλαμο έχει τραπεζοειδές σχήμα.

137. Στον τάφο αριθ. 34 της Πέλλας το άνοιγμα εισόδου στο δεύτερο θάλαμο περιβάλλεται από απλή ταινία αναθύρωσης.

138. Για τη διαμόρφωση του ανοίγματος εισόδου στο δεύτερο θάλαμο του τάφου της Μαρίνας, βλ. σ. 101 κ.ε.

139. Τάφος αριθ. 34 Πέλλας, 76 Βέροιας.

140. Για θύρες, βλ. W. Kendrick Pritchett, Hesperia 25 (1956), 233· για εξαρτήματα θυρών, Robinson, Olynthus X, 1941, 295 και VIII, 1938, 250, εικ. 21· J. Chamonard, Délos VIII, 2, 1924, 285, εικ. 157· Wiegand - Schrader, Priene 1904, 304.

141. Τάφος αριθ. 34 Πέλλας, 67 Βέροιας· στον τάφο αριθ. 94 της Βέροιας υπάρχουν θήκες χωρίς κλίνες.

142. Τάφοι αριθ. 55, 77, 88 Βέροιας.

143. Στον τάφο αριθ. 69 της Βέροιας έχει επισκευασθεί η δεξιά παραστάδα της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο με

Βαθμίδες προσφορών ανάλογες με αυτές των μονοθάλαμων τάφων υπάρχουν στο δεύτερο θάλαμο του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας Ημαθίας, στον τάφο αριθ. 94[144] και σε τάφο του οικοπέδου Καραντουμάνη της Βέροιας. Ένας αναβαθμός λαξευτός ή κτιστός περιέτρεχε μερικές φορές τις πλευρές των θαλάμων και των κλινών[145].

Το δάπεδο των θαλάμων δε βρίσκεται πάντα στο ίδιο επίπεδο. Για τη διευκόλυνση της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο υπήρχε μερικές φορές μία βαθμίδα[146].

Σχετικά με τους διθάλαμους τάφους με θαλάμους στον ίδιο άξονα, κριτήριο για την ταυτόχρονη ή όχι λάξευσή τους μπορεί να αποτελέσει κυρίως η διαφορετική λάξευση των τοιχωμάτων και λιγότερο η διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων[147]. Στους μονοθάλαμους τάφους χωρίς κλίνες ή με παράλληλη διάταξη κλινών η επέκταση στον ίδιο άξονα ήταν δυνατή. Δεν μπορεί όμως η διαμόρφωση αυτή και μόνον του εσωτερικού χώρου του πρώτου θαλάμου να αποτελέσει ασφαλή ένδειξη ότι πρόκειται για μεταγενέστερη επέκταση, γιατί, όπως φαίνεται, υιοθετήθηκε εξαρχής και για την κατασκευή διθάλαμων τάφων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τάφος αριθ. 17 της Δράμας, ο οποίος συνδυάζει στοιχεία λαξευτού και κτιστού τάφου[148].

Στην κατηγορία των διθάλαμων τάφων ανήκουν και οι δύο τάφοι της Βέροιας αριθ. 49, 43, που είναι γνωστοί ως τάφοι με πλευρικά δωμάτια. Στους τάφους αυτούς ο δεύτερος θάλαμος δε βρίσκεται στον ίδιο άξονα με τον πρώτο, αλλά δεξιά του. Και στις δύο περιπτώσεις η λάξευση του δεύτερου θαλάμου δεν έγινε από την αρχή, αλλά την προκάλεσαν ανάγκες διεύρυνσης του χώρου. Η ύπαρξη κλίνης στο βάθος του πρώτου θαλάμου εμπόδισε τη διάνοιξη νέου θαλάμου στον ίδιο άξονα. Οι δύο θάλαμοι είναι ανομοιόμορφοι σε μέγεθος και σχήμα και έχουν διαφορετικό ύψος. Οι οροφές είναι καμαροσκέπαστες, εκτός από αυτή του δεύτερου θαλάμου του τάφου αριθ. 49 που είναι επίπεδη. Το άνοιγμα επικοινωνίας των δύο θαλάμων βρίσκεται στη μία άκρη του διαχωριστικού τοιχώματος, όπου υπήρχε κενός χώρος. Το άνοιγμα αυτό στον τάφο αριθ. 43 βρέθηκε φραγμένο με γωνιόλιθους και ήταν επιχρισμένο.

Λαξευτοί τάφοι με περισσότερους από δύο θαλάμους είναι σπάνιοι. Ο τάφος Α (αριθ. 26) της Πέλλας μπορεί να χαρακτηρισθεί ως μονοθάλαμος με δύο ακόμα πλευρικούς θαλάμους, που ανοίχθηκαν, σε δεύτερη φάση, για να εξυπηρετήσουν μεταγενέστερες ταφές. Μοναδική είναι η περίπτωση του τάφου της Βέροιας αριθ. 81 με τρεις θαλάμους στον ίδιο άξονα. Ο πρώτος θάλαμος, χωρίς κλίνες, λαξεύθηκε μεταγενέστερα σε τμήμα του επικλινούς δρόμου, που τότε έγινε βαθμιδωτός. Ο δεύτερος με τον τρίτο θάλαμο σχημάτιζαν, στην πρώτη φάση, διθάλαμο τάφο με λαξευτές παραστάδες εισόδου και κατώφλι, δύο κλίνες σε παράλληλη διάταξη στο δεύτερο θάλαμο και σε διάταξη σχήματος Π στον τρίτο.

Ιδιόμορφη ακόμα είναι η σταυρική διάταξη των δύο στενών διαδρόμων-θαλάμων με τις κόγχες του τάφου αριθ. 35 της Πέλλας· ανάλογα παραδείγματα τάφων υπάρχουν στην Κύπρο[149].

αργούς λίθους· σε τάφο του οικοπέδου Καραντουμάνη (1984) στη μια πλευρά της εισόδου υπάρχει μία μονολιθική παραστάδα.

144. Η βαθμίδα προσφορών στον τάφο αριθ. 94 της Βέροιας ήταν επιχρισμένη με κονίαμα.

145. Τάφος αριθ. 34 Πέλλας, 39 Μαρίνας, 49 Βέροιας.

146. Τάφοι αριθ. 34 Πέλλας, 81 Βέροιας.

147. Βλ. και τον τάφο του Φιλίππου Β΄ στη Βεργίνα, Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 96.

148. Βλ. σ. 52.

149. Vessberg - Westholm, ό.π., 19, εικ. 16 αριθ. 4, 5. Ορισμένοι τάφοι του αγροτεμαχίου 1327 της Πέλλας, καθώς είναι πολύ κοντά ο ένας στον άλλο λαξευμένοι, έχουν ιδιαίτερα λεπτά τοιχώματα, στα οποία με τη φυσική φθορά του βράχου ή τις επεμβάσεις των συλητών, έχουν δημιουργηθεί ανοίγματα, που επιτρέπουν τη διείσδυση από τον ένα τάφο στον άλλο.

Γραπτή διακόσμηση

Η χρησιμοποίηση γραπτής διακόσμησης στους λαξευτούς τάφους είναι περιορισμένη. Ελάχιστες φορές τα επιχρίσματα έχουν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα. Συνήθως καλύπτουν τις ανωμαλίες της λάξευσης[150]. Τα περισσότερα επιχρίσματα που σώζονται είναι χονδροειδή, λευκά. Σε λίγους σχετικά τάφους διατηρούνται χρώματα.

Αδρά λευκά επιχρίσματα έχουν βρεθεί στις παρειές των δρόμων μόνον των τάφων αριθ. 43, 39. Αντίθετα οι προσόψεις πολλών τάφων της Βέροιας είναι επιχρισμένες[151]. Τα επιχρίσματα της πρόσοψης εκτεθειμένα στις πιέσεις της επίχωσης των δρόμων έπαθαν σημαντικές φθορές ακόμα από την αρχαιότητα. Από τα υπολείμματα της χρωματικής διακόσμησης της πρόσοψης των τάφων που σώθηκαν και που είναι κυρίως λευκά κονιάματα, γίνεται φανερό ότι πολύ λίγες προσόψεις τάφων έχουν τη μορφή της πρόσοψης του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας.

Η διακόσμηση της πρόσοψης των λαξευτών τάφων ήταν απλουστευμένη χρωματικά. Τάφοι με πολυχρωμία πρόσοψης ανάλογη με αυτή των κτιστών «μακεδονικών» φαίνεται ότι δεν έλειπαν, αλλά ήταν πολύ λίγοι. Το κόκκινο και το βαθύ γαλάζιο ήταν τα κύρια χρώματα της ζωγραφικής διακόσμησης. Επίπεδες επιφάνειες, όπως το τύμπανο του αετώματος, οι μετόπες, οι παραστάδες και το επιστύλιο είναι λευκά, ενώ κόκκινο και βαθύ γαλάζιο χρώμα χρησιμοποιούνταν στη ζωφόρο και στα γείσα του αετώματος[152]. Ταινία κίτρινου χρώματος περιέβαλλε το άνοιγμα της εισόδου του τάφου της Βέροιας αριθ. 44, ενώ το αέτωμα ήταν βαμμένο με κόκκινο χρώμα. Ξεχωριστή είναι η ζωγραφική διακόσμηση επάνω από το ανώφλι της εισόδου του τάφου αριθ. 17 της Δράμας, που έχει όμως κτιστή πρόσοψη.

Επιχρίσματα, συνήθως λευκά, διατηρήθηκαν και στα τοιχώματα των θαλάμων πολλών τάφων[153]. Στον τάφο αριθ. 41 της Βέροιας αναφέρεται ζωγραφική διακόσμηση, στον τάφο Β (αριθ. 27) της Πέλλας σώζεται κόκκινο χρώμα και στον τάφο αριθ. 10 της Αμφίπολης κίτρινο και κόκκινο, που πιθανόν σχημάτιζε χρωματιστές ταινίες, όπως η ταινία κόκκινου χρώματος, που περιτρέχει το θάλαμο του τάφου της Βέροιας αριθ. 44 και τον πρώτο θάλαμο του τάφου αριθ. 101. Στα επιχρισμένα και χρωματισμένα με κόκκινο, γαλάζιο και κίτρινο χρώματα τοιχώματα των τάφων της Βέροιας αριθ. 76, 78 δημιουργείται με χάραξη σύστημα ισόδομης τοιχοδομίας[154]. Στο δεύτερο θάλαμο του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας έγινε προετοιμασία της διακόσμησης με τη χάραξη οριζόντιων ζωνών, που δεν τελείωσε. Ανάλογη προετοιμασία διακόσμησης έγινε και στο θάλαμο του τάφου αριθ. 12 της Γαληψού, όπου σώζονται χαρακτές έλικες σε διάφορες συνθέσεις[155]. Ενδιαφέρουσα είναι και η διακόσμηση των τοιχωμάτων των θαλάμων του τάφου της Βέροιας αριθ. 44 με τις κόκκινες και κίτρινες ταινίες που περιβάλλουν τις επιχρισμένες εσωτερικά με λευκό κονίαμα κόγχες και τις ζωγραφιστές με κόκκινο χρώμα επιγραφές επάνω από αυτές[156].

150. Στον τάφο αριθ. 88 της Βέροιας οι ανωμαλίες της λάξευσης καλύφθηκαν με πηλό και το κονίαμα τοποθετήθηκε επάνω σ' αυτόν.

151. Τάφοι αριθ. 41, 51, 66, 67, 60, 83, 85, 101 Βέροιας.

152. Για τη ζωγραφική διακόσμηση του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας βλ. σ. 101. Βλ. και Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 98 για τα χρώματα της διακόσμησης «μακεδονικών» τάφων, επίσης, Πέτσας, Λευκάδια 1966, 96.

153. Τάφοι αριθ. 85, 86, 73, 75, 42, 87, 49, 43, 103, 83, 66, 95, 101 Βέροιας, 1 Αμφίπολης.

154. Στον τάφο αριθ. 76 μίμηση ισόδομης τοιχοδομίας με χάραξη υπάρχει και στην πρόσοψη.

155. Για τη διακόσμηση του τάφου αριθ. 17 της Δράμας, βλ. σ. 52.

156. Με κονιάματα μερικές φορές επιχρίονταν και τα φράγματα των θηκών, βλ. τάφο αριθ. 66 Βέροιας.

Κλίνες - Λάρνακες

Ένα στοιχείο για τη διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου των λαξευτών θαλαμωτών τάφων είναι η ύπαρξη κλινών και λαρνάκων. Ωστόσο οι κλίνες φαίνεται ότι δεν αποτελούσαν απαραίτητο στοιχείο των λαξευτών τάφων. Οι τάφοι της Αμφίπολης, ένας μεγάλος αριθμός τάφων της Βέροιας[157], ο τάφος αριθ. 20 της Έδεσσας και οι ένδεκα τάφοι του αγροτεμαχίου 1327 της Πέλλας δεν έχουν κλίνες. Στους περισσότερους τάφους υπάρχουν τρεις κλίνες διαταγμένες σε σχήμα Π[158]. Σε λιγότερες περιπτώσεις οι κλίνες είναι τοποθετημένες παράλληλα, κατά μήκος των πλευρών του θαλάμου, από τη μια και την άλλη πλευρά της εισόδου[159] και σπανιότερα σχηματίζουν Γ[160]. Μία λαξευτή κλίνη υπάρχει στους πλευρικούς θαλάμους μόνον των τάφων Α (αριθ. 26) της Πέλλας και αριθ. 43 της Βέροιας, καθώς και στους μονοθάλαμους τάφους της Έδεσσας αριθ. 22 και αριθ. 100 της Βέροιας. Στους διθάλαμους τάφους υπάρχουν κλίνες, είτε και στους δύο θαλάμους, είτε μόνον στον ένα, κυρίως στο δεύτερο[161] Στην πρώτη περίπτωση οι κλίνες του πρώτου θαλάμου είναι διαταγμένες παράλληλα, κατά μήκος των πλευρών του θαλάμου, από τη μια και την άλλη πλευρά της εισόδου, και του δεύτερου θαλάμου σε σχήμα Π[162]. Αρκετές φορές οι κλίνες διαμορφώνονται μέσα σε ορθογώνιες κόγχες. Οι κλίνες είναι λαξευτές στο βράχο. Μόνον η ανατολική κλίνη του τάφου Ι (αριθ. 33) της Πέλλας είναι κτιστή, επιχρισμένη με πηλό και άχυρα. Πρέπει να έγινε μεταγενέστερα. Η στρογγυλεμένη εξωτερική ακμή της, όπου είχαν τοποθετηθεί κάτω από το επίχρισμα καλυπτήρες στέγης, έδινε την εντύπωση στρωμένης κλίνης. Στις στενές πλευρές των κλινών πολλές φορές σχηματίζονταν λαξευτά προσκεφάλαια[163], πλ. και ύψ. 0,10 μ., και στην μπροστινή επιφάνεια ανοίγονταν κόγχες για μεταγενέστερες ταφές. Μικρές κυκλικές βαθύνσεις για την εναπόθεση οστών παλιότερων ταφών και κτερισμάτων υπάρχουν μόνο στις κλίνες των ταφών αριθ. 19 της Έδεσσας και 102 της Βέροιας[164]. Τα τέσσερα λαξεύματα στην επάνω επιφάνεια της κλίνης του βάθους του δεύτερου θαλάμου του τάφου αριθ. 25 του Πενταπλάτανου σχετίζονται πιθανόν με τη στήριξη των ποδιών του νεκρικού φορείου. Οι μπροστινές και οι επάνω επιφάνειες των κλινών ήταν συνήθως επιχρισμένες με λευκά κονιάματα[165]. Στις κλίνες του δεύτερου θαλάμου του τάφου αριθ. 34 με κόκκινο χρώμα αποδίδονται ημικυκλικές γιρλάντες. Οι διαστάσεις των κλινών δεν είναι πάντα όμοιες, ακόμα και στον ίδιο τάφο[166]: έχουν μήκος 2-3, πλάτος 0,50-1,10 και ύψος 0,20-0,75 μ.

Ιδιαίτερη διαμόρφωση παρουσιάζουν οι κλίνες σε τάφους της περιοχής της Έδεσσας. Στον τάφο αριθ. 18 αντί της πειόσχημης διάταξης οι δύο κλίνες είναι τοποθετημένες έτσι ώστε να σχηματίζουν Γ, ενώ η τρίτη είναι λαξευμένη χωριστά, έχοντας περισσότερο τη

157. Διθάλαμοι τάφοι αριθ. 44, 65, 64, 41, 101 Βέροιας, μονοθάλαμοι τάφοι αριθ. 47, 52, 53, 56, 78, 79, 87 Βέροιας.

158. Στον πλευρικό θάλαμο του τάφου αριθ. 49 της Βέροιας οι κλίνες των τριών πλευρών δεν ενώνονται ώστε να σχηματίσουν Π. Σε άλλη περιοχή η διάταξη των κλινών σε Π είναι κανόνας, Τσάκος, ό.π., 344.

159. Τάφοι αριθ. Ε, Ι (αριθ. 30, 33) και ένας τάφος του αγροτεμαχίου 1327 της Πέλλας, 51, 80 Βέροιας.

160. Τάφοι αριθ. 34 Πέλλας, 49, 74 Βέροιας, 10 Αμφίπολης.

161. Τάφος αριθ. 67 Βέροιας.

162. Τάφοι Δ (αριθ. 29) Πέλλας, 42, 93, 95 Βέροιας.

163. Τάφοι Α (αριθ. 26) Πέλλας, 39 Μαρίνας, 86, 101 Βέροιας κ.ά.

164. Στο ΝΔ. τμήμα της νότιας κλίνης του τάφου αριθ. 76 Βέροιας σχηματίζονται δύο μικρά τετράγωνα λαξεύματα, επιχρισμένα εσωτερικά, πλευράς 0,06 και βάθους 0,021 μ.

165. Τάφοι αριθ. 34 Πέλλας, 39 Μαρίνας, 73, 85, 86, 67 Βέροιας.

166. Ακόμα και το ύψος των κλινών που είναι διαταγμένες σε σχήμα Π διαφέρει μερικές φορές, όπως στον τάφο αριθ. 76 Βέροιας.

μορφή έδρανου ή τράπεζας προσφορών παρά κλίνης. Λαξευτές κλίνες-έδρανα με μικρότερο από το συνηθισμένο μήκος, διαστ. 1,40×0,90 μ., υπάρχουν και στο ανατολικό και δυτικό τοίχωμα του τάφου αριθ. 21, που δεν φτάνουν ως το τοίχωμα του βάθους. Λαξευτή κλίνη υπάρχει μόνο στο ανατολικό τοίχωμα του θαλάμου του τάφου αριθ. 24 του Άλωρου, ενώ στο δυτικό και βόρειο τμήμα διαμορφώνονται έδρανα-θρανία[167] και στη βορειοδυτική γωνία τετράγωνη τράπεζα. Ανάλογες λαξευτές τράπεζες υπάρχουν και σε τάφους της Βέροιας[168], που βρίσκονται συνήθως στις γωνίες των θαλάμων[169]. Οι μεγαλύτερες από αυτές φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν και για ενταφιασμούς[170].

Οι λάρνακες στους λαξευτούς τάφους έχουν σχήμα ορθογώνιο και είναι λαξευτές[171] ή κτιστές[172]. Ήταν τοποθετημένες κυρίως κάτω από το δάπεδο του θαλάμου. Μόνο στους τάφους αριθ. 34 της Πέλλας, αριθ. 89, 40 της Βέροιας, καθώς και στον τάφο αριθ. 17 της Δράμας, οι λαξευτές λάρνακες βρίσκονται επάνω από το δάπεδο. Δεν ήταν άγνωστος και ο συνδυασμός κλίνης και λάρνακας στον ίδιο θάλαμο. Στον τάφο αριθ. 34 της Πέλλας η λάρνακα σχηματίζει με τις δύο κλίνες Π, ενώ στον τάφο αριθ. 94 της Βέροιας βρίσκεται απέναντι από τη μοναδική κλίνη του τάφου. Σε διάταξη Π ήταν τοποθετημένες και οι λάρνακες του λαξευτού δεύτερου θαλάμου του τάφου αριθ. 17 της Δράμας. Οι λάρνακες που βρίσκονταν κάτω από το δάπεδο ή σχημάτιζαν Γ ή ήταν συνεχόμενες με κοινό τοίχωμα ή τοποθετούνταν κατά μήκος της μίας μόνον πλευράς του θαλάμου[173]. Συνήθως ήταν καλυμμένες με πώρινες πλάκες και μερικές φορές επιχρισμένες εσωτερικά[174]. Οι διαστάσεις των λαρνάκων ποικίλλουν. Το μήκος τους κυμαίνεται από 1,90-2,20, το πλάτος από 0,90-1,20 και το βάθος από 0,90-1,10 μ.

167. Διαστάσεις θρανίου: 1,80×0,30 και 1,15×0,70 μ.

168. Τάφοι αριθ. 80, 86, 90, 108 Βέροιας.

169. Στον τάφο αριθ. 80 της Βέροιας η τράπεζα σχηματίζεται ανάμεσα στις δύο παράλληλες κλίνες, ενώ στον τάφο αριθ. 108 στο μέσον του τάφου, δίπλα στη λαξευτή λάρνακα.

170. Τάφος αριθ. 10 Αμφίπολης.

171. Τάφοι αριθ. 34 Πέλλας, 40, 49, 94 Βέροιας.

172. Τάφοι αριθ. 55, 66, 75 Βέροιας.

173. Στους τάφους αριθ. 49, 75 Βέροιας οι λάρνακες σχηματίζουν Γ, στον τάφο αριθ. 55 υπάρχουν δύο λάρνακες με κοινό τοίχωμα, ενώ στους αριθ. 66, 94 είναι τοποθετημένες στη μία πλευρά του θαλάμου.

174. Καλυμμένες με πέτρινες πλάκες βρέθηκαν οι λάρνακες στους τάφους αριθ. 55, 66, 75 Βέροιας. Οι λάρνακες των τάφων αριθ. 66, 75 ήταν επιχρισμένες εσωτερικά. Επίχρισμα έφεραν και οι εξωτερικές επιφάνειες των λαρνάκων του τάφου αριθ. 17 Δράμας.

V. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΑΞΕΥΤΟΥΣ ΘΑΛΑΜΩΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι στη Μακεδονία, όπως έδειξε η μορφολογική εξέταση των αρχιτεκτονικών στοιχείων τους, παρουσιάζουν γενική ομοιομορφία. Ο δρόμος και ένας ή δύο θάλαμοι καμαροσκέπαστοι συνθέτουν τη βασική αρχιτεκτονική μορφή τους. Οι ιδιαιτερότητες που παρατηρούνται σε ορισμένους τάφους δεν οφείλονται τόσο στις διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε εθιμικούς παράγοντες, αλλά πολλές φορές είναι αποτελέσματα τοπικής επιλογής, που διαμορφώνουν οι εδαφολογικές και οικονομικές συνθήκες.

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι, που έχουν ερευνηθεί ως σήμερα στη Μακεδονία, καλύπτουν μεγάλη χρονική περίοδο, δύο αιώνων. Οι παλιότεροι χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και οι νεότεροι στο β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Ωστόσο, η μορφή του λαξευτού θαλαμωτού τάφου φαίνεται ότι δεν ήταν άγνωστη στη Μακεδονία και από παλιότερες εποχές, όπως συμβαίνει και σε άλλες περιοχές, όπου νεκροπόλεις λαξευτών τάφων υπάρχουν από την εποχή του χαλκού ως τα ρωμαϊκά χρόνια[175]. Η πρόσφατη ανασκαφική έρευνα στην περιοχή της αρχαίας Πύδνας έφερε στο φως λαξευτό τάφο με δρόμο και θάλαμο, τα κτερίσματα του οποίου χρονολογούνται στην εποχή του σιδήρου[176]. Ανάμεσα στον τάφο της Πύδνας και στους λαξευτούς τάφους του 3ου αι. π.Χ. μεσολαβεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, κατά τη διάρκεια του οποίου στην περιοχή της Μακεδονίας δεν έχει ως σήμερα, από όσο γνωρίζω, επισημανθεί άλλος λαξευτός θαλαμωτός τάφος. Χωρίς να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο αποκάλυψης και άλλων σε μελλοντικές ανασκαφικές έρευνες, φαίνεται ότι στη Μακεδονία το είδος αυτό των ταφικών κτισμάτων δεν ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένο πριν από τον 3ο αι. π.Χ.

Παράλληλα με τους λαξευτούς τάφους υπάρχει στη Μακεδονία ένας μεγάλος αριθμός κτιστών, «μακεδονικών», τάφων που με βάση τα μέχρι αυτή τη στιγμή δεδομένα εμφανίζονται στο γ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και φθάνουν ως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.[177]. Η εποχή της εμφάνισης των λαξευτών τάφων συμπίπτει με την εποχή της ακμής των «μακεδονικών». Η άποψη που έχει διατυπωθεί ότι οι λαξευτοί τάφοι είναι μία πιο απλή και λιγότερο δαπανηρή μορφή των «μακεδονικών» ενισχύεται από τη μελέτη του συνόλου των λαξευτών τάφων. Η μορφολογική εξέταση των αρχιτεκτονικών στοιχείων των λαξευτών τάφων, που προηγήθηκε, δείχνει μια στενή σχέση με τους «μακεδονικούς».

Ο δρόμος αποτελεί κοινό στοιχείο των λαξευτών τάφων ανεξάρτητα από τη διαμόρφωση

175. Βλ. σ. 44. κ.ε.

176. Μ. Μπέσιος, Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, 1985, 53. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην κεντρική Μακεδονία οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι που έχουν ως σήμερα αποκαλυφθεί είναι ελάχιστοι. Βλ. τον τάφο αριθ. 110 Λητής.

177. Κατάλογος των «μακεδονικών» τάφων με σχέδια κατόψεων και σύντομες περιγραφές υπάρχει στο άρθρο του Δ. Παντερμαλή, Μακεδονικά 12 (1972), 176 κ.ε. Τους γνωστούς ως το 1980 «μακεδονικούς» τάφους πραγματεύεται η B. Gossel στη διδακτορική διατριβή της, Makedonische Kammergräber, 1980. Ακόμα βλ. Miller, Architecture 1971 και γενικότερα D. Kurtz - J. Boardman, Greek Burial Customs, 1971, 273. Για τους «μακεδονικούς» τάφους της Βεργίνας, βλ. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 31· για το νέο «μακεδονικό» τάφο της Αγίας Παρασκευής Θεσσαλονίκης, Κ. Σισμανίδης, ΑΑΑ XV (1982), 267· «μακεδονικοί» τάφοι έχουν βρεθεί ακόμα πρόσφατα στην Ποτείδαια της Χαλκιδικής, στο συνοικισμό Χαριλάου Θεσσαλονίκης, στο οικόπεδο Καραντουμάνη Βέροιας, Κ. Τζαναβάρη ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, σ. 260, στην Εορδαία, Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ο Μακεδονικός τάφος Σπηλιάς Εορδαίας, ΑΕΜΘ 1 (1987), 23 κ.ε. και στην αρχαία Πύδνα, Μπέσιος, ό.π., 51.

της πρόσοψης[178]. Στον τάφο Α (αριθ. 26) της Πέλλας ο δρόμος είναι καμαροσκέπαστος, όπως και στο «μακεδονικό» τάφο της Πύδνας. Ο δρόμος του τάφου Ε (αριθ. 30) της ίδιας περιοχής, έχει κατά μήκος των μακριών πλευρών του ένα λαξευτό αναβαθμό, μορφή παρόμοια με τη μορφή του δρόμου του «μακεδονικού» τάφου των Σαράντα Εκκλησιών C[179], ενώ η τραπεζιόσχημη αυλή μπροστά στην είσοδο του «μακεδονικού» τάφου της Αγίας Παρασκευής Θεσσαλονίκης[180], που συντελεί στη μνημειακότητά του, έχει παράλληλό της τους πλατύτερους μπροστά στην είσοδο δρόμους των λαξευτών τάφων ή τη διαμόρφωση ευρύτερου χώρου, όπως στον τάφο Α (αριθ. 26) της Πέλλας.

Χαρακτηριστική στην πρόσοψη των λαξευτών τάφων είναι η ύπαρξη μόνον παραστάδων, κατά κανόνα δύο, που πλαισιώνουν την είσοδο. Κίονες δεν υπάρχουν σε κανένα τάφο. Δεν είναι ασυνήθιστα και τα τελείως απλά ανοίγματα εισόδων, που απαντούν και σε «μακεδονικούς» τάφους[181]. Η απουσία ενός ή περισσότερων αρχιτεκτονικών στοιχείων του δωρικού ρυθμού στην πρόσοψη αποτελεί κανόνα στους λαξευτούς τάφους. Συνήθως λείπουν το επιστύλιο και η ζωφόρος, ενώ σίμη δεν υπάρχει καθόλου. Χαρακτηριστική ακόμα είναι η κατάργηση σχεδόν των λαξευτών κυματίων, που αντικαθίστανται με χρωματιστά. Οι απλοποιημένες όμως αυτές προσόψεις συναντιούνται και σε «μακεδονικούς» τάφους. Στον τάφο των Παλατιτσίων, του τέλους του 4ου αι. π.Χ.[182], από τη μια και την άλλη πλευρά του ανοίγματος της εισόδου υπάρχουν μόνον τα επίκρανα παραστάδων, που αποδίδονται ζωγραφικά, όπως στο λαξευτό τάφο αριθ. 67 της Βέροιας, ενώ η πρόσοψη του «μακεδονικού» τάφου Μπέλλα 3 στη Βεργίνα, του τέλους του 3ου αι. π.Χ.[183], έχει πολύ απλή αρχιτεκτονική διαμόρφωση: ένα μόνον ελαφρά ανάγλυφο αέτωμα επάνω από το άνοιγμα της εισόδου, όπως και ο λαξευτός τάφος αριθ. 16 του Σιδηρόκαστρου Σερρών.

Η πρόσοψη ενός από τους παλιότερους λαξευτούς τάφους, της Μαρίνας Ημαθίας (αριθ. 39), έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση που δε διαφέρει πολύ από τις προσόψεις των «μακεδονικών» τάφων. Οι ζωγραφικές παραστάσεις των πινάκων μεταξύ των παραστάδων και των μετοπών, όπως έχουμε αναφέρει ήδη, είναι άμεσα εξαρτημένες από τη συνθετότερη διακόσμηση του γειτονικού μεγάλου «μακεδονικού» τάφου των Λευκαδίων. Δυστυχώς, η κακή διατήρηση του τάφου της Μαρίνας μας στέρησε πολλά στοιχεία της πρόσοψης. Ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος αριθ. 15 του Σιδηρόκαστρου Σερρών, που έχει πρόσοψη διαμορφωμένη με ανάλογα αρχιτεκτονικά στοιχεία, πρέπει να ανήκει και αυτός στην πρώιμη εποχή των λαξευτών θαλαμωτών τάφων, δηλαδή στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. Η πρόσοψη των τάφων της Βέροιας του 2ου αι. π.Χ. με περισσότερο απλοποιημένη αρχιτεκτονική διαμόρφωση, βρίσκεται κάτω από την επίδραση των «μακεδονικών» τάφων του 3ου αι. π.Χ.[184].

178. Ο Δ. Παντερμαλής σχετίζει την απουσία του δρόμου με την ύπαρξη αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης στην πρόσοψη, Μακεδονικά 12 (1972), 147 σημ. 3, ενώ η Β. Gossel υποστηρίζει ότι ο δρόμος αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των τάφων της ανατολικής Μακεδονίας, Gossel, ό.π., 13. Όμως ο μεγάλος «μακεδονικός» τάφος των Λευκαδίων έχει δρόμο, καθώς και οι νέοι «μακεδονικοί» τάφοι της Βεργίνας, παρά την αρχιτεκτονική διαμόρφωση της πρόσοψης. Δρόμοι υπάρχουν και στους «μακεδονικούς» τάφους της Ερέτριας και της Κασσώπης.

179. A. M. Mansel, Die Kuppelgraeber von Kirklareli in Thrakien, 1943, 52, πίν. XVI, 36· επίσης, Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 179 αριθ. 22· στον τάφο των Σαράντα Εκκλησιών το τμήμα του δρόμου με τον αναβαθμό έχει τη μορφή προθαλάμου, Mansel, ό.π.

180. Σισμανίδης, ό.π., 267.

181. Gossel, ό.π., 249 (Τσάγκετσι), 200 (Μεσημέρι), 141 (Λάκωμα ΙΙ), 139 (Λάκωμα Ι), 134 (Ευκαρπία Ι), 102 (Αμφίπολη IV).

182. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 31.

183. Ό.π., 37.

184. Η αποκλειστική χρήση στοιχείων του δωρικού ρυθμού στην πρόσοψη των λαξευτών θαλαμωτών τάφων πρέπει να οφείλεται στην ευκολότερη και περισσότερο επιτυχή απόδοσή τους στο λαξευτό βράχο.

Η αρχιτεκτονική διαμόρφωση της πρόσοψης των λαξευτών τάφων, όπως και στους «μακεδονικούς», είναι καθαρά διακοσμητική. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, που παραλείπονται, συντμούνται και διαφοροποιούνται, δεν έχουν καμιά σχέση με την υπόλοιπη κατασκευή του μνημείου[185]. Παράλληλα η επιλογή ορισμένων αρχιτεκτονικών στοιχείων για την πρόσοψη στους λαξευτούς τάφους μπορεί να θεωρηθεί και ως αποτέλεσμα μιας συνεχώς φθίνουσας τάσης μίμησης των «μακεδονικών», που παρατηρείται κυρίως σε περιοχές απομακρυσμένες από την Ημαθία, τον πυρήνα της περιοχής των «μακεδονικών» τάφων· στις περιοχές αυτές οι λαξευτοί τάφοι του 2ου αι. π.Χ. έχουν προσόψεις χωρίς καμιά, συνήθως, αρχιτεκτονική διαμόρφωση. Η ίδια τάση απλοποίησης παρατηρείται και στην ανατολική Μακεδονία[186]. Ένα ακόμα στοιχείο, που μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα της απλοποίησης αυτής, είναι η παντελής έλλειψη εξωτερικής θύρας στους λαξευτούς τάφους[187].

Οι αναλογίες των διαστάσεων των θαλάμων του παλιότερου λαξευτού τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας θυμίζουν τις αναλογίες των «μακεδονικών» τάφων, με το στενό προθάλαμο και το μεγαλύτερο τετράγωνο θάλαμο[188]. Οι τρεις θάλαμοι του μεταγενέστερου τάφου αριθ. 81 της Βέροιας υπάρχουν και στο «μακεδονικό» τάφο της Πύδνας[189]. Τάφοι με τέτοια μορφή ωστόσο είναι μεμονωμένες περιπτώσεις.

Η μορφή της καμάρας της οροφής των λαξευτών τάφων, όπως έχουμε αναφέρει, δεν μπορεί να αποτελέσει από μόνη της χρονολογικό στοιχείο, πράγμα που ισχύει και για τους «μακεδονικούς»[190]. Η οριζόντια οροφή του πλευρικού θαλάμου του τάφου αριθ. 49 της Βέροιας συναντιέται και σε «μακεδονικούς» τάφους[191]. Αλλά και η κάλυψη του δαπέδου του θαλάμου του τάφου αριθ. 21 της Έδεσσας με πώρινες πλάκες και του τάφου αριθ. 76 της Βέροιας με κονίαμα δεν είναι άγνωστη στους «μακεδονικούς» τάφους[192].

Η διάνοιξη κογχών και θηκών στα πλευρικά τοιχώματα των θαλάμων αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των λαξευτών τάφων του 2ου αι. π.Χ. Αν εξαιρέσουμε μια προσπάθεια συμμετρίας, που παρατηρείται μερικές φορές, οι κόγχες είναι ανομοιόμορφες και πολλές φορές πρόχειρα λαξευμένες. Η ύπαρξη κογχών σε «μακεδονικούς» τάφους είναι σπάνια. Οι συμμετρικά τοποθετημένες, σε διπλή σειρά κόγχες με επιγραφές στον τάφο του Λύσωνα και Καλλικλή στα Λευκάδια[193], που χρονολογείται στο τέλος του 3ου αι. π.Χ., είναι μεμονωμένη περίπτωση. Παρόμοιες κόγχες με επιγραφές υπάρχουν και στο λαξευτό τάφο αριθ. 44 της Βέροιας.

Η γραπτή διακόσμηση των τοιχωμάτων των θαλαμωτών λαξευτών τάφων ελάχιστα πλη-

185. St. Miller, Studies in the History of Art 10 (1982), 153.

186. Προσόψεις χωρίς ή με υποτυπώδη αρχιτεκτονική διαμόρφωση έχουν οι λαξευτοί τάφοι και άλλων περιοχών της Ελλάδας, Κ. Τσάκος, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 344.

187. Μία πέτρινη θύρα θα ήταν δαπανηρή και μία ξύλινη θα διαλυόταν εύκολα από την πίεση της επίχωσης του δρόμου. Αλλά και «μακεδονικοί» τάφοι έχουν αντί θυρών φράγματα με πέτρες, Παντερμαλής, ό.π., 150 σημ. 5.

188. Gossel, ό.π., 31.

189. Gossel, ό.π., 217 αριθ. 30· Παντερμαλής, ό.π., 179 αριθ. 1.

190. Παντερμαλής, ό.π., 176.

191. Για «μακεδονικούς» τάφους με θαλάμους με οριζόντια οροφή, βλ. Ν. Χ. Κοτζιάς, ΑΕ 1937, ΙΙΙ, 868 (Σέδες)· Gossel, ό.π., 111 αριθ. 8 (Δίου Ι, πρώτος θάλαμος), 170 αριθ. 19 (Kinch Λευκαδίων, πρώτος θάλαμος)· Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 35 (Μπέλλα 1, πρώτος θάλαμος).

192. Gossel, ό.π., 111 αριθ. 8 (Δίου Ι), 245 αριθ. 37 (Τούμπας Θεσσαλονίκης). Με κονίαμα ήταν επιχρισμένο το δάπεδο του πρώτου θαλάμου του τάφου του Φιλίππου Β΄ στη Βεργίνα, Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 175, και των δύο θαλάμων του μεγάλου τάφου των Λευκαδίων μαζί με το κατώφλι, Πέτσας, Λευκάδια 1966, 39.

193. Ch. Makaronas - St. Miller, Archaeology 27 (1974), 249 και Gossel, ό.π., 178 αριθ. 20. Επίσης, St. Miller, Studies in the History of Art 10 (1982), 162 και St. Miller, The Tomb of Lyson and Kallikles. A Painted Macedonian Tomb, Mainz am Rhein, 1993.

σιάζει την αντίστοιχη διακόσμηση των «μακεδονικών». Το εσωτερικό των θαλάμων φαίνεται ότι λιγότερο από όλα τα άλλα μέρη των τάφων δέχτηκε την επίδραση των «μακεδονικών». Η απλοποίηση της χρωματικής διακόσμησης στον εσωτερικό χώρο ή η πλήρης έλλειψή της δείχνουν τη απομάκρυνση από την τάση για περίτεχνη όψη του εσωτερικού του τάφου, η οποία προσφερόταν για επίδειξη λιγότερο από όλα τα άλλα μέρη. Η ανάρτηση αντικειμένων στα τοιχώματα των τάφων δίνει, βέβαια, πολλές φορές την εικόνα πλούσιας διακόσμησης, ο διάκοσμος όμως αυτός δεν παύει να έχει πρόσκαιρο χαρακτήρα.

Το έθιμο της τοποθέτησης των νεκρών σε κλίνες έκανε τις τελευταίες συνηθισμένο, όχι όμως απαραίτητο, στοιχείο των λαξευτών τάφων. Το ίδιο παρατηρείται και στους «μακεδονικούς». Ενώ όμως σ' αυτούς οι κλίνες είναι κατά κανόνα κτιστές[194], στους λαξευτούς επικρατούν οι λαξευτές κλίνες. Η ύπαρξη δύο κλινών τοποθετημένων σε σχήμα Γ στους «μακεδονικούς» τάφους[195] είναι σπάνια στους λαξευτούς[196]. Σε αυτούς επικρατεί η διάταξη τριών κλινών σε σχήμα Π, που εξασφαλίζει καλύτερη εκμετάλλευση του χώρου· η χρησιμοποίηση του ίδιου τάφου για πολλές γενιές πρέπει να δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα έλλειψης χώρου[197].

Οι αναβαθμοί προσφορών που υπάρχουν σε αρκετούς λαξευτούς τάφους, στο στενό χώρο μεταξύ των κλινών και του θυραίου τοιχώματος, για την εναπόθεση κτερισμάτων, θυμίζουν τους θρόνους των «μακεδονικών» τάφων στις αντίστοιχες θέσεις[198].

Μία σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται στην εναπόθεση των ταφών ανάμεσα στους λαξευτούς και τους κτιστούς τάφους. Στους πρώτους, ταφές τοποθετούνται και στους δύο θαλάμους, στους κτιστούς μόνον στον ένα, στο δεύτερο, που είναι ο κύριος νεκρικός θάλαμος. Ο πρώτος θάλαμος μένει κατά κανόνα κενός[199]. Στον τάφο του Φιλίππου Β΄, στη Βεργίνα, υπάρχει ταφή και στον πρώτο θάλαμο, που όμως κατασκευάσθηκε μετά την ταφή του νεκρού στον κύριο, νεκρικό θάλαμο[200]. Η καύση των νεκρών και στα δύο είδη τάφων γινόταν έξω από αυτούς. Ενώ όμως ορισμένες κατασκευές έξω από τους κτιστούς τάφους έχουν σχετισθεί με την πυρά[201], στους λαξευτούς δεν έχουν γίνει ανάλογες διαπιστώσεις, εκτός από την περίπτωση του τάφου Η (αριθ. 31) της Πέλλας.

Ακόμα, οι κτιστοί τάφοι δεν είναι μεμονωμένοι, όπως απέδειξαν τα μνημεία που αποκαλύφθηκαν τελευταία[202], αλλά σχηματίζουν ομάδες, όπως οι λαξευτοί. Απαραίτητο στοιχείο όλων των κτιστών, «μακεδονικών», τάφων είναι ο τύμβος[203], που δεν έχει διαπιστωθεί όμως στο σύνολο σχεδόν των λαξευτών.

194. Gossel, ό.π., 56.

195. Για τη διάταξη των κλινών στους «μακεδονικούς» τάφους και την ερμηνεία τους, Παντερμαλής, ό.π., 174.

196. Τάφοι αριθ. 10 Αμφίπολης και 74 Βέροιας.

197. Κλίνες με διάταξη σε σχήμα Π υπάρχουν και σε «μακεδονικούς» τάφους, Gossel, ό.π., 240 αριθ. 35 (Συντριβανίου)· Παντερμαλής, ό.π., 177 αριθ. 1 (Αίγινας)· λάρνακες σε σχήμα Π, Παντερμαλής, ό.π., 179 αριθ. 19 (Τερπνή Νιγρίτας), 182 αριθ. 3 (Ελαία Μ. Ασίας).

198. Παντερμαλής, ό.π., 172 κ.ε.

199. Και ο πρώτος θάλαμος του τάφου αριθ. 39 της Μαρίνας Ημαθίας ήταν πιθανότατα κενός στην πρώτη χρήση του, βλ. σ. 101 κ.ε.

200. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 178, 179.

201. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 96. Πολλά στοιχεία για την καύση έξω από τον τάφο έδωσε η ανασκαφή τύμβων στη Ν. Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης, Ι. Βοκοτοπούλου, Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας, Αθήνα 1990. Βλ. και Αλ. Δάφφα-Νικονάνου, Μακεδονικά 9 (1969), 225.

202. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 55 (βασιλικοί τάφοι μεγάλης Τούμπας), 35 (τάφοι Μπέλλα)· επίσης βλ. και τους νέους τάφους της Πύδνας, Μπέσιος, ό.π., 53.

203. Στους «μακεδονικούς» τάφους του Ρωμαίου στη Βεργίνα και των Παλατιτσίων δεν βρέθηκαν τύμβοι, γιατί

Ο τύμβος είναι η παλιότερη μορφή ταφικής κατασκευής στον ελληνικό χώρο[204]. Η ομηρική αντίληψη για το τηλεφανές σήμα του νεκρού διατηρείται στην ελληνιστική εποχή, ακόμα και στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου. Ο τύμβος ορίζει το χώρο όπου ανήκει ο νεκρός, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κάτω από αυτόν υπήρχε μόνον ένας τάφος. Συνήθως υπήρχαν πολλοί τάφοι διαφορετικών κατασκευών και διαφόρων εποχών.

Η μελέτη των αρχιτεκτονικών στοιχείων των λαξευτών τάφων, που προηγήθηκε, έδειξε τη στενή σχέση της μορφής τους με τους «μακεδονικούς». Θα ήταν πολύ προβληματική η ερμηνεία της έλλειψης του περισσότερο χαρακτηριστικού εξωτερικού στοιχείου του τάφου με την τόσο μακριά παράδοση. Δεν είναι δυνατό να νοηθεί ότι διαφορετική θρησκευτική αντίληψη υπαγόρευσε την έλλειψη του τύμβου, σε μία εποχή που εξακολουθούσαν να κατασκευάζονται τυμβόχωστοι τάφοι. Θα μπορούσαμε, επομένως, να σκεφθούμε ότι οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι είχαν τύμβους όχι ιδιαίτερα μνημειακούς, χωρίς λίθινη κρηπίδα, που με τις βροχές και την καλλιέργεια διαλύθηκαν[205]. Την άποψη αυτή ενισχύει η ύπαρξη του μεγάλου τυμβόχωστου τάφου αριθ. 35 της Πέλλας[206]. Ερευνητικές τομές που έγιναν στον τύμβο έδειξαν ότι σχηματίσθηκε από στρώματα λατύπης, που προέρχονται από τη λάξευση του τάφου στο φυσικό βράχο. Επάνω από τον τάφο τα στρώματα της λατύπης φθάνουν ως το φυσικό βράχο, ενώ έξω από αυτόν σταματούν πιο ψηλά και ανάμεσα σ' αυτά και στο βράχο μεσολαβεί παχύ στρώμα φυσικού χώματος. Ανάλογοι τύμβοι φαίνεται ότι δεν ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένοι, καθώς κάλυπταν μόνον τους μνημειωδέστερους τάφους. Οι τύμβοι των κοινών λαξευτών τάφων θα ήταν χαμηλοί μικρών διαστάσεων, που εύκολα διαλύθηκαν με την πάροδο του χρόνου και την επίδραση των φυσικών συνθηκών[207].

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να συζητηθεί και το πρόβλημα της επιχωμάτωσης του δρόμου των λαξευτών τάφων μετά την τοποθέτηση των νεκρών.

Η γνώμη που επικρατεί ως σήμερα είναι ότι ο δρόμος των λαξευτών τάφων μετά την τοποθέτηση των πρώτων νεκρών γέμιζε με χώμα. Σε κάθε μεταγενέστερη, επομένως, χρήση το χώμα πρέπει να απομακρυνόταν και μετά την τοποθέτηση των νέων ταφών ο δρόμος να επιχωματωνόταν πάλι.

Η πολλαπλή χρήση των λαξευτών θαλαμωτών τάφων δημιουργούσε προβλήματα σχετικά με τις διαδοχικές επιχωματώσεις και αποχωματώσεις του δρόμου, μετά από κάθε νέα ταφή[208], και έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο δρόμος έμενε ανοικτός[209]. Ενισχυτικό στοιχείο αυτής της άποψης θεωρήθηκε η ανεύρεση επιτύμβιων στηλών στο δρόμο μερικών τάφων. Ωστόσο δεν είναι δυνατό να δεχθούμε τελείως ανοικτή την πρόσβαση στους τάφους[210].

είχαν καταστραφεί πιθανόν από τη μηχανική καλλιέργεια, Κ. Α. Ρωμαίος, Ο Μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, 1951, 52 σημ. 2.

204. Μ. Ανδρόνικος, ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 152.

205. Στην Πέλλα όλοι οι λαξευτοί τάφοι βρέθηκαν σε καλλιεργήσιμες περιοχές. Δεν μπορεί βέβαια να γίνει λόγος για υπολείμματα τύμβων στους τάφους που αποκαλύπτονται μέσα σε σύγχρονες πόλεις, όπως στη Βέροια.

206. Ψηλός τύμβος αναφέρεται ότι κάλυπτε και τους δύο λαξευτούς τάφους, αριθ. 11, της Αμφίπολης.

207. Οι λίθοι επάνω από τον τάφο αριθ. 17 της Δράμας έχουν πιθανότατα σχέση με τον τύμβο. Βλ. και Πέτσας, Λευκάδια 1966, σημ. 3.

208. Ιδίως όταν οι δρόμοι είχαν πολύ μεγάλο μήκος.

209. Φ. Δακορώνια, Αρχαία Μακεδονία IV, 1986, 152, 153. Ενισχυτικό στοιχείο της άποψης της Φ. Δακορώνια θα μπορούσε να θεωρηθεί και η ύπαρξη λαξευτού αναβαθμού κατά μήκος των παρειών του δρόμου του τάφου Ε (αριθ. 30) της Πέλλας, που ίσως εξυπηρετούσε κάποια ταφική τελετουργία, την απόθεση κτερισμάτων ή και την ανάπαυση όσων ήταν παρόντες στη νεκρική τελετή. Επίσης, η διάνοιξη κογχών στις παρειές των δρόμων, σε κάποιο ύψος από το δάπεδο, που δείχνει ότι και ο δρόμος χρησιμοποιούνταν για ενταφιασμούς.

210. Υπέργεια ταφικά μνημεία υπάρχουν στην ελληνιστική εποχή στη Μ. Ασία, όπου συνεχίζεται η παράδοση

Επάνω ακριβώς από την πρόσοψη των λαξευτών τάφων της Σάμου ο βράχος ήταν διαμορφωμένος κατάλληλα για να δεχθεί στήλες ή βωμούς[211]. Τα σήματα αυτά είναι φυσικό πολλές φορές να μεταφέρονται από την αρχική τους θέση· έτσι μπορεί να ερμηνευθεί και η ανεύρεση στηλών στους δρόμους μερικών τάφων.

Πρέπει να θεωρήσουμε ότι χαμηλοί τύμβοι από χώμα ή από τη λατύπη της λάξευσης του βράχου κάλυπταν μόνον τους ταφικούς θαλάμους των τάφων[212]. Ο δρόμος, που έμενε έξω από τον τύμβο, μετά την πρώτη ταφή γέμιζε τμηματικά με χώμα, το οποίο πρέπει να απομακρυνόταν σε κάθε νέα ταφή. Αλλά πιθανόν το λάξευμα του δρόμου δεν άδειαζε ως το δάπεδο ούτε σε όλο το μήκος του. Δημιουργούνταν μόνο ο κατάλληλος χώρος για την εξυπηρέτηση της νέας ταφής. Χαρακτηριστική είναι η απομάκρυνση μόνον των ανώτερων στρώσεων των λίθων των φραγμάτων των εισόδων μερικών τάφων[213]. Ενισχυτικό, ακόμα, στοιχείο της επιχωμάτωσης του δρόμου είναι η αμελής μορφή των φραγμάτων εξωτερικά, που δείχνει ότι δεν ήταν ορατά. Σε μερικές περιπτώσεις η επιχωμάτωση πιθανόν γινόταν μόνον μπροστά στην είσοδο και ο δρόμος έμενε κενός· έτσι δικαιολογείται και η μνημειακή κατασκευή μερικών δρόμων.

Ο περιορισμένος αριθμός των λαξευτών τάφων του 3ου αι. που είναι γνωστός ως σήμερα, περιορίζει τις δυνατότητες σύγκρισής τους με τους κτιστούς «μακεδονικούς». Οι λαξευτοί τάφοι του 3ου αι. φαίνεται ότι δεν ήταν πολλοί και όσοι κατασκευάσθηκαν είχαν ως πρότυπα τους «μακεδονικούς». Η πληθώρα των λαξευτών τάφων ανήκει στο 2ο αι., όταν οι «μακεδονικοί» λιγοστεύουν και στο τέλος σταματούν να κατασκευάζονται. Η περισσότερο εύκολη, σύντομη και λιγότερο δαπανηρή κατασκευή των λαξευτών αντικατέστησε τελείως τους κτιστούς σε περιοχές με πετρώματα συμπαγή, κατάλληλα για λάξευση. Στα πλεονεκτήματα αυτά θα μπορούσαν να προστεθούν μερικά ακόμα, όπως οι δυνατότητες επέκτασης που δίνουν τα λαξευτά τοιχώματα των τάφων και η καλύτερη στατικότητά τους σε σχέση με τους κτιστούς. Η λαξευτή πρόσοψη είναι περισσότερο ανθεκτική από την κτιστή και η κατάρρευση του μνημείου από φυσικές αιτίες δυσκολότερη. Ο συμπαγής βράχος, τέλος, συντελεί στην καλύτερη στεγανότητα του χώρου[214].

Το είδος των ταφικών αυτών κατασκευών υπήρχε σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας και έξω από αυτήν, πριν από την πρώτη χιλιετία π.Χ. Αν και στη Μακεδονία είχαμε αρκετά δείγματα λαξευτών τάφων από παλιότερες εποχές, όπως είναι ο νέος τάφος της Πύδνας, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε μια συνέχεια του τύπου, που στα ελληνιστικά χρόνια επικράτησε. Η έλλειψη όμως μνημείων που να γεφυρώνουν το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στην εποχή του σιδήρου και στην ελληνιστική δε μας επιτρέπει να δεχθούμε σ' αυτή τη φάση της έρευνας μια τέτοια άποψη.

Η διαπίστωση των στενών μορφολογικών σχέσεων λαξευτών και κτιστών θαλαμωτών τάφων αποδεικνύει αναμφίβολα ότι τα άμεσα πρότυπα των λαξευτών τάφων ήταν οι κτιστοί θαλαμωτοί τάφοι στη Μακεδονία. Η μεταφορά της μορφής του κτιστού θαλαμωτού τάφου στο βράχο δεν θα έγινε αυτόματα[215]. Στο μεταβατικό στάδιο της μεταφοράς της μορφής του

των τάφων των δυναστών της Λυκίας της περσικής περιόδου. Οι σαρκοφάγοι επάνω σε ορθογώνιες βάσεις του 2ου αι π.Χ. της Πάρου είναι ίσως επηρεασμένες από αυτά τα μνημεία, Kurtz - Boardman, ό.π., 285, 286.

211. Τσάκος, ό.π., 363.

212. Στον τάφο αριθ. 35 της Πέλλας ο σχηματισμός του τύμβου αρχίζει επάνω από το άνοιγμα της εισόδου.

213. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 109.

214. J. P. Oleson, RM 85 (1978), 307.

215. Η αποκάλυψη τα τελευταία χρόνια στη Μακεδονία τάφων που συνδυάζουν στοιχεία «μακεδονικών» και κτιστών κιβωτιόσχημων είναι ενδεικτική των πειραματισμών πριν από τη δημιουργία του γνωστού τύπου του «μακε-

κτιστού θαλαμωτού στο βράχο ανήκει πιθανότατα και ο τάφος αριθ. 17 της Δράμας, με τον κτιστό δρόμο και πρώτο θάλαμο και το λαξευτό δεύτερο θάλαμο[216].

Στο αγροτεμάχιο 1327 της Πέλλας (Σχέδ. 1) έχουμε τα πρώτα δείγματα κατασκευής λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην περιοχή. Οι τάφοι αυτοί είναι ακόμα κιβωτιόσχημοι[217], μεγάλο όμως τμήμα τους καλύπτεται από το φυσικό βράχο που διαμορφώνεται σε αβαθή καμάρα (Σχέδ. 11). Η ύπαρξη μονοθάλαμου τάφου με τετράγωνο θάλαμο και κλίνες στο ίδιο νεκροταφείο[218] και διθάλαμου τάφου (αριθ. 34) λίγο ανατολικότερα, οι παλιότερες ταφές του οποίου χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.[219], δείχνουν ότι η μορφή του λαξευτού θαλαμωτού τάφου έχει διαμορφωθεί στην περιοχή της Πέλλας ως την εποχή αυτή. Κλείνοντας το θέμα της διαπίστωσης προτύπων για τους λαξευτούς τάφους πρέπει ίσως να θιγεί και η πιθανή επιρροή από τις λαξευτές ταφικές κατασκευές άλλων περιοχών της Ελλάδας, καθώς και των εκτεταμένων νεκροπόλεων, έξω από αυτήν, τουλάχιστον των γειτονικών. Οι ταφικές όμως αυτές κατασκευές υπήρχαν πριν από πολλά χρόνια και είναι φυσικό οι Μακεδόνες να τις γνώριζαν και πριν από τον 3ο αι. π.Χ. Επομένως δεν ήταν η επιρροή αυτών που καθόρισε τον τύπο και τον τρόπο κατασκευής. Εξάλλου οι λαξευτοί τάφοι της Μακεδονίας δεν απέκτησαν ποτέ τη δαιδαλώδη μορφή των τάφων της Ανατολής, που δημιουργείται με το μεγάλο αριθμό θηκών. Οι Μακεδόνες εκμεταλλεύτηκαν τα πλεονεκτήματα της λάξευσης του φυσικού βράχου και δημιούργησαν χώρους επέκτασης, πάντα ανάλογους με το μέγεθος του τάφου, που ποτέ δεν εξαφάνισαν τον κεντρικό πυρήνα του, τον κύριο νεκρικό θάλαμο.

Η παράδοση των κτιστών θαλαμωτών τάφων φαίνεται ότι ήταν γερά θεμελιωμένη στη Μακεδονία. Ο τάφος της Μαρίνας είναι αναπόσπαστα δεμένος με αυτούς. Μόνον προς το τέλος του 3ου αι. π.Χ., που οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες συνηγορούν για φθηνό-

δονικού» τάφου, βλ. Αικ. Δεσποίνη, ΑΑΑ XIII (1980), 198· Μπέσιος, ό.π., 54. Σε πειραματικό στάδιο αποδίδει και ο Μ. Ανδρόνικος την ύπαρξη ζωφόρου χωρίς αέτωμα επάνω από τη δωρική πρόσοψη του τάφου του Φιλίππου Β΄, Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 100. Στην ίδια περίοδο πειραματισμού ανήκει πιθανότατα και ο μεγάλος κιβωτιόσχημος τάφος των Παλατιτσίων, που ανασκάφτηκε πρόσφατα, με δύο θαλάμους που διαχωρίζονται με πεσσούς, Έργον 1984, 32. Εφόσον και η χρονολόγηση των μνημείων αυτών συνηγορεί για ένα μεταβατικό στάδιο, δε θα πρέπει να αναζητά κανείς ξένα πρότυπα για τους «μακεδονικούς» τάφους.

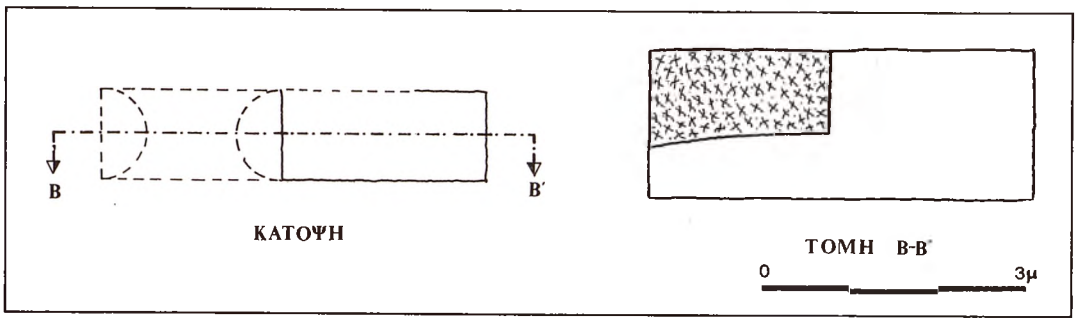
Ορισμένοι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Βέροιας με καμαρωτή οροφή και με ασυνήθιστες για το είδος αναλογίες, καθώς το μήκος των θαλάμων ξεπερνάει σχεδόν το διπλάσιο του πλάτους τους, και με εισόδους στη στενή ή μακριά πλευρά (Κ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, Μακεδονικά 14 (1974), 160· τάφοι οικοπέδου Καραντουμάνη Βέροιας, ανασκαφή 1983), έχουν τη μορφή περισσότερο κιβωτιόσχημων τάφων. Αν η χρονολόγηση των κτερισμάτων τους συνηγορούσε, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως μία μεταβατική μορφή ανάμεσα στους λαξευτούς κιβωτιόσχημους και τους θαλαμωτούς. Όμως τα κτερίσματά τους χρονολογούνται στο 2ο αι. π.Χ.· είναι επομένως μάλλον ατομικοί τάφοι, που η μορφή τους οφείλεται στην έλλειψη χώρου. Αντίθετα τάφοι με ανάλογα χαρακτηριστικά του αγροτεμαχίου αριθ. 1327 της Πέλλας, που χρονολογούνται στο τέλος του 4ου και στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν μια μεταβατική μορφή ανάμεσα στους λαξευτούς κιβωτιόσχημους και τους θαλαμωτούς τάφους.

216. Λαξευτός αναφέρεται πιθανότατα και ο θάλαμος του «μακεδονικού» τάφου των Ν. Κερδυλλίων, Λ. Παρλαμά, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 787. Οι ιδιομορφίες της διαμόρφωσης του εσωτερικού χώρου και η κακή λάξευση των τοιχωμάτων των τάφων αριθ. 18-21 της Έδεσσας μπορούν να αποδοθούν σε μια πρώιμη χρονολογική τοποθέτηση. Δεν θα πρέπει όμως να αγνοηθεί και ο υπερβολικά μαλακός ιζηματογενής βράχος της Έδεσσας, που φθείρεται εύκολα.

217. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τάφων αυτών είναι το φρεατόσχημο άνοιγμα καθόδου μπροστά στην είσοδο αντί δρόμου, η απλή ορθογώνια ή με τοξωτή την επάνω πλευρά είσοδος, που φράσσεται με πέτρινη πλάκα ή αργούς λίθους, ο επιμήκης θάλαμος που έχει ίσο πλάτος με το άνοιγμα καθόδου και σχεδόν διπλάσιο μήκος, η ιδιαίτερα αβαθής καμάρα της οροφής και η αμελής λάξευση του βράχου για τη διαμόρφωσή της.

218. Ο τάφος αυτός έχει φρεατόσχημο άνοιγμα καθόδου μπροστά στην είσοδο αντί δρόμου.

219. Βλ. σ. 213.

Σχέδ. 11. Πέλλα. Αγροτεμάχιο 1327. Πρώτο δείγμα κατασκευής λαξευτού θαλαμωτού τάφου.

τερες και ευκολότερες κατασκευές, οι λαξευτοί τάφοι πληθαίνουν και κατά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. επικρατούν.

Η εξέταση της μορφολογικής εξέλιξης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων, όπως έχουμε αναφέρει, είναι προβληματική. Η αρχιτεκτονική μορφή των μνημείων πολύ λίγες φορές λαμβάνεται υπόψη για τη χρονολόγηση των τάφων, που στηρίζεται αποκλειστικά στη χρονολογική τοποθέτηση των κτερισμάτων, κυρίως της κεραμικής· και αυτή όμως παρουσιάζει δυσκολίες, εφόσον δεν υπάρχει ως σήμερα μελέτη συνόλου κεραμικής από καμιά περιοχή της Μακεδονίας, εκτός από μεμονωμένες δημοσιεύσεις, όπου η χρονολόγηση στηρίζεται στην ανεύρεση σχέσεων με την κεραμική της νότιας, κυρίως, Ελλάδας. Η έλλειψη σχεδίων των τάφων, που αποκαλύφθηκαν σε παλιότερα χρόνια και είναι δημοσιευμένοι ελλιπώς, δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την έρευνα. Η προσπάθεια που επιχειρείται να επισημανθούν τα γενικά και ειδικότερα χαρακτηριστικά των λαξευτών τάφων από τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής τους στη Μακεδονία, δηλαδή από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ., ως το τέλος του 2ου αι. π.Χ., στηρίζεται στο μεγαλύτερο μέρος της στα στοιχεία που δίνουν τα ασφαλέστερα χρονολογημένα μνημεία και αποφεύγεται η αναφορά σε μνημεία αόριστα ή καθόλου χρονολογημένα.

Στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., οι μονοθάλαμοι τάφοι που έχουν ως σήμερα αποκαλυφθεί στη Μακεδονία είναι περισσότεροι από τους διθάλαμους. Έχουν θαλάμους με τετράγωνο σχεδόν πάντα σχήμα. Μόνον ο θάλαμος του τάφου Ε (αριθ. 30) της Πέλλας είναι περισσότερο επιμήκης, όπως σε μεταγενέστερους τάφους. Στους διθάλαμους τάφους ο πρώτος θάλαμος έχει επιμήκη μορφή, ενώ ο δεύτερος τετράγωνη. Οι κόγχες που υπάρχουν στα τοιχώματα μερικών τάφων είναι αποτελέσματα μεταγενέστερων επεμβάσεων. Στις προσόψεις των περισσότερων τάφων υπάρχουν απλά ανοίγματα εισόδων. Οι αρχιτεκτονικά διαμορφωμένες προσόψεις ανήκουν στις ομάδες Α, Γ, Δ[220]. Η στενή σχέση τους με τους «μακεδονικούς» αποδεικνύεται και από μεμονωμένα στοιχεία των τάφων, που έχουν αναφερθεί παραπάνω.

Γύρω στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. τοποθετείται η κατασκευή του τάφου αριθ. 75 της Βέροιας και πιθανόν στο δ΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. του τάφου αριθ. 34 της Πέλλας. Η μορφή του δεύτερου τάφου έχει υποστεί αλλοιώσεις από τις μεταγενέστερες επεκτάσεις του 2ου αι. π.Χ. Η τετράγωνη όμως μορφή του δεύτερου θαλάμου και η χρωματική διακόσμηση των κλινών τον συνδέουν με παλιότερους τάφους. Κάτω από την επίδραση των «μακεδονικών» πιθανόν οι λάρνακες του τάφου αριθ. 75 είναι διαταγμένες σε σχήμα Γ.

220. Βλ. σ. 78 κ.ε.

Ο αριθμός των μονοθάλαμων τάφων εξακολουθεί να είναι μεγαλύτερος από αυτόν των διθάλαμων και στο τέλος του 3ου αι. π.Χ. Οι μονοθάλαμοι τάφοι έχουν θάλαμο σχεδόν τετράγωνο. Ο θάλαμος του τάφου αριθ. 50 της Βέροιας διατηρεί την απόλυτα τετράγωνη μορφή των παλιότερων, ενώ στον τάφο αριθ. 53 έχει περισσότερο επιμήκη μορφή. Στους διθάλαμους τάφους, ο πρώτος θάλαμος διατηρεί λιγότερο την επιμήκη μορφή των παλιότερων, ενώ ο δεύτερος είναι σχεδόν τετράγωνος. Και στους τάφους αυτούς παρατηρούνται μεταγενέστερες διευρύνσεις, κυρίως με τη μορφή κογχών. Οι δρόμοι είναι βαθμιδωτοί, πλατύτεροι μπροστά στην είσοδο, που έχει μορφή απλού ανοίγματος ή είναι διαμορφωμένη αρχιτεκτονικά (ομάδες Γ, Δ). Χαρακτηριστική στους μονοθάλαμους τάφους είναι η διάταξη κλινών, όταν υπάρχουν, σε σχήμα Π ή η παράλληλη διάταξή τους στον πρώτο θάλαμο και σε σχήμα Π στο δεύτερο, στους διθάλαμους τάφους. Οι κτιστές λάρνακες με το συνεχόμενο τοίχωμα στον τάφο αριθ. 55 της Βέροιας είναι μεμονωμένη περίπτωση. Πολλοί από τους τάφους χρησιμοποιούνται και στο 2ο αι. π.Χ.

Χαρακτηριστικά στοιχεία των τάφων του 2ου αι. π.Χ. είναι οι ποικίλες διευρύνσεις με τη μορφή κογχών στους θαλάμους και στο δρόμο, θηκών στα πλευρικά τοιχώματα των θαλάμων, η χρησιμοποίηση υλικού σε δεύτερη χρήση και η αμελέστερη λάξευση του βράχου. Οι μονοθάλαμοι τάφοι, που είναι και πάλι περισσότεροι, έχουν θαλάμους με μεγαλύτερη συνήθως τη μια πλευρά, χωρίς να είναι ορθογώνιοι, ενώ αρκετοί τάφοι διατηρούν την τετράγωνη μορφή των παλιότερων[221]. Μεγαλύτερο είναι το μήκος της μιας πλευράς των θαλάμων και των διθάλαμων τάφων, χωρίς όμως να λείπουν και οι τετράγωνοι θάλαμοι[222]. Οι δρόμοι είναι επικλινείς, απλοί ή βαθμιδωτοί, πλατύτεροι μπροστά στην είσοδο ή διαμορφωμένοι σε διαφορετικά επίπεδα. Έχουν πρόσοψη χωρίς ή με αρχιτεκτονική διαμόρφωση των ομάδων Α, Β, Γ. Οι κλίνες, όταν υπάρχουν, είναι διαταγμένες σε σχήμα Π. Σπάνια είναι παράλληλες. Στους διθάλαμους τάφους η διάταξή τους είναι όμοια με αυτή των τάφων των αρχών του αιώνα ή λείπουν τελείως από τον πρώτο θάλαμο. Σε μερικούς τάφους παράλληλα με τις κλίνες υπάρχουν και λάρνακες[223].

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα αρχιτεκτονικά στοιχεία των λαξευτών θαλαμωτών τάφων μέσα σε δύο αιώνες δεν παρουσιάζουν σημαντικές μεταβολές, ώστε να ξεχωρίζουν με σαφήνεια τα στάδια εξέλιξής τους. Η αρχιτεκτονική μορφή των τάφων βασικά μένει ίδια. Οι διαφοροποιήσεις των αρχιτεκτονικών στοιχείων είναι πολύ λίγες. Περισσότερο εμφανής είναι η διαφορά ποιότητας της κατασκευής, που σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα στοιχεία που παρέχει η αρχιτεκτονική μορφή και τα κτερίσματα κάνουν δυνατή τη χρονολογική τοποθέτησή τους.

221. Τάφοι Η, Θ (αριθ. 31, 32) Πέλλας, 73, 85, 97 Βέροιας.

222. Ίσες έχουν τις πλευρές των θαλάμων οι τάφοι Β (αριθ. 27) της Πέλλας, 43 της Βέροιας.

223. Τάφος αριθ. 49 Βέροιας.

VI. ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Λαξευτός θαλαμωτός τάφος Μαρίνας Νάουσας[224] (αριθ. 39, Σχέδ. 12-14)

Ο τάφος είναι διθάλαμος με είσοδο στην ανατολική πλευρά. Η οροφή του πρώτου θαλάμου βρέθηκε κατεστραμμένη. Η επίχωση του δρόμου και του πρώτου θαλάμου δεν αφαιρέθηκε τελείως για λόγους προστασίας της πρόσοψης. Οι καλά λαξευμένες παρειές του δρόμου ήταν επιχρισμένες με λευκό κονίαμα, όπως δείχνουν υπολείμματα κοντά στην πρόσοψη.

Η πρόσοψη του τάφου έχει αρχιτεκτονική διαμόρφωση και είναι επιχρισμένη με χρωματιστά κονιάματα. Σώζεται ένα τμήμα της με μέρος του οριζόντιου και καταέτιου γείσου του αετώματος, τρεις τρίγλυφοι, δύο μετόπες, επιστύλιο, δύο παραστάδες με πίνακες ανάμεσά τους και μέρος επίκρανου άλλης παραστάδας, βόρεια του ανοίγματος της εισόδου. Το τύμπανο του αετώματος, οι μετόπες, το επιστύλιο, οι παραστάδες και οι πίνακες είναι επιχρισμένα με λευκό κονίαμα. Τα γείσα του αετώματος διακοσμούνται με ζωγραφιστό ιωνικό κυμάτιο. Τα αυγά είναι λευκά και το κενό ανάμεσά τους κόκκινο. Στο εσωτερικό των αυγών με βαθύ γαλάζιο χρώμα δηλώνεται τρίφυλλο ανθέμιο. Οι τρίγλυφοι έχουν βαθύ γαλάζιο χρώμα, καθώς και η ταινία επάνω από αυτές και τις μετόπες. Στις μετόπες σώζονται ίχνη από κόκκινο και βαθύ γαλάζιο χρώμα. Στην πρώτη νότια μετόπη διακρίνεται πιθανόν το περίγραμμα ασπίδας. Τα κυμάτια των επικράνων είναι βαμμένα κόκκινα και στο νότιο πίνακα διακρίνονται πτυχές υφάσματος με βαθύ γαλάζιο χρώμα[225].

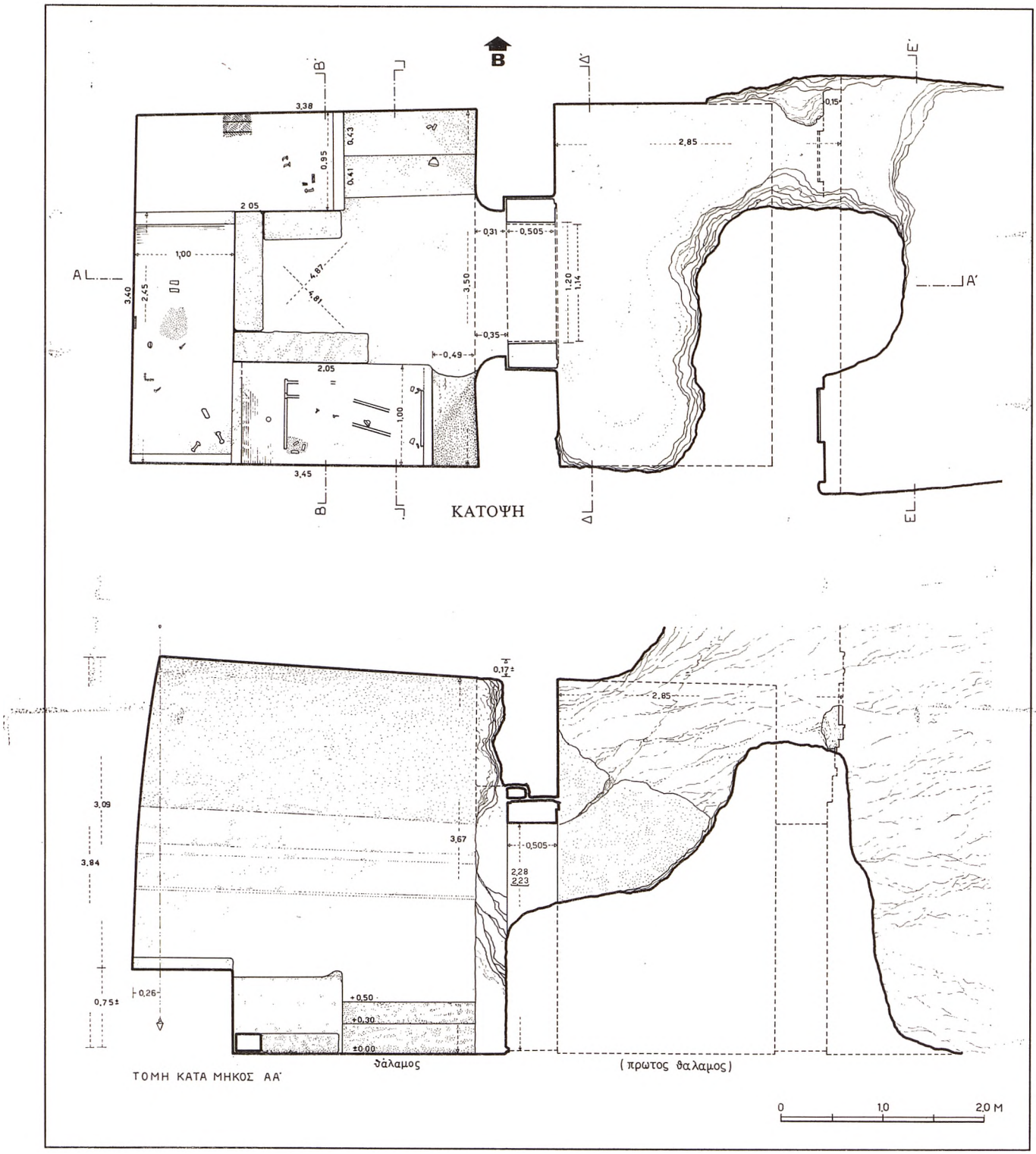
Δύο μεγάλοι ορθογώνιοι λίθοι έφραζαν την είσοδο του τάφου, καλύπτοντας το κεντρικό τμήμα του αετώματος[226]. Ο πρώτος θάλαμος έχει διαστάσεις 3,50×2,85 μ. Το άνοιγμα της εισόδου στο δεύτερο θάλαμο έχει πλάτος 1,20 κάτω και 1,14 μ. επάνω. Πλαισιώνεται από δύο παραστάδες και ανώφλι από χωριστούς δόμους, επιχρισμένα με λευκό κονίαμα. Οι παραστάδες έχουν πλάτος 0,25 και ύψος 2,20 μ. Το μήκος του ανωφλιού είναι 1,65 και το ύψος του 0,266 μ. Οι παραστάδες και το ανώφλι, προς την πλευρά του πρώτου θαλάμου, φέρουν κατά μήκος των πλευρών τους ανάγλυφες ταινίες, πλ. 0,02 μ.[227]. Προς το δεύτερο θάλαμο, επάνω στο ανώφλι εδράζεται σειρά από τέσσερις πωρόλιθους. Στη νότια γωνία του ανωφλιού κυρτό σιδερένιο έλασμα, πλ. 0,012 μ., διατηρείται στη θέση του, στερεωμένο με δύο σιδερένια

224. Ο τάφος βρέθηκε τυχαία από κάποιον κυνηγό στην ανατολική πλαγιά του λόφου Γκράτιτσκα, δυτικά του χωριού Μαρίνας Νάουσας. Ο φύλακας του αρχαιολογικού χώρου Λευκαδίων, Κ. Λιάμπας, περισυνέλεξε ορισμένα αγγεία από τις νεκρικές κλίνες, για λόγους ασφάλειας, πριν από την ανασκαφή του τάφου. Στην ανασκαφή σημαντική βοήθεια πρόσφεραν τόσο ο Κ. Λιάμπας, όσο και ο φύλακας του Μουσείου Βέροιας Γιάννης Παπαδόπουλος. Βλ. Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 31 (1976): Χρονικά, 262, 263.

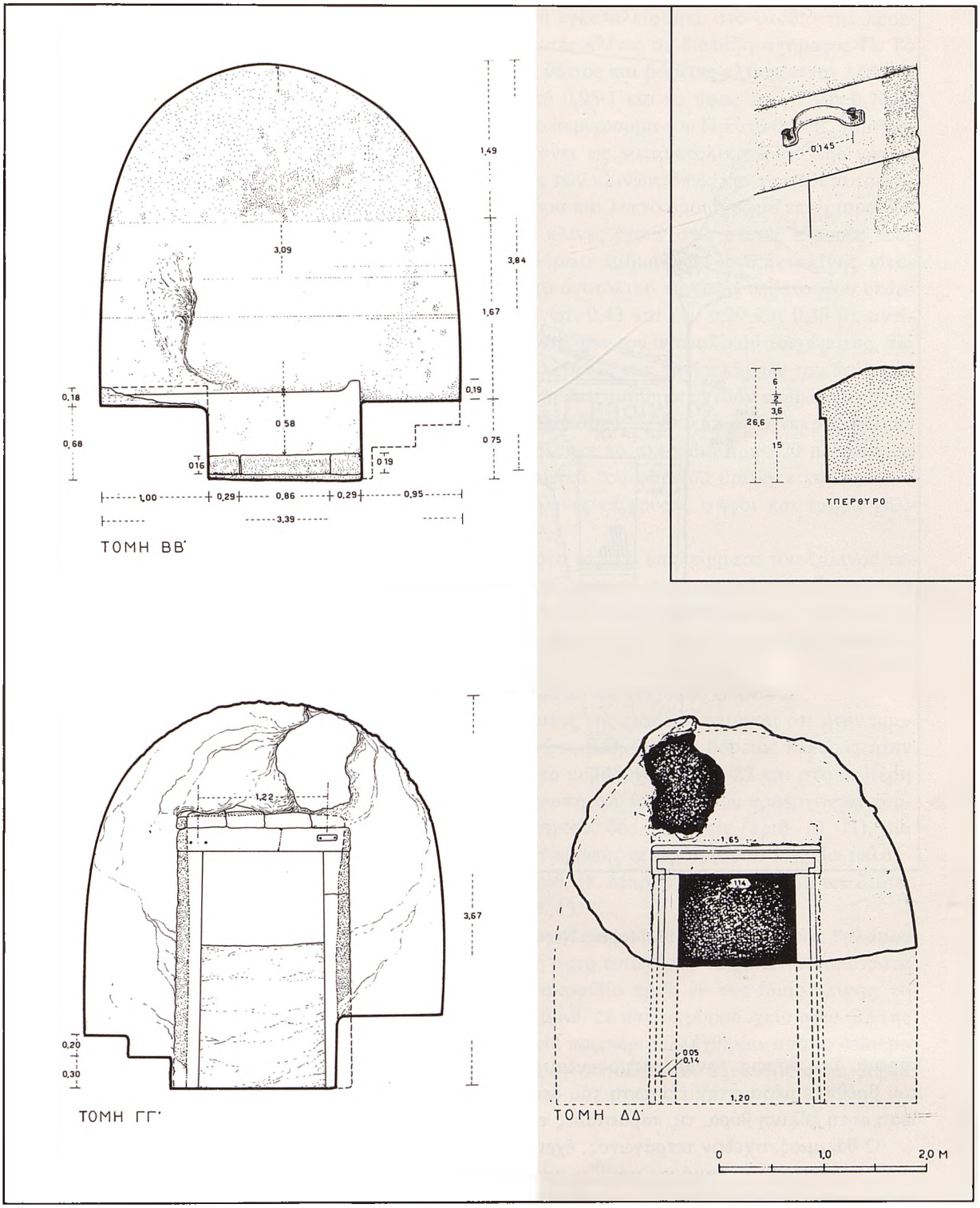
225. Για άλλα στοιχεία της πρόσοψης, βλ. σ. 77 κ.ε.

226. Το φράγμα αυτό πρέπει να ανήκει σε μεταγενέστερη φάση χρήσης του τάφου, όταν τοποθετήθηκαν ταφές στον πρώτο θάλαμο. Με τις ταφές αυτές σχετίζονται πιθανότατα ορισμένα αγγεία μεταγενέστερα από το σύνολο των αγγείων του δεύτερου θαλάμου, που βρέθηκαν στην επίχωση του πρώτου θαλάμου.

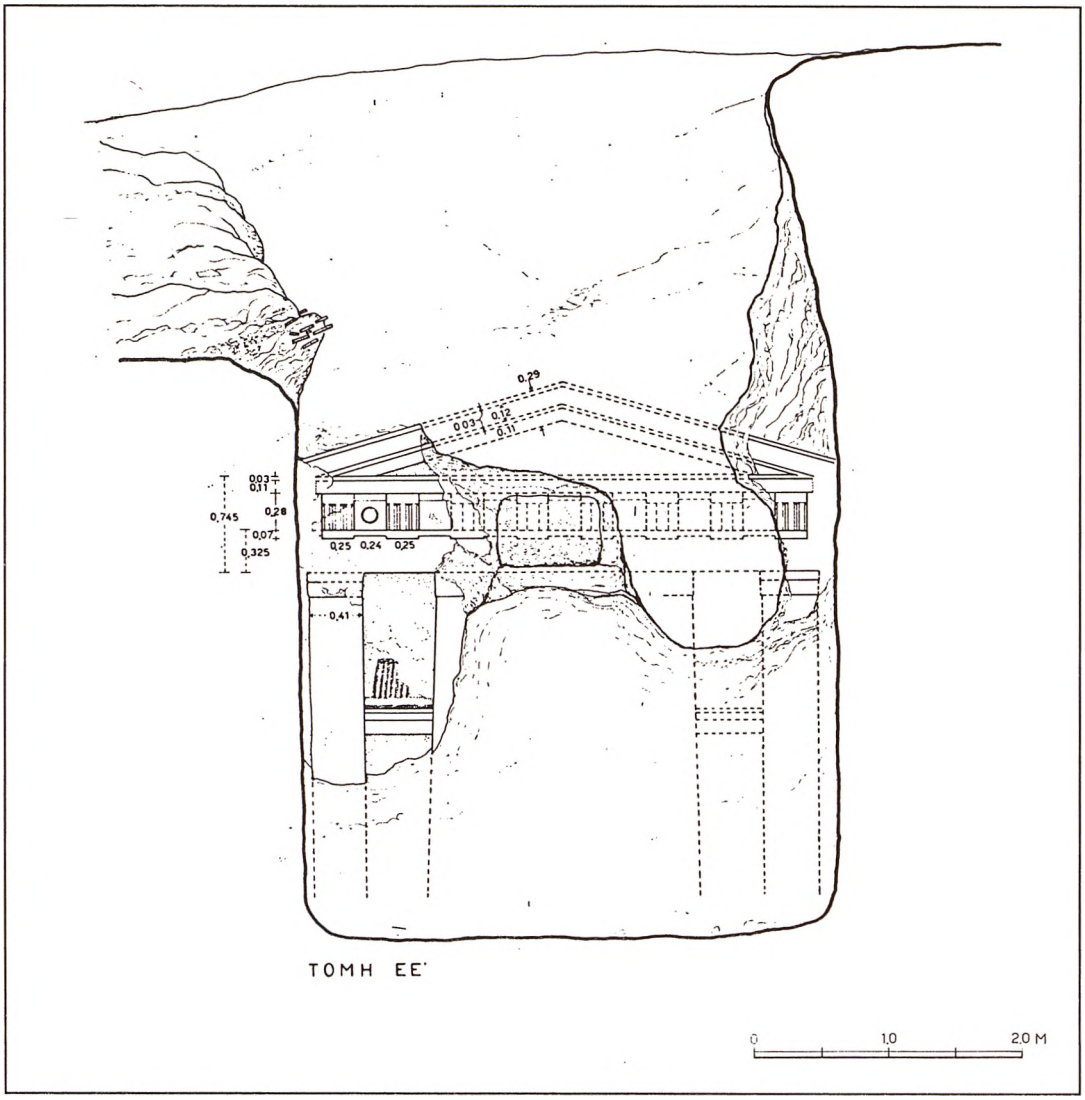
227. Ανάλογη διαμόρφωση ταινιών υπάρχει στις παραστάδες και στο ανώφλι της πρόσοψης του τάφου αριθ. 66 της Βέροιας.

Σχέδ. 12. Μαρίνα Νάουσας. Λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

Σχέδ. 13. Μαρίνα Νάουσας. Λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

Σχέδ. 14. Μαρίνα Νάουσας. Λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

καρφιά. Στη βόρεια γωνία διατηρούνται μόνον τα καρφιά που στερέωναν ανάλογο έλασμα, που βρέθηκε μέσα στην επίχωση του δεύτερου θαλάμου, κοντά στην είσοδο. Υπήρχε στη θέση αυτή ξύλινη θύρα, τις παραστάδες της οποίας στερέωναν τα ελάσματα.

Ο θάλαμος, σχεδόν τετράγωνος, έχει διαστάσεις 3,38×3,40 μ. Η οροφή του είναι καμαρωτή· η γένεση της καμάρας αρχίζει από την επάνω επιφάνεια των κλινών· η κορυφή της απέχει από το δάπεδο 3,84 μ. Τα τοιχώματα μέχρι ύψους 1,67 μ. από την επάνω επιφάνεια των κλινών, είναι επιχρισμένα με λευκό χονδρό κονίαμα και λεπτότερο επίχρισμα όμοιου χρώματος. Το υπόλοιπο τμήμα των τοιχωμάτων ως την οροφή, φέρει μόνον κονίαμα. Ζώνη, πλ. 0,35 μ., που ορίζεται με διπλή χάραξη, σε ύψος 0,70 μ. από την επάνω επιφάνεια των κλινών, περιτρέχει το θάλαμο. Υπήρχε φαίνεται πρόθεση να διακοσμηθούν τα τοιχώματα του θαλά-

μου με χρωματιστά κονιάματα, αλλά η διακόσμηση εγκαταλείφθηκε στο στάδιο της προετοιμασίας. Μέσα στο θάλαμο υπάρχουν τρεις λαξευτές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π. Το νότιο σκέλος του Π είναι μακρύτερο. Το μήκος της νότιας και βόρειας κλίνης είναι 2,05 και της δυτικής 2,45 μ. Το πλάτος τους κυμαίνεται από 0,95-1 και το ύψος τους είναι 0,70 μ. Ένας αναβαθμός από τρεις πωρόλιθους ακολουθεί το περίγραμμα του Π κατά 0,58 μ. χαμηλότερα από τις κλίνες. Ο νότιος πωρόλιθος δεν φτάνει ως το ανατολικό άκρο της νότιας κλίνης, που εξέχει κατά 0,63 μ. Οι επάνω επιφάνειες των κλινών, όπως και τα κάθετα τοιχώματά τους, είναι επιχρισμένα με χονδρό λευκό κονίαμα και λεπτό ομοιόχρωμο επίχρισμα. Τα επιχρίσματα αυτά είναι σήμερα απολεπισμένα. Οι κλίνες έχουν στις στενές πλευρές τους λαξευτά προσκεφάλαια, πλ. 0,10-0,12 μ.[228]. Το βόρειο τμήμα της δυτικής κλίνης είναι υπερυψωμένο[229]. Ανάμεσα στη βόρεια κλίνη και στο ανατολικό τοίχωμα της εισόδου υπάρχουν δύο βαθμίδες προσφορών, μήκ. 1,30, πλ. 0,41 και 0,43 και ύψ. 0,20 και 0,30 μ., αντίστοιχα. Βαθμίδα υπάρχει και μεταξύ της νότιας κλίνης και του ανατολικού τοιχώματος, πλ. 0,49 και ύψ. 0,22 μ. Ο τάφος βρέθηκε συλημένος. Οι ταφές των τριών κλινών του δεύτερου θαλάμου ξεχωρίζουν με σαφήνεια[230]. Στη νότια κλίνη διατηρήθηκε σχεδόν ακέραιο το περίγραμμα του ξύλινου νεκρικού φορείου, που έχει διαστάσεις 1,30×0,65 μ. Ο νεκρός έβλεπε προς τα ανατολικά. Ανάμεσα στους μηρούς του βρέθηκε το σκυφίδιο αριθ. 20 με χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου στο εσωτερικό (αριθ. 25). Δυτικά του φορείου βρέθηκε και δεύτερο χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου (αριθ. 24), τρεις πήλινες επίχρυσες ψήφοι και τμήμα χάλκινης περόνης.

Από την ταφή της δυτικής κλίνης σώθηκαν μόνο μερικά υπολείμματα του ξύλινου νεκρικού φορείου και σιδερένια καρφιά, χωρίς να ορίζεται το περίγραμμά του. Κοντά στο δυτικό τοίχωμα βρέθηκαν 65 πήλινες επίχρυσοι ψήφοι, κωνικές, σφαιρικές, κυλινδρικές, τμήμα χάλκινης τοξωτής πόρπης, λεπτά ελάσματα χρυσού από τα ρούχα του νεκρού και ένα σκυφίδιο, το αριθ. 15, ανεστραμμένο.

Στη βόρεια κλίνη βρέθηκαν μόνο λίγα υπολείμματα του νεκρικού φορείου.

Οι βαθμίδες μεταξύ των κλινών και του τοιχώματος της εισόδου φαίνεται ότι ήταν προορισμένες για την εναπόθεση προσφορών. Στην πρώτη βαθμίδα της βόρειας πλευράς ήταν τοποθετημένο το σκυφίδιο αριθ. 21 ανεστραμμένο, το μυροδοχείο αριθ. 22 και στη δεύτερη βαθμίδα τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας. Από την επίχωση του ίδιου χώρου προέρχονται κομμάτια σκυφιδίων και μυροδοχείων, που συγκολλήθηκαν, δύο αμφορείς (αριθ. 10, 11), μια οινοχόη του τύπου «δυτικής κλιτύος» (αριθ. 16), μία αβαφής οινοχόη (αριθ. 17), ένα μελαμβαφές πινάκιο (αριθ. 12) και ο μελαμβαφής ασκός αριθ. 18. Μπροστά στην είσοδο του δεύτερου θαλάμου βρέθηκε ο οξυπύθμενος αμφορέας αριθ. 15.

Στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. πρέπει να χρονολογηθούν οι ταφές του δεύτερου θαλάμου του τάφου της Μαρίνας Νάουσας. Τη χρονολόγηση αυτή ενισχύουν τα χάλκινα νομίσματα Κασσάνδρου της νότιας κλίνης (αριθ. 24, 25), το σκυφίδιο αριθ. 20 της ίδιας κλίνης, το σκυφίδιο αριθ. 19 της δυτικής κλίνης, το σκυφίδιο αριθ. 21 και το μυροδοχείο αριθ. 22 της πρώτης βαθμίδας προσφορών, καθώς και όλα τα αγγεία που περισυλλέχθηκαν από το δεύτερο θάλαμο, πριν από την ανασκαφή του τάφου. Η ενσφράγιστη λαβή του οξυπύθμενου αμφορέα

228. Το προσκεφάλαιο της νότιας κλίνης βρίσκεται στη δυτική πλευρά της, της δυτικής κλίνης στη νότια και της βόρειας στην ανατολική.

229. Το υπερυψωμένο αυτό τμήμα έχει πλάτος 0,10 και ύψος 0,10 μ.

230. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για την ακριβή θέση των αγγείων επάνω στις κλίνες, που απομάκρυνε ο φύλακας αρχαιοτήτων, πριν από την ανασκαφή.

αριθ. 15, που βρέθηκε στην επίχωση, μπροστά στην είσοδο του δεύτερου θαλάμου, που πιθανόν μετακινήθηκε από το δεύτερο θάλαμο, χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και ενισχύει την παραπάνω χρονολόγηση των ταφών του θαλάμου. Το σκυφίδιο αριθ. 13 και η οινοχόη αριθ. 16, που βρέθηκαν μέσα στην ίδια επίχωση και χρονολογούνται στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. είναι πιθανόν κτερίσματα νεότερης ταφής στον πρώτο θάλαμο.

ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΘΑΛΑΜΟ

1. Άωτο σκυφίδιο Π 2074 (Σχέδ. 15· Πίν. 46)

Ύψ. 0,032, διάμ. βάσ. 0,05, διάμ. στομ. 0,10 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6), το γάνωμα μαύρο στιλπνό, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 436, εικ. 117 A9.

2. Άωτο σκυφίδιο Π 2076 (Πίν. 46)

Ύψ. 0,035, διάμ. βάσ. 0,044, διάμ. στομ. 0,095 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10R 5/1)· γάνωμα χρώματος κοκκινωπού κίτρινου (7.5YR 6/6), απολεπισμένο, υπάρχει στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Έχει απόκρουση στη βάση.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 1

3. Άωτο σκυφίδιο Π 2077 (Πίν. 46)

Ύψ. 0,039, διάμ. βάσ. 0,057, διάμ. στομ. 0,11 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα σκοτεινό κόκκινο, απολεπισμένο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Λείπουν τμήματα της βάσης και του χείλους.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση, γωνιώδες περίγραμμα και χείλη που κλίνουν προς τα έξω.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 1.

4. Άωτο σκυφίδιο Π 2073 (Πίν. 46)

Ύψ. 0,036, διάμ. βάσ. 0,042, διάμ. στομ. 0,108 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα σκούρο γκρίζο, κοκκινωπό, ανομοιόμορφο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 1.

5. Άωτο σκυφίδιο Π 2075 (Σχέδ. 15· Πίν. 47)

Ύψ. 0,041, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,095 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα κόκκινο, ανομοιόμορφο (2.5YR 4/6) στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Μικρό τμήμα του χείλους είναι σπασμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

S. Rotroff, Hesperia 52 (1983), 267, εικ. 5 αριθ. 35 (283-250 π.Χ.)· το σκυφίδιο αριθ. 5 πρέπει να είναι παλιότερο.

6. Μυροδοχείο Π 2079 (Σχέδ. 16· Πίν. 46)

Ύψ. 0,145, διάμ. βάσ. 0,0345, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10YR 5/1).

Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και το πόδι κοντό, ο λαιμός γίνεται πλατύτερος προς τα επάνω, το χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω. Δύο οριζόντιες ψευτολαβές υπάρχουν στο ύψος των ώμων.

Τρεις ταινίες λευκού-γκρίζου χρώματος (10YR 7/1) διακοσμούν τον ώμο και το λαιμό, που ορίζονται με γραμμές καφέ κοκκινωπού χρώματος. Στον ώμο υπάρχουν λεπτότερες παράλληλες ταινίες ίδιου χρώματος.

Βλ. τα μυροδοχεία αριθ. 6, 310, 364 Μέρους Β΄, Κεφαλαίου Ιβ.

7. Μυροδοχείο Π 2080 (Πίν. 46)

Ύψ. 0,12, διάμ. βάσ. 0,018, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/8), το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι κοντό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός, το χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 158 αριθ. 357, πίν. 67 (τέλος 4ου αι. π.Χ.)· Ph. Bruneau, Médéon de Phocide V, 1976, 65, εικ. 115, 116 (300 π.Χ.)· von R. Smetana-Scherrer, Alt-Ägina II, 1, 1982, 88 αριθ. 705, πίν. 56.

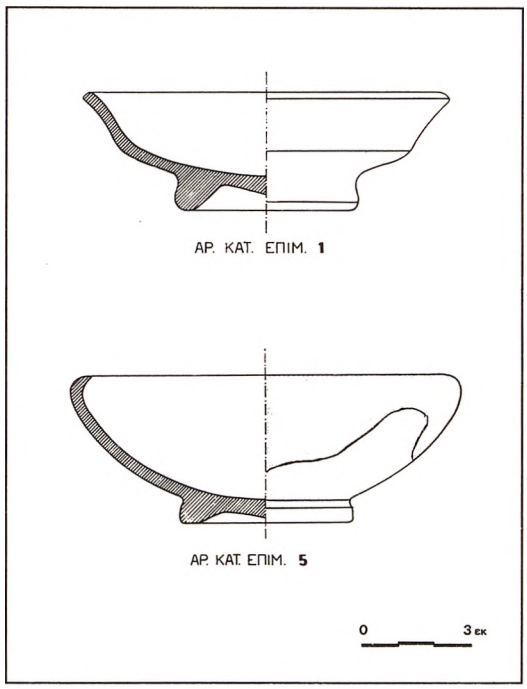
8. Μυροδοχείο Π 2081 (Σχέδ. 16· Πίν. 46)

Ύψ. 0,093, διάμ. βάσ. 0,02, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος λοξότμητο.

Σχέδ. 15

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 159 αριθ. 358.3, πίν. 67 (τέλος 4ου αι. π.Χ.)· von R. Smetana-Scherrer, Alt-Ägina II, 1, 1982, 88 αριθ. 701-703, πίν. 55· B. Schlörb-Vierneisel, AM 81 (1966), 95 αριθ. 170, πίν. 59, 1.

9. Μυροδοχείο Π 2082 (Σχέδ. 16· Πίν. 47)

Ύψ. 0,091, διάμ. βάσ. 0,019, διάμ. στομ. 0,017 μ.

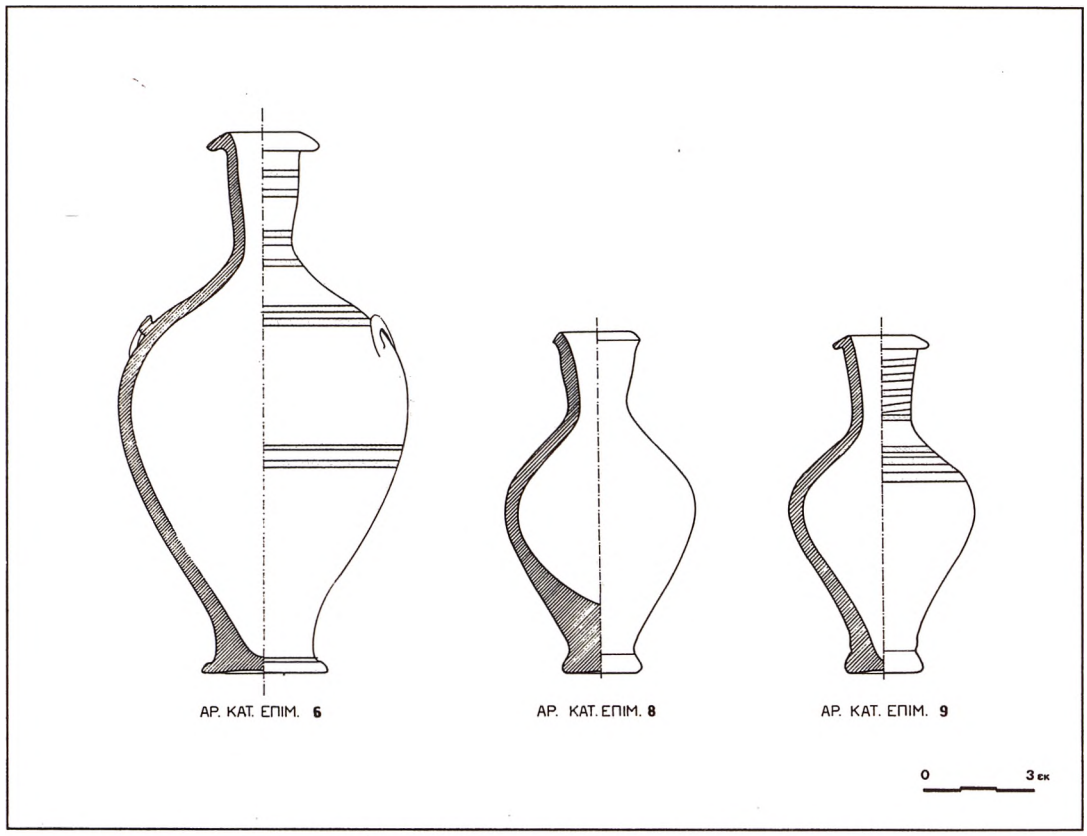
Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6).

Μικρές αποκρούσεις υπάρχουν στο χείλος και την κοιλιά.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός χονδρός, το χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω.

Διακοσμείται με ταινίες σκούρου καφέ χρώματος στον ώμο και σκούρου καφέ κοκκινωπού στο λαιμό (5YR 3/2).

E. Vanderpool - J.R. McRedie - A. Steinberg, Hesperia 31 (1962), 38 αριθ. 42, πίν. 21· H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 335, εικ. 15 B7· O. Vessberg - A. Westholm, SCE IV, 3 (1956), εικ. 24 αριθ. 21· βλ. και μυροδοχεία τάφου Ε (αριθ. κατ. 30).

Σχέδ. 16

10. Αμφορέας Π 2070

Ύψ. 0,41, διάμ. βάσ. 0,123, διάμ. στομ. 0,075 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), το επίχρισμα στον ωμό καφέ κοκκινωπό.

Ακέραιος.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και η κοιλιά ωοειδής. Έχει χείλος διαμορφωμένο με δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι λαβές είναι ταινιωτές με κεντρική ράβδωση.

11. Αμφορέας Π 2071

Ύψ. 0,23, διάμ. βάσ. 0,13, διάμ. στομ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8), το επίχρισμα κιτρινωπό απολεπισμένο.

Έχει μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά σφαιρική, το χείλος καλυκωτό. Έχει δύο κάθετες λαβές με αυλακώσεις στο μέσον.

12. Μελαμβαφές πινάκιο Π 2072 (Σχέδ. 17· Πίν. 47)

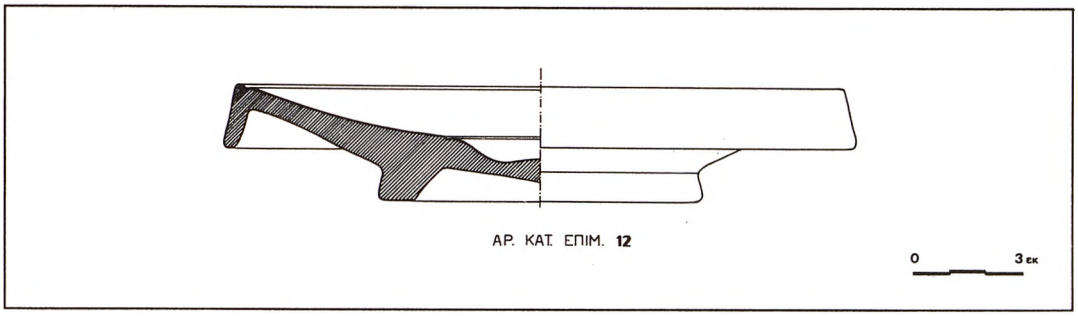
Ύψ. 0,03, διάμ. βάσ. 0,09, διάμ. στομ. 0,165 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα μαύρο.

Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και χείλος κάθετο με κλίση προς τα κάτω. Στο κέντρο της εσωτερικής επιφάνειας υπάρχει κοιλότητα, που περιβάλλεται με χάραξη.

St. Miller, Hesperia 43 (1974), 234 αριθ. 39, 235, εικ. 5· E. Vanderpool-J.R. McRedie-A. Steinberg, Hesperia 31 (1962), 35 αριθ. 19, 22 και 40 εικ. 8.

Σχέδ. 17

ΕΠΙΧΩΣΗ ΕΙΣΟΔΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΘΑΛΑΜΟΥ

13. Σκυφίδιο Π 2091 (Σχέδ. 18)

Ύψ. 0,038, διάμ. βάσ. 0,0595, διάμ. στομ. 0,125 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6), το γάνωμα μαύρο, ανομοιόμορφο.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν ελαφρά προς τα έξω.

Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 128, σχέδ. 21, Π 1367· το αριθ. 13 σκυφίδιο πρέπει να είναι κάπως παλιότερο.

14. Μυροδοχείο Π 2087 (Σχέδ. 19· Πίν. 47)

Ύψ. 0,109, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα μαύρο, ανομοιόμορφο στο επάνω μέρος του σώματος.

Έχει μικρή απόκρουση στη βάση.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι κοντό, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω.

Βλ. το Π 2082 μυροδοχείο και μυροδοχεία τάφου Ε (αριθ. 30). Ακόμα, C. G. Boulter, Hesperia 32 (1963), 125 Η1, πίν. 46· von R. Smetana-Scherrer, Alt-Ägina II, 1, 1982, 88 αριθ. 706, πίν. 56. Επίσης, Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, ΑΔ 35 (1980): Μελέται, Πίν. 20β, το γ, 20γ, το ζ.

15. Οξυπύθμενος αμφορέας Π 2090

Ύψ. 0,77, διάμ. βάσ. 0,06, διάμ. στομ. 0,09, διαστ. σφραγίσματος λαβής 0,04× 0,027 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).

Συγκολλημένος.

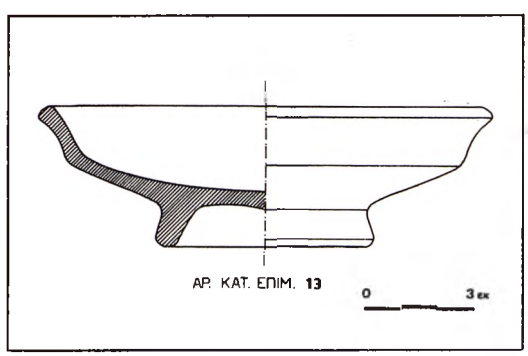
Έχει κωνικό σώμα με γωνιώδη μετάβαση από την κοιλιά στον ώμο. Στα χείλη σχηματίζεται πλαστικό δακτυλίδι. Οι λαβές είναι κάθετες ταινιωτές. Στη μια λαβή υπάρχει σφράγισμα με την επιγραφή *ΠΡΗΞΙΠΟΛΙ* [illegible] και δελφίνι.

Για τη σφραγίδα της λαβής, Br. A. Sparkes - L. Talcott, The Athenian Agora XII, 1970, 327 (Q 10:1: 325-300 π.Χ.)· Y. Garlan, BCH Suppl. 5 (1979), 249, 264, 265.

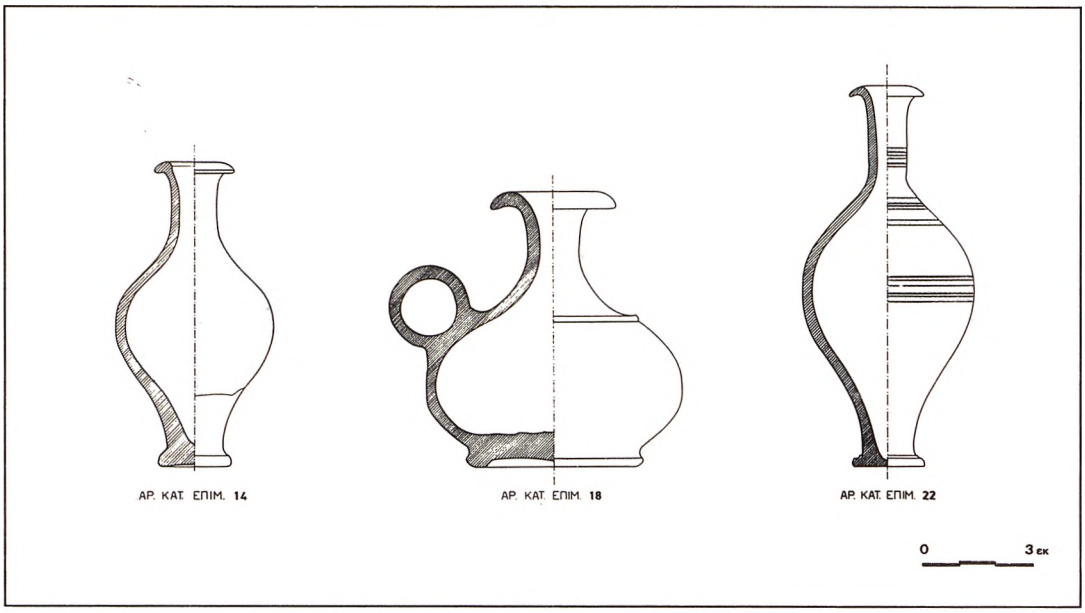
16. Οινοχόη με διακόσμηση «δυτικής κλιτύος» Π 2089 (Πίν. 47)

Ύψ. 0,195, διάμ. βάσ. 0,067, διάμ. στομ. 0,085 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4). Το μαύρο γάνωμα αφήνει ακάλυπτη τη βάση και το κάτω μέρος της κοιλιάς.

Σχέδ. 18

Σχέδ. 19

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση, σχεδόν σφαιρική κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος που κλίνει προς τα έξω. Η μετάβαση από την κοιλιά στον ώμο είναι γωνιώδης και τονίζεται με μια βαθιά χάραξη. Στη βάση και στη μέση του λαιμού υπάρχουν άλλες τρεις αβαθείς χαράξεις.

Ο ώμος διακοσμείται με κλαδί, που αποδίδεται με λεπτές γραμμές επίθετου πηλού. Στο λαιμό, επάνω και κάτω από τις χαράξεις, υπάρχουν δύο κλαδιά με φύλλα κισσού κάτω και τρίφυλλα επάνω. Τα κλαδιά αποδίδονται με μικρές παράλληλες ελικωτές χαράξεις και τα φύλλα με επίθετο πηλό.

Για διακοσμητικά θέματα στο λαιμό οινοχοών βλ. G. Koepcke, AM 79 (1964), πίν. 31. Παρόμοιες οινοχόες έχουν βρεθεί στο γέμισμα πηγαδιών της Αγοράς της Πέλλας (βλ. οινοχόη αριθ. 1981/489 στο Μουσείο Πέλλας).

17. Οινοχόη Π 2092

Ύψ. 0,205, διάμ. βάσ. 0,085, διάμ. στομ. 0,095 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/4) και το επίχρισμα κιτρινωπό, απολεπισμένο.

Το χείλος είναι σπασμένο.

Έχει δισκόμορφη βάση, σχεδόν σφαιρική κοιλιά και ταινιωτή λαβή με δύο ραβδώσεις. Το λεπτό χείλος κλίνει προς τα έξω.

Στο ύψος του ώμου υπάρχουν δύο αβαθείς χαράξεις.

18. Μελαμβαφής ασκός Π 2078 (Σχέδ. 19· Πίν. 47)

Ύψ. 0,098, διάμ. βάσ. 0,062, διάμ. στομ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/8) και το γάνωμα μαύρο κοκκινωπό, ανομοιόμορφο.

Ακέραιος.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση, σφαιρική κοιλιά, λεπτό λαιμό και κυρτό χείλος. Στο ύψος των ώμων υπάρχει μία δακτυλιόσχημη ταινιωτή λαβή με τρεις ραβδώσεις.

E. Vanderpool - J. R. McRedie - A. Steinberg, Hesperia 31 (1962), 37 αριθ. 39, πίν. 21· St. Miller, Hesperia 43 (1974), 231 αριθ. 21, πίν. 31, με ψηλότερη βάση· T. Ivanov, Apollonia, 213, πίν. 113 αριθ. 525· B. A. Sparkes - L. Talcott, The Athenian Agora XII, 1970, 160· για τον τύπο και Breccia, Sciatbi, πίν. L, 89. Για τη χρήση των ασκών, βλ. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 158.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΘΑΛΑΜΟΣ

Δυτική κλίνη

19. Άωτο σκυφίδιο Π 2084 (Σχέδ. 20· Πίν. 47)

Ύψ. 0,025, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,08 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα μαύρο, γκρίζο θαμπό.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

St. Miller, Hesperia 43 (1974), 233, εικ. 4 αριθ. 32· G. R. Edwards, Corinth VII, III (1975), 31 αριθ. 23, πίν. 2 (περίπου 300 π.Χ.).

Νότια κλίνη

20. Άωτο σκυφίδιο Π 2085 (Πίν. 46)

Ύψ. 0,03, διάμ. βάσ. 0,05, διάμ. στομ. 0,107 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), το γάνωμα μαύρο, γκρίζο ανομοιόμορφο, απολεπισμένο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Έχει μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 1.

Πρώτη βαθμίδα προσφορών

21. Άωτο σκυφίδιο Π 2086 (Σχέδ. 20· Πίν. 46)

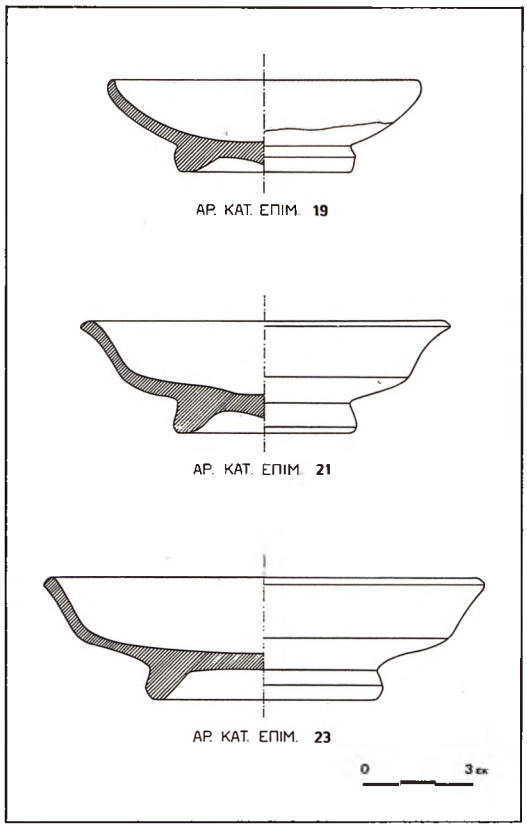
Ύψ. 0,0315, διάμ. βάσ. 0,05, διάμ. στομ. 0,10 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 3/4), το γάνωμα σκούρο καφέ κοκκινωπό (2.5YR 3/4), απολεπισμένο στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση, γωνιώδες περίγραμμα και χείλη που κλίνουν προς τα έξω.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 1.

Σχέδ. 20

22. Μυροδοχείο Π 2083 (Σχέδ. 19· Πίν. 46)

Ύψ. 0,135, διάμ. βάσ. 0,024, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 4/4), το γάνωμα σκούρο γκρίζο (5YR 4/1).

Έχει μικρές αποκρούσεις στη βάση.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το κοντό λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός, το χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω.

Τρεις ταινίες λευκές, γκρίζου χρώματος (5YR 7/1) διακοσμούν τον ώμο και το λαιμό και ορίζονται με γραμμές καφέ κοκκινωπού χρώματος. Μεταξύ των δύο τελευταίων ταινιών υπάρχουν λεπτότερες ταινίες ίδιου χρώματος.

K. Brawn, AM 85 (1970), 140 αριθ. 88, πίν. 56· B. Schlörb-Vierneisel, AM 81 (1966), 97 αριθ. 174, πίν. 59, 1, 98 αριθ. 177, πίν. 60, 4· βλ. και μυροδοχεία τάφου Ε (αριθ. 30).

Επίχωση, επάνω από τις βαθμίδες προσφορών

23. Άωτο σκυφίδιο Π 2088 (Σχέδ. 20)

Ύψ. 0,034, διάμ. βάσ. 0,0638, διάμ. στομ. 0,12 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα μαύρο.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν ελαφρά προς τα έξω.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 1.

Νομίσματα

24. Δεύτερος θάλαμος, νότια κλίνη. Χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου (N 29).

Εμπροσθότυπος: Κεφάλι Ηρακλή. Οπισθότυπος: Ιππέας, ανάμεσα στα πόδια του αλόγου Μ. Διάμ. 0,019 μ.

Κακή διατήρηση.

H. Gaebler, Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia, 1935, 176, πίν. XXXII, 7 (μετά το 306 π.Χ.).

25. Δεύτερος θάλαμος, νότια κλίνη, μέσα στο σκυφίδιο αριθ. 20. Χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου (N 30).

Εμπροσθότυπος: Κεφάλι Ηρακλή. Οπισθότυπος: Ιππέας, *ΒΑΣΙΛΕΩΣ* και *Λ* ανάμεσα στα πόδια του αλόγου. Διάμ. 0,018 μ.

Καλή διατήρηση.

Για τον τύπο βλ. το νόμισμα αριθ. 24.

26. Περισυλλογή από το δεύτερο θάλαμο από το φύλακα Αρχαιοτήτων. Χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου (N 31).

Εμπροσθότυπος: Κεφάλι Ηρακλή. Οπισθότυπος: Ιππέας. Διάμ. 0,02 μ.

Μέτρια διατήρηση.

Για τον τύπο βλ. τα νομίσματα αριθ. 24, 25.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΤΑΦΟΙ ΚΑΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

Ι. ΤΑΦΕΣ ΚΑΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ.

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΤΑΦΟΙ

Τάφος Α (αριθ. 26)

Ο τάφος βρέθηκε συληµένος. Στην επίχωση του ευρύτερου χώρου, στον οποίο καταλήγει ο δρόµος µπροστά από τον πρώτο θάλαµο, βρέθηκαν το πήλινο γυναικείο προσωπείο αριθ. 2 και όστρακα από τα οποία συγκολλήθηκε το µελαµβαφές σκυφίδιο αριθ. 1.

Στον πρώτο θάλαµο διαπιστώθηκε ταφή µε το κρανίο στα ανατολικά. Υπολείµµατα σκελετού βρέθηκαν επάνω στο δάπεδο του θαλάµου. Σιδερένια καρφιά και κοµµάτια ξύλου δείχνουν ότι ο νεκρός ήταν τοποθετηµένος επάνω σε ξύλινο φορείο. Με τα όστρακα που συγκεντρώθηκαν από τη βορειοδυτική και τη νοτιοανατολική γωνία του θαλάµου συγκολλήθηκαν τα µυροδοχεία αριθ. 3-6 και µε τα όστρακα της νοτιοδυτικής γωνίας οι αρυτήρες αριθ. 7, 8.

Στο βόρειο πλευρικό θάλαµο βρέθηκαν µόνο λίγα σκορπισµένα κόκαλα. Στο κέντρο του θαλάµου υπήρχε το µυροδοχείο αριθ. 9, στη βορειοανατολική γωνία του οι τρεις πήλινες επιχρυσωµένες ψήφοι αριθ. 10 και στη µέση περίπου του δυτικού τµήµατος του θαλάµου κοµµάτια σιδερένιας στλεγγίδας και σιδερένια καρφιά.

Τέλος, κανένα ίχνος ταφής δε διαπιστώθηκε στην κλίνη και στην κόγχη του νότιου πλευρικού θαλάµου. Μόνο στο δάπεδο, βόρεια της κλίνης, βρέθηκαν οι δύο πήλινες επιχρυσωµένες ψήφοι αριθ. 11 και στη νοτιοανατολική γωνία κοµµάτι σιδερένιας στλεγγίδας και κεφάλι σιδερένιου καρφιού.

Τάφος Β (αριθ. 27)

Ο τάφος βρέθηκε συληµένος. Ταφές διαπιστώθηκαν στις τρεις κλίνες. Ο νεκρός της ανατολικής κλίνης ήταν τοποθετηµένος επάνω σ' αυτή µε το κεφάλι στη νότια πλευρά. Στη βορειοανατολική γωνία της κλίνης βρέθηκε ο αµφορέας αριθ. 44, στη βόρεια πλευρά τα µυροδοχεία αριθ. 39, 40, τα λυχνάρια αριθ. 47, 48 και το κάλυµµα της πυξίδας αριθ. 45. Στη µέση περίπου της κλίνης βρέθηκαν τα µυροδοχεία αριθ. 41-43 και η πυξίδα αριθ. 46, ενώ στο νότιο τµήµα η σιδερένια πόρπη αριθ. 49.

Ο νεκρός της δυτικής κλίνης είχε τον ίδιο προσανατολισµό, µε το κεφάλι δηλαδή στη νότια πλευρά. Στη βορειοδυτική γωνία της κλίνης βρέθηκε η τεφροδόχος κάλπη αριθ. 32, που περιείχε καµένα κόκαλα άλλης ταφής. Κοντά στην κάλπη ήταν τοποθετηµένο το σκυφίδιο αριθ. 12, η λεκάνη αριθ. 30 και οι αµφορείς αριθ. 21, 22. Στη βορειοανατολική γωνία της δυτικής κλίνης και στην ανατολική πλευρά της ήταν τοποθετηµένες οι πυξίδες αριθ. 45, 24, τα µυροδοχεία αριθ. 20, 14, το κάλυµµα της πυξίδας αριθ. 25 και τα λυχνάρια αριθ. 28, 29. Στη νοτιοανατολική γωνία της ήταν η πυξίδα αριθ. 26 και, τέλος, στο νότιο τµήµα της τα µυροδοχεία αριθ. 15-19, το σκυφίδιο αριθ. 13, η πυξίδα αριθ. 27 και ένα χάλκινο νόµισµα πολύ διαβρωµένο (αριθ. 30α). Από όστρακα που βρέθηκαν στη δυτική κλίνη συγκολλήθηκαν ο αµφορέας αριθ. 23 και η βάση της λεκάνης αριθ. 31.

Ο νεκρός της βόρειας κλίνης είχε το κεφάλι στην ανατολική πλευρά. Στη βορειοανατολική γωνία της κλίνης βρέθηκαν η χάλκινη πόρπη αριθ. 38, η σιδερένια βελόνη αριθ. 37 και

τα μυροδοχεία αριθ. 33, 34. Στη μέση περίπου του ανατολικού τμήματος βρέθηκε το μυροδοχείο αριθ. 35 και στη νοτιοδυτική γωνία ο λαιμός του αμφορέα αριθ. 36.

Στο διάδρομο, τέλος, ανάμεσα στις κλίνες, ήταν σκορπισμένα πολλά κτερίσματα, πεσμένα από αυτές, οι πυξίδες αριθ. 51, 52, το μυροδοχείο αριθ. 50 και η χάλκινη πυξίδα αριθ. 53. Ένα χάλκινο έλασμα με οπές και μικρά καρφιά με υπολείμματα ξύλου, που βρέθηκε στη βορειοδυτική γωνία του διαδρόμου, προερχόταν πιθανότατα από επένδυση ξύλινου κιβωτίδιου.

Στις κλίνες, στην περιοχή του κρανίου και του στήθους των νεκρών, καθώς και στο διάδρομο, βρέθηκαν σκορπισμένα φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού, αριθ. 54, από τα στεφάνια και τα ρούχα των νεκρών.

Τάφος Γ (αριθ. 28)

Η πτώση της οροφής προκάλεσε μεγάλη διαταραχή των ταφών και καταστροφή των κτερισμάτων, πολλά από τα οποία βρέθηκαν σκορπισμένα στο διάδρομο, ανάμεσα στις κλίνες.

Διαπιστώθηκαν τρεις ενταφιασμοί στις κλίνες και δύο καύσεις στις κόγχες των τοιχωμάτων. Ο νεκρός της ανατολικής κλίνης ήταν τοποθετημένος επάνω σε ξύλινο φορείο με το κεφάλι στη νότια πλευρά. Τα σιδερένια καρφιά και τα υπολείμματα ξύλου που σώθηκαν ορίζουν το περίγραμμα του φορείου, του οποίου οι διαστάσεις πρέπει να ήταν 1,80×0,75 μ. περίπου. Τα κτερίσματα της κλίνης αυτής ήταν πολύ λίγα. Στο νότιο τμήμα της βρέθηκαν δύο χρυσά σκουλαρίκια, αριθ. 124, στη νοτιοανατολική γωνία ο αμφορέας αριθ. 123 και στο βορειοδυτικό τμήμα της το σκυφίδιο αριθ. 122. Στο βόρειο τμήμα της κλίνης βρέθηκαν τρεις αστράγαλοι ζώων και κομμάτια πήλινων ειδωλίων, που συγκολλήθηκαν με θραύσματα ειδωλίων του διαδρόμου. Σε όλη την κλίνη, κυρίως όμως στο νότιο τμήμα, γύρω από το κρανίο, υπήρχαν φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού.

Στην κόγχη του ανατολικού τοιχώματος βρέθηκε η κάλπη αριθ. 146 με αποτεφρωμένα κόκαλα και το μυροδοχείο αριθ. 145.

Στη δυτική κλίνη η καταστροφή που προκάλεσε η πτώση της οροφής ήταν ακόμα μεγαλύτερη. Ο νεκρός της κλίνης αυτής είχε αντίθετο προσανατολισμό από το νεκρό της ανατολικής κλίνης, δηλαδή το κεφάλι στη βόρεια πλευρά. Στην περιοχή του κρανίου και του στήθους βρέθηκαν φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού. Ένα χάλκινο έλασμα με δύο καρφιά προέρχεται πιθανότατα από επένδυση ξύλινου κιβωτίδιου, που ήταν τοποθετημένο στο νότιο τμήμα της κλίνης. Στη νοτιοδυτική γωνία της κλίνης βρέθηκαν το πήλινο ειδώλιο αριθ. 69 και το μυροδοχείο αριθ. 56, ενώ στο δυτικό τμήμα της τα μυροδοχεία αριθ. 57, 58, η πυξίδα αριθ. 62 και ο αμφορέας αριθ. 61· στη βορειοδυτική γωνία της ήταν τα ειδώλια αριθ. 64-68, το σκυφίδιο αριθ. 55, το λυχνάρι αριθ. 63 και το κάλυμμα της μολύβδινης πυξίδας αριθ. 73. Τέλος, στο νότιο άκρο της ανατολικής πλευράς της κλίνης βρέθηκε η σιδερένια στλεγγίδα με τη λαβή της αριθ. 71, 72.

Στην κόγχη του δυτικού τοιχώματος υπήρχε σωρός από αποτεφρωμένα κόκαλα. Ίχνη ξύλων και σιδερένια καρφιά διέγραφαν περίπου τα όρια ενός ξύλινου κιβωτίδιου, στη μέση της κόγχης, διαστ. 0,35×0,40 μ., που περιείχε τα αποτεφρωμένα κόκαλα. Μέσα στην κόγχη βρέθηκαν η μολύβδινη πυξίδα αριθ. 73 και το μυροδοχείο αριθ. 147.

Στη βόρεια κλίνη η καταστροφή των κτερισμάτων ήταν ακόμα μεγαλύτερη. Τα υπολείμματα ενός ανθρώπινου σκελετού απλώνονταν σ' όλη την έκταση της κλίνης. Κομμάτια από κρανίο υπήρχαν και στο ανατολικό και στο δυτικό τμήμα της. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι αν υπήρχαν δύο ταφές ή μία διαταραγμένη. Οι νεκροί ή ο νεκρός ήταν τοποθετημένοι επάνω σε ξύλινο φορείο, όπως δείχνουν τα υπολείμματα ξύλου και τα σιδερένια καρφιά. Πολλά φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού βρέθηκαν σκορπισμένα στο ανατολικό και δυτικό τμήμα της κλίνης. Στη βορειοανατολική γωνία της βρέθηκαν τα πήλινα ειδώλια αριθ. 110, 103, ενώ στην ανατολική πλευρά της τα ειδώλια αριθ. 90, 94, 104, 112, 114, οι πυξίδες αριθ.

83, 84, 86, το μικροσκοπικό πήλινο κιβωτίδιο αριθ. 113, τα μυροδοχεία αριθ. 74-76, η χάλκινη φιάλη αριθ. 119 και οι γυάλινες ψήφοι αριθ. 120. Στη βόρεια πλευρά της βρέθηκαν η πυξίδα αριθ. 82, τα ειδώλια αριθ. 91, 92, 105, 107, 108, 115 και το λυχνάρι αριθ. 87, ενώ στη βορειοδυτική γωνία το μυροδοχείο αριθ. 77. Στη νότια πλευρά της κλίνης ήταν η πυξίδα αριθ. 85, τα μυροδοχεία αριθ. 79, 80, το λυχνάρι αριθ. 88 και τα ειδώλια αριθ. 103, 106. Στο δυτικό τμήμα της κλίνης, τέλος, βρέθηκαν τα ειδώλια αριθ. 89, 93, 96-99, 104, 111, ο αμφορέας αριθ. 81, η χάλκινη αλυσίδα αριθ. 118, η χάλκινη πόρπη αριθ. 117, οι γυάλινες ψήφοι αριθ. 120 και ένας γυάλινος αστράγαλος, αριθ. 121.

Ο διάδρομος, ανάμεσα στις κλίνες, ήταν γεμάτος από κτερίσματα που έπεσαν από αυτές. Μπροστά στην είσοδο του τάφου βρέθηκε ο αμφορέας αριθ. 126, στο ανατολικό τμήμα του διαδρόμου το σκυφίδιο αριθ. 125 και το λυχνάρι αριθ. 131 και στο δυτικό τμήμα του ο αμφορέας αριθ. 127 και η σιδερένια στλεγγίδα αριθ. 144. Τέλος, από το βόρειο τμήμα του συγκεντρώθηκαν ο αμφορέας αριθ. 128, η πυξίδα αριθ. 130, το λυχνάρι αριθ. 132, τα ειδώλια αριθ. 135-140, το μελανοδοχείο αριθ. 133, οι σιδερένιες στλεγγίδες αριθ. 142, 143, το χάλκινο βραχιόλι αριθ. 141, δώδεκα γυάλινες ψήφοι αριθ. 120, ένα μικρό χάλκινο καρφί, δύο αστράγαλοι ζώων και φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού.

Τάφος Ε (αριθ. 30)

Δε διαπιστώθηκαν ίχνη σκελετών και τα κτερίσματα ήταν πολύ λίγα. Στη νοτιοανατολική γωνία της ανατολικής κλίνης βρέθηκαν το σκυφίδιο αριθ. 148, τα μυροδοχεία αριθ. 149-152 και ένα κομμάτι σιδερένιου ελάσματος, πιθανόν από στλεγγίδα.

Στη βορειοδυτική γωνία του διαδρόμου βρέθηκαν πεσμένα πιθανόν από τη δυτική κλίνη το σκυφίδιο αριθ. 153 και τα μυροδοχεία αριθ. 154-156.

Τάφος Η (αριθ. 31)

Ταφές διαπιστώθηκαν στην ανατολική και δυτική κλίνη, καθώς και στο διάδρομο του τάφου. Στη βόρεια κλίνη δεν υπήρχαν ταφές, ίσως δε χρησιμοποιήθηκε ποτέ.

Ο νεκρός της ανατολικής κλίνης είχε το κεφάλι στη νότια πλευρά. Σιδερένια καρφιά και υπολείμματα ξύλου από το ξύλινο φορείο του νεκρού βρέθηκαν στην ανατολική και βόρεια πλευρά της κλίνης, χωρίς όμως να ορίζουν το περίγραμμά του. Φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού ήταν σκορπισμένα σ' όλη την κλίνη. Στη νοτιοανατολική γωνία της βρέθηκε ο αμφορέας αριθ. 173 και το μυροδοχείο αριθ. 171. Στην ανατολική πλευρά της τα σκυφίδια αριθ. 169, 170, το υποστατό αριθ. 175, το μυροδοχείο αριθ. 172 και τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας.

Από την ταφή της δυτικής κλίνης συγκεντρώθηκαν μόνο λίγα κόκαλα. Ο νεκρός είχε πιθανόν το κεφάλι βόρεια, όπως δείχνει ένα κομμάτι κεραμιδιού στη βορειοανατολική γωνία της κλίνης, που ίσως χρησίμευε για προσκεφάλαιο[231]. Σιδερένια καρφιά με υπολείμματα ξύλου από το φορείο του νεκρού βρέθηκαν σκορπισμένα επάνω σε ολόκληρη την κλίνη και κυρίως στο βορειοδυτικό τμήμα της. Στη νοτιοανατολική και νοτιοδυτική γωνία της βρέθηκαν τρία μυροδοχεία, τα αριθ. 161, 164, 162. Στη νοτιοδυτική γωνία ήταν ακόμα ο αμφορέας αριθ. 166 και το λυχνάρι αριθ. 167, στη μέση περίπου της κλίνης τα μυροδοχεία αριθ. 163, 165, ενώ στο βόρειο τμήμα της τα μυροδοχεία αριθ. 157-160 και η χρυσή δανάκη αριθ. 168.

Τρίτη ταφή, αυτή τη φορά πρόκειται για καύση, εντοπίσθηκε στο δάπεδο του διαδρό-

231. Α. Ρωμιοπούλου - Γ. Τουράτσογλου, Μακεδονικά 14 (1974), 170· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 181. Μαρκουλάκη Σ. - Νινιού-Κινδελή Β., ΑΔ 37 (1982): Μελέται, 56.

μου. Λιωμένα κόκαλα, κάρβουνα, σιδερένια καρφιά με υπολείμματα ξύλου και μερικά κτερίσματα ήταν ό,τι απέμειναν από την ταφή. Προβληματική είναι η ερμηνεία μιας σειράς πήλινων κομματιών μαυρισμένων σε μεγάλο μέρος τους, μήκ. 0,60, πλ. 0,06 και ύψ. 0,07 μ., που βρέθηκε στο σημείο αυτό. Πιθανότατα σχετίζεται με την καύση που εντοπίσθηκε στο δρόμο, μπροστά στην είσοδο του τάφου. Στα κτερίσματα της καύσης περιλαμβάνονται τα μυροδοχεία αριθ. 179-181, ο μικρός αμφορέας αριθ. 183, τα σκυφίδια αριθ. 176, 177 και ένα κομμάτι σιδερένιας στλεγγίδας. Από την ίδια ταφή πιθανότατα προέρχονται, επίσης, μια μεγάλη σιδερένια στλεγγίδα, αριθ. 187, ένα χάλκινο νόμισμα πολύ διαβρωμένο, αριθ. 188, σιδερένια καρφιά και υπολείμματα ξύλου που βρέθηκαν στο δάπεδο, μπροστά στην είσοδο του τάφου. Για το μυροδοχείο αριθ. 178, το χρυσό περιδέραιο αριθ. 189, τα λυχνάρια αριθ. 184-186, το χρυσό σκουλαρίκι αριθ. 190, τα φύλλα χρυσού και ένα κομμάτι σιδερένιας στλεγγίδας, που βρέθηκαν μέσα στην επίχωση του διαδρόμου, 0,15-0,18 μ. χαμηλότερα από την επάνω επιφάνεια των κλινών, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν έπεσαν από τις κλίνες ή αν ήταν κτερίσματα της ταφής που αναφέραμε παραπάνω. Στην υπόλοιπη επίχωση του διαδρόμου βρέθηκαν η χρυσή δανάκη αριθ. 191, κομμάτια σιδερένιων και χάλκινων ελασμάτων, σιδερένια καρφιά, όστρακα αβαφών αγγείων, καθώς και ενός μεγαρικού σκύφου.

Έξω από τον τάφο, στο δρόμο, και σε απόσταση 0,30 μ. από την είσοδο, βρέθηκαν σιδερένια καρφιά με υπολείμματα ξύλου, κάρβουνα, το μυροδοχείο αριθ. 192 και ένα φύλλο χρυσού. Στη θέση αυτή πρέπει να έγινε καύση, μέρος μόνο της οποίας μεταφέρθηκε μέσα στον τάφο και αποτέθηκε στο διάδρομο. Τα μαυρισμένα ψημένα από φωτιά κομμάτια από πηλόχωμα, που όπως αναφέρθηκε παραπάνω βρέθηκαν στο διάδρομο, πιθανότατα όριζαν το χώρο της πυράς, μπροστά στην είσοδο, και μεταφέρθηκαν και αυτά μαζί με τα υπολείμματα της ταφής στο διάδρομο του τάφου.

Τάφος Θ (αριθ. 32)

Ο τάφος βρέθηκε συλημένος. Ο διάδρομος ανάμεσα στις κλίνες ήταν γεμάτος από κόκαλα και κτερίσματα, που έπεσαν από αυτές. Διαπιστώθηκαν τρεις ταφές στις κλίνες και μία καύση σε αμφορέα της βόρειας κλίνης.

Η ταφή της βόρειας κλίνης δεν ξεχώριζε εύκολα. Από τα λιωμένα κόκαλα, τα χρυσά σκουλαρίκια αριθ. 239 και τα φύλλα χρυσού αριθ. 241 στο ανατολικό τμήμα, υποθέτουμε ότι ο νεκρός είχε το κεφάλι στα ανατολικά. Σιδερένια καρφιά με υπολείμματα ξύλου προέρχονται από το φορείο, χωρίς όμως να ορίζουν και το περίγραμμά του. Χάλκινα ελάσματα με μικρές οπές και καρφιά με υπολείμματα ξύλου αποτελούσαν πιθανόν την επένδυση κάποιου ξύλινου κιβώτιου, που ήταν τοποθετημένο επάνω στην κλίνη. Στο ανατολικό τμήμα της κλίνης βρέθηκε ένα μεγάλο πλήθος ειδωλίων τεσσάρων κυρίως τύπων: παιδαγωγοί, αριθ. 223, πολεμιστές με γαλατική ασπίδα, αριθ. 226, παιδιά επάνω σε πετεινό, αριθ. 225, παιδί επάνω σε τράγο, αριθ. 224 και τέλος, ειδώλια κριαριών, αριθ. 227. Εδώ βρέθηκαν ακόμα το ειδώλιο αριθ. 229, καθώς και πολλοί αστράγαλοι ζώων. Στη νοτιοανατολική γωνία της κλίνης ο αμφορέας αριθ. 216, με άνοιγμα στην κοιλιά, περιείχε μισοκαμένα κόκαλα, μία σιδερένια περόνη, αριθ. 238, και δύο χρυσά φύλλα βαλανιδιάς, αριθ. 241. Τα συγκεντρωμένα ειδώλια στο ανατολικό τμήμα ήταν πιθανόν κτερίσματα παλιότερης παιδικής ταφής, τα οποία μετά την τοποθέτηση του νεκρού της δεύτερης ταφής συγκεντρώθηκαν όλα μαζί στη μία πλευρά της κλίνης. Τα κόκαλα της παλιότερης ταφής αποτεφρώθηκαν και συγκεντρώθηκαν στον αμφορέα της νοτιοανατολικής γωνίας[232]. Στο ανατολικό τμήμα της βόρειας κλίνης ήταν συ-

232. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μακεδονικά 23 (1983), 221.

γκεντρωμένες οι πυξίδες αριθ. 217-219, το σκυφίδιο αριθ. 207 και μερικά σφραγίσματα μυροδοχείων από πηλό, αριθ. 240. Στο μέσον της κλίνης βρέθηκαν τα μυροδοχεία αριθ. 208-213, ο αμφορέας αριθ. 215 και το λυχνάρι αριθ. 221. Στο δυτικό τμήμα της ίδιας κλίνης βρέθηκαν το μυροδοχείο αριθ. 214, η πυξίδα αριθ. 220, το λυχνάρι αριθ. 222, η χάλκινη πόρπη αριθ. 233 και μία χάλκινη λαβή κιβωτίδιου με υπολείμματα ξύλου, αριθ. 230.

Ελάχιστα στοιχεία σώθηκαν από την ταφή της ανατολικής κλίνης. Ο νεκρός είχε το κεφάλι στη νότια πλευρά. Καρφιά με υπολείμματα ξύλου από το φορείο βρέθηκαν σκορπισμένα σε όλη την έκταση της κλίνης. Ένα κομμάτι κεραμιδιού στη νοτιοανατολική γωνία της χρησίμευε πιθανόν για προσκεφάλαιο. Στο νότιο τμήμα της βρέθηκαν τα μυροδοχεία αριθ. 200-203 και στη μέση περίπου της κλίνης το σκυφίδιο αριθ. 199 με ένα χάλκινο νόμισμα στο εσωτερικό του, πολύ διαβρωμένο, αριθ. 204. Επάνω στην κλίνη βρέθηκαν επίσης λογχόσχημα φύλλα χρυσού και δύο πολύ μικρές ρομβοειδείς πήλινες ψήφοι βαμμένες με ρόδινο χρώμα, αριθ. 205, καθώς και μία γυάλινη ψήφος, αριθ. 206.

Από την ταφή της δυτικής κλίνης δε σώθηκε σχεδόν τίποτε[233]. Στο βόρειο τμήμα της ήταν τα μυροδοχεία αριθ. 194, 195 και ένα από τα πήλινα σφραγίσματά τους, αριθ. 240, στο κέντρο της το σκυφίδιο αριθ. 193 και στο δυτικό τμήμα της ένα χάλκινο έλασμα, που σχηματίζει γωνία, με οπές για καρφιά, αριθ. 197. Επίσης βρέθηκαν λογχόσχημα φύλλα χρυσού, ένα χρυσό φύλλο βαλανιδιάς και μία χρυσή δανάκη, αριθ. 198.

Στο διάδρομο, τέλος, βρέθηκαν, μπροστά στην είσοδο, η σιδερένια στλεγγίδα με τη λαβή της αριθ. 248, στη δυτική πλευρά το μυροδοχείο αριθ. 242 και στη βόρεια πλευρά το κάλυμμα της πυξίδας αριθ. 218 και τα μυροδοχεία αριθ. 243, 245. Στη βορειοανατολική γωνία, τέλος, της εισόδου ήταν το μυροδοχείο αριθ. 244, το λυχνάρι αριθ. 246 και το μολύβδινο μελανοδοχείο αριθ. 249.

Τάφος Ι (αριθ. 33)

Οι ταφές και στις δύο κλίνες ήταν πολύ ευδιάκριτες. Ο νεκρός της δυτικής κλίνης είχε το κεφάλι στη νότια πλευρά. Από το ξύλινο φορείο του σώθηκαν ελάχιστα υπολείμματα. Ανάμεσα στις κνήμες του νεκρού βρέθηκαν το μυροδοχείο αριθ. 252 και το σκυφίδιο αριθ. 250. Δίπλα στη δεξιά κνήμη ήταν τοποθετημένο το μυροδοχείο αριθ. 251. Στο ανατολικό τμήμα της κλίνης βρέθηκε το μελανοδοχείο αριθ. 254, η σιδερένια στλεγγίδα αριθ. 256, ο γυάλινος αστράγαλος αριθ. 257 και η σιδερένια βελόνη αριθ. 255. Στο νότιο τμήμα της κλίνης, πίσω από το κεφάλι του νεκρού, ήταν τοποθετημένο το λυχνάρι αριθ. 253.

Όμοιο προσανατολισμό, με το κεφάλι στα νότια, είχε και ο νεκρός της ανατολικής κλίνης. Τα κτερίσματα, σε σύγκριση με της δυτικής κλίνης, ήταν πολύ περισσότερα. Στη βορειοανατολική γωνία της βρέθηκαν η πυξίδα αριθ. 266 και τα πήλινα ειδώλια αριθ. 275-279, 282-284, στο μέσον της κλίνης τα μυροδοχεία αριθ. 258-260, 263, 264, οι πυξίδες αριθ. 267, 269, 271, η πυξίδα χωρίς κάλυμμα αριθ. 268, η μολύβδινη πυξίδα αριθ. 290, ο αμφορέας αριθ. 265 και η χάλκινη φιάλη αριθ. 288, ενώ στο νότιο τμήμα της τα ειδώλια αριθ. 272, 280, 285, 287, η πυξίδα αριθ. 270 και τα μυροδοχεία αριθ. 261, 262. Γύρω από το κεφάλι του νεκρού υπήρχαν τέσσερις γυάλινες ψήφοι, αριθ. 293, το χρυσό σκουλαρίκι αριθ. 291 και το σιδερένιο στέλεχος μίας περόνης, αριθ. 289. Κατά μήκος της ανατολικής και δυτικής πλευράς της κλίνης, τέλος, βρέθηκαν πολλοί αστράγαλοι ζώων.

Στο διάδρομο, ανάμεσα στις κλίνες και μετά την αφαίρεση της επίχωσης, φάνηκαν αρκετά κτερίσματα πεσμένα από αυτές. Στο νότιο τμήμα του, μπροστά στην είσοδο, ήταν το

233. Ίσως ο νεκρός να είχε το κεφάλι στη νότια πλευρά της κλίνης, όπως μαρτυρεί η ύπαρξη ενός δοντιού.

μυροδοχείο αριθ. 294, η πυξίδα αριθ. 295, το μελανοδοχείο αριθ. 297 και το ειδώλιο αριθ. 298. Στο ανατολικό τμήμα του διαδρόμου βρέθηκαν πεσμένα από την ανατολική κλίνη το λυχνάρι αριθ. 296 και μερικοί αστράγαλοι ζώων.

Στην κόγχη της ανατολικής παρειάς του δρόμου, τέλος, δε διαπιστώθηκε ταφή. Εκεί βρέθηκε μόνο η μικρή πυξίδα αριθ. 300.

Τάφος αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34)

Ο τάφος είχε συληθεί ίσως επανειλημμένα, όπως δείχνει η παραβίαση των φραγμάτων των κογχών και των θηκών, τα παραμερισμένα στο δάπεδο του πρώτου θαλάμου κτερίσματα, καθώς και το πλήθος των κτερισμάτων των κλινών, που γέμιζαν το διάδρομο του δεύτερου θαλάμου. Η διαταραχή των ταφών επομένως ήταν πολύ μεγάλη και οι δυνατότητες διάκρισής τους πολύ περιορισμένες, ιδιαίτερα στον πρώτο θάλαμο.

Στον πρώτο θάλαμο η μόνη ταφή που μπορεί να διαπιστωθεί με βεβαιότητα είναι η ταφή μέσα στη θήκη του βόρειου τοιχώματος. Στη μέση περίπου της θήκης σώθηκαν λίγα κόκαλα ανθρώπινου σκελετού. Σιδερένια καρφιά και κομμάτια ξύλου προέρχονταν από το ξύλινο νεκρικό φορείο. Κοντά στα υπολείμματα του σκελετού βρέθηκε η σιδερένια στλεγγίδα αριθ. 350 και μερικά φυλλόσχημα ελάσματα χρυσού, στη βορειοανατολική γωνία της θήκης το μυροδοχείο αριθ. 352 και στη μέση της δυτικής πλευράς το σκυφίδιο αριθ. 351. Η ανάλογη θήκη του νότιου τοιχώματος περιείχε το μυροδοχείο αριθ. 353 και το σκυφίδιο αριθ. 354, χωρίς κανένα ίχνος ταφής. Το δάπεδο του θαλάμου ήταν γεμάτο από κτερίσματα συγκεντρωμένα σε μικρές ομάδες. Τα λιωμένα κόκαλα και τα σιδερένια καρφιά με τα υπολείμματα ξύλου που βρέθηκαν σε απόσταση 0,80 μ. από την είσοδο, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν προέρχονται από νεκρό σε φορείο που είχε τοποθετηθεί στο δάπεδο του πρώτου θαλάμου ή εάν πρόκειται για παραμερισμένη ταφή κάποιας κόγχης ή θήκης. Στο δάπεδο του θαλάμου βρέθηκαν τα σκυφίδια αριθ. 302-306, τα λυχνάρια αριθ. 335, 341, οι αμφορείς αριθ. 314-318, τα μυροδοχεία αριθ. 307-312, το μελανοδοχείο αριθ. 342, οι πυξίδες αριθ. 320-330, 333, 334 και τα ειδώλια αριθ. 344-349.

Στο δεύτερο θάλαμο διαπιστώθηκαν τρεις ταφές. Ελάχιστα ήταν τα υπολείμματα και τα κτερίσματα της ταφής της δυτικής κλίνης, μερικά κόκαλα από το κρανίο, το γυάλινο φυλακτό αριθ. 409, η χάλκινη πόρπη αριθ. 408 και το χρυσό σκουλαρίκι αριθ. 410.

Στη νότια κλίνη σώθηκαν μόνον υπολείμματα του ξύλου του νεκρικού φορείου, που ορίζουν και το περίγραμμά του. Το φορείο έχει μήκος περίπου 2 και πλάτος 0,70 μ.

Από την ταφή της λάρνακας μόνο λίγα κόκαλα σώθηκαν στο νοτιοανατολικό τμήμα της. Κομμάτια ξύλων και σιδερένια καρφιά δείχνουν ότι ο νεκρός ήταν τοποθετημένος πιθανότατα σε φορείο. Στρώμα καστανής ουσίας, πάχ. 0,07 μ. περίπου, που κάλυπτε τον πυθμένα όλης της λάρνακας, προέρχεται ίσως από το ξύλινο κάλυμμά της. Στη νοτιοανατολική γωνία της βρέθηκαν τα ειδώλια αριθ. 402-405. Τα υπόλοιπα κτερίσματα ήταν τοποθετημένα στη βορειοανατολική γωνία και κατά μήκος της νότιας πλευράς της. Μέσα στη λάρνακα βρέθηκαν οι αμφορείς αριθ. 398, 399, τα λυχνάρια αριθ. 400, 401, το μυροδοχείο αριθ. 397, η σιδερένια πόρπη αριθ. 407 και η χάλκινη λαβή κιβωτίδιου αριθ. 406. Στο διάδρομο βρέθηκε πεσμένο από τις κλίνες ένα μεγάλο πλήθος κτερισμάτων, το πινάκιο αριθ. 379, τα σκυφίδια αριθ. 359-363, τα λυχνάρια αριθ. 367-378, τα μυροδοχεία αριθ. 364-366, οι πυξίδες αριθ. 380-382, τα ειδώλια αριθ. 385-396, το χρυσό σκουλαρίκι αριθ. 383 και η ασημένια περόνη αριθ. 384. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για τη θέση των σκυφιδίων αριθ. 343, 356, 357 και των ειδωλίων αριθ. 389, 391, 394, που περισυλλέχθηκαν από φύλακες του Μουσείου Πέλλας, πριν από την ανασκαφή του τάφου για λόγους ασφάλειας. Στην επίχωση, τέλος, του δρόμου του τάφου βρέθηκε η πυξίδα αριθ. 319 και ένας μεγάλος αριθμός σπασμένων ειδωλίων, αριθ. 411-421.

ΤΑΦΟΣ Α (ΑΡΙΘ. 26)

Δρόμος

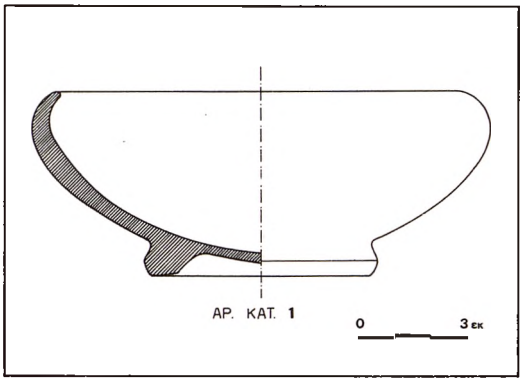
1. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1977/112 (Σχέδ. 21· Πίν. 1)

Ύψ. 0,495, διάμ. βάσ. 0,064, διάμ. στομ. 0,109 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6). Γάνωμα μαύρο αμελές, απολεπισμένο, διατηρείται στην εξωτερική και εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Σχέδ. 21

Για την καμπύλη του περιγράμματος, St. Miller, Hesperia 43 (1974), 233, 234, εικ. 4 αριθ. 30· H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 318, 436, εικ. 117 A20 (τέλος 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.)· G. R. Edwards, Corinth VII, III, 1975, 31 αριθ. 26, πίν. 2, 44 (περίπου 300 π.Χ.)· το σκυφίδιο αριθ. 1 πρέπει να είναι λίγο μεταγενέστερο από τα παραπάνω παραδείγματα.

2. Γυναικείο προσωπείο ΒΕ 1977/113 (Πίν. 1)

Ύψ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/3): στο πρόσωπο σώζονται ίχνη ρόδινου χρώματος.

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Λείπει μέρος της πίσω όψης.

Στην κορυφή του κεφαλιού τα μαλλιά σχηματίζουν λαμπάδιο, με ταινία διακοσμημένη με ανάγλυφους κόμπους. Στην πίσω όψη υπάρχει οπή ανάρτησης.

TK II 421 αριθ. 6· P. G. Leyenaar-Plaisier, Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée National des antiquités à Leiden, 1979, 518 αριθ. 1515, πίν. 194 (δ΄ τέταρτο 4ου αι. π.Χ.)· Breitenstein, Danish Museum, 1941, 63 αριθ. 598, πίν. 72· G. Mendel, Catalogue des figurines grecques de terre-cuite. Musées impériaux Ottomans, 1908, 270 αριθ. 2239, πίν. VII αριθ. 6· Bieber, HT^2 99, εικ. 366. Το προσωπείο μπορεί να ταυτισθεί με το προσωπείο της νεότερης από τις εταίρες της νέας Κωμωδίας, βλ. J. Pollucis, Onomastikon, IV, 153-154· T. B. L. Webster, Monuments Illustrating New Comedy, 1969, 23, 24, 34, 35· L. Bernabò Brea, Menandro e il teatro greco nelle terracotte liparesi, 1981, 233 αριθ. 42.

Πρώτος θάλαμος

3. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/106 (Σχέδ. 22· Πίν. 1)

Ύψ. 0,141, διάμ. βάσ. 0,0295, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος, λευκός (7.5YR 8/2). Στο επάνω μέρος του σώματος υπάρχουν οριζόντιες ταινίες, άνισου πάχους, με χρώμα σχεδόν κόκκινο (2.5YR 4/2).

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

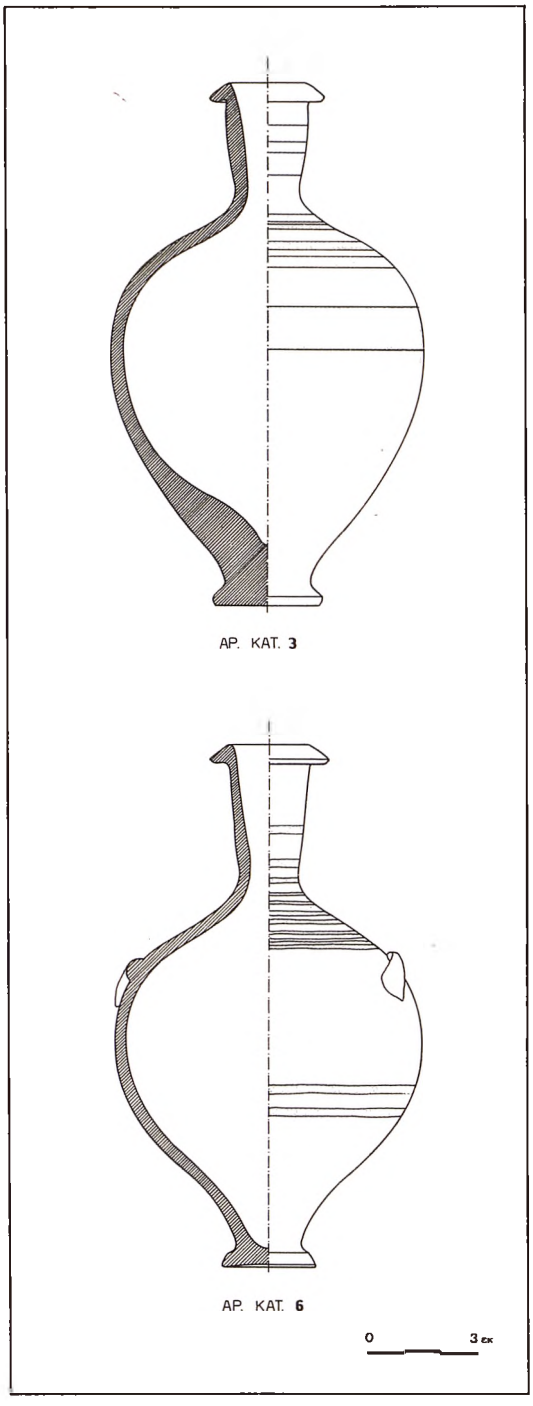
Έχει δισκόμορφη βάση, σφαιρική κοιλιά, χονδρό λαιμό και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω.

Για την καμπύλη του σώματος, Knigge, Kerameikos IX, 1976, 184, πίν. 96 E82, 2 (δ΄ τέταρτο 4ου αι. π.Χ.)· M. Parović-Pečikan, La nécropole hellénistique d'Olbia, 1974, 109, εικ. 93 αριθ. 5· von R. Smetana-Scherrer, Alt-Ägina II, 1, 1982, 88, πίν. 55 αριθ. 704· Η. Ζερβουδάκη, ΑΔ 32 (1977); Χρονικά, 365, Πίν. 222 δ.

4. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/107 (Πίν. 1)

Ύψ. 0,13, διάμ. βάσ. 0,033, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR

Σχέδ. 22

6/6). Ταινία σκούρου καστανού χρώματος διακοσμεί την κοιλιά.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Έχει δισκόμορφη βάση, σφαιρική κοιλιά, χονδρό λαιμό και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω. Δύο οριζόντιες ψευτολαβές υπάρχουν στο ύψος των ώμων.

Για το σχήμα, K. Braun, AM 85 (1970), 140, πίν. 56,5 αριθ. 86 (περίπου 290 π.Χ.)· B. Schlörb-Vierneisel, AM 81 (1966), 90 πίν. 53, 5 αριθ. 156 (hs 90), αλλά με πιο κοντό λαιμό (αρχές τελευταίου τέταρτου 4ου αι. π.Χ.).

5. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/108 (Πίν. 1)

Ύψ. 0,075, διάμ. βάσ. 0,016, διάμ. στομ. 0,014 μ.

Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (2.5YR 5/2). Λεπτές οριζόντιες ταινίες σκούρου καστανού χρώματος υπάρχουν σε όλο το σώμα.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Έχει δισκόμορφη βάση, σφαιρική κοιλιά, χονδρό λαιμό, που γίνεται πλατύτερος προς τα επάνω, και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω.

K. Braun, AM 85 (1970), 140, πίν. 56,5 αριθ. 88 (περίπου 290 π.Χ.).

6. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/111 (Σχέδ. 22· Πίν. 1)

Ύψ. 0,142, διάμ. βάσ. 0,0255, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο (2.5.YR 4/0), θαμπό. Οριζόντιες ταινίες διακοσμούν την κοιλιά και το λαιμό, χρώματος σκοτεινού κοκκινωπού καφέ (2.5YR 3/4).

Συγκολλημένο από όστρακα, που βρέθηκαν στο άνοιγμα της εισόδου του τάφου και του πρώτου θαλάμου. Συμπληρωμένο.

Έχει δισκόμορφη βάση, υποτυπώδη διαμόρφωση ποδιού, σφαιρική κοιλιά, χονδρό λαιμό, που γίνεται πλατύτερος προς τα επάνω, και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω. Στο ύψος των ώμων υπάρχουν δύο οριζόντιες ψευτολαβές.

Parović-Pečikan, ό.π., 109, εικ. 93 αριθ. 6· Knigge, Kerameikos IX, 1976, 160, πίν. 68 αριθ. 364.1 (τέλος 4ου αι. π.Χ.), αλλά με λιγότερο σφαιρική κοιλιά.

7. Αρυτήρας ΒΕ 1977/109 (Πίν. 1)

Ύψ. 0,11, διάμ. στομ. 0,065, πλ. λαβής 0,013 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (2.5YR 6/4).

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος.

Η κοιλιά είναι σφαιρική, το χείλος λεπτό, κλίνει προς τα έξω. Έχει μία κάθετη, ταινιωτή λαβή.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια, 1980, 40 Π 1233, 120, πίν. 16 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.). H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 341, εικ. 21 B32 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Φ. Πέτσας, ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 253, Πίν. 148 β· για μόνωτα αγγεία, D. A. Amyx, Hesperia 28 (1958), 211· για τον όρο, Κ. Τζαναβάρη, Μακεδονικά 23 (1983), 265.

8. Αρυτήρας ΒΕ 1977/110 (Πίν. 1)

Ύψ. 0,10 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 6/6).

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος.

Έχει σφαιρική κοιλιά, διαμορφωμένο λαιμό και μία κάθετη ταινιωτή λαβή.

Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 43, εικ. 20, 45, εικ. 21· Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 62, εικ. 12· M. Bucovala, Nécropole elenistice la Tomis, 1967, 34 M.V,f.

Βόρειο πλευρικό δωμάτιο

9. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/105 (Πίν. 1)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,02, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6).

Στο επάνω μέρος του σώματος υπάρχουν οριζόντιες ταινίες με χρώμα σκούρο καφέ, κοκκινωπό (5YR 3/4).

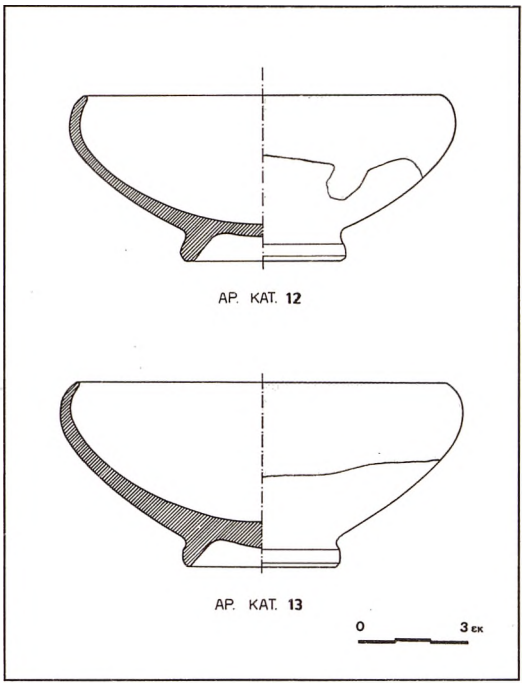
Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, σφαιρική κοιλιά και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 3.

10. Ψήφοι ΒΕ 1977/114 (Πίν. 1)

Πέντε πήλινες επίχρυσες ψήφοι περιδεραίου· δύο λεπτές κυλινδρικές, μήκ. 0,012 μ., τρεις με μορφή καρπών, μήκ. 0,01 μ.

Σχέδ. 23

Νότιο πλευρικό δωμάτιο

11. Ψήφοι ΒΕ 1977/115 (Πίν. 1)

Δύο πήλινες επίχρυσες ψήφοι περιδεραίου με μορφή καρπών, μήκ. 0,01 μ.

Για απομιμήσεις κοσμημάτων στον πηλό, I. Blanck, AW 7,3 (1976), 19· N. Χ. Κοτζιάς ΑΕ 1937, ΙΙΙ, 891, εικ. 27.

ΤΑΦΟΣ Β (ΑΡΙΘ. 27)

Δυτική κλίνη

12. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1977/143 (Σχέδ. 23· Πίν. 1)

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,044, διάμ. στομ. 0,098 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 4/8) στην εσωτερική καί στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Για την καμπύλη του περιγράμματος, Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 128, σχέδ. 21, Π 1265 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

13. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1977/144 (Σχέδ. 23· Πίν. 1)

Ύψ. 0,05, διάμ. βάσ. 0,043, διάμ. στομ. 0,10 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), το γάνωμα μαύρο, κοκκινωπό στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 12 και Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 39, εικ. 18 Α4.

14. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/122

Ύψ. 0,22, διάμ. βάσ. 0,019, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (2.5YR 5/2). Λεπτές ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό και ψηλό πόδι, η κοιλιά είναι επιμήκης και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 33.

15. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/123

Ύψ. 0,20, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι πολύ ανοικτός καφέ (10YR 8/4). Λεπτή ταινία λευκού χρώματος διακοσμεί την κοιλιά, ενώ γάνωμα διατηρείται στο κάτω μέρος του σώματος.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά είναι ωοειδής, ο λαιμός μακρύς, ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1245 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.)

16. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/124 (Σχέδ. 24)

Ύψ. 0,215, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,0235 μ.

Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (2.5YR 5/2).

Συγκολλημένο. Λείπουν μικρά κομμάτια από το σώμα.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, πίν. 10 Π 1252 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.) και 77, 78, πίν. 53 Π 1463· Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 202, σχέδ. 8.

17. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/125 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,227 μ., διάμ. βάσ. 0,025 μ., διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (2.5YR 5/2) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο (2.5YR 4/0) στο κάτω μέρος της κοιλιάς. Γραμμές λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, ενώ επίχρισμα ίδιου χρώματος σώζεται στο χείλος.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά είναι επιμήκης, ο λαιμός λεπτός, ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 33.

18. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/126 (Σχέδ. 24)

Ύψ. 0,182, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,0195 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (2.5YR 6/4), μαυρισμένος κατά τόπους.

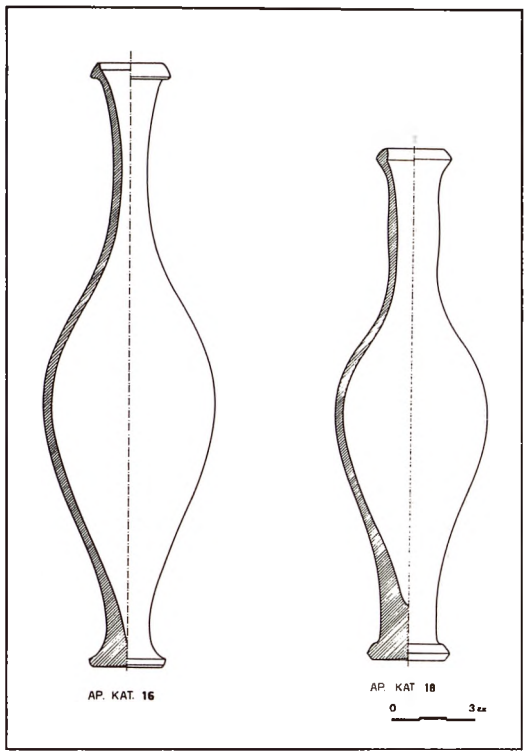
Ακέραιο. Η επιφάνεια είναι φθαρμένη.

Έχει δισκόμορφη βάση, ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος λοξότμητο, κακοπλασμένο.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 456, 516, εικ. 210, αριθ. 57.3 (3ος αι. π.Χ.).

19. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/127

Ύψ. 0,185, διάμ. βάσ. 0,028, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Σχέδ. 24

Ο πηλός είναι γκρίζος (2.5YR 5/0)· ίχνη κιτρινωπού επιχρίσματος διακρίνονται στο λαιμό και στο χείλος.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.

Έχει δισκόμορφη βάση, χαμηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, ψηλό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 15.

20. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/121 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,22, διάμ. βάσ. 0,019, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (2.5YR 5/2)· λεπτές ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Συγκολλημένο από τρία κομμάτια και συμπληρωμένο στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και με χάραξη χωρίζεται από το λεπτό πόδι, η κοιλιά είναι επιμήκης, ο λαιμός λεπτός, ψηλός, το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 461, 463, εικ. 68 αριθ. 58.8 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και το μυροδοχείο αριθ. 33.

21. Αμφορέας ΒΕ 1977/135 (Πίν. 3)

Ύψ. 0,26, διάμ. βάσ. 0,09, διάμ. στομ. 0,045, πλ. λαβών 0,024 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 4/4)· σώζεται λευκό και ρόδινο επίχρισμα απολεπισμένο (7.5YR 8/2).

Συγκολλημένος από πολλά κομμάτια. Λείπει μέρος από το στόμιο. Τμήμα της κοιλιάς και του ώμου έχει συμπληρωθεί. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά έχει σχεδόν κάθετα τοιχώματα και το χείλος διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Οι λαβές είναι κάθετες ταινιωτές με κεντρική ράβδωση.

Για τη διαμόρφωση του χείλους, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 50, πίν.18 Π 1322· για το σχήμα, Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), πίν. Ιγ (γύρω στο 150 π.Χ.).

22. Αμφορέας ΒΕ 1977/136 (Πίν. 3)

Ύψ. 0,265, διάμ. βάσ. 0,095, διάμ. στομ. 0,05, πλ. λαβών 0,022 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4) και το επίχρισμα λευκό, ρόδινο (7.5YR 8/2).

Συγκολλημένος από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένος σε μεγάλο μέρος της κοιλιάς και του ώμου. Λείπει μέρος του χείλους.

Έχει δισκόμορφη βάση, κοιλιά με σχεδόν κάθετα τοιχώματα, χείλος με δύο πλαστικά δακτυλίδια και δύο κάθετες ταινιωτές λαβές με κεντρική ράβδωση.

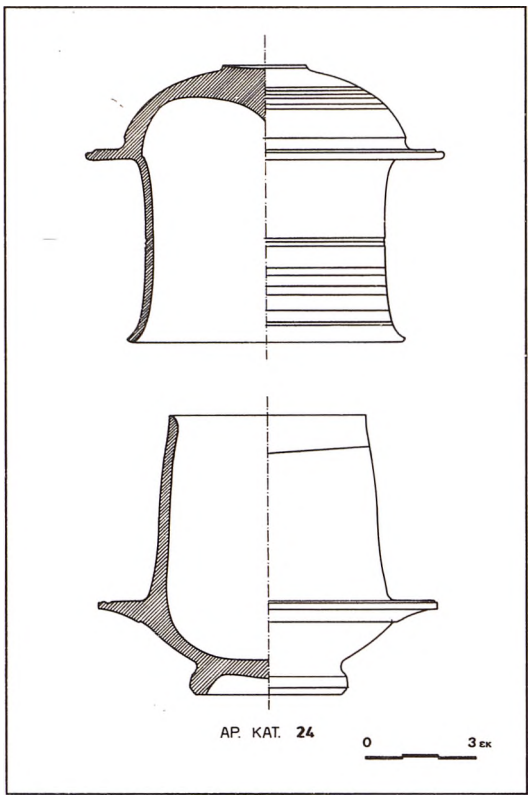
Βλ. τον αμφορέα αριθ. 21.

23. Αμφορέας ΒΕ 1977/137

Ύψ. συμπλ. τμήματος 0,15, διάμ. στομ. 0,042, πλ. λαβών 0,025 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4), το επίχρισμα ρόδινο (7.5YR 8/2).

Συγκολλημένος από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένος. Λείπουν τμήματα της βάσης και της κοιλιάς.

Σχέδ. 25

Το χείλος έχει δύο πλαστικά δακτυλίδια, οι λαβές είναι κάθετες, ταινιωτές με κεντρική ράβδωση.

24. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/149 (Σχέδ. 25, Πίν. 4)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,101, διάμ. βάσ. 0,042, διάμ. στομ. 0,052 μ. Ύψ. καλύμματος 0,076, διάμ. στομ. καλύμματος 0,074 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα σκούρο κόκκινο (2.5YR 3/6) και σκούρο καφέ κοκκινωπό (2.5YR 3/4). Στα τοιχώματα και στην επάνω επιφάνεια του καλύμματος παράλληλες οριζόντιες λευκές ταινίες εναλλάσσονται με άλλες κιτρινωπές και στο χρώμα του πηλού.

Ακέραιη. Δύο κομμάτια του καλύμματος είναι συγκολλημένα.

Έχει κωνική βάση και στεφάνη που χωρίζεται από την κοιλιά με ρηχή χαρακτή αυλάκωση. Το στόμιο του καλύμματος κλίνει ελαφρά προς τα έξω και τονίζεται με χάραξη. Τα τοιχώματα είναι κάθετα. Στεφάνη με χάραξη στην περιφέρεια περιβάλλει τη θολωτή επιφάνεια, στο κέντρο της οποίας σχηματίζεται ένα έξαρμα.

25. Τριποδική πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/150 (Πίν. 4)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,155, διάμ. στομ. 0,074 μ. Ύψ. καλύμματος 0,111, διάμ. στομ. καλύμματος 0,101 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4), το γάνωμα, όπου διατηρείται, σκούρο κόκκινο (10R 3/6) και γκρίζο κοκκινωπό (10R 3/1).

Μέρος του καλύμματος είναι συγκολλημένο. Στο χείλος υπάρχουν μικρές αποκρούσεις.

Στηρίζεται σε τρία πόδια, που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού. Στην περιφέρεια της στεφάνης του σώματος υπάρχει χάραξη. Τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Το κάλυμμα έχει κάθετα τοιχώματα με χείλη που κλίνουν προς τα έξω και τονίζονται με χάραξη. Στεφάνη περιβάλλει τη θολωτή επιφάνειά του, το κέντρο της οποίας διακοσμεί μετάλλιο με δύο ανάγλυφες αγκαλιαστές μορφές Έρωτα και Ψυχής, που περιβάλλονται από λεπτή χαρακτή αυλάκωση. Από τη μία και την άλλη πλευρά των μορφών διακρίνονται κιθάρα και άρπα.

Το λαιμό του καλύμματος και τη θολωτή επιφάνειά του διακοσμούν ταινίες ρόδινου χρώματος (7.5YR 7/4). Στο λαιμό οι ταινίες αυτές εναλλάσσονται με άλλες λευκού, υποκίτρινου χρώματος. Από διπλή χάραξη, στη μέση του λαιμού, εξαρτώνται τρίφυλλα ίδιου χρώματος και χαρακτά ιωνικά κυμάτια. Στη στεφάνη του καλύμματος και γύρω από το μετάλλιο υπάρχουν ομοιόχρωμα λογχόσχημα φύλλα.

Για το κόσμημα του καλύμματος, βλ. Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 75, πίν. 69 Π 1421, Π 1422· Φ. Μ. Πέτσας, Μακεδονικά 15 (1975), 222 αριθ. 109, πίν. 141 β· J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968, 48, εικ. 2 αριθ. 5· Metzger, Eretria II, 1969, 62, πίν. 21 αριθ. 68, αλλά περισσότερο απλοποιημένο.

26. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/151 (Πίν. 4)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,11, διάμ. βάσ. 0,035, διάμ. στομ. 0,047 μ. Ύψ. καλύμματος 0,075, διάμ. στομ. καλύμματος 0,074 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα κόκκινο (10R 5/8) και σχεδόν κόκκινο (10R 4/3), ανομοιόμορφο. Το κάλυμμα της πυξίδας είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο, ενώ στο στόμιο υπάρχουν αποκρούσεις.

Η βάση είναι κωνική, τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Η πλατιά στεφάνη του σώματος φέρει χάραξη στην περιφέρεια. Το στόμιο του καλύμματος, τονισμένο με βαθιά χάραξη, κλίνει ελαφρά προς τα έξω. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειας είναι κοίλο.

Το λαιμό του καλύμματος και την επάνω θολωτή επιφάνειά του διακοσμούν ταινίες λευκού χρώματος.

Για το σχήμα περίπου, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 55, πίν. 24 Π 1338 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

27. Σταμνοειδής πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/152 (Πίν. 5)

Ύψ. (με λαβές) 0,152, διάμ. βάσ. 0,052, διάμ. στομ. 0,072 μ. Ύψ. καλύμματος 0,035, διάμ. στομ. καλύμματος 0,095, διάμ. λαβής 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα γκρίζο κοκκινωπό (5YR 5/2), απολεπισμένο. Είναι συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε μεγάλο μέρος.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση με δύο χαρακτές αυλακώσεις, σχεδόν σφαιρική κοιλιά, κάθετο χείλος και δύο κάθετες κυλινδρικές λαβές στο ύψος των ώμων. Το στόμιο του καλύμματος κλίνει ελαφρά προς τα έξω. Στην κορυφή του υπάρχει λαβή με διπλό πλαστικό δακτυλίδι.

Έχει διακόσμηση του τύπου «δυτικής κλιτύος». Στο ύψος των ώμων διακρίνονται δύο παράλληλες οριζόντιες χαράξεις. Μεταξύ των λαβών υπάρχει διπλή καμπύλη ταινία με λευκό χρώμα, από την οποία εξαρτώνται λογχόσχημα φύλλα από επίθετο πηλό. Οι αποφύσεις των λαβών διακοσμούνται με τρίφυλλα από λευκό χρώμα.

Για το σχήμα, Δ. Λαζαρίδης, ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 445, Πίν. 517 β· Φ. Πέτσας, ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, 250, πίν. 147 στ΄ XXXIII Β8. Ακόμα, Κ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, Μακεδονικά 14 (1974), 168, πίν. Ι α αριθ. 9· Α. Σ. Αρβανιτόπουλος, Γραπταί στήλαι Δημητριάδος-Παγασών, 1928, 47 εικ. 57, β΄ σειρά· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 30, πίν. 7 Π 1222 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.)· Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 71, εικ. 29 αριθ. 5.

Για το κόσμημα, Sinn, Demetrias I, 1976, 103 αριθ. 62, 104 αριθ. 66, πίν. XX αριθ. 3, 4· Η. Thompson, Hesperia 3 (1934), 327, εικ. 10 Α73.

28. Λυχνάρι ΒΕ 1977/139 (Σχέδ. 26· Πίν. 5)

Ύψ. 0,031, μήκ. 0,089 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4), το γάνωμα ανοικτό καφέ κοκκινωπό (5YR 6/4), πιο σκοτεινό σε μερικά σημεία.

Είναι ακέραιο.

Δε διαμορφώνεται βάση. Έχει καμπύλο περίγραμμα, κυκλική οπή πλήρωσης και ωοειδή οπή μυκτήρα με σχεδόν κάθετη απόληξη. Στη θέση της λαβής υπάρχει μια λοβοειδής απόφυση.

Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 30, εικ. 14 αριθ. 13· Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 60, εικ. 14 αριθ. 53 (τύπος XVII, από την εποχή του Αυγούστου ή ενωρίτερα και ως το τέλος του 1ου αι. μ.Χ.)· όμοιο είναι και το λυχνάρι αριθ. 374.

29. Λυχνάρι ΒΕ 1977/140 (Σχέδ. 26· Πίν. 5)

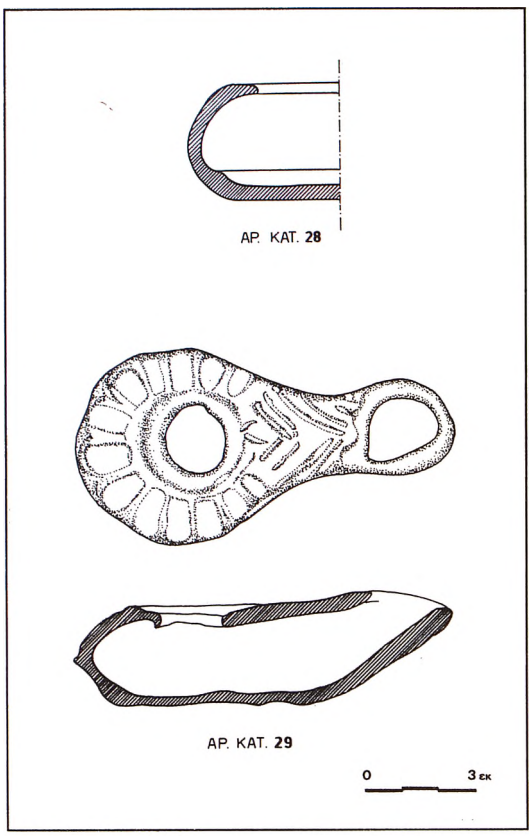
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,10 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4), το γάνωμα κοκκινωπό (10R 5/6).

Είναι ακέραιο, με ανάγλυφη διακόσμηση.

Έχει γωνιώδες περίγραμμα. Η βάση διακοσμείται με εννέα φύλλα, που εκφύονται από ένα ρόδακα. Στην επάνω επιφάνεια υπάρχουν αυγά ιωνικού κυματίου και στο μυκτήρα επιμήκη φύλλα.

Το λυχνάρι είναι κατασκευασμένο με μήτρα, τεχνική που εφαρμόζεται από τον 3ο αι. π.Χ., αλλά τελειοποιείται στο 2ο αι. π.Χ. Είναι του τύπου XVIII της Κορίνθου, Broneer,

Σχέδ. 26

Corinth IV, II, 1930, 61 (λίγο πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

Για τον τύπο βλ. ακόμα Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 138· Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 169, πίν. VI, η (γύρω στο 150 π.Χ.)· I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 64, 65.

30. Βαθιά λεκάνη ΒΕ 1977/145 (Πίν. 5)

Ύψ. 0,15, διάμ. βάσ. 0,113, διάμ. στομ. 0,288, πλ. χείλ. 0,03 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Λείπει μέρος του χείλους.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το χείλος ταινιωτό, οριζόντιο.

Στο χείλος, στο κάτω μέρος του σώματος και στην εξωτερική επιφάνεια της βάσης υπάρχουν οριζόντιες παράλληλες γραμμές ρόδινου χρώματος (5YR 7/4).

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 158, 159, σχέδ. 44 Π 1349· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 48, εικ. 25· Η. Thompson, Hesperia 3 (1934), 348, εικ. 28 C6 (αρχές 2ου αι. π.Χ.)· Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 118, εικ. 75· Κ. Τζαναβάρη, Μακεδονικά 23 (1983), 270, εικ. 28. Βλ. και P. W. Lapp, Palestinian Ceramic Chronology, 1961, 177, 53 E αριθ. 1047 (150-100 π.Χ.)

30α. Χάλκινο νόμισμα, πολύ διαβρωμένο

31. Λεκάνη ΒΕ 1977/146

Σωζ. ύψ. 0,063, διάμ. βάσ. 0,095 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα κόκκινο (10R 5/6), απολεπισμένο στην εσωτερική και σε μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Σώζεται η βάση και μικρό τμήμα της κοιλιάς, που είναι συγκολλημένα.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, με χάραξη στην περιφέρεια.

32. Κάλπη ΒΕ 1977/147 (Πίν. 5)

Ύψ. 0,235, διάμ. στομ. 0,155 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4).

Συγκολλημένη.

Η κοιλιά είναι σφαιρική, το χείλος ταινιωτό, με χάραξη στην περιφέρεια. Στο ύψος των ώμων υπάρχουν δύο οριζόντιες κυλινδρικές λαβές.

Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 117, εικ. 74· Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 209, εικ. 10.

Βόρεια κλίνη

33. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/118 (Σχέδ. 27)

Ύψ. 0,238, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος κοκκινωπός (5YR 5/2).

Ακέραιο, με μικρή απόκρουση στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι. Η κοιλιά είναι επιμήκης και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό. Στο χείλος και σε μέρος του λαιμού σώζεται λευκό, κιτρινωπό επίχρισμα.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 387, 6.7 (2ος αι. π.Χ.)· Ph. Bruneau 94 (1970), 461, 463, εικ. 69 αριθ. 58.9 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

34. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/119 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,21, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,023 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και με χάραξη χωρίζεται από το λεπτό πόδι. Η κοιλιά είναι ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 187, πίν. 97 Ε 106.1 (2ος αι. π.Χ.)· Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1249 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

35. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/120 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,21, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, λεπτό πόδι, ωοειδή κοιλιά και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 34.

36. Αμφορέας ΒΕ 1977/134

Σωζ. ύψ. 0,13, διάμ. στομ. 0,093 μ.

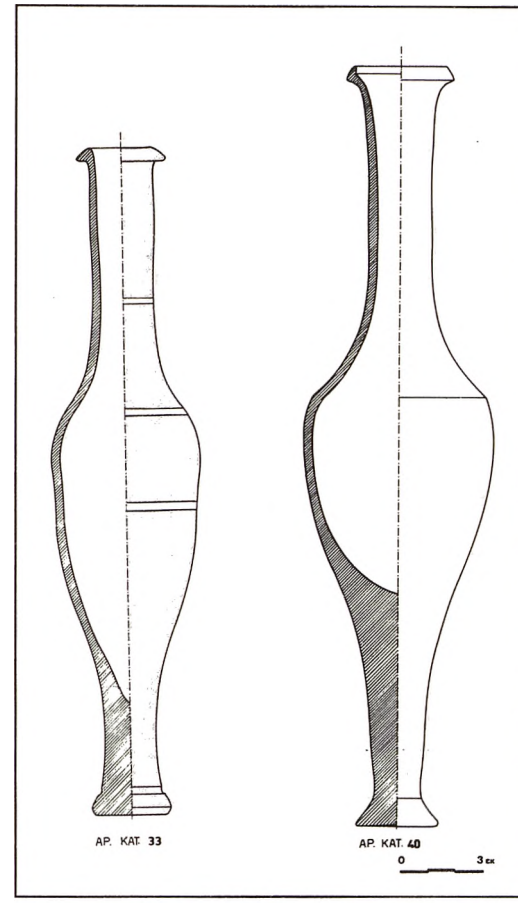
Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ (10YR 8/3).

Σώζεται το στόμιο, μέρος του λαιμού και της ταινιωτής λαβής.

37. Σιδερένια βελόνη ΒΕ 1977/159

Μήκ. 0,083 μ.

Διακοσμείται με λεπτούς ανάγλυφους κρίκους.

Σχέδ. 27

38. Χάλκινη πόρπη ΒΕ 1977/156 (Πίν. 5)

Μήκ. 0,08 μ.

Λείπει μέρος της περόνης.

Ανατολική κλίνη

39. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/128 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,215, διάμ. βάσ. 0,026, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (7.5YR 5/0).

Ακέραιο, με ελαφρές αποκρούσεις στη βάση και το χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά επιμήκης και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λευκές, κιτρινωπές οριζόντιες ταινίες διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 33, ακόμα C. G. Boulter, Hesperia 32 (1963), 125, 126, πίν. 46K2.

40. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/129 (Σχέδ. 27· Πίν. 2)

Ύψ. 0,271, διάμ. βάσ. 0,0295, διάμ. στομ. 0,0325 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ (7.5YR 6/4).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι λεπτό, ψηλό, η κοιλιά ωοειδής με κάπως γωνιώδες περίγραμμα, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 388 (HW2) 1 (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.) και 187, πίν. 96E 101, 2 (2ος αι. π.Χ.)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 78, πίν. 53 Π 1469· Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 202, σχέδ. 6, 203, σχέδ. 8· Κ. Τζαναβάρη, Μακεδονικά 23 (1983), 260, εικ. 16.

41. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/130 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,225, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια, με αποκρούσεις στη βάση. Μικρό τμήμα του λαιμού είναι συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το σώμα επίμηκες, το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές λευκές ταινίες διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 33.

42. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/131

Ύψ. 0,13, διάμ. βάσ. 0,022, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4).

Λείπει η κάτω επιφάνεια της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το πόδι, η κοιλιά είναι χαμηλή, σχετικά επιμήκης, το χείλος λοξότμητο.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499, 516, εικ. 210 αριθ. 185. 23 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

43. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/132 (Πίν. 2)

Ύψ. 0,225, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8).

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια και συμπληρωμένο σε μεγάλο μέρος του λαιμού.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά είναι ωοειδής, επιμήκης, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, πίν. 10 Π 1251 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

44. Αμφορέας ΒΕ 1977/138 (Πίν. 3)

Ύψ. 0,22, διάμ. βάσ. 0,09, διάμ. στομ. 0,043, πλ. λαβής 0,021 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα καφέ κοκκινωπό (2.5YR 4/4), το επίχρισμα είναι λευκό, ρόδινο, απολεπισμένο.

Ακέραιος, με απολεπισμένη επιφάνεια.

Η βάση είναι δισκόμορφη, τα τοιχώματα σχεδόν κάθετα και το χείλος με διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Οι λαβές είναι κάθετες ταινιωτές με αυλάκι στη μέση. Η μετάβαση από τον ώμο στο λαιμό είναι γωνιώδης.

Για τη διαμόρφωση του χείλους, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 26, πίν. 4 Π 1205 και 50, πίν. 18 Π 1326, για το σχήμα ό.π., 51, πίν. 20 Π 1331· επίσης, Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 43, εικ. 20 αριθ. 2 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

45. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/148 (Πίν. 4)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,078 μ., διάμ. βάσ. 0,039 μ., διάμ. στομ. 0,043 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), το γάνωμα μαύρο και καφέ (2.5YR 3/2) στο σώμα.

Ακέραια. Το σώμα της πυξίδας βρέθηκε στη δυτική κλίνη.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η στεφάνη του σώματος έχει χάραξη στην περιφέ-

ρεια. Το στόμιο του καλύμματος, που κλίνει ελαφρά προς τα έξω, τονίζεται με χάραξη. Δύο ρηχές επάλληλες αυλακώσεις υπάρχουν στο σώμα και δύο βαθιές στη θολωτή επιφάνεια του καλύμματος.

Για το σχήμα, Φ. Ζαφειροπούλου, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 541, Πίν. 366 α, β, δ· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 30, πίν. 6 Π 1216 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

46. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1977/153 (Πίν. 4)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,15, διάμ. στομ. 0,07 μ. Ύψ. καλύμματος 0,103, διάμ. στομ. καλύμματος 0,10 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα σκούρο κόκκινο (2.5YR 3/6 και 2.5YR 2.5/2).

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στηρίζεται σε τρία πόδια που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού. Η στεφάνη του σώματος έχει διπλή χάραξη στην περιφέρεια, τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα και το χείλος ορίζεται με χάραξη. Το κάλυμμα έχει σχεδόν κυρτά τοιχώματα και χείλος που στρέφεται προς τα έξω και ορίζεται και αυτό με χάραξη. Χαράξεις υπάρχουν και στη στεφάνη του καλύμματος. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος διακοσμεί μετάλλιο με ανάγλυφη παράσταση Έρωτα και Ψυχής, που αγκαλιάζονται. Από τη μια και την άλλη πλευρά των μορφών διακρίνονται κιθάρα και άρπα. Στο λαιμό του καλύμματος υπάρχουν ταινίες σχεδόν λευκού χρώματος, που εναλλάσσονται με ταινίες ρόδινου χρώματος (7.5YR 7/4). Από μία ταινία, στη μέση του λαιμού περίπου, εξαρτώνται τρίφυλλα με το ίδιο ρόδινο χρώμα. Η στεφάνη του καλύμματος διακοσμείται με χαρακτούς ρόμβους γεμάτους με λευκό χρώμα. Στην επάνω κυρτή επιφάνεια λευκές ταινίες εναλλάσσονται με ρόδινες. Γύρω από το μετάλλιο υπάρχουν λογχόσχημα φύλλα με ρόδινο χρώμα.

Για το κόσμημα της στεφάνης του καλύμματος, K. Braun, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 167, Πίν. 79, 4 (167/166 π.Χ.)· Fr. Waagé, Antioch IV, 1, 128, εικ. 8 αριθ. 13· Perdrizet, Delphi V, 1908, 173, εικ. 736· C. Watzinger, AM 26 (1901), 81 αριθ. 31· BCH 80 (1956), 314, εικ. 6, γενικά για καλύμματα πυξίδων με μετάλλια.

Για την παράσταση του μεταλλίου, E. von Sieglin - P. Pagenstecher, Die griechisch-ägyptische Sammlung E. von Sieglin, II 3, 1913, 58, εικ. 69· με παραστάσεις Έρωτα και Ψυχής είναι διακοσμημένα και τα μετάλλια πυξίδων τάφου της Βέροιας, Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 299.

47. Λυχνάρι ΒΕ 1977/141 (Σχέδ. 28· Πίν. 5)

Ύψ. 0,034, μήκ. 0,103 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4) και μαύρο.

Είναι ακέραιο, με δισκόμορφη βάση και γωνιώδες περίγραμμα, που τονίζεται με χάραξη. Κάθετο ταινιωτό χείλος περιβάλλει την επάνω επιφάνεια με την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι αντιπροσωπεύει μία πρώιμη παραλλαγή του τύπου XIX (Εφέσου) της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66 κ.ε., που στη Βέροια χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 53, 134, σχέδ. 23 Π 1386, 137· για τον τύπο βλ. και Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 32· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 166 κ.ε.· Bruneau, Délos XXVI, 1965, 51 κ.ε.

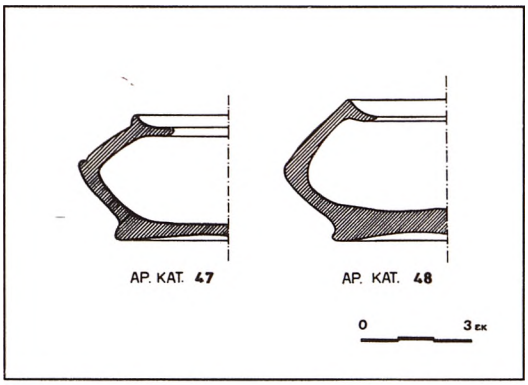
48. Λυχνάρι ΒΕ 1977/142 (Σχέδ. 28· Πίν. 5)

Ύψ. 0,038, μήκ. 0,101 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα μαύρο.

Είναι ακέραιο, με δισκόμορφη βάση και γωνιώδες περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια είναι κοίλη με κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του ελαφρά γωνιώδης. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλη 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 53, 54, πίν. 52 αριθ. 297 περίπου (220-140 π.Χ.)· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 27, εικ. 6 αριθ. 4.

Σχέδ. 28

49. Σιδερένια πόρπη ΒΕ 1977/160

Μήκ. 0,07 μ.
Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

Διάδρομος

50. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/133

Ύψ. 0,195, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι. Έχει ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, πίν. 10 Π 1251 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

51. Πυξίδα τριποδική, με κάλυμμα, ΒΕ 1977/154
(Πίν. 4)

Σωζ. ύψ. 0,182, διάμ. στομ. 0,075 μ. Ύψ. καλύμματος 0,125, διάμ. στομ. καλύμματος 0,102 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 5/8) και σκούρο καφέ κοκκινωπό (2.5YR 3/4).

Συγκολλημένη. Στηρίζεται σε τρία πόδια, που έχουν τη μορφή σειρήνας. Τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα και το χείλος τονίζεται με χάραξη. Τα τοιχώματα του καλύμματος είναι κάθετα, ενώ το χείλος εξέχει ελαφρά και τονίζεται και αυτό με χάραξη. Χαράξεις υπάρχουν και στις στεφάνες. Τη θολωτή επιφάνεια του καλύμματος διακοσμεί μετάλλιο με ανάγλυφη προτομή Άρτεμης, που περιβάλλεται από βαθιά και ρηχή αυλάκωση. Στο λαιμό και στην επάνω επιφάνεια του καλύμματος υπάρχουν ταινίες με σχεδόν λευκό χρώμα. Στη μέση του λαιμού φυλλόμορφο κόσμημα αποτελείται από επιμήκη φύλλα με λευκό χρώμα και χάραξη. Τη στεφάνη του καλύμματος διακοσμούν επιμήκη ανομοιόμορφα, ίδιου χρώματος, φύλλα, ενώ γύρω από το μετάλλιο σχηματίζονται τρίφυλλα με λευκό χρώμα, που εναλλάσσονται με χαρακτό ιωνικό κυμάτιο.

Για μετάλλια πυξίδων με προτομή Άρτεμης, βλ. Φ. Πέτσας, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 353, Πίν. 413 β, γ· CVA, Musée Scheurleer (La Haye) 1, 1927, III N4 αριθ. 7, πίν. 1· P. Alexandrescu, Histria II, 1966, 192, πίν. 93, XXVI, 20.

Για την εξέλιξη των προτομών των πήλινων πυξίδων από τα χρυσά μετάλλια, P. Amandry, Collection H. Stathatos I, 1953, 100 κ.ε., με προτομή Άρτεμης, 97 αριθ. 233, πίν. XXXVI-XXXVII, εικ. 59-63. Επίσης, H. Hoffmann - P. F. Davidson, Greek Gold; Jewelry from the Age of Alexander, 1966, 226 αριθ. 92 a.

Για το κόσμημα του λαιμού και τα τρίφυλλα, που εναλλάσσονται με το ιωνικό κυμάτιο, βλ. την πυξίδα αριθ. 25.

52. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1977/155
(Πίν. 4)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,173, διάμ. στομ. 0,07, ύψ. καλύμματος 0,118, διάμ. στομ. καλύμματος 0,101 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4), το γάνωμα ανοικτό κόκκινο και σκούρο κόκκινο ανομοιόμορφο (10R 6/8 και 10R 3/4).

Ακέραιη. Στηρίζεται σε τρία πόδια που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού. Τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα και οι στεφάνες φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα έχει κάθετα τοιχώματα και χείλος τονισμένο με διπλή χάραξη, που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Τη θολωτή επιφάνεια του καλύμ-

ματος διακοσμεί μετάλλιο με ανάγλυφη προτομή Άρτεμης, που περιβάλλεται από βαθιά και ρηχή αυλάκωση. Στο λαιμό του καλύμματος υπάρχουν οριζόντιες παράλληλες ταινίες σχεδόν λευκού χρώματος και στη μέση περίπου, από τη μία και την άλλη πλευρά χαρακτής γραμμής, επιμήκη φύλλα με επίθετο λευκό χρώμα και κιτρινωπό πηλό. Ταινίες ίδιου χρώματος διακοσμούν τη στεφάνη και τη θολωτή επιφάνειά του. Στη στεφάνη υπάρχουν ομοιόχρωμα επιμήκη φύλλα. Γύρω από το μετάλλιο τρίφυλλα με σχεδόν λευκό χρώμα εναλλάσσονται με χαρακτό ιωνικό κυμάτιο.

Βλ. πυξίδα αριθ. 51 και Αρχαία Μακεδονία, 1988, 341. Για το κόσμημα του λαιμού του καλύμματος, Perdrizet, Delphi V, 1908, 172, εικ. 718· Sinn, Demetrias I, 1976, 107 αριθ. 81, πίν. XXI αριθ. 1· J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968, 60, πίν. 10D31.

53. Χάλκινη κυλινδρική πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/157 (Πίν. 5)

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,048 μ., διάμ. καλύμματος 0,048 μ.

54. Φύλλα χρυσού ΒΕ 1977/161

Μήκ. 0,025 μ.

Λογχόσχημα, με μικρό κρίκο εξάρτησης.

H. G. Fadden, AJA 50 (1946), 487, πίν. XLVI· Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 217, 218, εικ. 17.

ΤΑΦΟΣ Γ (ΑΡΙΘ. 28)

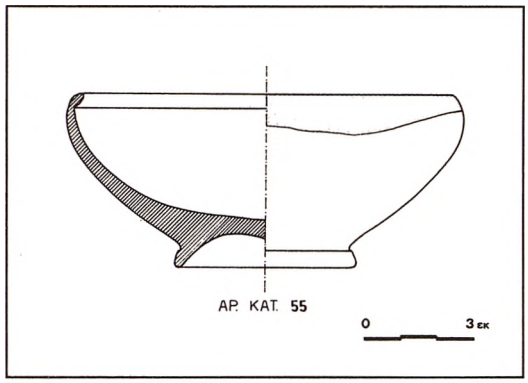
Δυτική κλίνη

55. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1977/170 (Σχέδ. 29· Πίν. 6)

Ύψ. 0,047, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,097 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα ανοικτό κόκκινο (10R 6/6), μαυρισμένο στο επάνω μέρος.

Ακέραιο.

Σχέδ. 29

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, 128, σχέδ. 21 Π 1265 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

56. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/177 (Πίν. 7)

Ύψ. 0,305, διάμ. βάσ. 0,051, διάμ. στομ. 0,03 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ γκρίζος (10YR 6/2) και το γάνωμα γκρίζο αμελές (10YR 5/1).

Μέρος της βάσης είναι συμπληρωμένο. Λείπουν οι δύο συμφυείς λαβές.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται από το λεπτό πόδι με χάραξη. Έχει ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 34, εικ. 15 αριθ. 7.

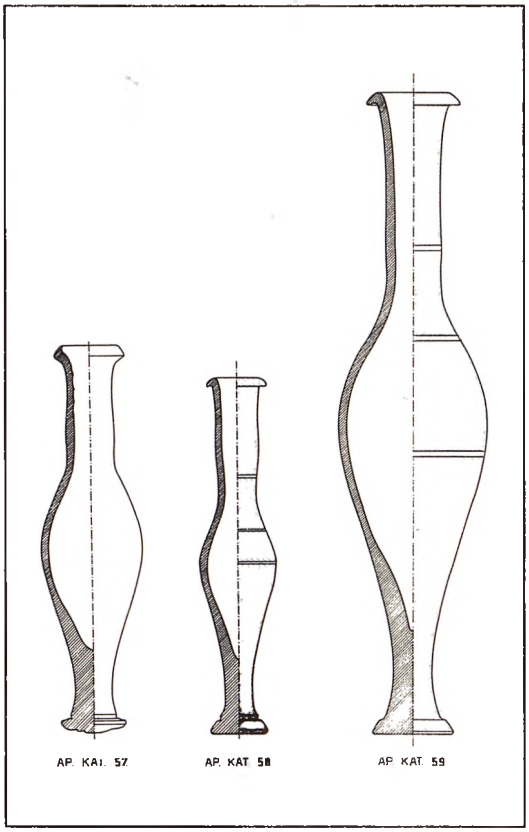
57. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/178 (Σχέδ. 30· Πίν. 7)

Ύψ. 0,136, διάμ. βάσ. 0,0225, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6). Η εσωτερική επιφάνεια του χείλους και τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας είναι μαυρισμένα.

Ακέραιο, με μικρές αποκρούσεις.

Έχει δισκόμορφη βάση με χάραξη στην επάνω επιφάνεια, επιμήκη κοιλιά και λοξότμητο χείλος.

Σχέδ. 30

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 387.7 (2ος αι. π.Χ.)· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 490, 491, εικ. 144 αριθ. 85.4 (τέλος 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.), 499, 501, εικ. 169 αριθ. 185.23, εἰκ. 170 αριθ. 185.24 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

58. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/179 (Σχέδ. 30· Πίν. 7)

Ύψ. 0,126, διάμ. βάσ. 0,018, διάμ. στομ. 0,015 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται από το πόδι με χάραξη. Έχει επιμήκη κοιλιά και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές οριζόντιες γραμμές λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά και το λαιμό.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 387.7 (2ος αι. π.Χ.)· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499, 501, εικ. 171 αριθ. 185.25 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

59. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/180 (Σχέδ. 30)

Ύψ. 0,2265, διάμ. βάσ. 0,028, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4).

Συγκολλημένο μικρό τμήμα του χείλους.

Η βάση είναι δισκόμορφη και με χάραξη χωρίζεται από το λεπτό πόδι. Έχει επιμήκη κοιλιά, ψηλό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές γραμμές λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό. Απολεπισμένο λευκό χρώμα σώζεται και στο χείλος.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499, 501, εικ. 165 αριθ. 185.19 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

60. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/181 (Πίν. 7)

Ύψ. 0,295, διάμ. βάσ. 0,042, διάμ. στομ. 0,033 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4).

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και ψηλός. Το χείλος διαμορφώνεται με ένα πλαστικό δακτυλίδι. Στο ύψος των ώμων υπάρχει οριζόντια χάραξη.

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 368, εικ. 52 C76 (αρχές 2ου αι. π.Χ.)· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 35, εικ. 16 αριθ. 12.

61. Αμφορέας ΒΕ 1977/166 (Πίν. 8)

Ύψ. 0,385, διάμ. βάσ. 0,13, διάμ. στομ. 0,047, πλ. λαβών 0,03 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).

Συγκολλημένος.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος έχει δύο πλαστικά δακτυλίδια και οι ταινιωτές λαβές μία κεντρική ράβδωση.

Για το σχήμα, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 50, πίν. 18 Π 1323, για το χείλος Π 1326· για το σχήμα, ακόμα, Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 119, εικ. 76 (β).

62. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/192 (Πίν. 9)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,042 μ. Ύψ. καλύμματος 0,07, διάμ. στομ. καλύμματος 0,075 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7YR 7/4), το γάνωμα σκούρο γκρίζο αμελές (5YR 4/1).

Ακέραιη.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα. Οι στεφάνες φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα έχει κάθετα τοιχώματα και στο κέντρο της θολωτής επιφάνειας σχηματίζονται δύο λεπτά πλαστικά δακτυλίδια. Παράλληλες γραμμές λευκού χρώματος διακοσμούν το λαιμό και τη θολωτή επιφάνεια του καλύμματος, ενώ λευκές σταγόνες υπάρχουν στη στεφάνη και γύρω από το κέντρο της επάνω επιφάνειάς του.

Για το σχήμα, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 30, πίν. 7 Π 1221 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

63. Λυχνάρι ΒΕ 1977/173 (Σχέδ. 31· Πίν. 9)

Ύψ. 0,033, μήκ. 0,088 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4), το γάνωμα κόκκινο απολεπισμένο (2.5YR 4/6), μαυρισμένο στο μυκτήρα.

Ακέραιο.

Έχει γωνιώδες περίγραμμα, που τονίζεται με χάραξη. Η επάνω επιφάνεια είναι ελαφρά κοίλη, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξή του κάθετη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

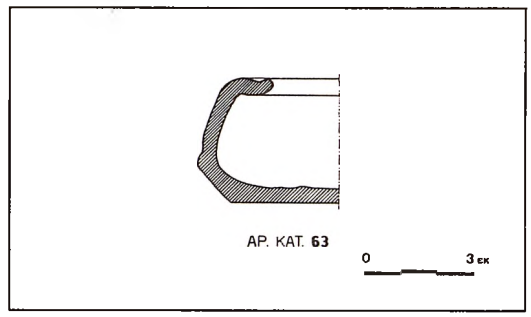
Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 52, εικ. 14 αριθ. 45 (τύπος XII, τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· J. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 53, 54, πίν. 52 αριθ. 298 (220-140 π.Χ.).

64. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/210 (Πίν. 10)

Ύψ. 0,315, ύψ. βάσ. 0,041-0,045 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Σώζεται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη, ιδιαίτερα του προσώπου. Η βάση έχει σχήμα ελλειπτικό. Η μορφή βρίσκεται σε άνετη στάση με το δεξί πόδι της ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει ψηλά ζωσμένο χιτώνα με βαθύ άνοιγμα σχήματος V στο στήθος και ιμάτιο που τυλίγεται γύρω από τον καρπό του δεξιού χεριού και καλύπτοντας τον αριστερό ώμο πέφτει προς τα κάτω με ανεμιζόμενα άκρα. Το αριστερό χέρι, καλυμμένο με το ιμάτιο, στηρίζεται στη μέση, ενώ με το δεξί, εκτεταμένο προς τα κάτω, κρατάει τμήμα του ιματίου. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μακριά μαλλιά χωρίζονται στη μέση και πέφτουν στους ώμους. Στο κεφάλι φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι με μικρά πυκνά κτυπήματα. Στην πίσω όψη, που είναι σχεδόν επίπεδη, υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού.

Σχέδ. 31

Ο τύπος του ειδωλίου είναι από τους πιο κοινούς στην κοροπλαστική, ΤΚ ΙΙ 70 αριθ. 5· Mollard-Besques, Louvre cat. II 99 Myrina 1104, πίν. 116 a (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.) και 98 B° 142, πίν. 116 b (τέλος 3ου αι. π.Χ.)· Besques, Louvre cat. III 25 D122, πίν. 27 a (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Burr, Boston Myrinas 67 αριθ. 89, πίν. XXXIV (πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.)· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 53 A9, πίν. 4 (γύρω στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.)· Kleiner, Tanagrafiguren, 1942, πίν. 28 a· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 66 Π 1501, πίν. 33· M. Bell III, Morgantina I, 1981, 247 III E, πίν. 142 (260-250 π.Χ.)· Breccia, Sciatbi 116, πίν. LXII αριθ. 156· J. Böhlau - K. Schefold, Die Kleinfunde, Larisa am Hermos III, 1942, 41 αριθ. 6, πίν. 9· V. Canarache, Masks and Tanagra Figurines Made in the Workshops of Callatis, 1969, αριθ. 192· A. Comella, Il materiale votivo tardo di Gravisca, 1978, 31, 32, αριθ. 48 CI18, αριθ. 49 CI19, πίν. X (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

G. D. Belov, Terrakoty Tanagry, 1968, πίν. 30.

65. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/209 (Πίν. 10)

Ύψ. 0,31, ύψ. βάσ. 0,045 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Ο τύπος του ειδωλίου είναι ίδιος με του αριθ. 64. Έχει συγκολληθεί από πολλά κομμάτια και μεγάλο μέρος της βάσης είναι συμπληρωμένο. Λείπει μεγάλο τμήμα από τη δεξιά πλευρά του σώματος, από τη μέση και κάτω, καθώς και το δεξί χέρι από τον αγκώνα. Η στροφή του κεφαλιού προς τα αριστερά είναι πιο έντονη από του αριθ. 64. Φοράει στεφάνη με κυλινδρική δακτυλιόσχημη βάση και ακτινωτές χαράξεις στην επάνω πλευρά. Στην πίσω όψη σώζεται τμήμα της κυκλικής οπής αερισμού.

65α. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/243 (Πίν. 10)

Ύψ. 0,25, ύψ. βάσ. 0,03-0,035 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Στην μπροστινή επιφάνεια της βάσης υπάρχει οριζόντια χάραξη. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 64. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα αριστερά. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

66. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/206 (Πίν. 11)

Ύψ. 0,255, ύψ. βάσ. 0,025 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4). Διατηρείται λευκό επίχρισμα και λίγο ρόδινο χρώμα στο χιτώνα. Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπει τμήμα από την αριστερή πλευρά του σώματος.

Η βάση έχει σχήμα ελλειπτικό. Η μορφή στέκεται όρθια με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Στα άκρα πόδια της διακρίνονται σανδάλια. Φοράει ψηλά ζωσμένο χιτώνα με άνοιγμα σχήματος V στο λαιμό. Το ιμάτιο καλύπτει το πίσω μέρος του κεφαλιού, πέφτει κάθετα στη δεξιά πλευρά του σώματος, συγκρατιέται από το δεξί χέρι, τυλίγεται γύρω από την κοιλιά και το αριστερό χέρι και πέφτει ελεύθερα κάτω. Το δεξί χέρι συγκρατείται από το ιμάτιο, το αριστερό είναι στηριγμένο στη μέση. Το κεφάλι κλίνει προς τα κάτω και ελαφρά προς τα δεξιά. Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές σχηματοποιημένων βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε κότσο. Φοράει απλή στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

ΤΚ ΙΙ 17 αριθ. 1.

67. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/208 (Πίν. 11)

Ύψ. 0,315, ύψ. βάσ. 0,045 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Διατηρείται λευκό, κιτρινωπό απολεπισμένο επίχρισμα.

Ο τύπος του ειδωλίου είναι αυτός του αριθ. 64. Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μαλλιά είναι μακριά και πέφτουν στους ώμους. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

68. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/207 (Πίν. 11)

Ύψ. 0,32, ύψ. βάσ. 0,032 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κιτρινωπός (5YR 5/6). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα. Τμήμα του κεφαλιού είναι συγκολλημένο. Η επιφάνεια του προσώπου και του επάνω μέρους του σώματος είναι πολύ απολεπισμένη.

Έχει βάση ελλειπτικού σχήματος. Η μορφή στέκεται έχοντας στάσιμο το αριστερό σκέλος και άνετο το δεξί, που φέρεται ελαφρά λυγισμένο προς τα πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι και ολόκληρο το σώμα ως τα γόνατα, αφήνοντας μόνο να φαίνεται το κάτω μέρος του χιτώνα. Το αριστερό χέρι είναι στηριγμένο στη μέση, με το δεξί, ελαφρά

λυγισμένο μπροστά, κρατάει μερικές πτυχές του ιματίου. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού σπασμένη. Στην επάνω πλευρά της βάσης υπάρχει ταινία μαύρου χρώματος.

ΤΚ ΙΙ 12 αριθ. 7· Burr, Boston Myrinas, 66 αριθ. 88, πίν. XXXIV (με διαφορετικό άνετο σκέλος, 1ος αι. π.Χ.)· για την κάλυψη του κεφαλιού με το ιμάτιο, Troy, 127 αριθ. 181, πίν. XL (τέλη 2ου αι. π.Χ.). Του ίδιου τύπου είναι και το ειδώλιο ΒΕ 1977/309 του τάφου Δ της Πέλλας, Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 212, εικ. 14, 213.

69. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/211 Α, Β

Α. Σωζ. ύψ. 0,14, ύψ. βάσ. 0,045 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6). Σώζεται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Βάση και το κάτω μέρος του σώματος γυναικείου ειδωλίου με χιτώνα, σε άνετη στάση. Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.

Β. Σωζ. ύψ. 0,21 μ.

Πηλός ό.π., επίχρισμα ό.π. και ρόδινο χρώμα στο χιτώνα. Το αριστερό μισό του σώματος του παραπάνω ειδωλίου χωρίς το κεφάλι. Δεν συναρμόζει με το τμήμα Α. Το ειδώλιο έχει τον τύπο του αριθ. 64.

70. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/243 Β (Πίν. 11)

Σωζ. ύψ. 0,26 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4). Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει η βάση και το κάτω μέρος του σώματος. Το ειδώλιο έχει τον τύπο του αριθ. 64. Το κεφάλι στρέφεται αριστερά. Τα μαλλιά είναι μακριά με πλοκάμους που πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Λεπτές γραμμές μαύρου χρώματος δηλώνουν το περίγραμμα των μαλλιών στο μέτωπο.

71. Τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας ΒΕ 1977/258

Σωζ. μήκ. 0,19 μ.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

72. Λαβή σιδερένιας στλεγγίδας ΒΕ 1977/259

Διάμ. 0,09 μ.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

73. Μολύβδινη πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/200 (Πίν. 12)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,063, διάμ. βάσ. 0,06, διάμ. στομ. 0,05 μ.

Έχει κυλινδρικό σώμα· η επάνω επιφάνεια του καλύμματος είναι βαθμιδωτή.

W. Deonna, Délos XVIII, 1938, πίν. LXXVII αριθ. 632, 633· Α. Σ. Αρβανιτόπουλος, Γραπταί στήλαι Δημητριάδος-Παγασών, 1928, 47, εικ. 57 (κάτω δεξιά)· Breccia, Sciatbi 174· βλ. και Χρυσοστόμου, ό.π., 217. Για το σχήμα βλ. και χάλκινη πυξίδα από τον Τάραντα, T. Schojer, Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica, 1986, 510 αριθ. 8.

Βόρεια κλίνη

74. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/183 (Σχέδ. 32· Πίν. 6)

Ύψ. 0,18, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται από το πόδι με χάραξη, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός, το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1242 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

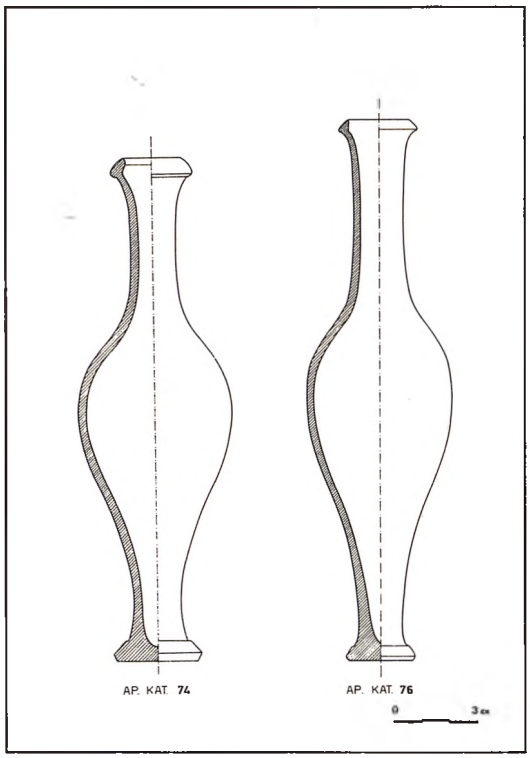
75. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/184 (Πίν. 7)

Ύψ. 0,205, διάμ. βάσ. 0,026, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1).

Έχει μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται από το λεπτό πόδι με χάραξη, η κοιλιά επι-

Σχέδ. 32

μήκης, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές ταινίες λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Στο χείλος σώζεται λευκό, κίτρινο χρώμα.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 456, 458, εικ. 52 αριθ. 57.3 (3ος αι. π.Χ.).

76. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/185 (Σχέδ. 32· Πίν. 6)

Ύψ. 0,191, διάμ. βάσ. 0,024, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4) και το γάνωμα, καφέ σκούρο, κοκκινωπό (5YR 3/4).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

K. Anderson, Stobi Pottery, 1977, 257, 502, εικ. 189 αριθ. 739.

77. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/186 (Πίν. 6)

Ύψ. 0,16, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (2.5YR 6/4) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο (5YR 4/1).

Συγκολλημένο. Λείπει μικρό κομμάτι από το κάτω μέρος της κοιλιάς.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Anderson, ό.π., 256, 500, εικ. 187 αριθ. 736.

78. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/187

Σωζ. ύψ. 0,223, διάμ. βάσ. 0,03, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/8) και το γάνωμα σχεδόν κόκκινο (2.5YR 4/2).

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, πίν. 10 Π 1252 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

79. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/188 (Πίν. 6)

Σωζ. ύψ. 0,262, διάμ. βάσ. 0,031 μ.

Ο πηλός εναι γκρίζος (5YR 5/1).

Λείπει το επάνω μέρος του λαιμού με το χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και με χάραξη χωρίζεται από το λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής και ο λαιμός ψηλός.

Λεπτές οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, πίν. 10 Π 1251 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

80. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/189

Ύψ. 0,19, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,016 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος κοκκινωπός (5YR 5/2).

Λείπει μικρό τμήμα του χείλους. Στη βάση υπάρχουν αποκρούσεις.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι λεπτό, χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 74.

81. Αμφορέας ΒΕ 1977/167 (Πίν. 8)

Ύψ. 0,22, διάμ. βάσ. 0,094, διάμ. στομ. 0,04, πλ. λαβών 0,025 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 4/4), το επίχρισμα πολύ ανοικτό καφέ (10YR 8/3).

Ακέραιος.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος έχει δύο πλαστικά δακτυλίδια και οι ταινιωτές λαβές μία κεντρική ράβδωση.

Το σχήμα είναι όμοιο με αυτό του αμφορέα αριθ. 123.

82. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/194 (Πίν. 9)

Ύψ. 0,145, διάμ. βάσ. 0,049, ύψ. καλύμματος 0,10, διάμ. στομ. 0,091 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6) και το γάνωμα ανοικτό ή σχεδόν κόκκινο (10R 6/8 και 10R 5/4), μαύρο σε μερικά σημεία, αμελές.

Ακέραιη. Μικρό τμήμα της στεφάνης του καλύμματος είναι συγκολλημένο. Έχει κωνική βάση και σχεδόν κάθετα τοιχώματα. Οι στεφάνες του σώματος και του καλύμματος φέρουν χαράξεις, καθώς και το χείλος του καλύμματος με τα σχεδόν κάθετα τοιχώματα. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του σχηματίζεται ένα πλαστικό δακτυλίδι. Παράλληλες λευκές ταινίες διακοσμούν τα τοιχώματα του καλύμματος, τη στεφάνη και τη θολωτή επιφάνειά του.

Για το σχήμα βλ. περίπου Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 30, πίν. 7 Π 1219 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

83. Πυξίδα χωρίς κάλυμμα ΒΕ 1977/193

Ύψ. 0,10, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,06 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Η επιφάνεια είναι φθαρμένη. Έχει δακτυλιόσχημη βάση, στεφάνη με χάραξη στην περιφέρεια και τοιχώματα που κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα.

84. Πυξίδα σταμνοειδής με κάλυμμα ΒΕ 1977/196 (Πίν. 12)

Ύψ. 0,18, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,069, ύψ. καλύμματος 0,07, διάμ. στομ. καλύμματος 0,088 μ .

Ο πηλός έχει χρώμα ρόδινο (5YR 7/3), το γάνωμα μαύρο.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Φέρει διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος». Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η κοιλιά σχεδόν σφαιρική, το χείλος κάθετο. Έχει δύο οριζόντιες κυλινδρικές λαβές στο ύψος των ώμων. Στο κέντρο του καλύμματος υπάρχει ψηλή κωνική λαβή με δισκόμορφη απόληξη και διπλή χάραξη στη βάση της. Το χείλος είναι κάθετο. Στον ώμο της πυξίδας υπάρχει ζώνη, που ορίζεται από δύο χαρακτές γραμμές, με φυλλόμορφο κόσμημα από επιμήκη φύλλα με χάραξη και επίθετο πηλό. Το χείλος του καλύμματος διακοσμείται με σταγόνες από επίθετο πηλό. Οι αυλακώσεις του καλύμματος είναι γεμάτες με λευκό χρώμα.

Για το κόσμημα του σώματος, G. Koepcke, AM 79 (1964), 27, πίν. 11 αριθ. 1(9)· βλ. και πυξίδα αριθ. 52.

85. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/197 (Πίν. 9)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,04, διάμ. στομ. 0,078, ύψ. καλύμματος 0,075, διάμ. στομ. καλύμματος 0,076 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 5/8) εξωτερικά και εσωτερικά.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Η βάση είναι κωνική και τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Οι στεφάνες φέρουν

χαράξεις. Το κάλυμμα έχει κάθετα τοιχώματα και χείλη που κλίνουν ελαφρά προς τα έξω. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος υπάρχει διπλή χάραξη. Οριζόντιες ταινίες λευκού-κίτρινου χρώματος διακοσμούν τα τοιχώματα του καλύμματος και τη θολωτή επιφάνεια.

Για το σχήμα βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 30, πίν. 7 Π 1221 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

86. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/195 (Πίν. 12)

Ύψ. 0,13, διάμ. βάσ. 0,07, διάμ. στομ. 0,092 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6), το γάνωμα μαύρο, κοκκινωπό σε ορισμένα σημεία.

Συγκολλημένη από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένη στο σώμα και στο κάλυμμα. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η κοιλιά αβαθής, τα τοιχώματα, σχεδόν κάθετα, κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Το κάλυμμα έχει χείλος που εξέχει ελαφρά και τονίζεται με δύο χαράξεις. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του διακοσμεί μετάλλιο με κεφάλι Μέδουσας που περιβάλλεται από δύο αυλακώσεις. Χάραξη υπάρχει και στη στεφάνη του καλύμματος. Στις αυλακώσεις του χείλους του καλύμματος, της στεφάνης και του μεταλλίου διατηρούνται ίχνη ρόδινου χρώματος (5YR 5/4), καθώς και στις τρεις λεπτές χαράξεις του σώματος. Το σώμα του καλύμματος διακοσμείται με ταινίες και φυτικό κόσμημα, με φύλλα και καρπούς κισσού, από επίθετο πηλό. Στη στεφάνη του καλύμματος υπάρχουν επιμήκη φύλλα με δύο κουκίδες στο κάτω μέρος από επίθετο πηλό. Στη βάση της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος και γύρω από το μετάλλιο σχηματίζονται με όμοιο τρόπο ταινίες. Από την ταινία του μεταλλίου εκφύεται φυλλόμορφο κόσμημα από πεντάφυλλα, που εναλλάσσονται με διπλό καμπυλόγραμμο μοτίβο, σαν κυμάτιο, με λευκές κουκίδες εσωτερικά και τρεις λεπτές κουκίδες από επίθετο πηλό εξωτερικά.

Για καλύμματα πυξίδων με προτομές Μέδουσας, βλ. E. von Mercklin, AA 43 (1928), 360, εικ. 74-75· V. Hadjimichali, BCH 95 (1971), 207, εικ. 42· Αρβανιτόπουλος, ό.π., 58, εικ. 76Α. Βλ. και CVA British Museum 7, 1932, IV Da 10, πίν. 15, 1 a, b, 2 a, b με προτομές Μέδουσας σε ασκούς της Απουλίας.

Για προτομές Μέδουσας σε χρυσά μετάλλια, Hoffmann - Davidson, ό.π., 8, 12, 233, εικ. 94, 267 και πίν. VII αριθ. 124· D. M. Robinson, AJA 58 (1953), 5, 12 κ.ε., πίν. 3-13. Για το κόσμημα του καλύμματος, CVA Pays Bas, Musée Scheurleer (La Haye) 2, 1931, III L και N 11, πίν. 4 αριθ. 12.

Για την πυξίδα αριθ. 86 βλ. και The Search of Alexander, Exhibition 1980-82, αριθ. 22, 146.

87. Λυχνάρι ΒΕ 1977/174 (Σχέδ. 33· Πίν. 9)

Ύψ. 0,035, μήκ. 0,091 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα κίτρινο κοκκινωπό (5YR 5/6).

Ακέραιο.

Έχει ελαφρά γωνιώδες περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια είναι κοίλη και χωρίζεται με χάραξη από το υπόλοιπο σώμα. Η οπή πλήρωσης είναι κυκλική, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξή του σχεδόν τριγωνική. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 106 αριθ. 461, πίν. 16 (με βάση, δ΄ τέταρτο 3ου αι. ως γ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.)· Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 52, εικ. 14 αριθ. 45 (τύπος XII, τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.).

88. Λυχνάρι ΒΕ 1977/175 (Σχέδ. 33· Πίν. 9)

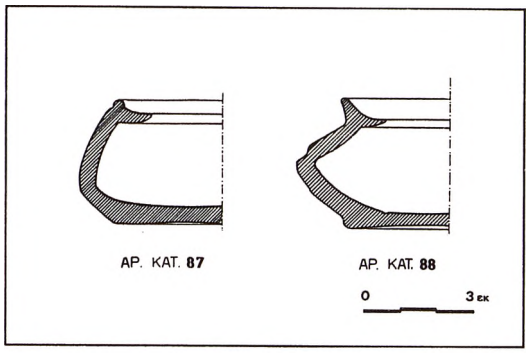
Ύψ. 0,035, μήκ. 0,099 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4) και το γάνωμα ανοικτό καφέ κοκκινωπό (5YR 6/3).

Έχει μικρές αποκρούσεις.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το γωνιώδες περίγραμμα τονίζεται με χάραξη. Κάθετο ταινιωτό χείλος περιβάλλει την επάνω επιφάνεια με την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής, η απόληξη ελαφρά καμπύλη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XIX της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66· βλ. και το αριθ. 47 λυχνάρι, αλλά το αριθ. 88 με περισσότερο υψωμένο χείλος, ενώ ο μυκτήρας παρουσιάζει λιγότερο έντονη τριγωνική απόληξη.

Σχέδ. 33

89. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/237 (Πίν. 12)

Ύψ. 0,30, ύψ. βάσ. 0,032 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Σώζεται ακέραιο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη. Η βάση έχει σχήμα ελλειπτικό. Η μορφή στέκεται με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει ψηλά ζωσμένο χιτώνα με άνοιγμα σχήματος V στο στήθος και ιμάτιο τυλιγμένο γύρω από τους καρπούς των χεριών και ριγμένο στο πίσω μέρος του σώματος. Το δεξί χέρι είναι στηριγμένο στη μέση, το αριστερό, ελαφρά λυγισμένο, ακουμπάει στο μηρό. Το κεφάλι στρέφεται προς τα δεξιά. Τα μακριά μαλλιά δένονται πίσω σε μικρό κότσο, ενώ πλούσιοι πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι και στρογγυλά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Ιώδες χρώμα διατηρείται στο ιμάτιο. Στο κάτω μέρος του ιματίου και στη βάση η επιφάνεια είναι μαυρισμένη, ίσως από γαλάζιο χρώμα που απολεπίσθηκε.

ΤΚ ΙΙ πίν. 72 αριθ. 4, 6· Mollard-Besques, Louvre cat. II 100 MYR 240, πίν. 117 a (β΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Kleiner, Tanagrafiguren, 1942, πίν. 13 e, f· Nécropole, πίν. XXXVIII, 1· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65 Π 1498, πίν. 32.

90. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/213 (Πίν. 12)

Ύψ. 0,255, ύψ. βάσ. 0,025-0,028 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Σώζεται ακέραιο. Ο τύπος του ειδωλίου είναι ο ίδιος με του αριθ. 68. Το κεφάλι έχει ελαφρά κλίση προς τα κάτω. Φοράει καλύπτρα· το ιμάτιο καλύπτει το πίσω τμήμα της. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

Για την καλύπτρα και το ιμάτιο, Λαζαρίδης, Άβδηρα, 1960, 61 Β42, πίν. 11 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· Troy 130 αριθ. 201, πίν. XLIII (αρχές 1ου αι. π.Χ.)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65 Π 1499, πίν. 32.

91. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/221 (Πίν. 13)

Ύψ. 0,232, ύψ. βάσ. 0,025 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 4/6). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και κίτρινο χρώμα στα μαλλιά. Είναι συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Βρίσκεται σε άνετη στάση με το αριστερό σκέλος τραβηγμένο στα πλάγια. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει όλο το σώμα και τα χέρια. Το αριστερό χέρι είναι στηριγμένο στη μέση συγκρατώντας το ιμάτιο, το δεξί ακουμπάει μισολυγισμένο επάνω στον αντίστοιχο μηρό και συγκρατεί πτυχή του ιματίου. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα αριστερά και κάποια κλίση προς τα κάτω. Τα μαλλιά δένονται πίσω σε κότσο, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη διακοσμημένη με ανάγλυφο δίσκο. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

ΤΚ ΙΙ 12 αριθ. 4· Α. Φιλαδελφεύς, Πήλινα ειδώλια εκ Μυρίνης, Συλλογή Ι. Μισθού εν τω Εθνικώ Μουσείω Αθηνών, 1928, πίν. XVI, 2· για το κεφάλι και την κόμμωση, βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65 Π 1498, πίν. 32, 39.

92. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/216 (Πίν. 13)

Ύψ. 0,23, ύψ. βάσ. 0,025 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6). Σώζεται ακέραιο. Ο τύπος του ειδωλίου είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 91. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα· στο

χιτώνα υπάρχουν υπολείμματα ρόδινου χρώματος.

93. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/233 (Πίν. 13)

Ύψ. 0,239 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κιτρινωπός (5YR 5/6).

Σώζεται ακέραιο. Δεν έχει βάση. Ο τύπος είναι ο ίδιος με αυτόν του αριθ. 68. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μαλλιά σχηματίζουν δύο (;) σειρές σπειροειδών βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε κότσο. Φοράει στεφάνη από την οποία εξαρτιέται το ιμάτιο. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό κιτρινωπό απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο ιώδες χρώμα στο χιτώνα.

94. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/214 (Πίν. 13)

Ύψ. 0,23, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4).

Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Σώζεται ακέραιο. Έχει βάση ελλειπτικού σχήματος. Ο τύπος είναι ο ίδιος με αυτόν του αριθ. 92. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μαλλιά δένονται πίσω σε κότσο, ενώ πλούσιοι πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

95. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/241 (Πίν. 13)

Ύψ. 0,235, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 4/6). Διατηρείται λευκό, κιτρινωπό απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπουν τμήματα του σώματος. Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 92. Το κεφάλι στρέφεται προς τα αριστερά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε κότσο, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη διακοσμημένη με τρεις ανάγλυφους δίσκους. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

96. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/235 (Πίν. 14)

Ύψ. 0,32, ύψ. βάσ. 0,032 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και στο χιτώνα ρόδινο και ιώδες χρώμα.

Σώζεται ακέραιο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 68. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι. Φοράει στρογγυλά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

97. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/232 (Πίν. 14)

Ύψ. 0,25, διάμ. βάσ. 0,02-0,022 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6). Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο χρώμα στα χείλη.

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Η μορφή βρίσκεται σε άνετη στάση με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγεται γύρω από το σώμα και καλύπτει και τα χέρια. Το δεξί χέρι είναι στηριγμένο στη μέση, με το αριστερό, ελαφρά λυγισμένο, κρατάει το ιμάτιο, που σκεπάζει το κεφάλι μέχρι το σαγόνι. Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε κότσο, που ελάχιστα διακρίνεται κάτω από το ιμάτιο. Φοράει στεφάνη από την οποία εξαρτιέται το ιμάτιο. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

ΤΚ ΙΙ 25 αριθ. 2, 4 και 28 αριθ. 2· Besques, Louvre cat III 21 D94, D95, πίν. 21 d, e (αρχές 3ου αι. π.Χ.)· Breccia, Sciatbi, πίν. LXII αριθ. 154· P. G. Leyenaar-Plaisier, Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée National des antiquités à Leiden, 1979, 105 αριθ. 211, πίν. 36 (περίπου 300 π.Χ.) και 511 αριθ. 1495, πίν. 190 (τέλος 3ου αι. π.Χ.)· Kleiner, Tanagrafiguren 1942, πίν. 25 c, d· M. Bell III, Morgantina I, 1981, 180 αριθ. 404, 405, πίν. 86 (3ος αι. π.Χ.)· Breiten-

stein, Danish Museum, 1941, 59 αριθ. 548, πίν. 67· A. Levi, Le terrecotte figurate del Museo Nazionale di Napoli, 1926, 113, εικ. 94· M. Raumschüssel, Antike Terrakotten, Dresden. Staatliche Kunst Sammlungen, πίν. 17· J. Schneider-Lengyel, Griechische Terracotten, 1936, πίν. 47· R. A. Higgins-J. Lowe, Ancient Life in Miniature. An Exhibition of Classical Terracottas from Private Collections in England, Birmingham Museum and Art Gallery, 1968, πίν. 16, αριθ. 96, 97.

98. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/236 (Πίν. 14)

Ύψ. 0,25, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός (5YR 6/4). Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο χρώμα στο χιτώνα.

Σώζεται ακέραιο. Ο τύπος είναι ο ίδιος με αυτόν του αριθ. 97. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

99. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/238 (Πίν. 14)

Ύψ. 0,325, ύψ. βάσ. 0,03-0,035 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6)· διατηρείται λευκό επίχρισμα.

Σώζεται ακέραιο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 96. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι. Φοράει στρογγυλά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

Αρχαία Μακεδονία, 1988, 339.

100. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/240 (Πίν. 15)

Ύψ. 0,32, ύψ. βάσ. 0,43 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα αριστερά και κάτω. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση και ακτινωτές χαράξεις στην επάνω πλευρά. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

101. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/243Α (Πίν. 15)

Ύψ. 0,275 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπουν τμήματα του σώματος και όλη η βάση. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 64. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με ακτινωτές χαράξεις στην επάνω πλευρά και δακτυλιόσχημη βάση.

102. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/226 (Πίν. 15)

Ύψ. 0,335, ύψ. βάσ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τμήματα του σώματος. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε κότσο, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με ακτινωτές χαράξεις σ' όλη την επιφάνειά της και δακτυλιόσχημη βάση. Με το αριστερό χέρι κρατάει τμήμα ριπίδιου. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού, σπασμένη. Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και υπολείμματα ρόδινου και ιώδους χρώματος στα χείλη και στο ιμάτιο.

Για τη στεφάνη, Besques, Louvre cat. III 82 D485, πίν. 106 h (μέσα 2ου αι. π.Χ.).

103. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/227 (Πίν. 16)

Ύψ. 0,31, ύψ. βάσ. 0,045 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα αριστερά και κάτω. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση και ακτινωτές χαράξεις στην επάνω πλευρά. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

104. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/234 (Πίν. 15)

Ύψ. 0,13, ύψ. βάσ. 0,045 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπουν μικρά τμήματα του σώματος. Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

105. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/224 (Πίν. 16)

Ύψ. 0,315, ύψ. βάσ. 0,045 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64. Το κεφάλι στρέφεται στα αριστερά. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση και μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρείται απολεπισμένο επίχρισμα και κίτρινο χρώμα στη στεφάνη. Στη βάση υπάρχουν δύο ταινίες με μαύρο χρώμα.

106. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/228 (Πίν. 16)

Ύψ. 0,316, ύψ. βάσ. 0,042-0,046 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 4/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπουν τμήματα του σώματος. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού.

107. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/223 (Πίν. 17)

Ύψ. 0,245, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (5YR 4/3). Διατηρούνται ίχνη λευκού επιχρίσματος και ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο.

Σώζεται ακέραιο. Συγκολλημένο είναι μόνο τμήμα της βάσης και των ποδιών κάτω δεξιά. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Η μορφή βρίσκεται σε άνετη στάση, με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει όλο το σώμα. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση, το αριστερό, ελαφρά λυγισμένο, ακουμπάει επάνω στο σώμα και συγκρατεί την κάτω παρυφή του ιματίου. Το κεφάλι είναι στραμμένο ελαφρά προς τα δεξιά. Τα μαλλιά σχηματίζουν κάτω από την απλή στεφάνη δύο σειρές σπειροειδών βοστρύχων και δένονται σε κότσο πίσω. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

ΤΚ ΙΙ 21 αριθ. 4· Mollard-Besques, Louvre cat. II 100 MYR 248, πίν. 117 d (λίγο μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.)· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 53 Α8, πίν. 4 (γύρω στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.)· Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 68 Π 1521, Π 1513, πίν. 40, 65 Π 1500, πίν. 33· Breitenstein, Danish Museum 1941, 72 αριθ. 678, πίν. 83· A. Laumonier, Catalogue des terres-cuites du Musée Archéologique de Madrid 1921, πίν. ΙΙ· R. A. Higgins, Greek Terracottas, 1967, 132, πίν. 62 Ε.

108. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/231 (Πίν. 17)

Ύψ. 0,245, ύψ. βάσ. 0,031 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 4/6).

Σώζεται ακέραιο. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 107. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και υπολείμματα ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο.

109. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/229 (Πίν. 17)

Ύψ. 0,35, ύψ. βάσ. 0,03 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Βρίσκεται σε άνετη στάση με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο

πίσω. Φοράει ψηλά ζωσμένο χιτώνα με άνοιγμα σχήματος V στο στήθος, που πορπώνεται στο δεξί ώμο. Το ιμάτιο τυλίγεται γύρω από το σώμα αφήνοντας ακάλυπτο το επάνω από το στήθος μέρος του κορμού, περνάει από τον αριστερό ώμο και πέφτει ελεύθερα κάτω. Με το ακάλυπτο αριστερό χέρι, λυγισμένο μπροστά στο στήθος, κρατάει το ιμάτιο. Το δεξί χέρι, καλυμμένο στο μεγαλύτερο μέρος με το ιμάτιο, ακουμπάει επάνω στον αντίστοιχο μηρό. Επάνω στον αριστερό μαστό είναι κολλημένο ένα περιστέρι του οποίου λείπουν το κεφάλι και οι άκρες των φτερών· φαίνεται ότι η μορφή το κρατάει με το αριστερό χέρι. Επάνω στο δεξί μηρό και στην άκρη του χεριού είναι κολλημένο ριπίδιο του οποίου σώζεται μόνον ένα τμήμα. Το κεφάλι κλίνει ελαφρά προς τα δεξιά. Τα μαλλιά δένονται πίσω σε σχηματοποιημένο στρογγυλό κότσο. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι, δεμένο με πλατιά ταινία και επάνω από αυτό τεγίδιο. Στους κροτάφους διακρίνονται από δύο φύλλα κισσού. Στα αυτιά έχει μυτερά σκουλαρίκια, από τα οποία σώζεται μόνον το αριστερό. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού με ορθογώνια εγκοπή δεξιά. Μικρή οπή ανάρτησης διακρίνεται στο επάνω μέρος του κεφαλιού. Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και κόκκινο χρώμα στο σανδάλι του δεξιού ποδιού και στα μαλλιά. Στη βάση υπάρχει κόκκινη ταινία.

Αρχαία Μακεδονία, 1988, 338. Για το κεφάλι, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 62 Π 1488, πίν. 30, 67 Π 1510, πίν. 35· επίσης, Φ. Πέτσας, ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 400, Πίν. 303 γ (για το τεγίδιο).

110. Ειδώλιο Νίκης ΒΕ 1977/212 (Πίν. 17)

Ύψ. 0,374, ύψ. βάσ. 0,046 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Κομμάτια των φτερών και της βάσης έχουν συγκολληθεί. Λείπει τμήμα του αριστερού φτερού και ένα δάκτυλο του αριστερού χεριού. Η βάση είναι κυλινδρική με κυμάτιο στην επάνω και κάτω πλευρά. Κάτω από το επάνω κυμάτιο υπάρχει χάραξη. Η μορφή βρίσκεται σε στάση. Φοράει σανδάλια με ψηλά κατύμματα και πέπλο με μακρύ απόπτυγμα, ζωσμένο κάτω από το στήθος, που πορπώνεται στον αριστερό ώμο, αφήνοντας ακάλυπτο το δεξιό ώμο και το μαστό. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα αριστερά, προς το αντικείμενο που κρατούσε με τα δυο της χέρια, πιθανόν σάλπιγγα. Τα μακριά μαλλιά χωρίζονται στη μέση και δένονται πίσω σε κότσο με πλούσιες μπούκλες. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι, κάτω από το οποίο προβάλλουν φύλλα και καρποί κισσού στα πλάγια. Στα αυτιά διακρίνονται μυτερά σκουλαρίκια και στο στήθος ανάγλυφο περιδέραιο. Στην πίσω όψη υπάρχει οπή αερισμού σχήματος Ω. Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και κίτρινο χρώμα στα φτερά, στα φύλλα και στους καρπούς του κισσού, καθώς και στα σκουλαρίκια.

Για το ένδυμα ΤΚ ΙΙ 181 αριθ. 3, 4· Mollard-Besques, Louvre cat. II, πίν. 80, 81· για τον ακάλυπτο μαστό, αλλά αντίθετα, S. Reinach, Repertoire de la statuaire grecque et romaine V, 1969, 202, 5· για τη βάση, Mollard-Besques, Louvre cat. II 117 MYR 1183, πίν. 141 d (β΄ μισό 1ου αι. π.Χ.), MYR 1184, πίν. 141 g· D. Kazazis, Terracottas from Tragilos, 1982, αδημ. δ.δ., 104 αριθ. 7, πίν. 4· πρβλ. και Νίκες σε ασκό, CVA British Museum 7, 1932, IV.Da 10, πίν. 14, 1 a, b.

111. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1977/239 (Πίν. 16)

Ύψ. 0,28, ύψ. βάσ. 0,023-0,025 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τμήματα των φτερών και μικρά κομμάτια του σώματος. Η βάση είναι σχεδόν ορθογώνια. Η μορφή έχει άνετη στάση, με το δεξί πόδι λυγισμένο και στηριγμένο επάνω στη βάση του πεσσού, στα δεξιά της, όπου ακουμπάει με τον αγκώνα του αντίστοιχου χεριού. Εικονίζεται γυμνή. Ιμάτιο είναι τυλιγμένο γύρω από τους καρπούς των χεριών, που καλύπτει το κάτω τμήμα της πίσω όψης. Το αριστερό χέρι είναι στηριγμένο στη μέση. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μακριά μαλλιά πέφτουν στους ώμους. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι. Ο πεσσός έχει βάση, που

αποτελείται από δύο βαθμίδες, ανομοιόμορφες σε ύψος και επίκρανο. Στην πίσω όψη υπάρχει οπή αερισμού σχήματος Ω. Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα. Με λευκό κιτρινωπό χρώμα αποδίδονται οι ιμάντες, που σταυρώνουν στο μπροστινό μέρος του κορμού και τα ψέλια γύρω από την αριστερή κνήμη και το δεξιό βραχίονα.

ΤΚ ΙΙ 253 αριθ. 4 (για τη στάση).

112. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1977/220 (Πίν. 18)

Ύψ. 0,315, ύψ. βάσ. 0,031 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη. Η βάση έχει σχήμα σχεδόν ορθογώνιο. Βρίσκεται σε άνετη στάση, με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο προς τα εμπρός. Με τον αγκώνα του αριστερού χεριού στηρίζεται σε χαμηλό πεσσίσκο στα αριστερά του, ενώ το δεξί χέρι είναι στηριγμένο στον αντίστοιχο γοφό. Εικονίζεται γυμνός. Ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τους καρπούς των χεριών και καλύπτει το κάτω τμήμα της πίσω όψης. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μαλλιά είναι μακριά, χωρίζονται στη μέση και πέφτουν στους ώμους. Φοράει χονδρό κυλινδρικό στεφάνι. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Ο πεσσός έχει βάση με δύο βαθμίδες και επίκρανο. Διατηρείται λευκό επίχρισμα σε μεγάλο μέρος της επιφάνειας. Ρόδινο χρώμα υπάρχει στο κάτω μέρος των κνημών. Με λευκό χρώμα αποδίδονται οι ιμάντες που σταυρώνουν στο μπροστινό μέρος του κορμού και τα ψέλια στις κνήμες και στο δεξιό βραχίονα.

ΤΚ ΙΙ 249 αριθ. 9 (για τη στάση)· Mollard-Besques, Louvre cat. II 46 M42, πίν. 54 c (σε ερμαϊκή στήλη).

113. Πήλινο ομοίωμα κιβωτίδιου ΒΕ 1977/215 (Πίν. 18)

Ύψ. 0,07, μήκ. 0,044, πλ. 0,033 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Λείπουν το ένα πίσω πόδι και μέρος του άλλου. Έχει σχήμα ορθογώνιο με δύο οριζόντιες χαράξεις σε όλο το μήκος της μπροστινής όψης και μικρότερη χάραξη στη μέση. Το κάλυμμα είναι ανοικτό. Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο κίτρινο χρώμα.

G. Richter, The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, 1966, 72, 76, εικ. 395-399.

114. Ειδώλιο μικρού Έρωτα-παιδιού που πετάει ΒΕ 1977/219 (Πίν. 18)

Μήκ. 0,07 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4).

Λείπουν το ένα φτερό, το άκρο δεξί πόδι και μέρος του δεξιού χεριού. Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα, κίτρινο χρώμα στο φτερό και κόκκινο στα μαλλιά και στο σώμα.

ΤΚ ΙΙ 332 αριθ. 6· Nécropole 526 αριθ. 78.

115. Ειδώλιο μικρού Έρωτα-παιδιού που πετάει ΒΕ 1977/222

Μήκ. 0,07 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Λείπουν τα χέρια. Είναι ίδιος τύπος με αυτόν του αριθ. 114. Διατηρούνται λευκό επίχρισμα, κίτρινο χρώμα στα φτερά και κόκκινο ρόδινο στο σώμα και στα μαλλιά.

116. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1977/242 (Πίν. 18)

Ύψ. 0,31 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6)· διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο με επιφάνεια πολύ απολεπισμένη. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 112. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

117. Χάλκινη πόρπη ΒΕ 1977/255 (Πίν. 19)

Μήκ. 0,025 μ.

Η διατήρηση του μετάλλου είναι μέτρια.

118. Χάλκινη αλυσίδα ΒΕ 1977/256 (Πίν. 19)

Διάμ. κρίκων 0,008 μ.

Έχει τρεις κρίκους. Η διατήρηση του μετάλλου είναι μέτρια.

Ph. Bruneau - Cl. Vatin, Délos XXVII, 1970, 51, πίν. 34 C96· C. M. Young, BSA 44 (1949), 85, εικ. 19 και πίν. 26, εικ. 1 αριθ. 16, 29, εικ. 3 αριθ. 6 (23).

119. Χάλκινη φιάλη ΒΕ 1977/257 (Πίν. 18)

Ύψ. 0,07, διάμ. 0,203 μ.

Η διατήρηση του μετάλλου είναι μέτρια.

Χ. Μακαρόνας, ΠΑΕ 1955, 156-157, πίν. 51 γ· G. Richter, Greek, Etruscan and Roman Bronzes, 1915, 219 αριθ. 607.

120. Γυάλινες ψήφοι ΒΕ 1977/249-253 (Πίν. 19)

Φακοειδείς και διάτρητες ωοειδείς με χρώματα βαθύ γαλάζιο, κίτρινο, πράσινο.

Μήκος διατρήτων 0,0077-0,015 μ.

A. Bovon, Délos XXVII, 1970, 235, πίν. 39 C332, C333, C336.

121. Γυάλινος αστράγαλος ΒΕ 1977/254 (Πίν. 19)

Μήκ. 0,016 μ.

Έχει βαθύ γαλάζιο χρώμα.

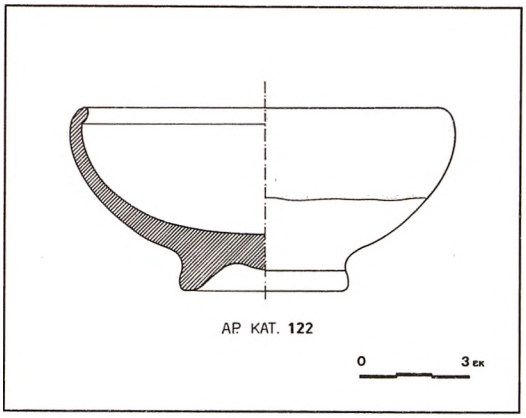
D. Thompson, Hesperia 21 (1952), 150 και σημ. 182· Robinson, Olynthus X, 1941, 503 και XI, 1942, 197 κ.ε.· Bovon, ό.π., 235, πίν. 39 C337, C339.

Ανατολική κλίνη

122. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1977/169 (Σχέδ. 34· Πίν. 6)

Ύψ. 0,05, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,095 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4), το γάνωμα σχεδόν κόκκινο, απολεπισμένο στο επάνω μέρος του σώματος.

Σχέδ. 34

Συγκολλημένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

G. R. Edwards, Corinth VII, III, 1975, 31 αριθ. 30, πίν. 2, 44 (περίπου 175 π.Χ.).

123. Αμφορέας ΒΕ 1977/165 (Πίν. 8)

Ύψ. 0,227, διάμ. βάσ. 0,09, διάμ. στομ. 0,05 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα σχεδόν κόκκινο (10R 4/4), το επίχρισμα είναι κιτρινωπό απολεπισμένο.

Ακέραιος, με απολεπισμένη επιφάνεια.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση, ωοειδή κοιλιά και καλυκωτό χείλος. Οι λαβές είναι ταινιωτές με αυλάκι στη μέση.

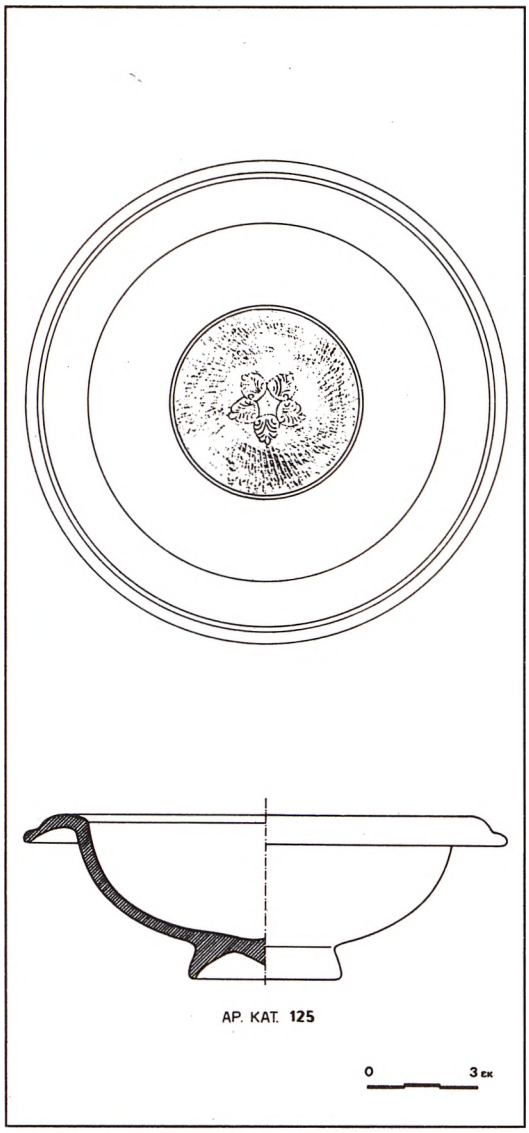
Το χείλος είναι όμοιο με αυτό του αριθ. 21. Για το σχήμα, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 95, πίν. 63 Π 1252 (τέλος 3ου αι. π.Χ.).

124. Ζευγάρι χρυσών σκουλαρικιών ΒΕ 1977/259β (Πίν. 19)

Διάμ. κρίκου 0,018, μήκ. ελάσματος 0,04 μ.

Αποτελούνται από σχοινόμορφο κρίκο που λήγει σε έκτυπο έλασμα με ερωτιδέα.

Για σκουλαρίκια με ερωτιδείς F. H. Marshall, Catalogue of the Jewelry Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum, 1911, πίν. XXXII αριθ. 1861, 1862, 1877, 1900, 1901.

Σχέδ. 35

Διάδρομος

125. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1977/168 (Σχέδ. 35· Πίν. 6)

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,041, διάμ. στομ. 0,096 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8), το γάνωμα μαύρο.

Συγκολλημένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το χείλος κλίνει προς τα έξω με βαθιά χάραξη στην περιφέρεια. Στον πυθμένα υπάρχει χαρακτός κύκλος με έντυπο κόσμημα από πέντε ανθέμια και μικρά παράλληλα ακτινωτά κτυπήματα.

Για το σχήμα J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968, 48, εικ. 2 αριθ. 5· για το κόσμημα ό.π., πίν. 7, 8 και H. Thomspon, Hesperia 3 (1934), 431, εικ. 15 E16, E17.

126. Αμφορέας ΒΕ 1977/162

Ύψ. 0,245, διάμ. βάσ. 0,10, διάμ. στομ. 0,04, πλ. λαβών 0,023 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα κόκκινο (2.5YR 5/8) και το επίχρισμα ρόδινο (5YR 8/4).

Συγκολλημένος με απολεπισμένη επιφάνεια.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η κοιλιά έχει σχήμα ωοειδές επίμηκες και το χείλος δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι λαβές είναι ταινιωτές με κεντρική ράβδωση.

Για το χείλος βλ. τους αριθ. 21, 123 αμφορείς· για το σχήμα, Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 159, πίν. 1, α (γύρω στο 150 π.Χ.).

127. Αμφορέας ΒΕ 1977/163

Ύψ. 0,24, διάμ. βάσ. 0,08, διάμ. στομ. 0,032, πλ. λαβών 0,023 μ.

Ο πηλός έχει κοκκινωπό χρώμα (2.5YR 4/4)· διατηρούνται ίχνη κιτρινωπού επιχρίσματος.

Συγκολλημένος. Τμήμα του χείλους είναι συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η κοιλιά έχει σχήμα ωοειδές επίμηκες και το χείλος δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι λαβές είναι ταινιωτές με κεντρική ράβδωση.

Για το σχήμα βλ. τον αμφορέα αριθ. 61 που έχει όμως περισσότερο κάθετα τοιχώματα.

128. Αμφορέας ΒΕ 1977/164 (Πίν. 8)

Ύψ. 0,262, διάμ. βάσ. 0,08, διάμ. στομ. 0,042, πλ. λαβών 0,022 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα κόκκινο (2.5YR 5/6) και το επίχρισμα είναι ρόδινο απολεπισμένο (5YR 8/4).

Συγκολλημένος με μικρές συμπληρώσεις.

Η βάση είναι χαμηλή δισκόμορφη, η κοιλιά έχει σχήμα ωοειδές επίμηκες και το χείλος δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι λαβές είναι ταινιωτές με κεντρική ράβδωση.

Για το χείλος, βλ. τους αμφορείς αριθ. 21, 123, για το σχήμα τον αριθ. 22.

129. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/190 (Πίν. 9)

Ύψ. 0,135, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,07, ύψ. καλύμματος 0,09, διάμ. στομ. καλύμματος 0,098μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6), το γάνωμα κοκκινωπό (10R 5/6 ως 10R 5/8), μαυρισμένο σε μερικά σημεία.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στη βάση σχηματίζονται δύο πλαστικά δακτυλίδια, τα τοιχώματα έχουν ελαφρά κλίση προς τα μέσα και οι στεφάνες φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα, με κάθετα τοιχώματα, έχει χείλος τονισμένο με χάραξη, που κλίνει προς τα έξω. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του σχηματίζεται χαρακτός κύκλος. Το κάλυμμα με γάνωμα σκούρο κόκκινο (10R 3/4 ως 10R 3/6) διακοσμείται με παράλληλες λεπτές ταινίες λευκού χρώματος.

Για το σχήμα περίπου βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 30, πίν. 7 Π 1217 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

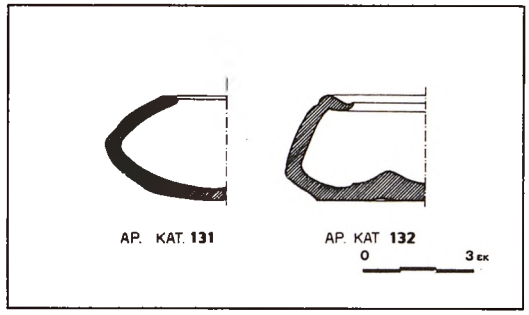
130. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1977/191 (Πίν. 9)

Ύψ. 0,10, διάμ. βάσ. 0,04, διάμ. στομ. 0,05, ύψ. καλύμματος 0,07, διάμ. στομ. καλύμματος 0,067 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 8/4), το γάνωμα κοκκινωπό, καστανό σκούρο (10R 5/8).

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Η βάση είναι κωνική, τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Το κάλυμμα έχει τοιχώματα σχεδόν κάθετα, με ελαφρά κλίση προς τα έξω και πλατιά στεφάνη με χάραξη στην περιφέρεια. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειας διαμορφώνεται λεπτό πλαστικό δακτυλίδι.

Το κάλυμμα, με γάνωμα σχεδόν κόκκινο, καστανό σκούρο (10R 4/4) ή μαύρο κατά τόπους, διακοσμείται με λευκές παράλληλες ταινίες. Στη στεφάνη και γύρω από το κέντρο της επάνω επιφάνειας υπάρχουν σταγόνες λευκού, κίτρινου χρώματος.

Σχέδ. 36

131. Λυχνάρι ΒΕ 1977/171 (Σχέδ. 36· Πίν. 9)

Ύψ. 0,028, μήκ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα ανοικτό κόκκινο (2.5YR 6/6).

Συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.

Έχει γωνιώδες περίγραμμα. Γύρω από την κυκλική οπή πλήρωσης υπάρχει ελαφρά ανάγλυφο δακτυλίδι. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του τριγωνική. Έχει ανάγλυφη διακόσμηση. Το μοτίβο της επάνω επιφάνειας δεν διακρίνεται καθαρά. Στη ρίζα του μυκτήρα υπάρχει μάσκα Σιληνού. Στην απόληξή του ο μυκτήρας είναι μαυρισμένος από τη χρήση.

Βλ. το λυχνάρι αριθ. 29, αλλά το αριθ. 131 έχει πιο κοντό μυκτήρα και με περισσότερο τριγωνική απόληξη. Για τη μάσκα του Σιληνού βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 138, πίν. 23 Π 1395, πίν. 9 Π 1283.

132. Λυχνάρι ΒΕ 1977/172 (Σχέδ. 36· Πίν. 9)

Ύψ. 0,0285, μήκ. 0,087 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Ακέραιο. Έχει γωνιώδες περίγραμμα που τονίζεται με χάραξη. Η επάνω επιφάνεια είναι ελαφρά κοίλη και χωρίζεται με χάραξη από το υπόλοιπο σώμα. Η οπή πλήρωσης εί-

ναι κυκλική, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξη σχεδόν κάθετη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και το αριθ. 87 λυχνάρι.

133. Μελανοδοχείο ΒΕ 1977/199 (Πίν. 18)

Ύψ. 0,05, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα μαύρο και κοκκινωπό, αμελές και απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Λεπτό πλαστικό δακτυλίδι διαμορφώνεται γύρω από το στόμιο. Στην κάτω επιφάνεια και γύρω από το κυκλικό στόμιο υπάρχει χαρακτή επιγραφή *ΚΑΜΓΗΔΗΝΑ*.

Γενικά για τα μελανοδοχεία και τη χρήση τους, E. Sjöquist, AJA 63 (1959), 275, πίν. 71· C. J. Eiseman, AJA 79 (1975), 374· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 150· H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 398, εικ. 86 E 58· Wiegand - Schrader, Priene 1904, 423 αριθ. 98, 430, εικ. 549· N. Yalouris, ΑΑΑ I (1968), 190, εικ. 2· Δ. Θεοχάρης - Γ. Χουρμουζιάδης, ΑΑΑ III (1970), 204, εικ. 2· Α. Χωρέμη, ΑΔ 27 (1972): Χρονικά, 341, Πίν. 292 ε, στ.

134. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/244 (Πίν. 18)

Σωζ. ύψ. 0,19, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν μεγάλα τμήματα από το σώμα, το κεφάλι και όλη η πίσω επιφάνεια.

Έχει βάση ελλειπτικού σχήματος. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 95. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και υπολείμματα ρόδινου χρώματος στο χιτώνα.

135. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/202 (Πίν. 19)

Ύψ. 0,325, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κιτρινωπός (5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Η βάση του είναι ελλειπτική. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 68. Τα μακριά μαλλιά χωρίζονται στη μέση και δένονται πίσω χαμηλά σε κότσο που μόλις διακρίνεται, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν επάνω στους ώμους. Φοράει στεφάνη με ακτινωτές χαράξεις και δακτυλιόσχημη βάση. Στα αυτιά έχει στρογγυλά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο χρώμα στα χείλη. Στη βάση υπάρχει μία οριζόντια ταινία μαύρου χρώματος.

136. Γυναικείο ειδώλιο με Έρωτα ΒΕ 1977/201 (Πίν. 19)

Ύψ. 0,403, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κιτρινωπός (5YR 4/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και έχει μικρές συμπληρώσεις στο κάτω μέρος του σώματος. Λείπει το δεξί φτερό του Έρωτα. Η μορφή έχει άνετη στάση, με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Στα πόδια διακρίνονται σανδάλια με ψηλά κατύμματα. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που τυλίγει όλο το σώμα. Με το δεξί χέρι ελαφρά λυγισμένο επάνω στο μηρό κρατάει τριγωνικό ριπίδιο, ενώ το αριστερό, καλυμμένο και αυτό από το ιμάτιο, είναι λυγισμένο προς τα επάνω. Επάνω στο βραχίονά του είναι προσκολλημένη παιδική φτερωτή μορφή, Έρωτας, με κυλινδρικό στεφάνι και ιμάτιο που καλύπτει λοξά το αριστερό μέρος του σώματος. Το κεφάλι της γυναικείας μορφής έχει ελαφρά στροφή προς τα αριστερά και κάτω. Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές συμμετρικών βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω ψηλά σε οξύ κότσο. Φοράει στεφάνη με ακτινωτές χαράξεις στην επάνω πλευρά και στρογγυλά σκουλαρίκια, από τα οποία σώζεται μόνο το δεξί. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Σώζονται υπόλευκο επίχρισμα σ' όλη την επιφάνεια καί ίχνη ιώδους χρώματος στο ιμάτιο της γυναίκας και

στο σώμα του Έρωτα. Κόκκινο χρώμα υπάρχει στα μαλλιά και πορτοκαλί στη στεφάνη.

Για τον τύπο πρβλ. ΤΚ ΙΙ 56 αριθ. 7· Burr, Boston Myrinas, 68, πίν. XXXV 92, 93 (2ος ή αρχές 1ου αι. π.Χ.)· για τα σανδάλια, A. Laumonier, Délos XXIII, 1956, 200, 201, πίν. 73 αριθ. 717-719 και Troy 126, πίν. XXXVII αριθ. 168· για το ριπίδιο, Besques, Louvre cat. III 16, πίν. 14 D62 (320-300 π.Χ.)· Leyenaar-Plaisier, ό.π., 112, 511, πίν. 39 αριθ. 225, πίν. 190 αριθ. 1494, 1495· Breitenstein, Danish Museum, 1941, 58, 59, πίν. 67 αριθ. 545-548. Για το ειδώλιο αριθ. 136, βλ. και The Search of Alexander, Exhibition 1980-82, αριθ. 149.

137. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/203 (Πίν. 20)

Ύψ. 0,34, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Σώζεται ακέραιο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Η μορφή βρίσκεται σε άνετη στάση με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Στα πόδια διακρίνονται σανδάλια με ψηλά κατύμματα. Φοράει χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο το επάνω μέρος του κορμού και το δεξί ώμο. Το ιμάτιο, αφήνοντας ακάλυπτο το δεξί ώμο και τον αντίστοιχο μαστό, τυλίγεται γύρω από το σώμα. Με το αριστερό χέρι, ελαφρά λυγισμένο, κρατάει τριγωνικό ριπίδιο, το δεξί καλυμμένο από το ιμάτιο είναι ανασηκωμένο και λυγισμένο προς τα εμπρός. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση και δένονται πίσω σε κότσο, ενώ πλούσιοι πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση, της οποίας το επάνω ακτινωτό μέρος ξεχωρίζει με χάραξη. Επάνω στον αριστερό μαστό κάθεται ένα περιστέρι. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ίχνη ρόδινου χρώματος στο ριπίδιο.

ΤΚ ΙΙ 50 αριθ. 2, 6 και 52 αριθ. 9· Burr, Boston Myrinas 66, πίν. XXXIII αριθ. 87 (πιθανώς 1ος αι. π.Χ.)· M. Bell III, Morgantina I, 1981, 181, πίν. 86 αριθ. 410 (3ος αι. π.Χ.). Για το ιμάτιο και το ριπίδιο, Besques, Louvre cat. III 25, πίν. 27 c D124 (β΄ τέταρτο 3ου αι. π.Χ.).

138. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/204 (Πίν. 20)

Ύψ. 0,34, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και έχει συμπληρώσεις στη βάση. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 137. Διατηρείται τμήμα του ριπίδιου. Λείπει το περιστέρι. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ίχνη ρόδινου ιώδους χρώματος στο κάτω μέρος του χιτώνα και στο δεξί μαστό και κόκκινου χρώματος στα μαλλιά.

139. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/205 (Πίν. 20)

Ύψ. 0,235, ύψ. με το στήριγμα 0,455, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 4/6).

Είναι συγκολλημένο από αρκετά κομμάτια. Λείπουν τμήματα των δακτύλων και η κορυφή της επίστεψης του κιονίσκου. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Η μορφή στέκεται όρθια με το δεξί σκέλος στάσιμο και το αριστερό λυγισμένο ελαφρά και τραβηγμένο στα πλάγια, ακουμπώντας με τον αγκώνα του αριστερού χεριού επάνω σε έναν πεσσίσκο, ύψ. 0,23 μ. Φοράει σανδάλια με ψηλά κατύμματα. Ιμάτιο, που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος, από την αρχή των μηρών, σχηματίζοντας επάνω μία παχιά αναδίπλωση, τυλίγεται γύρω από τον καρπό του αριστερού χεριού και πέφτει ελεύθερα στα πλάγια. Με τα δάκτυλα του στηριγμένου αριστερού χεριού, που λείπουν, συγκρατεί κιθάρα που είναι κολλημένη επάνω στο αριστερό μέρος της κοιλιάς. Στο δείκτη του χεριού διακρίνεται δισκόμορφο δακτυλίδι. Με το λυγισμένο δεξί χέρι κρατάει επίμηκες πλήκτρο. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά και κάτω. Τα μακριά μαλλιά είναι τραβηγμένα προς τα πίσω, ενώ πλούσιοι πλόκαμοι πέφτουν επάνω στους ώμους. Στο κεφάλι φοράει τεγίδιο και στα αυτιά στρογγυλά σκουλαρίκια. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού υπάρχει μικρή οπή εξάρτησης.

Ο πεσσός επάνω στον οποίο στηρίζεται η μορφή έχει βάση ύψ. 0,04 μ., και αποτελεί-

ται από δύο βαθμίδες διαφορετικού ύψους και ορθογώνιο επίκρανο. Επάνω στο επίκρανο, ύψ. 0,015 μ., στην αριστερή πίσω γωνία του, πατάει κιονίσκος, τμήμα του οποίου, ύψ. 0,10 μ., είναι αρράβδωτο. Το υπόλοιπο, ύψ. 0,055 μ., φέρει πέντε ραβδώσεις στην μπροστινή όψη, που συνεχίζονται και στην επίστεψη. Οι δύο ακραίες ραβδώσεις σχηματίζουν έλικες. Επάνω στις δύο μπροστινές ραβδώσεις υπάρχει μικρός ανάγλυφος δίσκος και στη βάση της επίστεψης ανάγλυφη ταινία, πλ. 0,007 μ. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ίχνη ιώδους χρώματος στο ιμάτιο και κόκκινου στα μαλλιά και στην κιθάρα.

Για τον τύπο βλ. σ. 229.

140. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1977/230 (Πίν. 20)

Ύψ. 0,235, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (2.5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια με μικρές συμπληρώσεις. Λείπουν μέρος του κιονίσκου και τμήματα των δακτύλων. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 139, τα κεφάλια, όμως, διαφέρουν. Επίσης, το δεξί χέρι είναι τοποθετημένο χαμηλότερα και το δισκόμορφο δακτυλίδι βρίσκεται στον παράμεσο του αριστερού χεριού. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μακριά μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν επάνω στους ώμους. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού υπάρχει μικρή οπή εξάρτησης. Φοράει στεφάνι με χονδρό κυλινδρικό στέλεχος με μικρά κτυπήματα, δεμένο με πλατιά ταινία. Κάτω από το στέλεχος του στεφανιού προβάλλουν από ένα φύλλο και ένας καρπός κισσού σε κάθε πλευρά του κεφαλιού. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ίχνη ιώδους χρώματος στο ιμάτιο. Ρόδινο χρώμα σώζεται στην κιθάρα και σκοτεινό γκρίζο, πιθανόν υπόλειμμα γαλάζιου στο γυμνό κορμό της μορφής.

Για το ειδώλιο αριθ. 140 βλ. και The Search of Alexander, Exhibition 1980-82, αριθ. 147· επίσης, Μέγας Αλέξανδρος, Ιστορία και θρύλος στην τέχνη, οδηγός έκθεσης, 1980, 56. Για ημίγυμνες γυναικείες μορφές με κιθάρα βλ. E. De Juliis - D. Lojacono, Taranto il Museo Archeologico, 1985, 376, εικ. 460, 366, εικ. 446, 359, εικ. 435.

141. Χάλκινο βραχιόλι ΒΕ 1977/248 (Πίν. 19)

Διάμ. 0,089 μ.

Έχει κυλινδρικό στέλεχος με άκρα που λήγουν σε κεφάλια υδρόβιων πτηνών, που ενώνουν τα ράμφη τους.

Η διατήρηση του μετάλλου είναι μέτρια.

142. Σιδερένια στλεγγίδα ΒΕ 1977/246

Μήκ. 0,21, πλ. 0,025 μ.

Ακέραια.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

143. Σιδερένια στλεγγίδα ΒΕ 1977/247

Μήκ. 0,23, πλ. 0,025 μ.

Ακέραια.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

144. Τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας ΒΕ 1977/245

Σωζ. μήκ. 0,106, πλ. 0,018 μ.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

Ανατολική κόγχη

145. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/176

Ύψ. 0,10, διάμ. βάσ. 0,017, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ (7.5YR 6/4) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο κοκκινωπό (10R 4/1).

Ακέραιο.

Η βάση δισκόμορφη, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), πίν. IV, ε· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 485, 486, εικ. 130 αριθ. 81.11 (3ος αι. π.Χ.).

146. Κάλπη ΒΕ 1977/198 (Πίν. 21)

Ύψ. 0,265, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

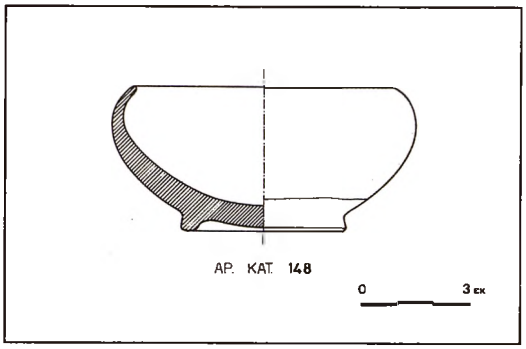
Ακέραιη.

Το σώμα είναι σφαιρικό, το χείλος όρθιο, ελαφρά καμπύλο. Έχει δύο κάθετες κυλινδρικές λαβές.

Ένα πινάκιο αβαφές εξωτερικά και μελαμβαφές εσωτερικά χρησιμοποιήθηκε για κάλυμμα. Το πινάκιο είναι ακέραιο. Έχει δακτυλιόσχημη βάση και χείλος που κλίνει προς τα έξω και κάτω. Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα μαύρο.

Διάμ. βάσ. 0,06, διάμ. στομ. 0,105 μ.

Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 48, εικ. 25.

Σχέδ. 37

Δυτική κόγχη

147. Μυροδοχείο ΒΕ 1977/182 (Πίν. 6)

Ύψ. 0,222, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4), μαυρισμένος στο κάτω μισό του σώματος.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 77, 124, σχέδ. 17 Π 1462.

Η. Thompson, Hesperia 3 (1934), 318, 436, εικ. 117 Α20 (τέλος 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.).

149. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/2 (Σχέδ. 38· Πίν. 21)

Ύψ. 0,295, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η δισκόμορφη βάση ξεχωρίζει με αβαθή χάραξη από το κοντό και χονδρό πόδι. Έχει κοιλιά σφαιρική, χονδρό λαιμό, που χωρίζεται με χάραξη από την κοιλιά και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω.

ΤΑΦΟΣ Ε (ΑΡΙΘ. 30)

Ανατολική κλίνη

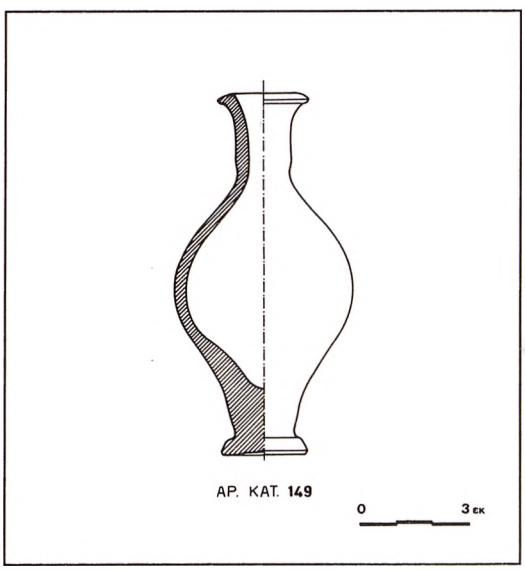
148. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/1 (Σχέδ. 37· Πίν. 21)

Ύψ. 0,385, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,069 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/3), το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο στην εσωτερική και στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Συγκολλημένο από τρία κομμάτια· λείπει μικρό τμήμα από το επάνω μέρος του σώματος.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Σχέδ. 38

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 335, 336, εικ. 15 Β7 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· K. Braun, AM 85 (1970), 140, πίν. 56, 5 αριθ. 88 (περίπου 290 π.Χ.)· Knigge, Kerameikos IX, 1976, 161, πίν. 68 αριθ. 366, 1-4 (τέλος 4ου αι. π.Χ.)· ανάλογη διαμόρφωση ένωσης λαιμού και κοιλιάς έχουν και μυροδοχεία άλλων τάφων της Πέλλας, βλ. το αριθ. 397 μυροδοχείο. Για το σχήμα βλ. και Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, ΑΔ 35 (1980): Μελέται, Πίν. 20 β, το γ, 20 γ, το ζ.

150. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/3 (Πίν. 21)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,022, διάμ. στομ. 0,016 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (2.5YR 6/4), το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Ακέραιο, με μικρή απόκρουση στη βάση.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χονδρό, κοντό, η κοιλιά σφαιρική, ο λαιμός χωρισμένος με χάραξη από την κοιλιά και το χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 149.

151. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/4 (Πίν. 21)

Ύψ. 0,10, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4), το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Λείπει μέρος του χείλους, του λαιμού και μικρό τμήμα της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι κοντό, χονδρό, η κοιλιά σφαιρική, ο λαιμός χωρισμένος με χάραξη από την κοιλιά και το χείλος λεπτό, ταινιωτό, με κλίση προς τα κάτω.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 149.

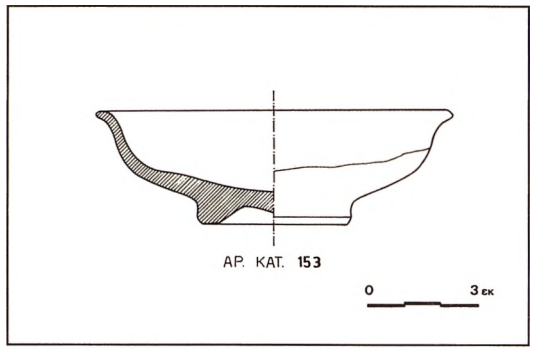
152. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/5 (Πίν. 21)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4), το γάνωμα καφέ κοκκινωπό, απολεπισμένο (2.5YR 4/4).

Λείπει μικρό τμήμα της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό χονδρό πόδι, η κοιλιά σφαιρική, ο λαιμός χονδρός, χωρισμένος με χάραξη από την κοιλιά και το χείλος ταινιωτό, σχεδόν οριζόντιο.

Σχέδ. 39

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 149.

Διάδρομος

153. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/6 (Σχέδ. 39· Πίν. 21)

Ύψ. 0,03, διάμ. βάσ. 0,044, διάμ. στομ. 0,092 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα σκούρο καφέ, κοκκινωπό (5YR 3/2) στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Λείπει μικρό τμήμα από το επάνω μέρος του σώματος.

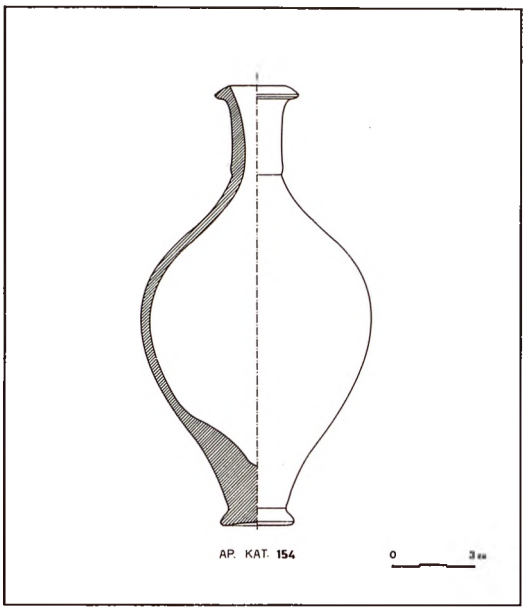
Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Δρούγου-Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 59, 128, σχέδ. 21 Π 1367 (τέλος 3ου-α΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.).

154. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/8 (Σχέδ. 40· Πίν. 21)

Ύψ. 0,156, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο, κοκκινωπό (5YR 4/2).

Σχέδ. 40

Συγκολλημένο από αρκετά κομμάτια. Λείπει μικρό τμήμα του ώμου.

Έχει δισκόμορφη βάση, χαμηλό, χονδρό πόδι, σφαιρική κοιλιά, λεπτό λαιμό, που χωρίζεται με χάραξη από την κοιλιά και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω.

Η. Thompson, Hesperia 3 (1934), 342, 344, εικ. 22 Β44 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Ε. Vanderpool - J. R. McRedie - A. Steinberg, Hesperia 31 (1962), 38, πίν. 21 αριθ. 42 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Knigge, Kerameikos IX, 1976, 159, πίν. 67 αριθ. 358, 2 (τέλος 4ου αι. π.Χ.)

155. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/7 (Πίν. 21)

Ύψ. 0,16, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα σκούρο γκρίζο (5YR 4/1), απολεπισμένο.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν μικρά τμήματα της κοιλιάς.

Έχει δισκόμορφη βάση, κοντό, χονδρό πόδι, σφαιρική κοιλιά, λεπτό λαιμό, που χωρίζεται με χάραξη από την κοιλιά και ταινιωτό χείλος με κλίση προς τα κάτω.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 154.

156. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/9

Σωζ. ύψ. 0,11, διάμ. βάσ. 0,026 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3). Στην κοιλιά και στον ώμο υπάρχει ζώνη λευκού, ρόδινου χρώματος, που ορίζεται από γραμμές καφέ, κοκκινωπού χρώματος (5YR 5/4).

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Λείπει το επάνω μέρος του σώματος και τμήμα της κοιλιάς.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι κοντό και χονδρό, η κοιλιά σφαιρική.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 154.

ΤΑΦΟΣ Η (ΑΡΙΘ. 31)

Δυτική κλίνη

157. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/16 (Πίν. 22)

Ύψ. 0,226, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1).

Λείπει μικρό τμήμα της κοιλιάς. Αποκρούσεις υπάρχουν στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι. Έχει ωοειδή κοιλιά, ψηλό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1403.

158. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/17

Ύψ. 0,225, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1). Υπολείμματα ανοικτού γκρίζου επιχρίσματος (5YR 7/1) σώζονται στην κοιλιά και στο λαιμό.

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια· υπάρχουν αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη. Λεπτές οριζόντιες, παράλληλες ταινίες λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 70 αριθ. 386, 1 (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

159. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/18 (Πίν. 22)

Ύψ. 0,104, διάμ. βάσ. 0,018, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι καφέ (10YR 5/3), μαυρισμένος σε μεγάλο μέρος.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι λεπτό, χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1247 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

160. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/19

Σωζ. ύψ. 0,13, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1).

Λείπει τμήμα του ποδιού με τη βάση. Η κοιλιά είναι επιμήκης, ο λαιμός μακρύς, σχετικά χονδρός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές οριζόντιες ταινίες σχεδόν λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 159.

161. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/20 (Πίν. 22)

Σωζ. ύψ. 0,14, διάμ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1).

Λείπει τμήμα του λαιμού με το χείλος. Στη βάση υπάρχουν αποκρούσεις.

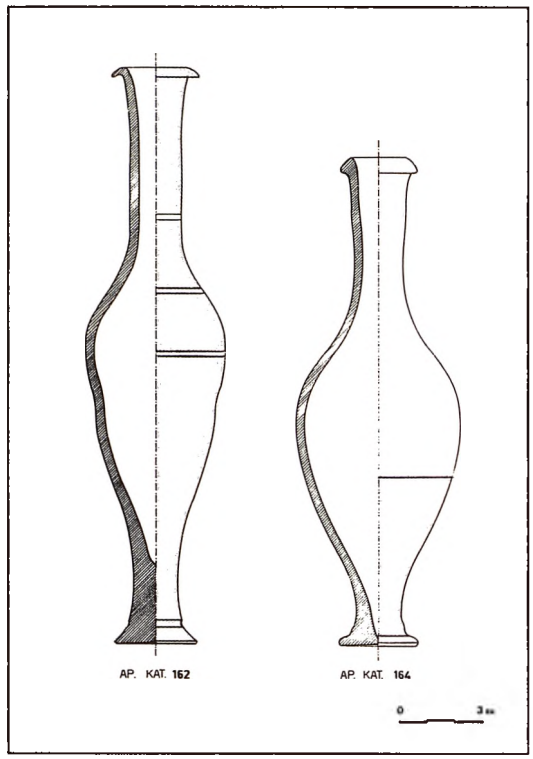
Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός με κλίση αριστερά και το χείλος με κρεμαστή απόληξη. Τρεις λεπτές οριζόντιες ταινίες σχεδόν λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 387.6,7 (2ος αι. π.Χ.).

162. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/21 (Σχέδ. 41· Πίν. 22)

Ύψ. 0,204, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ γκρίζος (10YR 6/2-5/2).

Σχέδ. 41

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές οριζόντιες παράλληλες ταινίες σχεδόν λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 161.

163. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/22

Ύψ. 0,17, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1), σε σημεία καφέ κοκκινωπός.

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι λεπτό, ψηλό, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές οριζόντιες ταινίες σχεδόν

λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στο λαιμό και στον ώμο· διατηρούνται και υπολείμματα επιχρίσματος σχεδόν λευκού χρώματος.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 461, 463, εικ. 68 αριθ. 58.8 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

164. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/23 (Σχέδ. 41· Πίν. 22)

Ύψ. 0,173, διάμ. βάσ. 0,026, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4), γκρίζος ως μαύρος στο κάτω μέρος.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, λεπτό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Hellström, Labraunda II, 1, 1965, 65 αριθ. 165, πίν. 34 (αρχές 2ου αι. π.Χ.)· Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 202, σχέδ. 8, 205.

165. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/24 (Πίν. 22)

Ύψ. 0,23, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1).

Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Λείπει τμήμα του λαιμού και του χείλους.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Διατηρούνται ίχνη σχεδόν λευκού, ρόδινου επιχρίσματος· με το ίδιο χρώμα δηλώνονται τρεις οριζόντιες λεπτές ταινίες στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Σώζονται αποτυπώματα φυτικών ινών.

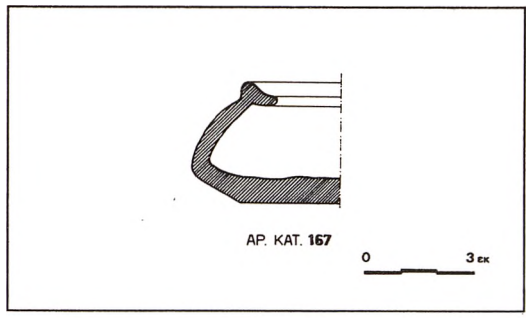
Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, πίν. 10 Π 1252 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

166. Τμήμα αμφορέα ΒΕ 1978/38

Σωζ. ύψ. (με τη λαβή) 0,14 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (7.5YR 8/6) και το επίχρισμα, που είναι πολύ απολεπισμένο, ρόδινο (5YR 7/4).

Συγκολλημένος από πολλά κομμάτια.

Σχέδ. 42

Υπάρχουν και άλλα κομμάτια του ίδιου αμφορέα, που δεν συγκολλώνται.

Το σώμα είναι επίμηκες με έντονα ανάγλυφες οριζόντιες ραβδώσεις του τροχού, οι λαβές κάθετες, κυλινδρικές.

167. Λυχνάρι ΒΕ 1978/31 (Σχέδ. 42· Πίν. 23)

Ύψ. 0,032, μήκ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4), το γάνωμα σκούρο γκρίζο κοκκινωπό (5YR 4/2).

Είναι ακέραιο με γωνιώδες περίγραμμα. Γύρω από την επάνω επιφάνεια με την κυκλική οπή πλήρωσης σχηματίζεται κάθετο χείλος. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής, η απόληξη καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XIX της Κορίνθου, O. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66· βλ. και το αριθ. 47 λυχνάρι, αλλά το αριθ. 167 χωρίς βάση.

168. Χρυσή δανάκη ΒΕ 1978/43 (Πίν. 24)

Διάμ. 0,015 μ.

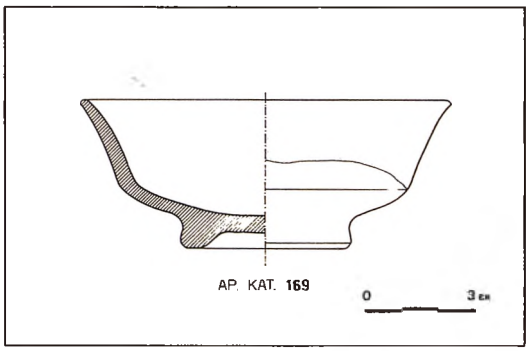
Εικονίζεται έκτυπο κεφάλι νέου με στεφάνι (Απόλλων).

D. Kurtz - J. Boardman, Greek Burial Customs, 1971, 211.

Ανατολική κλίνη

169. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/34 (Σχέδ. 43· Πίν. 23)

Ύψ. 0,040, διάμ. βάσ. 0,0455, διάμ. στομ. 0,0995 μ.

Σχέδ. 43

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), το γάνωμα σχεδόν κόκκινο (2.5YR 4/2) στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 76, 128, σχέδ. 21 Π 1429 (με νόμισμα του 187 π.Χ.).

170. Τμήμα άωτου σκυφιδίου ΒΕ 1978/35

Ύψ. 0,06, διάμ. βάσ. 0,049 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 5/8).

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

171. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/25

Ύψ. 0,23, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1). Διατηρούνται ίχνη λευκού, ρόδινου επιχρίσματος.

Ακέραιο με μικρή απόκρουση στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το ψηλό, λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, σχετικά χονδρός με κλίση και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις οριζόντιες λεπτές ταινίες λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 70 αριθ. 386.1 (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

172. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/26

Ύψ. 0,115, διάμ. βάσ. 0,028 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός γκρίζος καφέ (10YR 6/2), πιο σκούρος στο κάτω μέρος του σώματος.

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Λείπει το επάνω μέρος του λαιμού με το στόμιο και μικρό τμήμα από την περιφέρεια της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό, χονδρό πόδι. Έχει ωοειδή κοιλιά και λεπτό λαιμό.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1247 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

173. Αμφορέας ΒΕ 1978/37 (Πίν. 23)

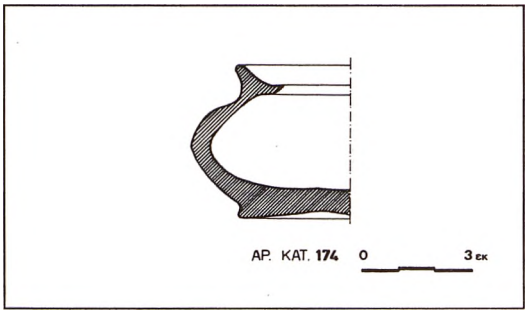
Ύψ. 0,41, διάμ. βάσ. 0,108, διάμ. στομ. 0,053, πλ. λαβών 0,025 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (5YR 6/3).

Συγκολλημένος από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος διαμορφώνεται με δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι δύο κάθετες ταινιωτές λαβές έχουν διπλή ράβδωση στη μέση.

Βλ. τον αριθ. 61 αμφορέα για το χείλος· για το σχήμα, Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 159, πίν. Ι α, β (γύρω στο 150 π.Χ.).

Σχέδ. 44

174. Λυχνάρι ΒΕ 1978/30 (Σχέδ. 44· Πίν. 23)

Ύψ. 0,042, μήκ. 0,104 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (10R 6/6) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο κοκκινωπό (10R 4/1), απολεπισμένο.

Είναι ακέραιο, με μικρές αποκρούσεις.

Έχει δισκόμορφη βάση, γωνιώδες περίγραμμα και κάθετο χείλος γύρω από την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξη καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XIX της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66· βλ. και αριθ. 88.

175. Υποστατό ΒΕ 1978/39 (Πίν. 23)

Ύψ. 0,05, διάμ. βάσ. 0,082 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (2.5YR 6/4), το γάνωμα ανοικτό κόκκινο (2.5YR 6/2 ως 2.5YR 5/2).

Είναι ακέραιο, με αποκρούσεις στο χείλος και στην περιφέρεια της βάσης.

Η βάση είναι επίπεδη, το χείλος κλίνει προς τα έξω.

Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί στην Αγορά της Πέλλας (αριθ. 81.1970, 81.1971, 81.2287, 81.2294).

Διάδρομος

176. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/32 (Σχέδ. 45· Πίν. 23)

Ύψ. 0,049, διάμ. βάσ. 0,043, διάμ. στομ. 0,102 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα πολύ σκούρο γκρίζο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας (5YR 3/1).

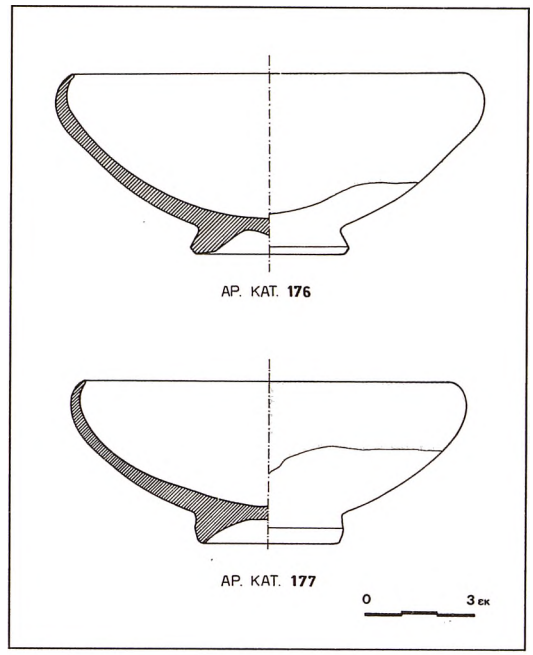
Συγκολλημένο· λείπει τμήμα του χείλους.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 39, εικ. 18Α4.

177. Σκυφίδιο ΒΕ 1978/33 (Σχέδ. 45· Πίν. 23)

Ύψ. 0,046, διάμ. βάσ. 0,041, διάμ. στομ. 0,094 μ.

Σχέδ. 45

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα σκούρο καφέ, κοκκινωπό (2.5YR 3/4), μαύρο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Λείπει μικρό μέρος της δακτυλιόσχημης βάσης. Τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 176.

178. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/11 (Πίν. 22)

Ύψ. 0,155, διάμ. βάσ. 0,022, διάμ. στομ. 0,016 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1), το γάνωμα σχεδόν κόκκινο (2.5YR 4/2).

Ακέραιο, με μικρές αποκρούσεις στην κοιλιά και στην περιφέρεια της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά επιμήκης και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές οριζόντιες ταινίες σχεδόν λευκού, ρόδινου χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Υπολείμματα επιχρίσματος ίδιου χρώματος σώζονται σ' όλη την επιφάνεια, καθώς και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 387.6,7 (2ος αι. π.Χ.)

179. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/12 (Πίν. 22)

Ύψ. 0,225, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι σκούρος γκρίζος (5YR 4/1).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές οριζόντιες παράλληλες ταινίες σχεδόν λευκού, ρόδινου χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Ίχνη επιχρίσματος ίδιου χρώματος διατηρούνται στο χείλος.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1404· Knigge, Kerameikos IX, 1976, 187, πίν. 96 Ε101.2 (2ος αι. π.Χ.).

180. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/13

Ύψ. 0,185, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,016 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός έχει κλίση δεξιά και το χείλος κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές, οριζόντιες, παράλληλες ταινίες, χρώματος λευκού, ρόδινου (5YR 8/2), υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Υπολείμματα επιχρίσματος ίδιου χρώματος σώζονται και στο χείλος.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 69 αριθ. 387.6,7 (2ος αι. π.Χ.)· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 461, 463, εικ. 68 αριθ. 58.8 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

181. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/14

Ύψ. 0,175, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Ακέραιο με μικρή απόκρουση στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά επιμήκης και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές οριζόντιες παράλληλες ταινίες λευκού χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Υπολείμματα επιχρίσματος ίδιου χρώματος σώζονται στην κοιλιά και στο χείλος, καθώς και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 180.

182. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/15 (Πίν. 22)

Ύψ. 0,22, διάμ. βάσ. 0,024, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1), το γάνωμα γκρίζο, κοκκινωπό (5YR 5/2).

Συγκολλημένο. Λείπει το μισό σχεδόν μέρος της κοιλιάς. Υπάρχουν αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Ίχνη σχεδόν λευκού επιχρίσματος σώζονται στο χείλος. Τρεις λεπτές οριζόντιες παράλληλες ταινίες ίδιου χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 164, πίν. 70 αριθ. 386.1 (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

183. Οξυπύθμενος μικρός αμφορέας ΒΕ 1978/36 (Πίν. 23)

Ύψ. 0,154, διάμ. βάσ. 0,014 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα ρόδινο (5YR 7/4), το επίχρισμα ρόδινο και απολεπισμένο (7.5YR 7/4).

Λείπουν κομμάτια από το κάτω μέρος του σώματος, το στόμιο και οι λαβές.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά επιμήκης με ελαφρά ανάγλυφες οριζόντιες ραβδώσεις.

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 417, 415, εικ. 100 Ε126 (2ος-1ος αι. π.Χ.)· M. Bucovala, Nécropole elenistice la Tomis, 1967, 30 M.XIX, b, 37 M.VIII, b, 47 M.CCCXL, e, 52 M.CDXXVI, c και εικ. 90· Goldman, Tarsus I, 1950, 239 αριθ. 358, εικ. 143· J. Marcadé, BCH 77 (1953), 602, 603, εικ. 99a· von R. Smetana-Scherrer, Alt-Ägina II, 1, 1982, αριθ. 678, πίν. 54 (γ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.).

184. Λυχνάρι ΒΕ 1978/27 (Σχέδ. 46· Πίν. 23)

Ύψ. 0,037, μήκ. 0,093 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα κόκκινο (2.5.YR 4/6), απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση και καμπύλο περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια, ελαφρά κοίλη, χωρίζεται με λεπτό αυλάκι από το υπόλοιπο σώμα. Η οπή πλήρωσης είναι κυκλική, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξη ελαφρά τριγωνική. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 106 αριθ. 461, πίν. 16 (δ΄ τέταρτο 3ου αι.-γ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και τα λυχνάρια αριθ. 132, 87, αλλά το αριθ. 184 με περισσότερο έντονα διαμορφωμένη βάση.

185. Λυχνάρι ΒΕ 1978/28 (Σχέδ. 46· Πίν. 23)

Ύψ. 0,275, μήκ. 0,087 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 4/3), μαύρο σε ορισμένα σημεία και απολεπισμένο.

Είναι ακέραιο με καμπύλο περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια είναι ελαφρά κοίλη και χωρίζεται με λεπτό αυλάκι από το υπόλοιπο σώμα. Η οπή πλήρωσης είναι κυκλική, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξη καμπύλη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Βλ. το λυχνάρι αριθ. 87, αλλά το αριθ. 185 με λιγότερο γωνιώδες σώμα (τύπος XII Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52).

186. Λυχνάρι ΒΕ 1978/29 (Σχέδ. 46· Πίν. 23)

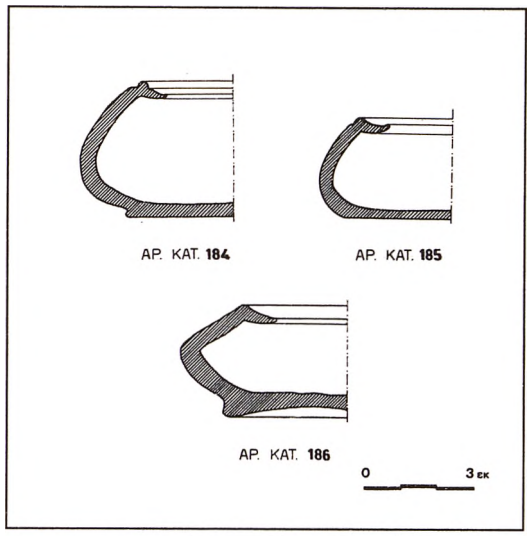
Ύψ. 0,03, μήκ. 0,104 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο, ανομοιόμορφο από το ψήσιμο (5YR 4/1).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση και γωνιώδες περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια είναι κοίλη με κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής, η απόληξη καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Βλ. το λυχνάρι αριθ. 48 (τύπος XII Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52).

Σχέδ. 46

187. Σιδερένια στλεγγίδα ΒΕ 1978/40 (Πίν. 24)

Μήκ. 0,285 μ.

Συγκολλημένη.

188. Χάλκινο νόμισμα πολύ διαβρωμένο.

189. Περιδέραιο από χρυσό και κορνήλιο ΒΕ 1978/41β (Πίν. 24)

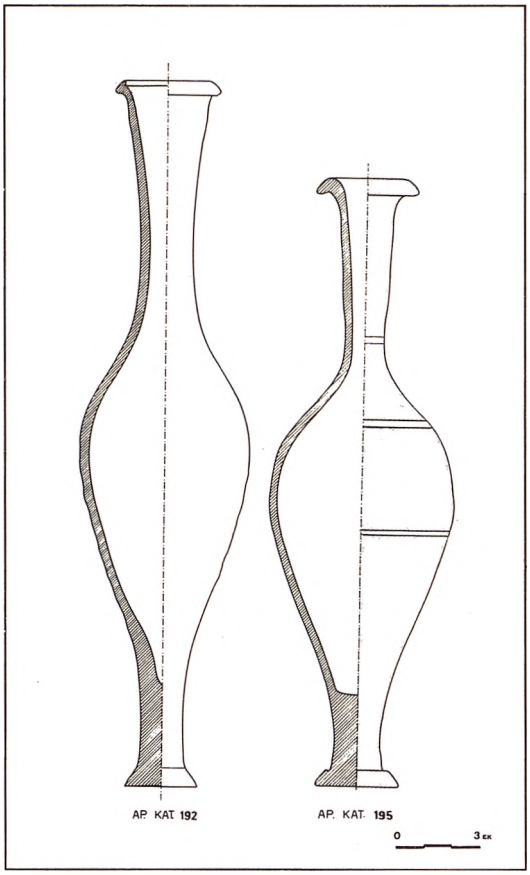
Μήκ. 0,36 μ.

Αποτελείται από διάτρητες χάντρες κορνήλιου, που συνδέονται με διπλούς χρυσούς κρίκους. Το κούμπωμα διακοσμούν κεφάλι νέγρου και κεφάλι σκύλου επίσης από κορνήλιο. Τα μαλλιά του νέγρου δηλώνονται με φύλλο χρυσού.

H. Hoffmann - P. Davidson, Greek Gold; Jewelry from the Age of Alexander, 1965, 140 αριθ. 50 a, πίν. VIII αριθ. 126· P. Amandry, Collection H. Stathatos I, 1953, πίν. 42 αριθ. 249, πίν. 51 αριθ. 277· G. Becatti, Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche, 1955, πίν. 118 (3ος αι. π.Χ.). Βλ. και The Search of Alexander, Exhibition 1980-82, αριθ. 76.

190. Χρυσό σκουλαρίκι ΒΕ 1978/41 (Πίν. 24)

Μέγ. διάμ. 0,019, μήκ. περιστεριού 0,025 μ.

Σχέδ. 47

Από τον κρίκο εξαρτάται περιστέρι, το σώμα του οποίου σχηματίζεται από δύο σφυρήλατα ελάσματα χρυσού. Στην ουρά, στα πόδια και στο κάτω μέρος του λαιμού χρησιμοποιείται συρματοτεχνική.

Amandry, ό.π., πίν. 42 αριθ. 244, 245, πίν. 52 αριθ. 295, 296· B. Segall, Museum Benaki, Katalog der Goldschmiede-Arbeiten, 1938, 62, 63, πίν. 23 αριθ. 54, 55· F. H. Marshall, Catalogue of the Jewelry Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum, 1911, πίν. 33, αριθ. 1921, 1922· K. Hadaczek, Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker, 1903, 50, εικ. 92· T. Schojer, Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica, 1986, 189 αριθ. 126.

191. Χρυσή δανάκη ΒΕ 1978/44 (Πίν. 24)

Διάμ. 0,016 μ.

Παριστάνεται έκτυπο κεφάλι Αθηνάς.

Δρόμος

192. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/10 (Σχέδ. 47· Πίν. 22)

Ύψ. 0,25, διάμ. βάσ. 0,0245, διάμ. στομ. 0,03 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι λεπτό, χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 56, πίν. 26 Π 1402.

ΤΑΦΟΣ Θ (ΑΡΙΘ. 32)

Δυτική κλίνη

193. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/63 (Σχέδ. 48· Πίν. 24)

Ύψ. 0,041, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,094 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα κόκκινο (10R 5/6) στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπει μικρό τμήμα από το στόμιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

G. R. Edwards, Corinth VII, III, 1975, 31 αριθ. 25, πίν. 2 (περίπου 200 π.Χ.).

194. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/60 (Πίν. 24)

Ύψ. 0,215, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,026 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος και σκούρος γκρίζος (10YR 5/1 ως 10YR 4/1), το γάνωμα μαύρο, αμελές.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1244 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

195. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/61 (Σχέδ. 47· Πίν. 24)

Ύψ. 0,215, διάμ. βάσ. 0,03, διάμ. στομ. 0,025 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα καφέ γκριζωπό (10YR 5/2).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές ταινίες κίτρινου υπόλευκου χρώματος υπάρχουν στην κοιλιά, στον ώμο και στο λαιμό. Ίχνη επιχρίσματος όμοιου χρώματος διατηρούνται στο χείλος.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 194.

196. Τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας ΒΕ 1978/143α

Μήκ. 0,15 μ.

197. Χάλκινη γωνία κιβωτίδιου ΒΕ 1978/143

Μήκ. 0,075, πλ. 0,015 και 0,018 μ.

Σπασμένη στις δύο άκρες.

Υπάρχουν μικρές οπές για την τοποθέτηση καρφιών.

198. Χρυσή δανάκη ΒΕ 1978/147

Διάμ. 0,014 μ.

Παριστάνεται έκτυπο κεφάλι νέου, πιθανόν Απόλλωνα.

Ανατολική κλίνη

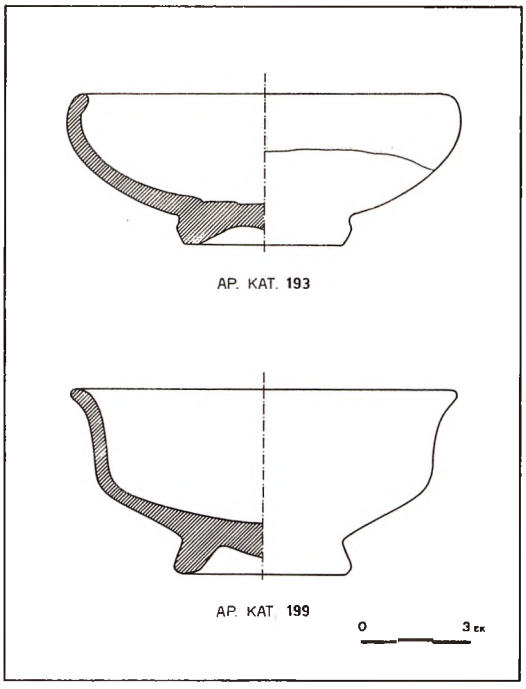
199. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/64 (Σχέδ. 48· Πίν. 24)

Ύψ. 0,05, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,105 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 5/6), μαύρο σε μερικά σημεία της εσωτερικής και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας, ανομοιόμορφο.

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, το περίγραμμα γωνιώδες, τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Σχέδ. 48

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 395, 436, εικ. 117 Ε33 (2ος-1ος αι. π.Χ.).

200. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/56 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,084, διάμ. βάσ. 0,018, διάμ. στομ. 0,013 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10YR 5/1).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στην περιφέρεια της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά επιμήκης με γωνιώδες περίγραμμα και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές ταινίες υπόλευκου χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

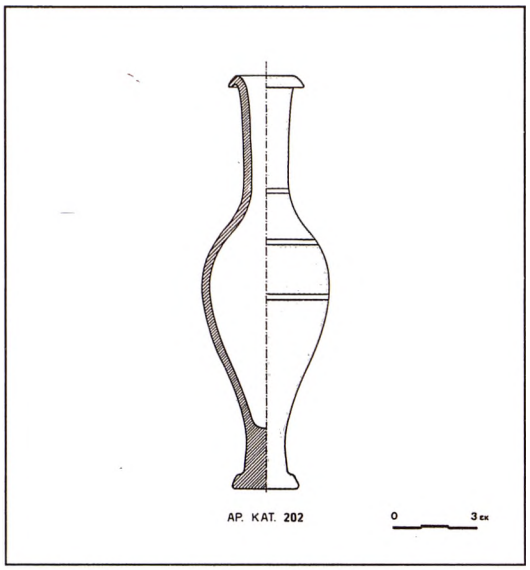
Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 490, 491, εικ. 144 αριθ. 85.4 (τέλος 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.).

201. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/57 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,13, διάμ. βάσ. 0,02, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι καφέ (7.5YR 5/2).

Ακέραιο.

Σχέδ. 49

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός, ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Κ. Τσάκος, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 356, 350, Σχέδ. 2 αριθ. 604.

202. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/58 (Σχέδ. 49· Πίν. 25)

Ύψ. 0,146, διάμ. βάσ. 0,024, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (7.5YR 5/0).

Ακέραιο με αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά ωοειδής και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Τρεις λεπτές οριζόντιες ταινίες, σχεδόν λευκού χρώματος, διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 86, πίν. 60 Π 2107· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 456, 458, εικ. 52 αριθ. 57.3 (3ος αι. π.Χ.).

203. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/59 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,13, διάμ. βάσ. 0,02, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα καφέ (7.5YR 5/2).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στο χείλος και με απολεπισμένη επιφάνεια.

Η βάση είναι δισκόμορφη με χάραξη στην περιφέρεια, το πόδι λεπτό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 202.

204. Χάλκινο νόμισμα, πολύ διαβρωμένο

205. Δύο πολύ μικρές πήλινες αγνύθες ΒΕ 1978/148α

Ύψ. 0,007 μ.

Έχουν οπές για εξάρτηση και χρώμα ρόδινο.

206. Γυάλινη φακοειδής ψήφος ΒΕ 1978/148

Διάμ. 0,012 μ.

Έχει βαθύ γαλάζιο χρώμα.

Βόρεια κλίνη

207. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/62 (Σχέδ. 50· Πίν. 24)

Ύψ. 0,046, διάμ. βάσ. 0,044, διάμ. στομ. 0,102 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4), το γάνωμα μαύρο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 76, 128, σχέδ. 21 Π 1425 (με νόμισμα του 187 π.Χ.).

208. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/49 (Πίν. 25)

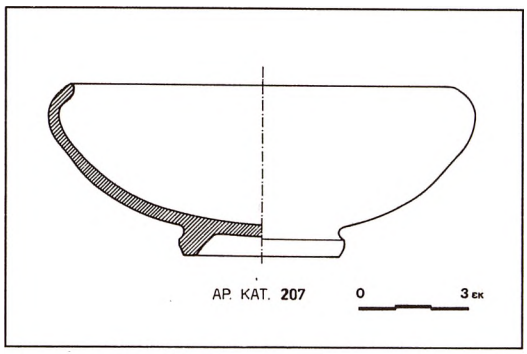
Ύψ. 0,255, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι σκούρος γκρίζος (7.5YR 4/0).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, επιμήκης, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Διατηρούνται υπολείμματα λευκού, ρό-

Σχέδ. 50

δινου επιχρίσματος (7.5YR 8/2). Λεπτές, οριζόντιες ομοιόχρωμες ταινίες διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό. Διακρίνονται και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 56, πίν. 26 Π 1402· Knigge, Kerameikos IX, 1976, 187, πίν. 96 Ε 101.1 (2ος αι. π.Χ.).

209. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/50 (Πίν. 24)

Ύψ. 0,208, διάμ. βάσ. 0,028, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1), το γάνωμα σκούρο γκρίζο, μαύρο (5YR 4/1).

Λείπουν μικρά τμήματα του χείλους και της βάσης. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.

Έχει δισκόμορφη βάση, που χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι, έντονα ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1244 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.)· Hellström, Labraunda II, 1, 1965, 66, πίν. 12 αριθ. 171· Goldman, Tarsus I, 1950, 230, εικ. 135 αριθ. 234 (υστεροελληνιστική ομάδα).

210. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/51 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,19, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10YR 5/1).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός ψηλός, σχετικά χονδρός, το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές οριζόντιες ταινίες, σχεδόν λευκού χρώματος, διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό. Αποτυπώματα φυτικών ινών διακρίνονται στην κοιλιά.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1404· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499 αριθ. 185. 19-27 και 501, εικ. 165-171 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· Bruneau, Délos XXVII, 1970, 254, πίν. 46 D154, D156 (2ος και 1ος αι. π.Χ.).

211. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/52 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,15, διάμ. βάσ. 0,022, διάμ. στομ. 0,017 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στο χείλος και στη βάση.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται από το λεπτό πόδι με χάραξη, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, σχετικά χονδρός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Διατηρούνται υπολείμματα λευκού, ρόδινου επιχρίσματος (7.5YR 8/2) και αποτυπώματα φυτικών ινών στην κοιλιά.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 511, 510, εικ. 203 αριθ. 188.49 (β΄ μισό 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.).

212. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/53

Ύψ. 0,175, διάμ. βάσ. 0,024, διάμ. στομ. 0,018 μ.

Ο πηλός είναι σκούρος γκρίζος (10YR 4/1).

Συγκολλημένο· λείπει μέρος της κοιλιάς.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός μακρύς, σχετικά χονδρός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές οριζόντιες ταινίες υπόλευκου χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 187, πίν. 96 Ε 101.3 (2ος αι. π.Χ.).

213. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/54 (Πίν. 24)

Ύψ. 0,205, διάμ. βάσ. 0,029 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10YR 5/1)· στο

κάτω μέρος του σώματος υπάρχει αμελές γάνωμα.

Λείπει μικρό τμήμα του χείλους.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 209.

214. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/55 (Πίν. 24)

Ύψ. 0,215, διάμ. βάσ. 0,03, διάμ. στομ. 0,023 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10YR 5/1), το γάνωμα μαύρο αμελές.

Ακέραιο, με ραγίσματα στο κάτω μέρος του σώματος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 209.

215. Αμφορέας ΒΕ 1978/72 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,025, διάμ. βάσ. 0,096 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα κίτρινο κοκκινωπό (5YR 6/6) και το επίχρισμα, που είναι απολεπισμένο, κιτρινωπό (7.5YR 8/4).

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος στο λαιμό, στην κοιλιά και στη μία λαβή. Στη δεξιά πλευρά της κοιλιάς υπάρχει άνοιγμα, διάμ. 0,06-0,07 μ.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά ωοειδής, το χείλος με δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι λαβές είναι κάθετες ταινιωτές.

Βλ. τον αμφορέα αριθ. 44.

216. Αμφορέας ΒΕ 1978/73 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,232, διάμ. βάσ. 0,077, διάμ. στομ. 0,042, πλ. λαβών 0,019 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) και το επίχρισμα, που είναι απολεπισμένο, ρόδινο κιτρινωπό (7.5YR 8/4).

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος στο κάτω μέρος του σώματος.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά επιμήκης με σχεδόν κάθετα τοιχώματα, το χείλος καλυκωτό και οι λαβές κάθετες ταινιωτές.

Για το χείλος βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 117, σχέδ. 13 Π 1324.

217. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1978/68 (Πίν. 26)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,085, διάμ. βάσ. 0,039, διάμ. στομ. 0,045, ύψ. καλύμματος 0,04, διάμ. στομ. καλύμματος 0,071 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός γκρίζος (5YR 7/1), το γάνωμα σκούρο γκρίζο (5YR 4/1), απολεπισμένο και θαμπό.

Ακέραιη με μικρή απόκρουση στη στεφάνη. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, η στεφάνη ελαφρά κυρτή με χάραξη στην περιφέρεια. Τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Τα τοιχώματα του καλύμματος είναι κάθετα, τα χείλη του κλίνουν προς τα έξω και φέρουν αβαθείς χαράξεις. Χάραξη υπάρχει και στη στεφάνη του καλύμματος, ενώ στο κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του σχηματίζονται δύο αυλακώσεις.

Για το σχήμα βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 56, πίν. 25 Π 1343 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

218. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1978/69 (Πίν. 26)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,088, διάμ. βάσ. 0,037, διάμ. στομ. 0,046, ύψ. καλύμματος 0,04, διάμ. στομ. καλύμματος 0,067 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος και ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/2 ως 2.5YR 6/4), το γάνωμα κοκκινωπό καφέ (2.5YR 5/4) και σκούρο γκρίζο (2.5YR 4/0). Λείπει μέρος από τη στεφάνη του σώματος. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Τα τοιχώματα του καλύμματος έχουν κλίση προς τα έξω. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του σχηματίζεται ένα έξαρμα. Λεπτή ταινία κοκκινωπού κίτρινου χρώματος (7.5YR 6/6) διακοσμεί τα τοιχώματα της πυξίδας και άλλες τρεις πλατύτερες ταινίες ίδιου χρώματος τα τοιχώματα και τη θολωτή επιφάνεια του καλύμματος.

219. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1978/70 (Πίν. 26)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,043, διάμ. στομ. 0,051, διάμ. στομ. καλύμματος 0,085 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4), ανομοιόμορφο.

Ακέραιη. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα. Οι στεφάνες φέρουν χαράξεις. Το χείλος του καλύμματος, με σχεδόν κάθετα τοιχώματα, κλίνει προς τα έξω. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του περιβάλλει αυλάκωση. Στα τοιχώματα του καλύμματος υπάρχουν δύο λεπτές οριζόντιες ταινίες λευκού, κιτρινωπού χρώματος και άλλες δύο ακόμα στη στεφάνη και στη θολωτή επιφάνειά του. Ίδιο χρώμα υπάρχει και στην αυλάκωση της κορυφής του καλύμματος. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος διακοσμούν λογχόσχημα φύλλα από επίθετο πηλό σε κυκλική διάταξη, που ενώνονται με χαρακτά ημικύκλια. Στο εσωτερικό των κύκλων υπάρχουν ανάγλυφες κουκίδες.

Για τη διακόσμηση του καλύμματος, G. Koepcke, AM 79 (1964), 27, πίν. 12.5(8)· Metzger, Eretria II, 1969, 20, 22, πίν. 15, αριθ. 5, 63.

220. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1978/71 (Πίν. 26)

Ύψ. με κάλυμμα 0,255, διάμ. στομ. 0,128, ύψ. καλύμματος 0,175, διάμ. στομ. καλύμματος 0,178 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός γκρίζος (10YR 7/2), το γάνωμα μαύρο αμελές.

Ακέραιη. Τα πόδια σχηματίζουν ανάγλυφες σειρήνες. Τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα και οι στεφάνες φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα, με ελαφρά κυρτά τοιχώματα, έχει χείλος τονισμένο με χάραξη που στρέφεται προς τα έξω. Διπλή χάραξη υπάρχει και στη μέση του σώματός του, καθώς και στο κάτω μέρος της θολωτής επιφάνειάς του. Το κέντρο του καλύμματος διακοσμεί μετάλλιο με γυναικεία προτομή πιθανόν Άρτεμης· το μετάλλιο περιβάλλεται από δύο πλαστικά δακτυλίδια και η προτομή από δύο κύκλους με κουκίδες και ανάγλυφο ιωνικό κυμάτιο. Ρόδινο χρώμα (7.5YR 8/4) υπάρχει στα χείλη του καλύμματος, ενώ δύο ταινίες και διπλό φιδωτό κόσμημα όμοιου χρώματος διακοσμούν το λαιμό του. Στη στεφάνη του καλύμματος υπάρχουν χαρακτοί ρόμβοι και στη θολωτή επιφάνειά του διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος»: πεντάφυλλο κόσμημα με λευκό κίτρινο χρώμα, που περιβάλλεται από ανάγλυφες κουκίδες, εναλλάσσεται με ένα «αρχιτεκτονικό» μοτίβο, που αποδίδεται με χάραξη και επίθετο λευκό ρόδινο χρώμα.

Για τριποδικές πυξίδες με σειρήνες, βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 28, πίν. 71 Π 208 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.). Για το μοτίβο του σώματος του καλύμματος, αλλά και με φύλλα, ό.π., 54, πίν. 68 Π 1335. Τα πεντάφυλλα με τις κουκίδες υπάρχουν και στην πυξίδα αριθ. 382. Το διακοσμητικό μοτίβο, που εναλλάσσεται με το πεντάφυλλο δεν είναι συνηθισμένο στη διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος». Το τρίγωνο, επάνω, μπορεί να ερμηνευθεί ως ένα αέτωμα με ακρωτήρια. Αν το κάθετο τμήμα, κάτω, υποθέσουμε ότι είναι κίονας, τότε ίσως έχουμε μια απλοποιημένη παράσταση κρηναίου οικοδομήματος με δύο κρουνούς, ένα θέμα κοινό στην αρχαϊκή και κλασική αγγειογραφία, Α. Ορλάνδος, ΑΕ 1916, 94, 101 εικ. 12, 102 εικ. 15, 103 εικ. 19, 104 εικ. 23, 106 εικ. 31, 29· B. Duncley, BSA 36 (1935-36), 142, 156 εικ. 5, πίν. 22b· R. Ginouvés, Balaneutiké. Recherches sur le bain dans l'antiquité grecque, 1962, 21, πίν. 1 αριθ. 2.

Για την υπόδειξη του θέματος ευχαριστώ τον καθηγητή κ. Μ. Τιβέριο.

221. Λυχνάρι ΒΕ 1978/66 (Σχέδ. 51· Πίν. 26)

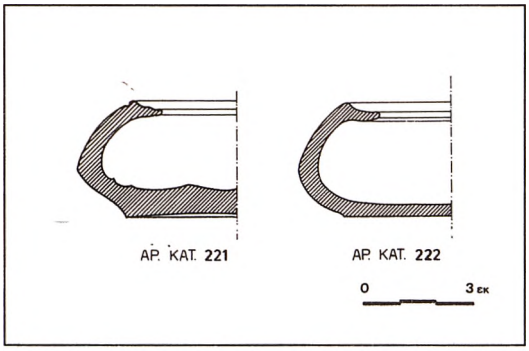
Ύψ. 0,031, μήκ. 0,098 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6), το γάνωμα σκούρο καφέ κοκκινωπό (5YR 3/2), απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει χαμηλή δισκόμορφη βάση και σχεδόν γωνιώδες περίγραμμα. Ρηχό αυλάκι περιβάλλει την επάνω, ελαφρά κοίλη, επιφάνεια με την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής, η απόληξή του κάθετη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 49, 50, εικ. 14 αριθ. 39 (τύπος Χ, β΄ μισό 3ου-2ος αι. π.Χ.).

Σχέδ. 51

στερό χέρι φαίνεται ότι συγκρατεί το ιμάτιο, με το δεξί τραβάει το αυτί γυμνού αγοριού που στέκεται στα δεξιά του. Το αγόρι του πιάνει το χέρι. Ανάμεσα στον παιδαγωγό και στο αγόρι στέκεται ένα κορίτσι με χιτώνα και ιμάτιο. Με το αριστερό χέρι κρατάει το ιμάτιο, ενώ το δεξί είναι λυγισμένο στο στήθος. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή.

ΤΚ ΙΙ 403 αριθ. 4. Του ίδιου τύπου είναι και τα ειδώλια ΒΕ 1978/74-1978/107 από τον ίδιο τάφο της Πέλλας. Για τα ειδώλια παιδαγωγών από την Πέλλα βλ. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μακεδονικά 23 (1983), 221 κ.ε.

222. Λυχνάρι ΒΕ 1978/67 (Σχέδ. 51· Πίν. 26)

Ύψ. 0,031, μήκ. 0,098 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα απολεπισμένο κόκκινο και σκοτεινό κόκκινο (2.5YR 5/6 και 2.5YR 3/2).

Μικρή απόκρουση υπάρχει στην απόληξη του μυκτήρα. Η βάση είναι χαμηλή δισκόμορφη και το περίγραμμα ελαφρά γωνιώδες. Ρηχό αυλάκι περιβάλλει την κοίλη επάνω επιφάνεια με την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής, η απόληξή του κάθετη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 54, πίν. 52 αριθ. 299, 300 περίπου (200-150 π.Χ.).

223. Ειδώλιο παιδαγωγού ΒΕ 1978/85 (Πίν. 27)

Ύψ. 0,13, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (10YR 5/4).

Είναι ακέραιο με απολεπισμένη επιφάνεια. Η βάση έχει σχήμα ορθογώνιο. Ο παιδαγωγός, γέρος, φαλακρός, με γένεια βρίσκεται σε άνετη στάση με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο μπροστά. Φοράει ιμάτιο που τυλίγεται γύρω από το αριστερό χέρι και σκεπάζει το κάτω από την κοιλιά μέρος του σώματος, μέχρι τα γόνατα. Οι τρίχες στις κνήμες αποδίδονται με χάραξη. Με το αρι-

224. Ειδώλιο νέου σε τράγο ΒΕ 1978/110 (Πίν. 27)

Ύψ. 0,11, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4). Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Είναι ακέραιο. Η βάση έχει σχήμα ορθογώνιο. Ο νέος εικονίζεται με στροφή τριών τετάρτων, με κοντό χιτώνα, χλαμύδα και καυσία. Το τρίχωμα του τράγου αποδίδεται με χάραξη. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού.

Του ίδιου τύπου είναι και τα ειδώλια ΒΕ 1978/108-1978/112 του ίδιου τάφου. Για τον τύπο βλ. ΤΚ ΙΙ 306 αριθ. 3· Mollard-Besques, Louvre cat. II 135, πίν. 164 d B° 14 και 164 a MYR 314· για την ενδυμασία, Gl. Davidson, Hesperia 11 (1942), 111, εικ. 3 αριθ. 12.

225. Ειδώλιο νέου σε πετεινό ΒΕ 1978/114 (Πίν. 27)

Ύψ. 0,105, ύψ. βάσ. 0,014 μ., διάμ. βάσ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι σκοτεινός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 3/4).

Είναι σχεδόν ακέραιο. Λείπει μόνο μικρό τμήμα της κυλινδρικής βάσης. Ο νέος εικονίζεται με στροφή τριών τετάρτων, με κοντό χιτώνα, χλαμύδα και στεφάνι στο κεφάλι (;). Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή. Κόκκινο χρώμα διατηρείται στο ιμάτιο, στο πρόσωπο του νέου, στον πετεινό και στη βάση.

Του ίδιου τύπου είναι και τα ειδώλια ΒΕ 1978/113-1978/117 και 1978/119-1978/125 του ίδιου τάφου· για τον τύπο, ΤΚ ΙΙ 316 αριθ. 2· Besques, Louvre cat. III 64, πίν. 83 c D374 (αρχές 1ου αι. π.Χ.)· D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 291, 292, πίν. 78 αριθ. 2.

226. Ειδώλιο πολεμιστή με γαλατική ασπίδα ΒΕ 1978/133 (Πίν. 27)

Ύψ. 0,118, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4).

Είναι ακέραιο. Η βάση έχει σχήμα ορθογώνιο. Ο πολεμιστής, γυμνός, βρίσκεται σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Έχει μακριά μαλλιά και βαρβαρικά χαρακτηριστικά. Το δεξί χέρι είναι ανασηκωμένο επάνω από το κεφάλι, ενώ με το αριστερό κρατάει ασπίδα γαλατικού τύπου. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή. Σώζονται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και κόκκινο χρώμα στην ασπίδα.

Του ίδιου τύπου είναι και τα ειδώλια ΒΕ 1978/132-1978/134 του ίδιου τάφου, καθώς και ειδώλιο από το τετράγωνο 2 του τομέα Ι της Πέλλας (ανασκαφική περίοδος 1981)· S. Reinach, RA 13 (1889), 187 κ.ε., 197 εικ. 19· R. Perdrizet, Les terres cuites grecques d'Égypte de la collection Fouquet, 1921, 141, πίν. XCIII αριθ. 377 (όχι σε έντονο διασκελισμό).

227. Ειδώλιο κριού ΒΕ 1978/127 (Πίν. 27)

Σωζ. ύψ. 0,085, ύψ. βάσ. 0,01 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 5/4)· σώζεται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Λείπει η ουρά.

Η βάση είναι ορθογώνια. Το τρίχωμα αποδίδεται με χάραξη.

Του ίδιου τύπου είναι τα ειδώλια ΒΕ 1978/126-1978/129 του ίδιου τάφου· Mollard-Besques, Louvre cat. II 148, πίν. 181 e LY1520 και f LY 1521· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 70, πίν. 29 Β129 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· D. Thompson, Hesperia 35 (1966), 13 αριθ. 22, πίν. 5· Breitenstein, Danish Museum, 1941, 74, πίν. 85 αριθ. 707· Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), πίν. VI, ζ.

228. Ειδώλιο νέου με χήνα ΒΕ 1978/131 (Πίν. 27)

Σωζ. ύψ. 0,135 μ.

Λείπουν το κεφάλι του νέου, τμήμα του αριστερού χεριού και το κεφάλι της χήνας.

Ο νέος βρίσκεται σε άνετη στάση. Προβάλλεται το άνετο αριστερό σκέλος του. Φοράει χλαμύδα πορπωμένη στο δεξί ώμο και ενδρομίδες. Το δεξί χέρι ακουμπάει στον αριστερό μηρό, το αριστερό είναι υψωμένο. Στα αριστερά του νέου στέκεται μία χήνα. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό επίχρισμα και ίχνη ρόδινου χρώματος στη χλαμύδα και στο σώμα του νέου.

ΤΚ ΙΙ 277, 286 αριθ. 3 (γενικά για το θέμα)· Burr, Boston Myrinas 42, 43, πίν. X αριθ. 24 (αρχές 1ου αι. π.Χ.).

229. Ειδώλιο με ζεύγος μορφών ΒΕ 1978/130 (Πίν. 27)

Σωζ. ύψ. 0,06 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4).

Είναι συγκολλημένο από δύο κομμάτια.

Εικονίζεται ανδρική μορφή που φορά χλαμύδα (;) και στεφάνι. Στα αριστερά υπάρχει γυναικεία μορφή με ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι της. Διατηρούνται ίχνη λευκού επιχρίσματος και ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο.

ΤΚ ΙΙ 225-227 (γενικά για το θέμα)· Besques, Louvre cat. III 62 D356-D359, πίν. 78 a-d· G. Mendel, Catalogue des figurines grecques de terre-cuite. Musées impériaux Ottomans, 1908, πίν. V αριθ. 6.

230. Χάλκινη λαβή κιβωτίδιου ΒΕ 1978/139α

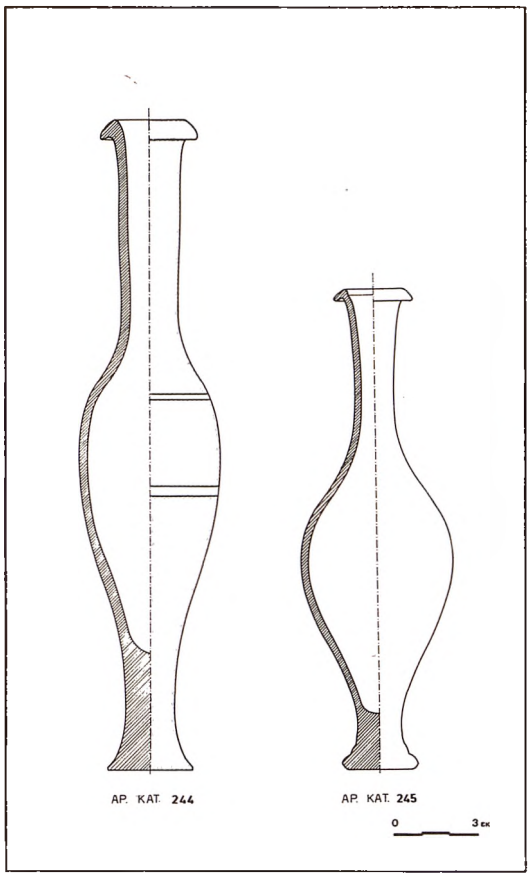
Μήκ. 0,076, πλ. 0,02 μ.

Συγκολλημένη. Στις άκρες υπάρχουν οπές για καρφιά, ενώ υπολείμματα ξύλου σώζονται στην κάτω επιφάνεια.

231. Χάλκινο έλασμα ΒΕ 1978/142α

Διαστάσεις 0,077×0,065 μ.

Έχει ορθογώνιο σχήμα με δύο σειρές

Σχέδ. 52

οπών στις μακριές πλευρές και μια μεγαλύτερη ορθογώνια οπή στο κέντρο.

232. Χάλκινο καρφί και τμήμα χάλκινου ορθογώνιου ελάσματος ΒΕ 1978/147β

Μήκ. 0,018 μ.

233. Χάλκινη καρδιόσχημη πόρπη ΒΕ 1978/138

Μήκ. 0,03 μ.

234. Χάλκινο έλασμα ΒΕ 1978/141

Μήκ. 0,09, πλ. 0,05-0,018 μ.
Κάμπτεται σε γωνία.

235. Δύο χάλκινα επιμήκη ελάσματα ΒΕ 1978/139

Μήκ. 0,095 και 0,085, πλ. 0,01 μ.

236. Χάλκινο ορθογώνιο έλασμα ΒΕ 1978/140α

Διαστ. 0,119×0,078 μ.
Συγκολλημένο.
Έχει μικρές οπές στις μακριές πλευρές για την τοποθέτηση καρφιών.

237. Δύο επιμήκη χάλκινα ελάσματα ΒΕ 1978/140β

Μήκ. 0,052 και 0,061, πλ. 0,01 και 0,015 μ.

238. Χάλκινη περόνη με στρογγυλή κεφαλή ΒΕ 1978/148γ

Μήκ. 0,08 μ.

239. Ζευγάρι χρυσών σκουλαρικιών ΒΕ 1978/144

Διάμ. κρίκου 0,018, μήκ. ελάσματος 0,04 μ.
Ο κρίκος καταλήγει σε έκτυπο έλασμα χρυσού με παράσταση ερωτιδέα.

Βλ. το αριθ. 124.

240. Τέσσερα πήλινα σφραγίσματα μυροδοχείων ΒΕ 1978/148β (Πίν. 27)

Διάμ. 0,02 μ. περίπου.

241. Πέντε χρυσά φύλλα βαλανιδιάς από στεφάνι ΒΕ 1978/147α, 145α, β, 146α, β

Μήκ. 0,021-0,037 μ.

Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 218, εικ. 18.

Διάδρομος

242. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/45

Ύψ. 0,19, διάμ. βάσ. 0,032, διάμ. στομ. 0,023 μ.
Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/4) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο, ανομοιόμορφο (5YR 4/1).
Ακέραιο.
Η βάση είναι δισκόμορφη, πλατιά, το πόδι χαμηλό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός ψηλός, λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 56, πίν. 26 Π 1399.

243. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/46 (Πίν. 25)

Ύψ. 0,122, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,014 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στη βάση.

Η βάση είναι δισκόμορφη με χάραξη στην επάνω επιφάνεια, η κοιλιά σχεδόν επιμήκης, το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δύο λεπτές υπόλευκες ταινίες υπάρχουν στην κοιλιά και στον ώμο.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1410.

244. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/47 (Σχέδ. 52· Πίν. 25)

Ύψ. 0,23, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,025 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1).

Ακέραιο, με μικρές αποκρούσεις στη βάση.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το λεπτό, μακρύ πόδι, η κοιλιά επιμήκης, ο λαιμός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές οριζόντιες ταινίες υπόλευκου χρώματος διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό, όπου υπάρχουν αποτυπώματα φυτικών ινών.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1408· Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499, 501, εικ. 165-171 αριθ. 185.19-27 (μέσα και β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

245. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/48 (Σχέδ. 52· Πίν. 25)

Ύψ. 0,175, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/4). Στο κάτω μέρος υπάρχει αμελές σκούρο καφέ (7.5YR 4/2) γάνωμα.

Λείπει μικρό τμήμα της βάσης.

Η βάση είναι δισκόμορφη, επίπεδη, το πόδι κοντό, λεπτό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 86, πίν. 60 Π 2107· H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 368, εικ. 52 C76 (αρχές 2ου αι. π.Χ.)· Hellström, Labraunda II, 1, 1965, 65, πίν. 34 αριθ. 165 (αρχές 2ου αι. π.Χ.).

246. Λυχνάρι ΒΕ 1978/65 (Σχέδ. 53· Πίν. 26)

Ύψ. 0,0285, μήκ. 0,091 μ.

Ο πηλός είναι πολύ ανοικτός καφέ (10YR 7/4), το γάνωμα σκούρο γκρίζο, απολεπισμένο (5YR 3/1).

Ακέραιο.

Έχει σχεδόν κάθετο περίγραμμα και η επάνω επιφάνεια είναι κοίλη. Η κυκλική οπή πλήρωσης περιβάλλεται από κάθετο χείλος. Ο μυκτήρας, με ελαφρά καμπύλη απόληξη, έχει ωοειδή οπή. Υπάρχει μία λοβοειδής απόφυση.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 52, εικ. 14 αριθ. 45 (τύπος XII, τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.).

247. Χάλκινο έλασμα ΒΕ 1978/137

Μήκ. 0,06, πλ. 0,016 μ.

Κάμπτεται σε γωνία.

248. Σιδερένια στλεγγίδα με την κυκλική λαβή της ΒΕ 1978/135 (Πίν. 27)

Μήκ. 0,26, πλ. 0,02, διάμ. λαβής 0,11 μ.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

Στο σημείο ένωσης της στλεγγίδας με τη λαβή διακρίνεται κεφάλι σχηματοποιημένου δελφινιού.

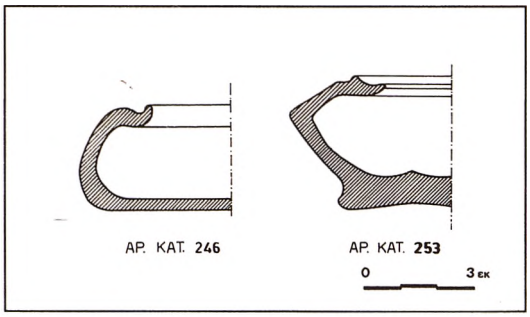
249. Μολύβδινο μελανοδοχείο ΒΕ 1978/136 (Πίν. 27)

Ύψ. 0,04, διάμ. βάσ. 0,05, διάμ. στομ. 0,013 μ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Έχει δισκόμορφη, πλατιά βάση, σφαιρική κοιλιά και μικρό κυκλικό στόμιο.

Για το σχήμα, W. Deonna, Délos XVIII, 1938, πίν. LXXXI αριθ. 681, 683· γενικά για μελανοδοχεία βλ. το αριθ. 133.

Σχέδ. 53

ΤΑΦΟΣ Ι (ΑΡΙΘ. 33)

Δυτική κλίνη

250. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1978/151 (Πίν. 29)

Ύψ. 0,047, διάμ. βάσ. 0,04, διάμ. στομ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 4/8) στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 36, 128, σχέδ. 21 Π 1265 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

251. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/155 (Σχέδ. 54· Πίν. 28)

Ύψ. 0,194, διάμ. βάσ. 0,0275, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/3).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται με χάραξη από το πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος λοξότμητο.

Διακρίνονται αποτυπώματα φυτικών ινών.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1403.

252. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/156 (Πίν. 28)

Ύψ. 0,063, διάμ. βάσ. 0,017, διάμ. στομ. 0,014 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ, κοκκινωπός (5YR 6/4), στο λαιμό περισσότερο σκοτεινός (5YR 2.5/2).

Έχει μικρό μέγεθος· στο χείλος υπάρχει απόκρουση. Η βάση είναι δισκόμορφη με γωνιώδες περίγραμμα, ο λαιμός χονδρός, το χείλος λεπτό με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 57, πίν. 26 Π 1409.

253. Λυχνάρι ΒΕ 1978/153 (Σχέδ. 53· Πίν. 28)

Ύψ. 0,0365, μήκ. 0,095 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (2.5YR 4/4), απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση και γωνιώδες περίγραμμα. Αυλάκι περιβάλλει την επάνω επιφάνεια με την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξη καμπύλη. Έχει μία λοβοειδή, διάτρητη απόφυση.

I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 52 αριθ. 287, πίν. 50 (220-150 π.Χ.)· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 106 αριθ. 459, πίν. 16 (δ΄ τέταρτο 3ου αι.-γ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.)· όμοιου τύπου είναι και τα λυχνάρια αριθ. 63, 132, αλλά με βάση και έντονο γωνιώδες περίγραμμα.

254. Μελανοδοχείο ΒΕ 1978/149

Ύψ. 0,057, διάμ. βάσ. 0,064, διάμ. στομ. 0,015 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο (5YR 4/1).

Ακέραιο. Η βάση είναι πλατιά, δακτυλιόσχημη, κοίλη στην κάτω επιφάνεια, η κοιλιά σφαιρική.

Βλ. το αριθ. 133 μελανοδοχείο.

255. Σιδερένια βελόνη ΒΕ 1978/200α

Μήκ. 0,086 μ.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

256. Δύο τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας ΒΕ 1978/192

Μήκ. 0,25 και 0,116 μ.

Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

257. Γυάλινος αστράγαλος ΒΕ 1978/195

Μήκ. 0,016 μ.
Έχει χρώμα ανοικτό πράσινο.

Ανατολική κλίνη

258. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/157 (Σχέδ. 54· Πίν. 28)

Ύψ. 0,235, διάμ. βάσ. 0,0295, διάμ. στομ. 0,022 μ.
Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/4).
Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.
Έχει δισκόμορφη βάση, που χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό πόδι, ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος λοξότμητο.
Ίχνη κιτρινωπού επιχρίσματος διατηρούνται στο χείλος και στο εσωτερικό του στομίου· αποτυπώματα φυτικών ινών διακρίνονται στο λαιμό.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1245 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

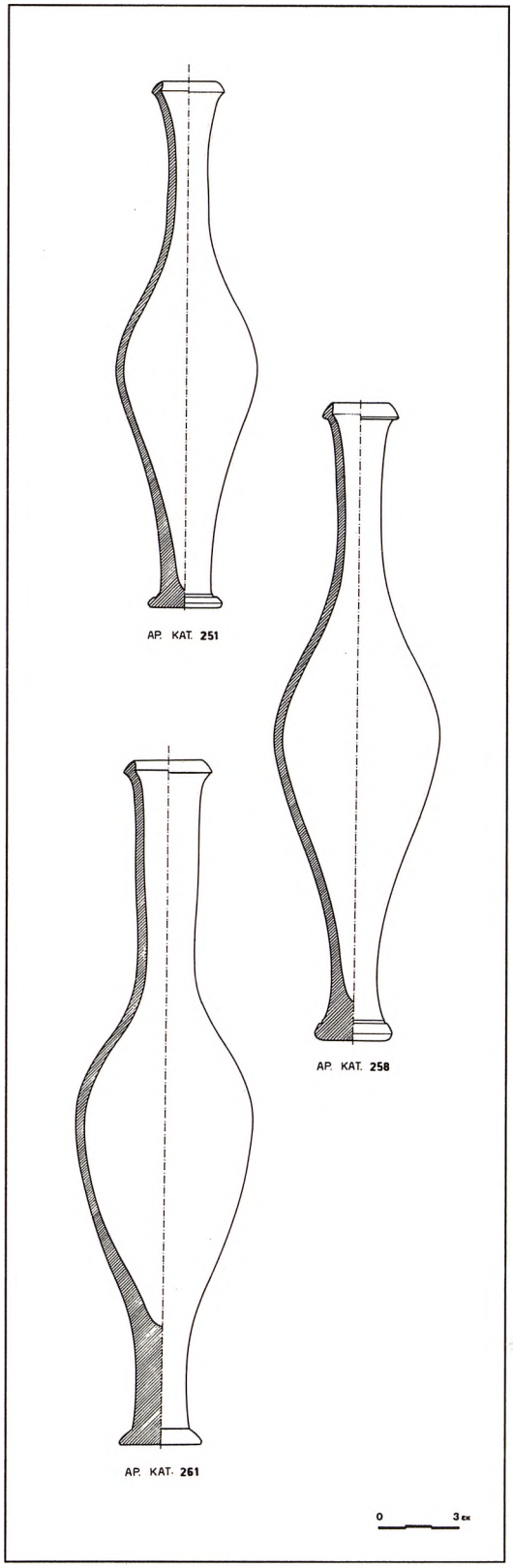
259. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/158

Ύψ. 0,231, διάμ. βάσ. 0,028, διάμ. στομ. 0,022 μ.
Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/3).
Συγκολλημένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.
Έχει δισκόμορφη βάση, που χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος λοξότμητο.
Στη βάση υπάρχει ακτινωτό κόσμημα με χρώμα λευκό, ρόδινο.

Για το σχήμα βλ. το αριθ. 258 μυροδοχείο, για το κόσμημα το αριθ. 310.

260. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/159

Ύψ. 0,233, διάμ. βάσ. 0,028, διάμ. στομ. 0,02 μ.
Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/4).

Σχέδ. 54

Ακέραιο με απολεπισμένη επιφάνεια.

Η βάση είναι δισκόμορφη, χωρισμένη με χάραξη από το χαμηλό πόδι, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος λοξότμητο.

Διατηρούνται ίχνη λευκού κιτρινωπού επιχρίσματος και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 258.

261. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/160 (Σχέδ. 54)

Ύψ. 0,248, διάμ. βάσ. 0,03, διάμ. στομ. 0,023 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 4/4).

Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι λεπτό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος λοξότμητο.

Διατηρούνται αποτυπώματα φυτικών ινών.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 258.

262. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/161

Ύψ. 0,228, διάμ. βάσ. 0,03, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/4).

Ακέραιο. Έχει δισκόμορφη βάση, που χωρίζεται με χάραξη από το χαμηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό και λοξότμητο χείλος.

Διατηρούνται υπολείμματα λευκού κιτρινωπού επιχρίσματος και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 258.

263. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/162

Ύψ. 0,205, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/4).

Μέρος της κοιλιάς είναι συμπληρωμένο και το χείλος έχει μικρή απόκρουση. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.

Έχει δισκόμορφη βάση, λεπτό πόδι, ωοειδή κοιλιά και λοξότμητο χείλος.

Διατηρούνται υπολείμματα κιτρινωπού επιχρίσματος και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 258.

264. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/163

Ύψ. 0,242, διάμ. βάσ. 0,031, διάμ. στομ. 0,023 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (10R 5/6).

Συγκολλημένο μικρό τμήμα του λαιμού και του χείλους.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος λοξότμητο.

Στο λαιμό διατηρούνται υπολείμματα λευκού κιτρινωπού επιχρίσματος και αποτυπώματα φυτικών ινών.

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 258.

265. Αμφορέας ΒΕ 1978/165 (Πίν. 28)

Ύψ. 0,267, διάμ. βάσ. 0,104, διάμ. στομ. 0,044, πλ. λαβών 0,027 μ.

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (2.5YR 5/4), το επίχρισμα κίτρινο κοκκινωπό (7.5YR 8/6).

Συγκολλημένος από δύο κομμάτια.

Η βάση είναι δισκόμορφη, η κοιλιά έχει σχεδόν κάθετα τοιχώματα. Η μετάβαση από την κοιλιά στον ώμο είναι γωνιώδης. Το χείλος έχει δύο πλαστικά δακτυλίδια, από τα οποία το πρώτο είναι λεπτότερο, και οι δύο κάθετες ταινιωτές λαβές δύο ραβδώσεις.

Για το σχήμα βλ. τον αριθ. 44 αμφορέα.

266. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1978/166 (Πίν. 29)

Ύψ. 0,115, διάμ. στομ. 0,057 μ. Ύψ. καλύμματος 0,082, διάμ. στομ. καλύμματος 0,094 μ.

Ο πηλός και το γάνωμα έχουν χρώμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/3 ως 5YR 4/4).

Ακέραια. Στηρίζεται σε τρία πόδια, που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού. Τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα και οι στε-

φάνες φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα, με κάθετα τοιχώματα, έχει στόμιο τονισμένο με χάραξη, που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειας διακοσμεί μετάλλιο με ανάγλυφη γυναικεία προτομή, πιθανόν Άρτεμης, που περιβάλλεται από διπλή αυλάκωση. Στη στεφάνη υπάρχουν υπολείμματα ιώδους χρώματος και στο στόμιο του καλύμματος τρέχουσα σπείρα ίδιου χρώματος. Τα τοιχώματα του καλύμματος διακοσμούν τρεις ταινίες με υπόλευκο κίτρινο χρώμα. Από τη μεσαία εξαρτώνται λογχόσχημα φύλλα με ιώδες χρώμα. Τη στεφάνη του καλύμματος διακοσμεί ακτινωτό κόσμημα με υπόλευκο κίτρινο καφέ και ιώδες χρώμα. Στη θολωτή επιφάνεια υπάρχουν ταινίες σχεδόν λευκού χρώματος. Η ταινία γύρω από το μετάλλιο διατηρεί και ίχνη ιώδους χρώματος. Κλαδί με διπλά ωοειδή φύλλα διακρίνεται μεταξύ των δύο πρώτων ταινιών.

Για τη διακόσμηση του καλύμματος, Ch. Makaronas - St. Miller, Archaeology 27 (1974), 251· J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968, 47, πίν. 12 D 14. Για το φυλλόμορφο κόσμημα, Goldman, Tarsus I, 1950, 221, εικ. 127 A, C.

267. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1978/169 (Πίν. 29)

Ύψ. 0,285, διάμ. στομ. 0,145 μ. Ύψ. καλύμματος 0,185, διάμ. στομ. καλύμματος 0,20 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4), το επίχρισμα λευκό κιτρινωπό, απολεπισμένο.

Ακέραια. Ανάγλυφες σειρήνες σχηματίζουν τα πόδια. Τα τοιχώματα είναι κάθετα. Οι στεφάνες και το χείλος της πυξίδας φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα έχει κάθετα τοιχώματα και χείλος που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Το κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του διακοσμεί μετάλλιο με δύο ανάγλυφες αγκαλιασμένες προτομές Έρωτα και Ψυχής. Γύρω από το μετάλλιο σχηματίζονται δύο αυλακώσεις ανομοιόμορφου βάθους. Στις δύο στεφάνες υπάρχει ακτινωτό κόσμημα με ανοικτό κόκκινο ιώδες χρώμα. Τα τοιχώματα του καλύμματος διακοσμούν γιρλάντες με τεμνόμενους κύκλους με χρώμα ανοικτό κόκκινο. Ίχνη ίδιου χρώματος υπάρχουν και στην επάνω επιφάνειά του. Οι ανάγλυφες προτομές του μεταλλίου και οι σειρήνες των ποδιών καλύπτονται με λεπτή κρούστα γκρίζου χρώματος.

Για την παράσταση του μεταλλίου βλ. και πυξίδες αριθ. 25, 46, όπου όμως ο Έρωτας και η Ψυχή παριστάνονται ολόσωμοι.

Για τη διακόσμηση των στεφανών βλ. και πυξίδες αριθ. 269, 271.

268. Πυξίδα ΒΕ 1978/168

Σωζ. ύψ. 0,079, διάμ. βάσ. 0,047 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6) και το γάνωμα κόκκινο κιτρινωπό (5YR 4/6).

Λείπει μεγάλο μέρος του σώματος. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και η στεφάνη φέρει διπλή χάραξη.

269. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1978/170 (Πίν. 30)

Ύψ. 0,225, διάμ. στομ. 0,168 μ. Ύψ. καλύμματος 0,15, διάμ. στομ. καλύμματος 0,16 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8), το επίχρισμα σχεδόν λευκό, απολεπισμένο.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη. Στηρίζεται σε τρία πόδια που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού. Τα τοιχώματα είναι κάθετα και το στόμιο τονίζεται με ελαφρά χάραξη. Οι στεφάνες φέρουν χαράξεις. Το κάλυμμα, με κάθετα τοιχώματα, έχει χείλος που εξέχει ελαφρά. Στο κέντρο της έντονα θολωτής επιφάνειάς του κυκλικό αυλάκι περιβάλλει μετάλλιο με δύο ανάγλυφες αγκαλιασμένες προτομές Έρωτα και Ψυχής. Στη στεφάνη της πυξίδας υπάρχει ακτινωτό κόσμημα με ανοικτό κόκκινο χρώμα (2.5YR 6/6). Με το ίδιο χρώμα στο χείλος του καλύμματος δηλώνονται σχηματικά κιθάρες (;). Στα τοιχώματα του καλύμματος υπάρχει φυλλόμορφο κόσμημα με κίτρινο χρώμα, που διακόπτεται από τετράγωνα με κίτρινο, ανοικτό κόκκινο και ιώδες χρώμα. Ταινίες ομοιόχρωμες περι-

βάλλουν το μετάλλιο, οι μορφές του οποίου καλύπτονται με λεπτή κρούστα γκρίζου χρώματος.

Για την παράσταση του μεταλλίου βλ. και πυξίδες αριθ. 25, 46, 267.

Για τη διακόσμηση της στεφάνης βλ. πυξίδες αριθ. 267, 271.

270. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1978/171 (Πίν. 29)

Ύψ. 0,098, διάμ. βάσ. 0,042, διάμ. στομ. 0,053 μ. Ύψ. καλύμματος 0,061, διάμ. στομ. καλύμματος 0,076 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 4/8) και σκούρο καφέ κοκκινωπό (5YR 2.5/2).

Ακέραιη. Η βάση είναι κωνική, η στεφάνη του σώματος χωρίζεται με χάραξη από το κάτω μέρος και τα τοιχώματα είναι σχεδόν κάθετα. Στεφάνη με βαθιά χάραξη περιβάλλει τη θολωτή επιφάνεια του καλύμματος, στο κέντρο της οποίας σχηματίζονται ένα έξαρμα και δύο βαθιές αυλακώσεις. Το σώμα και τη θολωτή επιφάνεια του καλύμματος διακοσμούν παράλληλες οριζόντιες ταινίες σχεδόν ανοικτού καφέ χρώματος (10YR 8/3).

271. Πυξίδα τριποδική με κάλυμμα ΒΕ 1978/172 (Πίν. 30)

Ύψ. 0,29, διάμ. στομ. 0,149 μ. Ύψ. καλύμματος 0,193, διάμ. στομ. καλύμματος 0,19 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 6/6) και το επίχρισμα λευκό, απολεπισμένο.

Μέρος της στεφάνης του σώματος είναι συγκολλημένο. Ανάγλυφες σειρήνες σχηματίζουν τα τρία πόδια της πυξίδας. Τα τοιχώματα είναι κάθετα και το στόμιο τονίζεται με ελαφρά χάραξη. Το κάλυμμα έχει κάθετα τοιχώματα, η στεφάνη του φέρει χάραξη και το στόμιο τονίζεται με διπλή χάραξη. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του δύο βαθιές αυλακώσεις περιβάλλουν μετάλλιο με ανάγλυφες αγκαλιαστές προτομές Έρωτα και Ψυχής. Στη στεφάνη του καλύμματος υπάρχει ακτινωτό κόσμημα με ανοικτό κόκκινο ιώδες χρώμα. Το στόμιο του καλύμματος διακοσμείται με τρέχουσα σπείρα ίδιου χρώματος. Στα τοιχώματα του καλύμματος διασώζεται τμήμα διακόσμησης με κατά κορυφή τρίγωνα όμοιου χρώματος. Με το ίδιο χρώμα είναι γεμάτη και η αυλάκωση που περιβάλλει το μετάλλιο. Οι ανάγλυφες προτομές του, καθώς και οι σειρήνες των ποδιών, καλύπτονται με λεπτή κρούστα γκρίζου χρώματος.

Για την παράσταση του μεταλλίου βλ. και πυξίδες αριθ. 25, 46, 267, 269·

Για τη διακόσμηση της στεφάνης βλ. πυξίδες αριθ. 267, 269.

272. Γυναικείο ειδώλιο με ερωτιδέα ΒΕ 1978/187 (Πίν. 31)

Ύψ. 0,325, ύψ. βάσ. 0,055 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 4/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Λείπουν τα φτερά του ερωτιδέα. Η βάση είναι ψηλή κυλινδρική. Το ειδώλιο έχει τον τύπο του αριθ. 89 του τάφου Γ. Με το αριστερό χέρι κρατάει ομφαλωτή φιάλη, ενώ στο μηρό του δεξιού ποδιού είναι κολλημένος ένας μικρός γυμνός ερωτιδέας, στραμμένος προς τη μορφή. Το κεφάλι της γυναίκας στρέφεται προς τα αριστερά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση πέφτουν πλούσια επάνω στο δεξί ώμο. Φοράει στεφάνι κάτω από το οποίο, στην αριστερή πλευρά, διακρίνεται φύλλο κισσού. Στα αυτιά υπάρχουν μυτερά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη η οπή αερισμού έχει σχήμα Ω. Σώζεται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, κόκκινο χρώμα στα μαλλιά, στη φιάλη και στα σανδάλια, κίτρινο στα σκουλαρίκια και στο περίγραμμα των μαλλιών στο μέτωπο, καθώς και στο λαιμό δεξιά. Με μαύρο χρώμα τονίζεται το περίγραμμα των μαλλιών, τα μάτια, τα πτερύγια της μύτης και το στόμα. Με λευκό χρώμα δηλώνεται διπλό ψέλιο στο λυγισμένο δεξί χέρι. Ρόδινο χρώμα διατηρείται και στο σώμα του ερωτιδέα. Ταινία, τέλος, κόκκινου χρώματος διακοσμεί τη μέση της βάσης.

Για τα μαλλιά που πέφτουν στο δεξί ώμο, P. G. Leyenaar-Plaisier, Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée National des antiquités à Leiden, 1979, 98, πίν. 33 αριθ. 197.

273. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/177 (Πίν. 31)

Ύψ. 0,25, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος καφέ (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 272. Το κεφάλι στρέφεται προς τα αριστερά. Τα μαλλιά είναι μακριά. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό κιτρινωπό επίχρισμα, απολεπισμένο και ρόδινο χρώμα στο ιμάτιο. Στη βάση υπάρχει οριζόντια ταινία κόκκινου χρώματος.

274. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/178 (Πίν. 31)

Ύψ. 0,19, ύψ. βάσ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4).

Σώζεται σχεδόν ακέραιο· μικρό μόνον τμήμα της βάσης είναι συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη. Ο τύπος είναι ίδιος με των αριθ. 97, 98 του τάφου Γ.

Το κεφάλι στρέφεται στα αριστερά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε έντονα σχηματοποιημένο οξύ κότσο. Φοράει στεφάνι (;). Στα αυτιά διακρίνονται σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού κιτρινωπού επιχρίσματος και κόκκινο χρώμα στα μαλλιά. Στη βάση υπάρχουν δύο ταινίες μαύρου χρώματος.

Για την κόμμωση βλ. Troy 132, αριθ. 223, πίν. XLVIII (πρώιμος 2ος αι. π.Χ.).

275. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/182 (Πίν. 31)

Ύψ. 0,271, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι σκούρος κιτρινωπός κόκκινος (5YR 4/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη. Το ειδώλιο έχει τον ίδιο τύπο με του αριθ. 274. Τα μαλλιά δένονται σε έντονα σχηματοποιημένο στρογγυλό κότσο. Φοράει πιθανόν στεφάνη. Στην πίσω όψη υπάρχει μικρή κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ρόδινο χρώμα στο ιμάτιο και στα χείλη, κίτρινο στο χιτώνα και στη στεφάνη. Στη βάση υπάρχει ταινία κοκκινωπού χρώματος.

Για την κάλυψη του κεφαλιού με το ιμάτιο βλ. Leyenaar-Plaisier, ό.π., 105, πίν. 36 αριθ. 211. Επίσης, Troy 127 αριθ. 170-174, πίν. XXXVIII.

276. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/180 (Πίν. 31)

Ύψ. 0,335, ύψ. βάσ. 0,042 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Σώζεται ακέραιο. Η επιφάνεια είναι διαβρωμένη. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Βρίσκεται σε άνετη στάση, με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κάτω από το στήθος μέρος του σώματος και φθάνει ως τα γόνατα περίπου, τυλίγεται γύρω από τον καρπό του αριστερού χεριού και πέφτει ελεύθερα στα πλάγια. Το δεξί χέρι καλυμμένο από το ιμάτιο ακουμπάει στο επάνω μέρος της κοιλιάς. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα δεξιά. Τα μαλλιά σχηματίζουν επάνω από το μέτωπο σπειροειδείς βοστρύχους και δένονται πίσω σε κότσο. Φοράει απλή στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Σώζονται υπολείμματα κιτρινωπού επιχρίσματος, ιώδες χρώμα στο χιτώνα και από δύο ταινίες μαύρου χρώματος στην κάτω παρυφή του ιματίου και στη βάση. Κόκκινο βαθύ χρώμα διατηρείται στα μαλλιά και ρόδινο στα χείλη. Στο κάτω μέρος του χιτώνα διακρίνεται ζώνη κιτρινωπού χρώματος.

TK II 51, αριθ. 3· Mollard-Besques, Louvre cat. II 107, πίν. 127 d MYRINA 945 (β΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Kleiner, Tanagrafiguren 1942, πίν. 15 a· M. H. Chéhab, BMB XI (1953-1954), πίν. LXX XIII.

277. Γυναικείο ειδώλιο με ερωτιδέα ΒΕ 1978/184 (Πίν. 32)

Ύψ. 0,405, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμά-

τια και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι πολύ διαβρωμένη. Η μορφή έχει άνετη στάση με το δεξί πόδι λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και πίσω. Φοράει χιτώνα με άνοιγμα σχήματος V στο λαιμό και ιμάτιο που περνάει επάνω από τον αριστερό ώμο, αφήνει ακάλυπτο το δεξί μαστό και τυλίγεται γύρω από το σώμα, πέφτοντας ελεύθερα κάτω αριστερά. Με το αριστερό χέρι κρατάει μπροστά στον αριστερό μαστό γυμνό ερωτιδέα, του οποίου λείπει το δεξί χέρι από τον αγκώνα και κάτω, καθώς και τμήμα του δεξιού φτερού. Το κεφάλι του είναι στραμμένο προς το κεφάλι της γυναίκας. Αυτή με ελαφρά λυγισμένο το αριστερό χέρι επάνω στο μηρό κρατάει πτυχές του ιματίου της. Το κεφάλι της στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μακριά μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση και δένονται πίσω χαμηλά σε επιμήκη κότσο, ενώ δύο μακριοί πλόκαμοι πέφτουν επάνω στους ώμους. Στην κορυφή του κεφαλιού μάζα μαλλιών, δεμένη με πλατιά ταινία που έχει αβαθή αυλάκωση στη μέση, σχηματίζει διπλό ανθέμιο. Φοράει στρογγυλά σκουλαρίκια από τα οποία διατηρείται μόνον το δεξί. Στην πίσω όψη η οπή αερισμού έχει σχήμα σχεδόν ορθογώνιο. Διατηρούνται λευκό κιτρινωπό απολεπισμένο επίχρισμα, ρόδινο χρώμα στο ιμάτιο και στην ταινία του κεφαλιού, κόκκινο στα μαλλιά της γυναίκας και του Έρωτα, κίτρινο στους πλοκάμους των ώμων και στα σκουλαρίκια. Στο δεξί βραχίονα με λευκό κιτρινωπό χρώμα δηλώνεται ψέλιο.

Για τον τύπο της γυναικείας μορφής με τον Έρωτα ή το παιδί στην αγκαλιά, βλ. Mollard-Besques, Louvre cat. II 31, 32, πίν. 35 και Besques, Louvre cat. III 273, 274, πίν. 342 b, c, d, e, g· για το λαμπάδιον, Besques, ό.π., 78, πίν. 103 a D462, 87, πίν. 111 a D509, 100, πίν. 126 b D594· Troy 125, πίν. XXXI αριθ. 150· Leyenaar-Plaisier, ό.π., 99, πίν. 34 αριθ. 199· Breccia, Sciatbi, πίν. LXVIII αριθ. 182· για τα μαλλιά στο πίσω μέρος του κεφαλιού, Troy 130, πίν. XLV αριθ. 207 (μέσα 2ου αι. π.Χ.)· για τους πλοκάμους στους ώμους, Mollard-Besques, Louvre cat. II 31, πίν. 35 c MYR 53· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 62, πίν. 37 Π 1486, 1487· παρόμοια σχεδόν κόμμωση έχει και το ειδώλιο αριθ. ΒΕ 1983/47 από το ιερό βόρεια της Αγοράς της Πέλλας.

278. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/185 (Πίν. 32)

Ύψ. 0,42, ύψ. βάσ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπουν τμήματα του άκρου αριστερού χεριού και η επίστεψη του κιονίσκου. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Η μορφή στέκεται ακουμπώντας επάνω σε πεσσίσκο αριστερά της. Το αριστερό πόδι είναι λυγισμένο στο γόνατο και φέρεται λίγο μπροστά. Φοράει σανδάλια με ψηλά κατύμματα. Ιμάτιο καλύπτει τα σκέλη από τους βουβώνες, σχηματίζοντας μία παχιά αναδίπλωση στο επάνω μέρος, τυλίγεται γύρω από το βραχίονα του στηριγμένου στο χαμηλό πεσσίσκο αριστερού χεριού και πέφτει ελεύθερα κάτω. Στο λυγισμένο αριστερό χέρι της μορφής διατηρείται μέρος από το κέρας Αμαλθείας που κρατούσε. Το δεξί χέρι είναι ανασηκωμένο και λυγισμένο σε ορθή σχεδόν γωνία με την παλάμη προς τα επάνω. Κρατούσε με αυτό κάποιο αντικείμενο. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Δύο μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν επάνω στους ώμους, ενώ στο πίσω μέρος σχηματίζεται επιμήκης κότσος με τέσσερις χαράξεις. Φοράει ακτινωτή στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση και μυτερά σκουλαρίκια. Ο πεσσίσκος, αριστερά, όπου στηρίζεται η μορφή, έχει βάση, που αποτελείται από δύο διαφορετικού ύψους τμήματα και ορθογώνιο επίκρανο. Στην πίσω αριστερή γωνία του επικράνου στηρίζεται αρράβδωτος κιονίσκος με μείωση προς τα επάνω. Στη μέση περίπου του κορμού διακρίνονται δύο οριζόντιες χαράξεις. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Σώζονται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, κόκκινο χρώμα στα μαλλιά και ρόδινο στα χείλη.

Βλ. αριθ. 139, 140. Για ανάλογη θέση του δεξιού χεριού βλ. το ειδώλιο της Βέροιας Π 2360, με μάσκα Σιληνού, Alexander the Great, History and Legend in Art, 1980, πίν. σ. 62 και Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Πίν. 126 ε.

279. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/181 (Πίν. 33)

Ύψ. 0,305, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/4).

Είναι ακέραιο. Το ειδώλιο έχει τον τύπο του αριθ. 64 του τάφου Γ. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα αριστερά. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Σώζονται λευκό κιτρινωπό απολεπισμένο επίχρισμα και κόκκινο χρώμα στο ιμάτιο, στα μαλλιά και στα χείλη. Στη βάση υπάρχουν τρεις ταινίες ανοικτού, σκούρου κόκκινου και μαύρου χρώματος.

Αρχαία Μακεδονία, 1988, 339.

280. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/186 (Πίν. 33)

Ύψ. 0,252, ύψ. βάσ. 0,03 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 4/6).

Σώζεται ακέραιο με συμπλήρωση στη βάση. Ο τύπος του είναι ίδιος με του αριθ. 279. Το κεφάλι κλίνει προς τα εμπρός. Τα μαλλιά είναι μακριά και δένονται πίσω χαμηλά σε οξύ κότσο, ενώ μακριοί πλόκαμοι, που δηλώνονται κυρίως με χρώμα, πέφτουν στους ώμους. Φοράει απλή στεφάνη. Στην πίσω όψη υπάρχει οπή αερισμού σχήματος Ω. Σώζονται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, κόκκινο χρώμα στα μαλλιά και στα χείλη και ρόδινο στο λαιμό και στους βραχίονες. Με μαύρο χρώμα δηλώνονται τα μάτια, τα πτερύγια της μύτης, το περίγραμμα των μαλλιών στο μέτωπο και βόστρυχοι στο λαιμό. Η βάση διακοσμείται με λεπτή οριζόντια λευκή ταινία επάνω και κόκκινη κάτω.

281. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/183 (Πίν. 33)

Ύψ. 0,34, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κιτρινωπός (5YR 5/6).

Είναι ακέραιο. Έχει τον ίδιο τύπο με του αριθ. 68. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση και τρεις ανάγλυφους δίσκους. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε κότσο, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν επάνω στους ώμους. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού και μικρότερη οπή ανάρτησης επάνω δεξιά. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ρόδινο χρώμα στο λαιμό και το πρόσωπο και κόκκινο στα μαλλιά και τα χείλη. Μία οριζόντια ταινία κόκκινου χρώματος διακοσμεί τη βάση.

282. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1978/173 (Πίν. 34)

Ύψ. 0,32, ύψ. βάσ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κιτρινωπός (5YR 4/6).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπει μεγάλο μέρος από τη δεξιά πλευρά του σώματος και το στήριγμα. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 111 του τάφου Γ. Στο κεφάλι φοράει στεφάνι με φύλλα κισσού στα πλάγια και καρπούς επάνω από το μέτωπο. Στην πίσω όψη η οπή αερισμού έχει σχήμα Ω. Σώζονται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ιώδες χρώμα στο ιμάτιο, κόκκινο στα μαλλιά και στο στεφάνι. Στα φτερά, εκτός από τα υπολείμματα του επιχρίσματος, υπάρχουν και ταινίες με μαύρο χρώμα, πιθανόν απολεπισμένο γαλάζιο.

Παρόμοια διαμόρφωση βοστρύχων στην κορυφή του κεφαλιού έχει το ειδώλιο ΒΕ 1983/11 από το ιερό βόρεια της Αγοράς της Πέλλας.

283. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1978/174 (Πίν. 34)

Ύψ. 0,28, ύψ. βάσ. 0,048 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (5YR 5/3).

Σώζεται σχεδόν ακέραιο. Μόνον το δεξί φτερό είναι συγκολλημένο. Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη. Έχει τον τύπο του αριθ. 282, αντί του πεσσόμορφου όμως στηρίγματος εδώ υπάρχει ερμαϊκή στήλη. Η βάση του είναι ψηλή κυλινδρική. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά. Τα μαλλιά κοντά, μέχρι το ύψος των αυτιών, σχηματίζουν στην κορυφή του κεφαλιού σχηματοποιημένο ανθέμιο. Φοράει στεφάνι. Διακρίνονται φύλλα κισσού στα πλάγια. Στην πίσω όψη υπάρχει οπή αερισμού όχι κανονικού σχήματος. Το κεφάλι της ερμαϊκής στήλης είναι πολύ απολεπισμένο. Σώζονται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και γαλάζιο χρώμα στα φτερά, ρόδινο στο σώμα και κόκκινο στα μαλλιά.

ΤΚ ΙΙ 247 αριθ. 3· Mollard-Besques, Louvre cat. II 46, πίν. 54 c M42 (τέλος 1ου αι. π.Χ., στηρίζεται όμως με το αντίθετο χέρι)· σε ερμαϊκή στήλη, αλλά με το αριστερό χέρι, στηρίζεται και το ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1983/4 από το ιερό βόρεια της Αγοράς της Πέλλας. Για την κόμμωση βλ. J. Charbonneau, Les terres cuites grecques, 1936, πίν. 60, 61· M. Raumschüssel, Antike Terracotten, Dresden, Staatliche Kunst Sammlungen, πίν. 29.

284. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1978/175 (Πίν. 34)

Ύψ. 0,262, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 4/6).

Είναι συγκολλημένο και έχει μικρές συμπληρώσεις. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 112 του τάφου Γ, αλλά με διαφορετικό άνετο σκέλος. Η βάση είναι ορθογώνια. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα δεξιά. Τα μακριά μαλλιά πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνι με φύλλα και καρπούς κισσού και επάνω από αυτό στεφάνη. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Σώζονται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ιώδες χρώμα στο δεξί φτερό, κόκκινο στα μαλλιά και στη βάση του πεσσού. Στη βάση του ειδωλίου υπάρχει ταινία κόκκινου χρώματος.

285. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/176 (Πίν. 35)

Ύψ. 0,30, ύψ. βάσ. 0,033 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6).

Είναι ακέραιο με απολεπισμένη όμως επιφάνεια. Η βάση του είναι ελλειπτική. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν των αριθ. 97, 98, 274, 275. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα δεξιά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε σχηματοποιημένο αμελή κότσο. Φοράει στεφάνη. Στα αυτιά διακρίνονται μυτερά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Το επίχρισμα είναι λευκό, απολεπισμένο. Κόκκινο χρώμα διατηρείται στα μαλλιά και ρόδινο στα χείλη.

286. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/185α (Πίν. 35)

Ύψ. 0,41, με το στήριγμα, ύψ. βάσ. 0,045-0,05 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Λείπουν τμήμα του άκρου αριστερού χεριού και τα δάκτυλα του δεξιού. Η βάση είναι ελλειπτική. Ο τύπος του ειδωλίου είναι ίδιος με του αριθ. 278. Με το στηριγμένο στον πεσσό αριστερό χέρι κρατάει κέρας Αμαλθείας. Το δεξί εκτείνεται στα πλάγια με τα δάκτυλα λυγισμένα προς τα μέσα· ίσως στήριζε κάποιον ερωτιδέα. Τα μαλλιά δένονται πίσω σε κότσο που λείπει. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση. Ο πεσσίσκος επάνω στον οποίο στηρίζεται η μορφή είναι ίδιος με τον πεσσό του αριθ. 278, αλλά χαμηλότερος. Επάνω στο επίκρανό του και στην αριστερή πίσω γωνία του στηρίζεται κιονίσκος με μείωση προς τα επάνω και πλακοειδή επίστεψη. Το κάτω μισό του, ύψ. 0,07 μ., είναι αρράβδωτο, το επάνω μισό, που ξεχωρίζει με οριζόντια χάραξη, φέρει κάθετες ραβδώσεις με χάραξη. Επάνω στην επίστεψη του κιονίσκου κάθεται ένα περιστέρι. Στις γωνίες της κάτω επιφάνειας της επίστεψης σχηματίζονται έλικες από τις οποίες διατηρείται η πίσω αριστερή. Στην πίσω όψη υπάρχει οπή αερισμού σχήματος Ω. Σώζονται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο χρώμα στο ιμάτιο.

287. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1978/179 (Πίν. 33)

Ύψ. 0,325, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 4/6).

Σώζεται ακέραιο. Ο τύπος είναι ίδιος ακριβώς με των αριθ. 68, 96, 99. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ρόδινο χρώμα στο κάτω μέρος του χιτώνα και κόκκινο στα μαλλιά και στα σανδάλια. Στη βάση υπάρχουν δύο ταινίες μαύρου χρώματος και υπολείμματα φυτικών ινών που σχηματίζουν ένα δικτυωτό πλέγμα. Το ειδώλιο φαίνεται ότι βρισκόταν σε επαφή με κάποιο ύφασμα.

Αρχαία Μακεδονία, 1988, 340.

288. Χάλκινη φιάλη ΒΕ 1978/199

Ύψ. 0,06, διάμ. 0,157 μ.

289. Σιδερένια περόνη ΒΕ 1978/200

Μήκ. 0,107 μ.
Το μέταλλο είναι πολύ οξειδωμένο.

290. Μολύβδινη πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1978/193 (Πίν. 36)

Ύψ. (με κάλυμμα) 0,06, διάμ. βάσ. 0,052, διάμ. στομ. καλύμματος 0,05 μ.
Συμπληρωμένη.
Η επάνω επιφάνεια του καλύμματος είναι βαθμιδωτή.

Βλ. την πυξίδα αριθ. 73.

291. Χρυσό σκουλαρίκι ΒΕ 1978/197 (Πίν. 36)

Μήκ. ελάσματος 0,04, διάμ. κρίκου 0,018 μ.
Αποτελείται από απλό συρμάτινο κρίκο, από τον οποίο εξαρτιέται έκτυπο έλασμα χρυσού με ερωτιδέα.

Βλ. το αριθ. 124.

292. Χρυσή δανάκη ΒΕ 1978/198α

Διάμ. 0,018 μ.
Παριστάνεται έκτυπο κεφάλι νέου άνδρα με στεφάνι (Απόλλων).

293. Γυάλινες ψήφοι ΒΕ 1978/196

Τέσσερις ψήφοι στρογγυλές, μία ελλειψοειδής και μία κυλινδρική διάτρητη. Έχουν χρώμα βαθύ γαλάζιο και καφέ.

Διάμ. στρογγυλών 0,015, μήκ. κυλινδρικής 0,01 μ.

Διάδρομος

294. Μυροδοχείο ΒΕ 1978/164

Ύψ. 0,232, διάμ. βάσ. 0,032, διάμ. στομ. 0,022 μ.
Ο πηλός είναι σχεδόν κόκκινος (10R 4/4).
Συγκολλημένο από δύο κομμάτια.
Η δισκόμορφη βάση χωρίζεται με χάραξη από το πόδι, η κοιλιά είναι ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος λοξότμητο.
Διατηρούνται υπολείμματα λευκού, ρόδινου επιχρίσματος (7.5YR 8/2).

Βλ. το μυροδοχείο αριθ. 258.

295. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1978/167

Ύψ. 0,106, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,056 μ. Ύψ. καλύμματος 0,068, διάμ. καλύμματος 0,075 μ.
Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4), το γάνωμα κόκκινο (2.5YR 4/8) ή σχεδόν κόκκινο (2.5YR 4/2).
Τμήμα του σώματος και του καλύμματος είναι συγκολλημένο. Λείπει μικρό κομμάτι.
Έχει δακτυλιόσχημη βάση και στεφάνη με χάραξη. Τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Το στόμιο του καλύμματος και η στεφάνη φέρουν χαράξεις, ενώ τα τοιχώματά του κλίνουν ελαφρά προς τα έξω. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειάς του διπλό αυλάκι περιβάλλει έξαρμα.
Τα τοιχώματα του καλύμματος και τη θολωτή επιφάνειά του διακοσμούν ταινίες σχεδόν λευκού, κίτρινου χρώματος, που εναλλάσσονται με άλλες, στο χρώμα του πηλού.

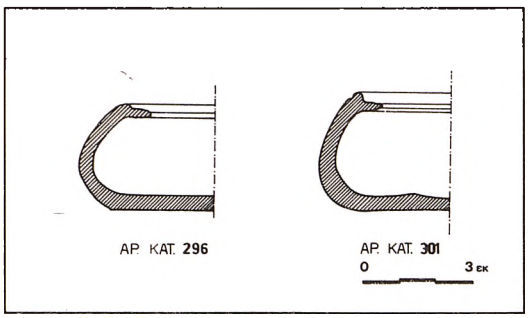
296. Λυχνάρι ΒΕ 1978/154 (Σχέδ. 55· Πίν. 28)

Ύψ. 0,0285, μήκ. 0,087 μ.
Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα σκούρο καφέ κόκκινο (5YR 3/4), απολεπισμένο.
Ακέραιο με μικρή απόκρουση στο σώμα. Έχει ελαφρά γωνιώδες περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια είναι κοίλη, η οπή πλήρωσης κυκλική, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξη κάπως τριγωνική. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52· βλ. και το αριθ. 222 λυχνάρι.

297. Μελανοδοχείο ΒΕ 1978/150

Ύψ. 0,06, διάμ. βάσ. 0,054, διάμ. στομ. 0,021 μ.

Σχέδ. 55

Ο πηλός είναι καφέ κοκκινωπός (5YR 5/3) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο (5YR 4/1).

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, κοίλη στην κάτω επιφάνεια, η κοιλιά σφαιρική.

Βλ. τα αριθ. 133, 254 μελανοδοχεία.

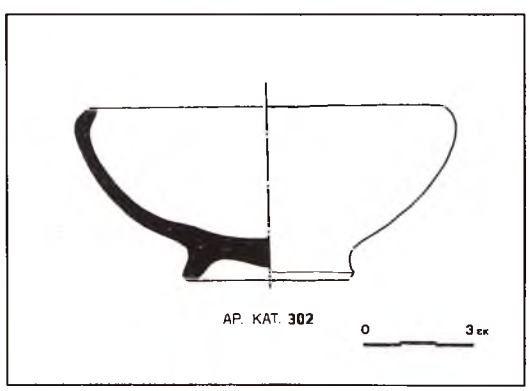
298. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1978/188 (Πίν. 36)

Ύψ. 0,06 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Έχει κλίση προς τα αριστερά. Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές σπειροειδών βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε κότσο. Φοράει στεφάνη. Το ιμάτιο καλύπτει το πίσω μέρος του κεφαλιού.

Σώζονται λευκό επίχρισμα στο πρόσωπο και στο ιμάτιο, κόκκινο χρώμα στα μαλλιά και ρόδινο στο πίσω μέρος του κεφαλιού και στα χείλη.

Σχέδ. 56

299. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1978/189 (Πίν. 36)

Ύψ. 0,042 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Έχει κλίση προς τα δεξιά. Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές σπειροειδών βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε κότσο. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι. Σώζεται κόκκινο χρώμα στα μαλλιά και κιτρινωπό στο πρόσωπο και στο ιμάτιο.

Κόγχη δρόμου

300. Πυξίδα μικρή αβαφής ΒΕ 1978/190 (Πίν. 36)

Ύψ. 0,03, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3).

Λείπει μικρό τμήμα του χείλους. Έχει γωνιώδες περίγραμμα και χείλος που εξέχει.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 140, 141· E. Sjöqvist, AJA 64 (1960), 78, πίν. 19, 20 (εικ. 11:6).

Επίχωση δρόμου

301. Λυχνάρι ΒΕ 1978/152 (Σχέδ. 55· Πίν. 28)

Ύψ. 0,032, μήκ. 0,087 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στην οπή πλήρωσης.

Ρηχό αυλάκι περιβάλλει την επάνω κοίλη επιφάνεια. Η οπή πλήρωσης είναι κυκλική, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξή του κάθετη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth, IV, II, 1930, 52· βλ. και το λυχνάρι αριθ. 87, αλλά το αριθ. 301 έχει λιγότερο γωνιώδες περίγραμμα.

ΤΑΦΟΣ ΑΓΡΟΥ ΖΩΤΑΚΗ (ΑΡΙΘ. 34)

Πρώτος θάλαμος

302. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/218 (Σχέδ. 56· Πίν. 36)

Ύψ. 0,047, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα ανοικτό καφέ κοκκινωπό (5YR 6/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και χείλη που κλίνουν προς τα μέσα.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 76, 128, σχέδ. 21 Π 1426.

303. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/219

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,04, διάμ. στομ. 0,086 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 6/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 302.

304. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/221

Ύψ. 0,051, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,088 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (2.5YR 5/4) απολεπισμένο, στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 302.

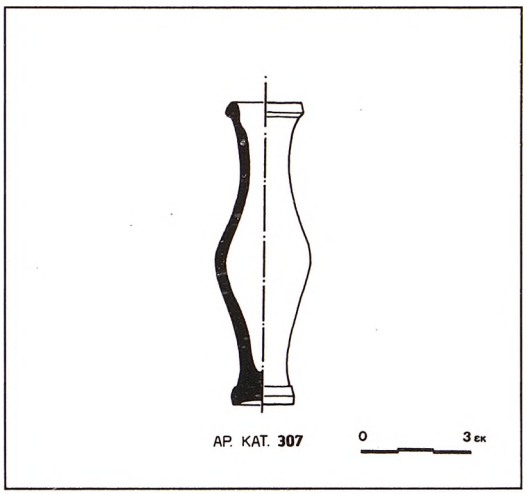
305. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/220

Ύψ. 0,037, διάμ. βάσ. 0,044, διάμ. στομ. 0,096 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο. Το σώμα είναι παραμορφωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη, τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Σχέδ. 57

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 302.

306. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/215

Ύψ. 0,053, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,098 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4), απολεπισμένο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το σκυφίδιο αριθ. 302.

307. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/142 (Σχέδ. 57)

Ύψ. 0,081, διάμ. βάσ. 0,016, διάμ. στομ. 0,019 μ.

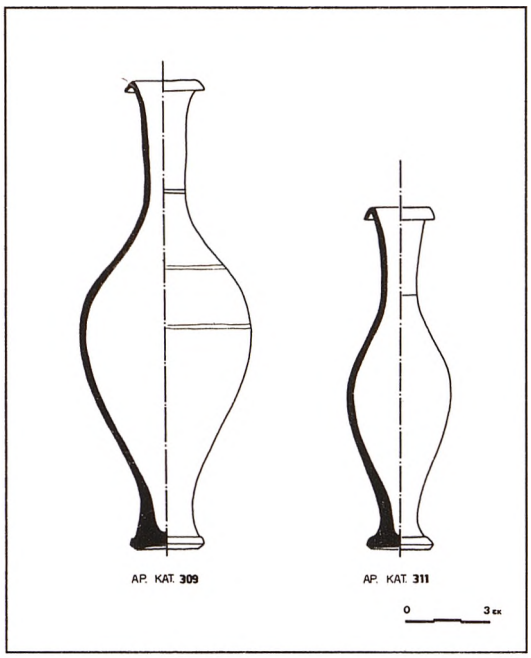
Ο πηλός είναι γκρίζος καφέ (10YR 5/2).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, λεπτή επιμήκη κοιλιά με ελαφρά γωνιώδες περίγραμμα και λοξότμητο χείλος.

Ταινία μαύρου χρώματος διακοσμεί την κοιλιά.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 447, 446, εικ. 22 αριθ. 3.12, 485, 486, εικ. 130 αριθ. 81.11 (3ος αι. π.Χ.)· όμοια είναι και τα μυροδοχεία ΒΕ 1976/132, 165, 170.

Σχέδ. 58

308. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/143 (Πίν. 37)

Ύψ. 0,105, διάμ. βάσ. 0,016, διάμ. στομ. 0,015 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος ρόδινος (7.5YR 6/2).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση που ξεχωρίζει με λεπτή χάραξη, επιμήκη κοιλιά και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά και το λαιμό.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499, 501, εικ. 169 αριθ. 185.23 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.).

309. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/141 (Σχέδ. 58· Πίν. 37)

Ύψ. 0,164, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 6/1) και το γάνωμα γκρίζο, μαύρο, κυρίως στο κάτω μέρος και στο λαιμό.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το πόδι κοντό, η κοιλιά ωοειδής, ο λαιμός λεπτός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά και το λαιμό.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1248 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.), 78, πίν. 53 Π 1468· Knigge, Kerameikos IX, 1976, 163, πίν. 68 αριθ. 378.1 (β΄ μισό 3ου αι. π.Χ.), 379.1 (τέλος 3ου αι. π.Χ.), 380.2 (β΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· O. Vessberg - A. Westholm, SCE IV, 3 (1956), 60, 61, εικ. 24 αριθ. 25 (Hellenistic I).

310. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/126 (Πίν. 36)

Ύψ. 0,15, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,016 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, πολύ χαμηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, έντονα εξογκωμένη, λεπτό λαιμό και χείλος ταινιωτό με κλίση προς τα κάτω. Στο ύψος των ώμων υπάρχουν δύο οριζόντιες ψευτολαβές. Στην κοιλιά, μεταξύ δύο οριζόντιων χαράξεων, υπάρχει κλαδί κισσού με επίθετο πηλό και λευκό χρώμα. Επάνω στην πρώτη χάραξη σχηματίζεται ακτινωτό κόσμημα από επίθετο πηλό.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 97, πίν. 65 Π 2159 (χωρίς λαβές, τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και μυροδοχείο με διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος» από λαξευτό τάφο της Βέροιας, Αικ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, Μακεδονικά 14 (1974), 170 Ζ, πίν. Ι (2ος αι. π.Χ.).

311. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/110 (Σχέδ. 58)

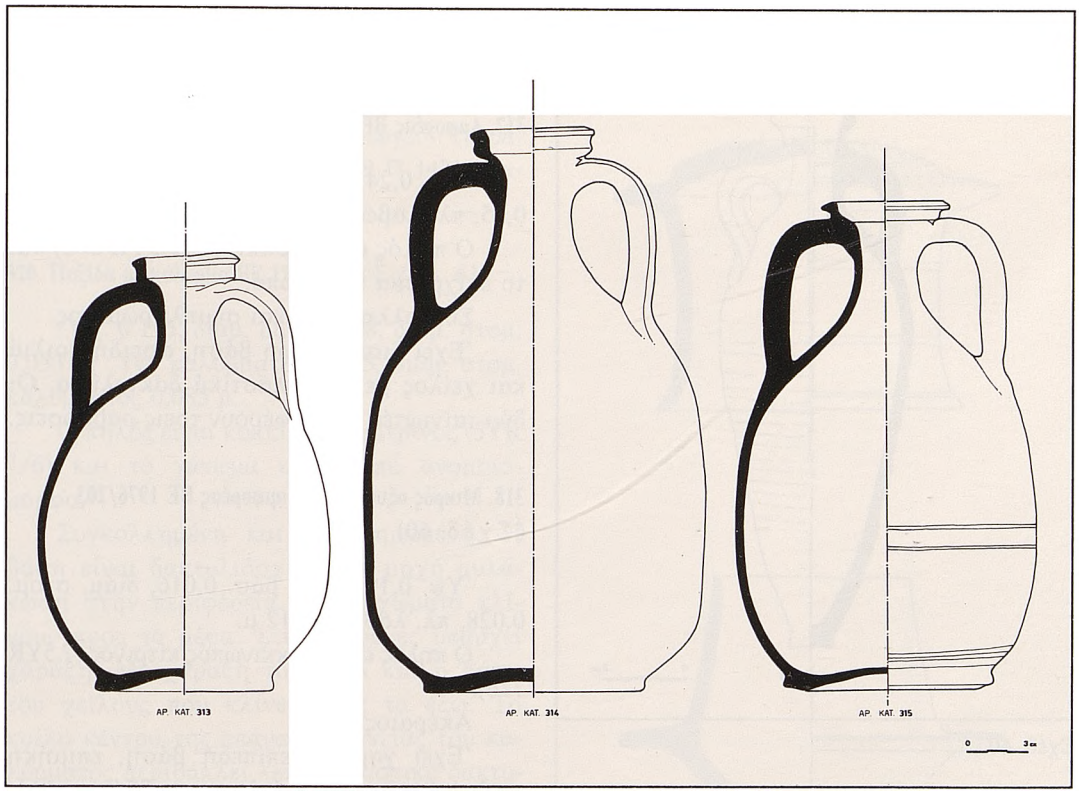
Ύψ. 0,121, διάμ. βάσ. 0,021, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6), το γάνωμα καστανό σκούρο, ανομοιόμορφο.

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, λεπτό χαμηλό πόδι, αρκετά επιμήκη κοιλιά, λεπτό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1247 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

Σχέδ. 59

312. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/129 (Πίν. 37)

Ύψ. 0,24, διάμ. βάσ. 0,03, διάμ. στομ. 0,029 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) και το γάνωμα γκριζωπό (5YR 6/1).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, κοντό πόδι, ωοειδή κοιλιά, λεπτό, ψηλό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1244 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

313. Αμφορέας ΒΕ 1976/202 (Σχέδ. 59· Πίν. 37)

Ύψ. 0,21, διάμ. βάσ. 0,087, διάμ. στομ. 0,05, πλ. λαβών 0,021 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/4).

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Έχει χαμηλή βάση, κοίλη στο κέντρο. Η κοιλιά είναι σχεδόν σφαιρική, ο λαιμός κοντός, τα χείλη με δύο πλαστικά δακτυλίδια και οι λαβές κάθετες ταινιωτές με ράβδωση στη μέση.

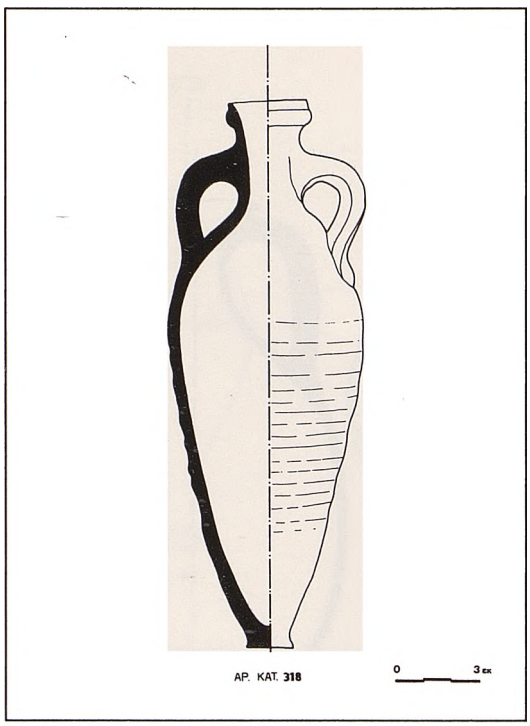
Για το σχήμα βλ. τον αριθ. 44 αμφορέα, για το χείλος τον αριθ. 21, αλλά ο αριθ. 313 έχει περισσότερο σφαιρική κοιλιά.

314. Αμφορέας ΒΕ 1976/204 (Σχέδ. 59· Πίν. 37)

Ύψ. 0,28, διάμ. βάσ. 0,108, διάμ. στομ. 0,06, πλ. λαβών 0,022 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός (2.5YR 6/4) και το επίχρισμα λευκό, πολύ απολεπισμένο.

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Έχει βάση σχεδόν κοίλη, που χωρίζεται με ελαφρά χάραξη από την κοιλιά με τα σχεδόν κάθετα τοιχώματα. Το χείλος έχει δύο πλα-

Σχέδ. 60

στικά δακτυλίδια· οι λαβές είναι κάθετες ταινιωτές με ράβδωση στη μέση.

Για το σχήμα βλ. τον αμφορέα αριθ. 21.

315. Αμφορέας ΒΕ 1976/205 (Σχέδ. 59)

Ύψ. 0,281, διάμ. βάσ. 0,10, διάμ. στομ. 0,06 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8) και το επίχρισμα κιτρινωπό απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, κοίλη κάτω, ωοειδή κοιλιά και καλυκωτό χείλος.

316. Αμφορέας ΒΕ 1976/206 (Πίν. 37)

Ύψ. 0,25, διάμ. βάσ. 0,09, διάμ. στομ. 0,05, πλ. λαβών 0,024 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6) και το επίχρισμα κιτρινωπό απολεπισμένο.

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος.

Έχει δισκόμορφη βάση, ελαφρά κοίλη κάτω. Το περίγραμμα της κοιλιάς είναι σχεδόν κάθετο και το χείλος έχει δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι δύο ταινιωτές λαβές φέρουν τρεις ραβδώσεις.

317. Αμφορέας ΒΕ 1976/208

Ύψ. 0,24, διάμ. βάσ. 0,038, διάμ. στομ. 0,05, πλ. λαβών 0,02 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6) και το επίχρισμα κιτρινωπό.

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος.

Έχει δισκόμορφη βάση, ωοειδή κοιλιά και χείλος με δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι δύο ταινιωτές λαβές φέρουν τρεις ραβδώσεις.

318. Μικρός οξυπύθμενος αμφορέας ΒΕ 1976/203 (Σχέδ. 60)

Ύψ. 0,19, διάμ. βάσ. 0,016, διάμ. στομ. 0,028, πλ. λαβών 0,012 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6).

Ακέραιος.

Έχει χαμηλή επίπεδη βάση, επιμήκη κοιλιά με ελαφρά ανάγλυφες ραβδώσεις, κάθετο χείλος με πλαστικό δακτυλίδι κάτω, που τονίζεται με χάραξη και δύο κάθετες, ταινιωτές λαβές.

Βλ. τον αμφορέα αριθ. 183.

319. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/174 (Πίν. 38)

Ύψ. 0,175, διάμ. βάσ. 0,055, διάμ. στομ. 0,075 μ. Ύψ. καλύμματος 0,122, διάμ. στομ. καλύμματος 0,102 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Έχει δακτυλιόσχημη βάση με διπλό πλαστικό δακτυλίδι, τοιχώματα που κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα και στεφάνες με χαράξεις. Η κορυφή της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος διακοσμείται με ανάγλυφη γυναικεία προτομή πιθανόν Άρτεμης, που περιβάλλεται από ρηχή χάραξη. Το σώμα του καλύμματος διακοσμείται με οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος. Στη στεφάνη του υπάρχουν ωοειδή φύλλα με επίθετο πηλό και στην επάνω επιφάνεια διπλό κλαδί κισσού

με κυματιστές χαράξεις, φύλλα κισσού με επίθετο πηλό και καρποί με λευκό χρώμα.

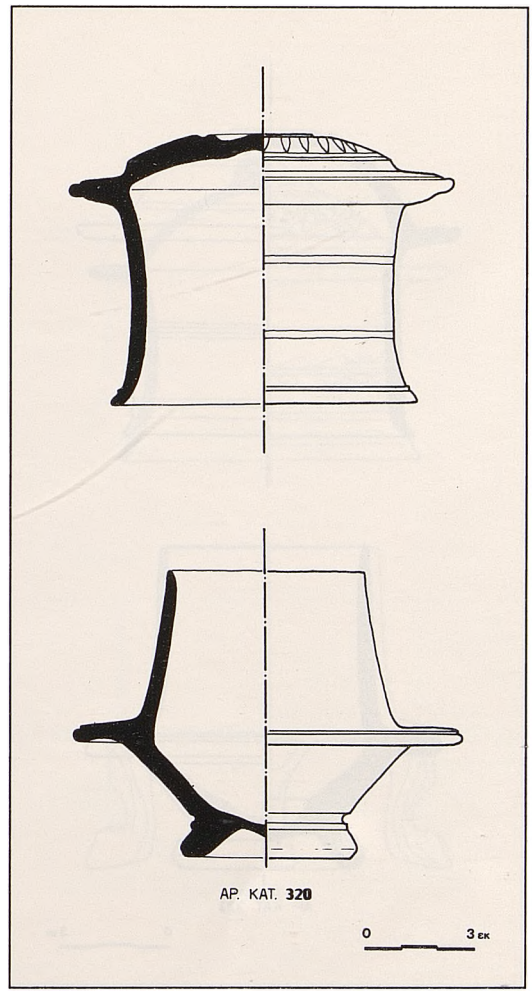
Για το φυλλόμορφο κόσμημα της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 75, πίν. 69 Π 1421· Watzinger, AM 26 (1901), 75 αριθ. 19.

320. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/175 (Σχέδ. 61)

Ύψ. 0,115, διάμ. βάσ. 0,048, διάμ. στομ. 0,053 μ. Ύψ. καλύμματος 0,075, διάμ. στομ. καλύμματος 0,085 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα κοκκινωπό ανομοιόμορφο.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη με ρηχή αυλάκωση στην περιφέρεια. Τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα. Στις στεφάνες υπάρχει χάραξη. Με χάραξη τονίζεται και η βάση του χείλους που κλίνει προς τα έξω. Το κοίλο κέντρο της επάνω επιφάνειας του καλύμματος περιβάλλει λεπτό πλαστικό δακτυλίδι. Γύρω από αυτό υπάρχουν κυκλική ταινία και ακτινωτό κόσμημα με λευκό, κίτρινο χρώμα. Με παρόμοιο χρώμα είναι γεμάτη και η κοιλότητα της κορυφής. Το σώμα του καλύμματος και η επάνω επιφάνειά του διακοσμούνται με οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος.

Σχέδ. 61

321. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/176 και 1976/181 (Πίν. 38)

Ύψ. 0,115, διάμ. βάσ. 0,075, διάμ. στομ. 0,10 μ. Ύψ. καλύμματος 0,15, διάμ. στομ. καλύμματος 0,128 μ.

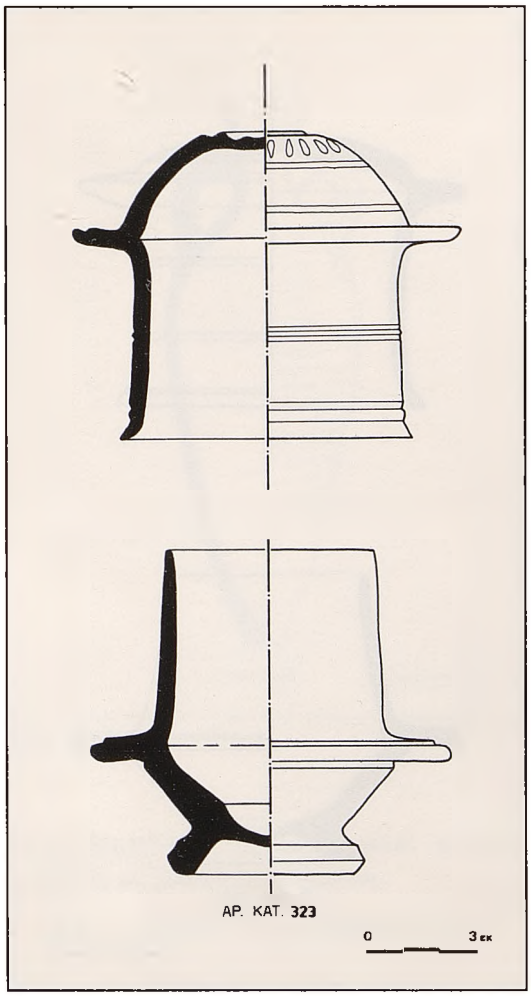
Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα, που είναι ανομοιόμορφο και απολεπισμένο, μαύρο κοκκινωπό.

Συμπληρωμένη. Έχει βάση δακτυλιόσχημη με χάραξη στην περιφέρεια. Χάραξη υπάρχει και στη στεφάνη του σώματος. Τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα. Στο κάτω μέρος της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος σχηματίζεται πλαστικό δακτυλίδι. Το μετάλλιο με την ανάγλυφη γυναικεία προτομή στην κορυφή του καλύμματος περιβάλλεται από διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Το σώμα του καλύμματος διακοσμείται με οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος. Στη στεφάνη του υπάρχουν χαρακτοί ρόμβοι και στην επάνω επιφάνειά του κλαδί με κυματιστές χαρακτές γραμμές, φύλλα και καρποί κισσού με επίθετο πηλό.

Για τη στεφάνη του καλύμματος βλ. την πυξίδα αριθ. 46, για την υπόλοιπη διακόσμηση του καλύμματος βλ. την αριθ. 319.

322. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1967/177 (Πίν. 38)

Ύψ. 0,115, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,05 μ. Ύψ. καλύμματος 0,075, διάμ. στομ. καλύμματος 0,085 μ.

Σχέδ. 62

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) και το γάνωμα κοκκινωπό.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στη βάση σχηματίζεται διπλό πλαστικό δακτυλίδι και τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα. Στις στεφάνες υπάρχει χάραξη, καθώς και στη βάση του χείλους του καλύμματος που κλίνει προς τα έξω. Στην κορυφή του καλύμματος σχηματίζεται λεπτό πλαστικό δακτυλίδι. Το σώμα του καλύμματος και η επάνω θολωτή επιφάνεια διακοσμούνται με οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος. Γύρω από το δακτυλίδι της κορυφής του καλύμματος σχηματίζεται ακτινωτό κόσμημα με επίθετο πηλό.

323. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/178 (Σχέδ. 62· Πίν. 38)

Ύψ. 0,12, διάμ. βάσ. 0,05, διάμ. στομ. 0,055 μ. Ύψ. καλύμματος 0,085, διάμ. στομ. καλύμματος 0,076 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) και το γάνωμα κοκκινωπό ανομοιόμορφο.

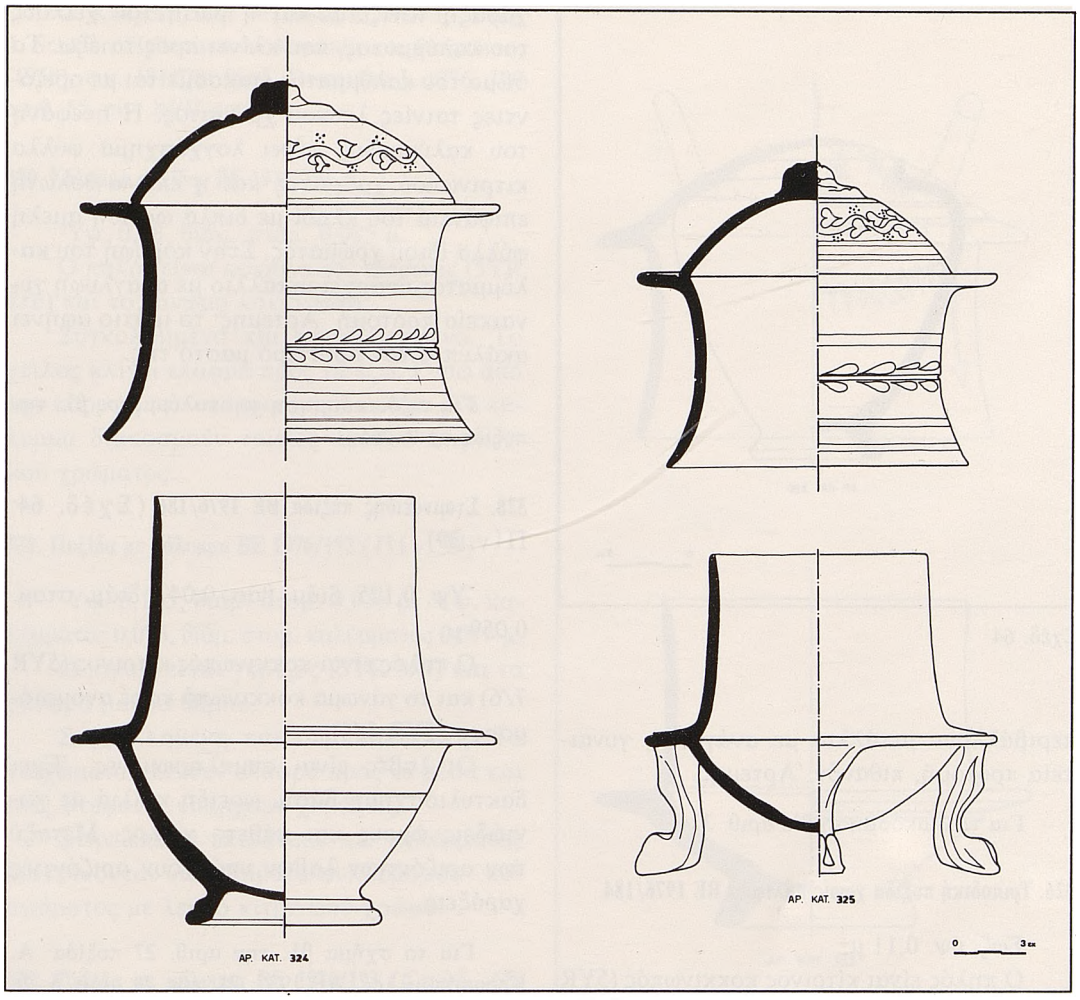
Συμπληρωμένη. Έχει δακτυλιόσχημη βάση με αβαθές αυλάκι στην περιφέρεια. Τα τοιχώματα είναι κάθετα και η επάνω επιφάνεια του καλύμματος έντονα κυρτή με πλαστικό δακτυλίδι στο κέντρο. Στις στεφάνες υπάρχει χάραξη. Το σώμα και η επάνω θολωτή επιφάνεια του καλύμματος φέρουν οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος. Η στεφάνη του καλύμματος και το γύρω από το δακτυλίδι της κορυφής τμήμα διακοσμούνται με επιμήκη φύλλα με λευκό κιτρινωπό χρώμα.

324. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/179 (Σχέδ. 63· Πίν. 38)

Ύψ. 0,235, διάμ. βάσ. 0,08, διάμ. στομ. 0,106 μ. Ύψ. καλύμματος 0,15, διάμ. στομ. καλύμματος 0,155 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στη βάση σχηματίζεται διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Τα τοιχώματα είναι σχεδόν κάθετα. Στις στεφάνες υπάρχει χάραξη, καθώς και στη βάση του χείλους του καλύμματος, που κλίνει προς τα έξω. Στην άκρη της στεφάνης του καλύμματος σχηματίζονται παράλληλες χαράξεις, καθώς και στο δακτυλίδι γύρω από το μετάλλιο με την ανάγλυφη γυναικεία προτομή στο κέντρο της επάνω επιφάνειάς του. Στο σώμα του καλύμματος και στην επάνω θολωτή επιφάνειά του υπάρχουν οριζόντιες ταινίες με λευκό χρώμα. Στη μέση του σώματος σχηματίζεται οριζόντια χάραξη, από τη μία και την άλλη πλευρά της οποίας εξαρτώνται ωοειδή φύλλα με επίθετο πηλό. Την επάνω επιφάνεια του καλύμματος διακοσμούν διπλό κλαδί κισσού με ελικοειδείς χαράξεις, φύλλα με επίθετο πηλό και καρποί με λευκό χρώμα.

Σχέδ. 63

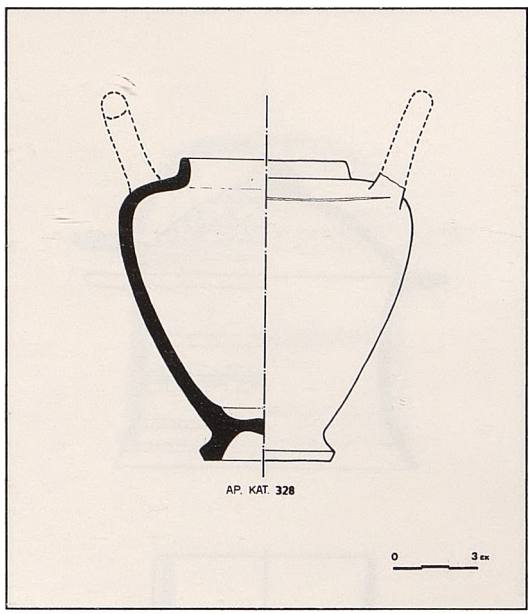
Για τη διακόσμηση του καλύμματος, βλ. την αριθ. 319· επίσης Watzinger, AM 26 (1901), 75, εικ. 19· Goldman, Tarsus I, 1950, εικ. 126 C· G. Koepcke, AM 79 (1964), 43, πίν. 31, 5 (153)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, πίν. 69 Π 1421. Γενικά για πυξίδες με γυναικείες προτομές, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 28, 29, πίν. 70 Π 1209, Π 1210, Π 1212· Φ. Πέτσας, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336, Πίν. 358 β, δ· BCH 80 (1956), 314, εικ. 6. Για τη διακόσμηση του λαιμού βλ. την αριθ. 1977/155 πυξίδα· επίσης, C. Watzinger, AM 26 (1901), 78 αριθ. 25.

325. Τριποδική πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/180 (Σχέδ. 63· Πίν. 39)

Ύψ. 0,185, διάμ. στομ. 0,09 μ. Ύψ. καλύμματος 0,13, διάμ. στομ. καλύμματος 0,125 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος γκρίζος (7.5YR 7/2) και το γάνωμα μαύρο, σχεδόν στιλπνό.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στηρίζεται σε τρία πόδια που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού. Τα τοιχώματα είναι σχεδόν κάθετα. Στις στεφάνες υπάρχει χάραξη. Τα χείλη του καλύμματος κλίνουν ελαφρά προς τα έξω. Το σώμα του καλύμματος και η επάνω θολωτή επιφάνεια διακοσμούνται με οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος. Στη μέση του σώματος υπάρχει οριζόντια χάραξη με ρόδινο χρώμα και επιμήκη φύλλα από τη μια και την άλλη πλευρά της. Στην επάνω επιφάνεια του καλύμματος διπλό κλαδί κισσού με ελικοειδή χάραξη, φύλλα με επίθετο πηλό και καρποί με λευκό χρώμα

Σχέδ. 64

περιβάλλουν μετάλλιο με ανάγλυφη γυναικεία προτομή, πιθανόν Άρτεμης.

Για τη διακόσμηση βλ. αριθ. 324.

326. Τριποδική πυξίδα χωρίς κάλυμμα ΒΕ 1976/184

Σωζ. ύψ. 0,11 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Λείπουν τμήματα των ποδιών που μιμούνται πόδια λιονταριού. Τμήματα του χείλους είναι συμπληρωμένα. Τα τοιχώματα είναι σχεδόν κάθετα. Στην περιφέρεια της στεφάνης υπάρχει χάραξη.

327. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/185 (Πίν. 39)

Ύψ. 0,18, διάμ. βάσ. 0,06, διάμ. στομ. 0,067 μ. Ύψ. καλύμματος 0,125, διάμ. στομ. καλύμματος 0,105 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό ανομοιόμορφο (5YR 5/4).

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στη βάση σχηματίζεται διπλό πλαστικό δακτυλίδι, τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα και στις στεφάνες υπάρχει χάραξη. Με χάραξη τονίζεται και η βάση του χείλους του καλύμματος, που κλίνει προς τα έξω. Το σώμα του καλύμματος διακοσμείται με οριζόντιες ταινίες λευκού χρώματος. Η στεφάνη του καλύμματος φέρει λογχόσχημα φύλλα κιτρινωπού χρώματος και η επάνω θολωτή επιφάνειά του κλαδί με διπλά ωοειδή αμελή φύλλα ίδιου χρώματος. Στην κορυφή του καλύμματος υπάρχει μετάλλιο με ανάγλυφη γυναικεία προτομή Άρτεμης· το ιμάτιο αφήνει ακάλυπτο τον αριστερό μαστό της.

Για τη διακόσμηση του καλύμματος βλ. την πυξίδα αριθ. 266.

328. Σταμνοειδής πυξίδα ΒΕ 1976/186 (Σχέδ. 64· Πίν. 39)

Ύψ. 0,125, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,059 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα κοκκινωπό καφέ ανομοιόμορφο (5YR 5/4).

Οι λαβές είναι συμπληρωμένες. Έχει δακτυλιόσχημη βάση, ωοειδή κοιλιά με γωνιώδεις ώμους και κάθετο χείλος. Μεταξύ των οριζόντιων λαβών υπάρχουν οριζόντιες χαράξεις.

Για το σχήμα βλ. την αριθ. 27 πυξίδα· Α. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, 71, εικ. 29 αριθ. 5· Φ. Πέτσας, ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 250, πίν. 147 στ΄, XXXIII Β8.

329. Κάλυμμα πυξίδας ΒΕ 1976/189 (Πίν. 39)

Ύψ. 0,06, διάμ. στομ. 0,085 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ (7.5YR 6/4) και το γάνωμα μαύρο θαμπό. Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Λείπουν μικρά τμήματα. Στη βάση του χείλους, που κλίνει προς τα έξω, και στη στεφάνη υπάρχει χάραξη. Η κορυφή του καλύμματος περιβάλλεται από λεπτό πλαστικό δακτυλίδι. Το σώμα του καλύμματος και η επάνω θολωτή επιφάνειά του διακοσμούνται με οριζόντιες ταινίες λευκού κιτρινωπού χρώματος. Γύρω από το δακτυλίδι της κορυφής σχηματίζονται οξυκόρυφα φύλλα με λευκό χρώμα που συνδέονται με χαρακτές καμπύλες γραμμές.

G. Koepcke, AM 79 (1964), 27, πίν. 12, 5 (8)· J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, (1968), εικ. 18 Z78· Sinn, Demetrias I, 1976, 100 αριθ. 55, πίν. XVII αριθ. 4.

330. Κάλυμμα πυξίδας ΒΕ 1976/191

Ύψ. 0,08, διάμ. στομ. 0,085 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα κοκκινωπό.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Το χείλος κλίνει ελαφρά προς τα έξω. Γύρω από την κορυφή του υπάρχει ρηχό αυλάκι. Το κάλυμμα διακοσμούν ταινίες λευκού κιτρινωπού χρώματος.

331. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/192 (Πίν. 39)

Ύψ. 0,105, διάμ. στομ. 0,058 μ. Ύψ. καλύμματος 0,075, διάμ. στομ. καλύμματος 0,077 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (5YR 5/1) και το γάνωμα μαύρο θαμπό.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Τα τοιχώματα κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα και στις στεφάνες υπάρχουν χαράξεις.

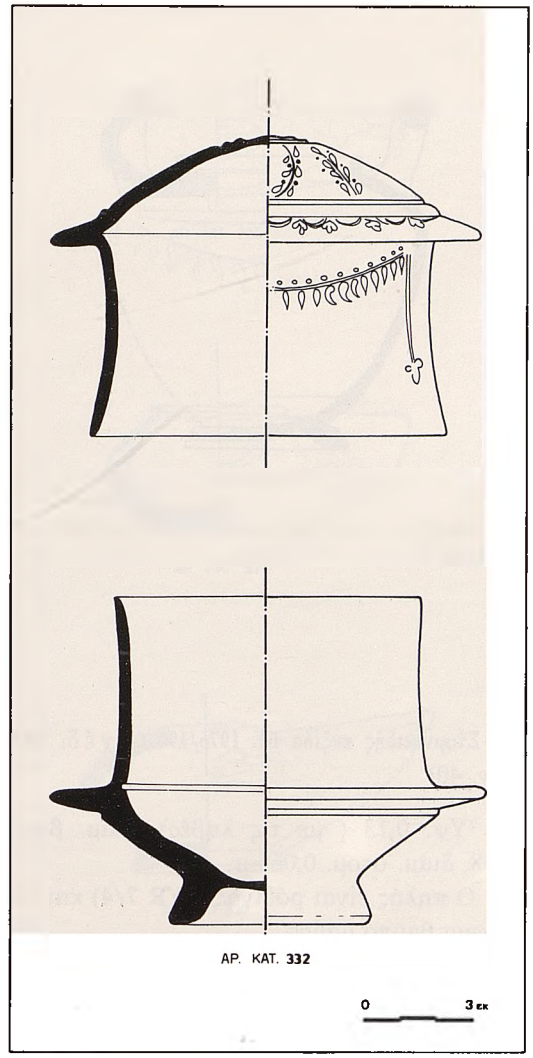
Στην επάνω επιφάνεια του καλύμματος διακρίνονται υπολείμματα φυλλόμορφου κοσμήματος με λευκό κιτρινωπό χρώμα.

332. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/193 (Σχέδ. 65· Πίν. 40)

Ύψ. 0,135, διάμ. βάσ. 0,06, διάμ. στομ. 0,09 μ. Ύψ. καλύμματος 0,063, διάμ. στομ. καλύμματος 0,106 μ.

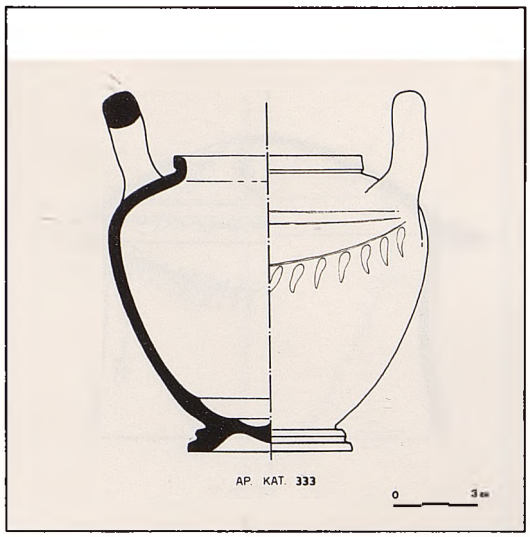
Ο πηλός είναι κόκκινος ανοικτός (2.5YR 6/6) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Έχει κωνική βάση και κάθετα τοιχώματα. Στο κέντρο της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος υπάρχουν δύο πλαστικά δακτυλίδια. Το σώμα του καλύμματος διακοσμεί κυματιστή γιρλάντα με επιμήκη φύλλα από επίθετο πηλό και κουκίδες λευκού χρώματος επάνω. Από τη γιρλάντα εξαρτώνται ταινίες με τρίφυλλα από επίθετο πηλό και λευκό χρώμα. Η στεφάνη του καλύμματος διακοσμείται με τρίφυλλα από επίθετο πηλό, που εναλλάσσονται με αυγά ιωνικού κυματίου με χάραξη και λευκό χρώμα. Η επάνω επιφάνεια του καλύμματος διακοσμείται με στεφάνια και κλαδιά με επίθετο πηλό και λευκό χρώμα.

Σχέδ. 65

Για τη διακόσμηση της θολωτής επιφάνειας του καλύμματος, Sinn, Demetrias I, 1976, 112 αριθ. 104, πίν. XVII αριθ. 3· για τη στεφάνη του καλύμματος, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 75, πίν. 69 Π 1422· για τις ταινίες με τα τρίφυλλα του λαιμού, Koepcke, AM 79 (1964), 34, πίν. 21, 2 (59), 50, πίν. 43, 8 (261)· Leslie Shear, Hesperia 6 (1937), 373, εικ. 37· για τα στεφάνια, CVA Musée Scheurleer (La Haye) 2, 1931, III L και N 11 αριθ. 15, πίν. 4· Watzinger, AM 26 (1901), 80 αριθ. 28.

Σχέδ. 66

333. Σταμνοειδής πυξίδα ΒΕ 1976/194 (Σχέδ. 66· Πίν. 40)

Ύψ. 0,13 (με τις λαβές), διάμ. βάσ. 0,058, διάμ. στομ. 0,065 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα θαμπό μαύρο.

Ακέραια. Έχει βάση με διπλό πλαστικό δακτυλίδι, σφαιρική κοιλιά, κάθετο χείλος και δύο οριζόντιες κυλινδρικές λαβές. Μεταξύ των λαβών σχηματίζονται δύο οριζόντιες χαρακτές ταινίες, από τις άκρες των οποίων εξαρτιέται γιρλάντα με ωοειδή φύλλα με κιτρινωπό και λευκό χρώμα. Από τις άκρες της γιρλάντας κρέμονται διπλές και τριπλές ταινίες με επίθετο πηλό.

Βλ. το αριθ. 27.

334. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/195 (Πίν. 40)

Ύψ. 0,125, διάμ. βάσ. 0,046, διάμ. στομ. 0,058 μ. Ύψ. καλύμματος 0,08, διάμ. στομ. καλύμματος 0,087 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6) και το γάνωμα ανοικτό κόκκινο (2.5YR 6/8).

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Έχει βάση με διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Στην περιφέρεια της στεφάνης του σώματος υπάρχει χάραξη και στην κορυφή της επάνω θολωτής επιφάνειας του καλύμματος σχηματίζεται ένα πλαστικό δακτυλίδι. Η επάνω επιφάνεια του καλύμματος διακοσμείται με τετράφυλλο ρόδακα αποδοσμένο με χάραξη και κουκίδες λευκού χρώματος. Από τα φύλλα του ρόδακα εξαρτιώνται κυματιστές ταινίες με λευκό χρώμα.

Για το ρόδακα του καλύμματος, χωρίς κουκίδες, Metzger, Eretria II, 1969, 62, πίν. 21, 40 αριθ. 68 (2ος αι. π.Χ.).

335. Λυχνάρι ΒΕ 1976/228 (Σχέδ. 67)

Ύψ. 0,032, μήκ. 0,085 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) και το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Μέρος του μυκτήρα και της σιγμοειδούς απόφυσης είναι σπασμένο.

Η βάση ξεχωρίζει με χάραξη. Η επάνω επιφάνεια περιβάλλεται από κάθετο πλαστικό δακτυλίδι.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XIX της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66· βλ. και αριθ. 47, 174.

336. Λυχνάρι ΒΕ 1976/229 (Σχέδ. 67)

Ύψ. 0,035, μήκ. 0,085 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Ακέραιο.

Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Το περίγραμμα είναι σχεδόν καμπύλο. Γύρω από την επάνω επιφάνεια σχηματίζεται πλαστικό δακτυλίδι. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του ελαφρά καμπύλη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Βλ. τα λυχνάρια αριθ. 335, 338.

337. Λυχνάρι ΒΕ 1976/230 (Σχέδ. 67)

Ύψ. 0,04, μήκ. 0,10, διάμ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα μαύρο καφέ.

Ακέραιο. Η βάση είναι δισκόμορφη και το περίγραμμα γωνιώδες. Ρηχή χάραξη σχηματίζεται γύρω από την κυκλική οπή πλή-

ρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του σχεδόν καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή διάτρητη απόφυση.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, εικ. 14 αριθ. 37 (τύπος IX, από τον 3ο αι. π.Χ. κ.ε.)· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 27, εικ. 4 αριθ. 1, αλλά με χαμηλότερη βάση.

338. Λυχνάρι ΒΕ 1976/231 (Σχέδ. 67· Πίν. 41)

Ύψ. 0,035, μήκ. 0,095, διάμ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός έχει χρώμα κοκκινωπό κίτρινο (7.5YR 8/6) και το γάνωμα κοκκινωπό στο επάνω μέρος του σώματος.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δισκόμορφη, το περίγραμμα γωνιώδες με χάραξη στη μέση. Γύρω από την επιφάνεια υπάρχει λεπτό πλαστικό δακτυλίδι. Η απόφυση είναι σιγμοειδής.

Βλ. το λυχνάρι αριθ. 335.

339. Λυχνάρι ΒΕ 1976/232 (Σχέδ. 67· Πίν. 41)

Ύψ. 0,028, μήκ. 0,08 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4).

Ακέραιο. Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Το περίγραμμα είναι γωνιώδες. Ρηχό αυλάκι περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του σχεδόν καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Σώζονται υπολείμματα καφέ κόκκινου γανώματος στο κάτω μέρος. Ο μυκτήρας έχει ίχνη φωτιάς.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 54, πίν. 52 αριθ. 299 περίπου (200-150 π.Χ.), αλλά το αριθ. 339 με καμπύλο περίγραμμα.

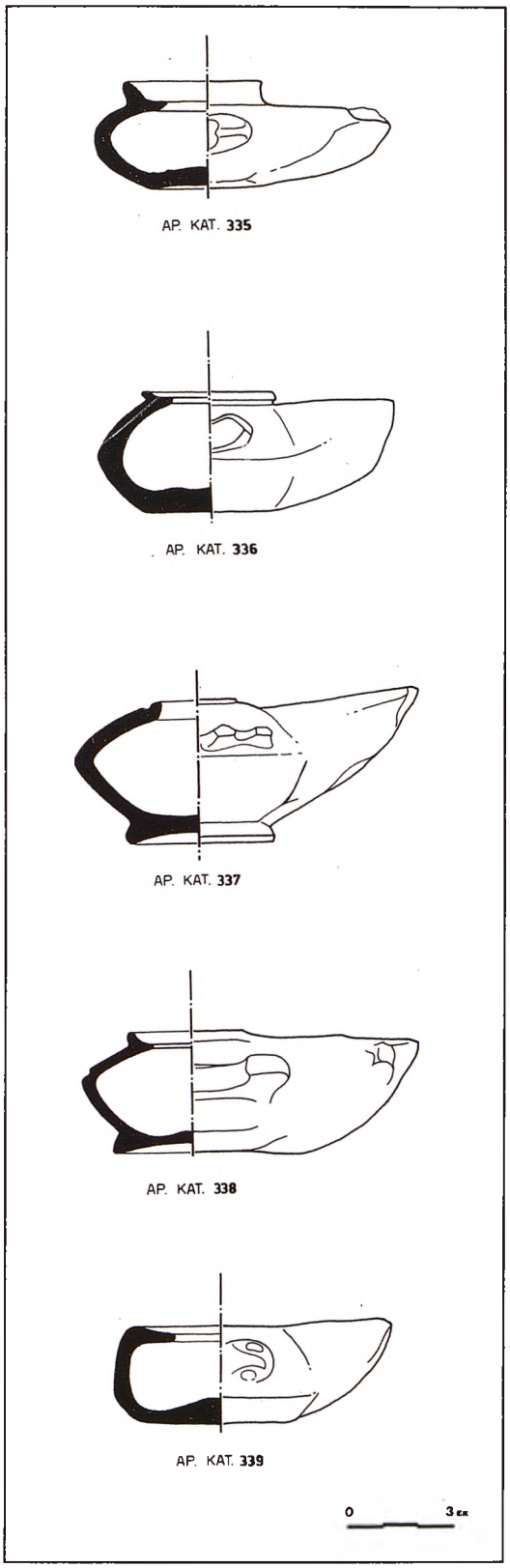
340. Λυχνάρι ΒΕ 1976/233 (Σχέδ. 68)

Ύψ. 0,032, μήκ. 0,085 μ.

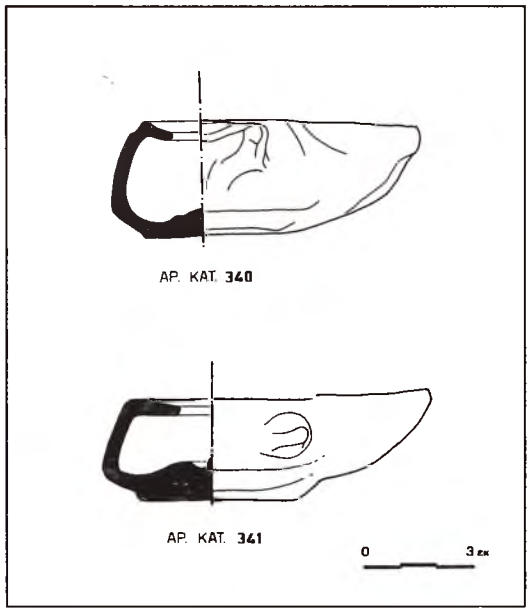
Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Ακέραιο.

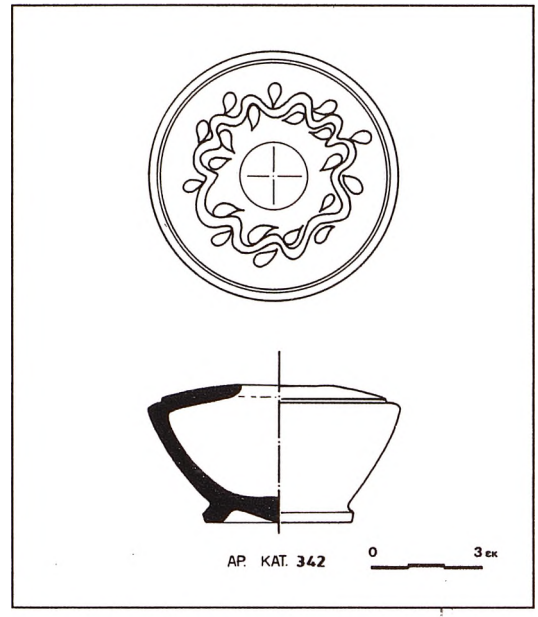
Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Το περίγραμμα είναι γωνιώδες· ρηχό αυλάκι περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι

Σχέδ. 67

Σχέδ. 68

Σχέδ. 69

ωοειδής και η απόληξή του κάθετη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.).

341. Λυχνάρι ΒΕ 1976/234 (Σχέδ. 68· Πίν. 41)

Ύψ. 0,028, μήκ. 0,091 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η βάση ξεχωρίζει με λεπτή χάραξη. Έχει ελαφρά γωνιώδες περίγραμμα. Η επάνω επιφάνεια είναι επίπεδη, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξή του ελαφρά καμπύλη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.).

342. Μελανοδοχείο ΒΕ 1976/187 (Σχέδ. 69· Πίν. 40)

Ύψ. 0,04, διάμ. βάσ. 0,039 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6), το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Η βάση είναι ελαφρά κοίλη με χαμηλό πλαστικό δακτυλίδι. Η μετάβαση από την κοιλιά στον ώμο είναι γωνιώδης και τονίζεται με χάραξη.

Έχει διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος». Γύρω από το μικρό κυκλικό στόμιο υπάρχει κιτρινωπό κλαδί με φύλλα από επίθετο πηλό και λευκό χρώμα. Επίσης υπάρχουν δύο χαρακτά γράμματα, *ΑΡ.*

Sieglin - Pagenstecher, II, 3, ό.π., 142, εικ. 151, 152 n. Γενικά για μελανοδοχεία βλ. το αριθ. 133.

343. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/214 (περισυλλογή) (Σχέδ. 70)

Ύψ. 0,04, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,11 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός γκρίζος (7.5YR 7/0) και το γάνωμα μαύρο, ανομοιόμορφο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Μέρος του χείλους είναι συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 59, 128, σχέδ. 21 Π 1367 (με νόμισμα Αντιγόνου Γονατά).

344. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/267 (Πίν. 42)

Ύψ. 0,30 μ.

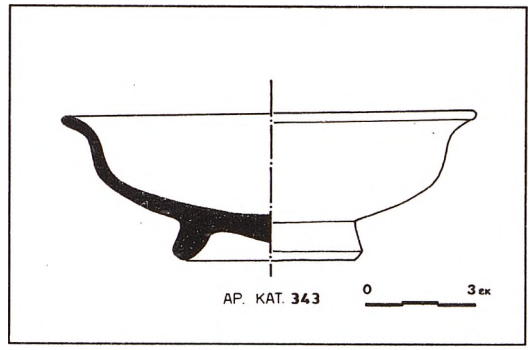
Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/4).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Δεν έχει βάση. Βρίσκεται σε άνετη στάση, με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια. Φοράει χιτώνα με βαθύ ημικυκλικό άνοιγμα στο στήθος και ιμάτιο, που ριγμένο επάνω στους δύο ώμους καλύπτει όλο το σώμα και περνώντας επάνω από τον καρπό του αριστερού χεριού πέφτει ελεύθερα κάτω. Το δεξί χέρι είναι στηριγμένο στη μέση, το αριστερό ελαφρά λυγισμένο μπροστά. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά. Ο λαιμός είναι ψηλός, κυλινδρικός με τρεις οριζόντιες χαράξεις. Τα μαλλιά με πεπονοειδή κόμμωση δένονται πίσω σε κότσο με τρεις μπούκλες. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού υπάρχουν δύο οριζόντιες ταινίες. Φοράει στρογγυλά επίχρυσα σκουλαρίκια. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ίχνη ελαφρά ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο και στα μαλλιά, που είναι περισσότερο έντονο στις ταινίες.

ΤΚ ΙΙ 30 αριθ. 3· για το ιμάτιο, Besques, Louvre cat. III 16, πίν. 14 c D61 (τέλος 4ου αι. π.Χ.)· Nécropole, πίν. XXXVIII αριθ. 2· A. Laumonier, Délos XXIII, 1956, 184, εικ. 62 αριθ. 617· Breitenstein, Danish Museum, 1941, 72, πίν. 83 αριθ. 683· P. Ph. Culaembeva, Terrakotobuie Statyztki III, 1974, πίν. 19 αριθ. 2· για το κεφάλι, D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 310 αριθ. 15, πίν. 82 (περίπου 225 π.Χ.)· για τις ταινίες των μαλλιών, Troy 130, πίν. XLV αριθ. 207 (μέσα 2ου αι. π.Χ.)· Mollard-Besques, Louvre cat. II 178, πίν. 213 e B° 75· Gl. Davidson, Corinth XII, 1952, 57, πίν. 36 αριθ. 401 (1ος αι. π.Χ.).

345. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/268 (Πίν. 42)

Ύψ. 0,31, ύψ. βάσ. 0,04-0,045 μ.

Σχέδ. 70

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (5YR 6/4).

Είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 64 του τάφου Γ. Έχει ελλειπτική βάση. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται σε κότσο, ενώ μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση και τρεις ανάγλυφους δίσκους. Στην πίσω όψη υπάρχει ορθογώνια οπή αερισμού.

346. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/269 (Πίν. 42)

Σωζ. ύψ. 0,19, ύψ. βάσ. 0,013 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (5YR 6/4). Λείπει το κεφάλι. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με των αριθ. 107, 108 του τάφου Γ. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται ίχνη λευκού επιχρίσματος.

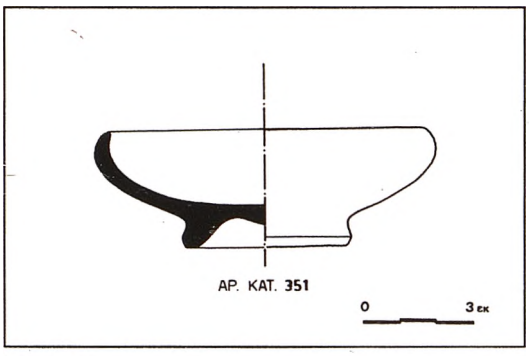
347. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1976/270

Ύψ. 0,055 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6). Το κάτω μέρος του προσώπου είναι σπασμένο. Φοράει κυλινδρικό στεφάνι. Τα μαλλιά δένονται πίσω σε κότσο. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και κόκκινο χρώμα.

348. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1976/266

Ύψ. 0,035 μ.

Σχέδ. 71

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

349. Ειδώλιο Ερμή με κριάρι ΒΕ 1976/265

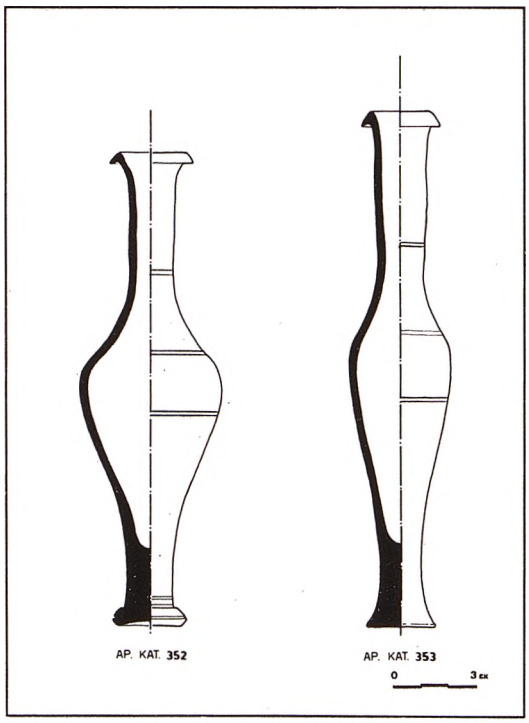
Ύψ. 0,065 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Λείπει το κεφάλι και το κάτω μέρος του σώματος, από τους μηρούς. Η επιφάνεια είναι φθαρμένη.

Ο Ερμής φοράει χλαμύδα. Με το αριστερό χέρι κρατάει κριάρι.

ΤΚ Ι 179 αριθ. 5· Robinson, Olynthus IV, 1931, 58, πίν. 32 αριθ. 337 και Olynthus VII, 1933, 69, 70, πίν. 33 αριθ. 260· A. Köster, Die griechischen Terrakotten, 1926, 95, πίν. 18· El. Rohde, Griechische Terrakotten, 1968, 41, πίν. 17 a (περίπου 460 π.Χ.).

Σχέδ. 72

Πρώτος θάλαμος

Βόρεια θήκη

350. Σιδερένια στλεγγίδα ΒΕ 1976/301 (Πίν. 41)

Μήκ. 0,205, πλ. 0,025 μ.

Συγκολλημένη. Το μέταλλο είναι οξειδωμένο.

351. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/222 (Σχέδ. 71)

Ύψ. 0,031, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,083 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο. Τμήματα του χείλους είναι σπασμένα.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 76, 128, σχέδ. 21 Π 1425 (με νόμισμα του 187 π.Χ.).

352. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/144 (Σχέδ. 72· Πίν. 37)

Ύψ. 0,168, διάμ. βάσ. 0,023, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι γκριζωπός καφέ (10YR 5/2).

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Έχει δισκόμορφη βάση, ψηλό πόδι, έντονα εξογκωμένη κοιλιά με γωνιώδες περίγραμμα, λεπτό, ψηλό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

O. Vessberg - A. Westholm, SCE IV, 3, 1956, 61, εικ. 24 αριθ. 29 (Hellenistic I).

Νότια θήκη

353. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/115 (Σχέδ. 72· Πίν. 37)

Ύψ. 0,182, διάμ. βάσ. 0,024, διάμ. στομ. 0,020 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός γκρίζος (10YR 7/2).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, λεπτή και επιμήκη κοιλιά και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Λεπτές ταινίες λευκού χρώματος διακοσμούν την κοιλιά και το λαιμό.

Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 499, 501, εικ. 165 αριθ. 185.19 (μέσα ή β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· B. Schlörb-Vierneisel, AM 81 (1966), πίν. 61, 8 αριθ. 199.

354. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/216

Ύψ. 0,046, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,086 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το αριθ. 302 σκυφίδιο.

355. Αμφορέας ΒΕ 1976/207

Ύψ. 0,215, διάμ. βάσ. 0,09, διάμ. στομ. 0,048, πλ. λαβών 0,025 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/4), το επίχρισμα κιτρινωπό.

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη.

Έχει δισκόμορφη βάση, ωοειδή κοιλιά και χείλος με δύο πλαστικά δακτυλίδια. Οι δύο ταινιωτές λαβές φέρουν ραβδώσεις.

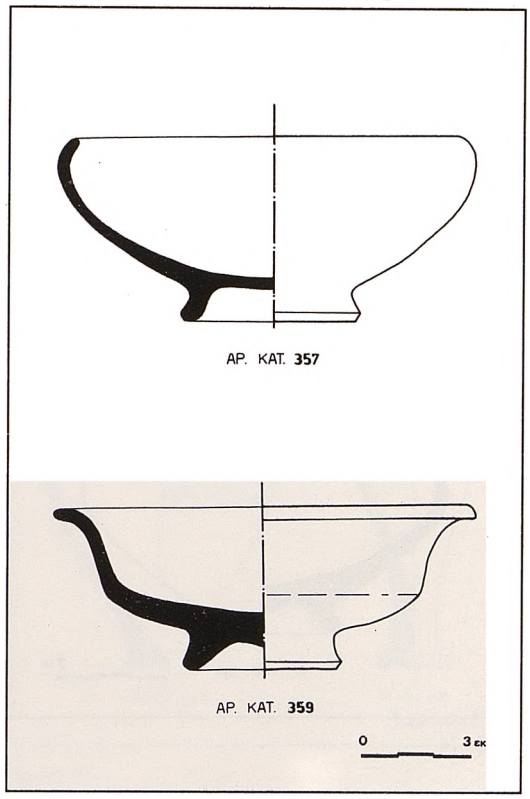
Δεύτερος θάλαμος

356. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/212 (περισυλλογή)

Ύψ. 0,047, διάμ. βάσ. 0,046, διάμ. στομ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός γκρίζος (5YR 7/1) και το γάνωμα μαύρο, γκρίζο, απολεπισμένο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Μέρος του χείλους είναι συμπληρωμένο.

Σχέδ. 73

Έχει δακτυλιόσχημη βάση· τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το αριθ. 302 σκυφίδιο.

357. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/213 (Σχέδ. 73· Πίν. 36)

Ύψ. 0,05, διάμ. βάσ. 0,047, διάμ. στομ. 0,104 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4), ανομοιόμορφο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

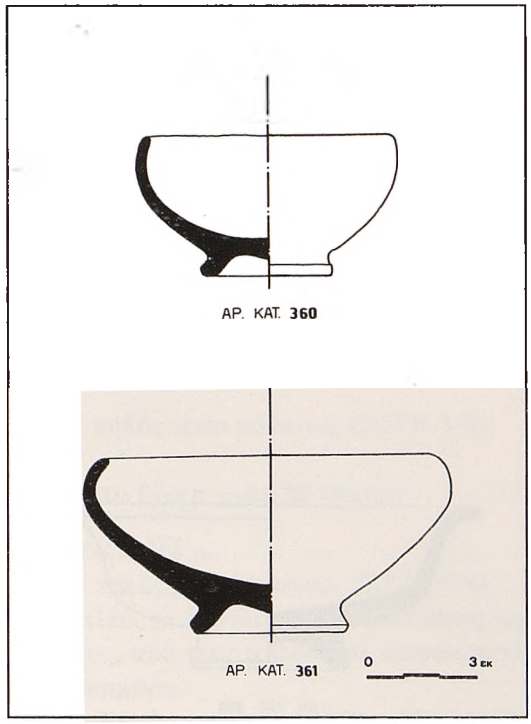
Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και χείλη που κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το αριθ. 302 σκυφίδιο.

358. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/217

Ύψ. 0,048, διάμ. βάσ. 0,045, διάμ. στομ. 0,098 μ.

Σχέδ. 74

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Διάδρομος

359. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/223 (Σχέδ. 73· Πίν. 36)

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,042, διάμ. στομ. 0,116 μ.

Ο πηλός είναι λευκός (10YR 8/1) και το γάνωμα σκούρο καφέ (10YR 3/3) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα έξω.

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 327, 436, εικ. 117 Α71 (τέλος 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.).

360. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/224 (Σχέδ. 74)

Ύψ. 0,038, διάμ. βάσ. 0,034, διάμ. στομ. 0,063 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα απολεπισμένο καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

St. Miller, Hesperia 43 (1974), 233, 234 αριθ. 31, εικ. 4· G. R. Edwards, Corinth VII, III, 1975, 32 αριθ. 55, πίν. 2, 44 (δ΄ τέταρτο 4ου αι. π.Χ.).

361. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/225 (Σχέδ. 74· Πίν. 36)

Ύψ. 0,047, διάμ. βάσ. 0,041, διάμ. στομ. 0,086 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 5/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4) στο επάνω μέρος της εξωτερικής και στην εσωτερική επιφάνεια.

Ακέραιο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το αριθ. 302 σκυφίδιο.

362. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/226

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,055, διάμ. στομ. 0,11 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα μαύρο, καφέ στιλπνό στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Το σώμα είναι παραμορφωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το αριθ. 302 σκυφίδιο.

363. Άωτο σκυφίδιο ΒΕ 1976/227

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,046, διάμ. στομ. 0,096 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4), απολεπι-

σμένο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα χείλη κλίνουν προς τα μέσα.

Βλ. το αριθ. 360 σκυφίδιο.

364. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/164 (Σχέδ. 75· Πίν. 36)

Ύψ. 0,146, διάμ. βάσ. 0,029, διάμ. στομ. 0,022 μ.

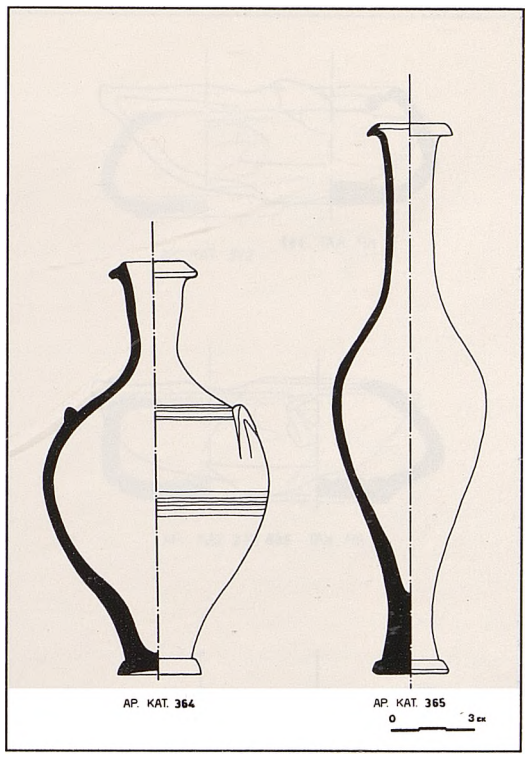
Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6) και το γάνωμα σκούρο γκρίζο και μαύρο (2.5YR 4/0).

Συγκολλημένο.

Το σχήμα του είναι ίδιο σχεδόν με αυτό του αριθ. 310, αλλά η κοιλιά είναι πιο εξογκωμένη.

Οριζόντιες ταινίες σκούρου κόκκινου και λευκού χρώματος, διαφορετικού πλάτους, διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βλ. τα μυροδοχεία αριθ. 310 και 6.

Σχέδ. 75

365. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/158 (Σχέδ. 75)

Ύψ. 0,195, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,024 μ.

Ο πηλός είναι γκρίζος (10YR 6/1).

Συμπληρωμένο.

Έχει δισκόμορφη βάση, λεπτό πόδι, επιμήκη ωοειδή κοιλιά, λεπτό, ψηλό λαιμό και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Στο σώμα υπάρχουν υπολείμματα φυτικών ινών.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 35, πίν. 10 Π 1245 (αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.).

366. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/155 (Πίν. 36)

Ύψ. 0,052, διάμ. βάσ. 0,027, διάμ. στομ. 0,022 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (5YR 6/4), το γάνωμα μαύρο στιλπνό.

Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση, σχετικά ψηλό πόδι, έντονα καμπυλωμένη κοιλιά, λεπτό λαιμό, ανάγλυφα τονισμένο στη βάση, και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 335, εικ. 15 Β7 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 87-89, 91, πίν. 61 Π 2122, Π 2125, Π 2148, Π 2108, με κάπως χαμηλότερο πόδι (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.).

367. Λυχνάρι ΒΕ 1976/235 (Σχέδ. 76)

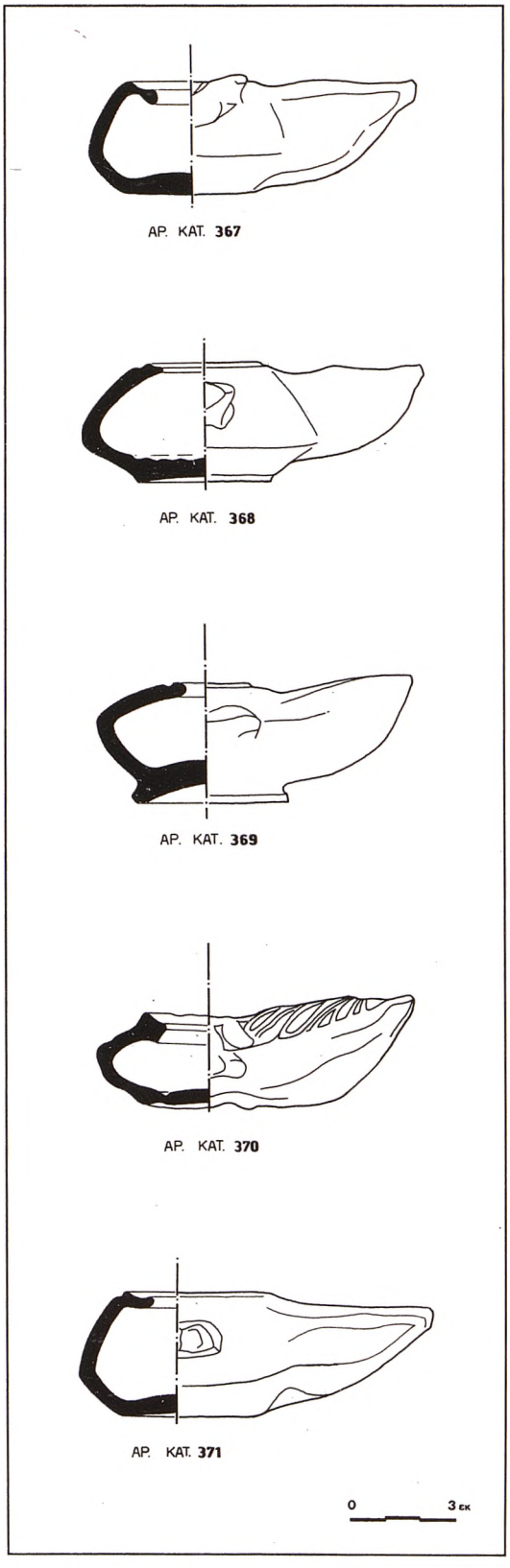
Ύψ. 0,032, μήκ. 0,094 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα κοκκινωπό.

Ακέραιο.

Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Το περίγραμμα είναι ελαφρά γωνιώδες, η οπή του μυκτήρα ωοειδής και η απόληξή του κάθετη. Ένα αβαθές αυλάκι περιβάλλει την κυκλική οπή πλήρωσης. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 52, εικ. 14 αριθ. 45 (τύπος XII, τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 101, πίν. 15 αριθ. 436 (δ΄ τέταρτο 3ου-γ΄ τέταρτο

Σχέδ. 76

2ου αι. π.Χ.)· I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 53, πίν. 52 αριθ. 298 (220-140 π.Χ.).

368. Λυχνάρι ΒΕ 1976/236 (Σχέδ. 76)

Ύψ. 0,034, μήκ. 0,097, διάμ. βάσ. 0,038 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος γκρίζος (7.5YR 7/2) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

Ακέραιο με απολεπισμένη επιφάνεια.

Έχει δισκόμορφη βάση και σχεδόν γωνιώδες περίγραμμα. Ένα ρηχό αυλάκι περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του κάθετη. Έχει μία σχεδόν σιγμοειδή απόφυση.

Βλ. το αριθ. 221 λυχνάρι. Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.).

369. Λυχνάρι ΒΕ 1976/237 (Σχέδ. 76· Πίν. 41)

Ύψ. 0,32, μήκ. 0,092, διάμ. βάσ. 0,043 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα κοκκινωπό, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και γωνιώδες περίγραμμα. Λεπτή χάραξη περιβάλλει την κυκλική οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του καμπύλη. Έχει μία διάτρητη λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου IX της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 47 και 32, εικ. 14 αριθ. 37 (όχι πριν από τον 3ο αι. π.Χ.).

370. Λυχνάρι ΒΕ 1976/238 (Σχέδ. 76· Πίν. 41)

Ύψ. 0,026, μήκ. 0,091 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό.

Μέρος του μυκτήρα είναι σπασμένο.

Έχει ανάγλυφη διακόσμηση βγαλμένη με μήτρα. Γύρω από την οπή πλήρωσης υπάρχει λεπτό πλαστικό δακτυλίδι. Τη βάση του λυχναριού διακοσμούν διπλοί ρόδακες, την επάνω επιφάνειά του ωοειδή φύλλα και το μυκτήρα επιμήκη φύλλα.

Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 135, σχέδ. 24 Π 1283· βλ. και τα λυχνάρια αριθ. 29, 47.

371. Λυχνάρι ΒΕ 1976/239 (Σχέδ. 76)

Ύψ. 0,028, μήκ. 0,078 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3), το γάνωμα καφέ ως μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Τα τοιχώματα είναι μάλλον κάθετα και η επάνω επιφάνειά τους σχεδόν επίπεδη. Η οπή του μυκτήρα είναι μικρή, κυκλική και η απόληξή του σχεδόν κατακόρυφη. Έχει μία λοβοειδή διάτρητη απόφυση.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 και 32, εικ. 14 αριθ. 45 (τύπος XII, τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και τα λυχνάρια αριθ. 63, 87.

372. Λυχνάρι ΒΕ 1976/240 (Σχέδ. 77)

Ύψ. 0,029, μήκ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα καφέ απολεπισμένο (7.5YR 5/4).

Ακέραιο.

Η βάση είναι πολύ χαμηλή, δισκόμορφη και το περίγραμμα καμπύλο. Λεπτή χάραξη περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του καμπύλη. Έχει μία σχεδόν λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου XII της Κορίνθου, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 και 32, εικ. 14 αριθ. 45 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· βλ. και το λυχνάρι αριθ. 340, αλλά το αριθ. 372 με περισσότερο επίπεδη την επάνω επιφάνεια.

373. Λυχνάρι ΒΕ 1976/241 (Σχέδ. 77)

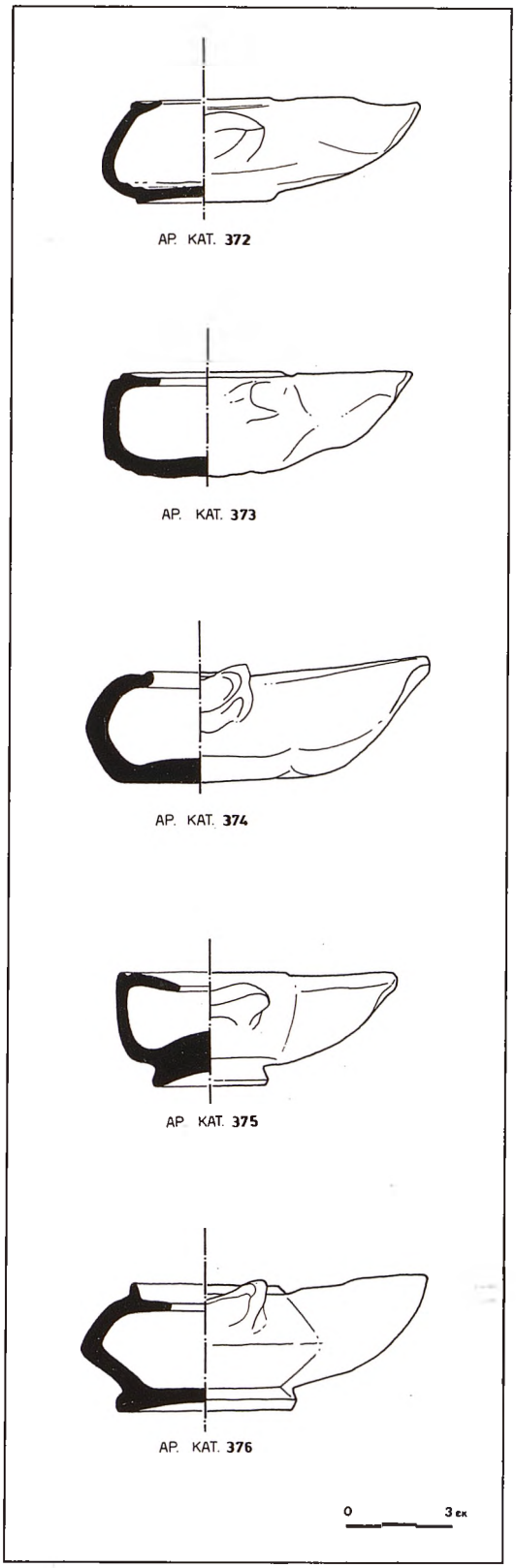
Ύψ. 0,029, μήκ. 0,086 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα μαύρο απολεπισμένο.

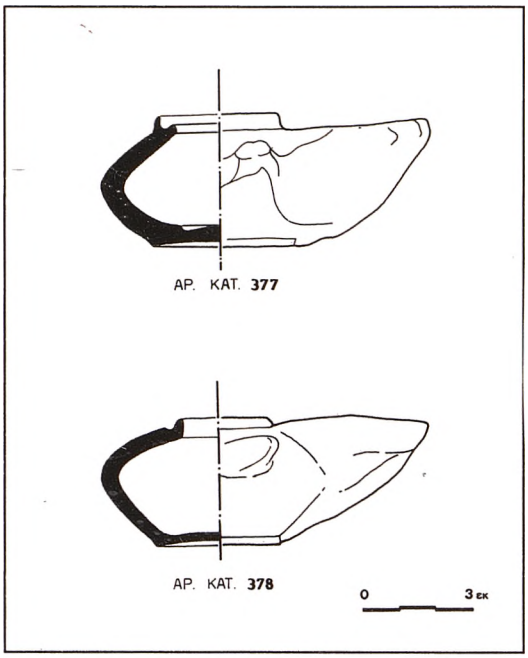
Συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Μέρος της απόφυσης είναι σπασμένο και η επιφάνεια απολεπισμένη.

Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Τα τοιχώματα είναι κάθετα. Γύρω από την επάνω επιφάνεια υπάρχει αβαθές αυλάκι. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του καμπύλη.

Το λυχνάρι είναι του τύπου VII της Κορίνθου, βλ. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 45, 32, εικ. 14 αριθ. 34, 35 (5ος και 4ος αι. π.Χ.)· βλ. και το

Σχέδ. 77

Σχέδ. 78

λυχνάρι αριθ. 400, αλλά το αριθ. 373 έχει λιγότερο υψωμένη την επάνω επιφάνεια.

374. Λυχνάρι ΒΕ 1976/242 (Σχέδ. 77· Πίν. 41)

Ύψ. 0,031, μήκ. 0,097 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) και το γάνωμα κοκκινωπό.

Ακέραιο.

Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Το περίγραμμα είναι καμπύλο. Ρηχό αυλάκι σχηματίζεται γύρω από την οπή πλήρωσης. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του σχεδόν καμπύλη. Έχει μία μάλλον λοβοειδή απόφυση.

Βλ. το λυχνάρι αριθ. 28, αλλά το αριθ. 374 έχει περισσότερο τονισμένη την περιφέρεια της οπής πλήρωσης.

375. Λυχνάρι ΒΕ 1976/243 (Σχέδ. 77· Πίν. 41)

Ύψ. 0,032, μήκ. 0,079, διάμ. βάσ. 0,032 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4)· μαύρο γάνωμα υπάρχει γύρω από την κυκλική οπή πλήρωσης.

Ακέραιο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και κάθετα τοιχώματα. Ρηχή χάραξη περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι κυκλική και η απόληξή του καμπύλη. Έχει μία διάτρητη απόφυση.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 47, εικ. 14 αριθ. 36 (τύπος VIII, όχι πριν από τον 3ο αι. π.Χ.)· H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 323, εικ. 7 A45 (τέλος 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.).

376. Λυχνάρι ΒΕ 1976/244 (Σχέδ. 77)

Ύψ. 0,035, μήκ. 0,098, διάμ. βάσ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση και γωνιώδες περίγραμμα. Κάθετο χείλος περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι κυκλική και η απόληξη ελαφρά καμπύλη. Έχει μία σιγμοειδή απόφυση.

Βλ. το αριθ. 174 λυχνάρι, αλλά το αριθ. 376 έχει περισσότερο χαμηλό χείλος (τύπος XIX, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66).

377. Λυχνάρι ΒΕ 1976/245 (Σχέδ. 78)

Ύψ. 0,036, μήκ. 0,09, διάμ. βάσ. 0,039 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/3) και το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει γωνιώδες περίγραμμα. Κάθετο χείλος περιβάλλει την επάνω επιφάνεια. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του κάθετη.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66 κ.ε. (τύπος XIX)· βλ. και το λυχνάρι αριθ. 47.

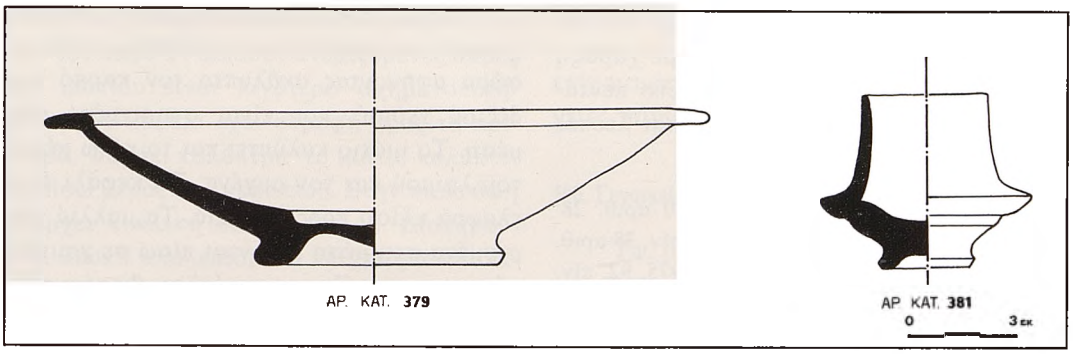
378. Λυχνάρι ΒΕ 1976/246 (Σχέδ. 78)

Ύψ. 0,035, μήκ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 8/4) και το γάνωμα μαύρο, απολεπισμένο.

Ακέραιο.

Έχει υποτυπώδη βάση και το περίγραμμα είναι έντονα καμπύλο. Ρηχή χάραξη περιβάλλει την οπή πλήρωσης με το χαμηλό κάθετο χείλος. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του καμπύλη. Έχει μία λοβοειδή απόφυση.

Σχέδ. 79

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 47, εικ. 14 αριθ. 38 (τύπος IX, όχι πριν από τον 3ο αι. π.Χ.)· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 93, πίν. 14 αριθ. 404 (τέλη 3ου αι. π.Χ.)· βλ. και τα λυχνάρια αριθ. 337, 369, αλλά το αριθ. 378 έχει υποτυπώδη βάση και περισσότερο τριγωνική απόληξη του μυκτήρα.

379. Πινάκιο ΒΕ 1976/211 (Σχέδ. 79· Πίν. 43)

Ύψ. 0,045, διάμ. βάσ. 0,065, διάμ. στομ. 0,082 μ.

Ο πηλός είναι πολύ ανοικτός καφέ (10YR 7/3) και το γάνωμα γκριζωπό καφέ (10YR 5/2), απολεπισμένο στο επάνω μέρος της εξωτερικής και εσωτερικής επιφάνειας, εκτός από τον πυθμένα.

Συγκολλημένο. Μέρος της βάσης είναι σπασμένο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και χείλος που κλίνει προς τα έξω. Στον πυθμένα σχηματίζεται μία αβαθής κοιλότητα.

H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 395, εικ. 82 E18, 433, εικ. 116 E1 (2ος-1ος αι. π.Χ.)· G. R. Edwards, Corinth VII, III, 1975, 38 αριθ. 109, πίν. 4 (146 π.Χ.).

380. Πυξίδα με κάλυμμα ΒΕ 1976/196 (Πίν. 43)

Ύψ. 0,08, διάμ. βάσ. 0,034, διάμ. στομ. 0,039 μ. Ύψ. καλύμματος 0,05, διάμ. στομ. καλύμματος 0,06 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6) και το γάνωμα κοκκινωπό.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Στη βάση σχηματίζεται διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Τα τοιχώματα κλίνουν προς τα μέσα. Στις στεφάνες υπάρχει χάραξη και στο κέντρο της επάνω επιφάνειας του καλύμματος αβαθής κοιλότητα. Χάραξη υπάρχει και στη βάση του χείλους του καλύμματος που κλίνει ελαφρά προς τα έξω. Το κάλυμμα διακοσμείται με οριζόντιες ταινίες λευκού κιτρινωπού χρώματος. Γύρω από την κοιλότητα της κορυφής υπάρχουν οξυκόρυφα φύλλα με λευκό χρώμα, που ενώνονται με κυματιστές χαρακτές γραμμές.

381. Πυξίδα χωρίς κάλυμμα ΒΕ 1976/197 (Σχέδ. 79)

Ύψ. 0,048, διάμ. βάσ. 0,025, διάμ. στομ. 0,034 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4). Στο κάτω μέρος του σώματος υπάρχει απολεπισμένο μαύρο γάνωμα.

Μέρος του χείλους είναι σπασμένο.

Έχει δακτυλιόσχημη βάση και τοιχώματα που κλίνουν ελαφρά προς τα μέσα.

382. Κάλυμμα πυξίδας ΒΕ 1976/199 (Πίν. 40)

Ύψ. 0,085, διάμ. 0,103 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4) και το γάνωμα μαύρο καφέ ανομοιόμορφο.

Το χείλος κλίνει προς τα έξω και η βάση του τονίζεται με χάραξη. Χάραξη υπάρχει και στην περιφέρεια της στεφάνης. Στην κορυφή του καλύμματος σχηματίζεται ένα πλαστικό δακτυλίδι. Το σώμα του καλύμματος διακοσμείται με οριζόντιες ταινίες

λευκού χρώματος και η επάνω επιφάνειά του με δύο δελφίνια που αποδίδονται με χάραξη και επίθετο πηλό, καθώς και με δύο πεντάφυλλα ανθέμια με επίθετο πηλό και λευκές κουκίδες.

C. Watzinger, AM 26 (1901), 80 αριθ. 28· Sinn, Demetrias I, 1976, 109 αριθ. 92, πίν. 38 αριθ. 6· G. R. Edwards, Corinth VII, III, 1975, 92, πίν. 55 αριθ. 539 (δ΄ τέταρτο 3ου αι. π.Χ.), 541 (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· CVA, Musée Scheurleer (La Haye) 1, 1927, IVDc, πίν. 2 αριθ. 4· Β. Πατσιαδά, ΑΔ 38 (1983): Μελέται, 197 αριθ. 198, Πίν. 78.

Τα πεντάφυλλα με τις κουκίδες είναι όμοια με της πυξίδας αριθ. 220.

383. Χρυσό εξάρτημα σε σχήμα αμφορίσκου ΒΕ 1976/295 (Πίν. 41)

Ύψ. 0,017 μ.

Έχει ανάγλυφη διακόσμηση με ανθέμια, έλικες και φύλλα. Στη βάση του υπάρχει ένθετη κόκκινη στρογγυλή ψήφος από κορνήλιο.

P. Amandry, Collection H. Stathatos I, 1953, πίν. 18 αριθ. 85-94· R. A. Higgins, Greek and Roman Jewelry, 1980, πίν. 48 c· H. Hackens, Catalogue of the Classical Collection. Classical Jewelry, Museum of Art. Rhode Island School of Design, 1976, 76 αριθ. 25 a, b· H. Hoffmann-V. von Claer, Antiker Gold und Silberschmuck, 1968, 102, 103 αριθ. 66· A. Pierides, Jewelry in the Cyprus Museum, 1971, 34, πίν. XXII αριθ. 6· για την εξάρτηση, K. Hadaczek, Ohrschmuck der Griechen und Etrusker, 1903, 34, εικ. 56, 65, εικ. 131, 132.

384. Ασημένια περόνη ΒΕ 1976/296 (Πίν. 41)

Μήκ. 0,06 μ.

Στην κορυφή της διακοσμείται με δύο εξάρματα και δύο ανάγλυφα δακτυλίδια.

385. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/275 (Πίν. 43)

Ύψ. 0,35 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε μεγάλο μέρος. Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη. Βρίσκεται σε άνετη στάση με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει λοξά το σώμα αφήνοντας ακάλυπτο τον καρπό του δεξιού χεριού, που είναι στηριγμένο στη μέση. Το ιμάτιο καλύπτει και το κάτω μέρος του λαιμού και τον αυχένα. Το κεφάλι έχει ελαφρά κλίση προς τα δεξιά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε χαμηλό κότσο με ατημέλητες μπούκλες. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση και μυτερά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού.

Αρχαία Μακεδονία, 1988, 340. Για τον τύπο περίπου ΤΚ ΙΙ 70 αριθ. 4 και 27 αριθ. 8· επίσης, Kleiner, Tanagrafiguren 1942, πίν. 8 b· D. Thompson, Hesperia 21 (1952), 131, πίν. 34 (Ριτσώνα)· A. Laumonier, Catalogue des terres cuites du Musée archéologique de Madrid (1921), πίν. LXVI, 1 (ο βραχίονας γυμνός).

386. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/274 (Πίν. 43)

Ύψ. 0,28 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5 YR 6/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο, χωρίς βάση. Ο τύπος είναι ίδιος με του αριθ. 97 από τον τάφο Γ. Το κεφάλι έχει ελαφρά κλίση προς τα δεξιά. Τα μαλλιά, με πεπονοειδή κόμμωση, δένονται πίσω χαμηλά σε κότσο με αμελείς μπούκλες. Φοράει στεφάνι με ένα φύλλο κισσού στην αριστερή όψη και δύο καρπούς μπροστά. Στα αυτιά διακρίνονται επιμήκη σκουλαρίκια. Η πίσω όψη είναι επίπεδη με ορθογώνια οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και ρόδινο χρώμα στο πρόσωπο και στο χιτώνα.

Για το κεφάλι με στεφάνι, Kleiner, Tanagrafiguren, 1942, πίν. 22 b· D. Thompson, Hesperia 28 (1959), 140, πίν. 28 αριθ. 22· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65, πίν. 32 Π 1497· E. Rohde, ό.π. 49, πίν. 38 (3ος αι. π.Χ.).

387. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/286 (Πίν. 44)

Ύψ. 0,32, ύψ. βάσ. 0,042 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμέ-

νο. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 64, από τον τάφο Γ, αλλά οι ανεμιζόμενες άκρες του ιματίου είναι λιγότερο σχηματοποιημένες. Το κεφάλι έχει στροφή προς τα αριστερά. Φοράει καλύπτρα· το ιμάτιο καλύπτει το πίσω μέρος του κεφαλιού. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και κίτρινο χρώμα στο πρόσωπο και στην καλύπτρα.

Ίδιου τύπου είναι και το τμήμα του ειδωλίου ΒΕ 1976/285. Για την κάλυψη του κεφαλιού, Mollard-Besques, Louvre Cat. II 174, πίν. 210 a M112 (τέλος 2ου αι. π.Χ.)· Troy 130, πίν. XLIII αριθ. 200 (τέλη 2ου αι. π.Χ.)· G. Mendel, Catalogue des figurines grecques de terre cuite. Musées impériaux Ottomans, 1908, πίν. XV αριθ. 2 και περίπου του ίδιου τύπου Φ. Πέτσας, ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 399, Πίν. 303 γ.

388. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/277 (Πίν. 44)

Ύψ. 0,245, ύψ. βάσ. 0,02 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 386. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά. Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές σπειροειδών βοστρύχων επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε κότσο, που μόλις διακρίνεται κάτω από το ιμάτιο που σκεπάζει το κεφάλι. Φοράει στεφάνη, από την οποία εξαρτιέται το ιμάτιο. Στα αυτιά διακρίνονται σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ρόδινο χρώμα στα χείλη και βαθύ κίτρινο στα μαλλιά.

389. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/251 (περισυλλογή) (Πίν. 44)

Σωζ. ύψ. 0,26, ύψ. βάσ. 0,03-0,032 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6).

Λείπει το κεφάλι. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 388. Στην πίσω όψη υπάρχει ορθογώνια οπή αερισμού. Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα. Στη βάση υπάρχουν δύο οριζόντιες ταινίες μαύρου χρώματος.

390. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/278 (Πίν. 44)

Ύψ. 0,18 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).

Δεν έχει βάση. Λείπουν το κεφάλι και μέρη του σώματος, καθώς και μεγάλο τμήμα της πίσω όψης. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του ειδωλίου αριθ. 66 από τον τάφο Γ. Στην πίσω όψη διακρίνεται μέρος της ορθογώνιας οπής αερισμού. Διακρίνονται ίχνη λευκού επιχρίσματος στο ιμάτιο και ρόδινου χρώματος στο χιτώνα.

391. Ειδώλιο ημίγυμνης γυναικείας μορφής ΒΕ 1976/249 (περισυλλογή) (Πίν. 44)

Ύψ. 0,275 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/6).

Λείπουν τα χέρια. Δεν έχει βάση. Βρίσκεται σε άνετη στάση με το δεξί πόδι λυγισμένο και τραβηγμένο ελαφρά προς τα πλάγια. Ιμάτιο που ξεκινά από τους ώμους καλύπτει την πίσω όψη και το κάτω μέρος του σώματος, από την αρχή των μηρών περίπου. Οι δύο παρυφές του ενώνονται μπροστά και απολήγουν σε κάθετη πτυχή ανάμεσα στα πόδια. Η αρχή των μηρών και το επάνω μέρος του εφηβαίου διακρίνονται με χάραξη. Το κεφάλι έχει ελαφρά στροφή προς τα αριστερά. Ο λαιμός είναι λεπτός, κυλινδρικός με δύο οριζόντιες χαράξεις. Τα μαλλιά με κόμμωση πεπονοειδή δένονται ψηλά σε κότσο με μπούκλες. Φοράει στρογγυλά σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει ορθογώνια οπή αερισμού και μικρότερη κυκλική για ανάρτηση. Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα.

Ίδιου τύπου είναι και το ειδώλιο ΒΕ 1976/291 από τον ίδιο τάφο· ΤΚ Ι 85 αριθ. 5· Burr, Boston Myrinas 32, πίν. II αριθ. 6 (μέσα 2ου αι. π.Χ.)· για ειδώλια του τύπου αυτού, Wiegand - Schrader, Priene 1904, 342 αριθ. 398 και A. Lau-

monier, Délos XXIII, 1956, 62, πίν. 51 αριθ. 496, βλ. και αριθ. 498, πίν. 52, για την πτύχωση ανάμεσα στα πόδια.

392. Ειδώλιο καθιστής σε βράχο γυναικείας μορφής ΒΕ 1976/279 (Πίν. 43)

Ύψ. 0,09 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Σώζονται ο κορμός και τμήμα του λαιμού και του προσώπου. Η μορφή με το αριστερό χέρι ακουμπάει σε βράχο. Στο βραχίονα του χεριού αυτού είναι τυλιγμένο τμήμα του ιματίου που θα κάλυπτε το κάτω από την αρχή των μηρών σώμα. Διακρίνεται επίχρυσο ψέλιο. Στο λαιμό υπάρχουν δύο οριζόντιες χαράξεις. Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, γαλάζιο και ρόδινο χρώμα.

ΤΚ ΙΙ 132 αριθ. 7.

393. Ειδώλιο «ιεροδούλου» ΒΕ 1976/280 (Πίν. 43)

Ύψ. 0,086 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Είναι ακέραιο και συμπαγές. Λείπουν τα αρθρωτά χέρια και το κάτω από τα γόνατα τμήμα των ποδιών. Διατηρείται λευκό επίχρισμα απολεπισμένο, καθώς και ρόδινο χρώμα.

ΤΚ Ι 165 αριθ. 3· D. Thompson, Hesperia 3 (1969), 393, πίν. 104 a· A. Köster, ό.π., 95, πίν. 30· P. G. Leyenaar-Plaisier, Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée National des antiquités à Leiden (1979), 366, 367, πίν. 130 αριθ. 1013, 1015 (β΄ μισό 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.)· BCH 80 (1956), 314, εικ. 4. Συγγενή χρονολογικά είναι τα ειδώλια: Troy 94, πίν. XVIII αριθ. 62 (2ος αι. π.Χ.)· Gl. Davidson, Corinth XII, 1952, 41, πίν. 19 αριθ. 224, 226 (3ος αι. π.Χ.)· A. Laumonier, Délos XXIII, 1956, 149, 150, πίν. 44 αριθ. 412, 418.

394. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1976/250 (περισυλλογή) (Πίν. 45)

Ύψ. 0,205, ύψ. βάσ. 0,04 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 7/6).

Σώζεται ακέραιο, η επιφάνεια όμως είναι απολεπισμένη. Η βάση είναι σχεδόν ορθογώνια. Με την παλάμη του δεξιού χεριού η μορφή στηρίζεται σε χαμηλό πεσσίσκο, ενώ το αριστερό πόδι σταυρώνει μπροστά από το δεξί και στηρίζεται στα δάκτυλα. Φοράει ιμάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος από την αρχή των μηρών. Το αριστερό χέρι είναι στηριγμένο στη μέση. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά, τα μαλλιά είναι μακριά. Φέρει δισκόμορφο πίλο. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

Για τη θέση των ποδιών και τον τρόπο στήριξης βλ. ΤΚ ΙΙ 248 αριθ. 6 και 247 αριθ. 6· για τη θέση των ποδιών (αλλά αντίθετα), Wiegand - Schrader, Priene, 1904, 342 εικ. 393.

395. Ειδώλιο μικρού Έρωτα-παιδιού που πετάει ΒΕ 1976/289

Μήκ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Λείπουν τα φτερά και μέρος των ποδιών. Τα μαλλιά είναι μακριά φουσκωτά επάνω και στα πλάγια. Διατηρείται επίχρισμα, καθώς και ρόδινο και γαλάζιο χρώμα.

Για τον τύπο βλ. το αριθ. 114.

396. Ειδώλιο Έρωτα ΒΕ 1976/282 (Πίν. 45)

Ύψ. 0,22, ύψ. βάσ. 0,027-0,03 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 7/4).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

Η βάση έχει ορθογώνιο σχήμα. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 111 από τον τάφο Γ. Φοράει δισκόμορφο πίλο (καυσία). Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και γαλάζιο χρώμα στα φτερά.

Ίδιου τύπου είναι και τα ειδώλια ΒΕ 1976/254, 257, 259, 253, 283, 287, 293· για τον πίλο, Leyenaar-Plaisier, ό.π., 110, 515, πίν. 38 αριθ. 221 και 192 αριθ. 1505· Besques, Louvre cat. III 31, πίν. 38 d D167 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· E. Paul, Tanagrafiguren, 1962, πίν. 30.

Λάρνακα

397. Μυροδοχείο ΒΕ 1976/166 (Πίν. 36)

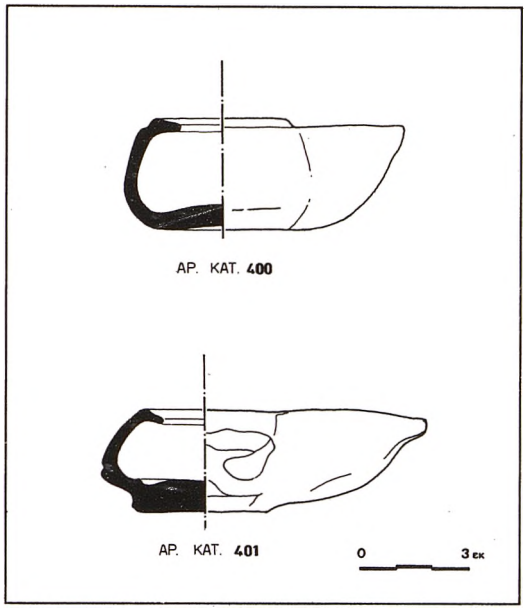
Ύψ. 0,08, διάμ. βάσ. 0,016, διάμ. στομ. 0,019 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ (7.5YR 6/4) και το γάνωμα σκούρο καφέ ως μαύρο, στιλπνό (7.5YR 4/2).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση, σχετικά ψηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, λεπτό λαιμό, ανάγλυφα τονισμένο στη βάση του, και χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Knigge, Kerameikos IX, 1976, 162, πίν. 68 αριθ. 376.1 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.)· O. Broneer, Hesperia 2 (1933), 335, εικ. 6 d (πρώιμος 2ος αι. π.Χ.).

Σχέδ. 80

398. Αμφορέας ΒΕ 1976/209

Ύψ. 0,245, διάμ. βάσ. 0,087, διάμ. στομ. 0,064, πλ. λαβών 0,02 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κοκκινωπός καφέ (2.5YR 6/4) και το επίχρισμα κιτρινωπό.

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος.

Έχει δισκόμορφη βάση και ωοειδή κοιλιά. Η μετάβαση στον ώμο είναι ελαφρά γωνιώδης. Το χείλος έχει δύο πλαστικά δακτυλίδια και οι ταινιωτές λαβές φέρουν τρεις ραβδώσεις.

399. Μικρός οξυπύθμενος αμφορέας ΒΕ 1976/210

Ύψ. 0,20, διάμ. βάσ. 0,017, διάμ. στομ. 0,029 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (7.5YR 7/6) και το επίχρισμα κιτρινωπό, απολεπισμένο.

Συγκολλημένος και συμπληρωμένος.

Όμοιος με τον αμφορέα αριθ. 318.

400. Λυχνάρι ΒΕ 1976/247 (Σχέδ. 80)

Ύψ. 0,03, μήκ. 0,077 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα κοκκινωπό.

Ακέραιο.

Δεν έχει ιδιαίτερη βάση. Το περίγραμμα είναι σχεδόν κάθετο. Γύρω από την επάνω επιφάνεια σχηματίζεται βαθύ αυλάκι. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του καμπύλη.

Broneer, Corinth IV, II, 1930, 45, 32, εικ. 14 αριθ. 34, 35, αλλά με βάση (τύπος VII, 5ος και 4ος αι. π.Χ.)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 135 Π 2169, πίν. 63 (πρώιμος 3ος αι. π.Χ.)· για τον τύπο, αλλά με βάση, βλ. R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 70 (τύπος 25A), πίν. 10 (β΄ τέταρτο 4ου-β΄ τέταρτο 3ου αι. π.Χ.)· I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 26 (ομάδα RSL 4, 400-250 π.Χ.), πίν. 16, 18, 20, 22.

401. Λυχνάρι ΒΕ 1976/248 (Σχέδ. 80· Πίν. 41)

Ύψ. 0,028, μήκ. 0,091 μ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4) και το γάνωμα καφέ κοκκινωπό (5YR 5/4).

Ακέραιο.

Έχει δισκόμορφη βάση και γωνιώδες περίγραμμα, που τονίζεται με χάραξη. Η επάνω επιφάνεια, γύρω από την οπή πλήρωσης, είναι ελαφρά κοίλη. Η οπή του μυκτήρα είναι ωοειδής και η απόληξή του σχεδόν καμπύλη. Έχει μία σχεδόν λοβοειδή απόφυση.

Το λυχνάρι είναι του τύπου της Κορίνθου XII, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52 (τέλος 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ.)· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 108, πίν. 16 αριθ. 464 (δ΄ τέταρτο 3ου-γ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.).

402. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/271 (Πίν. 45)

Ύψ. 0,275 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός καφέ (2.5YR 4/4).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο, χωρίς βάση. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 344. Το κεφάλι έχει έντονη κλίση προς τα δεξιά. Στο λαιμό υπάρχουν τρεις αβαθείς αυλακώσεις. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής με στρογγυλό κότσο πίσω. Μικρές οπές στα μαλλιά χρησίμευαν για την ένθεση φύλλων και καρπών κισσού, που λείπουν. Στην πίσω όψη υπάρχουν ορθογώνια οπή αερισμού και δύο μικρότερες κυκλικές οπές για εξάρτηση. Διατηρείται πολύ καλά το λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, ίχνη κόκκινου χρώματος στο χιτώνα, τα μαλλιά, τα χείλη, γαλάζιου στο ιμάτιο και κίτρινου στα μαλλιά. Φύλλο χρυσού διατηρείται στα μαλλιά και στο λαιμό για να δηλώσει περιδέραιο. Βλ. και The Search of Alexander, An Exhibition, Boston 1980-1982, αριθ. 148.

Για την κόμμωση, Besques, Louvre cat. III 20, πίν. 20 b D87 (περίπου 280 π.Χ.), 21, πίν. 21 a D100 (αρχές 3ου αι. π.Χ.)· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 53, πίν. 5A11 (α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.).

403. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/272 (Πίν. 45)

Ύψ. 0,315, ύψ. βάσ. 0,025 μ.

Ο πηλός είναι κιτρινωπός κόκκινος (5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Βρίσκεται σε άνετη στάση με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Στα πόδια διακρίνονται σανδάλια με ψηλά κατύμματα. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το δεξί ώμο και το μαστό, σχηματίζει παχιά αναδίπλωση στο επάνω μέρος και πέφτει ελεύθερα κάτω από το στηριγμένο στη μέση αριστερό χέρι. Τα μαλλιά μακριά, χωρισμένα στη μέση, δένονται στην κορυφή του κεφαλιού. Το αριστερό χέρι είναι στηριγμένο στη μέση, το δεξί ελαφρά λυγισμένο μπροστά στο μηρό. Φοράει δισκόμορφα σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρούνται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα και κόκκινο χρώμα στα σανδάλια.

Ίδιου τύπου είναι και το τμήμα ειδωλίου ΒΕ 1976/281· ΤΚ ΙΙ 12 αριθ. 6· A. Köster, ό.π., 96, πίν. 41· για το ιμάτιο, Burr, Boston Myrinas 69, πίν. XXXVI, αριθ. 94-96 (πριν από το τέλος του 1ου αι. π.Χ.)· Wiegand-Schrader, ό.π., 337, εικ. 378, 338, εικ. 380· για την κόμμωση ακόμα, Breccia, Sciatbi πίν. LXVIII αριθ. 182· Breitenstein, Danish Museum 1941, 73, πίν. 84 αριθ. 695· D. Thompson, Hesperia 24 (1965), 45 αριθ. 17, πίν. 16 (μέσα 2ου αι. π.Χ.) και W. Froehner, Terres cuites d'Asie Mineure de la collection J. Créau, 1886, πίν. 42 b.

404. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/263 (Πίν. 45)

Ύψ. 0,30, ύψ. βάσ. 0,028-0,030 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ο τύπος είναι ίδιος με αυτόν του αριθ. 68. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση δένονται πίσω σε οξύ κότσο. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται λεπτό στέλεχος στεφανιού. Φοράει δισκοειδή σκουλαρίκια. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού. Διατηρείται λευκό απολεπισμένο επίχρισμα.

405. Γυναικείο ειδώλιο ΒΕ 1976/273 (Πίν. 42)

Ύψ. 0,265, ύψ. βάσ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός καφέ κοκκινωπός (5YR 6/4).

Λείπει το κεφάλι. Η βάση έχει ελλειπτικό σχήμα. Βρίσκεται σε άνετη στάση με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο, που πέφτει επάνω στο δεξί ώμο, περνάει κάτω από τον αριστερό μαστό, τυλίγεται γύρω από το αριστερό χέρι και πέφτει ελεύθερα κάτω σκεπάζοντας το σώμα ως τα γόνατα. Το ιμάτιο κάλυπτε και το κεφάλι, όπως φαίνεται από το τμήμα που διατηρείται

κάτω από το λαιμό. Το δεξί χέρι είναι στηριγμένο στη μέση, με το αριστερό λυγισμένο στα πλάγια και προς τα επάνω κρατούσε κάποιο αντικείμενο, από το οποίο σώζεται ένα τμήμα του. Στην πίσω όψη υπάρχει ωοειδής οπή αερισμού. Σώζονται ίχνη λευκού επιχρίσματος και δύο μαύρες ταινίες στη βάση.

Η μορφή πιθανόν κρατούσε ριπίδιο, ΤΚ ΙΙ 56 αριθ. 7· για τον τύπο ΤΚ ΙΙ 20 αριθ. 5 (με διαφορετικό άνετο σκέλος)· Burr, Boston Myrinas 64, πίν. XXXII αριθ. 80, για το αριστερό χέρι (130-60 π.Χ.)· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 61, πίν. 11 Β39 (β΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)· πρβλ. G. Richter, The Metropolitan Museum of Art. Handbook of Greek Collection, 1953, πίν. 268 e (εκτός από τη θέση του δεξιού χεριού).

406. Χάλκινη μικρή κυκλική λαβή ΒΕ 1976/299 (Πίν. 41)

Διάμ. 0,02 μ.

Υπάρχει και τμήμα του ελάσματος εξάρτησης.

Robinson, Olynthus X, 1941, 229, 230, πίν. LXI αριθ. 818, 820· Gl. R. Davidson, Corinth XII, 1952, 132, πίν. 67 αριθ. 903· M. Vaulina - Al. Wasowicz, Bois grecs et romains de l'Ermitage, 1974, πίν. LVIII a, c.

407. Σιδερένια πόρπη και σιδερένιο κλειδί ΒΕ 1976/300 (Πίν. 41)

Μήκ. 0,05 μ.

Το μέταλλο είναι πολύ οξειδωμένο.

Για το κλειδί, Robinson, Olynthus X, 1941, 508, πίν. CLXV αριθ. 2577, 2578.

Δυτική κλίνη

408. Χάλκινη καρδιόσχημη πόρπη ΒΕ 1976/298 (Πίν. 41)

Μήκ. 0,02 μ.

Λείπει μέρος της περόνης. Η διατήρηση του μετάλλου είναι μέτρια.

Φ. Πέτσας, ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 227, 232, Σχέδ. 10 VIII 7.

409. Μικρό γυάλινο προσωπείο ΒΕ 1976/297 (Πίν. 41)

Ύψ. 0,02 μ.

Υπάρχει και ο κρίκος εξάρτησης.

Έχει χρώμα πράσινο, βαθύ γαλάζιο και κίτρινο.

A. Kisa, Das Glas im Altertum I, 1908, 45, εικ. 21, 42, εικ. 19· B. Segall, Museum Benaki, Katalog der Goldschmiede-Arbeiten, 1938, 72, 73, πίν. 20 αριθ. 80, 81· P. Alexandrescou, Histria II, 1966, πίν. 84 c· Goldman, Tarsus I, 1950, 401, εικ. 274 αριθ. 11· C. L. Woolley, JHS 58 (1938), 157, 158, πίν. 14 αριθ. 39, βλ. και H. W. Catling, ARep-London (1984-1985), 55, εικ. 79· επίσης, El. Haeverniek - M. Hoph, Festschrift für W. Haberey, 1976, 31, πίν. 13. Βλ. και BCH CIX (1985), 796, εικ. 83-84, 878, εικ. 4.

410. Χρυσό σκουλαρίκι ΒΕ 1976/294 (Πίν. 41)

Διάμ. 0,015 μ.

Ο κρίκος έχει σχοινόμορφη διακόσμηση με ρόδακα στη μία άκρη.

Δρόμος

411. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1976/255

Ύψ. 0,035 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6), η επιφάνεια απολεπισμένη.

Φοράει στεφάνη και σκουλαρίκια.

412. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1976/302α

Ύψ. 0,055 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Τα μαλλιά σχηματίζουν τρεις σειρές σχηματοποιημένων βοστρύχων επάνω από το μέτωπο (βλ. αριθ. 388) και δένονται πίσω σε κότσο.

Φοράει στεφάνη. Το ιμάτιο σκεπάζει το πίσω μέρος του κεφαλιού.

413. Γυναικείο κεφάλι ΒΕ 1976/302β

Ύψ. 0,055 μ.

Ο πηλός είναι καστανός κοκκινωπός (5YR 5/4).

Φοράει καλύπτρα.

414. Ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής ΒΕ 1976/252 (Πίν. 43)

Ύψ. 0,08 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Είναι συγκολλημένο. Λείπουν το κεφάλι, το δεξί χέρι και τμήμα του σώματος.

Τα πόδια της μορφής σταυρώνουν μπροστά. Φοράει ιμάτιο που σκεπάζει τα πόδια από την αρχή των μηρών και το αριστερό χέρι, από τον αγκώνα και κάτω. Διατηρείται λευκό επίχρισμα.

ΤΚ ΙΙ 132 αριθ. 4· Köster, ό.π., πίν. 66 (για τη θέση των ποδιών)· A. Laumonier, Délos XXIII, 1956, 195, πίν. 69 αριθ. 686· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 63, πίν. 17 Β60, αλλά αντίθετη η θέση των ποδιών (δ΄ τέταρτο 2ου αι. π.Χ.).

415. Ειδώλιο Έρωτα με τσαμπί σταφυλιού ΒΕ 1976/256

Ύψ. 0,105 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6).

Λείπουν τα σκέλη, από τους μηρούς και κάτω, το ένα φτερό και μέρος του άλλου.

Φοράει ιμάτιο που καλύπτει το επάνω μέρος του σώματος. Τα μαλλιά είναι μακριά. Τμήμα τους δένεται στην κορυφή του κεφαλιού. Με το αριστερό χέρι κρατάει τσαμπί σταφυλιού.

Ίδιου τύπου είναι και το ειδώλιο ΒΕ 1976/258 από τον ίδιο τάφο· ΤΚ ΙΙ 78 αριθ. 2· Burr, Boston Myrinas 43, πίν. XI αριθ. 25.

416. Ειδώλιο Έρωτα και Ψυχής ΒΕ 1976/264

Ύψ. 0,07 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Λείπουν το κάτω μέρος του σώματος των μορφών και τα φτερά τους. Η επιφάνεια είναι πολύ φθαρμένη.

ΤΚ ΙΙ 230 αριθ. 7· Goldman, Tarsus I, 1950, 372, πίν. 250 αριθ. 529.

417. Ειδώλιο τραγικού ηθοποιού, που υποδύεται τον Ηρακλή ΒΕ 1976/261 (Πίν. 45)

Ύψ. 0,115 μ.

Ο πηλός είναι ανοικτός κόκκινος (2.5YR 6/8).

Σώζεται ακέραιο. Η επιφάνεια όμως είναι πολύ απολεπισμένη.

Η μορφή φοράει μακρύ χιτώνα, που σχηματίζει κόλπο, και λοξά ριγμένη στο αριστερό μέρος του σώματος χλαμύδα. Φοράει προσωπείο με χαμηλό όγκο επάνω στον οποίο υπάρχει λεοντή· έχει στρογγυλή γενειάδα, μισάνοικτο στόμα και παχιά φρύδια με κλίση προς τα κάτω. Με το δεξί χέρι κρατάει ρόπαλο. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

Διατηρούνται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα και γαλάζιο χρώμα στο ρόπαλο.

Για την ενδυμασία ΤΚ ΙΙ 428 αριθ. 1· Bieber, HT^2 229, εικ. 766 (διαφέρει η θέση της χλαμύδας)· γενικά για την ενδυμασία των τραγικών ηθοποιών, T. B. L. Webster, Greek Theater Production, 1970, 35. Το προσωπείο είναι πιθανότατα όμοιο με αυτό που κρατάει ειδώλιο τραγικού ηθοποιού, που υποδύεται τον Ηρακλή από την Αμισό, Bieber, HT^2 80, εικ. 290 και Webster, ό.π., 47.

418. Προσωπείο τραγικού ηθοποιού ΒΕ 1976/302 Ε (Πίν. 45)

Ύψ. 0,07 μ.

Ο πηλός είναι κοκκινωπός κίτρινος (5YR 6/6).

Η επιφάνεια είναι πολύ απολεπισμένη.

Έχει ψηλό όγκο και οξεία γενειάδα. Τα άλλα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα.

Bieber, HT^2 80, εικ. 294· Webster, ό.π., 46, 47.

419. Ειδώλιο νέου πάνω σε τράγο ΒΕ 1976/260

Ύψ. 0,085 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος κίτρινος (5YR 6/6).

Λείπουν τα πόδια του τράγου και η πίσω όψη.

Ο νέος εικονίζεται σε στροφή τριών τετάρτων· φοράει χλαμύδα πορπωμένη στον αριστερό ώμο, ενδρομίδες και καυσία στο κεφάλι. Τα μαλλιά είναι μακριά. Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Βλ. το ειδώλιο αριθ. 224.

420. Ειδώλιο νέου πάνω σε πετεινό ΒΕ 1976/262

Ύψ. 0,115 μ.

Ο πηλός είναι κίτρινος κοκκινωπός (5YR 7/6).

Λείπει το κεφάλι του νέου.

Η βάση είναι σχεδόν κυλινδρική. Φοράει χλαμύδα πορπωμένη στο δεξί ώμο. Διατηρείται λευκό, απολεπισμένο επίχρισμα.

Βλ. το ειδώλιο αριθ. 225.

421. Τμήμα ειδωλίου παιδαγωγού ΒΕ 1976/302ψ

Ύψ. 0,05 μ.

Ο πηλός είναι κόκκινος (2.5YR 5/6) και η επιφάνεια φθαρμένη.

Σώζονται το κεφάλι και μέρος του σώματος.

Βλ. το ειδώλιο αριθ. 223.

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Η χρονολόγηση των τάφων της Πέλλας είναι προβληματική. Η διατάραξη των ταφών των περισσότερων τάφων περιορίζει σημαντικά την αξία των ανασκαφικών στοιχείων. Αντικείμενα, που δεν μπορούν να αποδοθούν σε συγκεκριμένες ταφές, βοηθούν μόνον ως ενδείξεις για τον καθορισμό των χρονικών ορίων της χρήσης των τάφων.

Η έλλειψη νομισμάτων στους περισσότερους τάφους και η κακή διατήρηση όσων υπάρχουν μας στερεί ένα σπουδαίο χρονολογικό στοιχείο. Τα λυχνάρια, που απ' όλη την ελληνιστική κεραμική έχουν περισσότερο μελετηθεί ως σήμερα, είναι δυνατό να δώσουν χρονολογικά πλαίσια, τα οποία όμως δεν είναι απόλυτα, καθώς οι απόψεις για το χρονικό διάστημα που διαρκεί η χρήση του κάθε τύπου αλλάζουν, όπως προκύπτει από τη μελέτη νέου υλικού[234]. Η υπόλοιπη κεραμική μπορεί να ενισχύσει, όχι όμως και να θεμελιώσει, μια χρονολόγηση, καθώς η μελέτη της είναι ακόμα περιορισμένη και δεν υπάρχει εξελικτική τυπολογία των ειδών της, πράγμα που θα μπορούσε να δώσει μόνον η μελέτη καλά χρονολογημένων συνόλων από διάφορους χώρους. Η αναίρεση χρονολογικών δεδομένων ορισμένων περιοχών, όπως της Αγοράς της Αθήνας[235], που μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν θεμελιακά και άμεσα πρότυπα για κάθε χρονολόγηση της ελληνιστικής εποχής, δείχνει τη ρευστότητα ακόμα της γνώσης μας στον τομέα αυτό[236].

Η χρονολόγηση των ταφών των λαξευτών τάφων της Πέλλας μπορεί να γίνει μόνο με συνδυασμό των ανασκαφικών δεδομένων και με παραλληλισμούς με αντικείμενα της ίδιας εποχής από άλλες περιοχές. Τα βασικότερα χρονολογημένα σύνολα που χρησιμοποιούνται στις συγκρίσεις και για την ομοιότητα των αντικειμένων και για τη γεωγραφική θέση είναι τα κτερίσματα των πέντε λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Βέροιας, που δημοσιεύθηκαν από τη Στ. Δρούγου και τον Γ. Τουράτσογλου[237], τα κτερίσματα του τάφου του συνοικισμού Προμηθέα στη Βέροια[238], των «μακεδονικών» τάφων της Βεργίνας, καθώς και ορισμένα από το νεκροταφείο των τύμβων[239]. Η έλλειψη επαρκούς χρονολογημένης κεραμικής της ελλη-

234. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 133-139.

235. H. Thompson, Hesperia 3 (1934), 311 κ.ε.· S. Rotroff, The Athenian Agora XXII, 1982, 107.

236. Η άλλη μεγάλη ομάδα των κτερισμάτων, τα πήλινα ειδώλια, ενισχυτικά μόνο στοιχεία της χρονολόγησης μπορούν να προσφέρουν, καθώς οι τύποι επιζούν μεγάλα χρονικά διαστήματα με ελάχιστες ή και καμιά διαφορά τεχνοτροπίας.

237. Βλ. υποσημ. 234.

238. Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 22 κ.ε.

239. Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 147 κ.ε.· Φ. Πέτσας, ΑΔ 17 (1961/62): Μελέται, 218. Θα πρέπει να προστεθούν ακόμα τα κτερίσματα δύο θαλαμωτών τάφων της Βέροιας και Πέλλας, Κ. Τζαναβάρη, Μακεδονικά 23 (1983), 246 κ.ε. και Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 192 κ.ε.

νιστικής εποχής από τη Μακεδονία μας αναγκάζει να καταφύγουμε για την εύρεση συγκριτικών στοιχείων στα μεγάλα κυρίως κέντρα της νότιας Ελλάδας (Αττική, Άργος, Κόρινθο) με όλη την επιφυλακτικότητα που επιβάλλεται από τις διαφορετικές απόψεις που διατυπώνονται τα τελευταία χρόνια για νέες χρονολογήσεις[240]. Η χρονολόγηση επομένως των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας είναι σχετική και σε συνάρτηση πάντα με τα υπόλοιπα γνωστά σύνολα.

Ο τάφος Α (αριθ. 26) κατασκευάσθηκε σε δύο περιόδους, η ακριβής χρονολογική τοποθέτηση των οποίων δεν μπορεί να ορισθεί με απόλυτη ακρίβεια. Τα λίγα πήλινα αγγεία των αρχών του 3ου αι. π.Χ., που βρέθηκαν στον πρώτο θάλαμο (μυροδοχεία αριθ. 3-6, Σχέδ. 22· Πίν. 1), συνηγορούν για την τοποθέτηση της ταφής του στο πρώτο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. Η έλλειψη κτερισμάτων στους δύο πλευρικούς θαλάμους δεν επιτρέπει να προσδιορίσουμε με ακρίβεια το χρόνο επέκτασης. Αν το μυροδοχείο αριθ. 9 (Πίν. 1), που είναι όμοιου τύπου με το αριθ. 3, είναι κτέρισμα της ταφής του βόρειου πλευρικού θαλάμου και δεν μεταφέρθηκε εκεί από τον πρώτο θάλαμο, μπορεί να αποτελέσει ένδειξη για το χρόνο της επέκτασης, που δεν μπορεί να απέχει πολύ από την αρχική κατασκευή του τάφου.

Η ταφή της δυτικής κλίνης του τάφου Β (αριθ. 27) μπορεί πιθανότατα να χρονολογηθεί στις αρχές του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. (σκυφίδια αριθ. 12, 13, μυροδοχεία αριθ. 14-17, 19, 20, λυχνάρια αριθ. 28, 29, Σχέδ. 23, 24, 26· Πίν. 1, 2, 5). Στην ίδια περίοδο πρέπει να τοποθετηθεί και η ταφή της βόρειας κλίνης (μυροδοχεία αριθ. 33-35, Σχέδ. 27· Πίν. 2), ενώ της ανατολικής ίσως προηγείται λίγα χρόνια, γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. (μυροδοχεία αριθ. 39-43, λυχνάρια αριθ. 47, 48, Σχέδ. 27, 28· Πίν. 2, 5). Για τη χρονολόγηση της καύσης στην κάλπη αριθ. 32, στη ΒΔ. γωνία της δυτικής κλίνης, δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι. Αν τα κτερίσματα αριθ. 21, 22, 30 (Πίν. 3, 5), που βρέθηκαν κοντά, ανήκουν στην ταφή αυτή, τότε δεν πρέπει να απέχει πολύ χρονολογικά από τον ενταφιασμό της δυτικής κλίνης.

Στην ίδια περίοδο, δηλαδή αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., χρονολογούνται και οι ταφές της δυτικής και βόρειας κλίνης του τάφου Γ (αριθ. 28) (σκυφίδιο αριθ. 55, μυροδοχεία αριθ. 56-60, λυχνάρι αριθ. 63 δυτικής κλίνης, Σχέδ. 29, 30, 31· Πίν. 6, 7, 9, μυροδοχεία αριθ. 74-80, λυχνάρια αριθ. 87, 88 βόρειας κλίνης, Σχέδ. 32, 33· Πίν. 6, 7, 9). Με βάση το μοναδικό κτέρισμα της ταφής της ανατολικής κλίνης, το σκυφίδιο αριθ. 122 (Σχέδ. 34· Πίν. 6), η ταφή αυτή πρέπει να προηγείται λίγο από τις δύο προηγούμενες. Δεν είναι δυνατό να ορισθεί με ακρίβεια και ο χρόνος της τοποθέτησης των ταφών-καύσεων στις κόγχες του δυτικού και ανατολικού τοιχώματος του τάφου. Τα λιγοστά κτερίσματα των δύο κογχών (μυροδοχεία αριθ. 145, 147, Πίν. 6) ίσως μετακινήθηκαν μέσα σ' αυτές από τις αντίστοιχες κλίνες.

Στο πρώτο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. τοποθετείται η ταφή της ανατολικής κλίνης του τάφου Ε (αριθ. 30) (σκυφίδιο αριθ. 148, μυροδοχεία αριθ. 149-152, Σχέδ. 37, 38· Πίν. 21). Αν τα κτερίσματα της βορειοδυτικής γωνίας του διαδρόμου (σκυφίδιο αριθ. 153, μυροδοχεία αριθ. 154-156, Σχέδ. 39, 40· Πίν. 21) έπεσαν από τη δυτική κλίνη, όπως υποθέτουμε, η ταφή της πρέπει να είναι μεταγενέστερη, μέσα στο δεύτερο μισό του 3ου αι. π.Χ.

Στο πρώτο μισό του 2ου αι. π.Χ. χρονολογείται η ταφή της ανατολικής κλίνης του τάφου Η (31) (σκυφίδια αριθ. 169, 170, μυροδοχεία αριθ. 171, 172, λυχνάρι αριθ. 174, Σχέδ. 43, 44· Πίν. 23), ενώ της δυτικής κλίνης στις αρχές του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. (μυροδοχεία αριθ. 157-165, λυχνάρι αριθ. 167, Σχέδ. 41, 42· Πίν. 22, 23).

240. C. K. W. Williams II, Hesperia 47 (1978), 21· G. Siebert, Recherches sur les ateliers de bols à relief du Péloponnèse à l'époque hellénistique, 1978, 170, 181.

Στην ίδια περίοδο χρονολογείται πιθανότατα η ταφή και του διαδρόμου του τάφου (σκυφίδια αριθ. 176, 177, μυροδοχεία αριθ. 179-182, Σχέδ. 45· Πίν. 23, 22).

Στις αρχές του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. μπορεί να τοποθετηθεί και η ταφή της βόρειας κλίνης του τάφου Θ (αριθ. 32) (σκυφίδιο αριθ. 207, μυροδοχεία αριθ. 208-214, λυχνάρια αριθ. 221, 222, Σχέδ. 50, 51· Πίν. 24, 25, 24, 26).

Μεταγενέστερη, μέσα στο γ΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ., είναι η ταφή της ανατολικής κλίνης του τάφου (σκυφίδιο αριθ. 199, μυροδοχεία αριθ. 200, 201, 203 (Σχέδ. 48, Πίν. 24, 25), ενώ η ταφή της δυτικής κλίνης πρέπει να είναι σύγχρονη με την ταφή της βόρειας κλίνης (σκυφίδιο αριθ. 193, μυροδοχεία αριθ. 194, 195, Σχέδ. 48, 47· Πίν. 24).

Στην ίδια περίοδο, γύρω δηλαδή στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. ή αμέσως μετά, πρέπει να χρονολογηθούν και οι ταφές της δυτικής και ανατολικής κλίνης του τάφου Ι (αριθ. 33) (σκυφίδιο αριθ. 250, μυροδοχεία αριθ. 251, 252, λυχνάρι αριθ. 253 δυτικής κλίνης, Σχέδ. 54, 53· Πίν. 29, 28, μυροδοχεία αριθ. 259-264 ανατολικής κλίνης).

Η διατάραξη των ταφών του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) κάνει ιδιαίτερα προβληματική τη διάκριση και τη χρονολόγησή τους. Στον πρώτο θάλαμο οι ταφές των θηκών του νότιου και βόρειου τοιχώματος μπορούν να χρονολογηθούν αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. (μυροδοχεία αριθ. 352, 353, Σχέδ. 72· Πίν. 37). Τα σκυφίδια αριθ. 351, 354 (Σχέδ. 71), το σχήμα των οποίων ανάγεται στο β΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ., ίσως είναι μετακινημένα μέσα στις θήκες από παλιότερες ταφές. Πολλά από τα αγγεία που βρέθηκαν στο δάπεδο του πρώτου θαλάμου χρονολογούνται στο 2ο αι. π.Χ., γύρω στα μέσα ή αμέσως μετά, χωρίς όμως να λείπουν και τα αγγεία, που μπορούν να τοποθετηθούν στο β΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. έως και το τέλος του 3ου αι. π.Χ. (σκυφίδια αριθ. 302-306, μυροδοχείο αριθ. 307, Σχέδ. 56, 57· Πίν. 36). Οι ταφές των δύο κλινών του δεύτερου θαλάμου δεν μπορούν να χρονολογηθούν με ακρίβεια, γιατί όλα τα πήλινα κτερίσματά τους βρέθηκαν πεσμένα στο διάδρομο. Ένας μεγάλος αριθμός από αυτά μπορεί να χρονολογηθεί στο πρώτο μισό του 2ου αι. π.Χ. (σκυφίδια αριθ. 356, 357, 361, 362, Σχέδ. 73, 74· Πίν. 36), ενώ ορισμένα χρονολογούνται και μέσα στον 3ο αι. π.Χ. (σκυφίδια αριθ. 359, 360, μυροδοχεία αριθ. 364, 366, Σχέδ. 73, 74, 75· Πίν. 36). Η ταφή της λάρνακας του δεύτερου θαλάμου, που πρέπει να είναι η παλιότερη, τοποθετείται πιθανόν στο δ΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. (μυροδοχείο αριθ. 397, λυχνάρια αριθ. 400, 401, Σχέδ. 80· Πίν. 36, 41). Είναι φανερό από τα παραπάνω, ότι οι ταφές του δεύτερου θαλάμου προηγούνται των ταφών του πρώτου θαλάμου. Πολλά από τα παλιότερα κτερίσματα, που βρέθηκαν στο δάπεδο του πρώτου θαλάμου, μετακινήθηκαν πιθανότατα από το δεύτερο θάλαμο. Ο τάφος του αγρού Ζωτάκη, επομένως, χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από όλους τους τάφους της Πέλλας, από το τελευταίο πιθανόν τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. ως το τέλος του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ.

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας, όπως έδειξε η χρονολόγησή τους, εντάσσονται χρονικά στην ελληνιστική εποχή της μακεδονικής πρωτεύουσας και καλύπτουν μία μακριά περίοδο δύο αιώνων περίπου, από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. ως το τέλος του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. Εκπροσωπούν επομένως την κύρια ως αυτή τη στιγμή μορφή της ταφικής αρχιτεκτονικής της Πέλλας στην ελληνιστική εποχή[241]. Η ανεύρεση σε μελλοντικές έρευνες και άλλων τάφων θα συμβάλλει πιστεύουμε στην πληρέστερη γνώση της αρχιτεκτονικής αυτής, πολλά στοιχεία της οποίας μας στέρησε ο σωστικός χαρακτήρας της ανασκαφής των οκτώ τάφων.

241. Λίγες ταφές της ύστερης ελληνιστικής εποχής βρέθηκαν και σε κεραμοσκεπείς τάφους του κλασικού νεκροταφείου της Πέλλας, του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., επάνω από τους κιβωτιόσχημους· για το νεκροταφείο αυτό βλ. υποσημ. 6.

ΙΙ. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΙΚΗ, ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

ΤΑ ΠΗΛΙΝΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

ΤΕΧΝΙΚΗ

Η ανεύρεση ενός μεγάλου αριθμού μητρών για την κατασκευή πήλινων ειδωλίων στις ανασκαφές της Πέλλας[242] και οι χιλιάδες των πήλινων ειδωλίων με κοινή τεχνική και τεχνοτροπικά στοιχεία αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός εργαστηρίου κοροπλαστικής στη μακεδονική πρωτεύουσα με μεγάλη παραγωγικότητα. Τα ειδώλια των λαξευτών τάφων καλύπτουν μια μακριά περίοδο, από τα μέσα του 3ου αι. ως το τέλος σχεδόν του 2ου αι. π.Χ. Οι κοροπλάστες της Πέλλας αναπλάθουν γνωστούς τύπους, τις περισσότερες φορές χωρίς μεγάλες ποιοτικές αξιώσεις. Η χρησιμοποίηση πολλών μητρών και ο συνδυασμός κομματιών βγαλμένων από διαφορετικές μήτρες δημιουργούν πολυμορφία των βασικών τύπων. Η τεχνική του εργαστηρίου μένει σχεδόν αμετάβλητη σε όλη την περίοδο παραγωγής που εξετάζουμε. Οι τεχνοτροπικές ωστόσο διαφοροποιήσεις υπάρχουν και οφείλονται είτε στις διαφορετικές περιόδους κατασκευής, είτε στην κατασκευή των μητρών και ειδωλίων από διαφορετικούς τεχνίτες.

Όπως αποδεικνύεται από την εξέταση των τύπων των ειδωλίων παρακάτω, τα πρωιμότερα ειδώλια των λαξευτών τάφων σχετίζονται με τα ειδώλια εργαστηρίων της νότιας Ελλάδας, ενώ ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων του 2ου αι. π.Χ. συγγενεύει στενά με το κοροπλαστικό εργαστήριο της Μύρινας.

Οι παρατηρήσεις για την τεχνική των ειδωλίων των λαξευτών τάφων που ακολουθούν ισχύουν στο μεγαλύτερο μέρος τους για το σύνολο των ειδωλίων της Πέλλας και χαρακτηρίζουν το τοπικό εργαστήριο κοροπλαστικής.

Ο πηλός με τον οποίο είναι κατασκευασμένα τα ειδώλια των λαξευτών τάφων έχει κυρίως χρώμα κοκκινωπό καφέ (2.5YR 5/4, 2.5YR 4/4), με μικρές τονικές διαφοροποιήσεις (2.5YR 6/4, 2.5YR 3/4, 2.5YR 4/4), που οφείλονται στην καθαρότητά του, στις ποικίλες θερμοκρασίες κατά το ψήσιμο και στις ατμοσφαιρικές συνθήκες μέσα στον κλίβανο. Ένας περιορισμένος αριθμός ειδωλίων έχει πηλό με καθαρό κόκκινο χρώμα (2.5YR 4/6, 2.5YR 5/6, 2.5YR 6/6) και κοκκινωπό κίτρινο (5YR 6/6, 5YR 7/6)[243]. Η περιεκτικότητά του σε μαρμαρυγία είναι ελάχιστη. Με παρόμοιους πηλούς, που είναι τοπικοί, είναι κατασκευασμένο το σύνολο των ειδωλίων, που προέρχονται από τις ανασκαφές της Πέλλας.

242. Ένας μεγάλος αριθμός μητρών για την κατασκευή πήλινων ειδωλίων έχουν βρεθεί στην ανασκαφή της αγοράς Πέλλας, καθώς και στο τετράγωνο 2 του τομέα Ι, Μ. Σιγανίδου, ΠΑΕ 1981, 44, 46· η ίδια, ΠΑΕ 1982, 60· 1983, 59, 60· 1984, 91· βλ. και Έργον 1981, 21· 1982, 21· 1983, 36· 1984, 39· 1985, 29. Επίσης, Γ. Ακαμάτης, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, 1985, 493· ο ίδιος, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, 1990, 179. Βλ. και Χ. Μακαρόνας, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 336.

243. Για τον πηλό της Πέλλας, βλ. Ακαμάτης, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα ό.π., 217. Για τον πηλό άλλων περιοχών, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 169 και σημ. 3· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 11· D. Thompson, Hesperia 21 (1952), 123· Burr, Boston Myrinas, 19, 20.

Στην μπροστινή επιφάνεια όλων σχεδόν των ειδωλίων των λαξευτών τάφων διατηρείται ένα υπόλευκο επίχρισμα και σε πολλά ειδώλια υπάρχουν υπολείμματα χρωμάτων. Η τεχνική της επάλειψης του πηλού με επίχρισμα, επάνω στο οποίο τοποθετούνται χρώματα, είναι πολύ γνωστή[244]. Το επίχρισμα εξασφάλιζε καλύτερη και διαρκέστερη διατήρηση των χρωμάτων. Ο χιτώνας των γυναικείων ειδωλίων ήταν βαμμένος με ιώδες χρώμα και το ιμάτιο με γαλάζιο. Το κάτω μέρος του χιτώνα και του ιματίου διακοσμούσαν ταινίες μαύρου ή κόκκινου χρώματος. Τα γυμνά μέρη του σώματος, ο λαιμός, το πρόσωπο, τα χέρια καλύπτονταν με ελαφρά ρόδινο χρώμα και τα χείλη με κόκκινο. Με πινελιές μαύρου χρώματος τονιζόταν σε μερικές περιπτώσεις το περίγραμμα των κογχών των ματιών και οι ίριδες, τα ρουθούνια της μύτης και οι βόστρυχοι που πλαισιώνουν το πρόσωπο. Τα μαλλιά βάφονταν κατά κανόνα με κόκκινο χρώμα. Σε μία μόνο περίπτωση υπάρχουν ίχνη κίτρινου[245]. Με κόκκινο χρώμα βάφονταν και τα κατύμματα των σανδαλιών, καθώς και τα αντικείμενα που κρατούσαν οι μορφές, όπως φιάλες, κιθάρες, ριπίδια, ασπίδες. Τα κοσμήματα, σκουλαρίκια, ψέλια, δηλώνονταν με κίτρινο χρώμα και σε μερικές περιπτώσεις καλύπτονταν με φύλλα χρυσού. Με κίτρινο χρώμα βάφονταν και οι καρποί κισσού των στεφανιών και οι στεφάνες. Οι πεσσοί και οι κίονες ήταν βαμμένοι με ιώδες χρώμα, τα σώματα των ζώων με κόκκινο, ενώ τα φτερά των Ερώτων έφεραν ποικίλα χρώματα, ιώδες, γαλάζιο, κίτρινο.

Τα περισσότερα ειδώλια των λαξευτών τάφων έχουν βάσεις, εκτός από αυτά που συνεχίζουν την παλιότερη παράδοση (Ταναγραίες)[246]. Οι βάσεις είναι σχεδόν στο σύνολό τους ελλειπτικές[247]. Το ύψος τους κυμαίνεται από 0,01-0,065 μ. Κυλινδρικές βάσεις έχουν τα ειδώλια παιδιών επάνω σε ζώα και μερικοί Έρωτες[248]. Μοναδική είναι η περίπτωση του ειδωλίου αριθ. 110 με ψηλή κυλινδρική βάση, διακοσμημένη με κυμάτια στην επάνω και κάτω πλευρά[249]. Σχεδόν ορθογώνιες, διαφορετικού ύψους, είναι οι βάσεις μερικών ειδωλίων Ερώτων, με πλευρές που κλίνουν προς τα μέσα[250]. Σε όλες τις περιπτώσεις η μπροστινή επιφάνεια της βάσης έβγαινε από την ίδια μήτρα με την μπροστινή όψη του ειδωλίου[251]. Η πίσω επιφάνειά της συμπληρωνόταν με πηλό δουλεμένο στο χέρι. Οι βάσεις επιχρίονταν και αυτές, όπως και οι μορφές, με το ίδιο υπόλευκο επίχρισμα, επάνω στο οποίο ζωγραφίζονταν μία ή δύο ταινίες με χρώμα κόκκινο ή μαύρο. Σε μία μόνον περίπτωση στη μέση της βάσης υπάρχει μία οριζόντια χάραξη[252].

Όλες οι μπροστινές όψεις των ειδωλίων των λαξευτών τάφων έχουν βγει από μήτρες[253]. Ο πηλός των μητρών είναι ο τοπικός της Πέλλας, παρόμοιος με αυτόν των ειδωλίων. Οι μήτρες δε φέρουν κανένα επίχρισμα ούτε στην εξωτερική ούτε στην εσωτερική επιφάνεια. Η εξωτερική επιφάνεια, δουλεμένη με το χέρι αδρά, είναι τις περισσότερες φορές ελαφρά

244. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 170· Burr, Boston Myrinas, 21· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 13· D. Thompson, Hesperia 26 (1957), 110 σημ. 12· R. A. Higgins, Greek Terracottas I, 1967, 4, 5· Troy, 19. Σε ειδώλια της Morgantina το επίχρισμα έχει τη θέση χρώματος, M. Bell III, Morgantina I, 1981, 121.

245. Αριθ. 277.

246. Αριθ. 344, 386, 391, 402· βλ. και Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 12· Burr, Boston Myrinas, 20.

247. Troy, 17.

248. Αριθ. 282, 283.

249. D. Thompson, Hesperia 34 (1965), 35. Ο τύπος της βάσης αυτής, εμπνευσμένος από τη μνημειακή πλαστική, είναι πολύ κοινός στην ύστερη ελληνιστική εποχή.

250. Αριθ. 111, 284.

251. D. Thompson, Hesperia 21 (1952), 123, 129.

252. Αριθ. 65α.

253. Για την κατασκευή των πήλινων ειδωλίων, B. Neutsch, Studien zur Vortanagräisch-attischen Koroplastik, 1952· R. V. Nicholls, BSA 47 (1952), 217-226.

κοίλη, σύμφωνα με την κλίση του σώματος των μορφών, που δίνεται στην εσωτερική επιφάνεια. Το πάχος των μητρών ποικίλλει από 0,01-0,03 μ., το ύψος των ακέραιων μητρών φθάνει τα 0,375 και το πλάτος τους τα 0,14 μ. Στην πίσω όψη μερικών μητρών υπάρχουν χαρακτά γράμματα ή συντομογραφίες[254].

Τα κεφάλια των ειδωλίων αριθ. 68, 96, 99 έχουν βγει από την ίδια μήτρα με το σώμα, ενώ σε όλες τις άλλες περιπτώσεις είναι βγαλμένα από διαφορετικές μήτρες[255]. Τα κεφάλια των ειδωλίων που συνεχίζουν την παράδοση των ειδωλίων από την Τανάγρα έχουν βγει ολόκληρα από μία μήτρα και είναι συμπαγή[256].

Η πίσω όψη των ειδωλίων συμπληρωνόταν με πηλό και εξομαλυνόταν αρχικά με το χέρι[257]. Στη συνέχεια δουλευόταν με κάποιο εργαλείο, για να γίνει επίπεδη. Σε αρκετά ειδώλια διακρίνονται μικρές μάζες πηλού που δεν έχουν απλωθεί καλά. Η πίσω όψη ακολουθεί τις περισσότερες φορές την κλίση του σώματος της κύριας όψης και είναι ελαφρά κοίλη. Η ένωση της πίσω επιφάνειας με την μπροστινή γίνεται κατά μήκος των πλευρών με πρόσθετο αραιωμένο πηλό. Η πίσω όψη των κεφαλιών συμπληρωνόταν και αυτή στα περισσότερα ειδώλια με πηλό και έπαιρνε τη μορφή της δουλεμένη με το χέρι[258]. Η μάζα του πηλού της πίσω όψης του κεφαλιού άλλοτε είχε επίπεδη μορφή και άλλοτε ελαφρά κυρτή, για να δηλωθούν τα μαλλιά δεμένα πίσω σε κότσο. Ο κότσος πολλές φορές δουλευόταν χωριστά στο χέρι για να πάρει κάποια μορφή και στη συνέχεια τον κολλούσαν στην πίσω όψη του κεφαλιού. Στα κεφάλια με στεφάνη η μάζα του πηλού της πίσω όψης τοποθετείται μερικές φορές στην κάτω πλευρά της στεφάνης αφήνοντάς την να προεξέχει. Σπάνια ο πηλός της πίσω όψης των κεφαλιών δουλευόταν με κάποιο εργαλείο, για να δηλωθούν στοιχειωδώς η χωρίστρα και οι πλόκαμοι των μαλλιών. Η ένωση των δύο όψεων του κεφαλιού γίνεται συνήθως πίσω από τα αυτιά.

Η εσωτερική επιφάνεια των ειδωλίων είναι αδρή, με υπολείμματα αρκετές φορές μικρών μαζών πηλού και αποτυπώματα δακτύλων.

Για τη διαφυγή του αέρα και την αποφυγή σκασιμάτων στην επιφάνεια των ειδωλίων κατά το ψήσιμο, στην πίσω όψη τους υπήρχαν οπές. Στα ειδώλια των τάφων οι οπές είναι κυρίως ωοειδείς[259] και σπανιότερα κυκλικές. Οι οπές των ειδωλίων που συνεχίζουν την παράδοση των ειδωλίων από την Τανάγρα έχουν σχήμα ορθογώνιο[260], ενώ άλλων ειδωλίων Ω. Οπή αερισμού λείπει από το ειδώλιο αριθ. 393, που είναι συμπαγές. Μικρότερες οπές στην πίσω όψη και στο κεφάλι χρησίμευαν για την εξάρτηση των ειδωλίων.

Η αφθονία των επίθετων πλαστικών μερών είναι μεγάλη[261]. Τα γυμνά χέρια είναι χειροποίητα και κολλούν επάνω στο σώμα στην τελική φάση της κατασκευής πριν από το ψή-

254. Οι παρατηρήσεις αυτές έγιναν σε έναν μεγάλο αριθμό μητρών ειδωλίων που βρέθηκαν στα εργαστήρια κοροπλαστικής της αγοράς της Πέλλας και στις ανασκαφές των χρόνων 1957 ως 1963/64.

255. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 170· Burr, Boston Myrinas, 20· Higgins, ό.π., 99.

256. Αριθ. 386, 391, 402, 344.

257. Για τις πίσω όψεις των ειδωλίων άλλων περιοχών, Troy, 18· Burr, Boston Myrinas, 21· D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 303 και Hesperia 35 (1966), 2· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 11, 12.

258. Troy, 17, 18.

259. D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 277. Οι ωοειδείς οπές ήταν κοινές στα ειδώλια της αθηναϊκής Αγοράς στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., D. Thompson, Hesperia 34 (1965), 35· βλ. και Burr, Boston Myrinas, 20· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 12· για τις ωοειδείς οπές του ύστερου 2ου αι. π.Χ., Thompson, ό.π., 54.

260. Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 12· Burr, Boston Myrinas, 20· η ορθογώνια οπή υπάρχει στην Αθήνα σε όλο τον 3ο αι. π.Χ., D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 303.

261. Η προσθήκη πλαστικών μερών στα μαλλιά και τις πτυχώσεις είναι πολύ συνηθισμένη στον ύστερο 3ο αι. π.Χ., D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 303.

σιμο, όπως και τα φτερά των Ερώτων, που έχουν βγει, όμως, από μήτρες. Επίθετα, πλασμένα κυρίως στο χέρι, είναι τα σκουλαρίκια, τα περιδέραια, τα αντικείμενα που κρατούν οι μορφές, όπως φιάλες, κιθάρες, ριπίδια, κέρατα Αμαλθείας, οι ερωτιδείς και τα περιστέρια που κολλούν στο σώμα τους, τα τεγίδια. Οι στεφάνες άλλοτε βγαίνουν από την ίδια μήτρα με το κεφάλι και άλλοτε είναι επίθετες ολόκληρες ή μόνον το κάτω κυλινδρικό τμήμα τους· επίθετες είναι ακόμα μάζες πηλού, που —δουλεμένες με το χέρι— σχηματίζουν μακριούς πλοκάμους μαλλιών, που πέφτουν στους ώμους, τα μαλλιά της κορυφής των κεφαλιών που απολήγουν σε «λαμπάδιο», καθώς και τμήμα των ενδυμάτων[262]. Με χάραξη που γινόταν στην τελική φάση της κατασκευής τονίζονται ορισμένες λεπτομέρειες του προσώπου, όπως ο χωρισμός των βλεφάρων, των ρουθουνιών, των χειλιών και των βοστρύχων. Χάραξη χρησιμοποιείται ακόμα στα κοσμήματα, στα στεφάνια και στις στεφάνες, στις πτυχές των ενδυμάτων και στο τρίχωμα των ζώων[263].

ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Βασικά στοιχεία για την κατάταξη των ειδωλίων των λαξευτών τάφων σε τύπους είναι η στάση του σώματος και η ενδυμασία, όπως δέχονται και οι περισσότεροι μελετητές[264].

Η συντηρητικότητα που χαρακτηρίζει την κοροπλαστική εξασφάλιζε στους τύπους μακριά ζωή. Υπάρχουν τύποι που παρουσιάζονται στον 4ο αι. π.Χ. και εξακολουθούν να κατασκευάζονται ως τον 1ο αι. π.Χ. Η τεχνοτροπία των μορφών, σε συνδυασμό με την τεχνική αποτελούν συνήθως τα βασικά στοιχεία χρονολόγησης, όταν λείπουν τα ανασκαφικά δεδομένα.

Στα ειδώλια των λαξευτών τάφων κυριαρχούν οι άνετες στάσεις. Εξαίρεση αποτελεί το ειδώλιο Νίκης αριθ. 110, με τα σφιχτά ενωμένα και αλύγιστα πόδια. Η στατικότητα όμως των ποδιών αντισταθμίζεται με την κίνηση του επάνω μέρους του σώματος, του κεφαλιού και των χεριών[265].

Η μονοτονία των τύπων διακόπτεται με τα κεφάλια, που βγαλμένα από διαφορετικές μήτρες χρησιμοποιούνται στα ειδώλια της ίδιας σειράς, με τις χειρονομίες και τα αντικείμενα που κρατούν οι μορφές[266], καθώς και με τη χάραξη νέων ποικίλων λεπτομερειών στα κομμάτια των νεότερων σειρών. Το ύψος επίσης των ειδωλίων της ίδιας σειράς μπορεί να διαφέρει, καθώς τα νεότερα κομμάτια είναι πολύ μικρότερα από τα παλιότερα, με τη συρρίκνωση του πηλού με τον αέρα και τη φωτιά. Οι μορφές είναι μετωπικές και μονοδιάστατες. Δεν υπάρχει προτίμηση για ζευγάρια μορφών ή πολύμορφες συνθέσεις. Το ύψος των ειδωλίων κυμαίνεται συνήθως από 0,13-0,35 μ. Δε λείπουν ωστόσο και οι μεγάλες «μνημειακές» μορφές, που συναντιούνται σε όλες σχεδόν τις περιοχές, παράλληλα με αυτές που έχουν κανονικές αναλογίες[267]. Οι αναλογίες σώματος και κεφαλιών στα περισσότερα ειδώλια είναι κανονικές. Μόνον τα κεφάλια των ειδωλίων που συνεχίζουν την παράδοση των ειδωλίων από

262. Στο ειδώλιο αριθ. 385 επίθετο είναι το επάνω μέρος του ιματίου, γύρω από το λαιμό.

263. Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 13.

264. Nicholls, ό.π., 220.

265. Στατικότητα χαρακτηρίζει και το ειδώλιο του τραγικού ηθοποιού αριθ. 417.

266. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 170· Burr, Boston Myrinas, 20· Higgins, ό.π., 99.

267. Το ύψος των ειδωλίων αυτών ποικίλλει από 0,40-0,45 μ. (αριθ. 139, 136, 277, 286, 278)· βλ. και D. Thompson, Hesperia 22 (1954), 93· της ίδιας, Hesperia 34 (1965), 52, πίν. 17, 1· Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, πίν. 16α, Α 33· Troy, πίν. XXXII αριθ. 156, XXXIII αριθ. 153.

την Ταγάγρα είναι αισθητά μικρότερα από το σώμα[268]. Στα ειδώλια αυτά ο λαιμός είναι λεπτός κυλινδρικός και σχηματίζει με το σώμα έντονη γωνία[269], ενώ σε όλα τα άλλα είναι σχεδόν στητός και μόνον το κεφάλι έχει ελαφρά ή έντονη κλίση.

Τα ειδώλια των λαξευτών τάφων αντιπροσωπεύουν έναν μεγάλο αριθμό τύπων της ελληνιστικής εποχής. Η πλειονότητα αποτελείται από ντυμένες γυναικείες μορφές, που κρατούν με το ένα χέρι διάφορα αντικείμενα ή το ιμάτιο, ενώ το άλλο ή είναι στηριγμένο στη μέση ή λυγισμένο προς τα εμπρός ή πλάγια. Όλα σχεδόν τα ντυμένα γυναικεία ειδώλια φορούν χιτώνα και ιμάτιο. Ο χιτώνας στις περιπτώσεις που φαίνεται είναι στενός, ψηλά ζωσμένος, κάτω από το στήθος και χωρίς χειρίδες. Στο στήθος σχηματίζεται βαθύ άνοιγμα σχήματος V[270]. Ο χιτώνας αυτός φαίνεται ότι αποτελείται από λεπτό, πιθανόν λινό ύφασμα. Στις περιπτώσεις που είναι καλυμμένος με το ιμάτιο διακρίνεται μόνον το κάτω μέρος του με βαριές κάθετες πτυχές και ελαφρά ημικυκλικό, σχεδόν οριζόντιο, άνοιγμα στο λαιμό. Στα ειδώλια αριθ. 137, 138 η επάνω παρυφή του αφήνει ακάλυπτο το δεξί ώμο. Το ιμάτιο, από βαρύ μάλλινο ύφασμα, όπως φαίνεται στα ειδώλια αριθ. 344, 402 και από λεπτότερο, ίσως λινό, στα υπόλοιπα, είτε τυλίγεται γύρω από το σώμα, άλλοτε καλύπτοντάς το ολόκληρο, άλλοτε αφήνοντας ακάλυπτο το κάτω μέρος του κορμού ή τον ένα μαστό, είτε τυλίγεται γύρω από τον ένα ή και τους δύο καρπούς των χεριών, πέφτοντας επάνω στον ώμο της άλλης πλευράς. Σε αρκετά ειδώλια το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι και σχεδόν πάντα τα χέρια. Μοναδική είναι η περίπτωση της Νίκης αριθ. 110 με το ζωσμένο ψηλά πέπλο που σχηματίζει μακρύ απόπτυγμα. Σε όλα τα ειδώλια των οποίων φαίνονται τα πόδια διακρίνονται ψηλά κατύμματα.

Ο τύπος της ημίγυμνης γυναικείας μορφής με το ιμάτιο, που σκεπάζει το κάτω μέρος του σώματος από την αρχή των μηρών, αντιπροσωπεύεται από επτά ειδώλια. Στα ειδώλια αριθ. 139, 140, 278, 286 η γυναικεία μορφή παριστάνεται στηριγμένη σε πεσσίσκο. Στα ειδώλια αριθ. 392, 414 η μορφή είναι καθισμένη επάνω σε βράχο, ενώ στο ειδώλιο αριθ. 391 είναι όρθια μετωπική και με τα χέρια, που λείπουν, συγκρατούσε το ιμάτιο που κάλυπτε την πίσω όψη του σώματος. Τα αντικείμενα που κρατούν οι στηριγμένες στους πεσσούς μορφές προσδίνουν σ' αυτές έναν ιδιαίτερο συμβολικό χαρακτήρα και μία πολύμορφη υπόσταση[271]. Οι κινήσεις των χεριών, αντίθετα με τα ντυμένα γυναικεία ειδώλια, είναι θεαματικές, καθώς επιδεικνύουν τα αντικείμενα που κρατούν.

Ο Έρωτας στον τύπο του εφήβου που στηρίζεται σε πεσσό, χωρίς να λείπει και ο τύπος του Έρωτα-παιδιού που πετάει, παιδιά επάνω σε ζώα, παιδαγωγοί, είναι οι κυριότεροι από τους υπόλοιπους τύπους των ειδωλίων των λαξευτών τάφων. Οι έφηβοι Έρωτες που στηρίζονται σε πεσσό είναι γυμνοί· ιμάτιο τυλιγμένο γύρω από τους καρπούς των χεριών τους πέφτει στο πίσω μέρος του σώματος. Τα παιδιά επάνω σε ζώα φορούν χλαμύδα, που πορπώνεται στον ένα ώμο.

Οι θεατρικές μορφές είναι ελάχιστες, ένα ειδώλιο τραγικού ηθοποιού, που υποδύεται τον Ηρακλή[272], με χιτώνα που σχηματίζει απόπτυγμα και λοξά ριγμένο επάνω στον αριστερό

268. Το μικρό κεφάλι, που δεν βρίσκεται σε σωστή αναλογία με το σώμα, συναντιέται σε πολλά ειδώλια του 2ου αι. π.Χ., Troy, 26.

269. Troy, 31. Οι έντονες γωνίες των κεφαλιών με το σώμα παρουσιάζονται αρχικά γύρω στο 220 π.Χ. στην αθηναϊκή Αγορά και γίνονται πιο συχνές στον πρώιμο 2ο αι. π.Χ., D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 310.

270. D. Thompson, Hesperia 28 (1959), 145.

271. Για το θεματολόγιο στην κοροπλαστική στο 2ο και 1ο αι. π.Χ., βλ. D. Thompson, Hesperia 34 (1965), 47· η ίδια, Hesperia 35 (1966), 257.

272. Αριθ. 417.

ώμο ιμάτιο και δύο προσωπεία, ένα αντρικό τραγικό και ένα γυναικείο της νέας Κωμωδίας[273]. Άλλοι τύποι, όπως της «ιεροδούλου»[274], του γαλάτη πολεμιστή[275], του Έρωτα και της Ψυχής[276], του Ερμή κριοφόρου[277] αντιπροσωπεύονται από μεμονωμένα παραδείγματα.

Ένα από τα μέσα με τα οποία ξεπερνιέται η μονοτονία των τύπων, όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, είναι η ποικιλία των κεφαλιών των μορφών, με το διαφορετικό σχήμα των προσώπων και τα διαφορετικά χαρακτηριστικά, τις ποικίλες κομμώσεις και το διάκοσμο των κεφαλιών.

Τα πρόσωπα των ειδωλίων αριθ. 344, 386, 402 είναι ωοειδή με ψηλό μέτωπο, λεπτό τονισμένο σαγόνι, ίσια λεπτή μύτη, μεγάλες κόγχες ματιών, όχι τονισμένες, και ίριδες που αποδίδονται με χρώμα. Τα χείλη είναι λεπτά, ελάχιστα ανάγλυφα και χωρισμένα. Ο λαιμός των ειδωλίων αυτών είναι λεπτός, κυλινδρικός με χαράξεις[278]. Άλλα ειδώλια έχουν στρογγυλό πρόσωπο με έντονα χαρακτηριστικά, μεγάλες αμυγδαλόσχημες κόγχες ματιών με τονισμένα βλέφαρα[279], έντονα ανάγλυφα χείλη, ίσια μύτη με πλατιά πτερύγια και στρογγυλό σαγόνι. Τριγωνικό σχήμα προσώπου έχουν μόνον τα ειδώλια αριθ. 97, 98. Χαρακτηριστική είναι η μακριά μύτη και το οξύ σαγόνι τους[280]. Τα υπόλοιπα ειδώλια των λαξευτών τάφων, που είναι και τα περισσότερα, έχουν στρογγυλά πρόσωπα ή σχεδόν ωοειδή με ελαφρά τονισμένα τα βλέφαρα των αμυγδαλόσχημων ματιών, ίσια μύτη με εξέχουσα άκρη, μικρό στόμα με λεπτά, ελάχιστα ανοιχτά χείλη[281] και στρογγυλό σαγόνι. Γενικά, τα χαρακτηριστικά των προσώπων αυτών είναι αχνά, τονισμένα μερικές φορές με χρώματα, χωρίς έκφραση. Τα πρόσωπα της άλλης μεγάλης ομάδας των ειδωλίων των λαξευτών τάφων, των Ερώτων, έχουν μεγαλύτερη ομοιομορφία. Στην πλειονότητά τους είναι στρογγυλά με μεγάλα μάτια, κανονική μύτη και λεπτά σφιχτά χείλη.

Η κόμμωση των γυναικείων ειδωλίων των λαξευτών τάφων είναι κυρίως «κνιδιακή»[282]. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, ακολουθούν με παράλληλους προς τα πλάγια τραβηγμένους πλοκάμους το περίγραμμα του κεφαλιού και δένονται πίσω σε κότσο που ελάχιστα τονίζεται τις περισσότερες φορές. Στο ειδώλιο αριθ. 385 τα μαλλιά σχηματίζουν αφράτες μάζες και ο κότσος αποτελείται από μπούκλες[283]. Παρόμοιο κότσο έχει και το ειδώλιο αριθ. 110. Έντονα σχηματοποιημένους κότσους που εξέχουν έχουν τα ειδώλια αριθ. 109, 274, 275, 285. Στο ειδώλιο αριθ. 277 όλη η μάζα των μακριών μαλλιών πέφτει επάνω στο δεξί ώμο. Οι μακριοί επίθετοι, δουλεμένοι στο χέρι πλόκαμοι, που πέφτουν επάνω στους ώμους, είναι πολύ συνηθισμένοι στα ειδώλια της Πέλλας. Κόμμωση πεπονοειδή έχουν τα ειδώλια που συνεχίζουν την παράδοση των Ταναγραίων, αριθ. 386, 402 και 391[284]. Τα μαλλιά, χωρισμένα σε τέσσερα συνήθως μέρη σε κάθε πλευρά της μεσαίας χωρίστρας, δένονται πίσω σε κότσο με μπούκλες. Οι βόστρυχοι αποδίδονται με παράλληλες χαράξεις ή πυκνά μικρά κτυπήματα.

273. Αριθ. 2, 418.
274. Αριθ. 393.
275. Αριθ. 226.
276. Αριθ. 229, 416.
277. Αριθ. 349.
278. Troy, 30.
279. Troy, 28, 29.
280. Troy, 30, 32.
281. Troy, 30.
282. Troy, 36, 37.
283. Οι ελεύθερες μπούκλες των κότσων, που εμφανίζονται από τα μέσα του 3ου αι. π.Χ., είναι κοινές στο 2ο αι. π.Χ., Troy, 37.
284. Troy, 38, 39· D. Thompson, Hesperia 21 (1952), 138.

Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός ειδωλίων έχει την κόμμωση, που είναι γνωστή ως «τέττιξ»[285]. Επάνω από το μέτωπο σχηματίζονται δύο ή τρεις σειρές συμμετρικών σπειροειδών βοστρύχων και πίσω κότσος. Τα μαλλιά του ειδωλίου αριθ. 277 σχηματίζουν στο πίσω μέρος του κεφαλιού, χαμηλά, επιμήκη κότσο[286], ενώ στην κορυφή ξεχωρίζει μάζα μαλλιών δεμένη με ταινία. Η κόμμωση αυτή είναι μία εξελιγμένη μορφή του κλασικού «λαμπάδιου»[287]. Στους ώμους της μορφής πέφτουν πλούσιοι πλόκαμοι. «Λαμπάδιον» έχει και το γυναικείο τραγικό προσωπείο αριθ. 2, καθώς και το ειδώλιο αριθ. 403, με διαφορετική όμως μορφή.

Οι Έρωτες-έφηβοι έχουν συνήθως μακριά μαλλιά, χωρισμένα στη μέση που πέφτουν επάνω στους ώμους. Μόνον τα μαλλιά του Έρωτα αριθ. 283 είναι κοντά, στο ύψος των αυτιών. Ένα μέρος τους είναι μαζεμένο στην κορυφή του κεφαλιού σχηματίζοντας «λαμπάδιο».

Τα εξαρτήματα των κεφαλιών των ειδωλίων παρουσιάζουν αρκετά μεγάλη ποικιλία: η διπλή ταινία στο ειδώλιο αριθ. 344 φαίνεται ότι έχει καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα. Στα ειδώλια αριθ. 2 και 277 συγκρατεί τη μάζα των μαλλιών στην κορυφή του κεφαλιού.

Στεφάνι με χονδρό κυλινδρικό στέλεχος στεφανώνει κεφάλια γυναικών και Ερώτων[288]. Τα φύλλα αποδίδονται με μικρά πυκνά κτυπήματα ή αμελείς παράλληλες ανομοιόμορφες χαράξεις[289]. Στα ειδώλια αριθ. 109 και 110 γύρω από το κυλινδρικό στέλεχος τυλίγεται πλατιά ταινία με χαράξεις. Αρκετά ειδώλια έχουν στεφάνι από πηλό, χονδρό ή λεπτό, κυλινδρικό στέλεχος, κάτω από το οποίο προβάλλουν φύλλα κισσού στα πλάγια και δύο καρποί επάνω από το μέτωπο, από τη μία και την άλλη πλευρά του χωρίσματος των μαλλιών[290]. Τα φύλλα και οι καρποί έμπαιναν μέσα σε μικρές οπές, που υπήρχαν στην επιφάνεια του κεφαλιού. Στεφάνι με στενό στέλεχος, τέλος, και πυκνά ακτινωτά κτυπήματα έχει το ειδώλιο αριθ. 272. Κάτω από αυτό προβάλλει φύλλο κισσού.

Η στεφάνη[291] με τη δακτυλιόσχημη βάση και τις ακτινωτές χαράξεις στην περιφέρεια είναι πολύ κοινή στα γυναικεία ειδώλια της Πέλλας. Σπάνια λείπουν η δακτυλιόσχημη βάση της και οι χαράξεις, όπως στο ειδώλιο αριθ. 280, ή οι χαράξεις καλύπτουν όλη την επιφάνειά της[292]. Η μπροστινή επιφάνεια της στεφάνης των ειδωλίων αριθ. 91, 95, 281, 345 διακοσμείται με μικρούς ανάγλυφους δίσκους[293].

Άλλα συνηθισμένα εξαρτήματα του κεφαλιού των γυναικείων ειδωλίων της Πέλλας είναι η καλύπτρα[294], την οποία καλύπτει πολλές φορές το ιμάτιο[295] και το τεγίδιο[296], που στο ειδώλιο αριθ. 109 συνοδεύεται από στεφάνι με φύλλα και καρπούς δεμένα με πλατιά ταινία.

285. Troy, 39· E. Abrahams, Greek Dress, 1908, 109.

286. Troy, 42, 43.

287. Troy, 41.

288. D. Thompson, Hesperia 28 (1959), 132 και Hesperia 34 (1965), 64· Bell III, ό.π., 89.

289. D. Thompson, Hesperia 32 (1963), 279.

290. Troy, 44.

291. Troy, 49· D. Thompson, Hesperia 35 (1966), 262· για τις διαφορετικές ονομασίες της στεφάνης Mollard-Besques, Louvre cat. II, 22, πίν. 23 a MYRINA 834 (διάδημα)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 62 αριθ. 1487 (διάδημα)· Abrahams, ό.π., 111, 112.

292. Αριθ. 102.

293. Συνδυασμός στεφάνης και στεφανιού με φύλλα κισσού, που φαίνονται ότι εξαρτώνται από τη δακτυλιόσχημη βάση της, υπάρχει σε πολλά γυναικεία ειδώλια από την αγορά της Πέλλας και το ιερό στα βόρειά της, βλ. σ. 252, υποσημ. 483.

294. Troy, 50.

295. Αριθ. 387.

296. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 62 αριθ. 1488.

Μοναδικό, τέλος, κάλυμμα ανδρικού κεφαλιού είναι η καυσία του Έρωτα αριθ. 396 και των παιδιών επάνω σε ζώα[297].

Τα είδη των κοσμημάτων των ειδωλίων που βρέθηκαν στους τάφους είναι περιορισμένα. Τα σκουλαρίκια είναι δισκόμορφα ή με γωνιώδη απόληξη[298]. Περιδέραιο με επιμήκη παράλληλα ελάσματα που αποδίδονται ανάγλυφα, φοράει το ειδώλιο αριθ. 110, ενώ στο αριθ. 402 στη θέση του περιδεραίου υπάρχει λεπτό φύλλο χρυσού. Τα ψέλια στους βραχίονες και στις κνήμες των γυναικείων μορφών[299] και Ερώτων[300] αποδίδονται με χρώμα υπόλευκο, κιτρινωπό ή φύλλα χρυσού. Με χρώμα, τέλος, δηλώνονται οι ιμάντες που διακρίνονται στους κορμούς των ημίγυμνων γυναικείων μορφών και Ερώτων[301].

ΤΥΠΟΙ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Ομάδα Α. Ντυμένες γυναικείες μορφές

1. Ειδώλια αριθ. 137, 138 από τον τάφο Γ (αριθ. 28) (Πίν. 20)

Οι μπροστινές όψεις των σωμάτων και των βάσεων είναι βγαλμένες από την ίδια μήτρα. Από κοινή μήτρα είναι επίσης βγαλμένες και οι μπροστινές όψεις των κεφαλιών. Οι πίσω όψεις των ειδωλίων είναι δουλεμένες με το χέρι. Παρατηρείται προσπάθεια απόδοσης των ρούχων στην πίσω και στις πλάγιες όψεις με μία χάραξη στην πλάτη και τη δημιουργία δύο πρόχειρων πτυχώσεων στο κρεμασμένο από το δεξί χέρι ιμάτιο. Στην πλάγια αριστερή πλευρά οι πτυχές επάνω στο λυγισμένο χέρι συνεχίζονται με χάραξη. Στην πίσω όψη του ιματίου, που κρέμεται από το δεξί χέρι, υπάρχουν δύο αβαθείς αυλακώσεις. Στην πίσω όψη του κεφαλιού η μάζα του πηλού τοποθετήθηκε στο κάτω μέρος της στεφάνης, αφήνοντάς την να προεξέχει. Δε διακρίνεται ο κότσος, όμως τα μαλλιά ξεχωρίζουν στις πλευρές του κεφαλιού με παράλληλες βαθιές χαράξεις.

Το ιμάτιο των μορφών κολλάει επάνω στο σώμα τονίζοντας το περίγραμμά του. Δημιουργούνται έτσι μεγάλες κενές από πτυχές επιφάνειες. Οι πτυχές που υπάρχουν είναι καθαρά οργανικές και ρευστές. Το ιμάτιο αποκτά έτσι μία διαφάνεια, χαρακτηριστική των έργων του β΄ μισού του 3ου και του 2ου αι. π.Χ.[302], που έχει την αρχή της στη μεταλλοτεχνία[303].

Ειδώλια του ίδιου τύπου με τα αριθ. 137, 138 είναι γνωστά από τον 4ο αι. π.Χ.[304]. Η στάση τους είναι παρόμοια με αυτή των ειδωλίων των λαξευτών τάφων, στην απόδοση όμως των ρούχων διακρίνεται μεγαλύτερη πλαστικότητα.

297. Troy, 53.

298. H. Hoffmann - P. Davidson, Greek Gold; Jewelry from the Age of Alexander, 1965, 100-103· H. F. Marshall, Catalogue of the Jewelry Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum, 1911, πίν. XXX.

299. Αριθ. 272.

300. Αριθ. 111, 112. Επίσης Leyenaar-Plaisier, Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée National des antiquités à Leiden, 1979, 139, πίν. 50 αριθ. 297· Mollard-Besques, Louvre cat. II, πίν. 49· Burr, Boston Myrinas, πίν. XXIV αριθ. 60, 61.

301. Αριθ. 111, 116· για τους ιμάντες βλ. M. Bieber, Griechische Kleidung, 1928, 94.

302. Για τη διαφάνεια του ιματίου, Troy, 24 αριθ. 153, πίν. XXXIII· D. Thompson, Hesperia 28 (1959), 149· η ίδια, Hesperia 22 (1954), 78 και Hesperia 33 (1963), 282.

303. D. Burr-Thompson, AJA 54 (1950), 371, 375.

304. Kleiner, Tanagrafiguren, πίν. 22a· Leyenaar-Plaisier, ό.π., 103, πίν. 35 αριθ. 208.

2. Ειδώλια αριθ. 97, 98 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 274, 275, 285 από τον τάφο Ι (αριθ. 33), αριθ. 386, 388, 389 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 14, 31, 35, 43, 44)

Οι μπροστινές όψεις των σωμάτων και των βάσεων των ειδωλίων αριθ. 97, 98 είναι βγαλμένες από την ίδια μήτρα. Από κοινή μήτρα προέρχονται και τα κεφάλια τους. Το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 386, που έχει κατασκευασθεί ολόκληρο από μία μήτρα, είναι συμπαγές. Μόνον ο κότσος είναι επίθετος.

Μήτρες για την κατασκευή ειδωλίων του τύπου αυτού έχουν βρεθεί στις παλιές ανασκαφές της Πέλλας και στη δυτική πύλη της αγοράς της[305]. Κανένα όμως από τα ειδώλια των τάφων δεν έχει βγει από αυτές.

Οι πίσω όψεις των σωμάτων είναι δουλεμένες με το χέρι. Η μάζα του πηλού στις πίσω όψεις των κεφαλιών των ειδωλίων αριθ. 97, 98, 388 έχει δουλευτεί ελάχιστα, για να διαμορφωθεί ο κότσος. Στις πίσω όψεις των κεφαλιών των ειδωλίων αριθ. 274, 275 προστέθηκε μάζα πηλού, που έχει εξομαλυνθεί, ενώ ο κότσος είναι πρόσθετος. Η πίσω όψη του κεφαλιού του ειδωλίου αριθ. 285 έχει δουλευτεί περισσότερο με το χέρι. Συνεχίζεται το χώρισμα των μαλλιών της μπροστινής όψης, ενώ οι μάζες των μαλλιών χωρίζονται με αβαθή αυλάκωση και οι βόστρυχοι με ελαφρές χαράξεις. Ο κότσος είναι πρόσθετος, όπως πρόσθετο είναι και το επάνω μέρος του ιματίου που καλύπτει το επάνω μέρος του κεφαλιού και τον αυχένα. Στο ειδώλιο αριθ. 388 η στεφάνη έχει τοποθετηθεί επάνω από το ιμάτιο, που καλύπτει το κεφάλι. Τα ειδώλια αριθ. 274, 285 φορούν επίθετα στεφάνια με κυλινδρικά στελέχη. Το στέλεχος του στεφανιού του ειδωλίου αριθ. 386 λείπει· διατηρούνται μόνο στη θέση τους τα φύλλα και οι καρποί κισσού.

Στην απόδοση των πτυχώσεων των ρούχων των ειδωλίων της ομάδας αυτής διακρίνονται δύο τάσεις. Την πρώτη αντιπροσωπεύει το ειδώλιο αριθ. 386. Οι πτυχές του χιτώνα είναι κάθετες, βαθιές, με λεπτές ακμές. Οι πυκνές, βαθιά κομμένες πτυχές του ιματίου είναι περισσότερο διακοσμητικές[306]. Τη δεύτερη τάση αντιπροσωπεύουν τα υπόλοιπα ειδώλια της ομάδας. Στα ειδώλια των οποίων η επιφάνεια δεν έχει φθαρεί, διακρίνουμε μία ελάττωση των πτυχώσεων του ιματίου. Στο κάτω μέρος του σώματος υπάρχουν μόνον τρεις ελαφρά ανάγλυφες πτυχές, ενώ στο επάνω μέρος τελείως σχηματικές πτυχές δημιουργούν μία πολλαπλή οξεία γωνία στον αγκώνα του στηριγμένου στη μέση χεριού και σχηματίζουν διακοσμητικά μοτίβα. Οι λοξές παράλληλες πτυχές, που διασχίζουν διαγώνια το σώμα τονίζονται με χάραξη. Οι πτυχές του χιτώνα όλων των ειδωλίων είναι κάθετες, ανομοιόμορφες σε πλάτος και πάχος, με άκρες που στρέφονται προς τα έξω.

Ειδώλια παρόμοια είναι γνωστά από τον 4ο αι. π.Χ. Ειδώλια από τη Βοιωτία[307], που χρονολογούνται στο δ΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.[308] έχουν πιο φυσική στάση από αυτά των λαξευτών τάφων· το σώμα τους φαίνεται να ακολουθεί την κίνηση του άνετου ποδιού και η πτύχωση του ιματίου είναι λιγότερο σχηματική.

Στο ειδώλιο αριθ. 386, που μπορεί να τοποθετηθεί στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., διατηρούνται οι λεπτές ανάγλυφες πτυχές στο επάνω μέρος του σώματος, στο κάτω όμως μέρος η

305. Μήτρα αριθ. Ε 1233 από τις παλιές ανασκαφές της Πέλλας· η μήτρα της αγοράς βρέθηκε στην ανασκαφική περίοδο 1983.

306. Για την πτύχωση του ειδωλίου αριθ. 386 βλ. Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 53, πίν. 4 Α10· D. Thompson, Hesperia 33 (1963), 280, 289, πίν. 73 αριθ. 11· A. Laumonier, Délos XXIII, 1956, 184, πίν. 62 αριθ. 618· Breitenstein, Danish Museum, 1941, πίν. 67 αριθ. 548.

307. Besques, Louvre cat. III 20, πίν. 21 b D91, c D90.

308. Besques, Louvre cat. III 21, πίν. 21 d D94, e D95.

απόδοση είναι έντονα σχηματική και η απόληξη της ελεύθερης παρυφής στην αριστερή πλευρά τελείως άκαμπτη. Η στάση του σώματος είναι περισσότερο κάθετη και ο λαιμός έχει αφύσικη θέση. Τα υπόλοιπα ειδώλια δείχνουν την εξέλιξη του τύπου μέσα στο 2ο αι. π.Χ. Οι πτυχές λιγοστεύουν, σχηματοποιούνται και τονίζονται με χάραξη. Οι μορφές είναι λεπτές, ψηλές, κάθετες. Το ειδώλιο αριθ. 274 βρίσκεται ίσως πιο κοντά στην παράδοση του 3ου αι. π.Χ. Η στάση του όμως είναι μία αποτυχημένη μίμηση της στάσης των ειδωλίων από την Τανάγρα.

3. Ειδώλια αριθ. 68, 90, 93, 96, 99, 135 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 281, 287 από τον τάφο Ι (αριθ. 33), αριθ. 404 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 11, 12, 13, 14, 19, 33, 45)

Η μπροστινή όψη του σώματος, του κεφαλιού και της βάσης του ειδωλίου αριθ. 96 είναι βγαλμένα από μία μήτρα. Από τη μήτρα αυτή έχουν βγει και τα ειδώλια αριθ. 99 και 68. Οι βόστρυχοι των μαλλιών χωρίζονται με χάραξη. Στο επάνω μέρος του ιματίου που καλύπτει το κεφάλι σχηματίζονται πολύ λεπτές πτυχώσεις, ενώ στο κάτω μέρος υπάρχει μόνο μία τριπλή τριγωνική πτυχή ανάμεσα στους μηρούς. Η παρυφή του ιματίου, που κρέμεται από το στηριγμένο στη μέση αριστερό χέρι, έχει κυματιστή απόληξη. Οι πτυχές του χιτώνα είναι τελείως κάθετες με ελαφρά κλίση μόνον των κάτω άκρων προς τα έξω. Οι πίσω όψεις είναι δουλεμένες αδρά με το χέρι. Δε διακρίνεται κότσος στην πίσω όψη του κεφαλιού.

Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 404, που έχει βγει από άλλη μήτρα. Το κεφάλι του είναι βγαλμένο από την ίδια μήτρα με το σώμα. Οι πτυχές σε σχέση με τα προηγούμενα ειδώλια είναι πιο πλατιές και σχηματοποιημένες.

Από μία μήτρα έχουν βγει τα σώματα και τα κεφάλια των ειδωλίων αριθ. 135 και 287. Το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 287 φαίνεται ότι είναι νεότερο· βγήκε όταν η μήτρα ήταν ήδη πολύ χρησιμοποιημένη. Η απόδοση των ρούχων είναι όμοια με αυτή των ειδωλίων αριθ. 96, 99, 68. Οι βόστρυχοι των μαλλιών χωρίζονται με αμελείς χαράξεις. Η πίσω όψη των ειδωλίων δεν είναι ομοιόμορφα αποδοσμένη. Στο ειδώλιο αριθ. 135 μόλις διακρίνεται ο κότσος χαμηλά και ο πηλός γεμίζει όλο το πίσω μέρος του κεφαλιού από την επάνω πλευρά της στεφάνης. Στο ειδώλιο αριθ. 287 ο κότσος έχει τοποθετηθεί σχετικά ψηλά, είναι οξύς και αφήνει τη στεφάνη να εξέχει. Παρόμοια είναι η απόδοση των πτυχών του ιματίου του ειδωλίου αριθ. 281, που είναι βγαλμένο από μεγαλύτερη μήτρα, καθώς και των ειδωλίων αριθ. 90 και 93, από διαφορετικές μήτρες. Στο ειδώλιο αριθ. 93 η απόληξη της παρυφής του ιματίου στην αριστερή πλευρά είναι διπλή σιγμοειδής, περισσότερο ελεύθερη από τα υπόλοιπα ειδώλια.

Στα ειδώλια της ομάδας αυτής μπορεί κανείς να διακρίνει δύο τάσεις. Η πρώτη αντιπροσωπεύεται από το ειδώλιο αριθ. 404 με τις έντονα γραμμικές, σχεδόν κομμένες πτυχές. Η απόδοση αυτή μέσα στο 2ο αι. π.Χ. θα γίνει περισσότερο γραμμική και σχηματική[309]. Η δεύτερη τάση αντιπροσωπεύεται από τα υπόλοιπα ειδώλια με χαρακτηριστικές τις λεπτές, ανάγλυφες πτυχές στο επάνω μέρος του σώματος και τη διαφάνεια του ιματίου στο κάτω μέρος[310]. Οι μεγάλες απτύχωτες επιφάνειές του έρχονται σε αντίθεση με τις κάθετες πτυχές του χιτώνα[311].

309. Βλ. ειδώλια της ομάδας 6· για την απόδοση των ενδυμάτων του ειδωλίου αριθ. 404 βλ. αριθ. 109, 387, 386, 403, καθώς και Troy, 26, 125, πίν. XXXIV αριθ. 155.

310. Βλ. και αριθ. 390, 285.

311. E. Töpperwein, Terracotten von Pergamon, 1976, 20, 203, πίν. 7 αριθ. 45· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65, πίν. 32 Π 1499.

Ένας μεγάλος αριθμός παρόμοιων ειδωλίων υπάρχει στο 2ο αι. π.Χ. Οι μορφές είναι στιβαρές, μετωπικές με ελαφρά μόνο στροφή του κεφαλιού. Η άνετη στάση των ποδιών δεν επηρεάζει τη στάση του σώματος. Ένα ειδώλιο από τη Μύρινα στη Βοστώνη[312] με λίγες ξερές γραμμικές πτυχές δείχνει την εξέλιξη του τύπου στον 1ο αι. π.Χ.

4. Ειδώλια αριθ. 91, 92, 94, 95, 134 από τον τάφο Γ (αριθ. 28) (Πίν. 13, 18)

Οι μπροστινές όψεις των σωμάτων, των βάσεων, καθώς και των κεφαλιών είναι βγαλμένες από τις ίδιες μήτρες, που φαίνεται ότι ήταν πολύ χρησιμοποιημένες. Η απόδοση γενικά είναι πολύ μέτρια[313]. Οι μορφές είναι λεπτές και κοντές. Το σώμα δεν επηρεάζεται από την κίνηση του άνετου ποδιού και εξαφανίζεται κάτω από τα ρούχα. Ο χιτώνας έχει κάθετες πτυχές ανομοιόμορφου πάχους, ενώ οι πτυχές του ιματίου είναι ελαφρά ανάγλυφες ή τελείως αδιάκριτες. Το περίγραμμα του ανεμιζόμενου στα πλάγια αριστερά, ιματίου είναι καμπύλο με κάπως κυματιστή απόληξη της παρυφής του. Το κεφάλι είναι μικρό και τα χαρακτηριστικά των προσώπων δεν διακρίνονται σχεδόν καθόλου, εκτός από τη μύτη που εξέχει αρκετά έντονα[314].

5. Ειδώλια αριθ. 64, 65, 65α, 67, 69, 70, 100-106 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 279, 280 από τον τάφο Ι (αριθ. 33), αριθ. 345, 387 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 10, 11, 15, 16, 33, 42, 44).

Από μία μήτρα είναι βγαλμένα τα σώματα των ειδωλίων αριθ. 69, 102. Χαρακτηριστική είναι η τονισμένη ανάγλυφη πτυχή κάτω από το στήθος και τα στενότερα ανεμιζόμενα στα πλάγια πέρατα του ιματίου. Από άλλη μήτρα είναι βγαλμένα τα σώματα των ειδωλίων αριθ. 64, 65, 67, 70, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 279, 345.

Τμήμα της μήτρας αυτής πιθανότατα βρέθηκε το 1981 στην ανατολική στοά της αγοράς της Πέλλας[315]. Από μία μήτρα (Α) έχουν βγει τα κεφάλια με στεφάνες των ειδωλίων αριθ. 64, 65, 70, 101, 103, 104, 105, 279 και από άλλη (Β) τα κεφάλια με στεφάνι των ειδωλίων αριθ. 67, 106. Από διαφορετικές μήτρες, τέλος, έχει βγει το σώμα και το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 387. Η μορφή είναι πιο ψηλή και στητή σε σχέση με τις άλλες και στα ρούχα υπάρχει μεγάλη σχηματοποίηση, χωρίς οι ανεμιζόμενες στα πλάγια πτυχές να εξέχουν έντονα. Τα πρόσωπα των ειδωλίων της μήτρας Α είναι ωοειδή με έντονα μισάνοικτο στόμα, τονισμένα χείλη, βαθιές κοιλότητες ματιών, στρογγυλό σαγόνι και μύτη με τονισμένα πτερύγια, ενώ τα πρόσωπα της μήτρας Β είναι στρογγυλά με στρογγυλό σαγόνι και αμυγδαλωτά μάτια με βαθιές κόγχες. Τα μαλλιά αποδίδονται ως μάζα χωρίς λεπτομέρειες. Το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 345, που είναι βγαλμένο από άλλη μήτρα, έχει λεπτομερέστερη απόδοση μαλλιών με πυκνή χάραξη. Το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 387 με έντονη κλίση προς τα εμπρός έχει πρόσωπο με σχεδόν επίπεδο προφίλ και χαρακτηριστικά που δηλώνονται με χρώματα. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού ο πηλός τοποθετείται χαμηλά αφήνοντας τη στεφάνη ελεύθερη.

Στην απόδοση των πτυχώσεων διακρίνονται δύο τάσεις. Η πρώτη αντιπροσωπεύεται από το ειδώλιο αριθ. 387 με τις έντονα γραμμικές πτυχές, που τονίζονται και με χάραξη και η δεύτερη από τα υπόλοιπα ειδώλια με τελείως ξερή γραμμική απόδοση.

Παρόμοια ειδώλια είναι πολύ διαδομένα μέσα στον 3ο αι. π.Χ. Ειδώλια από τη Βοιω-

312. Burr, Boston Myrinas, 66, πίν. XXXIV αριθ. 88.

313. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65, πίν. 32 Π 1498.

314. Για την τυπολογική εξέλιξη βλ. τα ειδώλια της ομάδας 3.

315. Ειδώλιο ΒΕ 1981/221, σώζεται τμήμα της βάσης και το κάτω μέρος του σώματος, σωζ. ύψος 0,16 μ.

τία[316] που χρονολογούνται στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., έχουν στάση άνετη, χαριτωμένη και ρούχα με λεπτές και ρέουσες πτυχώσεις, που δεν εξαφανίζουν τη δομή του σώματος[317]. Ένα ειδώλιο από τη Μύρινα[318], που χρονολογείται στο τέλος του 3ου αι. π.Χ., έχει στάση λιγότερο άνετη και φυσική, με έντονη προβολή του αριστερού γοφού. Σε άλλα ειδώλια από τη Μύρινα στη Βοστώνη[319], πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., και τη Βέροια[320], αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., η προβολή του αριστερού γοφού είναι περισσότερο έντονη. Ο χιτώνας κολλάει επάνω στον κορμό, αλλά πέφτει κάτω από τους γλουτούς με βαριές ξερές πτυχές, δημιουργώντας έτσι μία αντίθεση όχι ευχάριστη, ανάμεσα στο επάνω και στο κάτω μέρος του σώματος. Στο ειδώλιο της Βέροιας, ακόμα, οι πτυχές είναι πυκνές, ίσιες, λεπτές και το περίγραμμα των απολήξεων του ιματίου στα πλάγια καμπύλο. Ο τύπος έτσι αποκτάει ένα χαρακτήρα γραμμικό, που παρατηρείται και στα ειδώλια της Πέλλας. Σ' αυτά η σχηματοποίηση είναι ακόμα μεγαλύτερη, καθώς η κίνηση που δημιουργεί η άνετη στάση σχεδόν εξαφανίζεται και τα περιγράμματα των μορφών γίνονται κάθετα. Τα ξερά καμπύλα περιγράμματα των ανεμιζόμενων στα πλάγια παρυφών του ιματίου ακολουθούν το παράδειγμα της Βέροιας. Στα ειδώλια όμως της Πέλλας παρατηρείται μια αύξηση του ύψους του επάνω από το ζώσιμο μέρους του σώματος, πράγμα που μετριάζει την έντονη αντίθεση του επάνω, σχετικά στενού, τονισμένου ανατομικά τμήματος με το μακρύ, κρυμμένο από το βαρύ πτυχωμένο χιτώνα, κάτω μέρος του σώματος. Σε ειδώλιο της Μύρινας[321], του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ., μπορεί να παρατηρήσει κανείς την έντονη αντίθεση με τα ειδώλια των παλιότερων σειρών. Η ξερή στάση και η καθαρά γραμμική απόδοση των πτυχώσεων είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του[322].

6. Ειδώλια αριθ. 344, 402 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 42, 45)

Τα σώματα και τα κεφάλια των ειδωλίων αριθ. 344, 402 έχουν βγει από διαφορετικές μήτρες. Τα κεφάλια με πεπονοειδή κόμμωση είναι συμπαγή και έχουν βγει το καθένα ολόκληρο από μία μήτρα. Στη συνέχεια προστέθηκαν οι κότσοι. Οι πίσω όψεις είναι δουλεμένες με το χέρι. Η θέση των κεφαλιών δεν είναι φυσική, ιδίως στο ειδώλιο αριθ. 344. Οι λαιμοί είναι λεπτοί, κυλινδρικοί, με χαράξεις. Οι πλαστικές, ομοιόμορφες σε πάχος και ρευστές πτυχώσεις, που θυμίζουν ακόμα έντονα τα ειδώλια από την Τανάγρα, δείχνουν καθαρά την επίδραση έργων γλυπτικής.

Παρόμοια ειδώλια είναι γνωστά από το τέλος του 4ου αι. π.Χ. Ειδώλιο από τη Βοιωτία[323] έχει χιτώνα με μεγάλες απτύχωτες επιφάνειες και κάθετες κυλινδρικές πτυχές. Το βαρύ ιμάτιο αφήνει να διαγράφεται το σώμα κάτω από αυτό. Η μορφή αριθ. 402 είναι πιο βαριά. Οι πτυχές του χιτώνα είναι κάθετες, το ιμάτιο, βαρύ, έχει λίγες αβαθείς πτυχές κάτω και πολλές παράλληλες επάνω. Σε σχέση με τα ειδώλια του 4ου αι. π.Χ. η πτύχωση είναι πιο αδρή και η απόληξή του στα πλάγια αριστερά σχηματίζει μία ξερή μάζα[324]. Πιο κοντά στο ειδώλιο της Βοιωτίας βρίσκεται το ειδώλιο αριθ. 344. Η μορφή είναι πιο ραδινή και η πτύχωση πιο

316. Besques, Louvre cat. III 25, πίν. 27 a D122, e D123 και 68, πίν. 92 c D428.
317. Breccia, Sciatbi, πίν. LXII αριθ. 156.
318. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 98, πίν. 116 b B°142.
319. Burr, Boston Myrinas, 67, πίν. XXXIV αριθ. 89.
320. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 66, πίν. 33 Π 1501.
321. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 99, πίν. 116 a MYRINA 1104.
322. Ανάλογος της ομάδας 5 είναι ο τύπος III της Morgantina, Bell III, ό.π., 52, εικ. c, 56.
323. Besques, Louvre cat. III, 16, πίν. 14 c D61, διαφέρει μόνον η θέση του δεξιού χεριού.
324. Παρόμοια πτύχωση στην απόληξη του ιματίου έχει το ειδώλιο από τη Βέροια αριθ. Π 2387 (αδημοσίευτο).

ρευστή[325]. Το κεφάλι της μπορεί να συγκριθεί με κεφάλι ειδωλίου από την αθηναϊκή Αγορά, που χρονολογείται γύρω στο 225 π.Χ.[326].

7. Ειδώλια αριθ. 89 από τον τάφο Γ (αριθ. 28) και αριθ. 272, 273 από τον τάφο Ι (αριθ. 33) (Πίν. 12, 31)

Τα ειδώλια έχουν βγει από διαφορετική μήτρα. Στην πίσω όψη του κεφαλιού του ειδωλίου αριθ. 89 μόλις διακρίνεται ο κότσος με πρόσθετο πηλό. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού του ειδωλίου αριθ. 272 έχει δοθεί στρογγυλό σχήμα. Οι πλόκαμοι των μαλλιών, που πέφτουν στους ώμους, το στεφάνι, ο ερωτιδέας και η φιάλη είναι πρόσθετα.

Ειδώλια παρόμοια με τα αριθ. 89 και 272, 273 είναι γνωστά από τον 3ο αι. π.Χ. Ένα ειδώλιο από τη Μύρινα[327] διακρίνεται για τη χαριτωμένη στάση του. Ο χιτώνας από λεπτό ύφασμα αφήνει να φαίνεται το σώμα κάτω από τις κάθετες, αλλά ρευστές πτυχές. Ένα ειδώλιο της Βέροιας[328] έχει πτύχωση όμοια με των παραπάνω ειδωλίων της Πέλλας, που είναι αντιπροσωπευτική του 2ου αι. π.Χ. Διατηρούν κάποια ίχνη της φιλάρεσκης στάσης, αλλά η απόδοση είναι μέτρια. Οι μορφές είναι πιο γεμάτες και τα ρούχα έχουν τελείως ίσιες γραμμικές πτυχώσεις, που εξαφανίζουν το σώμα. Οι απολήξεις του ιματίου είναι ξερές. Στα ειδώλια της Βέροιας ο χιτώνας είναι πιο χαμηλά ζωσμένος, έτσι ώστε δεν υπάρχει σωστή αναλογία ανάμεσα στο επάνω και το κάτω μέρος του σώματος[329].

8. Ειδώλια αριθ. 107, 108 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 346 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 17, 42)

Οι μπροστινές όψεις των σωμάτων και των βάσεων καθώς και των κεφαλιών των ειδωλίων αριθ. 107, 108 έχουν βγει από τις ίδιες μήτρες, που ήταν πολύ χρησιμοποιημένες. Παρόμοιο ειδώλιο από τη Μύρινα[330] χρονολογείται λίγο μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και από τα Άβδηρα[331] γύρω στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. Στο κάτω μέρος του ιματίου υπάρχουν λίγες ανάγλυφες πτυχές απόλυτα οργανικές, που ξεκινούν από τη μέση του αριστερού μέρους του σώματος. Στο επάνω τμήμα, ελαφρά καμπύλες πτυχές στο στέρνο ξεκινούν από τον αγκώνα του στηριγμένου στη μέση χεριού και φθάνουν ως τη μέση της άλλης πλευράς. Ελαφρά πτύχωση σχηματίζεται και στο ιμάτιο, που κρέμεται από το δεξί χέρι. Το ειδώλιο αριθ. 346 της Πέλλας βρίσκεται κοντά στα παραπάνω. Η μορφή είναι βαριά. Στο κάτω μέρος του ιματίου υπάρχει μόνο μία πτυχή και ελάχιστες επάνω και στο τμήμα του ιματίου που κρέμεται[332]. Τα ειδώλια αριθ. 107, 108 δείχνουν ένα ακόμα μεταγενέστερο στάδιο μέσα στο 2ο αι. π.Χ. Οι μορφές είναι ψηλόλιγνες και το ρούχο, με ελάχιστες πτυχές, κολλάει επάνω στο σώμα. Μία λοξή πτυχή ξεκινάει από τα αριστερά της μέσης και καταλήγει στο δεξί γόνατο, ενώ μερικές τελείως γραμμικές στο λυγισμένο δεξί χέρι σχηματίζουν γωνία με αυτές του κρεμασμένου ιματίου. Ειδώλια από τη Βέροια[333] με πολύ φθαρμένη επιφάνεια φαίνεται ότι εκφράζουν την ίδια αντίληψη.

325. Kleiner, Tanagrafiguren, πίν. 21· Leyenaar-Plaisier, ό.π., 106, πίν. 37 αριθ. 214 (β΄ μισό 3ου αι. π.Χ.).

326. D. Thompson, Hesperia 33 (1963), 310, 316, πίν. 82 αριθ. 15· ανάλογος της ομάδας 6 είναι ο τύπος V της Morgantina, Bell III, ό.π., 52, εικ. c, 59.

327. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 100, πίν. 117 a MYR 240.

328. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 65, πίν. 32 Π 1498.

329. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 64, 66, πίν. 31 Π 1495, 33 Π 1501.

330. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 100, πίν. 117 d MYR 248.

331. Δ. Λαζαρίδης, Άβδηρα 1960, 53, πίν. 4 Α8.

332. Βλ. και Breitenstein, Danish Museum 1941, 72, πίν. 83 αριθ. 678.

333. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 68, πίν. 41 Π 1513 και 40 Π 1521· ανάλογος της ομάδας 8 είναι και ο τύπος VI της Morgantina, Bell III, ό.π., 52, εικ. c, 59, 60.

9. Ειδώλιο αριθ. 276 τάφου Ι (αριθ. 33) (Πίν. 31)

Οι μήτρες από τις οποίες βγήκαν το σώμα και το κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 276 ήταν πολύ χρησιμοποιημένες. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου και οι βόστρυχοι δε διακρίνονται καθόλου. Γι' αυτό τα μαλλιά χρωματίσθηκαν έντονα. Η πτύχωση επίσης φαίνεται ελάχιστα. Στην πίσω όψη του κεφαλιού ο πηλός τοποθετήθηκε στο κάτω μέρος της στεφάνης.

Ειδώλιο παρόμοιο από τη Μύρινα χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ.[334]. Το ιμάτιό του έχει ελαφρά ανάγλυφες πτυχές, καθαρά οργανικές, και ο χιτώνας κολλάει επάνω στο άνετο πόδι, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα είναι βαθιά πτυχωμένος. Η στάση του είναι πιο φυσική από του ειδωλίου αριθ. 276. Στο ειδώλιο της Πέλλας η πτύχωση είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Στο κάτω μέρος του χιτώνα, που φαίνεται, επίπεδες επιφάνειες χωρίζονται με χαράξεις. Η μορφή είναι ραδινή, απόλυτα κάθετη.

10. Ειδώλιο αριθ. 136 από τον τάφο Γ (αριθ. 28) (Πίν. 19)

Από την ανατολική στοά της αγοράς της Πέλλας προέρχεται μήτρα του ίδιου τύπου, αλλά με ψηλότερη βάση, χαμηλότερο σώμα και διαφορετικό κεφάλι[335]. Η μήτρα του ειδωλίου αριθ. 136 πρέπει να είχε μεγαλύτερο ύψος, επομένως ήταν πιθανότατα παλιότερη από τη μήτρα της αγοράς. Το κεφάλι του ειδωλίου είναι βγαλμένο από άλλη μήτρα και η πίσω όψη δουλεμένη με το χέρι, σχεδόν επίπεδη. Στην πίσω όψη του κεφαλιού προστέθηκε πηλός για το σχηματισμό κότσου. Ο Έρωτας και το ριπίδιο είναι επίθετα. Από τη στεφάνη λείπει η δακτυλιόσχημη βάση, που ήταν και αυτή επίθετη.

Ειδώλια παρόμοια είναι γνωστά από τη Μύρινα. Έχουν πλούσια πτυχωμένη επιφάνεια με λεπτές ανάγλυφες πτυχές. Σε ειδώλιο της Βοστώνης οι πτυχές του χιτώνα ποικίλλουν και η απόληξη του ιματίου είναι έντονα κυματιστή[336]. Στο ειδώλιο αριθ. 136, που πρέπει να είναι παλιότερο, το ιμάτιο, σχεδόν απτύχωτο, κολλάει στο σώμα. Μόνο μεταξύ των μηρών σχηματίζονται τρεις ανάγλυφες πτυχές[337].

11. Ειδώλιο αριθ. 385 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 43)

Το κεφάλι είναι βγαλμένο από διαφορετική μήτρα. Στην πίσω όψη του, που είναι δουλεμένη με το χέρι, συνεχίζεται η χωρίστρα των μαλλιών. Ο κότσος, η στεφάνη και τα σκουλαρίκια είναι επίθετα. Επίθετο είναι και το επάνω μέρος του ιματίου γύρω από το λαιμό. Τα μαλλιά πέφτουν στη μία και στην άλλη πλευρά του κεφαλιού σε παχιές μάζες. Οι βόστρυχοι ξεχωρίζουν με λεπτές παράλληλες χαράξεις. Η πτύχωση είναι τελείως γραμμική, όσο επιτρέπει να διακρίνουμε η κακά διατηρημένη επιφάνεια.

Ειδώλια παρόμοια είναι γνωστά από τον 4ο αι. π.Χ.[338] με χαρακτηριστική τη γραμμική πτύχωση με ανομοιόμορφο πάχος.

12. Ειδώλιο αριθ. 403 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 45)

Το κεφάλι και το σώμα είναι βγαλμένα από διαφορετικές μήτρες. Στο πίσω μέρος του

334. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 107, πίν. 127 d MYRINA 945. Βλ. και ειδώλια από το Kharayeb, M. H. Chéhab, BMB XI (1953-54), πίν. LXXXIII.

335. Η μήτρα ΒΕ 1981/236 βρέθηκε στο δωμάτιο 5 της ανατολικής στοάς της αγοράς της Πέλλας, στο στρώμα του δαπέδου. Έχει ύψος 0,37 μ.

336. Burr, Boston Myrinas, 68, πίν. XXXV αριθ. 92, 93.

337. Töpperwein, ό.π., 20, 203, πίν. 7 αριθ. 45· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 66, πίν. 33 Π 1502.

338. D. Thompson, Hesperia 21 (1952), πίν. 34.

κεφαλιού προστέθηκε μάζα πηλού χωρίς να ξεχωρίζει ο κότσος. Οι βόστρυχοι των μαλλιών τονίζονται με παράλληλες χαράξεις. Η πτύχωση του ειδωλίου αριθ. 109 είναι ανάλογη του αριθ. 403, αλλά πιο φθαρμένη από τη μεγάλη χρησιμοποίηση της μήτρας.

Παρόμοια ειδώλια είναι γνωστά από την Τανάγρα[339]. Έχουν στάση χαριτωμένη με το κεφάλι σε κλίση και πυκνή λεπτή πτύχωση. Το ιμάτιο κολλάει στο σώμα και πέφτει ελεύθερα από το στηριγμένο στη μέση χέρι. Η αναδίπλωσή του κάτω από το στήθος είναι χαλαρή και οι πτυχές του χιτώνα αραιές, με κίνηση. Ειδώλιο από τη Μύρινα[340] δείχνει την εξέλιξη του τύπου στον 1ο αι. π.Χ.

13. Ειδώλια αριθ. 66 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 390 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 11, 44)

Τα ειδώλια είναι βγαλμένα από διαφορετικές μήτρες. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού του ειδωλίου αριθ. 66 ο πηλός αφήνει ελεύθερη τη στεφάνη.

Η στάση του ειδωλίου αριθ. 390 είναι περισσότερο φυσική και οι πτυχές πιο ανάγλυφες. Στην πτύχωση του ειδωλίου αριθ. 66 υπάρχει μεγαλύτερη γραμμικότητα και σχηματοποίηση. Για την απόδοση των πτυχώσεων, βλ. το ειδώλιο αριθ. 404[341].

14. Ειδώλιο αριθ. 109 από τον τάφο Γ (αριθ. 28) (Πίν. 17)

Το μπροστινό μέρος του κεφαλιού με τμήμα του τεγίδιου επάνω από το μέτωπο είναι βγαλμένα από μία μήτρα. Στο πίσω μέρος τοποθετήθηκε μάζα πηλού, στην οποία δόθηκε αποστρογγυλευμένη μορφή. Προστέθηκε στη συνέχεια ο κότσος, το στεφάνι με τα φύλλα και το πίσω μέρος του τεγίδιου. Πρόσθετο είναι επίσης και μέρος του ιματίου επάνω στον αριστερό ώμο και το περιστέρι.

Στην ανατολική στοά της αγοράς της Πέλλας βρέθηκε μέσα στο στρώμα καταστροφής του δωματίου 1 μήτρα ειδωλίου[342], σχεδόν όμοιου τύπου, στην οποία όμως το ιμάτιο καλύπτει το αριστερό χέρι.

Τις ανάγλυφες πτυχές του ιματίου διακρίνει έντονη γραμμικότητα[343]. Οι πτυχές του χιτώνα είναι αβαθείς με λεπτές ακμές· τα κάτω άκρα τους κλίνουν προς τα έξω.

Ο τύπος του ειδωλίου δεν είναι ιδιαίτερα διαδομένος έξω από την Πέλλα· τη μεγαλύτερη ομοιότητα παρουσιάζει η μήτρα της αγοράς της Πέλλας, που αναφέραμε παραπάνω.

15. Ειδώλιο αριθ. 277 από τον τάφο Ι (αριθ. 33) (Πίν. 32)

Το κεφάλι και το σώμα έχουν βγει από διαφορετικές μήτρες. Από τη μήτρα του κεφαλιού έχει βγει και το ανθέμιο της κορυφής. Οι πλόκαμοι των ώμων, η ταινία, τα σκουλαρίκια και ο ερωτιδέας είναι πρόσθετα. Οι βόστρυχοι των μαλλιών τονίζονται με βαθιές παράλληλες χαράξεις. Ο επιμήκης κότσος, πίσω, σχηματίσθηκε από πρόσθετη μάζα πηλού με τέσσερις αμελείς χαράξεις. Στο λαιμό διακρίνονται τρεις ελαφρά ανάγλυφες αναδιπλώσεις του δέρματος.

339. A. Köster, Die griechischen Terrakotten, 1926, πίν. 41.

340. Βλ. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 95, πίν. 111 b MYR 654, διαφορετική όμως είναι η θέση του αριστερού χεριού και δεν κρατάει Έρωτα.

341. Ο τύπος των ειδωλίων της ομάδας 13 συναντιέται σε πολλά ειδώλια που προέρχονται από την Ιταλία, TK II 7 αριθ. 1· ο τύπος υπάρχει και στη Μύρινα.

342. Μήτρα ΒΕ 1981/237 με ύψος 0,35 μ. Στην πίσω όψη υπάρχουν χαρακτά γράμματα *IC*.

343. Βλ. ειδώλιο αριθ. 404.

Η μήτρα αριθ. ΒΕ 81.2137 από την αγορά της Πέλλας έχει κόμμωση όμοια με του ειδωλίου αριθ. 277[344].

Η μορφή είναι στιβαρή. Ελαφρά ανάγλυφες πτυχές σχηματίζονται στο επάνω μέρος του ιματίου και έντονα πλαστικές κάτω, ανάμεσα στους μηρούς, που δημιουργούν οξεία γωνία.

Ο τύπος της γυναικείας μορφής με παιδί στην αγκαλιά είναι πολύ κοινός σ' όλη την ελληνική τέχνη[345].

16. Ειδώλιο αριθ. 405 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 42)

Η πίσω όψη του ειδωλίου είναι δουλεμένη με το χέρι. Η μορφή είναι βαριά. Οι πτυχές του χιτώνα είναι πυκνές, λεπτές, κάθετες με άκρες που στρέφονται προς τα έξω, οι πτυχές του ιματίου έντονα ανάγλυφες, σχοινοειδείς[346]. Η κυματιστή απόληξη από το υψωμένο αριστερό χέρι, όπου πιθανότατα κρατούσε μικρό παιδί ή Έρωτα[347], δείχνει κάποια ελευθερία[348].

Ομάδα Β. Γυναικείες ημίγυμνες μορφές[349]

1. Μορφές στηριγμένες σε πεσσό

Ειδώλια αριθ. 139, 140 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 278, 286 από τον τάφο Ι (αριθ. 33) (Πίν. 20, 32, 35)

Οι μπροστινές όψεις των σωμάτων και των βάσεων των ειδωλίων αριθ. 139, 140 έχουν βγει από την ίδια μήτρα, ενώ τα κεφάλια από διαφορετική. Διαφέρει ακόμα η κλίση του δεξιού χεριού· στο ειδώλιο αριθ. 140 το χέρι είναι τοποθετημένο χαμηλότερα. Η πίσω όψη των ειδωλίων, σχεδόν επίπεδη, είναι δουλεμένη με το χέρι.

Στο ειδώλιο αριθ. 139 τμήματα του τεγίδιου στα πλάγια και στην πίσω όψη, καθώς και οι πλόκαμοι είναι πρόσθετα. Τα μαλλιά αποδίδονται με ελαφρά πυκνά κτυπήματα και οι πλόκαμοι με πυκνές χαράξεις. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού ο πηλός έχει αποστρογγυλευθεί. Η κιθάρα, το πλήκτρο και τα σκουλαρίκια είναι επίθετα. Το ιμάτιο κολλάει επάνω στο σώμα με μεγάλες απτύχωτες επιφάνειες. Δύο οξυκόρυφες ανάγλυφες πτυχές σχηματίζονται ανάμεσα στα πόδια. Οι πτυχές της απόληξής του είναι κάθετες. Στην παχιά αναδίπλωση του ιματίου, στην κοιλιά, η πτύχωση τονίζεται με χάραξη.

Στο κεφάλι του ειδωλίου αριθ. 140 ο πηλός στο πίσω μέρος έχει δουλευτεί και αποδίδεται η συνέχεια της χωρίστρας των μαλλιών. Οι πλόκαμοι στους ώμους και το στεφάνι είναι πρόσθετα. Μικρές οπές στα μαλλιά χρησίμευαν για την ένθεση των φύλλων και των καρπών του στεφανιού, που λείπουν. Το στεφάνι αποδίδεται με μικρά πυκνά κτυπήματα και στην ταινία υπάρχουν βαθιές χαράξεις.

344. Το σώμα είναι περίπου όπως του αριθ. 109.

345. Για τον τύπο βλ. ΤΚ Ι 139-155. Γενικά για τους τύπους των κουροτρόφων, Th. Hatzisteliou-Price, Kourotrophos, 1978, 17 κ.ε., κυρίως 47, 81, 220· επίσης Ν. Δ. Παπαχατζής, ΑΔ 33 (1978): Μελέται, 16.

346. Βλ. και πτύχωση του ειδωλίου αριθ. 277. Και στα δύο ειδώλια φανερή είναι η ελάττωση του ενδιαφέροντος για πλαστικότητα και η άτονη απόδοση.

347. Βλ. αριθ. 277.

348. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 66, πίν. 33 Π 1502· A. Laumonier, Délos XXIII, 1956, 200, πίν. 73 αριθ. 717. Για τον τύπο βλ. ΤΚ ΙΙ 20 αριθ. 5, με διαφορετικό άνετο σκέλος. Για την ερμηνεία των ειδωλίων των ντυμένων γυναικείων μορφών, βλ. σ. 250.

349. Για την ερμηνεία των ημίγυμνων γυναικείων μορφών, βλ. σ. 250 κ.ε.

Και στα δύο ειδώλια ζωγραφιστοί ιμάντες διακοσμούν το στήθος[350]. Τα χέρια είναι χειροποίητα. Οι κιθάρες, του ίδιου τύπου, έχουν βγει από διαφορετικές μήτρες[351].

Από διαφορετικές μήτρες έχουν κατασκευασθεί τα ειδώλια αριθ. 278, 286 του τάφου Ι. Η μήτρα του ειδωλίου αριθ. 286 είναι μικρότερη. Το δεξί χέρι στο ειδώλιο αριθ. 278 δεν είναι τόσο υψωμένο όσο στο αριθ. 286 και το άκρο χέρι έχει κλίση προς τα μέσα. Τα κεφάλια, που επίσης έχουν βγει από διαφορετικές μήτρες, είναι στην πίσω όψη δουλεμένα με το χέρι. Το ειδώλιο αριθ. 278 έχει πρόσθετο κότσο, που λείπει. Στο ειδώλιο αριθ. 286 οι βόστρυχοι των μαλλιών αποδίδονται με ελαφρές χαράξεις και οι πλόκαμοι είναι πρόσθετοι. Από την ίδια μήτρα με την μπροστινή όψη του σώματος του ειδωλίου αριθ. 278 είναι βγαλμένο και το ειδώλιο ΒΕ 1983/21 από ιερό βόρεια της αγοράς της Πέλλας, που σώζεται μέχρι τους μαστούς[352]. Στο ειδώλιο αριθ. 278, όπως και σε ορισμένα άλλα ειδώλια του ιερού, που αναφέραμε[353], η ωμοπλάτη διαμορφώνεται ως τη μέση με κάποια πλαστική απόδοση, ενώ κάτω από τη μέση η πίσω επιφάνεια του ειδωλίου είναι επίπεδη[354].

Η ημίγυμνη γυναικεία μορφή που στηρίζεται επάνω σε στήριγμα τοποθετημένο δίπλα της είναι πολύ κοινό μοτίβο στην τέχνη από τον 5ο αι. π.Χ.[355]. Οι κοροπλάστες της ελληνιστικής εποχής δανείζονται στοιχεία από τη γλυπτική και ζωγραφική και δημιουργούν νέους τύπους με μια μεγάλη ποικιλία συμπληρωματικών στοιχείων. Σύμβολα, που σε παλιότερες εποχές χαρακτήριζαν ορισμένες μορφές, τώρα συγκεντρώνονται σε μία μορφή δημιουργώντας έτσι βαριές συνθέσεις. Ο τύπος της ημίγυμνης μορφής, που αρχικά πρέπει να παρίστανε την Αφροδίτη, παίρνει σύμβολα διαφόρων θεοτήτων και έχει υποστηριχθεί ότι ακόμα και θνητές μπορεί να εικονίζονται μ' αυτόν τον τρόπο[356]. Η κιθάρα και το κέρας Αμαλθείας είναι συνηθισμένα σύμβολα παρόμοιων μορφών[357].

Χαρακτηριστική στα ειδώλια της ομάδας Β1 είναι η φυσική στάση. Ο τύπος έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ανοικτής φόρμας, που παρουσιάζουν πλαστικές δημιουργίες της υστεροελληνιστικής εποχής. Έχουν λεπτό σώμα, λυγισμένο στη μέση, περισσότερο έντονα στο ειδώλιο αριθ. 278. Η απόδοση του γυμνού επάνω μέρους του σώματος είναι μαλακή· τονίζονται μόνον οι μικροί μαστοί. Το ιμάτιο, καθώς κολλάει επάνω στους μηρούς, δε δημιουργεί έντονη αντίθεση με το επάνω γυμνό μέρος του σώματος. Η απόληξη στα πλάγια έχει κάθετο περίγραμμα με λίγες κάθετες βαθιές πτυχώσεις.

Οι μορφές μπορούν να συγκριθούν με ειδώλιο από τη Μύρινα[358] για την ομοιότητα της πλαστικής πραγμάτευσης του γυμνού σώματος και της πτύχωσης. Η αναδίπλωση του ιματίου στην κοιλιά στα ειδώλια της Πέλλας είναι περισσότερο ογκώδης και σχηματοποιημένη. Η κίνηση του δεξιού χεριού του ειδωλίου της Μύρινας προς τα επάνω μοιάζει πολύ με την κίνηση του ειδωλίου αριθ. 278. Ως προς τους άξονες δομής του σώματος, το ειδώλιο αριθ.

350. Στα ειδώλια ΒΕ 1983/7 και 1983/79 από το ιερό βόρεια της αγοράς της Πέλλας, οι ιμάντες αποδίδονται ανάγλυφα· βλ. και LIMC II, 1, 86 αριθ. 779 και II, 2, πίν. 78.

351. Οι κιθάρες έχουν ύψος 0,145-0,155 και μέσο πλάτος 0,085 μ.

352. Η βάση μόνον είναι ψηλότερη· ύψ. βάσ. 0,059, ειδωλίου 0,36 μ.

353. Ειδώλιο ΒΕ 1983/8, 1983/11.

354. Από το ίδιο ιερό προέρχονται πολλά ειδώλια ίδιου τύπου, που έχουν βγει όμως από διαφορετικές μήτρες με ελάχιστες διαφορές (π.χ. ειδώλια ΒΕ 1983/8, 20, 21). Σε αρκετά από τα ειδώλια αυτά τα στηρίγματα διατηρούνται ακέραια. Στην πίσω όψη των ειδωλίων αριθ. ΒΕ 1983/8, 20, 21 υπάρχει ένα χαρακτό *0*.

355. S. Reinach, Repertoire de la statuaire grecque et romaine 2, 1965, 334 αριθ. 5, 6, 335 αριθ. 1.

356. D. Thompson, Hesperia 28 (1959), 132.

357. Ειδώλια ίδιου τύπου από τη Βέροια έχουν παρόμοια σύμβολα, βλ. Alexander the Great, History and Legend in Art, 1980, πίν. σ. 62 και Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, Πίν. 126 β-ε.

358. Mollard-Besques, Louvre cat. II, 24, πίν. 26 g MYRINA 931.

278 μπορεί να συγκριθεί με ένα ειδώλιο από την Πέργαμο του ύστερου 2ου αι. π.Χ.[359]. Η αναδίπλωση του ιματίου στην κοιλιά του ειδωλίου της Περγάμου είναι πιο παχιά και με κάποιες χαράξεις. Το γυμνό σώμα ειδωλίου από τη Μύρινα στη Βοστώνη[360] έχει μεγαλύτερη ανάταση, ο χιτώνας είναι πολύπτυχος και η απόληξή του στα πλάγια κυματιστή. Το δεξί χέρι υψώνεται, όπως στο ειδώλιο αριθ. 278. Για τον τύπο στον ύστερο 2ο αι. π.Χ. χαρακτηριστικό είναι ένα ειδώλιο από την αθηναϊκή Αγορά[361] με έντονη την επίδραση της πλαστικής, τόσο στο γυμνό σώμα, όσο και στο ιμάτιο. Ομοιότητες με τα ειδώλια της Πέλλας παρουσιάζουν και μερικά ειδώλια τάφων της Βέροιας. Η δομή του ειδωλίου αριθ. Π 2360[362], όπως και η πλαστική απόδοση του γυμνού σώματος και ενδύματος, είναι όμοια κυρίως με τα αντίστοιχα στοιχεία του ειδωλίου αριθ. 139. Οι πτυχώσεις με τις οξείες απολήξεις ανάμεσα στα πόδια του ειδωλίου της Βέροιας είναι πιο βαθιές, ενώ στην αναδίπλωση του ιματίου στην κοιλιά του ειδωλίου της Πέλλας υπάρχουν περισσότερες χαράξεις. Το ειδώλιο της Βέροιας είναι περισσότερο επηρεασμένο από την πλαστική. Ομοιότητα στην απόδοση του σώματος και του ενδύματος παρατηρείται και στα ειδώλια αριθ. 286 της Πέλλας και αριθ. Π 2364[363] της Βέροιας. Και σ' αυτό το ειδώλιο της Βέροιας η επίδραση της πλαστικής στην απόδοση του ιματίου είναι ιδιαίτερα έντονη.

2. Μορφές καθιστές σε βράχο

Ειδώλια αριθ. 392, 414 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 43)

Τα ειδώλια, βγαλμένα από διαφορετικές μήτρες, ανήκουν σε δύο τύπους. Η μήτρα του ειδωλίου αριθ. 392 έχει το μικρότερο μέγεθος. Το πλάσιμο του σώματος είναι μαλακό με λίγες αναδιπλώσεις της επιδερμίδας στη στομαχική χώρα. Οι πτυχές του ιματίου κυρίως στην περιοχή των μηρών είναι ελαφρά ανάγλυφες.

Η τάση για μικρογραφικές ειδυλλιακές σκηνές απασχολεί ιδιαίτερα τους κοροπλάστες της ελληνιστικής εποχής. Εκμεταλλεύονται τα πλεονεκτήματα που τους δίνει η καθιστή άνετη στάση και η στροφή της μορφής και δημιουργούν τρισδιάστατες συνθέσεις με βάθος. Το επάνω μέρος του σώματος βλέπει προς το θεατή, αλλά τα πόδια πλεγμένα φαίνονται σε πλάγια όψη. Οι μορφές βλέπονται από τα πλάγια.

Ο τύπος προήλθε από τη γλυπτική, αλλά την πρώτη εμφάνισή του κάνει στην ερυθρόμορφη αγγειογραφία του 4ου αι. π.Χ.[364]. Στον 3ο αι. π.Χ. οι καθιστές σε βράχο μορφές είναι πολύ αγαπητό θέμα[365]. Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός ημίγυμνων γυναικείων μορφών που κάθονται σε βράχους έχει βρεθεί σε τάφους όχι μόνον της Πέλλας, αλλά και άλλων περιοχών. Ο συσχετισμός τους με τις μορφές της ομάδας Β1 είναι προφανής[366].

359. Töpperwein, ό.π., 54, 216, πίν. 35 αριθ. 213· στον ίδιο πίνακα τα ειδώλια αριθ. 212, 214 είναι περισσότερο ραδινά, πιθανόν μεταγενέστερα από τα ειδώλια της Πέλλας.

360. Burr, Boston Myrinas, 33, πίν. IV αριθ. 10.

361. D. Thompson, Hesperia 34 (1965), 60, πίν. 20 αριθ. 2.

362. Το ειδώλιο Π 2360 της Βέροιας παριστάνει μία ημίγυμνη γυναικεία μορφή στηριγμένη σε πεσσό, επάνω στον οποίο κάθεται ερωτιδέας. Στο κάτω μέρος του πεσσού στηρίζεται μία κιθάρα. Στο υψωμένο δεξί χέρι της μορφής, όπως και στο ειδώλιο αριθ. 278 της Πέλλας, υπάρχει προσωπείο, στο αριστερό φιάλη, βλ. υποσημ. 357.

363. Το ειδώλιο Π 2364 της Βέροιας παριστάνει μία ημίγυμνη γυναικεία μορφή στηριγμένη σε πεσσό, όπου κάθεται ερωτιδέας. Στο αριστερό χέρι, που στηρίζεται στον πεσσό, υπάρχει κέρας Αμαλθείας και στο υψωμένο και λυγισμένο σε ορθή γωνία δεξί κρατάει προσωπείο Σιληνού, Σιγανίδου, ό.π., πίν. 126 δ.

364. D. Thompson, Hesperia 31 (1962), 251 κ.ε.· η ίδια, Hesperia 33 (1963), 283.

365. LIMC II, 2, πίν. 85, 86.

366. Η ύπαρξη κοινών συμπληρωματικών στοιχείων σε μερικά ειδώλια, όπως το περιστέρι σε ειδώλιο της Βέροιας, ενισχύει το συσχετισμό αυτό.

3. Μορφές ελεύθερες

Ειδώλιο αριθ. 391 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 44)

Το κεφάλι βγαλμένο ολόκληρο από μία μήτρα είναι συμπαγές. Η κόμμωση είναι πεπονοειδής. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση με χωρίστρα. Σε κάθε πλευρά του κεφαλιού σχηματίζονται τρεις πλατιές μάζες που ξεχωρίζουν με χάραξη. Οι βόστρυχοι τονίζονται με πυκνά παράλληλα κτυπήματα, ενώ ο κότσος είναι πρόσθετος. Το ιμάτιο σχηματίζει μία στενή τελείως επίπεδη επιφάνεια στα πλάγια του σώματος, χωρίς να δημιουργείται βάθος. Η πτύχωση, ελάχιστη επάνω στους μηρούς, αποδίδεται με κοντές λεπτές χαράξεις. Κάποια φιλόδοξη προσπάθεια επιχειρείται στην απόδοση της κυματιστής αναδίπλωσης του ιματίου ανάμεσα στα πόδια. Η άνετη στάση της μορφής είναι σχεδόν αδιάκριτη. Το σώμα είναι λεπτό εφηβικό με μαλακό πλάσιμο και ελαφρύ τονισμό των μαστών και της στομαχικής χώρας, ενώ το εφήβαιο δηλώνεται με χάραξη.

Από τη μήτρα αριθ. Ε 3850 των παλιών ανασκαφών[367] της Πέλλας έχει βγει ειδώλιο όμοιου τύπου.

Το θέμα της ημίγυμνης γυναικείας μορφής που κρατάει το ιμάτιο, που άλλοτε φουσκώνει από τον άνεμο σαν πανί και άλλοτε σχηματίζει κοχύλι επάνω στο οποίο προβάλλεται το επάνω γυμνό μέρος του σώματος, είναι εμπνευσμένο από τη ζωγραφική και εμφανίζεται σε δοκιμαστική μορφή στα ειδώλια του 4ου αι. π.Χ.[368]. Το θέμα επιζεί και στη ρωμαϊκή εποχή με πολλές παραλλαγές[369]. Το ειδώλιο της Πέλλας ακολουθεί την παράδοση της Μύρινας[370].

Ομάδα Γ. Άλλοι τύποι ειδωλίων

1. Έρωτες

Ειδώλια αριθ. 111, 112, 116 από τον τάφο Γ (αριθ. 28), αριθ. 282-284 από τον τάφο Ι (αριθ. 33), 394, 396 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 16, 18, 34, 45)

Ο τύπος του Έρωτα που στηρίζεται σε πεσσό είναι ο πιο συνηθισμένος στην κοροπλαστική της Πέλλας[371]. Ένας μεγάλος αριθμός ειδωλίων αυτού του τύπου έχει βρεθεί στους λαξευτούς τάφους. Διαφέρουν στον τρόπο στήριξης, στα κεφάλια και στη χρωματική διακόσμηση. Δεν λείπουν ωστόσο και δείγματα του Έρωτα-παιδιού που πετάει, αλλά αυτά είναι πολύ περιορισμένα σε σχέση με τον προηγούμενο τύπο[372]. Άλλος τύπος Έρωτα που συναντιέται στην Πέλλα είναι ο τύπος του έφηβου-παιδιού που κρατάει τσαμπί σταφυλιού[373].

Τα σώματα των Ερώτων, που στηρίζονται σε πεσσό, είναι παιδικά, κοντά στην εφηβεία, λεπτά (βλ. ειδώλια αριθ. 283, 284, 396) και παχουλά (βλ. ειδώλια αριθ. 111, 112, 116) και τα πρόσωπα στρογγυλά. Περισσότερο μεστή εφηβική μορφή είναι ο Έρωτας αριθ. 394 με ωοειδές πρόσωπο.

367. Σώζεται τμήμα της πτυχής, ανάμεσα στους μηρούς. Διαστάσεις μήτρας 0,075×0,065 μ.

368. D. Thompson, Hesperia 34 (1965), 44.

369. W. Lamb, Ancient Greek and Roman Bronzes, 1969, 225, πίν. 89 a.

370. Burr, Boston Myrinas, 32, πίν. II αριθ. 6· Mollard-Besques, Louvre cat. II 30, πίν. 33 f MYRINA 960.

371. Για την εξέλιξη των τύπων των Ερώτων στην κοροπλαστική, από τον τύπο του έφηβου Έρωτα της Ολύνθου στον Έρωτα παιδί και μετά στον Έρωτα έφηβο, που πετάει, των ελληνιστικών χρόνων, βλ. Kleiner, Tanagrafiguren, 172· D. Thompson, Hesperia 21 (1952), 127· 32 (1963), 279· 28 (1959), 130· Burr, Boston Myrinas, 47 αριθ. 34.

372. Ειδώλιο αριθ. 395, 114, 115. Τα δύο τελευταία ειδώλια είναι βγαλμένα από την ίδια μήτρα.

373. Ειδώλιο αριθ. 415.

Τα φτερά των Ερώτων είναι ανομοιόμορφα και διαφορετικού μεγέθους. Έχουν μία ή δύο σειρές από καλυπτήρια φτερά και παράλληλα κωπαία, όχι πάντα ομοιόμορφα. Τα καλυπτήρια δε διακρίνονται εύκολα και τα κωπαία αποδίδονται με λεπτές χαράξεις ή είναι ελαφρά ανάγλυφα. Στον Έρωτα αριθ. 282 οι επιφάνειες των φτερών είναι λείες, καλυμμένες με χρώμα.

Ο διαφορετικός τρόπος στήριξης δημιουργεί τις εξής παραλλαγές του τύπου:

α. Ειδώλια αριθ. 111 από τον τάφο Γ και αριθ. 282 από τον τάφο Ι (Πίν. 16, 34). Το δεξί πόδι των Ερώτων, που βρίσκονται σε άνετη στάση, πατάει στη βάση χαμηλού πεσσού, επάνω στον οποίο στηρίζονται με το δεξί χέρι.

β. Ειδώλια αριθ. 396 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη και αριθ. 283 από τον τάφο Ι (Πίν. 45, 34). Οι Έρωτες είναι στηριγμένοι με το δεξί χέρι, σε πεσσό ο Έρωτας αριθ. 396, σε ερμαϊκή στήλη ο Έρωτας αριθ. 283. Το άνετο δεξί πόδι τους προβάλλεται, χωρίς να πατούν στη βάση του στηρίγματος.

Από την ίδια μήτρα με το ειδώλιο αριθ. 396 είναι κατασκευασμένα και τα ειδώλια αριθ. ΒΕ 1976/287, 293, 254, 259, 253, 283 του ίδιου τάφου.

γ. Ειδώλιο αριθ. 394 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (Πίν. 45). Ο Έρωτας είναι στηριγμένος με την παλάμη του δεξιού χεριού σε χαμηλό πεσσό, ενώ το άνετο δεξί πόδι του στηρίζεται στα δάκτυλα, μπροστά από το αριστερό.

δ. Ειδώλια αριθ. 112, 116 από τον τάφο Γ (Πίν. 18). Προβάλλουν το άνετο αριστερό πόδι και με το αριστερό χέρι στηρίζονται σε χαμηλό πεσσό. Οι μπροστινές όψεις των σωμάτων και των κεφαλιών είναι βγαλμένες από ίδιες μήτρες. Η πίσω όψη των κεφαλιών σχηματίζεται με πρόσθετη μάζα πηλού.

ε. Ειδώλιο αριθ. 284 από τον τάφο Ι (Πίν. 34). Έχει στάσιμο το δεξί πόδι, που προβάλλεται, και με το αριστερό χέρι στηρίζεται σε χαμηλό πεσσό.

Η στενή σχέση των Ερώτων με τις μορφές της ομάδας Β ερμηνεύει την παρουσία του μεγάλου αριθμού Ερώτων στους τάφους.

2. Νίκη

Ειδώλιο αριθ. 110 απο τον τάφο Γ (αριθ. 28) (Πίν. 17)

Το κεφάλι του ειδωλίου έχει βγει από διαφορετική μήτρα. Στην πίσω όψη η επιφάνειά του είναι αποστρογγυλευμένη. Το στεφάνι με τα φύλλα και τους καρπούς, καθώς και ο κότσος είναι πρόσθετα. Το στέλεχος του στεφανιού διακοσμείται ανομοιόμορφα με μικρές άνισες παράλληλες χαράξεις. Για την προσκόλληση των φτερών έχουν χαραχθεί γραμμές στην πίσω όψη. Τα φτερά με λεία επιφάνεια, ήταν καλυμμένα με χρώμα, που έχει απολεπισθεί.

Αντίθετα με το πλήθος των ανδρικών φτερωτών μορφών-Ερώτων στους τάφους της Πέλλας, η φτερωτή γυναικεία μορφή από τον τάφο Γ (αριθ. 28) είναι μοναδική. Η στατικότητά της βρίσκεται σε τέλεια αντίθεση με τις έντονα κινημένες Νίκες των τάφων της Μύρινας[374]. Η ενδυμασία της είναι η χαρακτηριστική των Νικών[375], αλλά με τελείως ξερή, γραμμική απόδοση.

Οι Νίκες έχουν ερμηνευθεί ως συνοδοί αφηρωισμένων νεκρών στον Κάτω Κόσμο[376]. Ο

374. Burr, Boston Myrinas, 58 κ.ε. Θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς ότι η μορφή παριστάνεται τη στιγμή της προσγείωσής της, ολόκληρο όμως το πέλμα των άκρων ποδιών πατάει επάνω στη βάση.

375. Mollard-Besques, Louvre cat. II, πίν. 80, 81.

376. Troy, 101, 102.

περιορισμένος αριθμός τους στους τάφους της Πέλλας δείχνει ότι μια τέτοια δοξασία δεν πρέπει να ήταν άγνωστη στη μακεδονική πρωτεύουσα, όχι όμως ιδιαίτερα εδραιωμένη.

3. Παιδιά επάνω σε ζώα

Ειδώλια αριθ. 224, 225 από τον τάφο Θ (αριθ. 32), αριθ. 419, 420 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 27)

Τα ειδώλια νεανικών μορφών επάνω σε τράγο του τάφου Θ, αριθ. 1978/108-112 είναι βγαλμένα από την ίδια μήτρα. Στο αριθ. 1978/109 διατηρείται περισσότερο χρώμα. Στα αριθ. 1978/108, 109, στο επάνω μέρος του κεφαλιού, ο πηλός είναι πρόχειρα απλωμένος. Το ειδώλιο αριθ. 1976/260 του τάφου του αγρού Ζωτάκη, με το ίδιο θέμα, είναι βγαλμένο από μεγαλύτερη μήτρα. Διαφέρουν η χλαμύδα και το κάλυμμα του κεφαλιού.

Από μία μήτρα είναι βγαλμένα τα ειδώλια των νεανικών μορφών επάνω σε πετεινό του τάφου Θ αριθ. ΒΕ 1978/119, 122, 123, 125, 114, 124, 115, 121, 117, 120. Μόνον τα ειδώλια αριθ. 1978/113, 116 με το ίδιο θέμα έχουν βγει από άλλη μήτρα. Σε αυτά διαφέρει και η θέση των ποδιών της μορφής. Από διαφορετική μήτρα, μεγαλύτερη, έχει βγει το ειδώλιο αριθ. 420 του τάφου του αγρού Ζωτάκη.

Το θέμα των νεανικών μορφών επάνω σε ζώα είναι ιδιαίτερα αγαπητό στην ελληνιστική εποχή. Ο τύπος, όπως υποστηρίζει η D. Thompson, δημιουργήθηκε στην Ιταλία και διαδόθηκε στην Ελλάδα με τις εμπορικές συναλλαγές[377]. Έχει ακόμα υποστηριχθεί ότι το θέμα του παιδιού επάνω σε ζώα παριστάνει την αλληγορία της Ψυχής στο τελευταίο ταξίδι της στον Κάτω Κόσμο[378]. Άλλα ειδώλια που βρέθηκαν σε τάφους της Ν. Ιταλίας έχουν ερμηνευθεί ως παιχνίδια[379]. Ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων παιδιών επάνω σε ζώα και με ζώα, που βρέθηκαν πρόσφατα σε παιδικό κιβωτιόσχημο τάφο της Βέροιας[380] και τα άλλα ειδώλια με τα οποία βρέθηκαν μαζί στη βόρεια κλίνη του τάφου Θ της Πέλλας, δείχνουν πόσο προσφιλές κτέρισμα παιδικών ταφών ήταν οι παραπάνω μορφές.

4. Παιδιά με ζώα

Ειδώλιο αριθ. 228 από τον τάφο Θ (αριθ. 32) (Πίν. 27)

Η προτίμηση για τις ομάδες των δύο μορφών άρχισε να παρουσιάζεται στον ύστερο 2ο αι. π.Χ.[381]. Οι συνθέσεις που δημιουργούνται βασίζονται κυρίως στη διαγώνια κίνηση και είναι μετωπικές. Υπάρχουν πολλές παραλλαγές του θέματος· το θέμα του παιδιού με τη χήνα έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές, που του αποδίδουν θρησκευτικό ή συμβολικό χαρακτήρα[382]. Στη γλυπτική είναι ιδιαίτερα αγαπητό γιατί δημιουργεί προβολικές συνθέσεις. Τα ειδώλια απηχούν πιθανότατα την επίδραση έργων του Βόηθου. Ο S. Reinach αποδίδει την έμπνευση στην αλεξανδρινή πλαστική[383].

377. D. Thompson, Hesperia 34 (1965), 61, πίν. 20 αριθ. 13.

378. J. M. C. Toynbee, Antiquity 34 (1960), 314.

379. Troy, 137-138.

380. Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, 260.

381. D. Thompson, Hesperia 35 (1966), 255 αριθ. 6, 7.

382. Burr, Boston Myrinas, 42, 43. Ο Ι. Σβορώνος είχε ταυτίσει το παιδί με τη χήνα με τον Ιανίσκο, γιο του Ασκληπιού, ΑΕ 1917, 78.

383. Nécropole, 335, πίν. XVII αριθ. 115, 448, πίν. XLI αριθ. 309, 455, πίν. XLII αριθ. 311.

5. «Ιερόδουλος»

Ειδώλιο αριθ. 393 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 43)

Το ειδώλιο της «ιεροδούλου» του τάφου του αγρού Ζωτάκη είναι το μόνο, εκτός από τις πολύ μικρές επίθετες μορφές, που είναι συμπαγές. Έχει βγει ολόκληρο από μία μήτρα.

Τα ειδώλια «ιεροδούλων» είναι πολύ κοινά στην ελληνιστική εποχή[384]. Ένας μεγάλος αριθμός έχει βρεθεί σε τάφους, ιερά, αποθέτες της κυρίως Ελλάδας και της Μικράς Ασίας. Οι ιερόδουλοι της κυρίως Ελλάδας έχουν απλούστερη μορφή. Ο τύπος με τα αρθρωτά χέρια και πόδια, που γνώρισε μεγάλη ακμή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., υποσκελίζεται από τον τύπο με τα αρθρωτά μόνο χέρια, που επιζεί πλούσια διακοσμημένος και στον 1ο αι. π.Χ.

Οι «ιερόδουλοι» έχουν ερμηνευθεί ποικιλότροπα, καθώς σχετίζονται με λατρείες διαφόρων εποχών: ως παιχνίδια, ως χορεύτριες, ως γυναίκες που παίρνουν μέρος σε κάποια τελετουργία, ως αποτροπαιακές μορφές, ως εταίρες που διώχνουν τους δαίμονες με τη μουσική και το χορό, ως νύμφες και ως προσωποποιήσεις του θανάτου, όταν προέρχονται από τάφους. Ακόμα έχουν σχετισθεί με τις χθόνιες γυναικείες θεότητες, ως προσφορές νέων κοριτσιών, που πέθαναν πριν παντρευτούν[385].

Η εύρεση δύο ειδωλίων του τύπου αυτού σε έναν μόνον τάφο της Πέλλας δείχνει ότι τα ειδώλια αυτά δεν ήταν συνηθισμένο κτέρισμα στην Πέλλα. Αντίθετα πολλά ειδώλια «ιεροδούλων» έχουν βρεθεί σε ιερά της πόλης[386].

6. Ζώα

Ειδώλιο αριθ. 227 από τον τάφο Θ (αριθ. 33) (Πίν. 27)

Τα ειδώλια των κριαριών του τάφου Θ (αριθ. 32) έχουν βγει από διαφορετικές μήτρες, που διαφέρουν στο μέγεθος και στις τεχνικές λεπτομέρειες.

Μήτρα ειδωλίου κριαριού, όχι όμως των ειδωλίων του τάφου, βρέθηκε στα εργαστήρια κοροπλαστικής της αγοράς της Πέλλας[387].

Το θέμα των μεμονωμένων ζώων δεν ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένο στην κοροπλαστική. Τις περισσότερες φορές αποτελούν τμήματα συνθέσεων[388].

Στο Θεσμοφόριο της Πέλλας βρέθηκαν πολλά ειδώλια ζώων (χοίροι, άλογα, κατσίκα), που σχετίζονται με τις λατρευόμενες θεότητες. Στους τάφους μπορούν να ερμηνευθούν ως παιχνίδια.

7. Ερμής κριοφόρος

Ειδώλιο αριθ. 349 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34).

Ο τύπος του Ερμή με χλαμύδα, κωνικό πίλο και κριάρι στο χέρι συναντιέται από την κλασική εποχή[389]. Ένας μεγάλος αριθμός ειδωλίων Ερμή κριοφόρου βρέθηκε στο ανατο-

384. Για την εξέλιξη του τύπου βλ. D. Thompson, Hesperia Suppl. VII (1943), 114· η ίδια, Hesperia 21 (1952), 126, 154· 22 (1954), 75, 89· 28 (1959), 130· 34 (1965), 63 και Troy, 87.

385. Bell III, ό.π., 94.

386. Στο Θεσμοφόριο της Πέλλας (βλ. σ. 251) βρέθηκαν πολλά ειδώλια «ιεροδούλων».

387. Μήτρα αριθ. ΒΕ 1981/200· μήκ. 0,115, ύψ. 0,10 μ.

388. Troy, 140.

389. Παυσανίας V, 27, 8· Robinson, Olynthus IV, 1931, 58, πίν. 32 αριθ. 337 και Olynthus VII, 1933, 69, πίν. 33 αριθ. 260.

λικό νεκροταφείο της Πέλλας του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ.[390]. Η παρουσία του στους τάφους πρέπει να σχετίζεται με τη χθόνια ιδιότητα του θεού ως ψυχοπομπού[391].

8. Έρωτας και Ψυχή

Ειδώλια αριθ. 229 από τον τάφο Θ (αριθ. 32), αριθ. 416 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 27)

Το θέμα είναι πολύ κοινό στην ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, τόσο στην κυρίως Ελλάδα, όσο στη Μικρά Ασία και στην Αίγυπτο[392]. Οι μορφές στον 3ο αι. π.Χ. στέκονται φιλικά η μια δίπλα στην άλλη, στο 2ο αι., όμως, η σχέση τους γίνεται ερωτική, οι μορφές πλησιάζουν η μια την άλλη, αγκαλιάζονται και φιλιούνται. Με τη μορφή αυτή ο τύπος συνεχίζεται και στα ρωμαϊκά χρόνια[393]. Πιθανόν το θέμα είχε αρχικά θρησκευτικό χαρακτήρα, εξελίχθηκε όμως σε απλό αγκάλιασμα δύο παιδιών[394].

9. Παιδαγωγός

Ειδώλιο αριθ. 223 από τον τάφο Θ (αριθ. 32), αριθ. 421 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 27)

Τα τριάντα τέσσερα ειδώλια παιδαγωγών του τάφου Θ (αριθ. 32) της Πέλλας έχουν βγει από τέσσερις διαφορετικές μήτρες. Στην ελληνιστική εποχή ο ευρύτατα διαδομένος τύπος του παιδαγωγού παρουσιάζει πολλές παραλλαγές. Η ανεύρεση ενός μεγάλου αριθμού ειδωλίων σε τάφους δείχνει ότι πρέπει να ήταν προσφιλές κτέρισμα παιδικών ταφών.

Τα ειδώλια της Πέλλας επιβεβαιώνουν την εξέλιξη του τύπου του παιδαγωγού από τον τύπο του Σιληνού και τη στενή σχέση με τον τύπο του φιλοσόφου-δασκάλου· απηχούν, ακόμα, την επίδραση θεατρικών έργων του Ευριπίδη και του Μενάνδρου, στα οποία ο παιδαγωγός είχε σημαντική θέση. Ταυτόχρονα επιβεβαιώνουν την προτίμηση της ελληνικής τέχνης για τη ρεαλιστική απεικόνιση θεμάτων της καθημερινής ζωής[395].

10. Πολεμιστής με γαλατική ασπίδα

Ειδώλιο αριθ. 226 από τον τάφο Θ (αριθ. 32) (Πίν. 27)

Τα ειδώλια πολεμιστών του τάφου Θ (αριθ. 32) έχουν βγει από την ίδια μήτρα. Τα διαφορετικά στάδια χρησιμοποίησής της φαίνονται στα χαρακτηριστικά του προσώπου, που άλλοτε είναι εμφανή και άλλοτε δυσδιάκριτα[396]. Το ωοειδές σχήμα της ασπίδας με τον επιμήκη θυρεό, που αποτελεί και το χαρακτηριστικό διακοσμητικό στοιχείο της, θυμίζει τις γαλατικές ασπίδες, όπως εικονίζονται σε πλήθος μνημείων. Το είδος αυτό της ασπίδας εμφα-

390. Για το νεκροταφείο βλ. σ. 21 υποσημ. 6.

391. M. P. Nilsson, Ελληνιστική λαϊκή θρησκεία, μετάφραση Ι. Κακριδή, 1966, 6, 7· με την ίδια σημασία παριστάνεται ο Ερμής και στην τοιχογραφία της πρόσοψης του μεγάλου μακεδονικού τάφου των Λευκαδίων, Πέτσας, Λευκάδια 1966, 124 κ.ε.

392. Burr, Boston Myrinas, 36, 37.

393. Th. Wiegand, Anatolian Studies Presented to Sir. M. Ramsay, 1923, 405.

394. Goldman, Tarsus I, 1952, 372 αριθ. 529, πίν. 250.

395. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μακεδονικά 23 (1983), 221 κ.ε.

396. Ειδώλια όμοιου τύπου έχουν βρεθεί και στο τετράγωνο 2 του τομέα Ι της Πέλλας (1981) και σε πηγάδι της ανατολικής στοάς της αγοράς της Πέλλας (1984).

νίζεται στο ελληνικό θεματολόγιο του 3ου αι. π.Χ.[397]. Οι γαλατικές επιδρομές και η χρησιμοποίηση Γαλατών μισθοφόρων από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου είχαν ως συνέπεια η γαλατική φυλή να γίνει πολύ γνωστή τόσο στην κυρίως Ελλάδα, όσο και στη Μικρά Ασία. Η τέχνη της ελληνιστικής εποχής, κυρίως η γλυπτική, μας έχει δώσει πολλές αναπαραστάσεις Γαλατών πολεμιστών. Αλλά και στην κοροπλαστική τα παραδείγματα δεν είναι σπάνια. Δύο είναι κυρίως οι τύποι του Γαλάτη πολεμιστή στην κοροπλαστική της ελληνιστικής εποχής. Ο τύπος του γυμνού πολεμιστή, σε έντονο διασκελισμό, με βαρβαρικά χαρακτηριστικά και μακριά μαλλιά που, όπως υποστηρίζει ο S. Reinach, κατάγεται από την Ανατολή[398] και ο τύπος του πολεμιστή με πανοπλία που κατάγεται από την Αλεξάνδρεια[399]. Ο δεύτερος τύπος συναντιέται και στη Μύρινα[400] και στην περγαμηνή ζωφόρο.

Τα ειδώλια των πολεμιστών με τη γαλατική ασπίδα από τον τάφο Θ (αριθ. 32) της Πέλλας, που ρεαλιστικά απεικονίζουν μία μορφή της εποχής του νεκρού τοποθετήθηκαν, πιθανότατα, όπως και τα ειδώλια των παιδαγωγών, στον ίδιο τάφο, ως ένα κοινό αντικείμενο της καθημερινής ζωής ή ως παιχνίδια.

11. Θεατρικές μορφές

Ειδώλια αριθ. 2 από τον τάφο Α (αριθ. 26), αριθ. 417, 418 από τον τάφο στον αγρό Ζωτάκη (αριθ. 34) (Πίν. 1, 45)

Οι θεατρικές μορφές των τάφων της Πέλλας είναι πολύ περιορισμένες[401]. Η παρουσία του Ηρακλή δεν πρέπει να είναι άσχετη με τη χθόνια υπόστασή του[402]. Ο Ηρακλής κατέβηκε στον Άδη και νίκησε το θάνατο, είναι επομένως ο ήρωας που μπορεί να απομακρύνει το κακό, που προέρχεται από τους δυσαρεστημένους θεούς και νεκρούς του Κάτω Κόσμου.

Έχει υποστηριχθεί ο αποτρόπαιος χαρακτήρας των θεατρικών προσωπείων[403], των οποίων η παρουσία στους τάφους είναι συχνή, όχι ιδιαίτερα όμως στην περιοχή της Μακεδονίας.

Η πίστη στη μαγεία και τη δεισιδαιμονία μαρτυρείται και από τον Πλάτωνα[404]. Οι μολύβδινες πλάκες με κατάρες-καταδέσεις, που έχουν βρεθεί σε τάφους, μαρτυρούν την πίστη για τη δύναμη των νεκρών να κάνουν κακό.

Ο περιορισμένος αριθμός κτερισμάτων με αποτρόπαιο χαρακτήρα[405] στους τάφους της Πέλλας μπορεί να θεωρηθεί πιθανότατα ως αποδεικτικό στοιχείο μιας υποτονικής δεισιδαιμονίας την εποχή αυτή στη μακεδονική πρωτεύουσα.

Οι θεατρικές ωστόσο μορφές θα μπορούσαν να αποτελέσουν και ενδεικτικά στοιχεία για τη σχέση των νεκρών με το θέατρο.

397. Τις ασπίδες Γαλατών μισθοφόρων σε μνημεία έχει συγκεντρώσει ο P. Bienkowski, Les Celtes dans les arts mineurs gréco-romaines (1928). Βλ. και J. Marcadé, Au Musée de Délos, 1969, 182-184, πίν. 30 A4124· G. Mendel, Catalogue des sculptures grecques romaines et byzantines III, 1914, 70-72 αριθ. 858· Ν. Σταμπολίδης, Ο βωμός του Διονύσου στην Κω, 1987, 115, 116· Gl. R. Davidson, Hesperia 11 (1942), 118, 120, εικ. 9 αριθ. 48· D. Thompson, Hesperia 35 (1966), 257, πίν. 69 αριθ. 9.

398. Nécropole, 559 αριθ. 283.

399. A. J. Reinach, MonPiot 18 (1910), 96, 114.

400. Burr, Boston Myrinas, 76, πίν. XLI αριθ. 112.

401. Πολύ περιορισμένος είναι ο αριθμός των θεατρικών μορφών και στα Ιερά της Πέλλας, αντίθετα με άλλες περιοχές, Bell III, ό.π., 97.

402. Ν. Παπαχατζής, Θεσσαλικά Α, 2 (1958), 54 σημ. 1.

403. Burr, Boston Myrinas, 77.

404. Πλάτωνος Νόμοι 10, 909b, 908d και 11, 933.

405. Αποτρόπαιο χαρακτήρα είχε και το γυάλινο φυλακτό-μάσκα αριθ. 409.

Λυχνάρια

Τα λυχνάρια των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας είναι στην πλειονότητά τους τροχήλατα. Μόνον τρία από αυτά έχουν κατασκευασθεί με μήτρα (αριθ. 29, 131, 370) (Σχέδ. 26, 36, 76· Πίν. 5, 9, 41). Ένας τύπος λυχναριού (αριθ. 373, 400) (Σχέδ. 77, 80) είναι κλασικός, που επιζεί στην Πέλλα ως το τέλος του 3ου αι. π.Χ. Τα υπόλοιπα λυχνάρια ανήκουν σε τύπους του 3ου και 2ου αι. π.Χ. με πολλές παραλλαγές.

Τα λυχνάρια αριθ. 373, 400 (Σχέδ. 77, 80) του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) ανήκουν στον τύπο VII της Κορίνθου, όπου αυτός εμφανίζεται στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. και επιζεί ως τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.[406]. Λυχνάρια όμοιου τύπου από την αθηναϊκή Αγορά[407] χρονολογούνται από το τέλος του β΄ τέταρτου του 4ου αι. π.Χ. ως το β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ., ενώ από τον Κεραμεικό στην περίοδο 400-250 π.Χ.[408]. Τα λυχνάρια αριθ. 373, 400 δεν έχουν βάσεις, αντίθετα με το σύνολο των λυχναριών του τύπου αυτού από τη νότια Ελλάδα. Βρίσκονται περισσότερο κοντά στο λυχνάρι αριθ. Π 2169 από λαξευτό τάφο της Βέροιας[409], που βρέθηκε σε ταφή του τέλους του 3ου ή των αρχών του 2ου αι. π.Χ. και είναι, όπως και εκείνο, όψιμη επανάληψη του κλασικού τύπου. Πιθανόν το λυχνάρι αριθ. 373 με το κάθετο περίγραμμα του σώματος βρίσκεται κοντά σε παλιότερες παραλλαγές του τύπου.

Το λυχνάρι αριθ. 375 (Σχέδ. 77· Πίν. 41) του ίδιου τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) ανήκει στον τύπο VIII της Κορίνθου[410], όπου αυτός χρονολογείται όχι πριν από τον 3ο αι. π.Χ. Η παρουσία του στο δεύτερο θάλαμο του τάφου του αγρού Ζωτάκη, κτερίσματα του οποίου τοποθετούνται και μέσα στον 3ο αι. π.Χ., δείχνει ότι ο τύπος ήταν σε χρήση στην Πέλλα, πιθανώς ως το τέλος του 3ου αι. π.Χ.

Τα λυχνάρια αριθ. 337, 369, 378 (Σχέδ. 67, 76, 78· Πίν. 41) του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) ανήκουν στον τύπο IX της Κορίνθου, όπου αυτός τοποθετείται όχι πριν από τον 3ο αι. π.Χ.[411]. Λυχνάρια του ίδιου τύπου από την αθηναϊκή Αγορά[412] και τον Κεραμεικό[413] χρονολογούνται στο τέλος του 3ου αι. π.Χ., ενώ στη Βέροια[414] από τις τελευταίες δεκαετίες του 3ου ως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Χαρακτηριστικό των λυχναριών του τύπου αυτού είναι η χάραξη γύρω από την οπή πλήρωσης. Τα λυχνάρια αριθ. 337, 369 έχουν υψωμένη βάση και γωνιώδες περίγραμμα, ενώ το αριθ. 378 υποτυπώδη βάση και καμπύλο περίγραμμα. Ο μυκτήρας των λυχναριών είναι σχετικά κοντός με περισσότερο καμπύλη απόληξη στο αριθ. 369. Οι αποφύσεις των λυχναριών αριθ. 337, 369 είναι διάτρητες, ενώ η απόφυση του αριθ. 378 συμπαγής[415]. Το παλιότερο της σειράς πρέπει να είναι το λυχνάρι αριθ. 369. Η

406. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 45, εικ. 14 αριθ. 34, 35.

407. R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 70.

408. I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 26, 27 (RSL 4).

409. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 135.

410. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 47.

411. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 47, εικ. 14 αριθ. 37, 38.

412. R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 93 (τύπος 28B).

413. I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 94.

414. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 135 και Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 31. Η χαμηλότερη χρονολόγηση του τύπου IX στη Βέροια επιβεβαιώνεται και από τα λυχνάρια ενός ακόμα τάφου, Κ. Τζαναβάρη, Μακεδονικά 23 (1983), 256.

415. Το λυχνάρι αριθ. 369 έχει διπλή μαστοειδή απόφυση· διάτρητη είναι μόνον η μία. Όλα σχεδόν τα λυχνά-

διατάραξη των ταφών, όπου βρέθηκαν τα λυχνάρια αυτά, δεν επιτρέπει την ακριβή χρονολόγησή τους. Μια τοποθέτηση ανάλογη με της Βέροιας δεν θα ήταν μακριά από την πραγματικότητα.

Τα λυχνάρια αριθ. 374 (Σχέδ. 77· Πίν. 41) του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) και το αριθ. 28 του τάφου Β (αριθ. 27) (Σχέδ. 26· Πίν. 5) ανήκουν στον τύπο XVII της Κορίνθου[416], που η χρήση του στη Βέροια τοποθετείται μέσα στο 2ο αι. π.Χ.[417]. Τα λυχνάρια της Πέλλας, χωρίς βάση, έχουν καμπύλο περίγραμμα, μυκτήρα με σχεδόν ευθεία απόληξη, ωοειδή οπή και λοβοειδείς αποφύσεις. Το λυχνάρι αριθ. 28 βρίσκεται πιο κοντά στο παράδειγμα της Βέροιας.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των λυχναριών των τάφων είναι των τύπων XII και XIX της Κορίνθου.

Στον τύπο XII ανήκουν τα λυχνάρια αριθ. 48 του τάφου Β (αριθ. 27), αριθ. 63, 87, 132 του τάφου Γ (αριθ. 28), αριθ. 184-186 του τάφου Η (αριθ. 31), αριθ. 221, 222, 246 του τάφου Θ (αριθ. 32), αριθ. 253, 296, 301 του τάφου Ι (αριθ. 33), αριθ. 339-341, 367, 368, 371, 372, 401 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) (Σχέδ. 28, 31, 33, 36, 46, 51, 53, 55, 67, 68, 76, 77, 80· Πίν. 5, 9, 23, 26, 28, 41). Ο τύπος των λυχναριών αυτών εμφανίζεται στο τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. και με πολλές παραλλαγές επιζεί ως και μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.[418]. Τις παραλλαγές του τύπου στην Πέλλα δημιουργούν η διαμόρφωση ή όχι βάσης, το σχήμα του περιγράμματος και το βάθος της αυλάκωσης στην επάνω επιφάνεια. Το παλιότερο λυχνάρι του τύπου είναι το λυχνάρι αριθ. 401 με διαμορφωμένη βάση, γωνιώδες περίγραμμα που τονίζεται με χάραξη, αβαθή αυλάκωση στην επάνω επιφάνεια, που περιβάλλεται με ρηχή χάραξη και μυκτήρα με σχεδόν καμπύλη απόληξη. Ομοιότητα με το περίγραμμα του λυχναριού αριθ. 401 παρουσιάζει και το αριθ. 341 με σχεδόν επίπεδη την επάνω επιφάνεια, κοντό μυκτήρα με ελαφρά καμπύλη απόληξη και χωρίς χαράξεις. Το λυχνάρι αριθ. 253 με την υψωμένη βάση, το έντονο γωνιώδες σώμα και την αβαθή αυλάκωση της επάνω επιφάνειας, που περιβάλλεται με χάραξη, βρέθηκε σε ταφή των αρχών του τρίτου τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. και μπορεί να θεωρηθεί όψιμη επανάληψη μιας παλιότερης παραλλαγής του τύπου. Ομοιότητα με αυτό παρουσιάζουν και τα λυχνάρια αριθ. 48 και 186, με λιγότερο όμως έντονο γωνιώδες περίγραμμα και βαθύτερα κοίλη την επάνω επιφάνεια. Τα λυχνάρια αυτά ανήκουν σε ταφές των μέσων και του β΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. Μέσα στο α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. τοποθετούνται τα λυχνάρια αριθ. 340, 368, 372 και 184 με υποτυπώδη ή πολύ χαμηλή βάση (αριθ. 372), με περίγραμμα που τείνει να γίνει καμπύλο και με αυλάκωση στην επάνω επιφά-

ρια των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας έχουν μία απόφυση, που αντικατέστησε τις παλιές λαβές· το μικρό μέγεθός της τις περισσότερες φορές δείχνει ότι ο ρόλος της ήταν μάλλον διακοσμητικός. Λείπει μόνον από το λυχνάρι αριθ. 400 και τα κατασκευασμένα με μήτρα αριθ. 29 και 131. Οι αποφύσεις αυτές σχηματίζονται από μικρή μάζα πηλού, που κολλιέται επάνω στο σώμα του λυχναριού και διαμορφώνεται με το χέρι ή κάποιο εργαλείο, παίρνοντας στα περισσότερα λυχνάρια τη μορφή μίας απλής εξοχής με στρογγυλευμένο ή οξύ άκρο. Την απόφυση αυτή συμβατικά ονομάζουμε λοβοειδή. Ένα άλλο είδος απόφυσης, που έχουν αρκετά λυχνάρια και που ονομάζουμε συμβατικά σιγμοειδή, είναι αυτή που σχηματίζει ένα ημιτελές λατινικό σίγμα, με ευθύ συνήθως το κάτω μέρος του. Σε αρκετά λυχνάρια οι αποφύσεις είναι περισσότερο απλοποιημένες· η μάζα του πηλού έχει πιεσθεί απλά με το δάκτυλο στη μέση, αριθ. 88, 374, ή έχει ένα ακαθόριστο σχήμα παραμορφωμένου λατινικού σίγμα, αριθ. 132, 221, 370. Πολύ λίγες φορές οι αποφύσεις είναι διάτρητες.

416. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 32, 60, 61, εικ. 14 αριθ. 53, 54.

417. Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 30, 33.

418. Για τον τύπο, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 52· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 99· I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 52 (FSL 3)· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 136· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 31.

νεια, που περιβάλλεται με χάραξη· η αυλάκωση αυτή στα λυχνάρια αριθ. 184 και 340 γίνεται πιο πλατιά και βαθιά. Στα λυχνάρια αυτά το επάνω από την καμπύλωση μέρος του σώματος είναι μεγαλύτερο από το κάτω. Ομοιότητα παρουσιάζουν και τα αριθ. 63, 87, 132, 371, χωρίς όμως βάση. Στο αριθ. 63 η κοιλότητα της επάνω επιφάνειας δεν περιβάλλεται με χάραξη, αλλά με χάραξη τονίζεται ο διαχωρισμός του επάνω από το κάτω μέρος του σώματος. Τα παραπάνω λυχνάρια βρέθηκαν σε ταφές των αρχών του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. Σύγχρονο πρέπει να είναι και το λυχνάρι αριθ. 221, με περισσότερο καμπύλο περίγραμμα και με τάση εξίσωσης του επάνω και κάτω μέρους του σώματος. Τα λυχνάρια αριθ. 185, 222, 246, 296, 301, 339, 367 δεν έχουν βάσεις, εκτός από το αριθ. 222, όπου υπάρχει υποτυπώδης διαμόρφωσή της, και το περίγραμμα είναι καμπύλο, λιγότερο στα αριθ. 339, 367. Στο λυχνάρι αριθ. 246 το χείλος είναι περισσότερο έντονα ανασηκωμένο. Η επάνω επιφάνεια είναι κοίλη και μόνο στα αριθ. 185, 301 περιβάλλεται με χάραξη. Και τα λυχνάρια αυτά προέρχονται από ταφές των αρχών του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. Ο μυκτήρας των λυχναριών του τύπου αυτού έχει απόληξη σχεδόν καμπύλη στα πρωιμότερα, που τείνει να γίνει ευθεία στα νεότερα, και κατά κανόνα ωοειδείς οπές. Σε αρκετά νεότερα λυχνάρια το μήκος του είναι μεγάλο. Οι αποφύσεις είναι λοβοειδείς και σιγμοειδείς συμπαγείς, σπάνια διάτρητες (αριθ. 253, 371).

Στον τύπο XIX της Κορίνθου[419] ανήκουν τα λυχνάρια αριθ. 47 του τάφου Β (αριθ. 27), αριθ. 88 του τάφου Γ (αριθ. 28), αριθ. 167, 174 του τάφου Η (αριθ. 31), αριθ. 335, 336, 338, 376, 377 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) (Σχέδ. 28, 33, 42, 44, 67, 77, 78· Πίν. 5, 9, 23, 41).

Χαρακτηριστικό των λυχναριών αυτών είναι η διαμόρφωση πλαστικού δακτυλιδιού γύρω από την επάνω επιφάνειά τους. Με βάση την ύπαρξη ή όχι βάσης κατατάσσουμε τα λυχνάρια αυτά σε δύο ομάδες. Τα λυχνάρια της πρώτης ομάδας έχουν υψωμένες βάσεις (αριθ. 47, 88, 174, 338, 376). Το περίγραμμά τους είναι γωνιώδες· στα λυχνάρια αριθ. 47, 88, 338 ο διαχωρισμός του κάτω από το επάνω μέρος του σώματος τονίζεται με χάραξη. Το πλαστικό δακτυλίδι είναι περισσότερο υψωμένο στο αριθ. 88. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν τα υπόλοιπα λυχνάρια του τύπου (αριθ. 335, 336, 377, 167), που δεν έχουν βάσεις. Η κάτω επιφάνεια στα αριθ. 335, 377 είναι ελαφρά κυρτή, ενώ στα αριθ. 336 και 167 τελείως επίπεδη. Το περίγραμμα είναι γωνιώδες, εκτός από το αριθ. 335 που έχει καμπύλο περίγραμμα και περισσότερο υψωμένο πλαστικό δακτυλίδι. Οι μυκτήρες των λυχναριών του τύπου αυτού έχουν καμπύλες απολήξεις με τονισμένες άκρες, σπάνια με κάπως τριγωνικό σχήμα (αριθ. 338), με ωοειδείς οπές και αποφύσεις κυρίως σιγμοειδείς, χωρίς να λείπουν όμως και οι απλούστερες λοβοειδείς. Η εύρεση των λυχναριών αυτών σε ταφές που χρονολογούνται μέσα στο 2ο αι. π.Χ., από το β΄ τέταρτο ως και το γ΄ τέταρτό του, αποδεικνύει τη χρήση του τύπου στην Πέλλα την εποχή αυτή, λίγο δηλαδή πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. και αμέσως μετά, όπως μαρτυρείται και από άλλες περιοχές της Μακεδονίας[420].

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, τρία μόνο λυχνάρια των τάφων είναι κατασκευασμένα με μήτρα, το αριθ. 370 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34), το αριθ. 29 του τάφου Β (αριθ. 27) και το αριθ. 131 του τάφου Γ (αριθ. 28), τύπου XVIII Κορίνθου. Το περίγραμμα των λυχναριών είναι ελαφρά γωνιώδες και η οπή πλήρωσης περιβάλλεται από λεπτό πλαστικό δακτυλίδι. Έχουν μυκτήρα μακρύ, με τριγωνική απόληξη το αριθ. 131 και καμπύλη το αριθ.

419. Broneer, Corinth IV, II, 1930, 66· R. H. Howland, The Athenian Agora IV, 1958, 166· Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 137· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 32.

420. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980.

29[421]. Σιγμοειδή απόφυση έχει μόνο το αριθ. 370. Χαρακτηριστική είναι η ανάγλυφη διακόσμηση και της βάσης των λυχναριών αριθ. 370 και 29, που δεν παρουσιάζεται συχνά σε λυχνάρια άλλων περιοχών. Διακοσμημένη με μάσκα Σιληνού είναι μόνον η ρίζα του μυκτήρα του αριθ. 131. Η τοποθέτηση των λυχναριών αυτών στα μέσα ή στις αρχές του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. ενισχύεται και από ανάλογα λυχνάρια γειτονικών περιοχών[422].

Μυροδοχεία

Τα μυροδοχεία είναι ένα από τα περισσότερο συζητημένα ως σήμερα είδη αγγείων της ελληνιστικής κεραμικής. Πολλοί μελετητές έχουν ασχοληθεί με αυτά, στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν τοπικές εξελικτικές σειρές. Το πλήθος των τύπων των μυροδοχείων μας υποχρεώνει να σταματήσουμε σ' αυτά και να κάνουμε ορισμένες μορφολογικές παρατηρήσεις. Δεν επιχειρούμε να δημιουργήσουμε εξελικτική σειρά των τύπων στην Πέλλα, εφόσον τα χρονολογικά στοιχεία των ταφών από τις οποίες προέρχονται, δεν είναι πάντα σταθερά. Επισημαίνουμε απλά τους τύπους μέσα στην πλατιά χρονική περίοδο της χρήσης των τάφων, πιστεύοντας ότι οι παρατηρήσεις μας θα φανούν χρήσιμες στη μελλοντική μελέτη του συνόλου των μυροδοχείων από την Πέλλα.

Το πλήθος των τύπων των μυροδοχείων, όχι μόνον από την Πέλλα, αλλά και από άλλες περιοχές, δείχνει ότι το είδος αυτό της κεραμικής ήταν από τα πιο κοινά και εξελίξιμα. Οι τύποι δε διαρκούσαν μεγάλα χρονικά διαστήματα και κοντινοί χρονολογικά τύποι συνυπήρχαν[423].

Τον παλιότερο χρονολογικά τύπο μυροδοχείων των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας αντιπροσωπεύουν τα μυροδοχεία του τάφου Α (αριθ. 26) αριθ. 9, 3, 4, 5 (Σχέδ. 22· Πίν. 1) που τοποθετούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Χαρακτηριστικά τους είναι η μικρή δισκόμορφη βάση, η έλλειψη ποδιού και η έντονα εξογκωμένη κοιλιά· το χείλος είναι ταινιωτό με ελαφρά κλίση προς τα κάτω. Το μυροδοχείο αριθ. 4 έχει στο ύψος των ώμων δύο ψευτολαβές, ενώ τα υπόλοιπα διακοσμούνται στο επάνω μέρος του σώματος, στον ώμο και στο λαιμό, με ταινίες καφέ κόκκινου χρώματος.

Στα μυροδοχεία αριθ. 6 του τάφου Α (αριθ. 26), αριθ. 154, 155 του τάφου Ε (αριθ. 30) και αριθ. 310, 364 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) (Σχέδ. 22, 40, 75· Πίν. 1, 21, 36) παρατηρείται μια προσπάθεια διαμόρφωσης ποδιού και ψηλότερου λαιμού[424]. Η βάση ξεχωρίζει από το πόδι με ελαφρά χάραξη, ενώ στο κάτω μέρος του λαιμού δημιουργείται μία ανάγλυφη εξοχή. Η ταινιωτή διακόσμηση με καφέ κόκκινο και λευκό χρώμα στα μυροδοχεία αριθ. 6 και 364 είναι ομοιόμορφη[425], ενώ στο αριθ. 310, μελαμβαφές με ψευτολαβές, υπάρχει διακόσμηση τύπου δυτικής κλιτύος, που δεν είναι συνηθισμένη στο είδος αυτό της κεραμικής.

421. Η απόληξη του μυκτήρα του λυχναριού αριθ. 370 είναι σπασμένη.

422. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 138· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 32· Δ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12 (1972), 169· γενικά για τον τύπο βλ. ακόμα, Broneer, Corinth IV, II, 1930, 61· I. Scheibler, Kerameikos XI, 1976, 64.

423. Τα μυροδοχεία που έχουν βρεθεί στο στρώμα καταστροφής των εργαστηρίων κεραμικής της ανατολικής στοάς της αγοράς της Πέλλας δεν αντιπροσωπεύονται σχεδόν καθόλου στους τάφους. Για τη χρονολόγηση του στρώματος αυτού βλ. Γ. Ακαμάτη, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, 1985, 491 κ.ε.

424. Κοντά στα μυροδοχεία αυτά βρίσκεται και το μυροδοχείο αριθ. Π 2079 του τάφου της Μαρίνας (βλ. Επίμετρο, σ. 107 αριθ. κατ. 6, πίν. 46, 67).

425. Όμοια διακόσμηση έχουν και τα μυροδοχεία αριθ. Π 2087, Π 2081, Π 2082 του τάφου της Μαρίνας (βλ. Επίμετρο, σ. 107-109 αριθ. κατ. 14, 9, 8, πίν. 47, 67).

Στο πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ. ανήκουν τα μυροδοχεία αριθ. 149-152, 156 του τάφου Ε (αριθ. 30) (Σχέδ. 38· Πίν. 21)· έχουν μικρό μέγεθος, η βάση, τελείως επίπεδη, εξέχει ελάχιστα και τονίζεται με αβαθή χάραξη, το πόδι, όχι απόλυτα ακόμα διαμορφωμένο, είναι χονδρό, η κοιλιά έντονα εξογκωμένη, ο λαιμός, χονδρός, φέρει στο κάτω μέρος μία ανάγλυφη εξοχή[426]. Τα μυροδοχεία αυτά έχουν καλό μαύρο γάνωμα ή είναι αβαφή με ταινίες καφέ κόκκινου χρώματος στο επάνω μέρος του σώματος[427].

Στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. τοποθετούνται τα μυροδοχεία του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34), αριθ. 366, 397 (Πίν. 36). Τα μυροδοχεία αυτά έχουν στιλπνό μαύρο γάνωμα, δισκόμορφη βάση που χωρίζεται από το χονδρό πόδι με λεπτή χάραξη, σφαιρική κοιλιά, λεπτό λαιμό, στο κάτω μέρος του οποίου δημιουργείται εξοχή ανάλογη με την εξοχή των μυροδοχείων του τάφου Ε (αριθ. 30) και χείλος ταινιωτό με ελαφρά κλίση προς τα κάτω.

Τα υπόλοιπα μυροδοχεία των τάφων, που προέρχονται από ταφές του δεύτερου τέταρτου ως και του τρίτου τέταρτου του 2ου αι. π.Χ., κατατάσσονται σε ομάδες με ποικιλία παραλλαγών, που τις δημιουργεί η καμπυλότητα της κοιλιάς, η διαμόρφωση της βάσης και του χείλους, η ύπαρξη και η ποιότητα του γανώματος.

Ομάδα 1. Μυροδοχεία αριθ. 80, 147 του τάφου Γ (αριθ. 28), αριθ. 157 του τάφου Η (αριθ. 31), αριθ. 208 του τάφου Θ (αριθ. 32), αριθ. 251, 258-261, 263, 264, 294 του τάφου Ι (αριθ. 33), αριθ. 365 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) (Σχέδ. 54, 75· Πίν. 6, 22, 25, 28). Τα μυροδοχεία αυτά προέρχονται από ταφές των μέσων και των αρχών του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. Έχουν μικρή δισκόμορφη βάση κωνικής διατομής, που ξεχωρίζει με χάραξη από το σχετικά χαμηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, ελαφρά εξογκωμένη στη μέση, λεπτό, ψηλό λαιμό και χείλος λοξότμητο[428]. Τις παραλλαγές της ομάδας δημιουργεί η μορφή της καμπυλότητας της κοιλιάς· ξεχωρίζει κυρίως το μυροδοχείο αριθ. 365, με περισσότερο έντονη την καμπύλη στο επάνω μέρος. Ο πηλός των μυροδοχείων της ομάδας αυτής είναι γκρίζος και κοκκινωπός. Φέρουν διακόσμηση με τρεις κυρίως λευκές λεπτές ταινίες. Γάνωμα μαύρο καφέ σκοτεινό υπάρχει μόνο στο κάτω μέρος του μυροδοχείου αριθ. 142. Σε πολλά μυροδοχεία διατηρούνται αποτυπώματα φυτικών ινών.

Ομάδα 2. Μυροδοχεία αριθ. 77 του τάφου Γ (αριθ. 28), αριθ. 164 του τάφου Η (αριθ. 31), αριθ. 194, 195, 209, 213, 214, 242, 245 του τάφου Θ (αριθ. 32) (Σχέδ. 41, 47, 52· Πίν. 6, 22, 24, 25). Προέρχονται από ταφές των αρχών του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ.· έχουν χαμηλή, δισκόμορφη βάση που χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό, χαμηλό πόδι, κοιλιά ωοειδή εξογκωμένη, λεπτό, ψηλό λαιμό και χείλη με κρεμαστή απόληξη ή λοξότμητα, Ο πηλός είναι κυρίως γκρίζος. Ομοιόμορφο αμελές γάνωμα απλώνεται στο κάτω μέρος του σώματος των μυροδοχείων αριθ. 194, 209, 213, 214. Διακόσμηση ταινιών έχει μόνον το αριθ. 164.

426. Όμοια είναι τα μυροδοχεία αριθ. Π 2087, Π 2081, Π 2082 του τάφου της Μαρίνας (βλ. Επίμετρο, σ. 107-109 αριθ. 14, 9, 8, πίν. 47, 67).

427. Χαμηλό πόδι και λεπτό λαιμό, με διακόσμηση όμοια με τα μυροδοχεία αριθ. 6 του τάφου Α και Π 2079 του τάφου της Μαρίνας, έχει το μυροδοχείο αριθ. Π 2083 του τελευταίου τάφου (βλ. Επίμετρο, σ. 111 αριθ. κατ. 22, πίν. 46, 67).

428. Λοξότμητο ονομάζουμε το χείλος, που έχει μορφή ελαφρά καμπύλου πλαστικού δακτυλιδιού, που συνεχίζει ενιαία τη γραμμή του περιγράμματος του αγγείου. Το ταινιωτό ή ελαφρά καμπύλο χείλος, που εξέχοντας διακόπτει τη συνέχεια του περιγράμματος, ονομάζουμε χείλος με κρεμαστή απόληξη.

Ομάδα 3. Μυροδοχεία αριθ. 16 του τάφου Β (αριθ. 27), αριθ. 78 του τάφου Γ (αριθ. 28), αριθ. 165 του τάφου Η (αριθ. 31), αριθ. 312 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34), (Σχέδ. 24· Πίν. 22, 37). Προέρχονται και αυτά από ταφές των αρχών του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. Έχουν δισκόμορφη βάση, σχετικά χονδρή, που αρκετές φορές ξεχωρίζει με χάραξη από το χαμηλό πόδι, ωοειδή κοιλιά, εξογκωμένη, ψηλό λεπτό λαιμό και χείλος κυρίως λοξότμητο. Και στα μυροδοχεία αυτά η καμπύλη της κοιλιάς και το ύψος του ποδιού παρουσιάζουν διακυμάνσεις. Είναι αβαφή ή έχουν αμελές γάνωμα, κυρίως στο κάτω μέρος του σώματος.

Ομάδα 4. Μυροδοχεία αριθ. 15, 19 του τάφου Β (αριθ. 27), αριθ. 74, 76 του τάφου Γ (αριθ. 28), (Σχέδ. 32· Πίν. 6). Προέρχονται από ταφές της ίδιας περιόδου με τα μυροδοχεία της ομάδας 3. Η βάση τους, δισκόμορφη με κωνική διατομή, χωρίζεται με χάραξη από το σχετικά ψηλό και λεπτό πόδι· η κοιλιά έχει σχήμα ωοειδές. Ο πηλός τους είναι γκρίζος ή κοκκινωπός και διακοσμούνται με λεπτές ταινίες λευκού χρώματος. Αμελές γάνωμα υπάρχει μόνο στο μυροδοχείο αριθ. 74.

Ομάδα 5. Μυροδοχεία αριθ. 34, 35, 43, 50 του τάφου Β (αριθ. 27), (Πίν. 2). Προέρχονται από ταφές των μέσων και των αρχών του β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. Έχουν μικρή βάση, που χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό και ψηλό πόδι, κοιλιά έντονα ωοειδή, λαιμό ψηλό και χείλος λοξότμητο. Στηρίζονται δύσκολα. Ο πηλός έχει χρώμα κόκκινο.

Ομάδα 6. Στην ομάδα αυτή περιλαμβάνονται τα περισσότερα μυροδοχεία των τάφων, που προέρχονται από ταφές του β΄ τέταρτου και β΄ μισού του 2ου αι. π.Χ. Πρόκειται για τα μυροδοχεία αριθ. 14, 17, 20, 33, 39, 41 του τάφου Β (αριθ. 27), αριθ. 59, 75 του τάφου Γ (αριθ. 28), αριθ. 158-162, 179, 171, 182 του τάφου Η (αριθ. 31), αριθ. 308, 353 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34), (Σχέδ. 27, 30, 41, 72· Πίν. 2, 7, 22, 37). Χαρακτηριστική είναι η μικρή δισκόμορφη βάση με κωνική διατομή, που χωρίζεται με βαθιά χάραξη από το λεπτό και ψηλό πόδι, η σχεδόν επιμήκης κοιλιά, με καμπύλη λιγότερο ή περισσότερο έντονη, ο ψηλός λαιμός και το χείλος με την κρεμαστή απόληξη. Ο πηλός τους είναι κυρίως γκρίζος. Διακοσμούνται με τρεις αμελείς λεπτές ταινίες λευκού χρώματος. Μερικά μυροδοχεία είναι παραμορφωμένα και έχουν αποτυπώματα δακτύλων. Γάνωμα καφέ κόκκινο αμελές υπάρχει στο κάτω μέρος του σώματος πολύ λίγων μυροδοχείων. Τα υπόλοιπα μυροδοχεία των τάφων δεν μπορούν να περιληφθούν σε ορισμένες ομάδες.

Το μυροδοχείο αριθ. 352 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) προέρχεται από ταφή του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. Χαρακτηριστικό είναι το γωνιώδες περίγραμμα της κοιλιάς. Η βάση, πλατιά, δισκόμορφη, χωρίζεται με χάραξη από το λεπτό ψηλό πόδι, ο λαιμός είναι λεπτός ψηλός και το χείλος με κρεμαστή απόληξη. Το μυροδοχείο είναι αβαφές και διακοσμείται με λεπτές ταινίες λευκού χρώματος (Σχέδ. 72· Πίν. 37).

Το μεγαλύτερο από τα μυροδοχεία είναι το αριθ. 60 του τάφου Γ (αριθ. 28), (Πίν. 7) και προέρχεται από ταφή των αρχών του γ΄ τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. Είναι αβαφές με χαμηλή, πλατιά δισκόμορφη βάση, κοίλη στην κάτω επιφάνεια, χαμηλό πόδι και σχετικά χονδρό, ωοειδή εξογκωμένη κοιλιά, λεπτό λαιμό και ένα παχύ πλαστικό δακτυλίδι στη θέση του χείλους. Από ταφή των μέσων του 2ου αι. π.Χ. προέρχονται το μεγάλο μυροδοχείο του τάφου Β (αριθ. 27) αριθ. 40 (Σχέδ. 27· Πίν. 2) με γωνιώδες περίγραμμα, ψηλό πόδι και λαιμό και λοξότμητο χείλος. Τα μικρά μυροδοχεία του τάφου Θ (αριθ. 32) αριθ. 203, 201, 243 (Πίν. 25) με το χαμηλό πόδι και την ωοειδή, ραδινή κοιλιά βρίσκονται κοντά στα μυροδοχεία της ομάδας 4.

Από τη μορφολογική εξέταση των μυροδοχείων των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας, που προηγήθηκε, αποδεικνύεται ότι η εξέλιξη των τύπων τους έχει σε γενικές γραμμές τα ίδια βασικά χαρακτηριστικά με την εξέλιξη αυτών σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Τα μυροδοχεία του τέλους του 4ου αι. π.Χ., με δισκόμορφη βάση, χωρίς πόδι, έντονα

εξογκωμένη κοιλιά, λεπτό λαιμό, μελαμβαφή ή με διακόσμηση πολλές φορές χρωματιστών ταινιών, γίνονται μέσα στον 3ο αι. π.Χ. ραδινότερα, με τη διαμόρφωση ποδιού που συνεχώς υψώνεται, με λιγότερο έντονη την καμπύλη της κοιλιάς, που τείνει να πάρει σχήμα ωοειδές και με λεπτότερο και ψηλότερο λαιμό. Στο 2ο αι. π.Χ. το σχήμα γίνεται περισσότερο επίμηκες με μία τάση απλοποίησης του περιγράμματος του αγγείου, που τείνει να γίνει ευθεία στο β΄ μισό του αιώνα. Τα μυροδοχεία του 2ου αι. π.Χ., κυρίως αβαφή, διακοσμούνται συνήθως με λεπτές λευκές ταινίες. Στην τελευταία αυτή περίοδο εμφανίζονται και μυροδοχεία με γωνιώδη περιγράμματα, που συνεχίζονται και στον 1ο αι. π.Χ.[429]. Μέσα στη γενική αυτή εξέλιξη δε θα πρέπει να παραβλέπεται για τη χρονολόγηση των μυροδοχείων η ύπαρξη και η ποιότητα του γανώματος, καθώς και η δημιουργία τοπικών παραλλαγών, που μπορούν να χρονολογηθούν κυρίως σε συσχετισμό με τα υπόλοιπα ανασκαφικά στοιχεία.

Ένα τόσο διαδομένο είδος αγγείου είναι φυσικό να απασχολούσε περισσότερα από ένα εργαστήρια, χαρακτηριστικά των οποίων μπορούμε να διακρίνουμε στα μυροδοχεία των τάφων, όπως είναι η διαμόρφωση της καμπύλης της κοιλότητας στο κάτω μέρος, η υφή του γανώματος και ο τρόπος ένωσης του λαιμού με την κοιλιά των μυροδοχείων του τάφου Ε (αριθ. 30), το ομοιόμορφο γάνωμα των μυροδοχείων αριθ. 194, 213, 214, 209 του τάφου Θ (αριθ. 32), το ομοιόμορφο μέγεθος, χρώμα πηλού και γάνωμα των μυροδοχείων αριθ. 34, 35, 43, 50 του τάφου Β (αριθ. 27)[430].

429. Για τα μυροδοχεία νεκροταφείων της Ρόδου έχει επιχειρηθεί μελέτη της εξέλιξης του σχήματος, Α. Γιαννικουρή - Β. Πατσιαδά - Μ. Φιλήμονος, Α΄ Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, 1989, 58 κ.ε. Βλ. και V. R. Anderson-Stojanović, The Chronology and Function of Ceramic Uguentaria, AJA 91 (1987), 105 κ.ε.

430. Από τα υπόλοιπα πήλινα αγγεία των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Πέλλας πολυάριθμα είναι οι πυξίδες, τα άωτα σκυφίδια και οι αμφορείς. Μικροί οξυπύθμενοι αμφορείς, μελανοδοχεία, αρυτήρες, λεκάνες, κάλπες, πινάκια υπάρχουν σε περιορισμένο αριθμό.

Στις πυξίδες των λαξευτών τάφων της Πέλλας αντιπροσωπεύονται όλοι οι τύποι που διακρίνουν οι Δρούγου και Τουράτσογλου στις πυξίδες των τάφων της Βέροιας, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 140, 159: με κωνική βαθμιδωτή βάση και ψηλό κυλινδρικό τοίχωμα στο σώμα και στο κάλυμμα, με τρία πλαστικά πόδια που έχουν τη μορφή σειρήνων ή ποδιών λιονταριού, οι σταμνοειδείς, καθώς και οι μικρογραφίες πυξίδων. Η κύρια διακόσμησή τους είναι του τύπου της δυτικής κλιτύος. Τα πιο συνηθισμένα διακοσμητικά θέματα είναι ταινίες οριζόντιες ή κυματιστές, επιμήκη, ωοειδή ή λογχόσχημα φύλλα, ακτινωτά μοτίβα, ιωνικό κυμάτιο, τρίφυλλα ή πεντάφυλλα ανθέμια, κλαδιά με φύλλα, άνθη και καρπούς κισσού, στεφάνια, δελφίνια, ρόδακες, τρέχουσα σπείρα, τεμνόμενοι κύκλοι, τρίγωνα, τετράγωνα και χαρακτοί ρόμβοι. Για τη διακόσμηση χρησιμοποιείται υπόλευκο, κιτρινωπό, ρόδινο και ιώδες χρώμα, επίθετος πηλός και χάραξη. Τα μετάλλια των καλυμμάτων είναι διακοσμημένα με ανάγλυφες γυναικείες προτομές, κυρίως Άρτεμης, ολόσωμες μορφές ή προτομές Έρωτα και Ψυχής, κεφάλι Μέδουσας. Ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για πυξίδες από τάφους της Βέροιας, όπου διαπιστώνονται πολλά κοινά στοιχεία με αυτές της Πέλλας, διατυπώθηκαν στην ανακοίνωση των Β. Σουρή και Κ. Τζαναβάρη στη Β΄ Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, 151.

Τα άωτα σκυφίδια, με χείλη που κλίνουν προς τα μέσα ή έξω, είναι μελαμβαφή, τα περισσότερα όμως έχουν αμελές γάνωμα μαύρο ή κοκκινωπό και μόνο στην εσωτερική και στο επάνω μέρος της εξωτερικής επιφάνειας. Μόνο το αριθ. 125 σκυφίδιο έχει στον πυθμένα διακόσμηση εμπίεστων ανθεμίων.

Οι αμφορείς με όμοια στη γενική τους μορφή χαρακτηριστικά με τους αμφορείς άλλων περιοχών της Μακεδονίας, έχουν συνεχές περίγραμμα· σε λίγες περιπτώσεις τονίζεται ο ώμος. Το στόμιό τους διαμορφώνεται με ένα ή δύο πλαστικά δακτυλίδια· σπανιότερα είναι καλυκωτό. Οι αμφορείς φέρουν λευκό ρόδινο, κυρίως όμως κιτρινωπό επίχρισμα.

ΙΙΙ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

Η μεγάλη διατάραξη των ταφών στους περισσότερους τάφους της Πέλλας είχε ως αποτέλεσμα να περιορισθούν τα στοιχεία εκείνα, που βοηθούν την εξαγωγή συμπερασμάτων για τα ταφικά έθιμα. Οι λίγες παρατηρήσεις, ωστόσο, που μπορούν να γίνουν με βάση τα στοιχεία που υπάρχουν, δείχνουν μια στενή συγγένεια των εθίμων ταφής με άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου και επιβεβαιώνουν μια ομοιογένεια από την εποχή του Ομήρου ως τα ρωμαϊκά χρόνια, με ελάχιστες τοπικές διαφορές, που οφείλονται στις οικονομικές ή στις τοπικές ιστορικές συνθήκες[431].

Ο προσανατολισμός των τάφων δεν είναι ομοιόμορφος, όπως δείχνει η ποικιλία των προσανατολισμών από τόπο σε τόπο[432]. Αλλά και στον ίδιο τόπο δεν υπάρχει πάντα ομοιομορφία. Η διαμόρφωση του εδάφους μερικές φορές επηρεάζει τη θέση των τάφων[433]. Ο ομοιόμορφος προσανατολισμός, από Ν. προς Β., των οκτώ τάφων του καναλιού ύδρευσης της Πέλλας πρέπει οπωσδήποτε να σχετίζεται με την ύπαρξη κάποιου δρόμου στα νότιά τους, που δεν εντάσσεται βέβαια στο ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης, καθώς οι τάφοι βρίσκονται έξω από αυτήν. Πιθανόν να ήταν κάποια οδική αρτηρία που οδηγούσε από την επαρχία στην πόλη. Ο προσανατολισμός των τάφων και η αρχιτεκτονική διαμόρφωσή τους καθορίζουν και τον προσανατολισμό των ταφών. Είναι φυσικό να υπάρχει, επομένως, σχετική ομοιομορφία προσανατολισμών στις ταφές των θαλαμωτών τάφων, ιδίως του ίδιου τόπου. Στους τάφους της Πέλλας με νεκρικές κλίνες σε διάταξη σχήματος Π, οι ταφές των κλινών του οριζόντιου σκέλους του Π είναι στραμμένες προς τα δυτικά, έχουν δηλαδή το κεφάλι στην ανατολική πλευρά. Οι ταφές των κλινών των κάθετων σκελών του Π είναι συνήθως στραμμένες προς το τοίχωμα του βάθους, με μόνη εξαίρεση τις ταφές του τάφου Γ (αριθ. 28) και πιθανόν του Η (αριθ. 31), που έχουν αντίθετο μεταξύ τους προσανατολισμό. Προς το τοίχωμα του βάθους είναι προσανατολισμένες και οι ταφές με δύο κλίνες, κατά το μήκος των κάθετων πλευρών των θαλάμων.

Ο ενταφιασμός είναι ο κύριος τρόπος ταφής στους θαλαμωτούς τάφους της Πέλλας. Από το λιωμένο ξύλο και τα σιδερένια καρφιά που σώθηκαν, συμπεραίνουμε ότι οι νεκροί ήταν τοποθετημένοι επάνω σε ξύλινα φορεία, των οποίων το περίγραμμα μπορεί να ορισθεί αρκετές φορές. Οι διαστάσεις των φορείων ποικίλλουν, το μήκος τους κυμαίνεται από 1,30-2 μ. και το πλάτος τους από 0,55-0,80 μ. Τα λιγοστά υπολείμματα ξύλου και τα σιδερένια καρφιά δείχνουν ότι η μορφή τους ήταν απλή[434]. Η άποψη ότι κεραμίδες οροφής χρησιμοποιούνταν για προσκεφάλαια των νεκρών μόνον από την ταφή της ανατολικής κλίνης του τάφου Θ (αριθ. 32) και της δυτικής κλίνης του τάφου Η (αριθ. 31) μπορεί να ενισχυθεί[435]. Στις περι-

431. Πρβλ. Robinson, Olynthus XI, 1942, 174 κ.ε.
432. Ph. Bruneau, BCH 94 (1970), 524.
433. Robinson, Olynthus XI, 1942, 142· Κ. Τσάκος, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 416.
434. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 175, σχέδ. 46.
435. Αικ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, Μακεδονικά 14 (1974), 170.

πτώσεις νέας χρησιμοποίησης του τάφου τα οστά των νεότερων ταφών συνήθως αποτεφρώνονταν και συγκεντρώνονταν σε μεγάλα αγγεία, που τοποθετούνταν, είτε στις άκρες των νεκρικών κλινών είτε στις κόγχες των πλευρικών τοιχωμάτων των θαλάμων. Σε ξύλινο κιβωτίδιο, οι διαστάσεις του οποίου από τα υπολείμματα ξύλου και τα καρφιά υπολογίζονται σε 0,35×0,40 μ., τοποθετήθηκαν τα αποτεφρωμένα οστά της νεότερης ταφής της δυτικής κλίνης του τάφου Γ (αριθ. 28)[436]. Η αποτέφρωση θα πρέπει να γινόταν έξω από τον τάφο, όπως μαρτυρούν τα υπολείμματα καύσης στο δρόμο του τάφου Η (αριθ. 31). Στο εσωτερικό κανενός τάφου δεν διαπιστώθηκαν ίχνη πυράς[437].

Ο αριθμός των κτερισμάτων των τάφων της Πέλλας είναι μεγάλος, τα είδη τους όμως είναι περιορισμένα. Κυριαρχούν τα πήλινα αγγεία (μυροδοχεία, σκυφίδια, πυξίδες, αμφορείς, λυχνάρια) και τα πήλινα ειδώλια. Σπάνια είναι ορισμένα είδη αγγείων στους τάφους της Πέλλας που αφθονούν στους τάφους άλλων περιοχών, όπως οι αρυτήρες[438]. Τα μεταλλικά αγγεία είναι λίγα, κυρίως χάλκινες φιάλες και μολύβδινες πυξίδες καθώς και τα μεταλλικά αντικείμενα καθημερινής χρήσης[439], ενώ λείπουν τελείως τα όπλα. Μεγάλος αντίθετα είναι ο αριθμός των σιδερένιων στλεγγίδων. Πολύ λίγα είναι τα νομίσματα σε σχέση με άλλες περιοχές και οι δανάκες. Περιορισμένος είναι, ακόμα, ο αριθμός των κοσμημάτων από χρυσό και ημιπολύτιμες πέτρες, ενώ υπάρχουν αρκετές απομιμήσεις τους από επιχρυσωμένο πηλό. Δε λείπουν, τέλος, οι πόρπες, οι περόνες και τα άφθονα φύλλα χρυσού, στην περιοχή του στήθους και του κρανίου των νεκρών, εξαρτήματα των ρούχων και των στεφανιών.

Η θέση των κτερισμάτων στις ταφές δεν είναι πάντα ίδια. Ωστόσο παρατηρείται μια προτίμηση για την τοποθέτηση ορισμένων κτερισμάτων σε ορισμένες θέσεις. Στις ταφές των θαλαμωτών τάφων της Πέλλας οι αμφορείς τοποθετούνται κυρίως στις γωνίες των νεκρικών κλινών, άλλοτε στο επάνω και άλλοτε στο κάτω μέρος των ταφών. Οι πυξίδες, τα μυροδοχεία και τα σκυφίδια[440] τοποθετούνται αδιάκριτα είτε στο επάνω είτε στο κάτω μέρος της νεκρικής κλίνης. Τρία μόνο σκυφίδια βρέθηκαν στη μέση περίπου των ταφών στην περιοχή των χεριών· τα δύο από αυτά περιείχαν από ένα χάλκινο νόμισμα. Τα λυχνάρια τοποθετούνται πάντα στο επάνω μέρος της ταφής και τα πήλινα ειδώλια στις στενές πλευρές των κλινών και στις γωνίες. Οι σιδερένιες στλεγγίδες ήταν τοποθετημένες στην περιοχή των χεριών. Πλήθος αστραγάλων ζώων βρέθηκε κατά μήκος των μακριών πλευρών των κλινών των τάφων Γ (αριθ. 28) και Ι (αριθ. 33). Στη ΒΑ. γωνία της βόρειας κλίνης του τάφου Θ (αριθ. 32) οι αστράγαλοι ήταν τοποθετημένοι ανάμεσα στα πήλινα ειδώλια. Θαλασσινά όστρεα, τέλος, και κόκαλα πουλιών βρέθηκαν μέσα σε πυξίδες και σκυφίδια.

Με την ερμηνεία των κτερισμάτων των τάφων έχουν ασχοληθεί πολλοί μελετητές[441]. Τα κτερίσματα έχουν ερμηνευθεί ως αντικείμενα που χρησιμοποιούνταν στις ταφικές τελετές και ως προσωπικά αντικείμενα του νεκρού που τον συνόδευαν στον τάφο. Σε ορισμένα από αυτά αποδίδεται ένας καθαρά «συμβολικός» χαρακτήρας και άλλα σχετίζονται με την εναπό-

436. Μία περίπτωση ανακομιδής έχουμε στη βόρεια κλίνη του τάφου Θ (αριθ. 32). Βλ. και τάφους Βέροιας αριθ. 77, 97, 108. Στη Σάμο τα κόκαλα των παλιότερων τάφων παραμερίζονταν ή ο ένας νεκρός ετοποθετείτο επάνω ή δίπλα στον παλιότερο, Τσάκος, ό.π., 417.

437. Για τη θέση των πυρών βλ. και σ. 95.

438. Μεγάλος είναι ο αριθμός των αρυτήρων στους τάφους της Βέροιας, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 120.

439. Στον τάφο Δ (αριθ. 29) της Πέλλας βρέθηκε ένα σιδερένιο ψαλίδι, Αν. Χρυσοστόμου, Μακεδονικά 23 (1983), 196· βλ. και Αλ. Δάφφα-Νικονάνου, Μακεδονικά 9 (1969), 234, 235, εικ. 4.

440. Στους τάφους της Πέλλας δε βρέθηκαν μεγαρικοί σκύφοι, εκτός από τον τάφο Δ (αριθ. 29), όπου ένας μεγαρικός σκύφος βρέθηκε ανάμεσα στους μηρούς του νεκρού, Χρυσοστόμου, ό.π., 196.

441. Bruneau, ό.π., 525 κ.ε.

θεση τροφών και ποτών για το νεκρό[442]. Όλες όμως οι ερμηνείες παρουσιάζουν αδυναμίες, που όπως υποστήριξε και ο Ph. Bruneau[443], πηγάζουν από την ίδια τη φύση των κτερισμάτων. Η σύνθεση των κτερισμάτων των τάφων δεν είναι ομοιόμορφη, ώστε να είναι σαφής ο διαχωρισμός τους ανάλογα με τις ανάγκες που εξυπηρετούσαν. Αντικείμενα με «συμβολικό» χαρακτήρα δεν υπάρχουν απαραίτητα σ' όλους τους τάφους. Οι πενιχρές μαρτυρίες, φιλολογικές και ανασκαφικές, κάνουν δύσκολη τη συσχέτιση ορισμένων αγγείων με την εναπόθεση τροφών και ποτών, εφόσον υπολείμματά τους διατηρούνται σε ελάχιστες περιπτώσεις. Ακόμα, κανένα από τα κτερίσματα των τάφων δεν έχει αποκλειστικά ταφικό χαρακτήρα.

Η συνήθεια της τοποθέτησης στους τάφους προσωπικών αντικειμένων του νεκρού, που συνεχίζεται ως τις μέρες μας, είναι πολύ παλιά και σχετίζεται με την πίστη για μια νέα μετά το θάνατο ζωή, στην οποία ο νεκρός έχει τις ίδιες ανάγκες που είχε και στην επίγεια ζωή. Την τοποθέτηση των υπόλοιπων κτερισμάτων πρέπει να καθόριζε μια πρωταρχική πρακτική αιτία, που με την πάροδο των χρόνων λησμονήθηκε, αλλά η συνήθεια παρέμεινε.

Είναι πολύ πιθανόν ορισμένα κτερίσματα, όπως οι αμφορείς, τα σκυφίδια, τα μυροδοχεία, να εξυπηρετούσαν και κάποιες τελετουργίες, που γίνονταν μετά το θάνατο.

Αμφορείς και σκυφίδια ήταν απαραίτητα για τις σπονδές υγρών[444]. Τα σκυφίδια μπορούσαν ακόμα να χρησιμεύσουν και για κάθε άλλη προσφορά με στερεή μορφή. Για τα μυροδοχεία που αντικατέστησαν τις κλασικές ληκύθους και περιείχαν αρωματικά έλαια, με τα οποία αλειφόταν το σώμα του νεκρού στη νεκρική τελετή, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν όλα όσα βρίσκονται στους τάφους εξυπηρετούσαν αυτό το σκοπό. Ο αριθμός τους είναι πολύ μεγάλος. Είναι πολύ πιθανόν ότι τοποθετούνταν στους τάφους με υποκατάστατα των αρωματικών ελαίων[445], που ήταν φθηνότερα ή και άδεια, καθαρά συμβολικά. Ο μεγάλος αριθμός τους ίσως δεν είναι άσχετος και με το πρόβλημα της δυσοσμίας του κλειστού τάφου, που αντιμετωπιζόταν σε κάθε νέα ταφή. Το ψαθωτό πλέγμα, με το οποίο ήταν τυλιγμένα εξωτερικά μερικά από αυτά[446], πρέπει να σχετίζεται με την εξάρτησή τους πριν από την τοποθέτησή τους στον τάφο ή και μέσα σ' αυτόν, από τα σιδερένια καρφιά των τοιχωμάτων, μαζί με άλλα κτερίσματα. Το πλέγμα αυτό ήταν κατασκευασμένο από τα φύλλα του φυτού κύπερη (cyperus auricomus), που φύεται σε ελώδεις περιοχές και θα πρέπει να αφθονούσε στην Πέλλα[447]. Κομμάτια πηλού που σφράγιζαν μυροδοχεία, τα οποία βρέθηκαν στη βόρεια και δυτική κλίνη του τάφου Θ (αριθ. 32)[448], δείχνουν ότι ορισμένα από αυτά με αρωματικά έλαια, ανοίχθηκαν για πρώτη φορά στον τάφο. Χαρακτηριστική, τέλος, είναι στην Πέλλα η ανεύρεση πλήθους μυροδοχείων μόνο σε τάφους. Ο αριθμός τους στις ανασκαφές άλλων χώρων είναι περιορισμένος, πράγμα που δείχνει μια προτίμηση χρησιμοποίησης των αγγείων αυτών στη μακεδονική πρωτεύουσα για ταφικούς σκοπούς.

Οι πυξίδες που τοποθετούνταν στους τάφους έχουν διαφορετικά μεγέθη. Μερικές από αυτές μπορεί να εξυπηρετούσαν τον αρχικό προορισμό τους, που ήταν η διαφύλαξη προσω-

442. Ο Μ. Ανδρόνικος διακρίνει τα σκεύη που βρέθηκαν στον τάφο του Φιλίππου Β΄ στη Βεργίνα σε σκεύη συμποσίου και λουτρού, Ανδρόνικος, Βεργίνα 1984, 145, 159.

443. Βλ. υποσημ. 441.

444. Αξιοσημείωτη είναι η απουσία ορισμένων αγγείων κρασιού, όπως των κανθάρων.

445. Η χρήση των αρωματικών ελαίων στην ελληνιστική εποχή ήταν μεγάλη, όπως δείχνει ο πολύ μεγάλος αριθμός μυροδοχείων, που έχει βρεθεί στις ανασκαφές διαφόρων περιοχών, μέσα και έξω από την Ελλάδα.

446. Βλ. τα μυροδοχεία αριθ. 178, 181, 251 κ.ά.

447. Ευχαριστώ πολύ το χημικό Κ. Ασημενό για την ανάλυση των φυτικών ινών. Βλ. και Ε. Μαρκουλάκη - Β. Νινιού-Κινδελή, ΑΔ 37 (1982): Μελέτες, 187.

448. Αριθ. 240.

πικών αντικειμένων του νεκρού, αν και σπάνια έχουν βρεθεί τέτοια αντικείμενα μέσα σ' αυτές. Οι σταμνοειδείς πυξίδες, καθώς και αυτές που έχουν μεγάλο μέγεθος, χρησιμοποιούνταν ως τεφροδόχα αγγεία ή για την εναπόθεση προσφορών[449]. Οι μικροσκοπικές πυξίδες έχουν ερμηνευθεί ως απλά ταφικά δώρα, μερικές όμως ίσως χρησιμοποιούνταν και για την εναπόθεση καλλυντικών[450]. Η τοποθέτηση πυξίδων χωρίς κάλυμμα ή καλυμμάτων χωρίς το σώμα είναι πολύ συχνή[451] και μπορεί να ερμηνευθεί μέσα στα πλαίσια της πολλαπλής χρήσης του αγγείου αυτού και ως μία προσπάθεια εκμετάλλευσης όλων των δυνατών χώρων για την εναπόθεση προσφορών.

Προβληματική είναι η ερμηνεία των υπολειμμάτων των τροφών που έχουν διασωθεί στα αγγεία των τάφων και που καθορίζει και τη χρησιμότητα των αγγείων που τις περιέχουν. Το περιεχόμενο της πυξίδας αριθ. 328 του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) με τα θαλασσινά όστρεα (σωληνοειδή) ενισχύει την άποψη ότι προοριζόταν για τη διατροφή του νεκρού στον κάτω κόσμο[452].

Τα λυχνάρια είχαν πιθανότατα αρχικά κάποιο πρακτικό σκοπό, το φωτισμό του νεκρικού θαλάμου στις ταφικές τελετές. Γι' αυτό τοποθετούνταν και στο επάνω μέρος των ταφών. Μετά τις τελετές παρέμεναν στους τάφους[453]. Ο μεγάλος αριθμός τους όμως και η μη χρησιμοποίηση πολλών από αυτά δείχνουν ότι η αρχική πρακτική σημασία εξασθένισε και έγινε αργότερα έθιμο, που υπαγορευόταν από κάποιο θρησκευτικό λόγο, όπως θα μπορούσε να ήταν ο φωτισμός του νεκρού στον κάτω κόσμο.

Τα είδη των πήλινων αγγείων που τοποθετούνταν στους τάφους, όπως παρατηρήσαμε, είναι περιορισμένα και η ποιότητά τους μέτρια. Είναι ωστόσο τα βασικά σκεύη της καθημερινής ζωής, ενδεικτικά της πίστης για τη συνέχιση της ζωής στον άλλο κόσμο, όπου ο νεκρός έχει τις ίδιες ανάγκες με την επίγεια ζωή. Επειδή πολλά από τα αγγεία είναι αχρησιμοποίητα, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι κατασκευάζονταν σε ειδικά εργαστήρια για ταφικούς σκοπούς[454]. Δεν πιστεύουμε στην ύπαρξη εργαστηρίων που κατασκεύαζαν αποκλειστικά ταφικά δώρα, ακόμα και αν βρίσκονταν κοντά στα νεκροταφεία. Τα κτερίσματα ήταν τα συνηθισμένα καθημερινά αντικείμενα, που πιθανόν ήταν εκτεθειμένα για πώληση σε χώρους κοντά στα νεκροταφεία.

Ο μεγάλος αριθμός ορισμένων αγγείων στον ίδιο τάφο μπορεί να ερμηνευθεί ως ένα σημείο από τις πολλές ταφές και τη μακρά χρησιμοποίηση πολλών τάφων, αλλά κυρίως από την τάση της εποχής για άφθονη κτέριση, που δεν ήταν πολυδάπανη λόγω της μέτριας ποιότητάς της. Τα ταφικά κτερίσματα, που αναφέραμε, δίνουν μία εικόνα της οικονομικής κατάστασης του 2ου αι. π.Χ. Οι άνθρωποι επιδίδονται στην απόκτηση αφθονίας αγαθών, εκμεταλλευόμενοι τις ευκαιρίες που τους δίνουν οι ειρηνικοί χρόνοι που ακολουθούν τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Στη μακεδονική πρωτεύουσα τα βιοτεχνικά εργαστήρια παράγουν αντικείμενα

449. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 141, 142· για τη χρήση των πυξίδων βλ. Br. A. Sparkes - L. Talcott, Agora XII, 1970, 173.

450. Ανάλογη χρήση είχε και το μικροσκοπικό αγγείο ΒΕ 1977/289 του τάφου Δ (αριθ. 29) της Πέλλας, μέσα στο οποίο βρέθηκε ουσία καλλωπισμού, Χρυσοστόμου, ό.π., 210. Για τη χρήση μικρών πυξίδων ως δοχείων φαρμάκων βλ. E. Sjöqvist, AJA 64 (1960), 78.

451. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 177 σημ. 12· Μ. Ανδρόνικος, ΑΕ 1955, 42, 43· Bruneau, ό.π., 531.

452. Και τα καμένα κόκαλα πτηνού, που βρέθηκαν σε σκυφίδιο λαξευτού τάφου της Βέροιας, έχουν συσχετισθεί με τη διατροφή του νεκρού παιδιού στον κάτω κόσμο, Ρωμιοπούλου - Τουράτσογλου, ό.π., 173· D. Kurtz - J. Boardman, Greek Burial Customs, 1971, 205.

453. Robinson, Olynthus XI, 1942, 194, 195.

454. Τσάκος, ό.π., 418.

μέτριας ποιότητας για την εξυπηρέτηση καθημερινών αναγκών και για εξαγωγή. Πολλά από αυτά, χρησιμοποιημένα ή όχι, τοποθετούνται στους τάφους. Τα ταφικά κτερίσματα των λαξευτών τάφων είναι οι προσφορές μιας ευημερούσας αστικής τάξης, που οι δραστηριότητές της αποκαλύπτονται και σε άλλους τομείς με τα ίδια χαρακτηριστικά[455].

Η άποψη ότι ορισμένα κτερίσματα έχουν καθαρά συμβολική σημασία, έχει υποστηριχθεί από αρκετούς μελετητές[456]. Η παρουσία τους σε τάφους διαφορετικών περιοχών δείχνει την ομοιογένεια των θρησκευτικών δοξασιών για τη μεταθανάτια ζωή. Η ύπαρξη όμως και η χρησιμοποίηση των κτερισμάτων αυτών και στην καθημερινή ζωή πρέπει ίσως να μας κάνει επιφυλακτικούς για το συμβολικό χαρακτήρα τους.

Τα λίγα χάλκινα νομίσματα των τάφων της Πέλλας δεν μπορούν να ερμηνευθούν αναγκαστικά ως ναύλος για το ταξίδι στον κάτω κόσμο[457]. Σε καμιά ταφή δε βρέθηκαν νομίσματα στο κρανίο των νεκρών[458]. Δύο από αυτά ήταν τοποθετημένα μέσα σε σκυφίδια και ένα άλλο επάνω στη νεκρική κλίνη. Αν πίσω από την τοποθέτηση των νομισμάτων σε σκυφίδια στη μέση περίπου της ταφής, στην περιοχή των χεριών, υπάρχει κάποιος θρησκευτικός λόγος ή είναι απλά μία προσφορά, όπως και άλλες στα αγγεία αυτά αντικειμένων που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της καθημερινής ζωής, επομένως και της μεταθανάτιας, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα. Η δεύτερη ωστόσο άποψη που ενισχύεται από άφθονα παραδείγματα τάφων της Μακεδονίας φαίνεται περισσότερο πιθανή[459].

Τα θαλασσινά κοχύλια, που σε άλλες περιοχές έχουν βρεθεί κυρίως σε τάφους παιδιών, ερμηνεύθηκαν ως παιχνίδια[460]. Αν βρίσκονται σε μεγάλη ποσότητα, μπορεί να τα συσχετίσει κανείς με τη διατροφή των νεκρών.

Οι οστέινοι αστράγαλοι χρησιμοποιούνταν για το γνωστό τυχερό παιχνίδι[461]. Δεν είναι σαφές αν στους τάφους τοποθετήθηκαν για τη διασκέδαση του νεκρού στον κάτω κόσμο ή είχαν κάποιο αποτρόπαιο ή μαντικό χαρακτήρα, που προέρχεται από τη χρησιμοποίησή τους σε τυχερό παιχνίδι. Ο μεγάλος αριθμός τους στους τάφους της Πέλλας και άλλων περιοχών ενισχύει ίσως τη δεύτερη άποψη. Ο αρχικός όμως προορισμός τους φαίνεται ότι ήταν η διασκέδαση του νεκρού στον κάτω κόσμο. Η ύπαρξη πολλών αστραγάλων, οστέινων ή γυάλινων, στις ίδιες, γυναικείες πιθανότατα, ταφές με τα ειδώλια, μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη ότι το τυχερό παιχνίδι με τους αστραγάλους ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στις γυναίκες της Πέλλας[462].

Δεν παρατηρείται καμία διαφορά ανάμεσα στα ειδώλια των τάφων και στα ειδώλια που βρίσκονται σε σπίτια και σε ιερά. Δεν μπορούμε επομένως να υποστηρίξουμε ότι κατασκευά-

455. Βλ. σ. 257, 258.

456. Bruneau, ό.π., 529.

457. Robinson, Olynthus XI, 1942, 203.

458. Η χρυσή δανάκη που βρέθηκε μέσα στο κρανίο νεκρού του τάφου Δ (αριθ. 29) της Πέλλας ερμηνεύθηκε ως οβολός του Χάρου, Χρυσοστόμου, ό.π., 198. Η εύρεση φύλλων χρυσού σε σκυφίδιο του ίδιου τάφου μπορεί να συσχετισθεί με την τοποθέτηση νομισμάτων σε σκυφίδια.

459. Στο κρανίο ενός μόνο νεκρού βρέθηκε χάλκινο νόμισμα, στον τάφο αριθ. 50 της Βέροιας. Αντίθετα πολλά χάλκινα νομίσματα ήταν τοποθετημένα σε σκυφίδια, Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 178.

460. Robinson, Olynthus XI, 1942, 198, 199· για τη σημασία των κοχυλιών στους τάφους ως σύμβολα της «μέλλουσας ζωής», βλ. Bruneau, ό.π., 530. Ως αντικείμενα που διασκέδαζαν τους ανθρώπους να τα συλλέγουν και να τα δωρίζουν ερμηνεύει τα κοχύλια του Κωρύκειου άντρου ο P. Amandry, BCH Suppl. IX (1984), 378.

461. Για τη σημασία των αστραγάλων στους τάφους βλ. Robinson, ό.π., 197, 198· Bruneau, ό.π., 527· Amandry, ό.π., 347.

462. R. A. Higgins, Greek Terracottas, 1967, πίν. 61 Α.

ζονταν ειδώλια αποκλειστικά για τους τάφους. Η παρουσία τους στους τάφους φαίνεται ότι δεν ήταν απαραίτητη, όπως συμβαίνει και με άλλα κτερίσματα «συμβολικού» χαρακτήρα. Ο μεγάλος αριθμός τους σε μερικούς τάφους μπορεί να ερμηνευθεί ως μια, χωρίς φειδώ, προσφορά προσιτών οικονομικά κτερισμάτων της ευημερούσης αστικής τάξης της μακεδονικής πρωτεύουσας, όπως συμβαίνει και με τα πήλινα αγγεία.

Η κυριαρχία του γυναικείου φύλου στα ειδώλια των τάφων της Πέλλας δημιουργεί ερωτήματα. Για την ηλικία και το φύλο των νεκρών των λαξευτών τάφων δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι η εξαγωγή συμπερασμάτων για το φύλο και την ηλικία των νεκρών από τα κτερίσματα δεν είναι πάντα ενδεδειγμένη, αν δε συνοδεύεται και από τις μαρτυρίες της ανθρωπολογικής έρευνας. Η ύπαρξη στλεγγίδων σε γυναικείους και παιδικούς τάφους και η παρουσία κοσμημάτων ενηλίκων ατόμων σε τάφους παιδιών δείχνουν ότι τα κτερίσματα δεν ήταν πάντα σύμφωνα με την ηλικία και το φύλο των νεκρών. Η κτέριση με ορισμένα αντικείμενα, συνήθεια αιώνων, γινόταν σε αρκετές περιπτώσεις, αδιάκριτα από το φύλο και την ηλικία. Δεν θα ήμασταν, ωστόσο, πιστεύω, μακριά από την πραγματικότητα αν υποστηρίζαμε ότι στην Πέλλα η κτέριση με πήλινα ειδώλια ήταν περισσότερο συνηθισμένη στις γυναικείες ταφές. Μαζί με τα ειδώλια των τριών κλινών του τάφου Γ (αριθ. 28), της βόρειας κλίνης του τάφου Θ (αριθ. 32) και της ανατολικής κλίνης του τάφου Ι (αριθ. 33), υπήρχαν γυναικεία κοσμήματα, σκουλαρίκια, ένα ψέλιο, ψήφοι περιδεραίου, που ανεξάρτητα από τα άλλα κτερίσματα είναι, πιστεύω, ενδεικτικά του φύλου των νεκρών. Πρέπει να σημειωθεί, ακόμα, ότι μόνο στις ταφές αυτών των τάφων βρέθηκαν πήλινα ειδώλια[463]. Θα άξιζε τον κόπο να ερευνηθεί αν το ίδιο πράγμα συμβαίνει και σε τάφους άλλων περιοχών, για να διαπιστωθεί αν η κτέριση γυναικείων ταφών με ειδώλια ήταν ευρύτερο έθιμο ή τοπική μόνο συνήθεια της Πέλλας[464]. Τα γυναικεία ειδώλια των τάφων της Πέλλας, με την ενδυμασία και την κόμμωση της εποχής και με αντικείμενα της καθημερινής ζωής στα χέρια[465], είναι οι θνητές γυναίκες της μακεδονικής πρωτεύουσας, που προσφέρονται στις χθόνιες θεότητες, για να είναι ευνοϊκές στους νεκρούς τους[466].

Η παρουσία της ημίγυμνης γυναικείας μορφής, τόσο στους τάφους της Πέλλας, όσο και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας, είναι πολύ συχνή. Οι μορφές αυτές δεν έχουν έναν ορισμένο τύπο. Άλλοτε είναι ελεύθερες, άλλοτε ακουμπούν με το ένα χέρι σε κάποιο στήριγμα και κρατούν διάφορα αντικείμενα και άλλοτε κάθονται στο φυσικό βράχο. Αντίθετα με τα άλλα γυναικεία ειδώλια, τα αντικείμενα που κρατούν συνήθως, κέρας Αμαλθείας και κιθάρα, δε σχετίζονται άμεσα με την καθημερινή ζωή των γυναικών. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη γυμνότητα του επάνω μέρους του σώματός τους αρκεί, νομίζω, για να αποκλείσει την ταύτισή τους με κοινές θνητές, όπως συμβαίνει με τα άλλα γυναικεία ειδώλια. Η ημίγυμνη

463. Τα πήλινα ειδώλια του τάφου του αγρού Ζωτάκη (αριθ. 34) λόγω της μεγάλης διαταραχής των ταφών δεν μπορούν να αποδοθούν σε συγκεκριμένες ταφές, βλ. σ. 120.

464. Η παρατήρηση αυτή ενισχύεται και από τις ταφές του κλασικού νεκροταφείου της Πέλλας του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ. Σε όλες τις γυναικείες ταφές του νεκροταφείου υπάρχουν ειδώλια (κιβ. τάφος Ι τομής Β, τεφροδόχος κάλπη κιβ. τάφου τομής Ζ, κιβ. τάφος τομής Θ κ.ά. Το νεκροταφείο είναι αδημοσίευτο). Μια σύντομη εξέταση των στοιχείων των ταφών έδειξε ότι τα ειδώλια δεν υπήρχαν σε όλες τις ανδρικές ταφές, ενώ αντίθετα ήταν απαραίτητο κτέρισμα των γυναικείων τάφων. Για το νεκροταφείο αυτό βλ. σ. 21, υποσημ. 6. Μεγάλος αριθμός ειδωλίων συνόδευε και σε τάφους της Βέροιας τις γυναικείες ταφές, Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 37 (1982): Χρονικά, 298, 299.

465. Η προσθήκη μικρών Ερώτων και πουλιών σε ορισμένα ειδώλια (αριθ. 109, 137, 138, 277) δεν επηρεάζει το χαρακτήρα τους. Τα συμπληρωματικά αυτά στοιχεία μπορούν να σχετισθούν με τη χθόνια θεότητα, στην οποία τα ειδώλια ήταν αφιερωμένα.

466. Βλ. και M. Bell, III, Morgantina I, 1981, 96, 97.

γυναικεία μορφή μπορεί επομένως να είναι κάποια μούσα, νύμφη ή θεότητα. Τα αντικείμενα που κρατούν μερικές μορφές, κιθάρα και μάσκα[467], ενισχύουν την πρώτη εκδοχή. Η ύπαρξη όμως και άλλων αντικειμένων στην ίδια μορφή[468], που δε σχετίζονται με τις μούσες, και η γυμνότητα του επάνω μέρους του σώματος δυσκολεύουν αυτή την ερμηνεία. Η ημίγυμνη γυναικεία μορφή μπορεί να θεωρηθεί από την άλλη πλευρά ως μία νύμφη ή θεότητα που, επειδή τόσο συχνά βρίσκεται στους τάφους, πρέπει να σχετίζεται με τον κάτω κόσμο. Η ανεύρεση ωστόσο παρόμοιων τύπων ειδωλίων και σε χώρους σπιτιών και ιερών δείχνει ότι αυτή η νύμφη ή θεότητα δεν πρέπει να λατρευόταν στην Πέλλα μόνο με τη χθόνια ιδιότητά της, αλλά ότι είχε ένα ευρύτερο περιεχόμενο, όπως οι περισσότερες ελληνικές θεότητες.

Έχει υποστηριχθεί η σχέση των νυμφών με τη χθόνια λατρεία[469]. Κοινές είναι οι παραστάσεις ημίγυμνων νυμφών που χορεύουν ή παίζουν μουσικά όργανα. Νέες γυναικείες θεότητες, από την άλλη πλευρά, με χθόνιο χαρακτήρα, που παριστάνονται γυμνές από τη μέση και επάνω είναι η Περσεφόνη και η Αφροδίτη[470]. Τα σύμβολα της μιας θεάς αρκετές φορές είναι και σύμβολα της άλλης.

Η Περσεφόνη είναι η κύρια γυναικεία χθόνια θεότητα. Για τη λατρεία της στην Πέλλα υπάρχουν αρκετά στοιχεία. Στο πρόσφατα ανασκαμμένο Θεσμοφόριο[471] βρέθηκαν γυναικεία ειδώλια που μπορούν να ταυτισθούν με την Περσεφόνη. Οι γυναικείες προτομές, που κρατούν περιστέρι ή λουλούδι, από το κλασικό νεκροταφείο της Πέλλας του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ.[472] ταυτίζονται πιθανότατα με τη θεά του κάτω κόσμου, καθώς και μερικές καθιστές σε θρόνο γυναικείες μορφές[473].

Όπως οι περισσότερες μεγάλες θεότητες του ελληνικού πανθέου έχουν και χθόνιο χαρακτήρα, έτσι και η Αφροδίτη δεν είναι μόνον η θεά της ευφορίας και της γονιμότητας στον επάνω κόσμο. Η μυστηριώδης δύναμη της καρποφορίας πηγάζει από τα βάθη της γης· η Αφροδίτη, λοιπόν, γίνεται και θεά της γονιμότητας του κάτω κόσμου. Ως χορηγός της ζωής είναι φυσική η παρουσία της στη σύλληψη και στην αποσύνθεσή της. Η Αφροδίτη ως θεά του κάτω κόσμου είναι η παρηγορητική, προσηνής θεά των ζωντανών και των νεκρών, αντίθετα με την αδυσώπητη Περσεφόνη[474].

Οι κυριότερες προσωνυμίες της θεάς, που σχετίζονται με τη χθόνια υπόστασή της, είναι επιτυμβιδία, τυμβωρύχος, μελαινίς[475]. Λατρεία χθόνιας Αφροδίτης μαρτυρείται από αρχαίους συγγραφείς σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι στους Δελφούς

467. Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, Πίν. 126.

468. Μάσκες και κιθάρες κρατούν ειδώλια ημίγυμνων γυναικείων μορφών τάφου της Βέροιας, στους ώμους όμως κάθεται ερωτιδέας, Τζαναβάρη, ό.π.

469. Bell III, ό.π., 93.

470. Bell III, ό.π., 84.

471. Έργον 1981, 22· Μ. Σιγανίδου, ΠΑΕ 1981, 51· Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 398· 36 (1981): Χρονικά, 320· η ίδια, Ιερά της Πέλλας, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη 1990, 199, επίσης, Το Θεσμοφόριο της Πέλλας, τυπώνεται.

472. Βλ. σ. 21, υποσημ. 6.

473. Η παράσταση ανόδου στον τεφροδόχο ερυθρόμορφο κρατήρα αριθ. 1979/1494 δεν πρέπει ίσως να είναι άσχετη με τη λατρεία της χθόνιας θεάς, καθώς και οι παραστάσεις της ερυθρόμορφης πελίκης αριθ. 1976/770, ρυθμού Κερτς, από το ίδιο νεκροταφείο. Βλ. και χρυσό ενεπίγραφο φύλλο με το όνομα της θεάς, Μ. Λιλιμπάκη - Ακαμάτη, Από τα νεκροταφεία της Πέλλας, ΑΕΜΘ 3 (1989), 95.

474. Ν. Παπαχατζής, Θεσσαλικά Α, 2 (1958), 50· A. Fairbanks, AJPh 21, 1900, 241.

475. Άλλες προσωνυμίες που σχετίζονται με τη χθόνια υπόσταση της Αφροδίτης είναι Ευμενής, Ευβούλα, βλ. L. R. Farnell, The Cults of the Greek States II, 1896, 652, 754.

υπήρχε άγαλμα της επιτυμβιδίας Αφροδίτης, στο οποίο πρόσφεραν χοές[476]. Ιερά Αφροδίτης Μελαινίδος αναφέρονται από τον Παυσανία στις Θεσπιές[477] και στη Μαντίνεια[478]. Ναός Αφροδίτης Μελαινίδος αναφέρεται και στο Κράνειο της Κορίνθου[479]. Με τη χθόνια Αφροδίτη ταυτίζεται και η Πασικράτα της Δημητριάδας[480]. Εκτός από τις μαρτυρίες των αρχαίων συγγραφέων, άλλα στοιχεία για τα ιερά που αναφέραμε σχεδόν δεν υπάρχουν. Τα ανασκαφικά στοιχεία είναι ελάχιστα. Στη Μαντίνεια έχει εντοπισθεί ο ναός της Αφροδίτης Μελαινίδος δίπλα στο ναό του Διονύσου[481]. Σε νομίσματα των Θεσπιών εικονίζονται το κεφάλι της θεάς και ένα μισοφέγγαρο[482]. Στην Πέλλα, σε πρόσφατες ανασκαφικές εργασίες έχει εντοπισθεί στα βόρεια της αγοράς ένα ιερό, όπου λατρευόταν η Αφροδίτη[483]. Το ιερό, όπου βρέθηκαν ειδώλια παρόμοια με αυτά των τάφων, βρίσκεται μακριά από την περιοχή των νεκροταφείων και δεν είμαστε ακόμα σε θέση να γνωρίζουμε με ποια ιδιότητα λατρευόταν η θεά εκεί[484].

Η χθόνια ιδιότητα της Αφροδίτης δεν είναι άσχετη με τη στενή σύνδεσή της με την Περσεφόνη. Ο γάμος της Περσεφόνης με τον άρχοντα του κάτω κόσμου είναι έργο της Αφροδίτης και συμβολίζει το θρίαμβο της ζωής επάνω στο θάνατο με τον έρωτα[485]. Η Αφροδίτη μοιραζόταν με την Περσεφόνη τις τιμές στους Λοκρούς της Μ. Ελλάδας και η Περσεφόνη εικονίζεται πολλές φορές με τα σύμβολα της Αφροδίτης[486]. Χαρακτηριστική για τη στενή σχέση των δύο θεοτήτων είναι η παράσταση ενός πίνακα με τη συνάντηση Αφροδίτης και Περσεφόνης στον κάτω κόσμο και την προσφορά του Έρωτα από τη θεά της αγάπης στη θεά του θανάτου[487]. Καθώς οι ιδιότητες της μιας θεάς πέρασαν μέσα στην άλλη, στις τοπικές πολύπλευρες λατρείες η συγχώνευση των υποστάσεών τους δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στις ημίγυμνες γυναικείες μορφές των λαξευτών τάφων. Απεικονίζουν την Περσεφόνη, την αυστηρή θεά του κάτω κόσμου, την Αφροδίτη, την προσηνή θεά των νεκρών, ή είναι νύμφες, που τέρπουν με τη μουσική τους τους νεκρούς; Η διάκριση δε νομίζω ότι είναι σαφής. Οι υποστάσεις αυτών των χθόνιων θεοτήτων έχουν συγχωνευθεί στη συνείδηση των ανθρώπων. Οι μορφές δεν απεικονίζουν μία συγκεκριμένη θεότητα. Ο συγκρητισμός οδήγησε στη δημιουργία τύπων ειδωλίων που είχαν στοιχεία θεϊκών μορφών

476. Πλούταρχος, Ηθικά IV, 269, 23. Βλ. και A. Mommsen, Delphika 1878, 57.

477. Παυσανίας IX, 27, 5.

478. Παυσανίας VIII, 6, 5.

479. Παυσανίας II, 2, 4· H. Fowler, Corinth I, 1932, 78· R. Liele, The Cults of Corinth, 1955.

480. Παπαχατζής, ό.π.

481. G. Fougères, Mantinée et l'Arcadie orientale, 1898, 265, 267.

482. Farnell, ό.π., 699.

483. Ανάμεσα στα αποσπασματικά γλυπτά που περισυλλέχθηκαν από το χώρο αυτό, πριν από την έναρξη της ανασκαφής, ήταν και δύο τμήματα μαρμάρινου αναθηματικού βωμίσκου, όπου αναφέρεται η *ΑΦ[ΡΟ]ΔΙΤΗ*. Το πλήθος των ημίγυμνων γυναικείων μορφών και Ερώτων από το χώρο του ιερού ενισχύει την ύπαρξη λατρείας της Αφροδίτης. Τα αναθηματικά ανάγλυφα Κυβέλης, που βρέθηκαν στον ίδιο χώρο, η ομοιότητα της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης του ιερού με άλλα ιερά της μητέρας των θεών, καθώς και ένας μαρμάρινος αναθηματικός βωμίσκος με την επιγραφή *ΑΜΜΑ[Δ]Α ΜΗΤΡΙ ΘΕΩΝ*, δείχνουν μια παράλληλη λατρεία των δύο θεοτήτων στο ιερό της Πέλλας. Για το ιερό αυτό βλ. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Τα Ιερά της Πέλλας, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη 1990, 195· επίσης Έργον 1983, 36 και 1985, 30· Μ. Σιγανίδου, ΠΑΕ 1983, 61.

484. Ειδώλια του κύκλου της Αφροδίτης βρέθηκαν και στο Θεσμοφόριο της Πέλλας, βλ. υποσημ. 471.

485. G. Zuntz, Persephone 1971, 163· Bell III, ό.π., 84, 99.

486. H. Prückner, Die lokrischen Tonreliefs, 1968, 1 κ.ε., 15 κ.ε., 68 κ.ε.

487. Zuntz, ό.π., 165 κ.ε.· βλ. και παραστάσεις αγγείων με την Αφροδίτη στον κάτω κόσμο, LIMC II, 1, 131, αριθ. 1377, 1378-1380, II, 2, πίν. 135, 136.

με συγγενικές υποστάσεις και με τονισμένα τα χαρακτηριστικά της μιας ή άλλης θεότητας ανάλογα με τις περιστάσεις.

Στην περίπτωση των στηριγμένων γυναικείων μορφών της Πέλλας η θεϊκή υπόστασή τους ενισχύεται και με την παρουσία του κίονα με το περιστέρι.

Τα στηρίγματα των μορφών στην ελληνιστική εποχή παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Τα πιο κοινά είναι πεσσοί[488], κίονες[489], ερμαϊκές στήλες[490], αρχαϊστικές μορφές[491]. Ο συνδυασμός όμως πεσσού και κίονα, επάνω στον οποίο κάθεται περιστέρι, δεν είναι συνηθισμένος[492] και δεν πιστεύω ότι οφείλεται απλά στην τάση της εποχής να πλουτίσει τις μορφές με συμπληρωματικά στοιχεία ή στην προσπάθεια του τεχνίτη να βελτιώσει αισθητικά τη σύνθεση με την ισορροπία που πετυχαίνεται με την τοποθέτηση του ψηλού στηρίγματος δίπλα σε μία μορφή με μεγαλύτερες από τις συνηθισμένες αναλογίες.

Το κύριο στήριγμα της μορφής είναι ο πεσσός, όπως συμβαίνει σε ειδώλια ανάλογα άλλων περιοχών[493]. Η προσθήκη του κίονα πρέπει επομένως να έχει κάποια ιδιαίτερη σημασία. Η παρουσία εξάλλου του περιστεριού ενισχύει μια τέτοια άποψη. Η χρησιμοποίηση του κίονα για δήλωση ιερού χώρου είναι γνωστή από τη μινωική ακόμα εποχή[494], στην οποία εθεωρείτο ανεικονική παράσταση της θεότητας[495]. Σε πολλές παραστάσεις αγγείων ένας κίονας ή σειρά κιόνων δηλώνουν χώρους ιερών και ναών[496]. Ανάλογη ερμηνεία πρέπει να δοθεί, πιστεύω, και στους κίονες των ειδωλίων της Πέλλας. Ο κίονας με το περιστέρι, που μεμονωμένα θα συμβόλιζε ένα χώρο ιερό μιας θεότητας, που το σύμβολό της τον επιστέφει, τοποθετημένος δίπλα σε μία μορφή, που και για άλλους λόγους αποκλείεται να είναι κοινή θνητή, ενισχύει τη θεϊκή υπόστασή της[497].

488. Nécropole, πίν. V αριθ. 53· E. Töpperwein, Terrakottas von Pergamon, 1976, πίν. 35 αριθ. 212.

489. G. Mendel, Catalogue des figurines grecques de terre-cuite. Musées Impériaux Ottomans, 1908, πίν. VIII, 3· Mollard-Besques, Louvre cat. II., πίν. 27 b MYRINA 671, 27 c M12, 27 d LY1581. Επάνω στους πεσσούς ή κίονες υπάρχουν και μορφές, Nécropole, πίν. VII.

490. Αριθ. 283. Βλ. και LIMC II, 2, πίν. 7 αριθ. 18.

491. Burr, Boston Myrinas, πίν. IV αριθ. 10· Mollard-Besques, Louvre cat. II, πίν. 26 g MYRINA 931, 27 a MYRINA 967.

492. Στα ειδώλια ημίγυμνων γυναικείων μορφών από το ιερό βόρεια της αγοράς, βλ. υποσημ. 483, του ίδιου τύπου, ο πεσσός με τον κίονα και την πλακοειδή επίστεψη σώζονται ακέραια. Λείπει μόνον το περιστέρι. Ο συνδυασμός πεσσού και κίονα υπάρχει και σε ειδώλια από τάφο της Θεσσαλονίκης και του Πενταπλάτανου Γιαννιτσών, που προέρχονται από το εργαστήριο κοροπλαστικής της Πέλλας, Φ. Πέτσας, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, Πίν. 358 α· βλ. ακόμα και Nécropole, πίν. VII αριθ. 178. Σε ειδώλιο τάφου της Βέροιας η γυναικεία μορφή στηρίζεται σε πεσσό, ενώ στην άλλη πλευρά υπάρχει κίονας με ερωτιδέα, Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, Πίν. 126 γ.

493. Βλ. ειδώλια της Βέροιας, Σιγανίδου, ό.π., Πίν. 126.

494. Βλ. IEE Α΄, 1970, 225, 227· Fr. Matz, Crete and Early Greece, 1965, πίν. 27.

495. A. Evans, JHS 21 (1901), 99· για τις ανεικονικές λατρείες της ελληνικής θρησκείας Farnell I, ό.π., 13.

496. A. D. Trendall - T. B. L. Webster, Illustrations of Greek Drama, 1971, 48, εικ. III, 1, 12, 86, 87, εικ. III, 3, 20, 21· H. Metzger, Les représentations dans la céramique attique du IVe siècle, 1951, 176, πίν. XXIII, 354, πίν. XLVI 2, 3, 245, πίν. XXXIII, 3· K. Schefold, Untersuchungen zu den Kertscher Vasen, 1934, 27, πίν. 15 αριθ. 239, 15, πίν. 26 αριθ. 94, 25, πίν. 46 αριθ. 205· LIMC II, 1, 114 αριθ. 1165, 122 αριθ. 1277, 137 αριθ. 1433, 140 αριθ. 1470 και II, 2, πίν. 116, 128, 141, 143.

497. Βλ. ανάλογη ερμηνεία της Fl. Bennett, AJA 13 (1909), 431, για τον πεσσό του ανάγλυφου της σκεπτόμενης Αθηνάς. Πεσσός με επιγραφή *ΑΦΡΟΔΙΤΗ* υπάρχει πίσω από την καθιστή γυναικεία μορφή, που από πολλούς μελετητές ταυτίζεται με τη θεά, σε παράσταση κρατήρα από την Απουλία του 4ου αι. π.Χ., LIMC II, 1, 10 αριθ. 8 και II, 2, πίν. 6. Για την ίδια παράσταση, J. Moret, RA 1979, 33. Το ξόανο της θεάς και κίονας εμφανίζονται σε ελικωτό κρατήρα του Ruvo του τέλους του 5ου αι. π.Χ., LIMC II, 1, 14 αριθ. 42 και II, 2, πίν. 8. Κίονας υπάρχει πίσω από την καθισμένη σε βράχο Αφροδίτη σε ειδώλιο της Βασιλείας των μέσων του 3ου αι. π.Χ., LIMC II, 1, 93 αριθ. 868

Από τα γυναικεία ειδώλια της ομάδας Β ο τύπος της στηριγμένης μορφής είναι ο πιο συνηθισμένος. Ένας μεγάλος αριθμός ειδωλίων του τύπου αυτού έχει βρεθεί εκτός από τους τάφους της Πέλλας σε χώρους σπιτιών, ιερών και στην αγορά, στα εργαστήρια κοροπλαστικής, όπου πρέπει να κατασκευαζόταν. Αν και το μοτίβο της στηριγμένης μορφής είναι πολύ κοινό στην ελληνιστική εποχή, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο μεγάλος αριθμός των ειδωλίων αυτού του τύπου δεν αποκλείεται να οφείλεται στην ύπαρξη κάποιου έργου πλαστικής στην Πέλλα, που αποτέλεσε πρότυπο για τους κοροπλάστες της.

και ΙΙ, 2, πίν. 86. Για στοιχεία ανεικονικής λατρείας της θεάς στο ιερό της βόρειας πλαγιάς της Ακρόπολης των Αθηνών, βλ. O. Broneer, Hesperia 4 (1935), 125-132 και γενικά LIMC II, 1, 9.

IV. ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ
1	ΒΕ 1977/112	42	ΒΕ 1977/131	82	ΒΕ 1977/194
2	ΒΕ 1977/113	43	ΒΕ 1977/132	83	ΒΕ 1977/193
3	ΒΕ 1977/106	44	ΒΕ 1977/138	84	ΒΕ 1977/196
4	ΒΕ 1977/107	45	ΒΕ 1977/148	85	ΒΕ 1977/197
5	ΒΕ 1977/108	46	ΒΕ 1977/153	86	ΒΕ 1977/195
6	ΒΕ 1977/111	47	ΒΕ 1977/141	87	ΒΕ 1977/174
7	ΒΕ 1977/109	48	ΒΕ 1977/142	88	ΒΕ 1977/175
8	ΒΕ 1977/110	49	ΒΕ 1977/160	89	ΒΕ 1977/237
9	ΒΕ 1977/105	50	ΒΕ 1977/133	90	ΒΕ 1977/213
10	ΒΕ 1977/114	51	ΒΕ 1977/154	91	ΒΕ 1977/221
11	ΒΕ 1977/115	52	ΒΕ 1977/155	92	ΒΕ 1977/216
12	ΒΕ 1977/143	53	ΒΕ 1977/157	93	ΒΕ 1977/233
13	ΒΕ 1977/144	54	ΒΕ 1977/161	94	ΒΕ 1977/214
14	ΒΕ 1977/122	55	ΒΕ 1977/170	95	ΒΕ 1977/241
15	ΒΕ 1977/123	56	ΒΕ 1977/177	96	ΒΕ 1977/235
16	ΒΕ 1977/124	57	ΒΕ 1977/178	97	ΒΕ 1977/232
17	ΒΕ 1977/125	58	ΒΕ 1977/179	98	ΒΕ 1977/236
18	ΒΕ 1977/126	59	ΒΕ 1977/180	99	ΒΕ 1977/238
19	ΒΕ 1977/127	60	ΒΕ 1977/181	100	ΒΕ 1977/240
20	ΒΕ 1977/121	61	ΒΕ 1977/166	101	ΒΕ 1977/243Α
21	ΒΕ 1977/135	62	ΒΕ 1977/192	102	ΒΕ 1977/226
22	ΒΕ 1977/136	63	ΒΕ 1977/173	103	ΒΕ 1977/227
23	ΒΕ 1977/137	64	ΒΕ 1977/210	104	ΒΕ 1977/234
24	ΒΕ 1977/149	65	ΒΕ 1977/209	105	ΒΕ 1977/224
25	ΒΕ 1977/150	65α	ΒΕ 1977/243	106	ΒΕ 1977/228
26	ΒΕ 1977/151	66	ΒΕ 1977/206	107	ΒΕ 1977/223
27	ΒΕ 1977/152	67	ΒΕ 1977/208	108	ΒΕ 1977/231
28	ΒΕ 1977/139	68	ΒΕ 1977/207	109	ΒΕ 1977/229
29	ΒΕ 1977/140	69	ΒΕ 1977/211Α,Β	110	ΒΕ 1977/212
30	ΒΕ 1977/145	70	ΒΕ 1977/243Β	111	ΒΕ 1977/239
31	ΒΕ 1977/146	71	ΒΕ 1977/258	112	ΒΕ 1977/220
32	ΒΕ 1977/147	72	ΒΕ 1977/259	113	ΒΕ 1977/215
33	ΒΕ 1977/118	73	ΒΕ 1977/200	114	ΒΕ 1977/219
34	ΒΕ 1977/119	74	ΒΕ 1977/183	115	ΒΕ 1977/222
35	ΒΕ 1977/120	75	ΒΕ 1977/184	116	ΒΕ 1977/242
36	ΒΕ 1977/134	76	ΒΕ 1977/185	117	ΒΕ 1977/255
37	ΒΕ 1977/159	77	ΒΕ 1977/186	118	ΒΕ 1977/256
38	ΒΕ 1977/156	78	ΒΕ 1977/187	119	ΒΕ 1977/257
39	ΒΕ 1977/128	79	ΒΕ 1977/188	120	ΒΕ 1977/249-253
40	ΒΕ 1977/129	80	ΒΕ 1977/189	121	ΒΕ 1977/254
41	ΒΕ 1977/130	81	ΒΕ 1977/167	122	ΒΕ 1977/169

ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ
123	ΒΕ 1977/165	174	ΒΕ 1978/30	225	ΒΕ 1978/114
124	ΒΕ 1977/259β	175	ΒΕ 1978/39	226	ΒΕ 1978/133
125	ΒΕ 1977/168	176	ΒΕ 1978/32	227	ΒΕ 1978/127
126	ΒΕ 1977/162	177	ΒΕ 1978/33	228	ΒΕ 1978/131
127	ΒΕ 1977/163	178	ΒΕ 1978/11	229	ΒΕ 1978/130
128	ΒΕ 1977/164	179	ΒΕ 1978/12	230	ΒΕ 1978/139α
129	ΒΕ 1977/190	180	ΒΕ 1978/13	231	ΒΕ 1978/142α
130	ΒΕ 1977/191	181	ΒΕ 1978/14	232	ΒΕ 1978/147β
131	ΒΕ 1977/171	182	ΒΕ 1978/15	233	ΒΕ 1978/138
132	ΒΕ 1977/172	183	ΒΕ 1978/36	234	ΒΕ 1978/141
133	ΒΕ 1977/199	184	ΒΕ 1978/27	235	ΒΕ 1978/139
134	ΒΕ 1977/244	185	ΒΕ 1978/28	236	ΒΕ 1978/140α
135	ΒΕ 1977/202	186	ΒΕ 1978/29	237	ΒΕ 1978/140β
136	ΒΕ 1977/201	187	ΒΕ 1978/40	238	ΒΕ 1978/148γ
137	ΒΕ 1977/203	188	—	239	ΒΕ 1978/144
138	ΒΕ 1977/204	189	ΒΕ 1978/41β	240	ΒΕ 1978/148β
139	ΒΕ 1977/205	190	ΒΕ 1978/41	241	ΒΕ 1978/147α,
140	ΒΕ 1977/230	191	ΒΕ 1978/44		145α,β, 146α
141	ΒΕ 1977/248	192	ΒΕ 1978/10	242	ΒΕ 1978/45
142	ΒΕ 1977/246	193	ΒΕ 1978/63	243	ΒΕ 1978/46
143	ΒΕ 1977/247	194	ΒΕ 1978/60	244	ΒΕ 1978/47
144	ΒΕ 1977/245	195	ΒΕ 1978/61	245	ΒΕ 1978/48
145	ΒΕ 1977/176	196	ΒΕ 1978/143α	246	ΒΕ 1978/65
146	ΒΕ 1977/198	197	ΒΕ 1978/143	247	ΒΕ 1978/137
147	ΒΕ 1977/182	198	ΒΕ 1978/147	248	ΒΕ 1978/135
148	ΒΕ 1978/1	199	ΒΕ 1978/64	249	ΒΕ 1978/136
149	ΒΕ 1978/2	200	ΒΕ 1978/56	250	ΒΕ 1978/151
150	ΒΕ 1978/3	201	ΒΕ 1978/57	251	ΒΕ 1978/155
151	ΒΕ 1978/4	202	ΒΕ 1978/58	252	ΒΕ 1978/156
152	ΒΕ 1978/5	203	ΒΕ 1978/59	253	ΒΕ 1978/153
153	ΒΕ 1978/6	204	—	254	ΒΕ 1978/149
154	ΒΕ 1978/8	205	ΒΕ 1978/148α	255	ΒΕ 1978/200α
155	ΒΕ 1978/7	206	ΒΕ 1978/148	256	ΒΕ 1978/192
156	ΒΕ 1978/9	207	ΒΕ 1978/62	257	ΒΕ 1978/195
157	ΒΕ 1978/16	208	ΒΕ 1978/49	258	ΒΕ 1978/157
158	ΒΕ 1978/17	209	ΒΕ 1978/50	259	ΒΕ 1978/158
159	ΒΕ 1978/18	210	ΒΕ 1978/51	260	ΒΕ 1978/159
160	ΒΕ 1978/19	211	ΒΕ 1978/52	261	ΒΕ 1978/160
161	ΒΕ 1978/20	212	ΒΕ 1978/53	262	ΒΕ 1978/161
162	ΒΕ 1978/21	213	ΒΕ 1978/54	263	ΒΕ 1978/162
163	ΒΕ 1978/22	214	ΒΕ 1978/55	264	ΒΕ 1978/163
164	ΒΕ 1978/23	215	ΒΕ 1978/72	265	ΒΕ 1978/165
165	ΒΕ 1978/24	216	ΒΕ 1978/73	266	ΒΕ 1978/166
166	ΒΕ 1978/38	217	ΒΕ 1978/68	267	ΒΕ 1978/169
167	ΒΕ 1978/31	218	ΒΕ 1978/69	268	ΒΕ 1978/168
168	ΒΕ 1978/43	219	ΒΕ 1978/70	269	ΒΕ 1978/170
169	ΒΕ 1978/34	220	ΒΕ 1978/71	270	ΒΕ 1978/171
170	ΒΕ 1978/35	221	ΒΕ 1978/66	271	ΒΕ 1978/172
171	ΒΕ 1978/25	222	ΒΕ 1978/67	272	ΒΕ 1978/187
172	ΒΕ 1978/26	223	ΒΕ 1978/85	273	ΒΕ 1978/177
173	ΒΕ 1978/37	224	ΒΕ 1978/110	274	ΒΕ 1978/178

ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΛΛΑΣ
275	ΒΕ 1978/182	324	ΒΕ 1976/179	373	ΒΕ 1976/241
276	ΒΕ 1978/180	325	ΒΕ 1976/180	374	ΒΕ 1976/242
277	ΒΕ 1978/184	326	ΒΕ 1976/184	375	ΒΕ 1976/243
278	ΒΕ 1978/185	327	ΒΕ 1976/185	376	ΒΕ 1976/244
279	ΒΕ 1978/181	328	ΒΕ 1976/186	377	ΒΕ 1976/245
280	ΒΕ 1978/186	329	ΒΕ 1976/189	378	ΒΕ 1976/246
281	ΒΕ 1978/183	330	ΒΕ 1976/191	379	ΒΕ 1976/211
282	ΒΕ 1978/173	331	ΒΕ 1976/192	380	ΒΕ 1976/196
283	ΒΕ 1978/174	332	ΒΕ 1976/193	381	ΒΕ 1976/197
284	ΒΕ 1978/175	333	ΒΕ 1976/194	382	ΒΕ 1976/199
285	ΒΕ 1978/176	334	ΒΕ 1976/195	383	ΒΕ 1976/295
286	ΒΕ 1978/185α	335	ΒΕ 1976/228	384	ΒΕ 1976/296
287	ΒΕ 1978/179	336	ΒΕ 1976/229	385	ΒΕ 1976/275
288	ΒΕ 1978/199	337	ΒΕ 1976/230	386	ΒΕ 1976/274
289	ΒΕ 1978/200	338	ΒΕ 1976/231	387	ΒΕ 1976/286
290	ΒΕ 1978/193	339	ΒΕ 1976/232	388	ΒΕ 1976/277
291	ΒΕ 1978/197	340	ΒΕ 1976/233	389	ΒΕ 1976/251
292	ΒΕ 1978/198α	341	ΒΕ 1976/234	390	ΒΕ 1976/278
293	ΒΕ 1978/196	342	ΒΕ 1976/187	391	ΒΕ 1976/249
294	ΒΕ 1978/164	343	ΒΕ 1976/214	392	ΒΕ 1976/279
295	ΒΕ 1978/167	344	ΒΕ 1976/267	393	ΒΕ 1976/280
296	ΒΕ 1978/154	345	ΒΕ 1976/268	394	ΒΕ 1976/250
297	ΒΕ 1978/150	346	ΒΕ 1976/269	395	ΒΕ 1976/289
298	ΒΕ 1978/188	347	ΒΕ 1976/270	396	ΒΕ 1976/282
299	ΒΕ 1978/189	348	ΒΕ 1976/266	397	ΒΕ 1976/166
300	ΒΕ 1978/190	349	ΒΕ 1976/265	398	ΒΕ 1976/209
301	ΒΕ 1978/152	350	ΒΕ 1976/301	399	ΒΕ 1976/210
302	ΒΕ 1978/218	351	ΒΕ 1976/222	400	ΒΕ 1976/247
303	ΒΕ 1978/219	352	ΒΕ 1976/144	401	ΒΕ 1976/248
304	ΒΕ 1978/221	353	ΒΕ 1976/115	402	ΒΕ 1976/271
305	ΒΕ 1978/220	354	ΒΕ 1976/216	403	ΒΕ 1976/272
306	ΒΕ 1978/215	355	ΒΕ 1976/207	404	ΒΕ 1976/263
307	ΒΕ 1978/142	356	ΒΕ 1976/212	405	ΒΕ 1976/273
308	ΒΕ 1978/143	357	ΒΕ 1976/213	406	ΒΕ 1976/299
309	ΒΕ 1978/141	358	ΒΕ 1976/217	407	ΒΕ 1976/300
310	ΒΕ 1978/126	359	ΒΕ 1976/223	408	ΒΕ 1976/298
311	ΒΕ 1978/110	360	ΒΕ 1976/224	409	ΒΕ 1976/297
312	ΒΕ 1978/129	361	ΒΕ 1976/225	410	ΒΕ 1976/294
313	ΒΕ 1978/202	362	ΒΕ 1976/226	411	ΒΕ 1976/255
314	ΒΕ 1976/204	363	ΒΕ 1976/227	412	ΒΕ 1976/302α
315	ΒΕ 1976/205	364	ΒΕ 1976/164	413	ΒΕ 1976/302β
316	ΒΕ 1976/206	365	ΒΕ 1976/158	414	ΒΕ 1976/252
317	ΒΕ 1976/208	366	ΒΕ 1976/155	415	ΒΕ 1976/256
318	ΒΕ 1976/203	367	ΒΕ 1976/235	416	ΒΕ 1976/264
319	ΒΕ 1976/174	368	ΒΕ 1976/236	417	ΒΕ 1976/261
320	ΒΕ 1976/175	369	ΒΕ 1976/237	418	ΒΕ 1976/302ε
321	ΒΕ 1976/176, 181	370	ΒΕ 1976/238	419	ΒΕ 1976/260
322	ΒΕ 1976/177	371	ΒΕ 1976/239	420	ΒΕ 1976/262
323	ΒΕ 1976/178	372	ΒΕ 1976/240	421	ΒΕ 1976/302ψ

ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΡΙΘ. ΚΑΤ.	ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΕΡΟΙΑΣ
1	Π 2074	10	Π 2070	19	Π 2084
2	Π 2076	11	Π 2071	20	Π 2085
3	Π 2077	12	Π 2072	21	Π 2086
4	Π 2073	13	Π 2091	22	Π 2083
5	Π 2075	14	Π 2087	23	Π 2088
6	Π 2079	15	Π 2090	24	N 29
7	Π 2080	16	Π 2089	25	N 30
8	Π 2081	17	Π 2092	26	N 31
9	Π 2082	18	Π 2078		

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εμφάνιση των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Μακεδονία συμπίπτει με το υψηλότερο σημείο της ακμής του πολιτισμού της ελληνιστικής εποχής. Η μακεδονική κυριαρχία εδραιώνεται στις σημαντικότερες πόλεις της νότιας Ελλάδας και Μακεδόνες ηγεμόνες αρχίζουν να εμπλέκονται στις αναμετρήσεις των ελληνιστικών κρατών της Ανατολής[498].

Ο περιορισμένος αριθμός τάφων του 3ου αι. π.Χ. δεν μας επιτρέπει να παρατηρήσουμε καθαρά σ' αυτούς την επίδραση των πολιτικών και κοινωνικών καταστάσεων της εποχής τους. Ο τάφος της Μαρίνας Νάουσας, των αρχών του 3ου αι. π.Χ., είναι φανερό ότι ανήκει σε μία περίοδο με υψηλές ακόμα καλλιτεχνικές φιλοδοξίες. Αν οι μεγάλοι κτιστοί «μακεδονικοί» τάφοι σχετίζονται με την αριστοκρατική τάξη των εταίρων, όπως έχει υποστηριχθεί, οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι του 3ου αι. μπορούν να αποδοθούν σε έναν πληθυσμό με μέτρια οικονομικά μέσα, που με φθηνότερα υλικά μιμείται επιφανειακά την ταφική αρχιτεκτονική της ανώτερης τάξης. Ο μεγάλος αριθμός των λαξευτών τάφων του 2ου αι. π.Χ. δείχνει τις ίδιες τάσεις του πληθυσμού αυτού, που ακολουθεί το παράδειγμα των αριστοκρατών του περασμένου αιώνα, πιεσμένος, όμως όπως φαίνεται, από την αβεβαιότητα της πολιτικής κατάστασης που προκάλεσαν οι διαδοχικές πολιτειακές μεταβολές του πρώτου μισού του 2ου αι. π.Χ.[499].

Η απώλεια του ελέγχου των ελληνικών πόλεων, η δημιουργία συμμαχιών με εναλλασσόμενα μέλη, η διαίρεση της Μακεδονίας σε τέσσερις μερίδες, μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ. και στη συνέχεια η μετατροπή της σε ρωμαϊκή επαρχία το 149/148 π.Χ., είχαν άμεσες συνέπειες στην οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου. Το πλήθος των κτερισμάτων των τάφων, κυρίως τα πήλινα αγγεία και ειδώλια, μέτριας ποιότητας, είναι ενδεικτικά της μαζικής παραγωγής που ικανοποιεί τις ανάγκες μιας νέας τάξης που αναπτύσσεται με την κατάργηση της βασιλείας και της τάξης των εταίρων. Η δραστηριότητα των εργαστηρίων της αγοράς της Πέλλας μέχρι την καταστροφή τους, στις αρχές του 1ου αι. π.Χ.[500], επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας ακμαίας βιοτεχνίας με ποσοτικές κυρίως παρά ποιοτικές επιδιώξεις.

Ο μικρός ως αυτή τη στιγμή αριθμός των κεραμοσκεπών τάφων στην περιοχή του ελληνιστικού νεκροταφείου μπορεί να θεωρηθεί ως ένα ακόμα ενδεικτικό στοιχείο της φιλόδοξης τάσης αυτής της τάξης.

498. H. Bengtson, Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit (μετάφρ. Α. Γαβρίλη, 1979), 332 κ.ε.· M. Rostovtzeff, Social and Economic History of the Hellenistic World, I-III, 1941· Δ. Κανατσούλης, Ιστορία της Μακεδονίας μέχρι του Μ. Κωνσταντίνου, 1964, 34 κ.ε.

499. Η χρησιμοποίηση όμοιων ταφικών μνημείων και σε άλλες περιοχές από την ίδια τάξη δείχνει πόσο «κοινή» έγινε η ταφική αρχιτεκτονική της λάξευσης του βράχου στην ελληνιστική εποχή, Κ. Τσάκος, ΑΔ 32 (1977): Μελέται, 408. Ο ταξικός διαχωρισμός και η τοπογραφική κατανομή των τάφων, ανάλογα με τον αριθμό των θαλάμων στη Βέροια δεν ισχύει για τους τάφους της Πέλλας, που έχουν αποκαλυφθεί ως σήμερα, βλ. Δρούγου - Τουράτσογλου, Βέροια 1980, 112.

500. Γ. Ακαμάτης, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, 1985, 494, 495, 497, 500.

Η μαζική κατασκευή λαξευτών τάφων με απλή μορφή και η χρησιμοποίησή τους για πολλές γενιές πρέπει να είναι έργο της ίδιας κοινωνικής τάξης. Η χρησιμοποίηση των τάφων από την ίδια οικογένεια για πολλά χρόνια βεβαιώνεται από τις πολλαπλές ταφές στις κλίνες, στους διαδρόμους, στις κόγχες και στις θήκες[501].

Η αποκάλυψη λαξευτών θαλαμωτών τάφων σε χώρους παλιότερων νεκροταφείων[502] δείχνει την ανεπάρκεια των εδαφικών εκτάσεων που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για ταφές σε ορισμένες περιοχές. Από την άλλη μεριά, η καταστροφή παλιότερων τάφων για την κατασκευή νέων ή ακόμα και για την οικοδόμηση κτιρίων[503] επάνω από αυτούς δημιουργεί έναν προβληματισμό σχετικά με την έλλειψη οποιασδήποτε θρησκευτικής πεποίθησης για την προστασία της ταφικής κατοικίας των παλιότερων νεκρών.

Η απλοποίηση της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης της πρόσοψης των λαξευτών τάφων, που είναι το μόνο τμήμα που συγκεντρώνει αρχιτεκτονικά στοιχεία σε διάταξη, είναι ενδεικτική της εκλεκτικής χρησιμοποίησης του δωρικού ρυθμού και της περιορισμένης εφαρμογής των κανόνων του στην περιοχή. Η χρησιμοποίηση αυτή εναρμονίζεται απόλυτα με την τάση της εποχής, που επιδιώκει τη μαζική παραγωγή, πολύ λίγες φορές με κάποια καλή ποιότητα, και που όπως αναφέραμε παραπάνω, αποδεικνύεται και σε άλλους τομείς.

Η αρχιτεκτονική της λάξευσης του βράχου, γνωστή από παλιά, ποτέ δεν έπαψε να χρησιμοποιείται, για τους λόγους που έχουν αναφερθεί. Στο μακεδονικό χώρο έδωσε δείγματα μνημειακού χαρακτήρα σχετικά αργά[504]. Αν το γεγονός αυτό δεν είναι καθαρά συμπτωματικό, δεν μπορεί παρά να αποδοθεί στη συντηρητικότητα των Μακεδόνων, που μόνο στον 4ο αι. π.Χ., μετά την κατάπαυση των εσωτερικών ταραχών και τη σταθεροποίηση της κυριαρχίας του βασιλικού οίκου, αρχίζουν να επιδίδονται στη δημιουργία νέων μορφών τέχνης, ενισχυμένοι στη συνέχεια από την εισροή των πολιτιστικών στοιχείων της Ν. Ελλάδας και των περιοχών έξω από τον ελληνικό χώρο, που προκάλεσε η επεκτατική πολιτική του Φιλίππου Β΄ και κυρίως του Αλεξάνδρου Γ΄.

Η περίοδος της χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων δε συμπίπτει μόνο με την εποχή της μεγαλύτερης ακμής του ελληνιστικού πολιτισμού, αλλά και με την ταραγμένη περίοδο της διαμάχης των διαδόχων και την πρώτη περίοδο της Μακεδονίας ως ρωμαϊκής επαρχίας. Τα μνημεία, επομένως, αυτά είναι αντιπροσωπευτικά δείγματα της τελευταίας φάσης της μνημειακής ταφικής αρχιτεκτονικής στο μακεδονικό χώρο, που τα τελευταία χρόνια η μορφή της αποκαλύπτεται με έναν εκπληκτικά γοργό ρυθμό, προσθέτοντας πλήθος νέων στοιχείων σ' αυτά που έχουν παρουσιάσει οι μελέτες τους ως σήμερα. Κάθε νέα αντιμετώπιση, επομένως, που σχετίζεται τόσο με την αρχιτεκτονική μορφή των μνημείων, όσο και με θέματα που αφορούν τα ταφικά κτερίσματα και τα έθιμα ταφής, είναι αναπόφευκτη και αναγκαία.

501. Οι επιγραφές επάνω από τις θήκες του τάφου αριθ. 44 της Βέροιας, όπου αναφέρονται ονόματα προσώπων της ίδιας οικογένειας, αποδεικνύουν τη χρησιμοποίηση του τάφου, για τον ενταφιασμό μελών της ίδιας οικογένειας.

502. Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι στο οικόπεδο Καραντουμάνη της Βέροιας είναι λαξευμένοι στη θέση παλιότερου νεκροταφείου κιβωτιόσχημων τάφων, Κ. Τζαναβάρη, ΑΔ 39 (1984): Χρονικά, 260.

503. Στην Πέλλα, το νεκροταφείο του τέλους του 5ου-α΄ μισού 4ου αι. π.Χ. κάλυψε η οικιστική φάση του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., Μ. Σιγανίδου, ΠΑΕ 1981, 46 και ΑΔ 35 (1980): Χρονικά, 395.

504. Λαξευτοί κιβωτιόσχημοι τάφοι της κλασικής εποχής είναι πολύ κοινοί στη Μακεδονία· για το κλασικό νεκροταφείο της Πέλλας του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., βλ. σ. 21, υποσημ. 6. Τμήμα του κλασικού νεκροταφείου του τέλους του 5ου, α΄ μισού 4ου αι. π.Χ. με λαξευτούς κιβωτιόσχημους τάφους, αποκαλύφθηκε και σε πρόσφατη ανασκαφική έρευνα (1986) σε περιοχή, που πρόκειται να διαμορφωθεί σε χώρο στάθμευσης αυτοκινήτων, ανατολικά του τετραγώνου Ι του τομέα Ι των παλιών ανασκαφών της Πέλλας. Για το νεκροταφείο αυτό, Γ. Ακαμάτη, Η αγορά της Πέλλας, ΑΕΜΘ 4 (1990), 146 κ.ε.

SUMMARY

ROCK-CUT CHAMBER TOMBS OF PELLA

The rock-cut chamber tombs that have so far been uncovered at Pella are relatively few compared with those that have been found in other parts of Macedonia. Apart from a large chamber tomb that was investigated in the last century by the travellers Leake and Delacoulonche, the rock-cut chamber tomb form was unknown in the Pella district until 1976. Then, in the course of agricultural work, a second large rock-cut tomb with two chambers was discovered and in the two next years, 1977 and 1978, eight more tombs were found in a trench opened up by the Irrigation Organization South of the archaeological site of Pella.

The soft, easily cut limestone rock around Pella was the chief factor that stimulated the construction of rock-cut tombs. The most usual types of tomb in the cemeteries excavated to date in the Pella district are the rock-cut cist grave in the Classical and early Roman periods, and the chamber tomb in the Hellenistic.

Most of the Pella rock-cut chamber tombs are at a shallow depth below the modern ground surface. This is why most of them have suffered severe damage from agricultural machines. Tomb robbing, as well, with the disturbance of the burials it entails, has seriously reduced the available evidence for the burial customs and the kinds and art forms of the grave goods. In spite of these deficiencies, however, the discovery and excavation of these tombs offers important evidence for the study of the architectural forms of the rock-cut chamber tombs in Macedonia during the Hellenistic period. Moreover, the burials and grave goods allow observations to be made on certain particular questions, and by extension on problems connected with the typology, interpretation and chronology of the finds.

This study begins with an examination of the architectural forms of the rock-cut chamber tombs at Pella (Chap. I). The tombs are hewn out of the natural rock, and have one, two or three chambers with a vaulted roof. A sloping or stepped dromos leads to the entrance, which is usually a plain rectangular opening with, rarely, some sort of simple architectural refinement. The entrances were closed with reused building material or field stones. Inside the chambers are couches cut from the rock, and in only one case was there a built couch; they are arranged in the form of Π or else parallel to each other. In a tomb a larnax hewn out of the natural rock was located. In the walls of most tombs are niches and recesses; the walls and many of the couches had white plaster on them. In only one tomb (in the Zotakis field) do they bear traces of painted decoration.

Next follows an account of the progress of research into the rock-cut chamber tombs of Greece from the last century to the present day (Chap. II). There is a brief mention of the tombs that have been found outside Macedonia (Samos, Cyprus, Aigina, Rhodes, Karpathos, Kos, the Spercheus valley, Aitolia, Thrace, Crete), and their chief morphological features are described. The same chapter also refers briefly to the more important cemeteries of rock-cut chamber tombs found outside Greece (Dura Europus, Alexandria, Asia, South Russia, Albania, Etruria, Corsica). It is clear from the above that the rock-cut chamber tomb type has a wide distribution in the Mediterranean. The possibility of exploiting the natural rock has created an

abundance of such constructions, which in their size and in the variety of their plans and facades constitute a distinct group of grave architectural monuments.

Chapter III of the Part A contains a catalogue of the rock-cut chamber tombs so far known in Macedonia, using the evidence from tomb publications, excavation notebooks and the local studies and information of the archaeologists, chiefly in West Macedonia.

Next (Chap. IV) the particular architectural features of the tombs are examined: the dromos, facade and chambers; the fourth and fifth parts of the chapter treat the painted decoration and the layout of the interiors with the couches and larnakes. Part A of the study closes with some general observations on the rock-cut chamber tombs of Macedonia (Chap. V). The tombs so far excavated span a long period of two centuries, from the beginning of the 3rd century to the second half of the 2nd c. BC. This type of tomb structure does not appear to have been usual in Macedonia before the 3rd c. BC, since only in neighbouring Pydna has an earlier rock-cut chamber tomb been so far discovered, from the Iron Age. Besides the rock-cut chamber tombs, Macedonia also has a large number of built "Macedonian" tombs, which on present evidence made their appearance in the third quarter of the 4th c. BC and continued until the middle of the 2nd c. BC. The evidence of a close morphological relationship between the built and the rock-cut chamber tombs shows that the built chamber tombs were the direct models for the rock-cut tombs in Macedonia. In the 3rd c. BC rock-cut tombs were limited in number and were strongly influenced by the "Macedonian" tombs. The bulk of rock-cut tombs belong to the 2nd c. BC, when the "Macedonian" tombs became fewer and finally ceased to be made altogether. The rock-cut tombs, which were easier, quicker and cheaper to make, completely replaced the built ones in regions that possessed a compact bedrock suitable for hewing. To these advantages may be added the possibility of more easily extending the hewn walls, the greater strength and solidity of the tomb as well as the increased dryness of the chambers. Unlike the intricate tombs found in the extensive cemeteries of the East, which could hardly have been unknown to the Macedonians, in the rock-cut tombs of Macedonia the extension of the rooms, which were always in proportion to the size of the monument, never resulted in the disappearance of the central nucleus, the principal burial chamber.

The architectural form of the rock-cut chamber tombs in Macedonia remained basically the same for two centuries. The differencies in their architectural features are very few. Greater discrepancies are apparent in the quality of their construction, which, when added to the other evidence afforded by the architectural form and the grave goods, make it possible to give them a date.

It seemed useful to include the publication of a rock-cut chamber tomb at Marina, in Imathia, as an addition to Part A of the study, because its architectural form, closely related to that of the built "Macedonian" tombs, is considered to be basic to a study of the evolution of the rock-cut chamber tombs of Macedonia.

In Part B of the study the burials and the grave goods from the rock-cut chamber tombs at Pella are examined.

The main form of burial was by inhumation; the body was placed on a wooden bier. In the event of later reuse of the tomb, the bones of the later burials were generally cremated and put into large urns, which were placed either on the ends of the couches or in niches in the side walls of the chamber. The cremation would have taken place outside the tomb (Chap. Iα).

The chronology of the rock-cut chamber tombs of Pella (Chap. Iγ) is based on the evidence set out in the extensive catalogue of the grave goods (Chap. Iβ) and on parallels with objects of the same period from other regions. The lack of sufficiently well dated pottery of the Hellenistic period from Macedonia is the reason why comparative evidence is sought for in the large centres of Southern Greece, with all due regard for the disparate views on new chronologies that have been expressed in recent years. The burials of three Pella tombs (A, E and a larnax

burial in the Zotakis field tomb) are assigned to the 3rd c. BC, while the burials in the other tombs belong to the 2nd c. BC, up to its third quarter.

The large number and variety of the types of clay figurines from the rock-cut chamber tombs at Pella offer the possibility of making comments on matters of technique, typology, iconography and interpretation, and these apply more generally to the local figurine workshop where the figurines were made (Chap. IIα). The figurines cover a long period of productivity by the workshop, from the middle of the 3rd to almost the end of the 2nd c. BC. The craftsmen of Pella modelled known types, in most cases without much claim to quality. The employment of many moulds and the combination of pieces taken from different moulds created a multiplicity of basic types. The technique of the workshop remains nearly the same throughout the period under consideration. Nevertheless, stylistic differencies exist, due either to the different periods when they were made or to the manufacture of the figurine moulds by different craftsmen. The earlier figurines from the tombs were connected with the figurines from the Southern Greek workshops, while the large number of 2nd c. BC figurines are closely related to the figurine workshop at Myrina.

The clay from which the figurines were made is local and of the same red-brown colour, with few differencies of shade; painted colour is preserved on most of them. The process of making the figurines in the moulds is followed through the observation of the techniques used for the different pieces.

The figurines represent a large number of Hellenistic types, which are examined iconographically. The majority are female figures holding some object or else a himation in one hand, while the other either rests on the waist or is bent forward or sideways. Other types of figurines include seminude female figures, Erotes, children on animals, animals, teachers, hierodules, a few theatrical figures, and the types of the Gallic warrior, Hermes Criophorus, Eros and Psyche.

From the final large group of grave goods in the rock-cut chamber tombs at Pella, that of the clay vessels, a study is made of the lamps and unguentaria. These were chosen because they provide a large variety of types that are also known from other regions; it was thought useful to emphasize their presence at Pella and to define more precisely their period of use through a morphological study of them (Chap. IIβ).

The earliest lamps in the tombs are of the Corinthian types VII, VIII and IX. The majority belong to Corinthian types XII and XIX, and only three lamps are mould-made.

The development of the unguentaria follows in a general way the same basic characteristics as in other parts of Greece. Such a widespread kind of pottery would naturally have been produced in more than one workshop, and evidence of different workshops can be distinguished in the unguentaria from the tombs.

In the last chapter of Part B (Chap. III), all the evidence is recorded pertaining to the burial customs, local peculiarities are observed, and the use and significance of certain grave goods is considered.

The number of grave goods from the Pella tombs is considerable, but the various kinds are limited. Clay vessels (unguentaria, skyphidia, pyxides, amphorae and lamps) and figurines predominate. A preference can be noted in the placing of certain grave goods in certain positions in the tomb. The clay vases, of mediocre quality, were the basic ustensils of everyday life, and were placed in the tombs to serve the needs of the deceased in the other world. They were not made exclusively as burial gifts, but were probably displayed for sale in places near the cemeteries. The same applies to the clay figurines, whose types existed in both the homes and sanctuaries. Their presence in the tombs was not indispensable. However, in the rock-cut chamber tombs at Pella figurines were an indispensable accompaniment in the female burials. In these female figurines from the Pella tombs, wearing the dress and hairstyle of the period, and holding objects of everyday use in their hands, we can glimpse the mortal ladies of the Macedonian

capital, who offered themselves to the chthonian deities in order that they might favour the deceased.

However, the seminude female figurine, whose presence is particularly common in the tombs of Macedonia, had a divine aspect, and this is supported by the presence also of a column with a dove on its crowning. In spite of the obvious features of Aphrodite observable in the seminude female figures at Pella, the identification of all such similar types of figurine with this chthonian deity may not always be correct. The types of figurine created in different regions may very often exhibit the features of divine figures possessed of a kindred hypostasis, and with the characteristics of one or another deity emphasized, according to the circumstances. The large number of figurines of the type of the leaning seminude figures at Pella may well be due to the existence of some work of sculpture in the Macedonian capital on which they were modelled.

Translation: Bill Phelps

ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Άβδηρα 226
Αγορά (Αθηναϊκή) 226, 231, 238, 216 σ. 259, 218 σ. 269
Αγορά (Πέλλας) 214 σ. 242, 216 σ. 254, 220 σ. 293, 222, 222 σ. 305, 224, 227, 227 σ. 335, 228, 230, 230 σ. 350, 235, 237 σ. 396, 241 σ. 423
Αγνύθα 164
Άδης 237
Αέτωμα 27, 52, 56, 58, 60, 62, 63, 66, 73, 77, 79 (αετωματική) 80, 82, 83, 84, 87, 89, 93, 101
Αθηνά 253 σ. 497
Αίγινα 45, 46
Αίγυπτος 236
Αιτωλία 47
Ακρωτήρια 27 σ. 12, 52, 56, 58, 60, 62, 63, 66, 73, 77, 79, 80, 84
Αλβανία 48
Αλεξάνδρεια 47, 237
Αλέξανδρος Γ΄ 237, 258
Αλιάκμονας 81 σ. 99
Αλμωπία 54 σ. 68
Αλωρος 54, 91
Αμφίπολη 49, 50, 51, 51 σ. 67, 76 σ. 73, 77, 77 σ. 84, 86, 89, 89 σ. 153, 90 σ. 160, 91 σ. 170, 95 σ. 196
Αμφορέας 105, 108, 109, 115, 116, 117, 118, 120, 125, 129, 130, 139, 147, 148, 158, 160, 166, 174, 185, 186, 197, 204, 207, 244 σ. 430, 246, 247
Αναβαθμός 33, 42, 67, 105
Ανώφλι 36, 52, 58, 60, 63, 64, 65, 73, 77, 79, 80, 80 σ. 94, 81, 82, 83, 83 σ. 107, 87, 101
Αραβησσός 19
Άργος Ορεστικό 57
Άρτεμη 132, 167, 175, 186, 190, 244 σ. 430
Αρυτήρας 115, 122, 123, 244 σ. 430, 246, 246 σ. 438
Ασία 48, 48 σ. 58
Ασκός 105, 110
Αστράγαλος 117, 118, 119, 147, 173, 246, 249, 249 σ. 461
Αφροδίτη 230, 251, 251 σ. 475, 252, 252 σ. 483, 253 σ. 497
Βεργίνα 88 σ. 147, 92 σ. 177, 247 σ. 442
Βέροια 21 σ. 7, 44, 47 σ. 54, 57-75, 77-91, 93, 94, 99, 100 σ. 221, 101 σ. 224, 211, 212 σ. 239, 225, 230 σ. 357, 231, 231 σ. 362, σ. 363, 238, 239, 251 σ. 468, 253 σ. 493
Βελόνη 116, 119, 129, 172
Βόηθος 235
Βοιωτία 222, 225, 226

Γαλάτης 219, 237
Γαληψός 51, 86 σ. 132, 89
Γείσο 73, 79, 83, 84, 89, 101
Γιρλάντα 42, 43, 90

Δανάκη 117, 118, 119, 157, 162, 163, 181, 246
Delacoulonche 19, 44
Δελφοί 251
Δημητριάδα 252
Διόνυσος 252
Δούρα Ευρωπός 47
Δράμα 52, 77 σ. 80, 78 σ. 89, 88, 89, 91, 96 σ. 207
Δρόμος 27, 30 33, 36, 39, 49-77, 88, 92, 93, 96, 97, 98 σ. 217, 100, 101, 115, 118, 120

Έδεσσα 53, 54, 76 σ. 73, 77, 78, 86, 90, 94, 98 σ. 216
Ειδώλια 116, 117, 118, 119, 120, 135-137, 141-146, 150-152, 168, 169, 176-180, 195, 204-206, 208-211, 214-238, 246, 249-253
Ενδρομίδα 169, 211
Επίκρανο 64, 78, 81, 93, 146, 178, 180
Επιστύλιο 27 σ. 12, 52, 58, 60, 62, 77, 79, 80, 82, 84
Επιτυμβιδία (Αφροδίτη) 251
Ερέτρια 77 σ. 84, 93 σ. 178
Ερμαϊκή (στήλη) 179
Ερμής 195, 196, 219, 235
Έρωτας 145, 146, 150, 179, 180, 206, 210, 215, 217, 218, 220, 221, 227, 229, 232, 233, 236, 250 σ. 465, 252
Ερωτιδέας 176
Ετρουρία 48
Ευβούλα 51 σ. 475
Ευμενής 251 σ. 475
Ευριπίδης 236

Ζωφόρος 62, 77 σ. 80, 80, 83, 84, 89, 93

Ημικίονας 79
Ηρακλής 210, 218, 237

Θάλαμος 27, 30, 33, 36, 42, 43, 49-75, 84-91, 92, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 109, 111, 115, 120, 121, 183, 197, 212, 213
Θεσμοφόριον 235 σ. 386, 236
Θεσπιές 251
Θήκη 42, 52, 58, 59, 62, 64, 66, 71, 72, 86, 87, 94, 100, 120, 196, 258
Θρανίο 75, 91

Ιερόδουλος 206, 219, 235

Κάλπη 115, 116, 128, 152, 244 σ. 430
Καλύπτρα 205, 220
Καμάρα 33, 36, 42, 52, 69, 70, 85, 94, 98, 104
Κανόνες 52, 62, 77, 80, 82, 84
Καρία 48
Κάρπαθος 46
Καρχηδόνα 48 σ. 57
Κασσώπη 93 σ. 178
Κατώφλι 30 σ. 16, 36, 39, 52, 66, 68, 69
Καύση 116, 118, 212, 246
Καυσία 168, 206, 211, 221
Κεραμεικός 238
Κέρας (Αμαλθείας) 178, 180, 217, 230, 231 σ. 363, 250
Κιθάρα 151, 152, 215, 217, 229, 230, 231 σ. 362, 250, 251 σ. 468
Κιλικία 48
Κλίνη 30-33, 36, 42, 43, 49-75, 85-88, 90, 91, 95, 99, 100, 104, 105, 111, 115 κ.ε., 123, 129, 133, 137, 147, 153, 155, 157, 162, 163, 164, 172, 173, 209, 212 κ.ε., 245, 246, 249
Κνιδιακή (κόμμωση) 219
Κόγχη 30, 33, 36, 42, 43, 60, 63, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 86, 87, 89, 90, 94, 99, 100, 116, 120, 212, 246, 258
Κοζάνη 57
Κόρινθος 238-241, 251
Κοχύλι 249
Κουροτρόφος 229 σ. 345
Κρήτη 47
Κριός 169, 195, 235, 236
Κτερίσματα 22, 30 κ.ε., 99, 106, 113 κ.ε., 121 κ.ε., 212, 213, 245 κ.ε., 258
Κυβέλη 252 σ. 483
Κύπρος 45, 88
Κως 46

Λαμπάδιο 217, 220
Λάρνακα 42, 43, 52, 56, 57, 60, 62, 64, 66, 71, 74, 75, 90, 91, 99, 100, 120, 207, 213
Leake 19, 44
Λεκάνη 115, 128, 244 σ. 430
Λητή 75, 92 σ. 176
Λευκάδια 77 σ. 81, 81, 84 σ. 114, 89 σ. 152, 93, 94, 101 σ. 224, 236 σ. 391
Λοκροί 252
Λυκία 48
Λυχνάρι 115 κ.ε., 127 κ.ε., 131 κ.ε., 135, 140, 149 κ.ε., 157, 159, 161, 167, 168, 171, 172, 181, 182, 192, 193, 194, 199, 200, 201, 202, 207, 212 κ.ε., 238 κ.ε., 246, 248

Μακεδονικός 92-100, 236 σ. 391
Μαντίνεια 252
Μαρίνα 22, 57, 76 σ. 74, 77 σ. 83, 80-84, 87, 88 σ. 145, 89, 90 σ. 163, σ. 165, 93, 94, 98, 101 κ.ε., 242 σ. 427
Μ. Ασία 235, 236
Μάσκα 238 σ. 405, 250, 251 σ. 468
Μεγαρικός (σκύφος) 118, 246 σ. 440
Μέδουσα 140, 244 σ. 430
Μελαινίς (Αφροδίτη) 251
Μελανοδοχείο 117, 119, 120, 150, 171, 172, 181, 194, 244 σ. 430
Μένανδρος 236
Μετόπη 62, 77, 80, 82, 83, 84, 89
Μήτρα 214, 215, 216, 221 κ.ε.
Μύρινα 214, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 234, 237
Μυροδοχείο 105, 107 κ.ε., 115 κ.ε., 121 κ.ε., 212 κ.ε., 241 κ.ε., 246, 247

Νίκη 145, 217, 218, 233
Νόμισμα 105, 112, 118, 119, 128, 164, 211, 246, 249
Νύμφη 251

Οινοχόη 105, 109, 110
Ολβία 48
Όλυνθος 232 σ. 371
Όστρεα 246, 248

Παιδαγωγός 118, 168, 211, 236
Παλαιστίνη 48 σ. 57
Παλατίτσια 93, 98 σ. 215
Παραστάδα 27 σ. 12, 33, 36, 52, 54, 58, 59, 60, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 77 κ.ε., 80 κ.ε., 87
Πασικράτα 252
Παυσανίας 251
Παφλαγονία 48
Πενταπλάτανος 55, 76 σ. 72, 78, 253 σ. 492
Πεπονοειδής (κόμμωση) 195, 205, 208, 219, 225, 232

Πέργαμος 231
Περιδέραιο 118, 145, 161, 221
Περιστέρι 145, 151, 217, 232 σ. 366, 253
Περόνη 119, 120, 170, 181, 204, 246
Περσεφόνη 251, 252
Πίνακας 80, 81, 93, 101
Πινάκιο 105, 108, 120, 203, 244 σ. 430
Πλούταρχος 251
Πολεμιστής 169, 236
Πόρπη 115, 117, 119, 120, 129, 132, 146, 170, 209, 246
Προσκεφάλαιο 30, 58, 65, 74, 90, 105, 105 σ. 228, 117, 119, 245
Πρόσοψη 56, 58, 67, 73, 77 κ.ε., 80 κ.ε., 89, 93, 94, 99, 100, 101
Προσωπείο 115, 121, 210, 219, 220, 231 σ. 363, 237
Πύδνα 75, 92, 94, 97, 257
Πυξίδα 115 κ.ε., 126, 127, 130, 131, 132, 137, 139, 140, 149, 166, 167, 174, 175, 176, 181, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 203, 244 σ. 430, 246, 247, 248

Ριπίδιο 143, 145, 150, 215, 217
Ροδολείβος 52
Ρόδος 46

Σάμος 45, 76 σ. 74, 77 σ. 77, 78 σ. 88, 97, 276 σ. 436
Σιδηρόκαστρο 52, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 93
Σιληνός 236, 241
Σκυφίδιο 105, 106 κ.ε., 115 κ.ε., 121 κ.ε., 123 κ.ε., 133 κ.ε., 153 κ.ε., 159 κ.ε., 162 κ.ε., 172 κ.ε., 182 κ.ε., 212 κ.ε., 244 σ. 430, 246, 247
Σπερχειός 47
Σταγόνα 77, 80, 82
Στεφάνη 136, 137, 141, 142, 143, 144, 150, 151, 177, 178, 179, 180, 182, 204, 205, 209, 215, 217, 220, 222, 227
Στεφάνι 135, 136, 141, 144, 145, 146, 150, 152, 176, 179, 180, 204, 208, 215, 217, 220, 222, 224, 230, 246
Στλεγγίδα 105, 116, 117, 118, 119, 120, 137, 152, 161, 163, 171, 172, 196, 246
Σφράγισμα 119, 170

Ταινία 27 σ. 12, 64, 73, 77, 80, 80 σ. 94, 82, 83, 84, 87 σ. 137, 89, 101, 137, 150, 176, 178, 195, 205, 215, 229
Τανάγρα (Ταναγραία) 215, 216, 218, 223, 228
Τεγίδιο 151, 217, 220, 229
Τέττιξ 220
Τράπεζα 70, 91
Τρίγλυφος 62, 77, 80, 82, 83, 84, 101
Τύμβος 51, 56, 75, 95, 96, 97, 212
Τυμβωρύχος (Αφροδίτη) 251
Τύμπανο 52, 73, 80, 84

Υποστατό 159

Φιάλη 117, 119, 147, 176, 181, 215, 217, 231 σ. 362, 246
Φίλιππος Β΄ 247 σ. 442
Φλώρινα 56, 77, 80
Φορείο 36, 53, 105, 106, 115 κ.ε., 245
Φρυγία 48

Χήνα 169, 235
Χλαμύδα 168, 169, 196, 210, 211, 234
Χρονολόγηση 211 κ.ε.
Χρυσοχόος 44

Ψέλιο 178, 206, 215, 221, 250
Ψήφος 115, 117, 119, 123, 147, 164, 181, 250
Ψυχή 210, 219, 236, 244 σ. 430

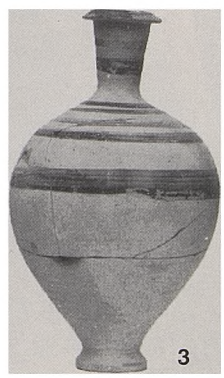
ΠΙΝΑΚΕΣ

1

2

4

6

3

9

5

7

8

10-11

13

12

Πέλλα. Τάφοι Α και Β.

40

35

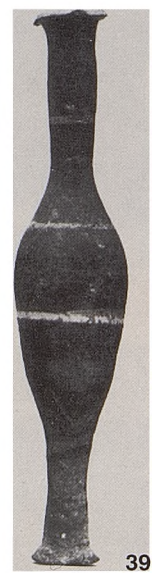

34

43

17

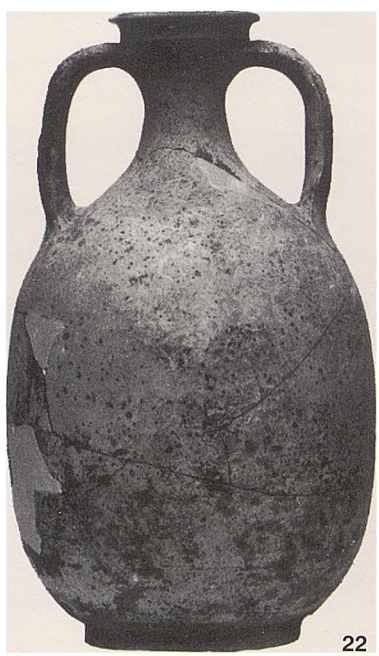

41

20

39

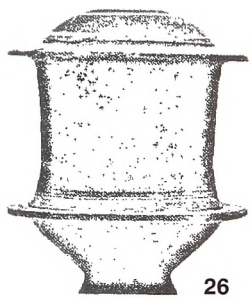
Πέλλα. Τάφος Β.

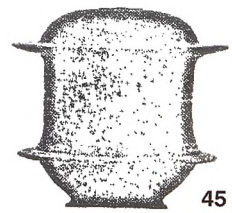

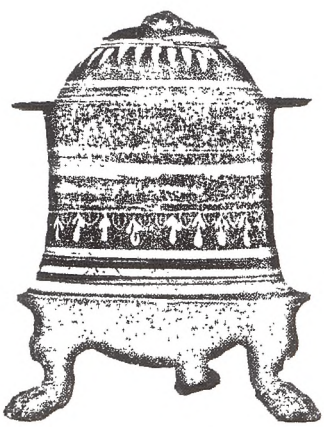

Πέλλα. Τάφος Β.

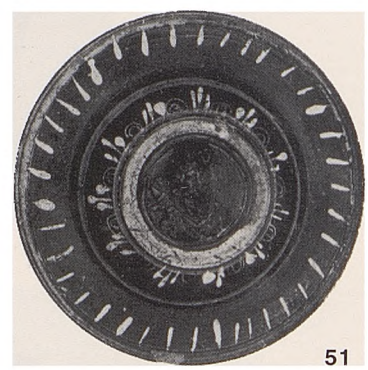

26

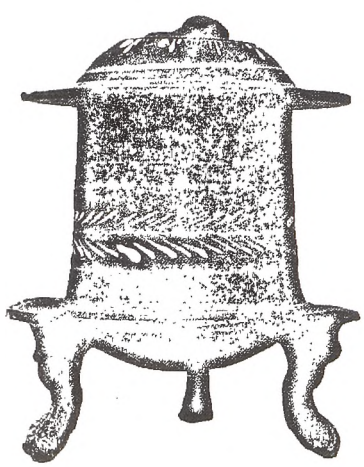

24

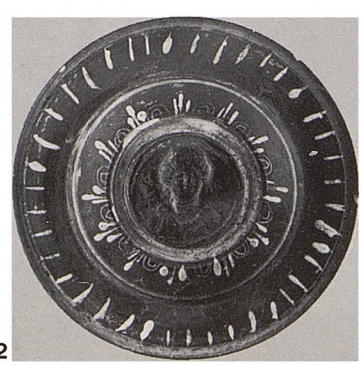

45

25

51

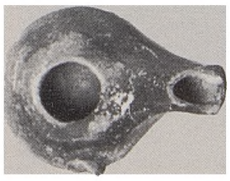

52

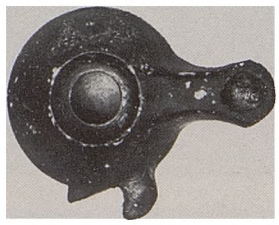

46

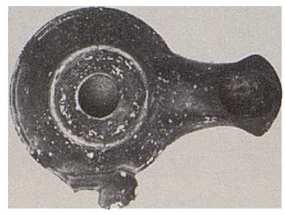
Πέλλα. Τάφος Β.

27

30

28

48

47

29

38

53

32

Πέλλα. Τάφος Β.

Πέλλα. Τάφος Γ.

75

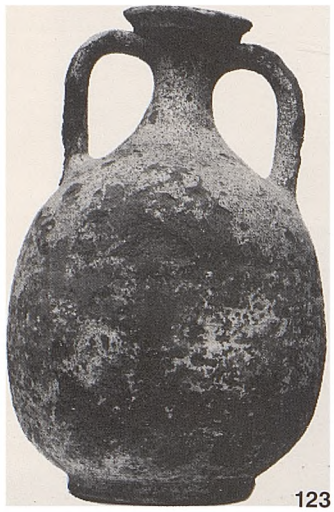

57

58

56

60

Πέλλα. Τάφος Γ.

123

81

61

128

Πέλλα. Τάφος Γ.

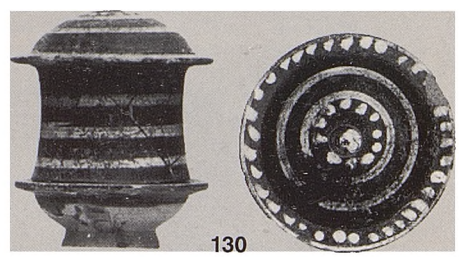

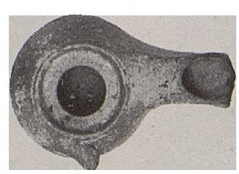

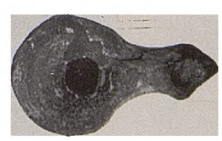

63 132 87 88 131

Πέλλα. Τάφος Γ.

64

65

65α

Πέλλα. Τάφος Γ.

66

67

68

70

Πέλλα. Τάφος Γ.

73

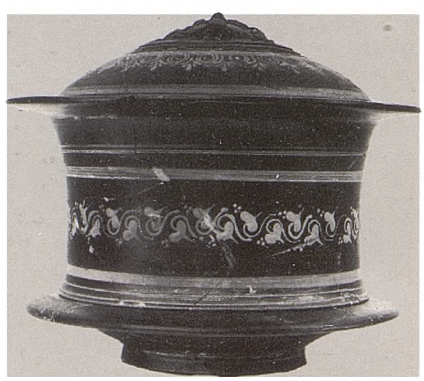
84

90

89

86

Πέλλα. Τάφος Γ.

91

92

93

94

95

Πέλλα. Τάφος Γ.

97

98

96

99

Πέλλα. Τάφος Γ.

100

102

101

104

Πέλλα. Τάφος Γ.

103

111

105

106

Πέλλα. Τάφος Γ.

107

108

109

110

Πέλλα. Τάφος Γ.

112

116

134

113

114

133

119

Πέλλα. Τάφος Γ.

135

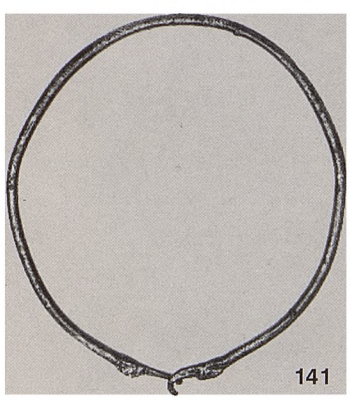
136

124

120-121

141

118

117

Πέλλα. Τάφος Γ.

139

140

137

138

Πέλλα. Τάφος Γ.

148

153

146

155

154

152

150

149

151

Πέλλα. Τάφος Γ, Τάφος Ε.

192

157

179

164

165

159

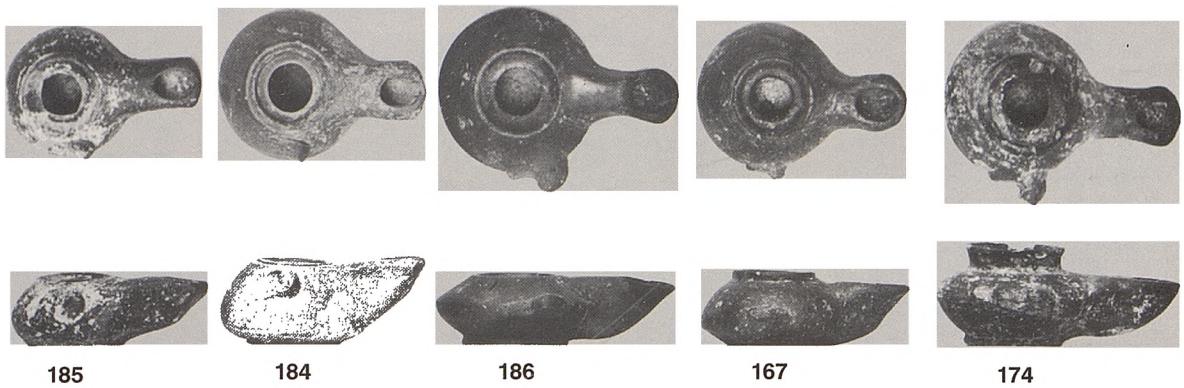

182

162

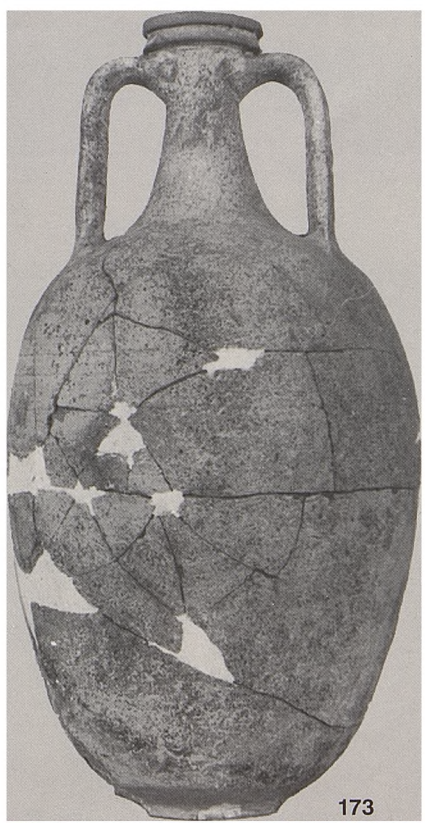

178

161

Πέλλα. Τάφος Η.

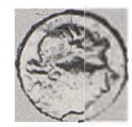

Πέλλα. Τάφος Η.

187

189

190

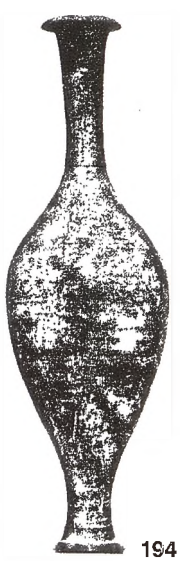

168

191

207

193

199

194

214

195

213

209

246

Πέλλα. Τάφος Η, Τάφος Θ.

202

211

243

216

215

208

244

210

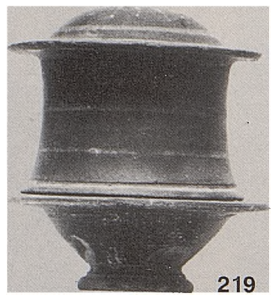

200

245

203

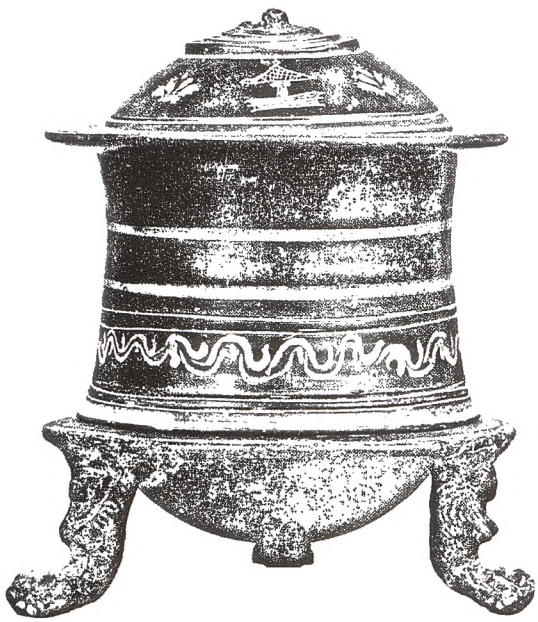

201

Πέλλα. Τάφος Θ.

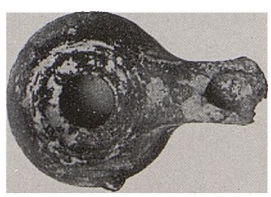

219

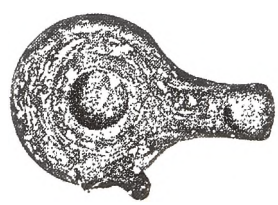

218

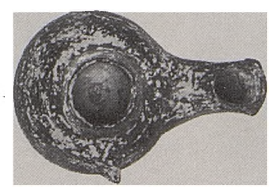

217

220

246

221

222

Πέλλα. Τάφος Θ.

223

226

228

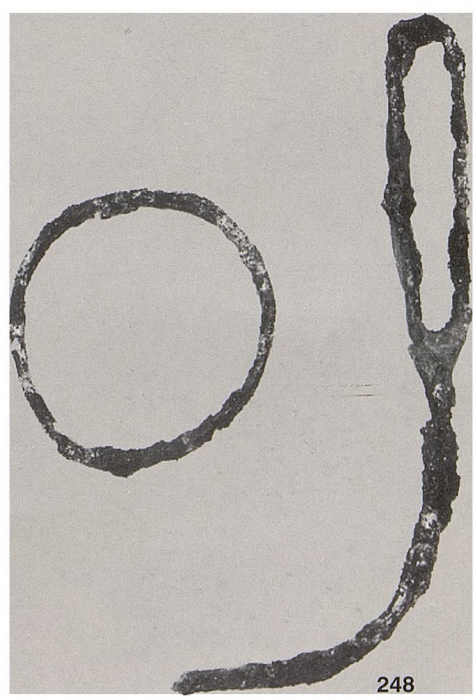

249

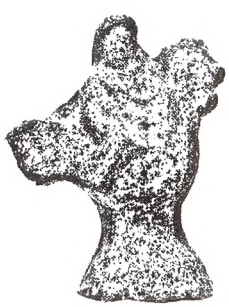

229

240

227

248

225

224

Πέλλα. Τάφος Θ.

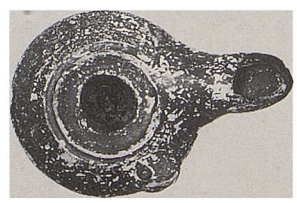

251

252

258

265

253

296

301

Πέλλα. Τάφος Ι.

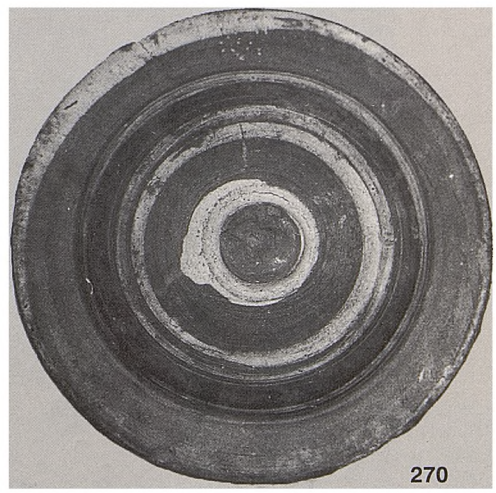

250

266

270

267

Πέλλα. Τάφος Ι.

269

271

Πέλλα. Τάφος Ι.

273

274

272

275

276

Πέλλα. Τάφος Ι.

277

278

Πέλλα. Τάφος Ι.

279

280

287

281

Πέλλα. Τάφος Ι.

283

282

284

Πέλλα. Τάφος Ι.

285

286

Πέλλα. Τάφος Ι.

290

298

299

300

291

359

357

361

302

364

310

366

397

Πέλλα. Τάφος Ι. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

312

309

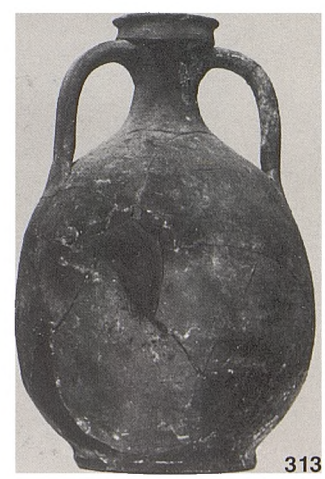

352

353

308

314

316

313

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

319

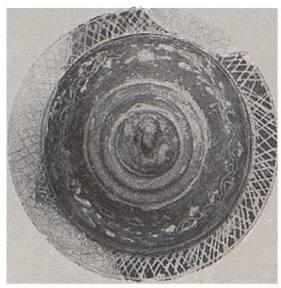

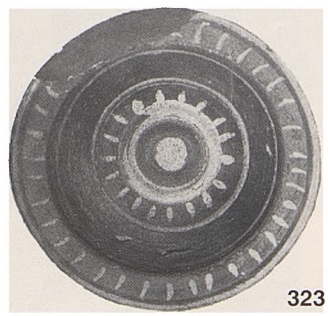

322

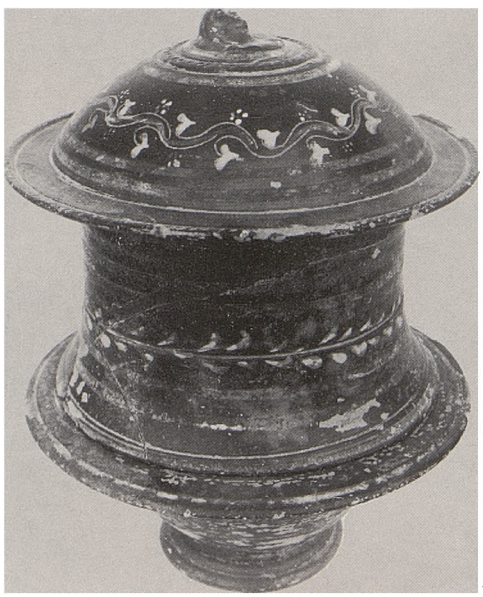

321

323

324

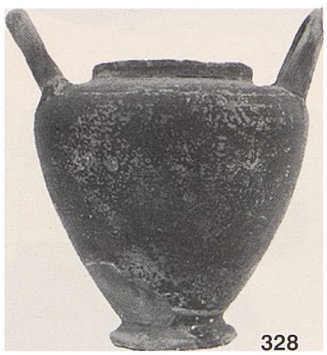

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

325

328

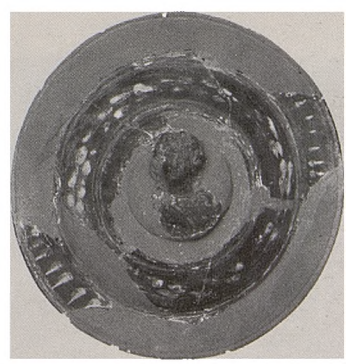

329

331

327

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

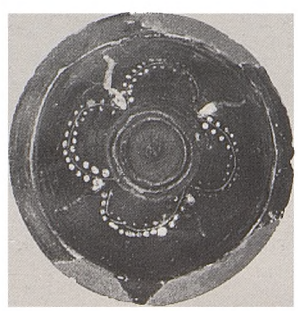

382

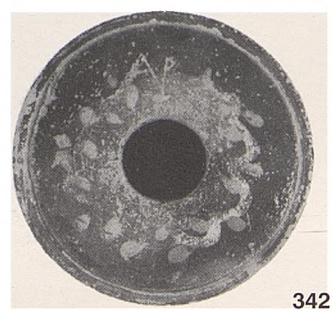

332

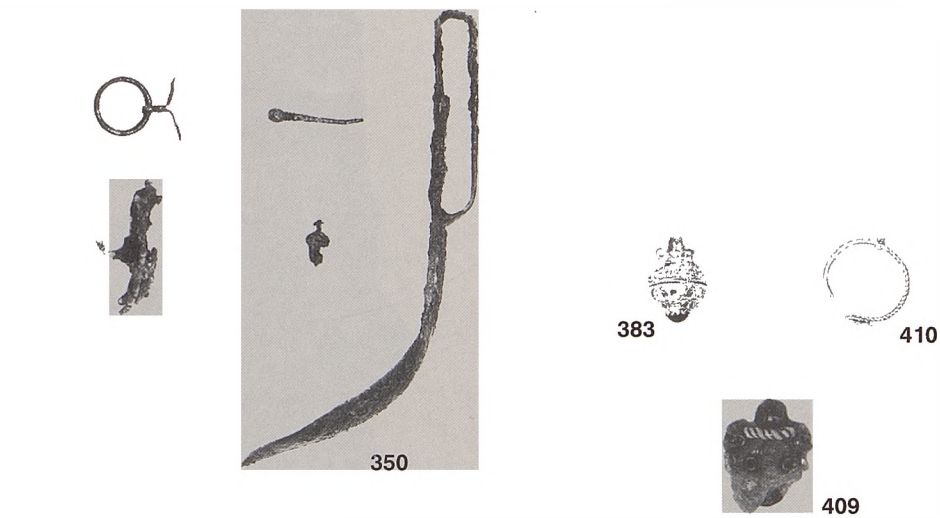

333

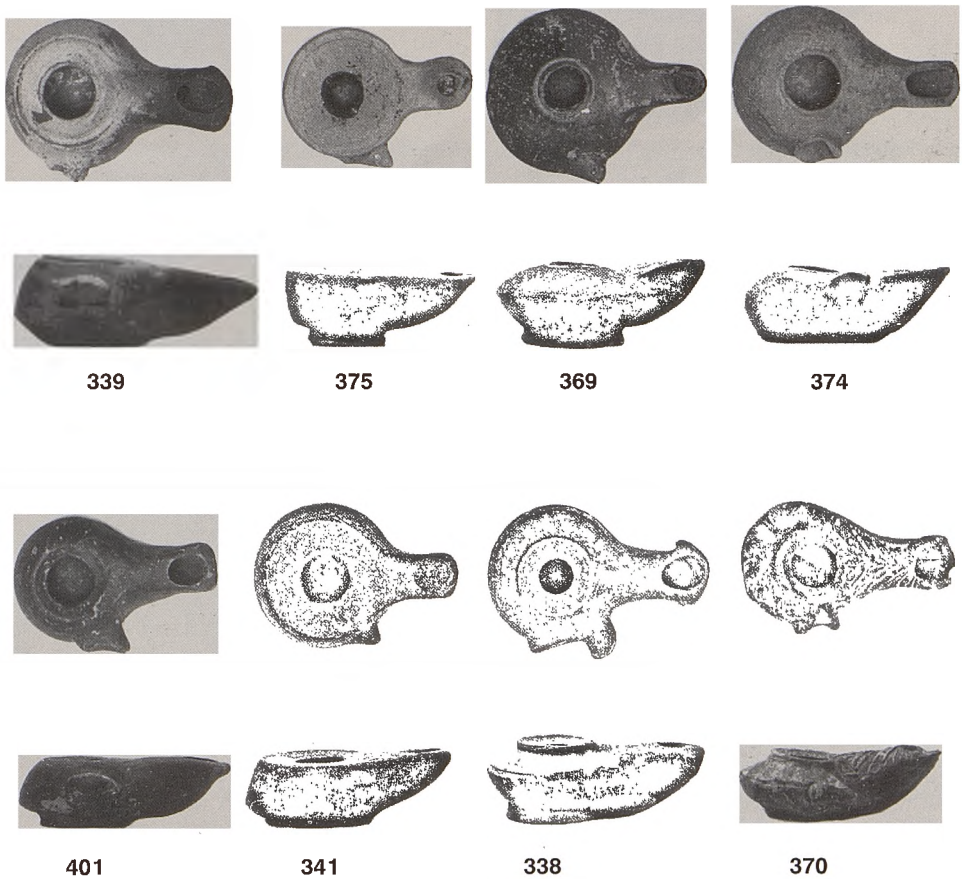

334

342

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

344

345

405

346

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

386

385

392

379

393

414

380

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

390

388

387

389

391

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

394

396

402

403

404

417

418

Πέλλα. Τάφος αγρού Ζωτάκη.

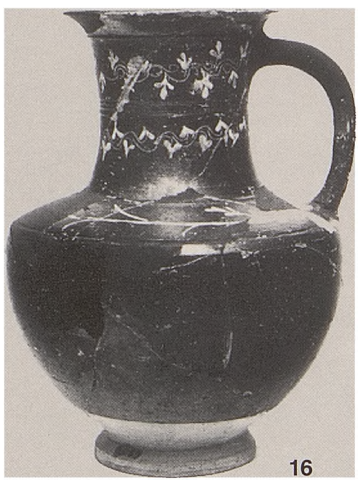

Μαρίνα Νάουσας. Λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

5

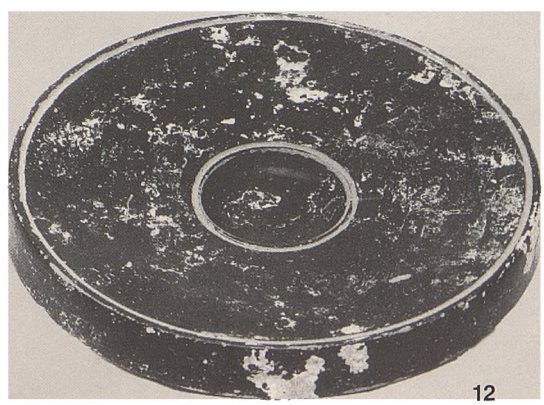

19

16

9

14

18

12

Μαρίνα Νάουσας. Λαξευτός θαλαμωτός τάφος.

ISBN: 960-214-130-1